

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

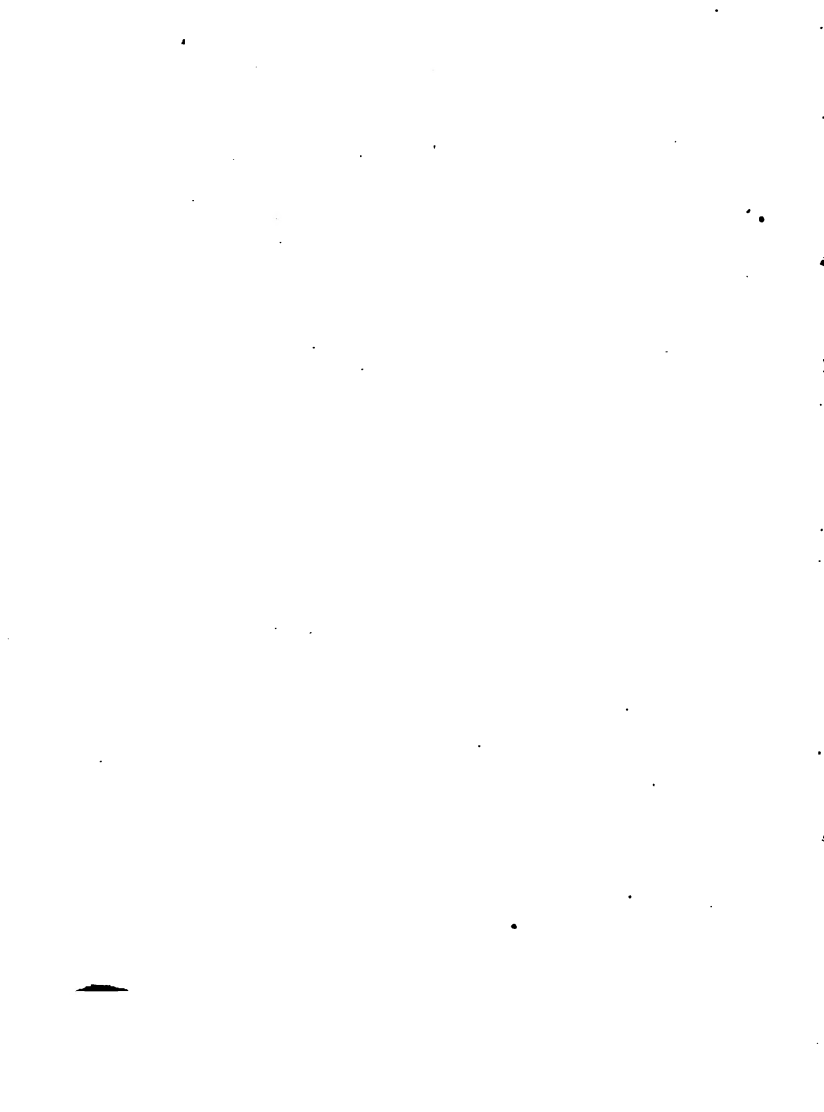
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

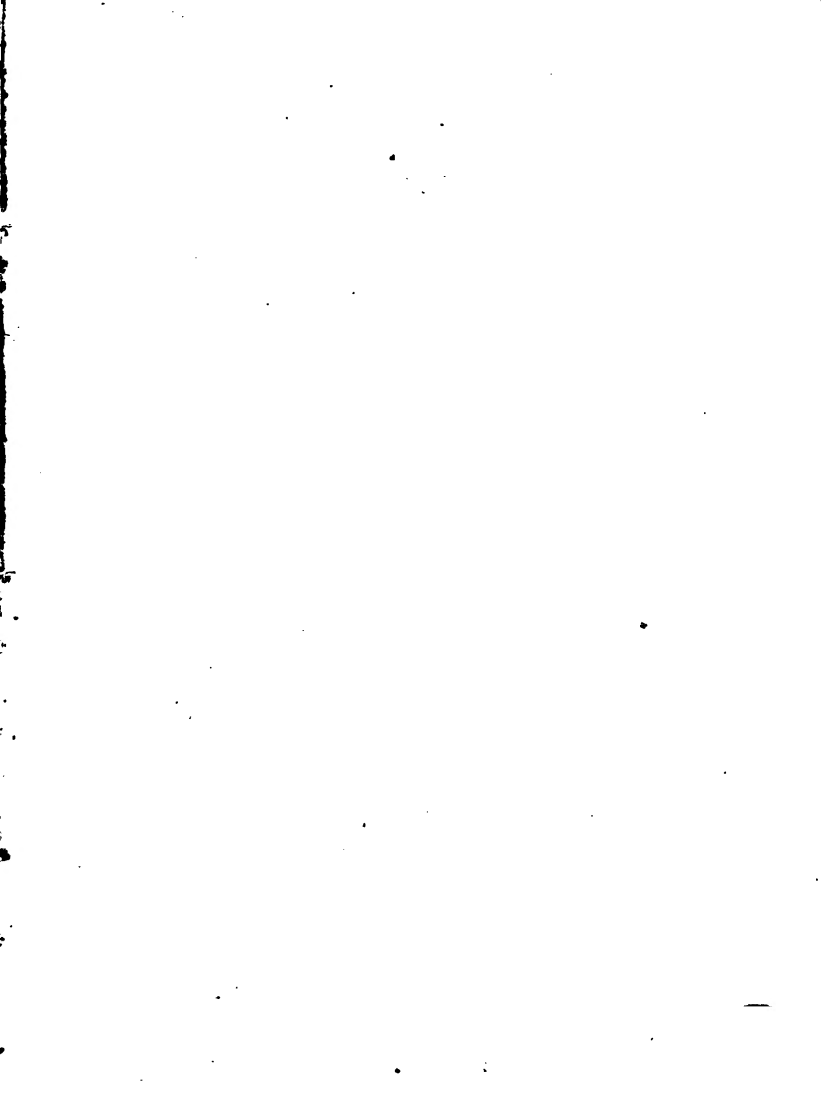
Slav 7853.52,381(2)

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

C601
1/2

NÁRODNÍ BIBLIOTÉKA.

VÝBOR PRACÍ
ČELNĚJŠÍCH SPISOVATELŮ ČESKOSLOVANSKÝCH.

REDAKTOR: FRANTIŠEK ZÁKREJS.

DÍL TŘICÁTÝOSMÝ.

VÝBOR DROBNÝCH SPISŮ JAK. MALÉHO.

SVAZEK DRUHÝ.

V PRAZE,

NÁKLADEM KNĚHKUPCOVÍ: I. L. KOBER.

1876.

D. 314

~~1667~~
~~D. 314~~

VÝBOR

DROBNÝCH SPISŮ

JAKUBA MALÉHO,

MIMOŘ. ČLENA KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NAUK.

~~~~~

SWAZEK DRUHÝ.

~~~~~

V PRAZE.

NÁKLADEM KNĚHKUPECTVÍ: I. L. KOHER.

1876.

~~gde~~
~~...~~

418.5

Star 7853.52.381(2)

✓

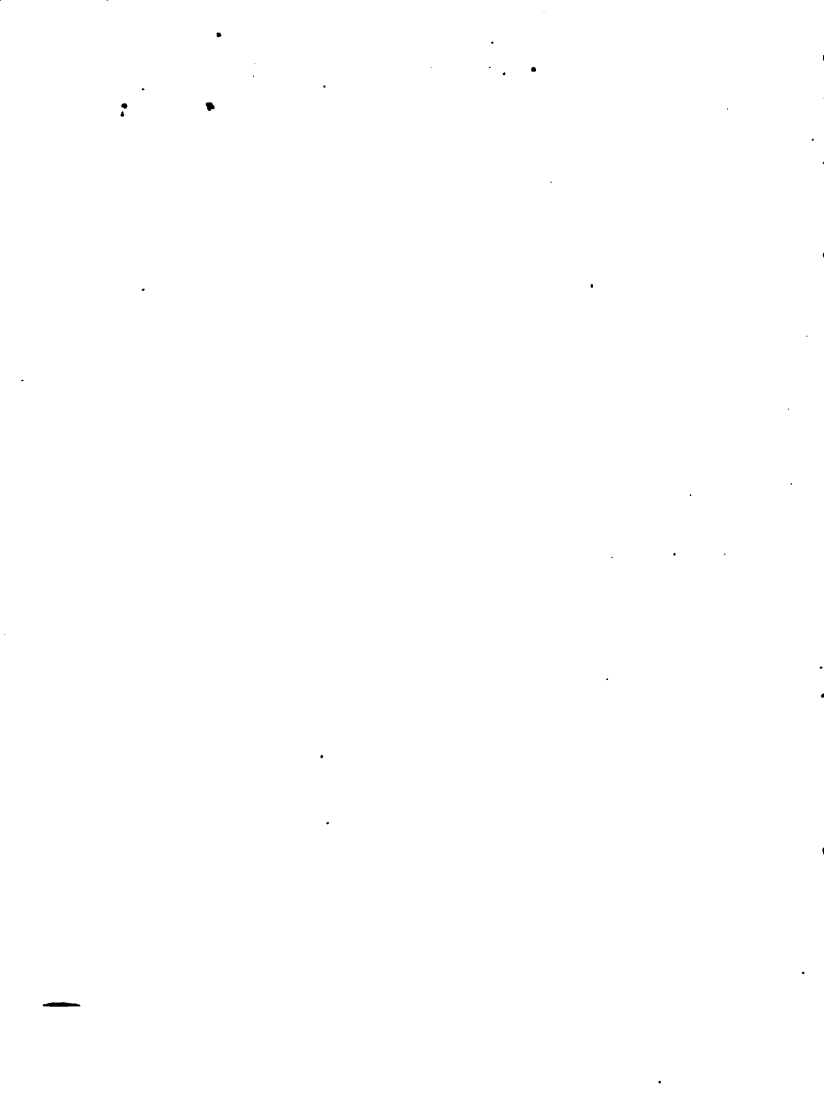
Všechná práva vyhrazuje si nakladatelstvo.

#775 135

Národní knihovna: I. L. Kober v Praze.

ČLÁNKY OBSAHU RŮZNÉHO.

Oerstedův

„Duch v přírodě“ a jeho význam.

(Časopis Musea království Českého 1856, sv. 1.)

Náboženství a věda považovány bývají za věci naskrze sobě odporující, které v ničem se sjednotiti nedají. Jest to politování hodný blud, mající v průvodu svém následky nejnebezpečnější, pročež nemůže dosti býti činněno k jeho vyvrácení. Rozličnost mezi náboženstvím a vědou jest ta, že ono zakládá se na víře, tato na zkušenosti; tím však nikoliv nevylučuje se možnost, přijíti cestou zkušenosti k tomu, co víra prostě přijímá. Pravda, že přemnohé duchy vedla vědecká jejich snaha k výsledkům opačným, s druhé pak strany zajisté jest více těch, kteří vědeckým badáním svým k veliké útěše své potvrzené shledali základní zásady náboženství. Ze všech nejslavněji ukázal to Dán Oersted, který bytost božskou pochodem vědeckého badání v přírodě postihl, čehož před ním nikdo s takovou jasností a takorůzka makavě nedovedl. On spolu odkryl příčiny toho, proč mnozí vedeni byli vědou na cesty jiné, a jeho rozbírání věci jest tak srozumitelné, jeho závěrky tak přirozené, že jenom mysl zatvrzelá by mohla odolati takovým důvodům. Oersted

podal první *empirický* důkaz o bytosti ducha mimo nás. Co po všechny věky bylo od myslitelů jenom tušeno, od vroucích srdcí věřeno, stojí nyní před námi v celé své jasnosti co vědecký resultát. Tento empirický důkaz mohl podán býti jenom po hlubokém vniknutí do přírody. Kdo první zákon v přírodě našel, položil arci první základní kámen ku poznání ducha mimo nás, neboť kde vládne zákon, tam musí býti duchovní síla a nemůže býti náhoda: ale odtud až k výsledkům Oerstedovým byla cesta náramně dlouhá, ba jest se obávati, že od veliké části člověčenstva ještě po dlouhý čas nevykonanou zůstane. „Věčná a skvělá to jest pravda,“ praví Oersted jako v tušení vlastního osudu, „že geniální duch ve svatých dobách zápalu daleko zírati může přes obmezený obzor časový; avšak neméně jisto jest, že čím výše pak stojí nad současníky svými, tím nesnadněji mu jest povznést se k sobě.“ A v skutku Oerstedův názor v přírodu, při vši učenecké slávě vynálezce elektromagnetismu, daleko ještě nedošel onoho uznání, jakého zasluhuje. Zajímavé jest poslechnouti o tom slova referenta v německém časopise *Magazin für die Literatur des Auslandes* roč. 1855 č. 78., který se vyjadřuje takto: „Oersted měl neštěstí nebýti Němcem, aspoň žádným učeným německým profesorem, proto snad jest po pansku nevážen. Kdyby byl studia svá odbýval na některé německé universitě, nebo kdyby byl býval přednášejícím údem Pařížské akademie věd, à la bonne heure; tak ale — Dán! Zvítězí-li, nezvítězí on, ale pravda zvítězí za něj.“ My pevně věříme, že Oersted zvítězí, poněvadž věříme v konečné vítězství pravdy a za to máme, že Oersted vykázal duchu lidskému jediné pravé jeho stanoviště. Nechť pak přijde vítězství toto dříve nebo později, o to nám nejde;

dosti jest nám, že přijíti musí: vždyť sám Oersted učí nás považovati věky jako okamžení v obsáhlosti všehomíra.

Předzvídáme, že mnohý z našich čtenářů zeptá se: Kdož pak jest ten Oersted, o němž taková chvalořeč se vede? Že jest podle národnosti Dán a vynálezce elektromagnetismu, povědíno již svrchu, my pak jen tuto krátce podotkneme o jeho životu a působení. Hans Christian Oersted narodil se 14. srpna 1777 v Rüdjtjebingu na ostrově Langelandu, kdežto otec jeho byl lékárníkem. Za věrného soudruha svých prvních studií měl svého mladšího bratra, proslaveného to později právníka, který dosáhl nejvyššího stupně hodnosti ve své vlasti, stav se prvním ministrem v Dánské říši. Brzo však rozešly se cesty obou bratří a každý z nich kráčel za jiným povoláním. Hans oddal se vědám přírodním a r. 1800 stal se farmaceutickým adjunktem na universitě Kodaňské. Následujícího roku konal cestu do Němec, Francouz a Holandu, z kteréžto se vrátiv měl před četným a vzdělaným obecenstvem přednášky o električnosti, galvanismu a magnetismu, o teple a světle i jiných částech fysiky. Tyto přednášky a četná učená pojednání z oboru přírodovědy, jež tiskem vydával, zaopatřily mu r. 1806 profesuru při universitě. V letech 1812—1813 podnikl druhou svou cestu po Němcích a Francouzích, ze kteréž se navrátil oženil se. Z manželství jeho pošli tři synové a čtyry dcery. Účinnivě působě ve svém oboru učinil rozličné prospěšné vynálezy, v letech pak 1818—1819 proskoumal na rozkaz královský ostrov Bornholm v ohledu mineralogickém. Avšak vrchu své slávy dosáhl r. 1820, kdežto se mu poštěstilo, po mnohočetných zkonškách odkrýti zákon vzájemného na se působení těl elektrických a magnetu, čili tak zvaného elektromagnetismu. Tento

vynález jest bez odporu nejdůležitější našeho věku, a následkem jeho jest síť telegrafických drátů, obtáčejších vždy hustěji naši zeměkouli. Tu teprv Oerstedovo jmeno stalo se slavným v učeném světě, cizí akademie zasílaly mu diplomy a medalie, on pak sám vystupoval ve vlasti své od důstojnosti k důstojnosti. Nepřestáváje konati za vědeckými účely cesty do ciziny účastnil se též horlivě ve shromážděních skandinavských přírodozpytců. Mnohonásobné zásluhy jeho získaly mu četná vyznamenání: Oersted stal se ředitelem nově zřízené polytechnické školy, komandérem řádu Danebrogu, rytířem čestné legie, konferenčním radou a rytířem pruského řádu *pour le mérite dans les sciences et les arts*. Universita Erlangská poslala mu diplom čestného doktora v lékařství. Oersted však nebyl toliko slavný učenec, on byl též výtečný občan a horlivý dánský vlastenec. Jeho působení v Dánsku bylo rozsáhlé a směřovalo hlavně ke zprostonárodnění vědy a rozšíření osvěty mezi lidem. Všickni mladší fysikové dánští byli jeho žáky, a dámy dánské zavázány jsou mu díky za to, že on na to první pomyslal, populárními přednáškami účastnými je učiniti výsledků vědy. Bylať to jeho nejhorlivější snaha, aby jmenovitě přírodním vědám zjednal přístup do nejroztličnějších oborů společnosti. Jakožto dánský vlastenec přičinil se též chvalně o rozmnožení a zdokonalení mateřského svého jazyka uváděním v něj všesrozumitelných výrazů vědeckých a vylučováním z něho všech zbytečných cizomluví. Roku 1850 slavil Oersted půlstoleté jubileum svého působení na universitě Kodaňské, a všeobecná láska i vážnost, jaké požíval u všech tříd, učinily jej nadobytčně slavným. Vlast ctíla v něm svého nejslavnějšího syna. Nebylo mu však popřáno, přežítí dlouho nejskvě-

Její tento důkaz všech úcty svých krajanů: již 9. března 1851 odebral se obstoupem trachtlí rodinou do vlasti nadzemské, by spojil se s oním svrchovaným duchem, jehož působení ve přírodě okázal tak jasně. „Zřídka kdy,“ praví o něm životopisec jeho Hauch, „spojoval někdo tak velké jméno s tak dětinným a nevinným srdcem jako Oersted; on podobal se některému z oněch charakterů, jichž rysy zachovány jsou ve spisech starověkých, a v nichž spojuje se vznešená prostota duše s vůlí silnou, s nezištnou láskou k idej, pro kterou žijí, a s duchem nejmohutnějším. Ničeho nebylo při něm, čeho by potřebí bylo tajiti anebo do lepšího světla staviti před světem, i může se vším právem o něm říci, že byl netoliko velikán ve světě a neobyčejně hluboký myslitel, nýbrž také veliký a vzácný člověk.“

Oersted byl netoliko přírodopysce, nýbrž i přírodní mudrc a v obou vlastnostech stejné došel slávy. Jakož co přírodopysce obdařil svět nejdůležitějším odkrytím svého času: tak i co přírodní filosof uvedl svým výtečným dílem „Duch v přírodě“ nový názor světový. On usadil přírodu v právo, které jí upírali v novějších časích více než kdy jindy bylo v obyčej vešlo, dokázav, že v ní nalazáme své vlastní myšlenky (tedy jich neklademe teprv do ní); že dojem, jež činí příroda na mysl naši, pochází od *božského rozumu*, ležícího v ní i v nás.

Jej vedlo zpytování přírody k opačným výsledkům nežli k oblíbenému jistě straně materialismu anebo sebezbožňování novějších filosofů. Proti onomu dokázal bytost ducha vůbec, proti tomuto bytost ducha i mimo nás. Omyl zmíněných hrdopyských mudrlantů pochází od neznalosti přírody. „Jak velice,“ praví Oersted, „náchylen jest

člověk považovati sebe za střed veškerého bytí! Od bluda toho nikdo nebyl vyléčen bez znalosti přírody. Nic není pochopitelnějšího než toto. Kdežto studium zákonů přírodních zničuje tak mnohou zakořeněnou pověru, porázejíc představy a mínění, sdružené s nejsvětějšími přesvědčeními: což divu, že těmito účinky svými překročuje někdy meze pověr a podvrací samu víru v takové pravdy, které od jakživa byly a býti nepřestanou základem vši mravnosti lidské. Jmenovitě vzbudilo zpytování přírody u mnohých lidí myšlénku nebezpečnou, která jednostraně jsouc sledovaná vede přímo k upírání božstva. Vidíme totiž, že všechny účinky v přírodě se dějí dle jistých zákonů, které jsou nutné, neproměnlivé, věčné. To přivedlo mnohé k tomu, že tuto vše pronikající nutnost mysliili sobě jako nutnost slepon, která jaksi samé přírodě náleží, všecken rozum předchází a tedy od něho neodvísá jest.

Toto pojmání předpokládá co základ všeho bytí odvěčnou bezduchou hmotu s jistými nutnými vlastnostmi. Z účinnosti těchto vyplývá prý vše, co jsme zvykli jmenovati duchovností, ano samo prý myšlení naše jest následkem vlastností a pohybů tělesných částí. A však hlubší skoumání zákonů přírodních ukazuje, že všechny dohromady tvoří nekonečnou *jednotu rozumovou*. Nutnost nepomíjí při tom, ale ukazuje se býti nutností rozumovou, a to netoliko jako něco, co rozum náš musí přijmouti za nutnost, nýbrž obzvláště jako něco, co jest nutného dle rozumu, z něhož vyplývají veškeré zákony přírodní.“

Takové jsou náhledy, k nimž vedlo Oersteda zpytování přírody, a že zpytování jeho bylo hlubší nežli zpytování oněch, jež vedlo k výsledkům tak neutěšeným, kdož

by pochybovati chtěl vůči tolika důležitých a slavných jeho objevů a vynálezů? Než kam jinam mohlo vésti učené badání muže, jenž pěstování věd považuje za bohoslužbu a jmenovitě pravou úlohu přírodopytce hledá v tom, aby vždy více odhaloval rozum v přírodě. Mohl by tuto někdo namítnouti, že právě to činí učení Oerstedovo podezřelým, jelikož snadno jest, vynaložením důmyslného ostrovtipu vyváděti resultáty napřed zamýšlené a tak oslepiti duchy méně bystré. My vyzýváme každého, který se počítá k těm, jižto se zaslepiti nedají, aby se pokusil o vyvrácení důvodů Oerstedových. Přistoupil-li Oersted již napřed k badáním svým s myslí zbožnou, věřící, to nikterak není na ujmu přesvědčující moci jeho rozumování, a jenom výsledkem svých úvah o podstatě přírody vyslovil: „Vidímeť myšlenky boží ve skutcích jeho, a prostředkem poznávání jich máme sobě tvořiti představu o něm.“

Sledujmež nyní samy tyto úvahy Oerstedovy.

Každé těleso, nechť nalezá se kdekoli ve světové soustavě, vydáno jest působnosti rozmanitých sil, které snaží se vyváděti v něm všelijaké proměny. Neustále trvá u vzájemném vztahu s celým ostatním světem prostředkem světla, tepla, električnosti, magnetismu. Neustále obnovené působení a přijímání účinků jest nerozlučné od tělesného bytí. Následkem toho jsou neustálé proměny dějící se v tělesích, které ovšem někdy tak zdlouhavě pokračují, že naše obmezenost jich nepostihuje; proto však nicméně nelze o nich pochybovati. Kdekoliv se zdá, že něco neproměněným zůstává, jest setrvačnost tato jenom zdánlivá, asi tak, jako se krátkému pozorování rafije na hodinách zdá nepohyblivou. Mnohé proměny na tělesech přírodních stávají se patrnými teprva po tisících

let, pomysleme si tedy rafiji, která by potřebovala 10.000 let, aby uběhla ten kousek cesty, ježž nyní urazí za hodinu, a obraz bude přiměřený. Při jistých výminkách vedou tyto proměny ke zkáze tělesa, jehož částice časem od sebe se odloučí, aby vešly v nová spojení. *Není tedy žádného tělesa, jehož bytost mohli bychom považovati za trvanlivou.*

Něco však přece jest stálého a trvanlivého: *silý a zákony přírodní.*

Smysly svými nepostihujeme věci samé, na př. strom, dům, knihu; nýbrž to, co vlastně cítíme, jest dojem, ježž na nás činí věc nějaká. Dojem ale jest účinek, který musil způsoben býti něčím účinkujícím ve věci, a jenom toto účinkující tedy dává se nám poznati. Každý dojem, který v nás způsobí nějaká tělesná věc, jest jenom oznámení se stávající účinnosti. Co tedy přede vším víme o tělech, jest, že jsou to *prostory silou naplněné.*

Síly nalazáme ve všech tělech stejné, hmota tedy není nic mrtvého, nýbrž zjev účinkujících sil. Tyto síly ale účinkují v každém těle jinak, odtud těchto rozličnost. Rozdílný způsob účinkování sil řídí se jistými *zákony*, které jsou *stálé, věčné.* To, co uděluje nějaké věci její osobní zvláštnost, co tvoří její podstatu, jest tedy veškerost těch zákonů přírodních, jimiž povstala a které ji udržují.

Zákony přírodní jsou rozumné. V nesčíslných případech odvodili přírodozpytci z rozumových důvodů zákony přírodní, které později skutečně nalazely se potvrzené. Kdyby zákony rozumu našeho nenalezaly se v přírodě, marně bychom se namáhali vložit je do ní; kdyby zákony přírodní neležely v našem rozumu, nemohli bychom jich chápati. Člověk jest člen přírody, pročez musejí v něm panovati tytéž zákony, které platí v přírodě.

Zákony rozumu našeho jeví se v našem myšlení, dle obdoby můžeme tedy ony tvary, v nichž jeví se zákony přírodní, nazvati *myšlenkami přírody*.

Dle toho záleží podstata věcí v oněch myšlenkách přírody, jichž výrazem věci jsou. Má-li býti něco bytostí uzavřenou, jednotlivou, musejí všechny v něm vyjádřené myšlenky přírody spojovati se v jediné myšlence bytné, kterouž nazýváme *ideí* věci.

Příroda uskutečňuje své idey v nesčíslných různých a v dílech, jichž vyvozování děje se v časech nepřehledných. Všecky věci jsou uskutečněné idey, ale v ten způsob, že každá pro sebe ideu jenom v podobě velmi obmezené vyjadřuje, kdežto naproti tomu všechny pod jednu ideu náležející zplozeniny přírody uskutečňují celou ideu v pravé její plnosti. Každá však tímto způsobem uskutečněná idea jest zase jenom článkem vyšším obsáhlejší idey. Tak jest každý druh živočichů jenom článkem idey celého živočišstva, živočišstvo zase článkem idey obsáhlejší, pod níž náleží jak živočišstvo tak rostlinstvo; tato pak idea jest opět článkem idey zeměkoule, která se nám představuje jako malý svět v sobě uzavřený. A však i ta jest jenom článkem soustavy vyšší, soustavy sluneční, s kterou se vyvinula a s kterou trvá v neustálém vzájemném působení. Sluneční soustava ale jest podobným způsobem zase jen článkem soustavy vyšší, kterou nám ukazuje mlíční cesta. I tato pak pro naše obyčejné představy nesmírná soustava jest pouze článkem soustavy ještě vyšší, což pokračuje napořád beze všech mezí. Tím způsobem tvoří neobmezená rozsáhlost nekonečný celek, kterýž obsahuje všechny v bytosti uskutečněné idey. Tato pak neskončenost ideí obsažena jest zároveň v jedné účinkující ideí — *nekonečném živém rozumu* — *Bohu*.

Od Boha vychází veškeren ruch, v tomto zjevuje se nám. Tělesa spolu se stýkající kladou jakýsi odpor jedno druhému, dolehajíce na sebe s jakousi silou. Tou silou, kterou na nás působí svět smyslný, a onou silou v nás, kterou my naproti tomu působíme, děje se, že svět smyslný sobě osvědčujeme. Přírodní síla mimo nás a přírodní síla v nás vstupují k sobě v jakýsi poměr. Naše čivní soustava stýká se neustále se světem vnějším, při kterémžto stýkání připadá hlavní úloha pohybu. Dojem, jež činí světlo na naše oko, zvuk na naše ucho, pokračuje zvukovými a sluchovými čivami až do mozku, což jest právě pohybování prostředkem drkotavého se chvění vzduchu. Není to tedy pouhé podobenství, pravíme-li, že Bůh mluví k nám světlem, nýbrž jest to skutečně duch mimo nás se nalézající, který na vlnách étherových a světlových k nám sestupuje. *Pohyb jest zjevení boží.*

Jakož pak vrch jest neskončený živý rozum, můžeme vším právem vesmír jmenovati *říší rozumu*. V říši rozumu panovati musí *všeobecná shoda*, a tuto nám hlubší náhled v přírodu skutečně ukazuje, třeba by nám někdy dle povrchního pozorování naopak býti se zdálo. Naš rozum jest jenom slabý odlesk rozumu božského, oživujícího přírodu, a pojat konečnostmi, z nichž nesnadno vybředá, pročež vděčně musí pochycovati paprsky světla, přicházející mu od božského rozumu v přírodě.

Veliká část Oerstedova spisu věnována jest úvahám o této shodě, jichž trest vynesnažíme se podati v krátkosti.

Co se týče shody rozličných způsobů našeho pojmání, vyslovuje se Oersted v následující smysl: *Matematické figury, jaké nalazáme v přírodě, vyjadřují jednotu myšlenkovou; čím více tato v nich vystupuje, tím jsou*

krásnější a srovnalejší. Naše zalíbení v hudbě spočívá na vnitřním rozumu, který se v ní zrcadlí. Figury od zvuků vytvořené jsou tím pravidelnější, čím souhlasnější jsou zvuky. „Jenom tenkrát, když drkotání zvukové vytváří figury které uspokojují oko, bývá i uchu lahodeno dojemem, jež obdržujeme prostředkem vzduchu.“

Že v celém *prostoru světovém* platí stejné zákony, dokazuje Oersted obšírně v ohledu jak na poznatelnost, tak na krasocit a na podstatu mravnosti.

Hvězdářství jest věda, která s neklamnou jistotou vypočítává ruch nebeských těl do takových vzdáleností, do kterých jenom obmezené naše oko dosáhnouti může. Že se to děje s úplnou jistotou, toho důkazem jsou předpovědi hvězdářů, které se na vlas vyplňují. Že naše země není jediná od rozumných tvorů obydlená planeta, dá se dle všeho souditi. Dejme tomu, že by na Jupiterovi nebo na některé jiné z našich planet nacházeli se tvorové nám rozumem podobní, ač snad jinými neb aspoň stupněm dokonalosti od našich rozdílnými smysly opatření. Tito tvorové, dosáhše jistého stupně duševního vyvinutí, budou se tak dobře obíratí pozorováním a zpytováním hvězdnaté oblohy jako my, i nelze sobě pomyslití, že by mohli přijíti k jiným výsledkům nežli hvězdářové naši. Z toho jest patrné, že jejich pojmání vnějšího světa, ač snad způsobem od našeho rozdílné, nicméně dle týchž zákonů se děje jako u nás, a tak rovněž tvoření rozumných závěrků na základě smyslného pojmání. Volme jiný příklad: světlo. Že v celém nekonečném světa prostoru platí tytéž zákony o světle, o tom snadno můžeme se přesvědčiti. Světlo, které k nám přichází od slunce, od planet a od stálic, jest stejného způsobu jako světlo na naší zeměkouli vyvozované. V našich dalekohledech a zrcá-

dlových teleskopech se láme, odráží a v obrazy sbírá právě tak, jako světlo vycházející z věcí pozemských. Při světle pozemském shledáváme tytéž účinky chemické jako při světle slunečním anebo od jiného nebeského tělesa přicházejícím, stejným způsobem z něho vyvozujeme barvy, stejným způsobem je polarisujeme. Světlo, nechť přichází k nám z kterýchkoliv končin všehomíra, pohybuje se všude s rychlostí stejnou. K tomu ještě připojme, že účinky světla, jaké pozorujeme na planetách lunami opatřených, na př. stíny vrhané od měsíců na hlavní planetu anebo od této na její měsíce, zcela tak se dějí, jak se dítí musejí dle známých nám zákonů přírodních.

Co se týče krasocitu, praví Oersted velmi trefně: „Zde na naší zemi vyjadřuje člověčí postava nejvyšší ideu, která v jakékoliv pozemské podobě může býti vyjádřena, jenom že v každé zvláštní podobě člověčí ve zvláštním směru vyvinutí, při největší pak části lidí s takovou smíšenou případností, že čistý výraz idey tím se zatemňuje. Kde však toto rozumem oduševněné dílo přírody u vysokém stupni se blíží k ideí anebo kde umělec ji pojal a představil, tam stojí před námi nejvyšší obraz krásy, jehož tělesný svět může poskytnouti. Na každém jiném tělese světovém učiní ona bytost, v níž se idea rozumu nedokonaleji uskutečnila, podobný dojem. Netřeba tu ani připomenouti, že podoba, v jaké se idea na jiných světových tělesech vyjádřena nalezá, odvislá býti musí nejenom od síly a plnosti idey, nýbrž i od tělesných výminek, pod jakými tam tvorové povstávají.“ — Na zemi všickni lidé radují se ze světla, což má hluboký základ v samé přirozenosti věci. Netoliko jest světlo těsně spojeno s teplem, touto hlavní podmínkou všeho života, nýbrž ono jest nám velikým zvěstovatelem vnějšího světa. Netřeba

teprv vědeckého skoumání, abychom poznali důležitost světla pro nás; bezděčný již pud vede k tomu člověka, že má potěšení ze světla, a kde se mu ho nedostává, uměle hledí je sobě opatřit. „Co jsme tuto okazali v ohledu na pozemšťany,“ praví Oersted, „musí také platnost míti o přebývatelích na jiných planetách, neboť světlo působí v celém světě a na všechna těla. Dokázali jsme již, že účinky světla po všemmíru spravovati se musejí stejnými zákony. Musili bychom míti jen skrovný smysl pro přírodu, kdybychom ihned necítili pravdu toho, že kde den s nocí, světlo se stínem se střídá, musejí živoucí tvorové míti smysl pro světlo; ba musíme tuto myšlenku rozšířiti a říci: poněvadž ve všemmíru jedno světové těleso druhému světlo posílá, musejí živoucí tvorové na těchto světových tělesech míti smysl pro světlo, a bytostem sebe svědomým musí se zjevovati svět prostředkem světla. Nechťsi jejich čidla ba celé jejich těla složení sebe rozdílnější jest od našeho, jakmile přijmeme, že jsou stvořeni dle týchž zákonů, které, pokud náhled náš dostačuje, panovati vidíme ve veškeré přírodě: musí jejich zalíbení ve světle jakož i smysl jejich pro viditelnou krásu věcí spravovati se týmiž zákony jako u nás. Abychom představení toto ještě oživili velikolepým pohledem, pomyslemež sobě dojem, jež patření na noční hvězdnaté nebe činiti musí tak dobře na obyvatele jiné planety jako na nás. Tak jistě, jako že jeho světlový smysl při stejných výminkách stejné dojmy přijímá jako náš, musí nebe jemu jako nám objeviti se co klenutí, musí se mu představití co černý podkladek, na němž svítí světla nebeská; povrch jeho planety, se vším co na ní jest malicherného a protivného, ponoří se pod noční oblohou ve tmu, co zatím oko jeho obdržuje nescíslné

jasné dojmy od vzdálených těles nebeských; myšlenky jeho musejí se povznášeti do dálky, daleko od denního zaměstnání, i rozšíří se ku pojmům velikého obrazu bytnosti, který bude tím bohatější a živější, čím hlubší jsou náhledy v přírodu, ku kterým onen obyvatel planety dospěl.⁴ S podobnou jasností dokazuje Oersted i stejné působení zvuku na všech tělesech nebeských. Zrak a sluch ale jsou výhradně oni smyslové, kteří slouží krasočinu, tedy i tento musí při rozumných bytostech všech nebeských těles býti stejný.

Dle všeho, co předesláno, nemůže býti Oerstedovi těžko, dokázati také nutnou stejnost mravní podstaty u všech rozumných tvorů na rozličných tělesech nebeských obývajících. Důvody jeho, které obšírně vykládá, dají se krátce zahrnouti v následující závěrek. Idea mravnosti jest u tvorů rozumových výsledkem jisté pokročilosti v duševním vyvinutí. Duševní vyvinování závislé jest od poměrů k světu vnějšmu, tyto poměry zakládají se na zákonech přírodních, které jsou stejné ve všem míru: tedy musí duševní vyvinování rozumných tvorů jíti všude stejným pochodem a vésti k stejným výsledkům. Člověčenstvo přijalo v postupu duševního svého vyvinování za nejvyšší mravní zásadu, že život lidský má býti spravován dle rozumu, ne však dle rozumu jednotlivce, nýbrž dle věčného rozumu. Nejenom naše vnitřní bytnost má se tomuto rozumu oddati a s ním takorůzka splynouti, člověk musí cítiti, že osvojování sobě věčného rozumu jest pravý jeho života pramen, nemá-li celé živobytí jeho státi se rozervanou, protirozumovou, nešťastnou jsoucností. *Vše, co nás vybízí ku pravu a ctnosti, vybízí nás také k živobytí v Bohu, k náboženství.* Co tuto o člověčenstvu řečeno, platí o rozumných tvorech na všech tělesech

nebeských; všechněch nejvyšší mravní povinností jest bohoslužba, ovšem ve smyslu nejobsáhlejším.

O společnosti poznávání na všech tělesech nebeských následuje duchaplná úvaha. Nálezy a objevy v oboru přírodnictví, učiněné v posledních stoletích, rozšířily známosti naše o vzdálených tělesech nebeských tak velice, že na př. před 300 lety nemožným by se bylo zdálo, abychom o planetách, o slunci, o stálících mohli kdy věděti to, co nyní s jistotou víme. Věda pak pokračuje neustále, a kdož jest, jenž by vědomostem, k jakým člověčenstvo budoucně ještě dospěti může, již nyní určovati chtěl hráz? Nikdo nebude upírat, že ještě velice vzdáleni jsme od dosažení všeho nám možného náhledu v budovu světa. Považíme-li, kterak neustále se zdokonalují naše prostředky objevovací, kterak jedno odvětví vědy podporuje a sílí druhé, musí se ozývati v nás živý cit, že meze všeho vědění jsou daleko, nesmírně daleko vzdáleny. Tycho Brahe neznal ještě ani dalekohledu, ani astronomických hodin, ani mikrometru. Ještě sto let po něm byly dalekohledy a teleskopy jenom nedokonalými nástroji proti těm, jaké zhotovili Dollond a Herschel, a i tyto zase, jmenovitě dalekohledy, znamenitě překonány jsou od Frauenhoferových. Hodiny a nástroje měřické přivedeny jsou k takové dokonalosti, která se blízkou býti zdá mezi dosažitelností: ale hvězdáři touží vším právem po ještě větším se přiblížení, vědouce, že to málo, čeho ještě zbývá, věsti může ke mnohému, čeho by se jinak dosáhnouti nedalo. Obzvláště sílí se vědomost o tělesech nebeských těmi pokroky, jaké činí ostatní částky přírodovědy; tak u př. geologií, čili uměním o zemi jakožto tělesu, jest nám možným učiněno souditi o vnitřní budově jiných těles světových. Rostoucí naše známost

o semském magnetismu dává nám čáku, že budeme moci poznati magnetism i jiných kouzí světových. Naše neustále pokračující náhledy v přirozenost světla a tepla seznámí nás svým časem s neznámými ještě poměry na jiných tělesech světových. Ano snad nám dovoleno pomyslit si v nesmírné dálce možnost, poznati zákony organismu, tak že je možná bude obrátiti na cizí tělesa světová. Necht si tento skok zdá se býti nesmírným, on jím býti přestane, povážíme-li, jak obrovské pokroky učiněny jsou za posledního půlstoletí v poznání zákonů živočišné přirozenosti. Souvislost, ve kterou přivéstí můžeme svět živočichů, v postupu dávných tisíciletí zahynulý, s nynějším, jednota zákonů, pod které je můžeme zahrnouti, poskytuje nám naději, že toho někdy dosáhneme, abychom mohli udati výminky každého kroku u vyvinování se rostlin a živočichů, ano i výminky forem, jaké zde nepřišly ještě k uskutečnění. Můžeť pak sice ještě zbývati krok zdánlivě nemožný až k seznání organických bytostí na cizích tělesech světových, kde netoliko mohou, nýbrž i musejí býti látky jiné nežli na zemi: avšak i chemie objeví časem svým všeobecné zákony utváření se látek, jichž pomocí budeme moci uzavíratí na to, co na jiných světových tělesech se děje.

Doufejmež tedy, že zde na zemi vždy více a více nabývati budeme známostí takových, kterýmiž opatřen bude duch náš nesmírně lépe moci prohlížeti k tomu, co na vzdálených světových tělesech se děje, a kteréžto v stejné míře rozšíří naši jsoucnost k účastnosti všehomíra. Pomyšlíme-li si pak, že totéž dítí se bude na jiných tělesech světových v ohledu na nás, vyjde z toho, že jeden článek světový pojímá druhý prostředkem duševních sil, že tedy každý bytný článek světový přijíti má

k osvědčení sobě celku, k vědomosti o vědomosti, víře a osvědčení božském, jaké se nalazají na jiném — slo-
vem přesvědčenost, že vešker byt netoliko průvodem a
řazením svým od věčného všemohoucího rozumu tvoří pra-
vou říši rozumovou, nýbrž že jest i vložka k rozumové
souvislosti mezi konečnými myslícími bytostmi, vložka,
která snad u pozemšťanů dospěla teprv k nižšímu stupni
možného vyvinutí svého, kdežto na jiných místech veške-
rosti dosáhla vyššího stupně svého doufaného zdokonalení.
V samé bytnosti věci tedy jest založeno, že v nejbohat-
ším výnamu myšlenky říci můžeme: *všechn byt jest
jediná říše rozumová.*

Netoliko však ve prostoru světovém panují stejné
zákony, jim podroben jest i všechny časový postup ve-
škerého vývinu. Poněkud již svrchu na to ukázáno, a
soudný čtenář, který pochopil Oerstedovy myšlenky dosa-
vad vyložené, přisvědčí k tomu bez dalších důvodů co
k nutnému jich výsledku. I v postupném vyvinování pa-
nuje ona shoda, kterou jsme spatřili v neobstáhlém pro-
storu. Jako pak v tomto zdá se obmezenému našemu
náhledu všelicos býti odporné, co přece oprávnění svého
ve vyšším zákoně nalezá, který nám skryt zůstává, tak
i v postupném vývoji zdá se nám lecos býti krokem
zpátečním, co v pravém skutku jest chodem pravidel-
ným. ¹⁾ Jmenovitě o dějinách člověčenstva praví Oersted :
„Též vyvinování se pokolení lidského děje se dle jistých
zákonů přírodních. Pokud vidno z dějin světových, jeví

¹⁾ Skutečný postup ku předu při všech zdánlivě zpáteč-
ných krocích dá se smyslně představit, když sobě pomyslíme,
že se neděje ve směru přímé čáry, nýbrž ve směru spirální
linie, která při neustálém se zatáčení nicméně vždy dále po-
stupuje.

se tyto zákony v rozličných dobách vývoje člověčen-
ského. Pokolení lidské vyvinuje se dle týchže zákonů
jako svět tělesný, od nižšího k vyššímu. I vzájemné na
sebe působení lidí děje se dle zákonů přírodních. Co
v tělesném světě síly přírodní, to jsou náruživosti a t. d.,
slovem vše, čím lidé duševně na sebe působí, ve světě
mravním. Z těchto účinků a protiúčinků povstává to,
co by se lépe mohlo nazývati přírodopisem nežli hi-
*storií pokolení lidského.*²⁾ Jako země samá, probíhá
i člověčenstvo rozličné stupně vývoje. Jako plodící a
rodící síly v pradobě naší planety byly silnější nežli nyní,
tak shledává se i při pokolení lidském v jeho mladosti.
I jednotlivý člověk, nežli dospěje ke spořádané účinni-
vosti, musí projíti rozličné stupně vývoje. Teprv co muž
má v sobě pevné jádro a utvořuje si spořádanou kraho-
vitou působnost, co zatím mládí pohybuje se v paraboli
a hyperboli jako komety.

Shrneme-li vše, co tuto z Oerstedových úvah po-
dáno, v stručné jádro, tedy můžeme výsledek z toho
vyplývající vysloviti krátce takto: *Vše stojí jenom pů-*
sobností svrchovaného, vše pronikajícího rozumu, ježž
jmenujeme Bohem. Zjevením jeho jest svět, způsobený
tvůrčí mocí. Ve světě panuje všeobecná shoda co vy-
sledek svrchované moudrosti božské. Náš v konečnosti
obmezený rozum nemůže vždy chápati tuto shodu,
a však jest nejvyšší úlohou naší, hledět dle možnosti
postihnouti moudrost boží, jevící se v ní, hledět se
povznést ku pravému poznání Boha v jeho skutcích.

²⁾ V podobném smyslu vyslovil se spisovatel tohoto
článku v předmluvě k prvnímu dílu své *Ameriky* mnohem
dříve, nežli mu bylo popráno kochati se ve spisech geniál-
ního Oersteda.

Takovouto snahou stane se životytí naše opravdivou bohoslužbou.

Velikou část „*Duša v přírodě*“ zaujímají pojednání padající do oboru aesthetiky. Ostatně slusí tuto podotknouti, že Oersted se svým spiritualistickým směrem nestojí samotén mezi přírodopytci. Větší zajisté jich počet neztratil vědeckým svým skoumáním blažící víru v svrchovanou rozumovou bytost, řídící vesmír podle neproměnlivých odvččných zákonů, ano spíše ji potvrzena našel hlubším náhledem v přírodu: a však málo který z těchto povznesl se na výši přírodnického mudrcví, s které by své přesvědčení hlásal ostatnímu světu jako Oersted. Jeden z malého toho počtu zasluhuje povšimnutí. Jest to přírodopysce francouzský se jmenem německým Dr. Herkules Straus-Dürckheim, který minulého roku 1855 dokončil znamenitý třídílný spis pod názvem „*Théologie de la nature.*“ Tento veterán přírodní vědy, již veškerý život svůj věnoval, přispěv svými mikroskopicko-anatomickými pozorováními nemálo ku pokrokům fysiologie, složil na sklonku života svého povinný hold stvořiteli obdivovaných od něho výtvořů přírodních. Objevil on jmenovitě v živočišném organismu nejpodivnější, mnohým zrakům skrytou zůstávající harmonii. Pod mikroskopem a s pitevním nožem v rukou poznal v buňkách a čívách, které tolika mdlým očím zdají se býti pramenem života, bytnost moci vyšší, která jenom sofisticky dá se upíratí. Straus-Dürckheim viděl vlastníma očima, a v tom, co sám pozoroval a co vědecky představuje, ukazuje nevývratně božský, vševládající zákon.

Když článek tento již dokončen byl, dočtli jsme se nejnovější zprávy, z níž s potěšením poznáváme, kterak počet přírodopytců, nastupujících v šlépěje Oerstedovy,

napořáde se množí. V Bostonu v Severoamerickém soustátí ohlásil profesor Benjamin Pierce spis o mechanice ve čtyrech dílech. V posledním díle jednati bude o dynamické fysice a slibuje ukázati, proč stvořitel tíži, električnost, magnetism, chemické slučování udělal tak, jak jsou; ukázati, že jsme děti nekonečného otce, poněvadž *naše myšlenky jsou podobny myšlenkám jeho*, ukázati konečně, že kdyby Bůh bytosti nějaké, nemající žádné vědomosti o tomto světě, rozkázal stvořiti svět nový, ona by přirozeností *čísel, prostory a času* přinucena byla stvořiti svět stejný s naším.

Kojíme se naději, že věda čím dále tím rozhodněji kráčetí bude naznačeným tuto směrem, čímž valně přispěje také k mravnímu pokroku člověčenstva, jež škola materialistů na všeobecnou zkázu mermomocí zastaviti usiluje.

Vlastenectví a kosmopolitismus.

(Gronv. Časopis Musea království Českého 1857, sv. 1.)

Milovati vlast, která nás zrodila, prospívati národu, z něhož jsme pošli, hájiti obec, již náležíme — a to ne pouze k vůli zisku vlastnímu, nýbrž pro dobro společné, často s patrnými obětmi, s vynaložením jmění, ba s nasazením života — již za šedé dávnověkosti pokládáno za nejvyšší cnost. Smrt pro vlast jmína byla nejslavnější, a mužové, kteří s myslí odhodlanou samy sebe obětovali za dobro svých spoluobčanů, docházeli u vděčného potomstva sverhované úcty, a příklad jejich mocně k následování povzbuzoval duchy šlechetnější. U Řeků Kodros, Leonidas se svými třemi sty spartanskými reky, u Římanů Curtius velebeni byli nad nejslavnější vítězitele, a úcta jim vzdávaná měla do sebe cosi posvátného. Podobných příkladů mohli bychom uvéstí též z jiných národů. Tážeme-li se na příčinu toho úkazu, proč láska k vlasti mocněji nad všecky jiné city hýbala srdcem lidským, vysvětluje se nám to úplně z tehdejších poměrů. Za oněch dob totiž život národů mnohem obmezenější byl v oboru svém než nyní, obcování mezinárodní nepřesahovalo stýčností nevyhnutelné, nutností kázané, každý národ uzavíral se v sobě a považoval národy ostatní za nerovné sobě, spílaje jim jmen pohrdlivých. Vidímeť

totéž i za našich dnů při národech na podobném stupni civilisace stojících, z nichž stačí jmenovati jediné Čínany. V takovém pak stadiu vzdělanosti bývá *vlast* nejvyšším pojmem společnosti, v němž soustředí se všechny interesity a zájmy společné, a proto bývá zásluha o vlast pokládána za nejvyšší.

Tento obmezený názor mohl trvati jenom tak dlouho, pokud vedle rozdílnosti lidí nebyl náležitý zřetel obracován také k tomu, co jim všem jest společného. Ale s pokrokem duševním musil se přirozeně šířiti i rozhled člověka, který znenáhla také v jiných kmenovcích spatřovati se učil rodné bratry a ctíti též v nich důstojnost lidskou. Čím dále tím více se cítil býti členem obecnosti širší, nežli byl národ, i začal poznávati interesity vyšší nežli pouze otčiny své. Dlouhý čas zůstával vyšší tento názor výhradním jménem některých bystřejších myslitelův — filosofův, do lidu obecného přístupu nenacházeje. Všeobecným jej učiniti zřastaveno bylo teprva *náboženstvím křesťanskému*. Kdežto dříve každá země své vlastní národní bohy měla (i Jehovah byl jenom bůh židovský), kteří byli spolu protivníci bohů nepřátelských, blásáno křesťanství Boha jediného, pravého, jehož dětmi jsou všickni lidé, a tedy vespolek bratři, zavázáni k sobě láskou bližního — i směřovalo k tomu, aby byl *jeden ovčinec a jeden pastýř*. Rozšířením se náboženství Kristova utvořila se obec širší nad stát — *obec církve křesťanské*. Rozdíly národů a států tím ovšem nepominuly, ale jejich interesity s veliké částí podřízeny jsou interesům církevním. Tak i zásluha o vlast usteupiti musila zásluze o církev, a bylo-li dříve slovo *vlastenec* pojmenováním čestným, stalo se jím nyní u vyšší míře slovo *křesťan*; měla-li dříve úcta k osobám za vlast

se obětovavším do sebe cosi velebného a posvátného, *mučedníci* církve přímo ctěni jsou za svaté. Rozšiřování křesťanství a zvelebování církve pokládáno po mnohé věky za nejdůležitější účel lidského usilování. Ostatně idea církve nezvítězila nad ideí státu bez boje, ano byl čas, kde zápas obou mocně potřásal světem.

Co křesťanství hlásalo theoreticky jakožto ideu, to za našich dnů hledí prakticky uskutečniti vzrůstající *intelligence*. Ona docela opanovala ducha času a naznačila mu směr, jímž pojmouti se snaží v obor stejné civilizace celé člověčenstvo. Osvěta má se státi svazkem pontajícím k sobě veškeré národy. Podivuhodné vědecké výzpyty našeho věku, obohacující neustále zásobu našich vědomostí a uvolňující nás vždy více od pout zděděných předsudků; velikánské pokroky v uměních technických, netažené před tím prostředky komunikační, ježto vyrovnávají rozdíly prostoru, a ulehčený tím obchod mezinárodní, to vše jsou jisté cesty k cíli, na ten čas ovšem ještě vzdálenému. V naší době jest *věda* nejmocnější podmanitelkyně, a ta jest v podstatě své *kosmopolitická*. Prospěch naznačených tuto snah stává se každým dnem patrnější, vždy více a více sblížují se k sobě vzdálení národové, ba rozsáhlé říše, po dlouhé věky uzavřené, otvírají brány světovému obchodu, vyznávající tím zřetelně, že nemohou déle odolati proudu všeobecného pokroku. Pozoru hodno pak jest při tom, kterak křesťanství jest věrným pomocníkem těchto snah, připravující cestu osvětě v jeho zápětí krácející. Zásluhy křesťanských mislonářů o získání pro vzdělanost národů sotva ještě procitlých k sebevědomí jsou vůbec známy, pokroky pak takových nově obrácených národů v pravdě úžasné. Čím více ale takto rozprostraňují se na světě

vzdělanost a osvěta, tím více společného nabývají lidé mezi sebou, tím více mizí jejich národní zvláštnosti. Jest zajisté nyní rozdíl mezi dvěma vzdělanci rozdílné národnosti mnohem menší, nežli býval jindy rozdíl mezi dvěma kmenovci, obývajícími v rozličných krajinách své společné vlasti. Kdož by si na př. ještě před padesáti lety byl představil Turka ve fraku?

Máť však tento pochod své meze, neboť že by někdy národní různosti mezi lidmi docela mohly pomítnouti a veškeré člověčenstvo slíti se v jedno, těžko jest i nejbujnější fantasii sobě představit, a to již proto, poněvadž by z toho povstala jednotvárnost, jaké nespátřujeme nikde v přírodě, která naopak všude vytváří rozmanitost. Nejhlavnější a nejtrvanlivější zvláštnost národní jest jazyk; dokud který lid sobě ten zachová, byť i ve všem ostatním mravu a obyčeji srovnával se s jinými, dotud nepřestává býti zvláštním národem. Na své zvláštnosti, které ho dělí od jiných, člověk přirozeně lpí, i brání ji všemožně; čím větší pak částku její postrádal během času, tím urputněji hájí ostatek, až pak za poslední svou hradbou zápasí bojem zoufalým o bytí neb nebytí. Proto i v našem kosmopolitickém věku idea vlastenectví neztratila ani významu ani důležitosti, nýbrž tak dobře jest oprávněna jako idea občanství všeobecného. Ovšem jest rozdíl ve vlastenectví dle toho, jakou stránku zvláštnosti své kterému národu hájiti jest; i můžeť tedy býti vlastenectví politické — kde se jedná o svobodu občanskou aneb o státní samobýtnost; náboženské — vztahující se k zachování víry od předků zděděné; anebo konečně pouze národní — hájící po ztrátě všeho ostatního poslední a nejdražší zvláštnost: jazyk; to vše pak zase v nejrozmanitějších odstínech.

Že při vlastenectví mluvíme jenom o bránění a hájení, děje se s úmyslem, neboť idea vlastenectví jest v podstatě své pouze obhajná a jeví se jenom tam, kde jest nebezpečnost ztráty, anebo kde se jedná o vydebtí zase toho, co straceno na ten čas. Rozdílna jest od vlastenectví národní hrdost, jižto spatřujeme při národech, nalezajících se na vrcholu své moci. Řekové za Alexandra, Římané za Caesara, Němci za Karla Velikého, Francouzové za Ludvíka XIV. a Napoleona I., Španělové za Karla V. a v nejnovější době Angličané a Severoamerikáni byli a jsou věm právem hrdi na světovládné postavení své; o vlastenectví pak nebývá řeči v takových dobách. Máhli ale všickni tito národové také doby, ve kterých jednalo se jim o bytí a nebytí. Tak osvědčili Řekové vlastenectví své proti Xerxesovi, Římané proti Hannibalovi, Angličané proti Filipovi II., Amerikáni v boji o samostatnost svou proti Angličanům, Francouzové proti evropské koalici v čas první revoluce, konečně Španělové a Němci proti Napoleonovi I. Za našich dob si přikládají jméno vlastenců emigranti francouzští, italští, polští a jiní — idea jejich jest politická Utopie; nad míru všele pojímali své vlastenectví Němci — bažení jejich šlo po sjednocenosti; Turci osvědčují vlasteneckého ducha zarytým ale marným odporem proti řádům evropské civilizace — u nich jedná se o náboženství. Řekové a Srbové blouzní ve vlasteneckém zápale svém o navrácení starodávné slávy svých carů; Rusů vlastenecká snaha čelí proti vlivu cizinců, a v době sotva teprv minulě spatřili jsme ve Švýcarských všeobecné vzplanutí ducha vlasteneckého pro obranu celistvosti státu.

U žádného národu však nemá vlastenectví tak stálého domova jako u našeho národu Českého, jenž od

samého prvopočátku svého dějinstva až právě na doby naše vede tuhý boj o zachování svého osobitého mravu a jazyka. My Čechové od jakživa jsme obmezeni na defenzivu, ba i v té době, když česká zbraň strašna byla celému světu, dosáhli byli předkové naši slávy své vojenské jen statečnou obranou vlasti. „Nedejme se!“ bylo od počátku heslo naše, a to právě v nejbujatejším výpuku české rekovnosti ozývalo se nejhluchěji.¹⁾

Ze všeho, co jsme pověděli, jasné vysvitá, že jedno jak druhé, *vlastenectví* i *kosmopolitismus*, má plné oprávnění v náležitých mezích.

Byltě kosmopolitismus jednoho času u nás ve zlé pověsti jako výmluva lidí lhostejných k národnosti, ba jsou i doposaváde takoví, kteří předstírají, že obmezování činnosti své pouze na vlastní národ a zem jest svědectvím obmezeného ducha, nepojímajícího velikých směrů časových, kteréž objímají veškerenstvo. Takoví však lidé nepováží, že působiti přímo hned na celou veškerost dáno jest jenom málo kterým velduchům; ba že vynálezy, které jsouce nyní jméním celého vzdělaného světa, způsobily v něm úplný převrat důležitých poměrů, prvotně těženy byly jenom ve prospěch vlasti svých původců a teprva později i jiným národům prostředkem vzájemného obcování ve známost vešly a k užtku obecnějšímu obráceny jsou. Vynalezení umění knihtiskařského, objevení Ameriky, vymyšlení parních strojů, vysoké zdokonalení mašin přádacích a tkacích jsou zajisté skutky světohybné, jenž způsobily přetvoření starých poměrů

¹⁾ Nic ostatně nesvědčí zřejměji o skutečné slabosti nějakého národu jako takováto negativní hesla. Novějším toho příkladem jest u Němců Bekkerovo: „Sie sollen ihn nicht haben!“ (Nyní už Němci Bekkerův Rheinlied nesprávají.)

světových na zoea nové; než vízme, jak zdoluhavě do-
brodiní z nich vyplývající stává se obecným jménem člo-
věčenstva. Umění knihtiskařské potřebovalo dosti dlou-
hého času, nežli se rozšířilo jenom po celé Evropě; o
Nový svět rozdělili se po jeho objevení Španělové a
Portugalci a po dlouhý čas vylučovali z něho všechny
ostatní národy; zvýšený průmysl našeho věku uděluje
dosavad Anglicku takofka monopol v obchodu světovém;
ve válce pak Krimské Rusové jenom proto ztratili své
loďstvo černomořské, že proti anglickým a francouzským
parochodům mohli postavití toliko koráby plachtové, jak-
koli od prvního použití páry ku plavbě bylo uplynulo
více nežli čtyřicet let. Přímé tedy působení na veškerost
jest šiméra, a kdo zdráhá se působiti v oboru obmeze-
nějším jakožto jeho nedůstojném, nemaje dostatečných
sil ku platnému působení v oboru rozsáhlejším, ten zů-
stává naprosto nečinným, zakopáváje hřivnu svou, i jest
neužitečným údem společnosti lidské. Stížnost na takový
kosmopolitismus jest spravedlivá, ale vina zde nepadá na
ideu, nýbrž na lidi, kteří jí zastírají svou netečnost.

Naopak zase smýšlejí mnozí, že snahy kosmopoli-
tické naprosto škodlivé jsou snahám vlasteneckým, an
prý účastnění se v zájmech všeobecných může se dítí
jenom na ujmu speciálních interesů národních. Takové
domnění jest blud, obyčejný při lidech poctivých, ale
obmezených na duchu a krátkozrakých. Nepomýšlejí oni,
že to, čím všeobecnost prospívá, také jednotlivým částem
v užitek se obrací, an suma prospěchu všeobecného na
ně se rozděluje.²⁾ Kdyby pak skutečně prospěch obecný

²⁾ Mohl by někdo namítati proti tomu, že ne všechném
národům na světě ve prospěch se obracuje pokrok všeobecné
vzdělanosti, na př. že divokým ostrovanům Jižního oceánu

někdy na čas proti speciálním národním interesům se stavěl, tuť by jen spravedlivo bylo podříditi tyto onomu, jako každá částka podřizena jest celku. Byloť by jen důkazem malicherného sobectví chtít zvelebovati vlastní národ na ujmu všeobecného pokroku; ano což více, byla by to zpozdilost, poněvadž každá škoda, jakou trpí obecnost, právě tak zase rozděluje se na jednotlivé částky jako prospěch obecný.

Máť tedy jedno i druhé *meze*, jak vlastenectví tak i kosmopolitismus, a sice obmezují se jedno druhým. Ale právě v tomto obapolném se obmezování stýkají se obě tyto idey a takofka ruce sobě podávají. Nepochybíme asi, vyjádříme-li se, že kosmopolitismus reprezentuje *ruch*, vlastenectví pak *setrvačnost*, čímž oběma ideám naznačena jest úloha jejich v pochodu světodějstva. Aby ruch ku předu příliš se neunáhlil, slouží mu co závaží rozmanité speciální interesy národní, které ne bez odporu podřizují se zájmům všeobecným; aby pak jednotliví národové neuvázli jako v nějakém bahně v obmezeném kruhu ztrnulých návyků, idea vyšší obecnosti, nežli jest vlast, více méně pudí je ku předu. Nejméně vyvinuta jest idea kosmopolitismu u Číňanů, kteří mapu zeměkoule téměř zcela naplňují svou „říší středu“, ostatní země jenom co nepatrné cancory okolo ní navěšujíce; a Čína jest výhradně zemí stálosti, ale také zemí strnu-

malý užitek přináší zdokonalení některého odvětví průmyslu v Evropě; ale taková námítka minula by se cíle svého, neboť co tuto pravíme, chceme rozuměno míti pouze o národech kulturních, t. j. takových, kteří se skutečně účastní v pokroku všeobecném. Vůbec pak to, co zde pravíme, má platnost více theoretickou i dopouští ovšem výminky v případnostech speciálních, dle staré průpovědi, že žádné pravidlo není bez výminky.

losti. Že však ani ona již ubrániti se nemůže všeobecnému pokroku, o tom svědčí děje nejnovější. Tázal-li by se tedy někdo, čím povinnu býti: vlastencem či světoobčanem, snadná jest odpověď: ani jedním ani druhým výhradně. Nevzdávaje se národní zvláštnosti své mějž každý na zřeteli, že člověčenstvo jest více než národ, každý pak účinkuj v oboru tom, pro nějž síly jeho stačí, jist jsa, že tím nejlépe poslouží též prospěchu obecnému.

Jak již svrchu povědino, musí v obecném postupu vzdělanosti každý národ nějakou částku své osobité zvláštnosti postrádati; civilisace totiž vyrovnává lidské rozdíly, upravuje zákony života i obcování společenského dle zásad rozumných, vůbec platných, jimž ustoupiti musejí obyčeje místní, založené na pouhém zvyku. Jeden národ učí se od druhého, tak že časem svým i zvláštní umění, jakými jednotliví národové vynikají nad jiné, stávají se jméním společným veškerého vzdělanstva. Takový jest přirozený pochod, jakým se obmezují zvláštnosti národní vzdělaností povšechnou, dle zákona, jejíž vůbec panovati vidíme v přírodě, že zájmy jednotlivé podřizovati se musejí zájmům obecným, ovšem s vyhrazením samé podstaty individuálnosti, kterou příroda všude chce míti zachovanou. — Ještě pak jiným způsobem zbavování bývají národové svých osobitých zvláštností, totiž násilím odjinud jim činěným, které ovšem není žádným faktorem pokroku rozumného, ale spíše jemu na překážku a závalu. Náš národ Český, při zvláštním svém postavení geografickém i historickém, postrádal v postupu věků již tolik ze svých zvláštností osobitých, že mu zbylo sotva více nežli jazyk, tato poslední hradba, za níž hájí národní samobytest svou. Právě proto ale jest boj tím tužší, ano když již umíráčkem odzváněl

české národnosti, povstala ona v nové síle, a v žádném z předešlých věků nebylo u nás „vlastenectví“³⁾ tak slaveno jako v tuto dobu.

Braloť zajisté u národu našeho vlastenectví v rozličných věkách rozličné na sebe proměny, dle toho, kterého živlu národního bylo hájiti. Ba byli časové, kde mocnější idey a zájmy hýbaly naším lidem, berouce ve službu jeho cit národní, a tu pak vlastenectví smícháno jest s ideí, která je sobě byla podmanila. Národ náš všelijak roztrhován býval na strany náboženské a politické, z nichž obyčejně jedna považovala se výhradně za vlasteneckou, ačkoliv dle nynějšího smyslu obmezenějšího nemohli bychom ani stranám oné odporným upírati jména vlastenců, totiž horlitelů pro národnost. Abychom z přemnohých příkladů jenom jediný uvedli, připomínáme Viléma Slavatu, který, jakkoliv odpůrce tehdejšího politického separatismu Čechů, proto nicméně nepřestal býti věrným národovcem a horlivým milovníkem svého mateřského jazyka.

Všeobecně nastalým vysílením národu válkou třicetiletou ochabl v něm i duch vlastenectví, skrýváje se po dlouhý čas jenom co jiskra v popeli tutlaná, až národ ponenáhlu zase vybíraje se ze mdloby své nových nabýval sil. Kterak od těch dob nově zkřísené vlastenectví odporem rostlo, až v bujném rozkvětu novočeské literatury vrcholu svého dosáhlo a v rozsáhlé míře přešlo v národní sebevědomí, to nám všem dobře povědomo jest a nepotřebuje teprv šíře býti líčeno. Tu však opět nastala doba, že jiné idey braly vrch nad citem národním

³⁾ Sama slova *vlastenec*, *vlastenectví* jsou původu novějšího, nesáhající tuším dále než k době Veleslavínové.

a rozdvajily tábor vlastenců. Opakovaly se tytéž výjevy jako před věky. Nejedni pod zástěrou vlastenectví kráčeli směrem, který byl jiným proti myslí, a ti následkem toho vzali si v ošklivost vlastenectví samo, jež přece, pojato v našem smyslu jakožto faktor pouze kulturní, nebylo vinno ničím. Onino zase, vidouce, že vlastenectví jest nedostatečným prostředkem k dosažení náměrů jejich, také zanevřeli na ně i počali se bratřiti se živly cizími. Veliká část prvé horlivých vlastenců, davše se ukonejšiti jakýmsi domnělým prospěchem, v citu úplného bezpečí klesla ve spánek netečnosti, čemuž tím méně jest se diviti, an skutečně hlásáno s jisté strany, že prý při nynějším postavení naší národnosti vlastenectví nemá žádného účelu více, že se přežilo, zkrátka, že náleží mezi staré haraburdí.⁴⁾ Tak stalo se, že na dobu největšího květu vlastenectví nastoupila v krátce všeobecná rozmrzelost, ochablost a malátnost.

Jak mile však přešla bouře, která byla způsobila tuto proměnu, jak mile utišily se vášně rozhárané a vše zase v předešlou kolej se vrátilo, též někdejší cit bezpečnosti vždy víc a více míjel: tu opět začal cit národní se ozývati a hlásil se k svému právu. Bylať na svém místě ještě hratka vlastenců starších, vytrvalých, ostřílených, kteří nedávše se mýlití pomíjejícími úkazy času přechovali šetrně v rukou svých lásku k vlasti a národu na časy příhodnější. Jich neustávajícím působením a příznivějšími okolnostmi počal znova okřívati v národu

⁴⁾ Máť to své místo v způsobu, jakým se před tím projevovalo vlastenectví, ale nikoliv to platiti nemůže o vlastenectví samém, které v tom smyslu, v jakém je my pojímáme, nemůže považovati se, jak oblibeno se vyjadřovati, za „stanoviště promožené“.

cit vlastenecký, i vidíme na své oči, kterak národní vědomí opět každým dnem více se rozšiřuje. Činnost vlastenecká množí a rozprostraňuje se zase, s tím však rozdílem, že vyrostší z rozpustilé skotačivosti a blouznivého horování předposlední doby běře na se tvář opravdivější, vážnější, počíná sobě mužně a prakticky, a rozhled svůj šíří na všechny strany.

Vlastenectví předešlé doby pojímalo ideu svou s veliké části jednostraně a separatisticky, dbajíc skoro výhradně o pěstování jazyka a obecných interestů praktického života příliš málo sobě všímajíc, čímž jaksi isolovalo postavení své. Dálo se to z bázně před živly cizími, jejichž zhoubnému vlivu na národnost mělo tím bráněno býti, avšak, jako každé přílišné obmezování, obracelo se to na vlastní škodu. Činili bychom sami sobě křivdu, kdybychom nechtěli vydati pravdě svědectví, že již i v té době, o které tuto řeč jest, uznávána byla důležitost pěstování materiálních interestů a jmenovitě nedostatek praktického vzdělání lidu našeho bolestně cítěn byl. I učinění jsou v tomto směru někteří pokusové v literatuře, ale prospěch jejich nebyl valný, dílem pro samu těžkost věci, dílem pro nepřipravenost obecnstva na předměty přísnější. Většina zajisté vlastenců našich lnula k věci národní vedena pouhým citem, jen menší část spolu i rozmyslem a zralým uvážením, a protož nebuď nám divno, že snahy vlastenecké ve mnohých kruzích potkávaly se s útrpným úsměchem, považovány jsouce za neprospěšnou hračku. Vědecké výsledky zvýšeného pozoru na vlast a národ nalezaly zaslouženého ocenění toliko v oboru obmezenějším; co na povrchu se objevovalo, zdálo se býti jenom blýskavá ostentace, a chceme-li mluvití pravdu, často skutečně ničím jiným nebylo, anebo nanejvýše

demonstrací, vyvolanou zarytým odporem našich protivníků.

Tak bývalo ještě před nedávnem, ale jinak jest nyní. Poslední léta byla národu našemu školou, ze které vyšel poučen a zmoudřelý, schopen vstoupiti do života praktického. Zklamání naděje učinily jej střízlivějším, tak že upustil od sanguinického horování, i začíná zkušeným okem ohledávati půdu, na které stojí, a přiblížeti k tomu, čeho v okolnostech daných přede vším potřebí. Pokrok pak, který za posledních let učiněn byl v literatuře i s části ve školství našem, odstranil namnoze příčiny nedostatečného dříve prospěchu přísnějších snah. Pravda, že nyní vlastenectví nedělá žádného hluku, ale tím vydatněji tuží se v sobě a prospívá podstatně. Bystřému oku pozorovatele nemohou se tajiti mnohé úkazy, které to patrně potvrzují, jichž ale z dobrých příčin vyčítati tuto nechceme. Tolik jisto jest, že národ náš, přišed k sobě od vysokoletého zápalu vlastenského, nastoupil dráhu praktickou a vešel do koleje všeobecného postupu. Vlastenectví, smíme-li se tak vyjádřiti, podalo ruku kosmopolitismu; ono již nehraje až k omrzení na jedinou toliko strunu, nýbrž zkouší se na všech dle potřeby. Na to pak musilo dojíti, měl-li národ náš míti ještě nějakou budoucnost.

Pokrok všeobecný děje se tím způsobem, že přerozmanití jednotliví živlové jednak každý ve svém okrese přirozeným pochodem dále se vyvinují, jednak působíce jeden na druhý vzájemně od sebe všelicos přijímají, vespolek se tříbí a odpory své vyrovnávají, tak že společný postup děje se směrem prostředním, ku kterémuž každý jednotlivý živel přičinil svou část. Jako v mechanice působením rozličných sil povstává čára středná, vý-

slednicí zvaná, kteráž naznačuje skutečný směr pohybu, tak a nejinak děje se ve světě duchovním. Čím více pak u všeobecném pokroku jednotlivých živlů účinkuje, tím dokonalejší a všestranější musí on býti, poněvadž jest výsledkem složitějším. Také, kde více živlů působí spolu, musí postup díti se čileji a rychleji, poněvadž zmnožené jich tření většího popudu dodává. Naopak čím méně živlů, tím méně jest pokrok dokonalý, tím jednotvárnější, ospalejší; při jediném pak toliko živlu nastati by musila naprosto jednotvárnost, ba úplná stagnace. U všeobecném pokroku člověčenstva jsou takovýmito jednotlivými živly rozličné národnosti, jenom jich přirozeným se vyvinováním a vzájemným na sebe působením prostředkuje se on. Z toho jde, že *zachování jednotlivých národností leží v samém zájmu pokroku všeobecného*. Tomu však nikoli nechceme rozuměno míti v ten smysl, že by žádný ze živlů jednotlivých, který se vysílil a již nemá čím by platně přispěl obecnosti, nesměl neustálým se třením s ostatními konečně zcela se opotřebovati a zmizeti — než toliko tak, aby živel, jevící v sobě posud sílu dostatečnou ku platnému spolupůsobení, nebyl udušován násilně, nýbrž aby mu popráno bylo volnosti k jeho vývoji. Kdo sám malátně se podává uchvacujícímu proudu, nechť utone — nebude škoda; kdo ale zpírá se proti vlnám a vzbůru se dobývá, tomu podána buď ruka pomocná. To požaduje spravedlnost, toho vyhledává prospěch obecnosti, a ten bezprávné nazýval by se kosmopolitou, kdo by bránil přirozenému se vyvinování jednotlivých národností, těchto pravých živlů pokroku světového. Myslíti konečně snad na jednotu celého člověčenstva bez rozdílu přirozených jest šiméra, mohoucí se zroditi jen v mozků šilence.

Právě tak ale, jak by chyboval kosmopolita, nemaje žádného zřetele na individuálnosti národní, bloudil by i vlastenec, kdyby nad speciálním prospěchem národa svého s myslí pouštěl prospěch obecný. Vše jednotlivé zajisté od věčné Prozřetelnosti vykázano má v hospodářství světovém přiměřené místo i zvláštní úkol, podobně jako při stroji složitém každé kolečko i veškerý jiný článek. A jakož při stroji žádné kolečko, ani žádný roubík neb která cívka není účelem sama sobě, nýbrž pomáhá k účinku společnému: tak i žádný jednotlivý národ nesmí považovati sebe sám za účel svrchovaný, než toliko za užitečný článek obsáhlého celku. Povinnost zachování individuálnosti své jen tak daleko sahá, aby jednotník udržován byl v stavu takovém, ve kterém by prospěšně sloužiti mohl obecnosti; cokoliv jest více, to přílišné jest a celku na škodu. Který národ by tedy, buď z marné pýchy nebo krátkozrakého sobectví, chtěl sám sebe stavěti nade všecko ostatní a prohlížeti výhradně jen k tomu co mu slibuje užitek, bez ohledu na to, zdali to na druhé straně není snad více škodné, ten jednal by zřejmě proti řádům božským. Ani však vlastní prospěch takovýmto jednáním platně by neopatřoval, neboť musil by se tím způsobem nevyhnutelně ohražovati proti národům ostatním, odlučovati se od celku a obmezovati se sám na sebe. Tím vyjímal by se z pokroku všeobecného i zůstával pozadu za jinými, v osamělosti své pak, z nedostatku vnějšího popudu, lenivěl by a málátněl, i musil by hynouti konečně vnitřní hnilobou. Bez odporu tedy *leží v zájmu každého národa, aby se všemožně účastnil v pokroku všeobecném*, ovšem nezapomínaje při tom na zachování své individuální zvláštnosti a podstaty jakožto potřebného živlu téhož pokroku.

Ejhle, tak bratři se spolu vlastenectví a kosmopolitismus, a z toho patrně viděti, co naše povinnost jakožto horlivců pro svou národnost. *Pokračovati s časem* buď naše heslo! Jenom tenkrát zajisté, když všemožné budeme hleděti k tomu, abychom, cokoliv postup vědy a umění nového a prospěšného na světlo vynášeli, to ihned také svým jménem učinili, všelikerou opravu předešlého způsobu a řádu bez meškání také přijali a u sebe zavedli, sami se při tom snažíce podobným věcem vzniku dávati a tak i činný úkol u všeobecném pokroku na se bráti, jenom tak, pravím, postaví se národ náš důstojně v řadu jiných národů kulturních a vyplní úlohu svou co podstatný živel postupu člověčenstva. Pak také nebude mu třeba se báti o zachování své individualnosti, neboť v té míře, ve které se on bude účastniti v pokroku světovém, bude i ona se tužiti a síliti, a čím důležitějším faktorem toho pokroku bude národ náš, tím větší účty a vážnosti bude požívati u jiných, tím méně vydán bude jich útokům. Pročež budme zároveň vlastenci i světoobčané: hajme národnost svou se stanoviti kosmopolitického, spolu ale k vůli vlastnímu prospěchu mějme na zřeteli obecný prospěch člověčenstva a přičiníme se k němu dle sil svých. Ne cit pouhý vediž nás budoucně, ale jasná vědomost povinnosti naší, že *tak* nám činí dlužno a ne jinak. Nás může usmrtiti jenom vlastní netečnost, pročež chutě do práce!

Nežalujž pak nikdo na to, že směr našeho času jest příliš materialistický⁵⁾; však od jakživa byly to vlastně

⁵⁾ Nemysliž nikdo, že vybízejíce krajany své k většímu sobě všímání interesů materiálních, tělesného blahobytu se týkajících, kojíme se snad přepiatou nadějí, že by národ náš mohl se časem postaviti na roveň s národy, kteří nyní stojí

interesy materiální, které hýbají světem a lidmi, a ty idey, jež v rozličných dobách sloužily za heslo pokroku časovému, byly toliko pláštěm a zástěrou jejich. Nynější čas jenom tím liší se od minulých dob, že se neostýchá přiznávat se zjevně k svému materialismu. A kdož by se tomu směl diviti po tolikerém zklamání krásných nadějí, jaké nám maloval idealismus posledně minulé doby? Nynější materialismus úplně jest oprávněn, neboť přišla naň řada přirozeným během věcí. Avšak ani jeho výhradní panování nebude věčné, i přijde doba, že vedle vypočítavajícího rozumu opět se bude hlásiti k svému právu cit i slušného dojde uznání. Na ten čas již neostýchejme se hověti směru časovému, byť i s jakousi resignací, toho pak s jistotou se nadějme, že i z doby převládajícího materialismu vyjdeme svým časem obohaceni mnohou vzácnou zkušeností.

Ptal-li by se kdo, co nás vedlo k tomuto obšírnému rozjímání, tomu bez rozpaků odpovíme, že tyto věci pověděti měli jsme za povinnost svou. Bývat vůbec, ať se nalézáme v poměrech jakýchkoli, prospěšno, ohlédati se čas po čase zpět na dráhu vykonanou a soudem nestranným i nepředpojatým skoumati jednání své, poznávati se v bludech a poklescích svých a z toho prospěšné naučení bráti pro budoucnost, spolu pak uvažovati po každé bedlivě nynější své postavení, osvědčovat si pravé stanovisko své a na paměť uváděti vyplývající z toho povinnosti a nutné potřeby. To-li vůbec opatr-

v čele pokroku průmyslového. My vůbec odvykli sanguinickým nadějím, a vybízíme ku pokroku ve směru časovém, třeba ne vesměs ideálním, jenom proto, poněvadž stanouti jest tolik, jako kráčet nazpět.

nost káže činiti, nám v těch poměrech, ve kterých žijeme, tím méně jest toho zanedbávati, již pro tu bohužel přirozenou nedbanlivost naši, s kterou se tak rádi necháváme uspati v nečinnou bezpečnost i za dob rozhodujících, kdežto již svrchovaný čas jest, abychom uznali a chopili se toho čeho jest potřebí, an každá zameškaná chvíle přináší škodu nenahraditelnou.

Novější zeměpis a jeho pokroky.

(Časopis Musea království Českého 1856, sv. 2.)

Jeden z neposledních úkazů, které naše století charakterisují, jest zajisté veliká převaha, jakou obdržely vědy přírodní nade všechny ostatní. Převaha tato nepřestává růsti den ke dni, že pak příčinou její není pouze pomíjející obliba, jakou mívá každý čas a která dříve neb později ustupuje novým choutkám, toho nejpatrnějším důkazem jest mocné zasahování přírodnictví do života praktického. Ohromné povznesení průmyslu, úžasné zrychlení komunikace, jaké za našich dnů nastalo, jsou výsledkem nových objevů v oboru přírodních sil, a ne ustálé jich zdokonalování a zevšeobecňování zavede snad svým časem ve světě vzdělaném zcela nové, netušené poměry. Již i myslím střízlivějším čím dále tím tíže jest ubrániti se myšlence, že rozumu lidskému ani možno není ustanoviti a priori meze tohoto pokroku, kdežto meze od minulých věků za nepřekročitelné vyhlášované dávno již za sebou máme. Takových účinků nemívají pomíjející choutky, a mýlil by se, kdo by myslil, že horlivost u zpytování přírody může kdy ochabnouti, pokud vzdělanost lidská trvá.

Jmenovitě za nejposlednějších let rozšířilo se účastenství v přírodovědě v nejrozsáhlejších kruzích, což

vykládali mnozí rozmrzením se nad neprospěšností idealistických snah, od jejichž klamů vracuje se duch lidský k tomu, co jediné má ve světě všeobecnou platnost. Mínění takové má v sobě bez odporu jakýsi základ pravdy, nicméně však musíme je pokládati za jednostrané, pokud rozmrzelost onu vyvádí jenom ze zklamaných nadějí jistého druhu. Nikoli částečnou, nýbrž všeobecnou zkušeností dohnán obrací se vzdělaný svět na jedinou cestu, po které s bezpečností kráčet lze ku předu.

Neodolatelná dychtivost, seznati pravou příčinu úkazů jemu se naskytujících, jest předností lidského ducha a základem zdokonalitelnosti člověčenstva. Takové dychtění pudí k ustavičnému badání, že ale toto jenom zdlouhavě k cíli přivádí, ušínuje se nedočkavost lidská ráda na cesty domněle kratší, zalíbení pak v samostatnosti přivádí ji k tomu, že ze sebe míní vyvésti, co jenom krom sebe může nalézt. Takovýto pochod vede do bludiště jalové spekulace nebo do horší temnice pověry. Smutným jsou toho důkazem minulí věkové, ba ani naše osvícené století není prosto všech snah ve směrech takových, ačkoliv tyto jenom výminku tvoří, odpornou duchu časovému. Nemůže však býti jinak, nežli že duch lidský konečně z marného bloudění se zpamatuje: nevýsledečnost nastoupených vedlejších cest musí přivést ku přesvědčení, že jediné pravá jest ta, která byla opuštěna. Doba takového se zpamatování tvoří pak stadium všeobecného pokroku, a v tomto stadium octnul se náš věk, který od svůdného mudrování a domyslného konstruování vrací se ke skutečnosti.

To jest dle našeho mínění pravá příčina, proč za našich dnů přírodověda takovou převahu obdržela. Ono zpamatování se nestalo se arci jediným okamžením a

náhlým převratem, dáleť se spíše volným pochodem jako ponenáhlé procitování ze sna, při kterémž tvrdé spaní přechází nejdříve v jakési polobdění, ze kterého se teprv pomalu probíráme k jasnému prohlédnutí. Tak i přírodověda jen znenáhla docházela onoho uznání své důležitosti, které jí nyní první místo v oboru vědění lidského vykazuje.

Čím více vážnosti nabývala přírodověda, tím více roste vliv její na vědy jiné, a to v té míře, jak která více neb méně s ní příbuzna byla; ba i dosti vzdálené od ní vědy vyhledávaly k ní vztahů před tím nebývalých, sobě ve prospěch. Což divu, že časem téměř zcela opanována jest od ní věda, jejímž předmětem jest část přírody pro nás nejdůležitější — bydlisté naše země.

Začátkové nauky o zemi čili zeměpisu splývají se začátky lidské vzdělanosti vůbec. Jest přirozeno, že člověk ohlédá se nejdříve po nejbližším svém sousedstvu, pak vždy dále rozhled svůj šíří, až někteří odvážlivější jednotlivci do vzdálené ciziny se pouštějí, a navrátilivše se domů přinášejí zprávy o cizích zemích a národech, jež krajané jejich se zvědavou dychtivostí poslouchají. Tím způsobem vznikal prvotně zeměpis, nejza dlouho nic jiného nežli sbírání a shrnování vědomostí o tom co se nalezá bezprostředně na povrchu zemském. Z toho svým časem vyvinula se *topografie* čili známost místností, a *ethnografie* čili známost národů je obývajících, k nimž později přistoupila ještě *statistika* co známost vnitřních poměrů státních jejich spolků.

Postupem vzdělanosti, když člověk zraky své od hroudy, již nohama šlapal, povznášeti začal k nedostihlým hvězdám na obloze nebeské, jejich běhy zpytoval, zákony jim stanovil a v soustavu uváděl, nemohl si ne-

všimati vztahů, jaké se nacházejí mezi oněmi tělesy nebeskými a jeho bydlíštěm — zemí. Předě vším bylo to slunce, jehož pravidelný běh po obloze, nezměnné vycházení a zapadání vždy v stejné krajině učily rozeznávat i rozličné krajiny na zemi, jimž dávána jména dle běhu slunečního: východ, západ, poledne a půlnoc. Tím položen byl základ mathematickému rozdělení země, k čemuž i míra vzata od částic, na něž hvězdářové rozdělovali kruh nebeský. Tak tvořil se ponenáhlu *zeměpis astronomický*. Ten v nové stadium vešel, když následkem oplutí země poznána její kulatost a ustanovena skutečná velikost stupňů, na které dosavad jenom ideálně byla rozdělena. Dovršení svého dosáhl astronomický zeměpis přijetím Koprníkovy soustavy, která zem co světové těleso vřadila mezi planety kol slunce obíhající. Teď teprv s neklamnou jistotou ustanoveny jsou pravé poměry země k ostatním tělesům světovým, když jí vykázáno pravé stanoviště v všemmíru. Mnoho sice ještě od těch dob zdokonaleno v zeměpisu astronomickém, jmenovitě co se týče zevrubnějšího změření stupňů¹⁾, určitějšího vypočtení kolotání a oběhu země a t. d.; nových podstatných živiů ale k němu nepřistoupilo.

Zeměpis astronomický byl jaksi uzavřen a poskytoval zpytavosti lidské jen obmezenější pole. Za to ale byla známost povrchu zemského ještě velmi neúplná, i hleděno ji všemožně rozšiřovati četnými plaveckými výpravami a cestami po suchu konanými. V běhu tří posledních století prošlakována jest země kříž na kříž od neohrožených mužů, kteří ve službě vědy nedbali žádného nebez-

¹⁾ O nejnovějších pracích toho druhu viz v německém časopise *Lotos* r. 1856 pojednání profesora Kořistky: *Ueber einige neue Forschungen im Gebiete der Geographie*.

pečenství, hotovi jsou ke všem obětem. Mnozí skutečně smrtí zaplatili horlivost svou, často s plným vědomím nasazující životy na dosažení úkolu sobě vytknutého. Zisk z toho pro vědu byl ale neocenitelný: netušené světy odhaleny jsou před zrakem lidským, obor známostí o povrchu zemském rozšířen do všech končin, a rozsáhlé země i četní národové získáni pro vzdělanost.

Zároveň ale počalo proskoumávání země ve směru novém. Nestačilat badavému duchu více známost pouze prostorní tvárnosti povrchu zemského, nýbrž země začala považována býti co uzavřený v sobě individuální celek organický, jehož všechny úkazy jsou výsledkem jistých zákonů odvěčné účinkujících. Vzhled to veleobsáhlý, cíl vysoko vznešený! Připravován byl tento nový směr mocnými pokroky v přírodovědě, z jichž výsledků hleděl zeměpis pro sebe kořistiti. Tak utvořoval se ponenáhlu *zeměpis fyzikální*, jehož úkolem jest proskoumání země *v celku* jejím, ideální pak účel — odkrytí tajných zákonů telurismu. Jakožto ideální jest cíl tento v úplnosti své ovšem nedosažitelný, avšak již dosavad vedlo badání na této cestě k výsledkům skvělým a znamenitým, jimiž duch lidský vším právem může se honositi.

Dle toho co povědino, neobmezuje se zeměpis fyzikální jenom na povrch země, nýbrž pojímá v obor svůj i vnitřek její, jakož neméně vzdušný její obal. Co se týče vnitřku země (vlastně toliko její kůry, jak dalece nám do hloubky její vniknouti možno), ten jest předmětem zvláštní vědy nazvané *zeměšpytem* čili *geologií*, která zanášá se skoumáním jejího složení a z toho závěrky činí na pochod, jakým se dělo utvořování se zeměkoule od časů nepamětných až na naši dobu. S jiné však strany souvisí geologie těsně se zeměpisem, totiž

jak dalece stopuje rozložení na šir rozličných útvarů a vrstev kůry zemské a vystupování jich na den, z čehož povstává rozličnost půdy, která jest podmínkou vývoje organického, a rozmanitost jejího těžení, která zase veliké působení má na mravy a vzdělanost lidského obyvatelstva.

Známost obalu vzdušného a jeho úkazů tvoří též obor zvláštní vědy, totiž *meteorologie*, která však jak východištěm tak i zpět působením svým v těsném spojení jest se zeměpisem. Zvláštní důležitost má v tomto ohledu *klimatologie*, ješto podnebí nemenším jest faktorem při vyvinování se organismů nežli jakost půdy.

Hlavním ale předmětem zeměpisu fysikálního zůstává vždy povrch zemský, jen že se tu více nejedná jediné o to, jak se co nalezá, nýbrž proč tak jest a jak jedno k druhému se má. Sem náleží rozšířenost a rozdělení pevných částek a moří se všelikými svými podobami a rozmanitým vystřídáním; rozličná, hned menší hned větší vyvýšenost pevných částek nad hladinou oceánu, kteráž tvoří plastickou podobu zeměkoule; rozvedenost sladkého vodstva po pevninách co pramenů, řek a jezer; úkazy vulkanické a jejich spojitost; rozšířenost plodin a všech říší přírodních po oboru zemském, jakož i pokolení lidského dle rozličných jeho plemen v přiměřených jim bydlíštích a t. d.

Začátky zeměpisu fysikálního sahají do polovice minulého století. V první jeho době, kterou počítáme až do vystoupení Humboldtova, získali si o tuto vědu největších zásluh důkladným zpytováním Werner, Saussure, Deluc, Buffon, C. Forster, E. A. W. Zimmermann, Blumenbach vedle četných jiných jejích vzdělavatelů; k nynější však její platnosti a důležitosti přivedl ji teprv

nestor vědy našeho věku, slavný Alexander von Humboldt, jímž zeměpis fysikální vstoupil do první řady.

Sotva nalezl by se druhý učenec, který po dlouhý věk živobytí svého vyvínoval tak rozsáhlou činnost jako Alex. v. Humboldt. Proniknut naskrze duchem vědeckým, postaven byl rodem i okolnostmi tak příznivě, že v malé míře ukojití mohl šlechetnou touhu svou po cestování k rozšíření a obohacení svých vědomostí. Nenít zde místa k obšírnému vypsání jeho dalekých cest a všeho toho co na nich vykonal a co tím pro vědu získáno: známoť to vůbec každému vzdělanci. Přestaneme tedy jenom na některých hlavnějších udáních, které muže tohoto a jeho snažení obzvláště charakterisují. Na cestách svých, jež mezi r. 1799—1804 co mladý muž konal po střední Americe, kterou proskoumal jako nikdo před ním ani po něm, vnikaje do krajin téměř nepřístupných a vylézaje na nejvyšší hory, určil astronomicky více než 700 míst a změřil 759 výšin. Spisy, ve kterýchž uloženy jsou výsledky těchto amerických skoumání, ukazují ustrnutí hodnou všestrannost svého skladatele, jenž rozlehlé země Nového světa prozpytoval ve všelikých směrech, osobě si úplnou známost netoliko přírodních jejich poměrů, nýbrž i historických osudů. Cesta, kterou roku 1829 podnikl na vyzvání cara Mikuláše s Ehrenbergrem a Gustavem Rosem do severní Asie, důležitá jest hlavně pro magnetická pozorování, jichž následkem bylo zřízení v Rusku magnetických a meteorologických stanovišť od Petrohradu až k čínským hranicím. Za tím příkladem i jinde potom zřízena jsou podobná stanoviška. Oblíbenou Humboldtovou myšlénkou při jeho skoumáních bylo zpytování zákonů, dle kterých život organický rozdělen jest po rozsáhlém povrchu zemském, působení světa rostlinného na útvar půdy, přírod-

ních pak poměrů vůbec na stav národů a na vyvinování se člověčenstva. Takovýmto celkovním pojmáním těsně spojil přírodovědu se zeměpisem a jmenovitě stal se tvůrcem geografie botanické. Tím pak, že u větší míře, nežli před tím se dalo, uměl obracet vědu na život, dodal spisům svým zároveň takové zajímavosti i pro větší obecnost, že při vši hluboké učenosti své stal se spisovatelem populárním. Mnoho přispěla k tomu zvláštní umělost jeho, s jakou výsledky studií svých odíval v roucho vábné, květné, duchem poesie ovanuté. Humboldt spojuje v osobě své dvě vlastnosti, které pořádku nalezají se pohromadě: jest veliký badatel a veliký spisovatel.

Stanoviště, ku kterému povznesl Humboldt vědu, získalo jí přátel a pěstovatelů v kruzích širších; prospěchy jeho spisovatelské lákaly k následování. V jeho šlépěje nastoupila dlouhá řada zpytatelů novějších, probuzených jeho duchem a naplněných horlivostí v šlechetném závodu. Jejich snažením obohacena jest věda v novějším čase vele důležitými nálezy, duch lidský slaví vítězství za vítězství na poli nezkrváceném, a všeobecný pokrok člověčenstva vešel v stadium, kde již žádná sebe násilnější reakce ho nezastaví. Avšak má každá věc vedle světlé stránky také druhou temnější. Oblíbená Humboldtova snaha, vysvětlovati úkazy života z poměrů přírodních, jest myšlénka v skutku geniální, avšak potřebí také génia Humboldtova k uvarování se nebezpečného zablouzení na této svůdné cestě. Nebyltě ani Humboldt sám ušetřen výčitek, že ho fantasmie někdy příliš daleko zavádí. Co však u něho byla někdy fantasmie, to převrhlo se u mnohých jeho následovatelů v pravou blouznivost. Jest věc každodenní zkušeností potvrzovaná, že žáci výtečníků v následování mistrů svých neznají mezí a zvláštností jejich charakteri-

stické rádi přebánějí, jakoby je v jejich výtečnosti ještě přestihnouti chtěli. Tím ale uchylujíce se od pravé míry upadají v krajnost, a to, co u vzorů jest geniálností, stává se u následovníků manýrou. Tak příklad Humboldtův vyvolal do života celou školu učenců, kteří veškeré dějiny člověčenstva vyvoditi usilovali z přírodních poměrů bydlíšť jednotlivých národů. Nedá se upříti, že poloha země, útvar půdy její, sklonitost výšin, rozdělení a směr vodstva jejího i jiné geografické poměry, odkazující obyvatelstvo před jiným na to neb ono hlavní zaměstnání, stávají se důležitým faktorem v utvořování se povahy jeho národní a tím i na osudy jeho valný vliv provozují. Patrným toho příkladem jsou v starožitnosti Egypt a Babylonie, v čase novější, ať o jiných pomlčíme, Holandsko. Všim právem sluší tedy při uvažování vývoje lidské společnosti zřetel míti na zeměpisné poměry vlasti každého národu; brátí je však za jediný základ dějinstva jeho s vyloučením všeho volného působení ducha lidského, jest jednostranost před kritikou neospravedlnitelná. Této chyby dopouštějí se přemnozí spisovatelé v oboru novějšího zeměpisu vystupující takto z přísných mezí vědeckosti do oboru nejisté spekulace, kdežto fantasii své plnou vůli pouštějí. Takovým počínáním trati přísná věda důstojnost svou stávající se marnou hříčkou v rukou obratných kejklířů. Stala se pak tato zcestnost již tak obecnou, že ani přední koryfeové vědy neuměli se jí vyhnouti.

Než toto poblouznění jest jenom pomějejí, jako mnoho podobných před tím, nalezajíc jako tato vysvětlení a omluva v přirozeném horování duchů, jenžto provází každou nově vyskytlou ideu. Časem svým vystřízlíví duchové a spamatují se, načež vrátí se činnost jejich v pravou kolej. Tak i tato časová obliba se přežije,

a poměrům fysicko-zeměpisným vykázano bude náležité místo v řadě působitelů na historický vývoj člověčenstva.

Zmínivše se o zcestnosti, na jakou mnozí pěstovatelé novějšího zeměpisu z přílišné horlivosti pro vědu svou se dostali (tuším, že nejsme první, kteří poukazujeme na ni), vraťme se nyní ku pravým a skutečným pokrokům, jaké učinil zeměpis v novější době povzbuzením a příkladem Humboldtovým.

Valný jest počet mužů, kteří za našich dnů s prospěchem pracují v oboru této důležité vědy, vzdělávající ji ve všech jejích směrech; avšak podrobné vypočítávání všeho, co jenom od desíti let pro ni učiněno, přesahovalo by meze tohoto článku. Jdouť o závod ve chvalném snažení nejenom jednotlivci, nýbrž celé společnosti, ba i samy vlády. Důležitost fysikálního zeměpisu tak všeobecně jest uznána, že sotva jest země v obvodu civilisovaného světa, kde by s horlivostí nepřikračovalo se k důkladnému prozpytování domácích poměrů geologických, orografických, hydrografických, meteorologických, vulkánických, magnetických a těm podobných. K tomu konci zařídila větší část vlád rozsáhlé topografické vyměřování, jehož výsledky při zdokonalených prostředcích vědeckých dosáhly nebývalé správnosti a zevrubnosti. V nejrozsáhlejší míře děje se vyměřování toto ve Francouzích, kdežto započalo již r. 1818. Vykonávají je důstojníci generálního štábu, jimž uloženo bylo vyhotoviti do roku 1860 úplnou a zevrubnou mapu říše, jenžto skládati se má z 259 listů. Na podniknutí toto vynakládá francouzská vláda každého roku 750.000 franků. V nejnovějších časech rozšířili Francouzové činnost svou v tomto směru i na cizinu, od obsazení Říma podnikli podobné vyměřování i v Itálii. — Ve Veliké Británii dospěly tyto

práce tak dalece, že na jich základě vyvedeny jsou nejzevrubnější mapy Anglie a Irska, toliko Skotsko v tom ohledu ještě pozadu zůstává. — Rusko vyvinuje činnost právě ohromnou a jmenovitě vynakládá veliké sumy na zhotovování speciálních map říše, jichž důkladnost jest vyhlášena. Největší dosavadní dílo geografické vyvedeno jest v Rusích, totiž změření oblouku poledníkového 25° šířky od státního rady Struve. Nejnověji posláno několik výprav do rozličných provincií asiatských k místnějším jich proskoumání. — Nemenší horlivost jeví vláda Sjedenčených Obcí severoamerických, jejíž snaze povedlo se, že celé rozsáhlé východní pomorí severní Ameriky se všemi zátokami a zálivy tak důkladně a zevrubně jest proskoumáno jako žádné jiné na světě. Dovnitř země vysílány jsou neustále učené výpravy ku proskoumávání rozsáhlého západu, nejnověji pak vypraven na vládní útraty komodore Ringgold s patnácti loďmi k ohledání severního pomorí Velikého oceánu. — Zvýšená činnost Rakouska v poslední době jest dostatečně známa: poukazujeme tuto pouze na rozsáhlé působení říšského geologického ústavu, na výborné mapy generálního štábu a na rozsáhlá měření ve Valaších a Multanech vykonávaná v posledním čase od cís. důstojníků. — Ve Švédsku stojí v čele podobných snah sám dědic trůnu, který se zanáší sestavováním hypso-metrických a statistických map. Veliké topografické vy-měřování země pilně pokračuje. — Prusko a Bavorsko mají výtečné speciální mapy, vyvedené od generálního štábu. — V Sasích pracuje se od roku 1837 na velikém topografickém atlasu zemském. — Ve Švýcarsku vyvádí se podobná práce vedením generála Dufoura; výtečné mapy jednotlivých kantonů vydává na útraty jejich vlád Ziegler, při nichž slušný ohled brán na poměry geolo-

gické. Rozumí se, že i v zemích a státech zde jmenovitě neuvedených podobné snahy se jeví a podobné důležité práce podnikají.

Neobmezují se však snahy vlád na vyskouvání pouze domácích krajín a jejich fysikálních poměrů, čelnější státové námořní nepřestávají vysílati vědecké výpravy do všech končin světa. Přemnoho v tom ohledu podniknuto a vykonáno, jmenovitě od Amerikánů, Rusů, Francouzů, Nizozemců, Švédů i jiných; nejskvělejších pak výsledků docíleno v končinách severního polu a vnitřní Africe.

Úloha půl čtvrtá století, o níž marně pokoušeli se nejvýtečnější plavci všech národů, které obětováno neocenitelných sil a množství drahých životů, jest rozřešena, otázka o severní souvislosti oceánu Atlantského a Velikého rozhodnuta v době nejnovější. Lieutenant M'Clure, velitel lodi Investigator, vyslán r. 1850 zároveň ještě s třemi jinými loďmi na vyhledání Franklina a jeho výpravy skrz úžinu Behringovu, neuposlechnuv rozkazu svého představeného kapitána Collinsa, vrátiti se po krátké plavbě s nepořízenou, o své újmě pokračoval dále ve směru nastoupeném a ještě téhož roku dne 26. října nalezl dávno hledaný „průplav severozápadní“. Vrátil se do Angličan po čtyřleté trudi plné plavbě vyznamenán jest národní odměnou od parlamentu. Jakkoliv objevení průplavu tohoto nemá té praktické důležitosti, jaké se mu druhdy přičítalo pro obchod skrácením cesty do Indie, an plavba v těchto šířkách po velkou část roku skoro nemožná, vždy ale velmi nebezpečná jest: to nic neujímá zásluže, jakou si získal M'Clure důležitým pro vědu rozšířením vědomostí o naši zemi. Zajímavou pak zůstává ta okolnost, že právě zahynutí statného Franklina a nešťastné jeho družiny za následek mělo konečné roz-

řešení otázky, jejíž obětí i oni vedle mnohých jiných se byli stali. Nebylatť zajisté žádná končina země cílem tolika vědeckých výprav jako krajiny severní točny. Od více než dvaceti let vykázati se může jedině Anglicko nepřetrženou řadou plaveb na vyzpytování této země části podnikaných, jimiž zeměpis neustále se obohacuje, což jmenovitě u zvýšené míře platí o poslední výpravě Belcherově, na které zevrubně propátrán archipel ostrovů Parryových. Nejnověji spatřil Američan dr. Haue za 82° sev. šířky otevřené moře ledu prosté.

Jiný cíl odvážných cestovatelů v intereseu rozšíření zeměpisných známostí byla Afrika. Tento země díl, jakkoli náleží k tak nazývanému Starému světu, zevrubněji znám jest toliko po krajích svých, hlubší vnitřek jeho byl až na naše dni v plném slova smyslu *terra incognita*, odkudž docházely jenom nejisté s části báchorkovitě pověsti. Tma prostírající se nad střední Afrikou počíná nyní ustupovati poněnáhlému rozbřesku následkem podivu hodné vytrvalosti lidské v sledování účelů vědeckých. Sotva které cestovnické podniknutí rovnalo se nebezpečností svou výpravě do střední Afriky. Podnebí, povaha země a surovost obyvatelstva, jemuž vlastní plémě jest předmětem ohavného obchodu, vše spojovalo se k stížení ba k překažení každého pokusu, vniknouti do vnitřních, posud neznámých krajin. S těžkostmi však roste i chuť a odvaha, a nikam nehrnuli se v nynějším století neohrožení zpytatelé tak valně jako do vnitřní Afriky a to z rozličných východišť. Nic neodstrašovalo horlivce pro vědu, že veliká část předchůdců jejich zaplatila smělost svou smrtí, padši v obět buď surovosti černých divochů, jako Mungo Park, Röntgen, Laing, buď svízelným obtížným cestám v neobvyklém klimatu, jako Denham, Clap-

perton, v nejnovější době Richardson a Overweg; naopak šlechtitní příkladové tím tím více povzbuzovali k následování. Jmenovitě byly to dvě věci, k nimž dlouho přede všemi jinými obracen byl zřetel cestovatelů po Africe, vypátrání pravého běhu Nigru a nalezení pramenů Nilu, kteréžto dvě hlavní řeky Afriky pokládány byly od mnohých zeměpisců za jediný veletok anebo alespoň za spojené spolu vedlejšími rameny a výtoky. Snahami Lainga, Clappertona a Landra nalezeny jsou i prameny i ústí Nigru, a od r. 1840 navštěvují každoročně obchodní parníky tuto řeku. Ne tak šťastné byly výpravy k objevení pramenů Nilu, kteréžto řeky původ dosaváde jest nevypátrán. Domnění některých, kteří odvádějí Nil z velikého jezera Niassi, ležícího asi mezi 8—10° jižní šířky, jest příliš odvážná hypotéza, abychom jí mohli místa popřátí. Za to vedly cesty do střední Afriky podnikané k jiným neméně důležitým výsledkům. Clapperton dorazil na cestě, již konal v letech 1822—1824, vyšed od západního pomorí, k jezeru Čadskému mezi 5—7° sev. šíř. a 31—34° dél. ležícímu, kteréžto v nejnovější době od Bartha a Vogla zevrub jest ohledáno. Caillié (1824—1828), týmž směrem se bera, objevil veliké a bohaté město Timbuktu, hlavu mocné říše, na něž již dávno ukazovaly pověsti rozličné a které za našich dnů navštívili a popsali oba před tím jmenovaní cestovatelé.

Zásluha této nejposlednější výpravy do střední Afriky náleží hlavně vládě anglické, která nejprv r. 1849 Bartha spolu s Richardsonem a Overwegem do těchto končin vyslala, když pak oba jeho soudruhové záhubnému vlivu ponebí v obět padli, mladého učenice Vogla za ním vypravila. V posledním čase vrátil se Barth do Evropy, kdežto ve vlasti své Němci přijat byl v nejvyšších

kruzích s velikým vyznamenáním. Zabývá se nyní pořádkáním svého nad míru zajímavého denníku, jež na pět dílů rozdělený hodlá do veřejnosti podati u vydání anglickém a německém. Výprava tato měla za východiště Tripolis a vnikla na jih až blízko k 24° sev. šíř. Vogel dosavad pokračuje v úloze své a příležitostě zasílá do Evropy zajímavé zprávy o svých cestách, na kterých všechna důležitější místa astronomicky a hypsometricky určuje. Z poslednějších měření vysvitá mezi jiným, že pověstná poušť Sahara, ono nepřehledné moře písku, nikoli není nízká rovina, nýbrž veliká vystouplá planina s pohořími a čerňeny až na 3000—4000 stěvíců vysokými. Jezero Čadské leží dle Vogla u výšce 800 stěvíců, a obkličující je poušť nepadá nikde pod 1200 stěvíců.

O prozpytování vnitřku jižní polovice Afriky v nejnovější době hlavní zásluhu má Livingstone, který vyšed z Captownu dorazil na sever až k 10° již. šířky a první určitější zprávy podal o jezeru Ngami, ležícím pod 20° již. šířky a mezi 42° — 44° délky. Ještě místněji popsal toto jezero r. 1854 Charles J. Anderson. V týchž krajích dobrodruží od roku 1847 Ladislav M. Magyar, Uher, jak vidno podle jména, který dostav se zmíněného roku na portugalské ozedlosti na západním pomoří Afriky, odtud vypravil se dovnitř pevniny a v Bihe s jistou černou princeznou se oženil. S manželkou svou a velikým průvodem otroků vydal se r. 1850 na jih zpytovat neznámé krajiny. Prošel prý země, v nichž dosud neocíla se noha Evropana a které nalezl hustě obydlené. Změřiv astronomicky nejdůležitější místa vrátil se ku konci roku 1853 do Bihe, odkudž zlomek denníka svého zaslal svému dosavad žijícímu otci. Avšak od osmnácti měsíců nedošlo od něho více žádných zpráv, tak že osud jeho v pochyb-

nost jest zahalen. Co as pravého na tom všem, ukáže snad dosti blízká budoucnost. Nejnověji došla zpráva od misionářů Krapfa, Rebmana a Erhardta, kteří odkryli v střední Africe vnitřní moře nazvané Ukereve, jehož povrch cení na 13.600 čtver. mil, a jehož toliko jihovýchodním výběžkem jest svrchu zmíněné jezero Niassi. Moře toto daleko by tedy velikostí přesahovalo moře Chvalinské a bylo by největším jezerem na světě. Také v těch krajinách odkryli mocné alpské horstvo. Místnějších zpráv musíme však i zde očekávat od budoucnosti.

Co se týče ostatní Afriky, patří přede vším Francouzům ta čest, že od těch dob, co Algír v moci své drží, pilný zřetel obracují na důkladné proskoumání severní části tohoto dílu světa, o němž výborné mají mapy. Také severovýchodní Afrika v novějších časech zevrubněji jest proskoumána, zvláště snahami Russeggera, Rüppela, Schimpera, Beke, pak bratří d'Abbadie a d'Arnauda, kteřížto posledně jmenovaní nejdále v těch stranách vnikli na jih. Nesluší tu mlčením pominouti rakouskou misi do střední Afriky, která opírajíc se o rakouský konsulat v Chartumu, ležícím na tak zvaném Modrém Nilu, pod ctihodným generálním vikářem svým, Krajincem Knoblechterem, nejenom v náboženském a kulturním, nýbrž také ve vědeckém směru záslužně v těch končinách působí.

Na jihovýchodě nabývají svobodné kolonie Boerů od Kapské vlády odpadlých vždy větší důležitosti pro mnohonásobné stýčnosti s tamějšími domácími plemy.

Asie, ačkoli mnohem rozsáhlejší v objemu nežli Afrika, nechová u vnitřku svém takových tajností jako tato, byvši od Evropanů ve všech možných směrech propátrána. Nicméně nalezají se i v tomto dílu světa krajiny vědeckým zpytováním méně přístupné, a to dílem

přirozenou povahou dílem politickou uzavřeností. K oněm náleží jmenovitě Arabie, kde cestovatel s nepřekonatelnými překážkami zápasiti musí; k těmto hlavně Čína a Japan. Ba jsou i některé krajiny dosavad nedotknuté od cestovatelů, což platí jmenovitě o vnitřku velikých ostrovů archipelu Indického od Evropanů ještě nekolonizovaných, jako jsou Borneo, Sumatra, Celebes.

Úloha místnějšího zeměpisného propátrání Asie připadá hlavně oněm evropským vládám, jichžto panování vztahuje se na znamenitější částky také tohoto dílu světa. V první řadě stojí tu Rusko a Anglie. Rusové měli dlouhý čas nejlepší příležitost ze všech evropských národů, seznati zevrubněji říši Čínskou, s níž rozsáhlými mezemi se stýkají a v jejímž hlavním městě udržují stálé vyslanectví, čehož žádné jiné vládě popřáno není. Výhodného postavení svého užívalo ruské vyslanectví v Pekingu po všecken čas v plné míře k sbírání zpráv a rozšiřování vědomostí o této málo přístupné říši, ku kterémuž konci vždy přidělování mu jsou od vlády učenci a zpytatelé. Není pochybnosti, že vláda ruská o vnitřních poměrech Číny, jak zeměpisních tak politických, lépe jest zpravena než kterákoliv jiná evropská vláda, což také ve svůj prospěch obracetí umí. S druhé pak strany jest pochopitelné, že Rusko při svém postavení není příliš ochotno, tyto vědomosti u veřejnost dávat. Z ruských spisů o Číně největšího rozšíření došel v západní Evropě denník patera Jakinfa (Hyacintha), bývalého kaplana ruského vyslanectví v Pekingu. — Bližší úlohu mají Rusové v prozpytování asiatských částí vlastní své říše. Veliká rozlehlost asiatského Ruska, řídké jeho osídlení, přirozená povaha země a klimatické poměry co následek severní jeho polohy, to vše tolik překážek staví vědeckému zpytování, že při vš

horlivosti, kterou vláda ruská vyvinuje v tomto směru, a při vši štědrosti, kterou podporuje takové podniky, bude tu ještě na dlouhé věky práce.

Druhý evropský národ, jenž panuje v Asii nad rozsáhlou říší, jsou Angličané. Tento obchodnický národ, který dovedl opanovati moře a ve všech končinách světa osady založil, jest výhradně také národ cestovatelů a tím samým hlavní rozmnožovatel známostí zeměpisních. Východoindická jeho říše a sousední její země otevřely činnosti jeho učených zpytatelů nepřehledné pole. Z novější doby vynikají v tom ohledu rozsáhlá skoumání Dr. J. D. Hookera v Himalaji až ke hranicím tibetským, a zajímavá jeho pozorování týkající se geografické rozšířenosti rostlin, jaká činil společně s drem. Thomsonem; kapitána H. Stracheye cesta do západního Tibetu, na kteréž vedl přemnohá důležitá měření, za něž odměněn jest od geografické společnosti Londýnské Viktoriinou medailí; konečně dra. Andrea Fleminga a C. B. Greenougha geologické zprávy o Hindostanu. Nejdůkladnější mapu Indie zhotovil Forbes. Z Neangličanů, kteří se účastnili v prozpytování těchto končin, sluší jmenovati Franconse Vigne a Němce barona Hüglu, kteří oba dva volili si za předmět svých učených vyšetřování rozkošnou krajinu Kašmirskou. Princ Waldemar Pruský procestoval velikou část Indie a Tibetu, na kteréž cestě zahynul učený průvodce jeho Hofmeister. Služno tu spomenouti také na krajana našeho dra. Helfera, který v Indii vědeckou horlivost svou též smrtí zaplatil. Nejnověji proskoumávají pohoří Himalajské, velikomyslností krále Pruského podporováni, tři bratři Schlagintweitové, kteří si již před tím chvalné jméno byli získali důkladnými pracemi o Alpách.

Připustěním Angličanů do pěti přístavů uzavřené jim

před tím říše Čínské dána příležitost k lepšímu seznání této, v kterémž ohledu největší zásluhy sobě získali křesťanští misionáři Gützlaff, Huc a Gabet, kteřížto dva poslední jmenovitě Mongolsko důkladně prozpytovali.

O Japanu, přístupnému do nedávna jediným Holanďanům, jest naděje, že nyní po uzavření obchodní smlouvy mezi tou říší a Sjedinocenými Obcemi severoamerickými ponenáhlu stržena bude rouška, zahalující nám dosavad málo známou tuto zem a zajímavý její národ.

Holanďané, osedlí na Javě, zhotovili důkladné mapy o veliké části souostroví Indického. Veliký ostrov Borneo proskoumán částečně od Crawforda, též známá turistka Ida Pfeifferová navštívila jej, neohroženě se přátelíc s jeho divokými lidožronty.

Arabii prošel kapitán Haines, a tajemství svatých měst Mekky a Mediny odkryl západnímu světu nejprvé Burckhardt v obět položiv vědě všecko pohodlí civilisace i život svůj.

Od Asie přirozeně přejdeme na Australii, kdežto představuje se nám svět od našeho zcela rozličný, plný podivností. K těm mezi jinými i to náleží, že vnitřek pevniny australské leží níže nežli její pobřeží, pravý opak toho, co vidíme při všech ostatních pevninách a ostrovech. Krajiny, rostlinstvo i živočišstvo mají tu ráz od našich zcela rozdílný a patrně ukazují povahu prvotností. Zevrubněji známo jest toliko pobřeží Austrálie, na němž nalezájí se osedlosti anglické, které od těch dob, co přestalo zavážení tam zločinců, vzrůstají se a rostou v míře posud nevidané. To jmenovitě platí o zlatonosné Viktorii na jihovýchodu, kterážto krajina v málo letech stala se květonou kolonií s hlavním městem Melbournem, počítajícím na 80.000 obyvatelů. Střední Austrálie málo posud

jest známa, an hloub vniknonti brání nezcestnost půdy na větším díle močalovitě. Mistry prostírají se nesmírné pustiny, o nichž jest domněn, že jsou výběžky veliké pouště vnitřní. Jinde objevují se mocné řeky, které však ztrácejí se do bahen. Vše to poskytuje obraz předvěkého stavu, v jakém někdy i naše pevnina se nalezala.

Zásluhy o proskoumání Austrálie dobyli sobě Sir Thomas Mitchel, jenž vyhotovil generální mapu osady New South Waleské; S. Sidney, J. Roe, Aug. Gregory a nejnověji Blandowski, důkladnými zprávami o jihočtychodní části její; Melville v ohledu statistickém, a konečně hrabě Strzelecki a Macgillivray v ohledu etnografickém.

Mnohoostroví australské čili Polyneské, kde jenom pořádku nalezájí se osedlosti evropské, z nichž anglická osada na Novém Zeelandě jest nejdůležitější, daleko ještě není proskoumáno v té míře, jak by požadoval interes vědy. Hlavní úlohu podstupují tu četní misionáři, roztroušení po ostrovech těchto, jichž divoké obyvatelstvo seznamují s učením křesťanského náboženství a záhubnou jemu evropskou civilisací. Tato zajisté, kdekoliv na pohled ujala se v těchto končinách, spěšným pochodem ztenčuje domácí plemeno, a již dá se s jistotou vypočísti, kdy na Tahiti, Sandwichských ostrovech i jinde vyhyne původní obyvatelstvo.

Mnohem méně přístupnými nežli severní jsou jižní polární krajiny pro větší rozšířenost věčného ledu. Známosti o zemích jejich jsou nad míru nedokonalé a nejisté, a takovými ještě dlouho asi zůstanou, kdežto schází všechen popud a osten ku podnikání výzpytných výprav v tyto strany. Větší část zpráv o těchto končinách pochází od velrybolovců tato moře navštěvujících.

Ameriku proti všemu dosavadnímu mínění pokládá Agassiz za starší pevninu nežli naši. Minulost však její, dosavad jenom z malé části odkrytá, mizí před velikou její budoucností, pro kterouž snad s větším právem zasluhuje jméno Nového světa. Přirozenost povrchu jejího objevuje se v rozměrech ohromujících, jakým není podobných na ostatní zemi. Její veletoky, horstva, pralesy, stepi, její sopky, orkány, zemětřesení poskytují obraz velikoleposti, s nimiž v podivném odporu jest původní chudost vyššího života organického, totiž zvířectva. Větší druhy živočichů, vyjma jediného zubra amerického a skota eskimalského (oba na severu), přenešeny jsou vesměs na Nový svět od jeho objevitelů. V obor souvislého vývoje člověčenstva pojata jest Amerika též teprv od přistěhovalců evropských. Je-li pravdivé svrchní uvedené domnění Agassizovo, jest Amerika svět, který již jednou se přežil, nyní pak nové zárodky přijímá do úrodného svého lůna. Až nový její vývoj vyrovná se ohromnosti fysikálních jejích poměrů, pak vymění obě polokoule roli svou.

Tato kolosálnost zmíněných poměrů, jichž opanování požaduje nemenších sil, nemůže býti přízniva rozsáhlejším vědeckým skoumáním jich. Jakýchto k víře nepodobných svízeli a klopot zakoušeli zpytovatelé Nového světa od prvních dobrodružných jeho objevitelů, pachtících se po zlatých pokladech, až k nynějším vyslancům vědy, kteří s měrickými nástroji v ruce vystupují na osněžené hory a odvažují se do neobydlitelných pustin! Od Humboldta nečinil žádný cestovatel tak rozsáhlých fysikálních pozorování na americké půdě jako on. Nebyl tomu přízniv ani čas pro neustále se střídající politické převraty, jaké otrásaly větší polovinou Nového světa a které vědeckým snahám nikdy nebývají příznivy. Neschází ovšem popisů

cest do jižní a střední Ameriky, tyto však na větším díle za jinými nežli vědeckými účely jsou podnikány neměly valných výsledků v ohledu přísně zeměpisným; hlavní zřetel obracován byl na poměry politické a etnografické. Z novějších cestopisců o jižní pevnině vynikají nad jiné: Tschudi, jenž schodil dolní i horní Peru; de Castelnau, který prošel jižní pevninu americkou po celé šířce její od Rio Janeira až do Peruánska; a dr. Wedell, který prokoumal pohoří Andské v Bolívii. O Argentině podal vzácné zeměpisné zprávy Sir Woodbine Parish. Nejnověji teprv dějí se důležitější vědecká skoumání na jižním konci Ameriky se strany Angličanů. Důkladné mapy jižní Ameriky zhotovili Gaye, Arrowsmith a Petermann; práce dvou posledně jmenovaných zvláště jsou důležité pro geografii fyzikální.

Také střední Amerika zhusta byla navštěvována od cestovatelů, ale s nevalným prospěchem co se týče rozšíření fyzikálních známostí o ní. Teprva v novější době otvírá se tu lepší vyhlídka následkem prací podnikaných ke spojení oceánu Atlantského a Jižního železnicemi a průplavy.

Čilejší ovšem ruch panuje v Americe severní, kde civilisace mocně si cestu klesť přes přič pevniny od břehů atlantických ku pomoří západnímu skrze bohopusté pralesy. Vždy nové a nové krajiny dobývají se pro vzdělanost, a rozšiřováním se obvodu velikého spolku Sjedenocených Obcí roste též obor vědění zeměpisného. Zlatokopové kalifornští i zdivočilí zálesáci „vzdáleného západu“ jsou v těchto krajinách předchůdcové a upravovatelé cest vědeckého skoumání. Co vláda severo-americká sama činí pro důkladné vyzpytování fyzikálních poměrů rozsáhlých jí podrobených krajin, o tom již dříve zmínili jsme se;

tu jenom ještě doložíme, že pověstný Smithsonský ústav (Smithsonian Institution) vydává skvostné své spisy, do oboru tohoto zasahující, pod záštitou kongresu.

Neméně nežli pevná země stalo se za nejnovějších časů i moře na všech stranách ji oblévající předmětem vědeckého skoumání. Účastňují se v něm všickni národové, jenž provozují po něm plavbu, a pozorování od mnoha století pilně zaznamenávaná ukazují zřejmě, že i vodou pokrytý povrch zeměkoule má přerozmanité poměry fysikální tak dobře jako pevniny. Od doby, co pravda tato poznána, pracuje se v oboru mořezpytu systematicky. Admirálští sborové námořnických států o závod ujmají se předůležité věci této, v přední řadě zasluhují jmenovány býti admirality britská a francouzská vzhledem na práce své hydrografické. Kdož by neuznal, že důkladná známost oceánu, rozličné jeho hloubky a teploty jeho proudů, panujících větrů, úchylek magnetické střelky v rozličných jeho krajinách a jiných úkazů na něm se vyskytujících jest rovněž nevyhnutelnou podmínkou bezpečné plavby jako známost splavných řek a pořádných silnic, klimatických, národních a jiných poměrů jest nevyhnutelnou podmínkou cestování na zemi? Aby pozorování na tyto úkazy se vztahující dála se co možná dle stejného způsobu, předložila vláda severoamerická kongresu námořských států roku 1854 k tomuto konci do Bruselu svolanému zvláštní plán, jak by se v ohledu tom jednoty docílilo. Konference, při níž zastoupeny byly Francouzsko, Anglicko, Rusko, Švédsko, Dánsko, Holandsko, Belgie, Portugal a Sjedinené Obce, schválila plán ten, dle kteréhož se plavecké denníky na lodích všech národů vésti mají dle stejného systému. Od těch dob přistoupily k tomu ustanovení Prusko, Španěl-

sko, svobodná města Hamburk a Bremen, republika Chili, Rakousko a Brasilie. Tím způsobem pojat jest oceán do oboru vědeckého zpytování a naplněn pozorovateli. Každý lodisprávce, který po vykonané plavbě zašle národní pozorovatelně Sjedenocných Obcí zápis ku svých pozorování, jež na ní vykonal, dle předepsaného formuláře spořádanou, obdrží za to darem vydané od ní mořské mapy. Ustanoveno při tom, kdyby v čas války loď nějaká vzata byla v plen od nepřátelské, aby plavecký denník její byl nedotknutelný. Humboldt prohlásil se, že výsledky tím způsobem docílené povedou k utvoření se zvláštní vědy, kterou již napřed nazval fysickou geografii moře.

Literatura oceanografie sáhá prvními začátky svými až do předešlého století, skutečně však důležitosti dosáhla teprva v dobách nejposlednějších. Jakožto čelní práce v oboru tom jmenujeme dílo Scoresbyho o moři Atlantském, dílo admirála W. H. Smytha o moři Středomořím, a konečně slavný spis amerického námořního zástupníka M. F. Mauryho pod názvem od Humboldta navrženým: „Fysická geografie moře“, na kterýž odkazujeme každého, kdo o předmětu tom nabyti žádá místnějšího poučení.

Tolik vysvitá již z dosavadního pozorování, že proudy a pohyby i jiné výjevy mořské nejsou úkazy pouze nahodilé, nýbrž že ve spojení s proudy a pohyby oboru vzdušného tvoří jakousi soustavu pravidelné cirkulace, která jest důležitým faktorem při vyvinování se veškerého života na zeměkouli, čímž otevřen časnému duchu rozhled nový v obsáhlosti dosud netušené. Veliký pokrok mořežpytu učiněn nejnověji vynalezeným od Severoame-

ričana Brooke nástrojem k vytahování ze dna mořského ukázek jeho pády.

K výtečným tímto pokrokům zeměpisu mnoho přispěly geografické spolky, které v postupu posledních třiceti let rozšířily se po celém vzdělaném světě. Nepřipomínajíce prvních neprospěšných pokusů o zřízení takových společností, jaké již v minulém století se daly, počneme zprávu svou rokem 1821, ve kterém založena jest geografická společnost Pařížská. K účelu tomu spojilo se 217 mužů, mezi nimiž vedle nejslavnějších representantů vědy nalezaly se osoby z nejvyšších kruhů společnosti, a však taková byla podezřivost tehdejší francouzské vlády v ohledu na spolky všeho druhu, že spolek tento pouze vědecký nedosáhl potvrzení svého až teprve roku 1827. Od těch dob účinkuje tato společnost vydáváním ročních zpráv ve dvou dílech a vedle toho i větších spisů do jejího oboru sáhajících. Kromě toho uděluje ročně dvě zlaté medalie: jednu onomu zpytateli, který v poslední minulém roce obohatil zeměpyt nejdůležitějším objevením bez ohledu na jeho národnost; druhou Francouzovi, který vlasti své nejužitečněji prospěl. Pro rok 1855 udělena byla první cena proslulému cestovateli po Africe doktoru Jindřichovi Barthovi.

Příkladu v Paříži daného následovala nejdříve Florencie, kde již roku 1824 založena a též od vlády potvrzena byla společnost stejného účelu a názvu. Účinkování jejího netrvalo však na dlouze, neboť již roku 1826 zrušena jest zase od vlády, která jí podkládala nepřátelské politické tendence.

Brzo na to r. 1828 zřídila se podobná společnost v Berlíně, v níž účastnili se přední učenci tamější a větší část nejvyššího úřednictva. Až do roku 1840 ob-

mezovala se činnost spolku toho na městské schůzky; od té doby vydává zvláštní časopis, dříve pod jménem „Monathsberichte“, nyní pak ve směru rozšířenějším pod názvem „Zeitschrift für allgemeine Erdkunde“. Časopis tento stal se důkladným vedením Gumprechtovým jedním z předních organů v oboru zeměpisectví. Berlínská geografická společnost podporovala také peněžitě Overwega a Vogla na jejich cestách po Africe. Nyní čítá spolek ten asi přes 250 údů.

Důležitější však nežli Pařížská a Berlínská jest geografická společnost Londýnská, založená roku 1830 od Johna Barrowa, jejíž patronát přijal král Vilém IV. Nebyloť zajisté vhodnějšího sídla pro spolek takový nad Londýn, toto středisko světa. Společnost Londýnská brzo vyvinovati začala rozsáhlou činnost. Kromě dvou medailí, které každoročně rozdává za důležité objevy v oboru zeměpisu, založila také žurnál, vycházející ročně o třech dílech, v němž uveřejňovala zprávy ze všech dílů světa. Brzo začala i na svou ruku podnikati výpravy učenců a zpytatelů do rozličných krajin, a nejnovější chystá na Island k proskoumání geologické povahy toho ostrova. Takové však rozsáhlé působení přesahovalo svým časem síly její, a společnost, jejíž základní kapitál rok od roku se umenšoval, přinucena byla uskrovniti nákladu na žurnál svůj, jenž na ten čas vychází toliko jednou do roka, čímž ovšem mnohé důležité zprávy se opozdují. Při tom všem zůstává Londýnská geografická společnost prvním ústavem svého druhu a požívá neztěněné vážnosti ve světě vědeckém. Čítá již daleko přes 700 údů a stojí pod ochranou královninou. Posledně byl presidentem jejím slavný geolog Sir Roderick Impey Murchison, společník akademie Petrohradské pro zásluhy, jaké má o země-

zpytné proskoumání Ruska. Nyní zastává čestné to místo admirál Beechey, za něhož v nejposlednějším sezení (26. kv. 1856) podělení byli medaliemi dr. Kane, Američan, za objevy své v moři polárním, a dr. Barth za své cesty po centrální Africe.

Společnost Loudýnská byla vzorem podobných společností, jaké se tvořiti počaly v Americe a Asii. První z nich povstala v Mexiku r. 1833 pod názvem spolku geograficko-statistického, vnitřní však politická rezervnost státu toho nebyla rozkvětu příznivá. Za účel vytkla sobě společnost mexická proskoumání vlasti, a v tomtéž směru pokračuje v Rio de Janeiro „historický geografický ústav Brasilie“, vydávající zvláštní časopis ve čtvrtletních svazcích. V Asii založena r. 1836 geografická společnost Bombayská, jenž tiskem uveřejňuje svá jednání, týkající se zeměpisných poměrů indických. Podobná společnost pod jménem asiatské nalezá se v Batavii. Založena jsouc již roku 1781 přispěla jmenovitě v nejnovějším čase velice k rozšíření známosti jihoasiatských ostrovů.

Sjednocené Obce mají čtyry podobné společnosti, z nichž tři mají sídlo své v Novém Yorku, jedna v Bostonu. Tato poslední, založená r. 1840, počala vydávati časopis, který ale jak se zdá přestal, an po delší čas ničeho více o něm se neproslychá. Nejstarší ze spolků Novoyorských slouží zároveň pod jménem námořního lycea k vzdělávání mladých lidí věnujících se marinářství. Jiný, založený r. 1845, má směr více ethnografický, a teprva r. 1852 vstoupila do života společnost výhradně geografická, která hned založila časopis pod názvem „Zpráva americké společnosti pro zeměpis a statistiku“.

Ze všech geografických spolků vládní nejbohatšími

prostředky Petrohradský, založený r. 1845, jenž r. 1849 obdržel titul společnosti císařské a postaven pod presidentství velkého knížete Konstantina. V stanovách určen jeho účel co „sbírání, vzdělávání a rozšiřování v Rusku zeměpisných, ethnografických a statistických známostí vůbec, zvláště ale takových, které se vztahují na Rusko; jakož i prostředkování důkladných známostí v Rusku pro jiné země“. Prostředky k dosažení cíle toho nadána jest společnost hojně. Ročně vykázán jí od císaře důchod 10.000 stříbrných rublů a uděleno osvobození od porta až na pět váhy. Působení její jest rozsáhlé. Ona podniká a podporuje vědecké výpravy, zakládá sbírky, udržuje četnou korespondenci, uděluje odměny a rozšiřuje geografické vědomosti veřejnými přednáškami a vydáváním spisů. Zvláštní sekce má císařská geografická společnost Petrohradská na Sibiři a v Kavkazu; sibiřská má sídlo své v Irkutsku a kavkazská v Tiflisu. Organizace společnosti jest velmi složitá, údové její dělí se na šestero tříd, totiž na údy skutečné, údy čestné, spolupracovníky, dárce, cizí čestné údy a dopisovatele. Všech členů dohromady čítá na ten čas k 900. Údové skuteční platí roční příspěvek 10 stříbrných rublů, začož dostávají spisy společnosti. Mezi dárce musí před jinými jmenován býti Golubkov v Moskvě, který mimo jiné daroval 20.000 rublů na překlad oněch částí velkého zeměpisu Ritterova, ježto se vztahují na asiatské provincie Ruska a sousední jejich země. Společnost má knihovnu a ethnografické museum. K obohacení oně zavedla výměnu svých spisů se všemi ostatními geografickými spolky. Spisy, které vydává Petrohradská společnost, dělí se na šestero tříd, z nichž jednu tvoří zprávy jednatele, které vycházejí jazykem ruským a francouzským; ostatní vy-

cházejí pouze rusky. Činnost Petrohradské společnosti přesáhá co do mnohosti činnost všech ostatních geografických spolků, s tím toliko rozdílem, že se hlavně omezuje na skoumání domácí, jimž rozšířenost říše Ruské ovšem poskytuje nejrozsáhlejší pole. V těchto pak mezích vzdělává společnost vědu zeměpisní ve veškerých jejích odvětvích. Nejvydatnější práce její týkají se málo známých posud krajín sibiřských, středosiatských a kavkazských, jmenovitě působením jejím důkladněji než dříve proskoumány jsou Ural a pobřeží Kaspického i Aralského jezera.

Nejnověji založena jest v mocnářství Rakouském společnost geografická, totiž ve Vídni, hlavně podnětem zasloužilého odborního rady a akademika V. Haidingra, k nížto přihlásily se co účastníci přední celebrity vědy v Rakousku. Účel její vysloven jest v stanovách co „podporování interestů vědy zeměpisní v rozličných jejích směrech“, k čemuž mají sloužiti za prostředek „periodické schůzky, vydávání památních spisů a map, udělování podpor a odměn, zakládání sbírek, knih, map a jiných k účelům sloužících věci“. Údové dělí se na řádné, mimořádné, cizí, čestné a dopisující. Mimořádní údové jsou ti, kteří dávají roční příspěvek peněžitý nejméně 10 zl. str.

Mimo posud vyčtené nalezájí se geografické společnosti ještě v Amsterdamě, Královci, Frankfurtu na Mohaně, v Darmstadtu a jinde, jejichž však činnost jest buď jenom místní anebo v jiném způsobu příliš omezena, aby se porovnati dala s činností velikých spolků.

Jsouť i zvláštní spolky pro jednotlivá odvětví zeměpisu, z nichž nejrozsáhlejší jsou spolky statistické, jmenovitě po Anglii, Němcích a Belgii. Roku 1853 odhýrán byl v Bruselu kongres statistický (zároveň se zmíněným

jíž námořnickým, ježž oblesaly Anglicko, Francie, Rakousko, Prusko, Nizozemsko, Španěly a Italie. Předmětem porad byla stejná organisace statistických prací ve všech zemích.

Z toho, co zde uvedeno, z ukázané tu mnohostranosti, k jaké dospěla v nejnovějším čase věda zeměpisní, snadno lze souditi na ohromnost literatury geografické. Dělit se zeměpis již na tak četná odvětví, že těžko jej souborem přivést pod jediný všeobecný přehled. Ba odštěpily se od něho některé haluze pro obzvláštní důležitost svou co vědy samostatné, což jmenovitě platí o geologii, meteorologii, ethnografii i statistice. Všecka tato odvětví nalezájí pilných vzdělavatelů mezi všemi národy civilisovaného světa. Výsledky této rozšířené a neustále se zvyšující činnosti vědecké jsou nad míru bohaté a zasahují prakticky do všech oborů lidské snahy. Z tisíců jmen proslavených na tomto poli literatury uvedeme tuto jenom několik hvězd první velikosti, jakými jsou: Ritter, hlavní zakladatel porovnávajícího zeměpisu; Ermann, Struve, Murchison, o kterýchž obou posledních již výše řeč byla; pak dále z Němců ještě Berghause, zakladatele Postupínské geograficko-umělecké školy, jehož fyzikální atlas o 90 listech také v anglickém vydání vyšel; Gamprechta, o němž zmíněno při Berlínské společnosti; výtečného kartografa Kieperta, a konečně Petermanna, jehož „Mittheilung aus Justus Perthes' geographischer Anstalt“ podávají nejnovější objevy v oboru zeměpisu.

Jest věc přirozená, že v té míře, v jaké zeměpis fyzikální vědy k všeobecnější platnosti přicházel, také kartografie zdokonalovati se musila. Stal se v běhu století našeho úplný převrat v tomto umění, jehož sto-

pování od staré metody až k novějším požadovalo by zvláštní článek. My zde poukázati můžeme jenom všeobecně na dva hlavní směry, ve kterých se děje pokrok kartografie, jsou to: 1. snaha po docílení co možná největší plastičnosti, a 2. vyznačování na mapách nejenom poměrů topických, nýbrž co možná všech, které v sobě zahrnuje zeměpis. Co se týče prvního směru, pokročeno až ke zhotovování map vypuklých; ve směru druhém vyhledáváno všelijakých způsobů naznačování rozličné útvary půdy, výšky nad mořem, jednotlivých míst, střední jejich teploty roční, souvislosti vulkanických úkazů, odchylek magnetických, rozšířenosti života organického, t. rostlin a zvířat, a konečně i poměrů etnografických a statistických, k čemuž při mapách námořských ještě přistupuje udání hloubek, proudů, panujících větrů a tláčin, pohybů moře atd. Že se tím musejí státi mapy velmi složitými, jest na blledni, a dosud není nalezen způsob, který by žádoucí přehlednost spojoval také se zevnitřní úhledností.

K závěrku našeho článku nuceni se vidíme pověděti slovo k své obraně proti možným námitkám strany jeho neúplnosti. Vyčerpati předmět svůj do dna nedovolily nám těsné meze článku našemu vytknuté. Nam šlo hlavně o to, abychom čtenáři i méně s věcí seznámenému podali stručný přehled oboru nynějšího zeměpisu a jeho pokroků, z něhož by poznati mohl vážnost a důležitost této vědy, v nejnovější době tak rozsáhle pěstované; a proti tomu účelu ustoupiti musily všechny jiné ohledy do pozadí.

Národové slovanští a germanští.

(Názorný Atlas.)

a) Národové slovanští.

Žádný z kmenů indoevropských nerozkládá se v nepřetrženosti po tak rozsáhlém prostoru zemském jako Slované, kteří v počtu asi 80 milionů táhnou se od prostředka Evropy na východ po celé Asii a zasahují až značně do západní Ameriky. Severovýchodní Evropa jim téměř výhradně náleží, severní pak Asii zcela ve své moci mají, postupující čím dál tím více na jih.

Slované jsou kmen prvotní, v jádru svém zachovalý a se žádným jiným kmenem nesmíšený, místo pak své v řadě kmenů indoevropských mají uprostřed mezi Řeky s jedné a Litvany s druhé strany, jak tomu nejzřejměji nasvědčuje jazyková příbuznost těchto kmenů. Toto vřadění Slovanů mezi Řeky a Litvany pravým se býti potvrzuje i nejnovějšími výskumy fyziologickými, dle kterých tyto tři kmeny tvoří v indoevropském obyvatelstvu našeho dílu světa tlupu krátkolebých, Germani a Keltové pak tlupu dlouholebých národů. Z nich vynořují se onino obličejem podlouhlým, tito okrouhlým.

Stanoviti určité tělesné známky všem Slovanům společné, jimiž by se rozeznávali od ostatních kmenů souplemených, jest velmi těžko, a to hlavně z dvou příčin.

Předně jsou hydlištěm jednotlivých národů slovanských pásma klimaticky tak rozdílná, že i působení jejich na složení a povahu těla všude jináci jest; za druhé pak zapříti nelze, že ti národové slovanští, kteří se blížeji a častěji stýkali s národy jínokmenými, a těmito značně jsou pomícháni. K tomu-li uvážíme, že zajisté každý jednotlivý národ slovanský má i svůj zvláštní prvotní typus, zajisté v plné míře uznáme nesnadnost úlohy, udati společné tělesné známky všech Slovanů. Milne Edwards líčí tělesnou povahu nynějších Slovanů takto: „Podoba hlavy, patříce na obličej, blíží se ke čtverohranu, protože výška její málo větší nežli šířka, téměř pak značně sploštěné a čelisti vodorovné jsou. Nos není tak dlouhý jako délka od jeho konce ku bradě; jest pak od kořene až ku konci téměř přímý, t. j. bez ohybu patrného, kterýžto však, byl-li by čitelný, lehounce byl by poddutý, tak že na špičce by se maličko vypínal; spodní částka nosu jest trochu širší, konec kulatý. Oči, trochu hlubší; dokonale přímocárně leží; a když něco zvláštního do sebe mají, zdají se býti menší, nežli by celý rozměr hlavy žádal. Obočí, málo husté, blíží se k očím zvláště u konku vnitřního, odkud často šikmo vybíhá. Ústa nejsou vysedlá; ani rty tlusté, ale mnohem blížeji nosu nežli konci brady. K těmto znakům ještě jeden zvláštní a dosti rozšířený se pojí, t. nehojnost brady, kromě vousův.“ V tomto vyličení pohleďme některé známky, které bývají při národech pohladány za charakteristické; jsou to hlavně: postava tělesná, pleť, barva vlasů a očí. V těch právě rocházejí se jednotlivé větve Slovanů, některé jsouce těla vysokého, štíhlého, jiné postavy nižší, ale složitě; některé pleti smělé, vlasů a očí téměř veskrz temných (jižní Slované), jiné pleti bílé, očí od černé až do šedé rozličné

zbarvených, vlasů větším dílem hnědých a jen řídkou výminkou rusých. Vůbec pak dá se o těchto známkách říci, že Slované jsou pravidlem těla pevného a vytrvalého, pleti jasné, očí a vlasů více temných nežli světlých.

Snadněji než tělesnou podati jest duševní charakteristiku Slovanů, jakkoli v proslém čase povaha jednotlivých slovanských národů rozličně se vyvíjela, hlavně působením rozličných okolností a osudů jejich. Dosud u všech větví stopovati se dají ony základní duševní vlastnosti, které tvořily zvláštní povahu starých Slovanů, jak nám ji líčí souvěcí spisovatelé. Vynikalť hlavně jakousi *měkčostí myslí*, jsouce lid tichý, dobrosrdečný, poctivý, povolný a trpělivý, který raději snášel nežli činil křivdu, pročež vším právem nazván jest národem holubičím. Vedlť pak od nepamětných dob život *usedlý* co pilní a umělí vzdělavatelé půdy; a při tom nade všechno *milovali svobodu* jsouce mezi sebou *všickni stejní* stavem i právem. Ale zároveň byli *lehkovážní*, požívající statků nabytých bez starosti o budoucnost, a *svérliві* sami mezi sebou. Jedna z předních cností jejich byla *hostinnost* tak neobmezená, že kdo sám hosta neměl čím uctiti, právo měl vzíti u souseda čeho potřeboval. Nejmilejší zábavou byl jim *zpěv*, provázený jednoduchými nástroji strunovými, kterýmiž už v dávnověku slynni. Bojů a válek nevyhledávali sami, neboť přestávali na svém a cizích statků nebyli žádostivi; kdykoli však sami napadeni byli od nepřítelů, dovedli hájiti drahé svobody své *udatností* podivuhodnou, které nájezdníci začasté velmi citelně zakončili. Přes to všechno ale zhusta dostávali se Slované v porobu jiným národům, raději poplatkem od nich než kupující, nežli by byli sáhli ku prostředku posledního, totiž ke zbrani; ano raději *cizince za pány* sobě volíce, nežli

by se domácím podrobovali. Chvalitebná byla při starých Slovanech jejich *zbožná mysl*, z kteréž prýtila se úcta ke všemu, cokoliv nad sebou vyššího uznávali buď pro vznešenost podstaty anebo pro svatost dlouhověké platnosti. Odtud horlivost jejich náboženská, odtud čest prokazovaná stáří, odtud vytrvalost při zděděných mravech a obyčejích. — A neshledáváme-li tyto základní rysy národní povahy slovanské až dosavad více méně při všech jednotlivých větvích jejich?

Všickni dějepisci v tom se snášejí, že Slované jsou v Evropě prabydlitelé, t. j. že zde sídlili od nepamětných dob, ačkoliv po dlouhé věky skrývali se pod jinými jmény. Vedouce život takorůzka idylický a nikde výbojně nevystupující netropili velikého hluku ve světě, který zvěděl o nich dosti pozdě, seznámiv se s nimi teprv za času bouřlivého stěhování se národův co s područníky a spojenci světoborných Hunův.

Zatím po celý čas svého skrytého bytování prospívali staří Slované zdárně v uměních míru, vyvinujíce v stálých sídlech svých civilisaci původní na základě vlastní národnosti týmž způsobem, jak se to mnohem dříve bylo dalo u Řeků, jich blízkých souplamenů. V době prvního jich vystupování na jevišti světodějném spatřujeme postupovati Slovany na dráze vzdělanosti již směrem ostře vyznačeným a v koleji široce vyšlapané, což patrně zračí se v jich náboženství, mravích, zřízení obecním i řádech společenských, poskytující obraz kulturní zvláštní, jenž podstatou i formou nápadně se dělí od kultury jiných národů současných.

Kdekoliv krajiny uprazdňovaly se odchodem národů germanských na Římskou říši dorážejících, tam usazovali

se zticha plní Slované, vzdělávající půdu, dolující na kovy a zakládající obce i státy. Znajíce se krom orby také v rozličných řemeslech zdokonalovali se v nich čím dále tím více; kde zeměpisná poloha tomu přála, zanášeli se obchodem ano i přes moře kupectví provozovali, čímž rostlo jejich bohatství a všeobecný blahobyt. V takových krajinách povstala veliká města plná přepychu a nádhery, a v nich skvostní chrámové, ozdobení díly zdárně pokročilého umění, ku podivu národům sousedním, kteří ta města porovnávali s Římem a Cařihradem. Tak utěšeně zkvétala vzdělanost slovanská, a není pochyby, že i písmo jim bylo známo, načež mnohé okolnosti ukazují, ač přímého svědectví o tom nemáme. Co však při takové pokročilosti Slovanů v civilisaci obzvláštního povšimnutí zasluhuje, jest ta okolnost, že při tom při všem zachovali co možná prvotní neporušenost mravů a svrchovanou poctivost, tak že ani závor a zámeků neměli potřebí k ochraně svých statků. Nepřetržený takový pokrok v duchu pravé humanity byl by zajisté, ač jen zvolna, vedl k výsledkům znamenitým, ke kultuře na rovní se starořeckou stojící, kdyby hrubé násilí nebylo meze položilo tak zpanilému vývoji.

Jak už svrchu praveno, panovala u starých Slovanů úplná rovnost všech před zákonem beze všeho rozdílu stavů. Lidí zrozených ke služebnosti mezi nimi nebylo, ovšem ale trestal zákon obyčejový jisté zločiny ztrátou osobní svobody provinilce, který dáván byl v náhradu za škodu způsobenou do služebnosti tomu, jemuž byl ublížil. Také válečným zajatcům ukládali Slované služebnost, ale krátkou. Načež je buď domů propouštěli, buď mezi sebe v obec přijímali, dcery své jim v manželství dávající. Páda, kterou vzdělávali, náležela celému národu respo-

lek, a kdekoliv krajina kúprádnou saujali, rozdělili se jednotliví rodové o pozemky, jež napotom drželi v užívání (dědiny); vymřel-li rod nějaký, byl uprázdněný jím pozemek k užívání dán členu některého rodu četnějšího, pro nějž dosavadní jeho pozemky již nestačovaly, a tak původ dán rodu novému. V rodu samém pak všichni členové jeho měli stejné právo k půdě, již užívali v ne-
 dělnosti volice si co správce a hlava nejapůsobilejšího za sebe (u Čechů *vládyka* zvaného), který na roduém pozemku hospodařil a rod svůj na sněmích obecných zastupoval. Na sněmích, totiž národních shromážděních jistého okrsku, rozhodováno bylo o záležitostech veřejných i souzeny pře soukromé dle starodávného práva. Jako jednotliví rodové měli své starosty, tak více rodů spojovalo se v obec pod společným představeným, a více obcí v župy neb újezdy pod vyšším náčelníkem; každé pak pokolení uznávalo nad sebou *kněze* (knížete) buď voleného nebo dědičného. Ale moc knížecí byla velmi obmezena sněmem, a toliko v čas války byl národ knížeti jakožto vrchnímu vůdci k neodpíratelnému poslušnosti zavázán. K obraně vlasti svolával kníže branné mužstvo mečem po dědinách nošeným. Takovýmto způsobem byl celý národ rozdělen na množství drobných knížectví, úplně samostatných a obyčejně mezi sebou se svářících, a jenom veliké nebezpečství od nepřátel přimělo je někdy k tomu, že se na čas pro společnou obranu sjednotili pod vrchním knížetem co hlavou celého národu. Jakmile však nebezpečství bylo odvráceno, pomínila i moc vrchního knížete a nastala předešlá rozdrobenost, předešlá nepečlivost, předešlá nesvornost. Stalo-li pak se přece někdy, že takový vrchní kníže dovedl udržeti panovnickou moc nad národem po čas života

svého, tož při smrti sám obyčejně bořil říši svou rozdělením jí mezi potomky.

Takový nedostatek pevného úvazku státního, přičítáho se duchu slovanskému v neobmezené svobodě sobě libujícímu, nedopouštěl tomu, aby se v čas utvořila v láně Slovanstva politická moc dosti silná, by mu pojistila volnost vnitřního vývoje na základě národním, nemýleného žádným vlivem cizího živlu. Avšak, i kdyby Slované nevim jak mocné říše byli založili pojistivše ai tím samobytnost svou nezvratně: jednomu vlivu nemohli ujíti — vlivu křesťanství, které tehdež co živel civilisující šířilo se po celé Evropě a blahověstným učením svým i barbarské národy germanské si bylo podrobilo. Tím méně mohli tiši a dobrosrdeční Slované zavřítí srdce své před náboženstvím, které co první povinnost hlásalo lásku k bližnímu — národní to cnost slovanskou. Křesťanství mohlo jen ještě více náležitovati povahu Slovanů, samu v sobě měkhou a více k dobrému než zlému náchylnou, a tím samým masilo spíše podporovati vývoj domácí kultury u nich, nežli mu překážeti neb jej zastavovati. Stalo-li se kde jinak za příčinou rozšiřování křesťanského náboženství mezi Slovany, ano zastaven-li vůbec samostatný vývoj civilisace u nich, byl to následek činěného jim zvenčí násilí, jemuž se z příčin vyložených ubrániti neuměli.

Žiliť Slované v Evropě na tak širokém prostoru, že k nim křesťanství vnikalo z rozličných stran, a dle toho, jakož i dle okolností, v jakých se to stávalo, byly toho všude jinací následky. Co tuto přede vším na váhu padá, jest rozkol světa křesťanského, který toho času již dělil se na církve západní čili Římskou, a na církve východní čili Řeckou. Církve západní, s tuhým ústrojím

centralistickým, proselyty mezi své podrobovala; východní, prostá vůlí panovačností, přijímala národy na víru obrácené do spolku svého co rovnoprávné údy. Slované východní přijali od církve Řecké zároveň s evangeliem také písmo, tak že křesťanství u nich dalo původ národní literatuře; i bylot oboje od nich přijato vděčně a položen tím základ k dalšímu svěžejšímu vývoji samostatné civilisace. Nežli však tato dospěla k takovému květu, z něhož by byla naděje brzkého ovoce, nedostatek pevného ústrojí státního a záhubná rozdrobenost učinila z východních Slovanů porobence Mongolů a Turků, čímž zastaven jest na dlouho všechny další národní vývoj. Jho Mongolů svrženo od Rusů teprv po více stoletích, kdežto járho turecké podnes tíží většinu Jihoslovanů, vyjma tu část Srbů (v knížectví), která si v našem století hrdinským bojem proti svým utiskovatelům vydobyla samosprávy. Západním Slovanům vnutila církev Římská s evangeliem jazyk latinský co vzdělávací, čímž přetrženo pásmo samorodého národního jich vývoje a oni vtrženi v obor civilisace západní, latínsko-římské, v němž národní živel teprv po dlouhém čase úplné sanedbanosti došel opět uznání a stálého oprávnění. Jakož pak Slovanstvo východní podlešlo v zápasu s divokými národy asiatskými, rovněž tak záhubnými nepřáteli stali se Slovanstvu západnímu národové germanští, jmenovitě Němci. Stěží ubránili se jim jakž takž Poláci a Čechové, kteří víru křesťanskou sami a dobrovolně byli u sebe zavedli; za to však Polabané, kterým Němci „náboženství lásky“ s mečem v ruce násilně vnucovali, v boji proti surovým podmanitelům svým načisto jsou vyhubeni, a tím skoro úplně zhlazeny všechny stopy vzdělanosti staroslovanské, která právě u tohoto národu byla dospěla k největšímu

květu. Vřak ani Ůechdvd, ad nřodnosti svř nepozbyli, nedovedli uhřjiti politickř samostatnosti svř proti Nřm- cřm, a teprva v nejnevřjři dobř sila mravnř zpřt sobř vydobřvaji co jim bylo odřnato hmotnřm nřsikřm. Polskř řřie ze vřech zřpadoslovanskřch nejdlřie trvala; ař ko- nečně klesla vlastnř vinou, kdřž slovanskř lřska k svo- bodř vyvinala se v nř v pravou nezbednost a nekřza- nost, řehoř chytře pouřžili k jejř zkřze Nřmci ve spojeni s vlřdou ruskou, vedenou zřsadami nřmecko-mongolskřmi. Nic neprosppřly Polřkřm řsilnř snahy o rozumnř znovu- zřizenř střtu svřho, kdřž mezi nimi panovala starř ne- cnost Slovanř — nesvornost; pozdřji pak zoufalř pokusy jejich o vysvobozeni vlasti, s nezdařem se potkavře, jeřtř přimnořžily neřtřstř nřrodu toho, jehoř muřenickřmu utrpenř nynřjř poměry politickř nezvřstaji tak brzkřho konce.

Třmito rozliřnřmi osudy vyvinul se takř vřdce u jednotlivřch slovanskřch nřrodř jinř charakteristickř rřz, kterř tvořř individuřlnř povahu jejich, přiměřenou po- měřřm, ve kterřch se nachřzeji. Předpoklřdajřce rozvr- řeni kmene Slovanskřho na rozliřnř nřrody za vřbec znřmř přistupnjeme k struřnřmu vylřčení jednotlivřch po- řřnajřce od jihu.

Poloostrov Balkanskř mř vřtřinou obyvatelstvo slo- vanskř, dřlem podrobenř Turkřm, dřlem samostatnř a jim vzdorujřci, dřlem vybavenř z jejich jařma a jenom vrchnř panstvř jejich uznřvajřci. řplnř poddanř Turkřm jsou *Bulhaři*, bydlřci po obou stranřch Balkanu, na se- veru v zemi po nich Bulharskem nazvanř ař k Dunaji nepřetrřitř, na jihu, po celř Macedonii ař i hluboko do Ramelie se třhnouce, promřřenř s Řeky a Turky. Pořet jejich se přřti na 6—7 milionř duřř. Mřvře druhř svou

Říši pod vlastními cary, vedli mnohé a krvavé války s Řeky Byzantskými, až konečně oba národové podmanění jsou od Turků. Bulhaři jsou národ tichý a pracovitý, výborní rolníci, a jakkoli po mnohá století těžkou porobou sklíčeni, neztratili dychtivost po vědění, což jeví se zvláště v nejnovějším čase čilým ruchem u nich nastalým, jehož hlavním účelem jest zakládání škol. Bulharský jazyk ze všech slovanských nejdříve byl literárně vzdělán, neboť do starobulharštiny přeložil apoštol Slovanů Cyril svaté písmo utvořiv pro ni svou azbuku, již dosud užívají všickni Slované ku pravoslavné církvi se přiznávající.

Druhý slovanský národ na poloostrově Balkánském, drubdy velmocný a slavné císařství tvořivší, jsou *Srbové*, jichž jedna část žije pod vlastním knížetem, Tureckému císaři poplatným; jiná (v tureckém Srbsku, Bosně a Hercegovině) Turkům bezprostředně poddána; ještě jiná konečně, ač počtem nejslabší, dovedla obhájit svou samostatnost v horách těžko dostupných slynouc hrdinským udatehstvím pod jménem ČernoHORCŮ. Za hranicemi Říše Turecké obývají Srbové v Dalmacii, ve Slavonsku a ve Vojenské Hranici, v Temešském Banátě, ano promíšení s jinými národy zasahují až do samého jádra Uher. Srbové jsou národ bojovný, zbraň svou neodkládající; junáci jejich před nátlakem Turků rádi přechají do hor vedouce svobodný život hajducký co mstitelé krajanů svých na jich surových utiskovatelích. Vynikající své hrdiny proslavují písněmi právě homérovskými, jimiž ozývají se stěny a vrchole skalní. Hlavní živnost jejich jest orba, v knížectví Srbském vedou výnosný obchod s vepřovým dobytčím; v Uhřích jsou na mnoze bohatými kupci. Všechnu Srbů se počítá na 4 miliony duší, a kromě

mahomedánských Bosňáků všickni se přiznávají k církvi pravoslavné. U nich jako u Bulharů udržel se nejdéle staroslovanský mrav a život patriarchální, jakož i všeobecná rovnost stavu: ani u jedněch ani u druhých nemá šlechty, vyjma Srby rakouské a mahomedánskou šlechtu v Bosně.

Nejbližší sousedé a příbuzní Srbů jsou *Charváté* (Chorváté) v trojjediném království Dalmatsko-Chorvátsko-Slavonském, ve Vojenské Hranici rakouské a v tureckém Chorvátsku. Vlastně není mezi nimi a Srby, s nimiž se i v jazyku srovnávají, žádného rozdílu národního, i dělit je od nich pouze náboženství, neboť se přiznávají k církvi římské; ale že tím samým užívají písma latinského, kdežto Srbové jakožto pravoslavní píší kyrilicí, jest mezi oběma stranami roztržení dosti veliké, vedoucí až k nenávisti a zášti. Charváté založili záhy dosti mocné království, které však po vymření domácího panovnického rodu připojilo se dobrovolnou smlouvou k Uheraku, při němž zůstalo až do roku 1848, v kterémžto Charváté pro zachování národnosti své povstali proti svým utiskovatelům Maďarům, vydobyli si samostatnost a zaujali v říši Rakouské bezprostřední postavení pod společným panovníkem. Ve válkách po mnohá století proti Turkům vedených prosluli Charváté udatností, a hraničářské pluky jejich dovedly si tuto chvalnou pověst zachovati až do nejnovější doby. Mimo království zmíněné založili Charváté v Dalmácii několik svobodných obcí, které zvláště plavectvím a obchodem prospívaly; z těch nade všecky ostatní vynikl Dubrovnik (Ragusa) nejenom mocí a bohatstvím, nýbrž i co sídlo vysoké vzdělanosti slovanské, protože nazván jest Athenami slovanskými. Konečně budiž i to podotknuto, že u katolických Charvátů v Dalmácii

zachovala se podnes liturgie slovanská, užívající zvláštního písma, *hlaholským* zvaného, kteréž jest rozdílné od kyrilice. Charvátí s Bulhary a Srby podnes zachovali staroslovanský řád nedílnosti rodinných statků, což a nich nazývá se *sadruža*, i žijet obyčejně více rodin pod zvoleným *starešinou* v jedné domácnosti na společném hospodářství. Charvát jest dobrosrdečný, veselý a přívětivý, čilý, a miluje vlast svou a zpěv nade všecko. Počet všech Charvátů nepřevyšuje 1,200.000.

Nejbližší příbuzní a sousedé Charvátův jsou *Slovenci* (Slovinci) v Istrii, Krajině, Korutansku, Štýrsku a přílehlých krajinách Uherska, lid větším dílem rolnický, pracovitý a snažlivý, i vyššímu poučení snadno přístupný, ale že již od dávných věků podroben jest Němcům, kteří vzdělání jeho všeliké překážky kladli, hrubě zanedbaly. Teprve novějším národním ruchem v Rakousku procitli také Slovenci a přičinují se všemožně o zákonní uznání přirozených práv svých. Ještě sluší podotknouti, že slovenské pluky ve vojště rakouském nad jiné pověstny jsou svou udatností, pro kterouž se jim nejednou dostalo nejvyššího uznání. Počtem svým vyrovnají se Slovenci Charvátům.

Zvláštní tlupu národů tvoří ve Slovanstvu tak zvaní Slované západní, k nimž náležejí:

Čechové v Čechách (nazvaní tak od báječného prarotce Čecha, který [prý] první lid slovanský uvedl do země po odchodu Markomanů uprázdněné), na Moravě, v Slezsku, a v Uhrách (všech dohromady něco přes 7 milionů), nejpokročilejší ze všech Slovanů, mající slavnou minulost v dějinách politických i kulturních, ale co přední stráž veškerého Slovanstva proti Němcům od veliké převahy těchto na dlouhý čas dušení. Přirozená tuhost národní

povahy jejich však nedala jim podlehnouti úplně, poražení zbraní hmotnou sáhli ke zbraní duševní, a vzdělávše se hojnou literaturou národní čelí nyní všem Slovanům rakouským, spojeným v programu federacním k reorganisasí říše na základě pravé svobody a spravedlnosti. Při národu na prostore tak rozsáhlé bydlícím musejí se v rozličných krajinách vyskytovatí různosti v jazyku, povaze i mravích, ty však jsou v národu Českém mnohem méně patrné a důležité nežli na př. u Němců a Francouzů. Kdežto společná známka celého národu jest hojné nadání duševní k naukám, zvláště exaktním, jmenovitě k matematice a mechanice, z umění pak nad jiná k hudbě; jakási opravdivost a povážlivost, která však nevylučuje veselý šprým a humor časem dosti trpký; nedávěživá opatrnost, zabíhající někdy až v nechvalnou krajnost — výsledek to trpkých zkušeností; setrvačnost, která jim způsobila výčitku tvrdohlavosti, ale velmi praktickou se osvědčila; pracovitost a příčinnivost i při skrovných výsledcích; trpělivost v neštěstí a úcta k řádům zavedeným: vyznačuje se Čech v užším smyslu roznětlivější ale také lehčí myslí, Moravan zdloubavěji chápe, ale tím statečněji vytrvá, Slovák vede sobě více trpně než samočinně. Velmi na škodu jest Čechům politická roztrženost, že Slováci, tak značná část celého národu, žijí v koruně Uherské, pročež užší svazek mezi nimi s jedné a Čechy a Moravany s druhé strany jest nemožný, což také vedlo ku politování hodné roztržce literární na velikou škodu Slováků samých. — Jazyk český byl ze všech moderních jazyků slovanských nejprvé literárně vzdělán, a písemné památky jeho sáhají téměř až do časů dávného pohanstva. Čechové ze všech Slovanů nejúžeji přilnuli k civilisaci západní, zároveň však jsou největší horlivci pro

žádoucí vzájemnost všeslovanakou, tak že mohou považováni býti za přirozené prostředníky jednak mezi svými soukmenovci k dobrému sobě srozumění, jednak mezi západem a východem evropským, postaveni jsouce uprostřed mezi oběma těmito živly kulturními.

Čechům bratrský národ jsou *Poláci*, jinak *Lechové* zvaní, od báječného praotce Lecha, bratra prý Čechova. Rozšíření jsouce ve třech říších, Ruské, Rakouské a Pruské, dosahují počtem 10 milionů. Pravým neštěstím bylo pro obě strany, že Poláci a Čechové, tak blízko sobě příbuzní, kteří nejednou měli panovnický společný, nesplynuli v jeden národ a jeden politický celek. Byliť by takto utvořili stát mocný, který by netoliko byl vítězně odolal útokům zvenčí, jakým každý z obou národů osobně podlehl, nýbrž zajistě střední Evropě jinou podobu dal. Poláci jsou ze všech Slovanů ducha nejčilejšího, avšak i myslí příliš lehkovážné, tak že trefně bývají nazýváni slovanskými Francouzi. Rytířský ten národ slavné jméno sobě získal v bojích, ale přílišnou bujností mařil ovoce udatnosti své. Spolkem s Litvou založiv říši mocnou podmanitelsky sobě počínal proti soukmenným Rusům; ve vlastním však domově svém nedbal pořádku a nechával plnou zvůli roztržkám, což nevyhnutelně musilo vésti k jeho pádu. Ztráta politické samostatnosti (ovšem příliš nedávná, aby již oželena býti mohla) měla by školou býti Polákům, v kteréž by ku poznání příjdouce vyrovnali u sebe všeliké neshodnosti a mravně se znovuzrodili. Jen tím způsobem dosáhnouti mohou svobody, neboť moci mravní neodolá na konec nižádné hmotné násilí. K naději, že tak se stane, opravňuje nás přebohatý duševní kapitál spočívající v národě Polském, o němž neomylné svědectví vydává vysoký vzlet literatury právě v dobách

nejhlubšího jeho klesnutí politického. Nelze tu nezapomenouti vřelého, ke všem obětem hotového vlastenectví polských žen, které duchu národnímu u následujícího pokolení vyhynouti nedají, a v tom ohledu za vzorný příklad sloužiti mohou. ¹⁾

Dále počítají se k Slovanům západním *lužičtí Srbové* a pomořanští *Kašubové*, zbytkové již nepatrní národů druhdy celé severní Německo zaujímavých.

Srbové lužičtí přebývají nyní už jenom v malé části Horní a Dolní Lužice pod panstvím dílem pruským dílem saským. Čítajíce sotva více než 150.000 duší rozdělení jsou na horní- a dolnolužické nářečí, z nichž každé zase dále rozštěpeno na katolickou a protestantskou literaturu. Při všem tom rozkouskování v novější době i tento národek opuštěný probudil se k novému životu, což vyšlo od Hornolužičanů, i prospívá zdárně ve snahách literárních a vzdělávacích, tak že doba jeho konečného utonutí v Německvu, která již tak blízko se zdála, na neurčito jest odložena.

Ještě menší ostrávek v moři Německva tvoří *Kašubové*, vedlejší to větev Poláků, obmezená už jen na velmi skrovné území při samém moři Baltickém, vyhynutí blízka. Literatury nemají a počet jich nedosahuje 100.000 duší.

Od Charvátů počínaje užívají všichni tuto vyčtení národové slovanští písma latinského, ale po dlouhý čas

¹⁾ V nejnovější době opět a opět ozývají se hlasy o sblížení se k sobě Poláků a Rusů vůči nebezpečenstvím, jakým zvýšené násilnictví německé sousední Slovany ohrožuje; a skutečně by nic nebylo celému Slovanstvu prospěšnějšího, jako kdyby tyto dvě vynikající větve jeho, zapomenouce na dávné, obapolné činěné i snášené křivdy, se upřímně smířily a tak pevný základ položily k solidárnosti, slovanakým národům nanejvýše potřebné.

dětil je různý pravopis, na muose potvorný (u Dalmatinců od Italů, u ostatních Chrvatů od Maďarů, u Slovinců a lužických Srbů od Němců vypájený). V době však novější všickni, až na jedině Poláky, mající literaturu dávno a bohatou, sjednotili se ve psaní na ten způsob, že přijali v zásadě pravopis český, od znalců domácích i cizích za nejdokonalejší uznány, přispůsobivše jej každý ve věcech vedlejších svým zvláštním potřebám. Tím stalo se veliké sblížení jich k sobě vespolek, neboť stejný způsob psaní znamenitě ulehčuje národům tak blízko příbuzným porozumění spisům v jiném nářečí psaným. —

Nejčetnější národ slovanský, a jediný, jenž tvoří samostatnou říši — jednu z velmocí evropských a nejrozsáhlejší na celé zeměkouli, — jsou *Rusové*. Pauství jejich sahá od Visly na východ až do Kamčatky; na širě prostírá se v Evropě od moře Černého až k Ledovému, v Asii pak od tohoto až hluboko doprostřed toho dílu světa. Na celé této prostoře bydlí mnohočetný národ Ruský dílem nepřetrženě, dílem uprostřed jiných menších národů, jež sobě podrobenými učinil a pomalu v sebe pojímá. Tuto rozsáhlost Rusů líčí Šafařík ve svém Národopisu následujícími slovy: „Od Archangelska na severu, anobř od jezera Imanderského v Lopaťích a mysu Veno-rovského i ústí Mezeně v Bílém moři až do řeky Kubaně, ústí Dněstru, Syhotě, Mukačeva a Uhvaru v Uhrách vděl, a od Vjatky, Simbirska i Saratova, anobř s nepatrnou přítrží od samého Orenburka až do Horodna, vsi Šlachtové v Tatrách a Bardějova v Uhrách v širě, mluví lid pospolitý jednou a touž řečí ruskou, na několik nářečí rozdělenou. V ten způsob prostírá se řeč ruská po větší částce evropského Ruska, jihovýchodním cípem Polského, s Ruskem spojeného království, východní polovicí králov-

ství Haličského a Vladimírského a severovýchodní částce Uher, zemí do státu Rakouského vtělených. Vně tohoto celistvého oboru přebíhají země a krajiny bytují řeč ruská ve mnohočetných osadách Rusů v Sibiři, v Uralském pohoří, na řece Uralu čili Jaiku, po březích Chvalinského moře, na dolejší Volze a Terezu, za Kavkazem, v Taurii, na řekách Sviři a Ojati mezi Ladožským a Oněžským jezerem a téměř ve všech vlastech žezlu císaře Ruského podlehlých. Potom v Uhrách v hojných osadách Rusinův uprostřed lidu maďarského a jiného. Počet lidu na tomto ohromném prostranství jednou a touž řečí mluvícího obnáší 51,184.000, z nichž 48,410.000 do Ruského, 2,774.000 do Rakouského státu náleží, 47,844.000 k východní církvi řecké, 2,990.000 k též s římskou sjednocené, 350.000 k západní čili římské církvi se přiznává." Podle obyčejné běžného rozdělení rozkládá se řeč ruská ve troje nářečí: *velkoruské*, *maloruské* a *běloruské*, jež všechna víže jeden spisovný a literární jazyk, moskevský, podnářečí velkoruského.

Rusové záhy dospěli k znamenitému stupni vzdělanosti, ale pro vnitřní sváry nemohouce přijíti ku pevné organizaci státní pozvali si cizince, normanské Varjagy, aby nad nimi vládli. Ti založili na Rusi mocnou říši, která za Vladimíra vítězně bojovala s Cařihradem, odkud světlo křesťanství přišlo Rusům. Ale Varjahové v krátkce slili se v jedno s Rusy, a s jazykem i mravem jejich přijali také jejich vady. Zásadu slovanského práva, že každému dítěti patří rovný díl otcovského dědictví, oni i do státního zřízení přenesše drobili říši na díly vždy četnější a menší; moc pak starosty panovnického domu, velikého knížete, nestačila k udržení v poslušnosti jednotlivých podlétníků. Dokud neměli Rusové sousedů sjedno-

cenějších, než byli sami, nebylo jim keho se strachovat, války jejich byly jen pohraničné pátky bez hlubšího významu a boje mezi sebou samými, tyto ovšem nikdy neustávající. Když však vyřítíl se z jícna střední Asie divoký národ Mongolů, návalu tak prudkému Rusové odolati nemohouce upadli v porobu dvěstěletou, ve které zastaven všechen jich vyšší pokrok. Teprv když říše Džingischanova podlehla témuž osudu rozdrobenosti jako dříve Ruská říše velikého Vladimíra, podařilo se Rusům svrhnutí cizí jho, načež posvátná Moskva stala se jádrem říše nové, jaká se tvořila nenáhlým splýváním menších knížectví v jedno veliké, nedělitelné carství, které i někdejší své utiskovatele sobě podmanilo. Vnitřní utváření se nového státu na pevnějším základě než před tím přivedlo sice lidu selskému obmezení osobní svobody, ale tu těžkou porobu, jakou až do nedávna byl sklíčen ruský nevolník, uvažil naň teprv reformátor Petr, a Němkyně Kateřina II. ji dovršila. Ve snahách po vnitřním upevnění říše a rozšíření hranic jejich vzala za své starodávná svobodná ústava, a moderní despotismus západní Evropy zaveden i v Rusku, což nazváno civilisací. Teprv za našich dnů i nad národem Ruským svítati počíná zlaté slunce svobody, a říši 70millionové, v níž není více žádné třídy bezprávné, nastává budoucnost nade všecku minulosť skvělejší, ba snad i vznešené historické povolání.

Jestliť zajisté úlohou světodéjné doby, která nastala revolucí francouzskou na sklonku minulého století, aby společnost evropskou, jejížto řády staré se překlily, zřídila na základě novém. To pak dítí se musí ve směru dvojím: jednak mravního povznesení národů, jednak pojištění lidem hmotné existence: směr první tvoří otázku

politickou, směr druhý otázku sociální. Oprava politickou, kde se jedná o rovnováhu mezi svobodou individuální a mocí státní, dovedla západní Evropa — od níž bez odporu vychází podnět ku pokroku světovému — formulovati jakž takž; oprava sociální, jenž má vydobytí práci rovné právo s kapitálem, zůstává dosavad problemem nerozluštěným, jakkoliv jest otázka tato neméně důležitá nežli otázka politická. Tato pravda všeobecně se uznává, a nejbystřejší duchové vynaložili všecken důmysl svůj na vymyšlení prostředku proti nejhoršímu neduhu naší doby — pauperismu a rodícímu se z něho společností nebezpečnému proletariátu, tomuto nekalému výstřelku jednostraně pokračující civilisace. Nastoupena dvojí cesta: první, *obecného majetku*, po rozličných nezdařených praktických pokusech opuštěna na ten čas; za to druhá, *svobodné spolčování*, vždy více a více se rozmáhá a v praxi znamenitými prospěchy se vykazuje. Co v západní Evropě jest plodem domyslovým nejnovější doby, to v Rusku jest starodávným obyčejem, srostlým se samou povahou národu. U Rusů totiž spatřujeme obojí princip, jak *obecného majetku* tak i *svobodného spolčování*, od věků všeobecně v praxi prováděný, a to s takovým z darem, že proletářství, tento bič západní Evropy, jest tam něco neznámého. Míjíme zvláštní *zřízení obcí ruských* a tak zvané *artěls*. Jako u Jihoslovánů zadruga, jest ruský způsob obce zřízení staroslovanské, od nepamětných dob až podnes zachované, a záleží v tom, že vlastnictví pozemků nenachází se rozdělené mezi jednotlivé rodiny, členy obce, nýbrž že v celku zůstává při obci samé, která je občasně rozděluje ke vzdělávání a užívání mezi své členy dle potřeby vždy se měnící, tak aby při tom všickni docházeli své výživy, kterou mají právo od obce

požadovati. Není tu místo k zevrubnému rozšíření výhod, jakých poskytuje tato soustava, ale tolik patrně jest i sprostému rozumu, že naprosto vylučuje možnost přicházení na mizinu špatných hospodářů. Bližšího poučení o zřízení ruských obcí podává Haxthausen ve svém spise *Studien über die innern Zustände des Volkslebens u. s. w. Russlands* (Han. 1847—1852, 3 díly). — Neméně zajímavým zjevem jsou *artěle*, spolky to dělníků ke společné práci a společnému hospodaření pod vyvoleným na čas starostou, který ve jménu artěle uzavírá smlouvy o práci, a tuto jakož i zisk plynoucí z ní mezi společníky dílem v opatřených životních potřebách, dílem na hotovosti rozděluje. Prospěšnost zařízení takového též mluví sama ze sebe. Jiný příklad, jak Rusové umějí těžit ze spolčování, jsou tajné spolky, které ještě v čas vůbec panujícího nevolnictví měly mezi sebou selské obce na vzájemnou podporu k zakupování šlechtických statků exekuční dražbou prodávaných. Mělo-li by kdy (čehož není přání, ačkoliv k tomu skoro se schyluje) přijíti v západní Evropě ku převratu sociálnímu, není vzdálena možnost, že by sešlá společnost evropská omlazení našla v následování sociálních ústavů ruských.²⁾

Z toho co tuto pověděno, dostatečně vysvitá praktický smysl Rusů, jenž tomuto národu u vysokém stupni vlastní jest, a vším právem mohou Rusové nazváni býti nejpraktičtějšími ze všech Slovanů. Rus jest přičinlivý při zvláštních schopnostech mechanických, a má veliceu náklonnost ku průmyslu a obchodu. Řemesly a kupectvím květa Rus již za časů pohanských, dříve ještě než

²⁾ Nejnovější však zákonodárství ruské zavádí v obecném zřízení do jisté míry změny v duchu západním, mající za účel ustálení majetnosti v rodinách.

k sobě pozvala Varjahy; a dosavad jest vnitřní obchod Rusů velebný, s cizinou pak zvláště v Asii rozsáhlý. Na ruského kupce nevyzraje tak snadno jiný, proč Židé, v sousedním Polsku z tuhu lida žijící, v Rusku prospěchu svého nenacházejí. Při vši své zchytralosti jest ruský lid od přirozenosti dobrosrdečný a v obzvláštní uctivosti má vše co nad sebou vyššího uznává. Odtud jeho úslužnost, jeho pohostinství, jeho nábožnost, jeho oddanost caru hospodaru. Nedostatek školní cvičenosti u sprostých tříd nahrazena bývá dostatečně přirozeným vtipem a obratností v praktickém životě. Běžné pověsti o zotročilosti obecného lida a vševládném knutu jsou dílem přehnané, dílem naprosto náležejí do říše smyšlenek; o nynějším pak stavu osvobozeného sedláka ruského dokonce více neplatí. Největší vada sprostého Ruska jest přílišná obliba v líhových nápojích, obzvláště ve *vodce* (kořalce), kterou až do posledních dob sama vláda podněcovala nesvědomitým využitkováním svého monopolu kořalečného.

Co do tělesnosti Rusů mnozí snaží se vyličovati je jakožto stojící uprostřed mezi plemenem Kavkazským a Mongolským, ku kterémuž poslednímu činí jakýsi přechod; tomu však nikoliv tak není. Lid ruský ve svém jádru zachoval dosavad všechny tělesné známký plemene Kavkazského a úplný typus slovanský jsa v průměru postavy prostřední, těla silného a složitého, očí a vlasů temných, obličje vůbec příjemného, často velmi sličného, výrazu důstojného. Haxthausen ve svém svrchu dotčeném spise podává podobizny osob z třídy sedláků ruských, jichž tváře plným právem slouží mohou ideálními. Jsouť arci krajiny v širé vlasti ruské, jichž obyvatelstvo jest valně pomícháno s národy jinoplemenými, a tam ovšem

uchyluje se fysiognomie obecného lidu valně od rázu čistě slovanského, blíží se na mnoze vysedlojšími črtnými kostmi, vyhrnutým nosem, malýma očima a nedostatkem brady k rázu mongolskému. To hlavně platí o Kosácích, jejichž prvotní sídla byla útočištěm dobrodruhů všech národností, obzvláště pak hojných Tatarů. Takové asiatské fysiognomie nacházíme nejrádka též u vyšších stavů, jakož vůbec známo jest, že mnohé šlechtické rodiny ruské jsou původu asiatského, jmenovitě potomci chánů a knížat, kteří podniknuvše panství ruské a stavše se křesťany (nebyli-li jimi už před tím) vstoupili v řadu ruských velmožů a dokonce se poruštili, tak že jen rodná jejich jména ještě připomínají prvotní jich původ saurský neb zakavkazský.

Národní kroj ruský udržel se dosavad u nižších i prostředních tříd, toliko třídy vyšší přijaly kroj francouzský, v Evropě zobecnělý. Hlavní část mužského obleku ruského jest soukenný kaftan přes kolena sáhající, na prsou přeložený a pasem k tělu připevněný, na hlavě nízký klobouk; v zimě nosí přes kaftan dlouhý kožich, na hlavě chlupatou čepici a na nohou teplé boty; široké nohavice do bot jsou obyčejně z pruhované látky. Chudší lid nosí místo bot opanky a přes ně lýčené střevíce. Krk jest obnažený, a bradu vesměs nechávají růsti. Ženy nosí dlouhé sukně ozdobně lemované, a přes ně sarafan napřed zapíatý, anebo punt taktéž na knoflíky k zapínání. Hlavu přikrývají barevným šátkem anebo čepcem zvláštní podoby, do něhož schovávají všechny vlasy; děvčata nenosí na hlavě nic, toliko si vlasy hladko přičesávají a na konci stužkou svazují. Měšťáci užívají na šatstvo dražších látek a milují šperky. Čepce měšťák bývají ze zlatohlavy bohatě vyšívané.

Domy ruských sedláků jsou dřevěné, ale pevné a úhledné výtavnosti, prostranné a pohodlné.

V jídle jsou Rusové střídmi; národní jejich krmě jsou: kaše z pohanky neb prosa, ščě čili zelná polévka, kyselé zelí neb řepa, sušené ryby, mléko, med. Masitých pokrmů vesničané jen v neděli a ve svátek požívají, měšťáci obyčejně každodenně, i pracující třída. Chléb mají žitný. Obyčejný nápoj jest kvas, medovina, u zámožnějších tříd čaj, u lidu obecného vodka, která však (jak ujišťuje Angličan Sutherland Edwards ve svém spise *The Russians at home* — „Rusové doma“ — vydaném v Londýně r. 1861) vždy více čaji ustupuje, tak že již lid služebný nedoprošuje se zpropitného „na vodku“, nýbrž „na čaj“. —

Sotva potkal se který jiný národ s osudem tak nešťastným jako Slované. Mírná a pracovitá jejich povaha nebyla v čase tak bouřlivém, do kterého padá první jejich se objevení na dějišti světa, spůsobna, aby sobě zabezpečili stálou budoucnost. V dějinách vystupovali Slované nejprve v podruží národů jiných, neboť oni hlavně to byli, na kterých všickni podmanitelští barbarové prvního středověku síly své zkoušeli. Váleční zajatci těch věků, kteří na veřejných trzích prodáváni byli do otroctví, byli velikou většinou Slované, tak že národní jméno těchto v západní Evropě obdrželo význam „otrok“ (slave, Sklave). Ba v celém průběhu dějin Slované vždy a všude stávali se obětí hrubého násilí, a nad to brali je sobě utiskovatelé jejich, kteří se od nich učili prvními uměními míru, v povržením nezasloužené.

A přece jsou to Slované, jimž vzdělaná Evropa zavázána jest k neocenitelným díkům. Nechtíce se šířiti o přímých a bezprostředních toho národu zásluhách o po-

krak světový, poukazujeme toliko na skutek nepopíratelný, že Slované po mnohá století byli v Evropě hradbou proti divokému návalu barbarů asiatských, Mongolů a Turků, a že vlastní porobou, s části dosavad trvající, za nejdraší cenu opatřili západní Evropě potřebného času a bezpečnosti k vývoji. Aniž pak jest ukončena úloha Slovanů. Vzet, jaký běže Slovianstvo na všech stranách, opravňuje nestranného pozorovatele, věštiti mu velikou budoucnost. Tolik jisto jest, že západní Evropa duševně valně jest vysílenu a že jí potřebí živlu omlazujícího, který se jí nejbližše naskytuje v Slovanech, probuzujících se k novému životu, v nichžto spočívají dosavad síly bujné a svěží, kteří, až dospějí k vědomí společnému historické úlohy své, nejspůsobnější budou ku přivedení přeládací doby — všeobecného bratrstva národů.

Národové germanští.

Kmen germanský jest nejčetnější ze všech kmenů čeledi indoevropské, dospěl k vysoké vzdělanosti, a v anglické své větvi, předním to faktoru všeobecného pokroku, stojí v čele civilisace Starého i Nového světa. Hlavní jeho větve jsou: Skandinavci, Němci a Anglosasové, z nichž pojednáme tuto o každé zvlášť.

Skandinavci, v středověku jeden národ, pod jménem Normanů (Severanů) známý a strašný, plavecký, loupežný a dobývací, záhy zvykl opouštětí svou studenou, nebydlitelnou vlast (poloostrov Skandinavský, ostrovy přílehlé i část jižního pomoří baltického), hledaje jinde příjemnějších sídel. Založil říše v Rumích, na Sicilii, ve Francii (vévodství po něm Normanským zvané), opanoval Anglii dvakráte (nejprve z Dánska na krátko jen, podruhé z Nor-

manska trvale), štil se po moři přes Island do Grenska a založil osady v Americe dávno před Kolumbem. Přijav křesťanství utvořil ve vlasti své tři říše: Švédsko, Norsko a Dánsko, a mimo to svobodnou obec na Islandě. Kalmarská unie spojila sice r. 1397 zmíněné tři říše v jednu velikou, která však trvala jen málo přes jedno století. Nyní jest Skandinavsko rozděleno politicky na dva státy, totiž spojené království Švédsko-Norské, a království Dánské s ostrovem Islandem. Nicméně čtvěrá národnost, povstalá následkem časného rozdělení politického, trvá dosavad, a *Švédové, Norové, Dánové a Islandčané* mluví a píší rozličnými nářečnými skandinavskými, z nichž islandské nejpodobnější jest starodávnému jazyku normanskému, v němžto skaldové skládaly své sagy, dánské pak a švédské dospělo k bohaté literatuře, kdežto norské hlavně zůstalo obmezeno na mluvu obecného lidu, poněvadž Norsko, dlouho byvši spojeno s Dánskem to-muto i v literatuře se podrobilo.

Skandinavci nejčistěji podrželi prvotní tělesný ráz všem Germanům společný, za jehož hlavní znak se pokládaly modré oči a rusé vlasy. Švédové a Norové vyznačují se nad to vysokou, štíhlou postavou a lehkostí i lepeostí v pohybech; Dánové jsou vzrostu nižšího, ale za to postavy složitější. Všickni jsou povahy vážné, pracovití, stateční a hostinští. Nejtužšího těla jsou Norové, lid povážlivý a střidmý; výborní vojáci a mořeplavci. U nich jediných není žádné šlechty, a monarchie spočívá na základech čistě demokratických. Jim i Švédům společná jest mysl nábožná a vroucí láska k vlasti; za to, že zdoluhavěji chápají než jižnější Evropané, jsou tím vytrvalejší ve svých podnikách. Švédům vytýká se přílišná náchyllost k líhovým nápojem. Dánové jsou povahy

peněknů měkší nežli severní jejich soukmenovci, a čilejší i pohyblivější. U Skandinavců jest obecná vzdělanost rozšířenější nežli u většího počtu ostatních národů evropských, a řídké jsou výjimky, že by kdo neuměl čísti. Vábec stojí Skandinavci na mravní stupnici vysoko mezi národy evropskými. —

Na počet nejsilnější národ germanský jsou Němci, bydlící v střední Evropě pohromadě v zemích Německého soustátí, zasahující však i přes jeho meze na sever (v Šlesviku), na východ (v království Pruském, v ruských zemích pobaltických, v zemích polských a uherských), na jih (ve Švýcarsku) i na západ (ve francouzských krajinách Lotrínku a Elzasu), naproti čemuž však území spolku toho zahrnuje v sobě valné množství národů jiných, hlavně Slovanů (Poláky, Lužické Srby, Čechy, Slovence), na jihu též Italiány.

Ponejprv vystoupili Němci (starým Římanům výhradně jménem Germanů známí) na jeviště světodějné co Cimbrové a Teutoni, kteří vyšedše z nynějšího Jutska ku konci II. století před Kristem vpadli do Itálie a Římany několikrát porazili. Před nimi kráčely strach a hrůza, neboť líčení jsou co lid divokého vzezření, jehož hlavní známky byly vysoký vzrůst, modré oči a ruské vlasy, kteréžto poslední přišly nedlouho na to u římských dám do módy. Teprv když Marius v krutém boji je potřel, odvráceno jest na ten čas to nebezpečení od Itálie.

Zatím usadily se četné větve národa Německého v ohromné prostře mezi Rýnem a Dunajem, mořem Severním a Baltickým, na východ s hranicemi neurčitými, neb odtud tiskli se Slované na západ. Na Rýnu a Dunaji setkali se Němci nanovo s Římany, když ti to říši svou i na tyto strany rozšiřovali. Boje tyto trvaly od polovice

I. století po Kristu drahnou dobu, a jakkoli se Římanům podařilo, některé větve Němců sobě podrobiti, nedovedli své panství upevniti trvale, ano pod Varem poraženi jsou od nich na hlavu v lese Tentoburském, kdež Němcům vévodil Arminius v Římě vzdělaný. Rovněž statečně odporovali Římanům Markomané pod Marobudem, též vychovancem římským, tak že onino spokojovali se upevňováním hranic svých na Dunaji a Rýně tvrzemi, při nichž zakládány jsou osady, které v proším čase vzrostly na lidnatá města.

Němce oné doby líčí souvěci Římané co lid divoký, jehož hlavním zaneprázdněním byly honba a válka kofistná, kterými hlavně vyhledávali výživu. Orbu přenechávali ženám a nevolníkům, z řemesel pak znali jen ta, která sloužila k zhotovování zbraně a k ukájení nevyhnutelných potřeb: šatstva a obydlí. Mimo lov a vojnu povalovali se zahálčivě na nedvědích kožích, které jim za lážka sloužily, opíjejíce se medovinou a pivem a v odvášné hře nasazujíce ukořistěný lup, co zatím ženy jejich se lopotily domácími pracemi, ano i do pluhu se zapřahovaly. Vedle těchto necností chválí při nich římská spisovatelé zbožnost, věrnost a lásku k svobodě.

Zatím však od východu Slované vždy dále na západ se rozšiřovali, s druhé strany pak říše Římská počala klesati v síle vnitřním porušením, což obě zavdalo k tomu podnět, že Němci, opouštějíce vlast svou lesnatou a močalevitou, počali hrantí se do zemí římských jen slabě bráněných, aby si tam vyhledali sídla příjemnější a pohodlnější. Hnutí toto počalo v II. století po Kristu a to tím způsobem, že jednotliví vůdcové německí shromažďovali kolem sebe bojovnou družinu, s kterou napadali úrodné a bohaté krajiny římské, jichž obyvatelstvo sebě

podmaňující sami mezi ním se osazovali a dobytou zemí mezi družinu svou rozdělovali se závazkem podřízení a vojenské služby. Ten byl počátek soustavy feudální čili manské, která v prošlém čase vedla k tuhé porobě obecného lidu a od Němců též k jiným národům se dostala.

Tyto náběhy na Římskou říši trvaly po tři století — v kterémž čase i jiní divocí národové z Asie do Evropy se hrnuli nová sídla hledající, a skončily se úplným rozebráním říše Západořímské od národů německých. Z těch opanovali Itálii nejprve Ostrogotové, pak Longobardi; Galii Frankové; Hispanii Visigotové a Vandalové. Tito poslední, nad jiné zlopověstní pro surové ničení všech památek vzdělanosti, přeplavili se až do Afriky, kdež založili mocnou říši, trvající po celých 200 let.

Tito národové, usedlí v jednotlivých částech někdejší Římské říše, přijali od Římanů křesťanství a vzdělanost, během pak času s lidem sobě podrobeným slili se v národ jeden, mluvící jazykem novým, který se utvořil z obecné v těch krajinách latinské mluvy a německého nářečí jich opanovatelů. Tak povstali národové Italiánský, Francouzský a Španělský.

V Německu samém, z něhož byli vyšli tito podmaňitelští národové, děje se v těch dobách zmínka o nových národech téhož kmene, mezi nimiž v popředí jmenují se Sasové, Durynci, Bavoři, Frankové, Švábové. Ti všickni žili každý pod zvláštním knížetem svým, učíce se od Slovanů, s nimi sousedících anebo promíšených, orbě, a přijímající evangelium, kteréž hlásali u nich blahozvěstové od západu a jihu k nim přicházející, zároveň pak s učením křesťanským i jiné užitečné nauky, jimiž se poněmáhlu vzdělávali.

Z národů v někdejších provinciích římských usev

dlých byli zatím nad ostatní vynikli mocí svou Frankové v Galii, kteří — ubránivše se Arabů, jenž z Afriky přišedše byli konec učinili říši Visigotů v Hispanii — podrobili sobě v Itálii Longobardy a pod králem svým Karlem Velikým obnovili říši Západořímskou. Karel, baše po světovládě, připojil ku panství svému i Německo, ovšem ne bez odporu tamějších kmenových knížat, jež musil přemoci brannou silou. Nejdéle a nejurputněji odporovali mu Sasové, dosavad v pohanství žijící, až konečně i ti jsou podrobeni a násilím na víru křesťanskou obráceni. Tak stalo se Německo částí veliké říše Francké.

Ale velká Karlova již roku 843 rozpadla se na tři smlouvou Verdunskou, dle kteréž Německo, co samostatné království připadlo Ludvíku příjímám Německému. Pod ním byly všechny větve národu Německého spojeny v jednu velikou a mocnou říši, jejíž jednotlivé části spravovali vévodové, úředníci to dosazovaní od krále místo někdejších dědičných knížat. Po delší čas měli Němci co bránit hranice své proti nájezdům cizích národů, obzvláště divokých Maďarů, nových to přibylců z Asie; jakmile však říši zvenčí ubezpečili a také uvnitř poněkud upevnili, zmocnil se jich dávný duch podmanitelský, že počali dychtíti po panování nad národy cizími. Snahy tyto jevily se hlavně dvěma směry: na severu obraceli zbraně své proti nesvorným národům slovanským; na jihu domáhali se panovníci jejich císařského stolce Římského a tím samým panství nad Itálií.

Proti Slovanům Polabským, dosavad v pohanství trávícím, brali sobě za záminku rozšiřování učení křesťanského, kteréž jim vnucovali s mečem v ruce, pokřtěným pak ukládali těžké daně a desátky. Což divu, že Slované v ošklivost si vzali křesťanství pokládající je za jedno

s porobou, neboť nemohli porozumět pravému duchu toho učení, když jim kázáno bylo jazykem cizím. Proto všemožně odporovali Němcům hájíce drahé svobody své, ale že sami mezi sebou byli nesjednoceni, nepřátelé pak jejich nepohrdali ani nečestnými prostředky proti nim: tož udatnost jejich nic jim nespomohla, a v běhu málo století jsou Slované, mezi Labem a mořem Baltickým přebývajíc, netoliko úplně podmaněni, nýbrž šmahem poněmčeni.

Ne tak šťastně dařilo se Němcům v Itálii, kterážto země stala se hrobem jejich politické moci. Tím totiž, že králové Němečtí ve snaze po koruně císařské nejenom síly své daremně mařili, nýbrž i drahou dobu v zemi nepřítomni bývali, počala moc jejich uvnitř říše čím dále tím více klesati, a vévodové i jiní královští úředníci, kterým na místo platu bývala v leno udělována menší neb větší území k užívaní, osobili sobě tato penězňáka co vlastní majetek a učinili je v rodinách svých dědičnými. Takovým způsobem rozpadla se říše Německá na množství téměř neodvislých knížat a pánů, kteří poslouchali panovníka jen pokud se jim líbilo. Králové zas Němečtí, potřebující jejich pomoci ku provádění svých ctižádostivých plánů v Itálii, musili je udržovati při dobré vůli, ku kterémuž konci pouštěli z ruky kus po kuse moci své panovnícké, až konečně zbyl z ní toliko pouhý stín. Itálii přes to všechno králové Němečtí nikdy si nedovedli trvale pečovati, neboť byli proti nim i národ i papež, který rovněž domáhal se světské vlády v té zemi. Jenom podobná rozdrobenost Italiánů na množství malých států, jaká byla u Němců, byla příčinou, že nevymanili se náčisto z vlivu německého, i musili trpěti, že každý nově nastoupilý král Německý přitáhl s vojskem do Itálie, dat

se korunovat železnou korunou za krále jejího, v Římě pak na císařství. Čím dále však, tím více stávalo se toto korunování prázdnou ceremonií, neudělující krom pouhého titule žádné politické moci, až na konec tyto jízdy do Říma přestaly, a panovníci němečtí samou volbou na království přijímali zároveň titul císařů Římských. Tak stalo se, že v prošlém čase říše Německá představovala republiku několika set větších neb menších, světských a duchovních zeměpánů, svobodných říšských měst i menších obcí, jichž hlavou byl císař toliko podle jména, an moc jeho nad nimi platnost měla jenom tak dalece, pokud ji čerpal z vlastních svých dědičných zemí. Následek toho byl, že váha národu Německého jakožto politické moci v Evropě klesla úplně, kdežto v jihozápadu jeho stejným časem vysoko se povznesla moc národu Francouzského, který naopak Němcům ze země na množství menších panství rozpadlé dovedl během času utvořiti říši jednotnou. Rozklad říše Německé nemohl zadržeti ani rásný Karel V., pán dvou světů, v jehož zemích nezapadalo slunce; moc císařů klesala napořád, an naproti tomu jednotliví knížata říšští, nabývajíce zemí také mimo říši (Braniborští, Hanoverští), z manů stávali se soky císařovými; jiní zase, aby se vytrhli z podřízenosti císaři, zavírali spolky s mocnáři cizími a jim v ochranu se poddávali. Tím stala se důstojnost císařská tak bezcennou, že poslední císař Německý, František první, korunu německou složil, raději chtěje od svých dědičných zemí slouiti císařem Rakouským nežli Německým. Tu se říše Německá rozpadla v samé státy samostatné, jichž počet ovšem valně byl obmezen sekularisováním knížectví duchovních a mediatisováním menších knížat a pánů světských. Všickni tito nyní suverénní panovníci němečtí uznávali za ochránce

svého velikého válečníka Napoleona I., který byl sousední říši Francouzskou povznesl na vrchol moci učiniv ji císařstvem. Ale s pádem příliš spůsbného Napoleona změnil se stav věcí, a knížata němečtí, cítíce potřebu spojení, ani žádný z nich o sobě dosti silný nebyl k uhájení svého panství, s druhé však strany nic upustiti nechtíce od svrchované moci své, utvořili tak zvaný *Spolek Německý*, který vstoupil na místo někdejší říše Německé. Ale spolek ten nespokojil ani knížata ani národ Německý, je muž tím nepřibýlo ani za mák politické váhy, které se oo národ tak mnohočetný vším právem domáhati nepřestává. — To pak sami osvěcenější Němci uznávají, že rozdrobenost jejich národu a politická jeho bezmocnost jest přirozený následek někdejších snah jejich po opanování Itálie.²⁾

Avšak nebylo to, pouze na sever a na jih, kam obrácen byl zřetel panovačným Němcům. Na západě kladlo moře dobývacosti jejich přirozené meze, pročť shýval jim už toliko východ, kdež měli za sousedy národy jinokmené, s nimiž už Frankové nejednou byli se nepřátelsky setkali. Králové Němečtí, nosíce i korunu císařskou, odvozovali sobě z ní právo ku panování světskému nad celým křesťanstvem, a protož od slabších panovníků sousedních, kterýchž nicméně úplně sobě podrobiti nemohli, žádali aspoň hold čili uznání svého vrchnictví, čehož hleděli dosáhnouti hlavně chytrým se vkládáním

²⁾ Od založení nové říše Německé pod vládou výbojného Pruska se poměry tyto arcí dokonale změnilý, a z bezmocného spolku států stala se mocnost v Evropě nejprvnější. Nesmí se však zapomenouti, že nynější politická velikost Německa spočívá na základě příliš málo pevném, poněvadž nepřirozeném, aby mohla dlouhé trvání míti.

do vnitřních záležitostí jejich zemí a podněcováním velikých rozbrojů v nich. Takovou praktiku provozovali zjevně naproti Polákům a Čechům, dvěma větším sápadním Slovanům, které byli založily mohutné a květoné státy; pak naproti Uhrům, opanovavším v někdejší Pannonii. Slabší panovníci těchto národů, buď potřebující podpory německé — kterou ostatně drahe musili kupovati —, buď dadouce se navnaditi obmyslným lichocením císařů, zakazovali se těmto v manství, hledající čest a slávu v otáčení se okolo jejich velebnosti; naproti tomu knížata vyššího ducha neohroženě optrali se besprávným pretensím cizinců, násilně pak útoky jejich krvavě odráželi.

. Lesk císařské koruny panovníků jejich ještě více podněcoval přirozenou vypínavost Němců (kterouž nejstarší prameny historické připomínají), a jako císařové se vynášeli nad ostatní panovníky, považující je za sobě podřízené: tak i Němci vynášeli sebe nad ostatní národy, jež pokládali za plémě nižší, jim ke služebnosti stvořené. S takovým hrdým vědomím rozšiřovali se Němci za poměrů právě vylíčených do sousedních vlastí východních jeouce s částí volání od knížat tamějších, by se stali podporou dynastických jejich interesů na ujmu svobody národní. Tito kolonisté němečtí, kamkoliv přišli, všude výsadami nabývanými rušili svobodné řády a ústavy, a zároveň s feudalismem zaváděli rozdíly mezi lidmi volnými a nevolnými, jakého dříve u těch národů nebývalo. Takové bylo dobrodíní, jež přinášeli Němci národům, mezi kterými se pudem k východu hnání usazovali. Že Němci sami na tento pochod z jiného hlediště se dívají chloubíce se, že národům těm surovým přinášeli vyšší civilisaci, kdož by se tomu divil? zvláště povážíme-li, že skutečně nedá se upřítí jedna okolnost, která na první

pohled tomu nasvědčovati se sáz. Němci totiž, jakož od sousedních i promyšlených s nimi Slevanů naučili se orbě a přivykli bytům stálým, tak zase dlouho trvajícím stýkáním se s národy pořímanými přičili se od nich rozmanitým řemeslům, kteréž jali se provozovati v míře rozsáhlé, tak že znamenitě zkvěti průmysl německý, zvláště v krajinách porýnských. Tohoto ducha průmyslného přenesli němečtí kolonisté také do svých nových sídel, i nelze zapřít, že v tom ohledu národové, u kterých se usadili, mnohemu užitečnému se od nich naučili ke zvýšení blahobytu svého.

Avšak to, v čem naučení brali od Němců, nepovznášelo se v ničem nad mechanické výdělkářství; vyšších duševních podnětů od nich nenabývali, ano takové od materialistických Němců spíše při nich dašeny bývaly. Doklad tomu podávají před jinými dějiny naší české vlasti, kde německý živel ve městech panovavší vědecky vidíme přidávati se ke straně zpátečnické. A vychloubají-li se Němci, že saváděním zřízení městského a cechovního v zemích, kde co kolonisté se usazovali, dali původ ke vzniku tak zvaného středního stavu co hlavního prý pěstovatele vyšší inteligence: my s větším právem na to odpovídáme, že právě tím položili základ k enomu měšťáckému šosáctví, které dosavad nikde tak bujně nekvěte jak u nich, a které vždy a všude právě občanské svobodě neméně jest nebezpečné nežli strnulý aristokratismus řadu. Průmysl a obchod byly by se u národů těch, o nichž Němci hlásají, že je svou kulturou oblažili, vyvinuly samy od sebe, ač třeba později, i bez přičinění Němců působem přirozeným, který by nebyl býval na škodu zájmům vyšším.

Lícíme-li barvami poněkud křiklavými — proto však

nicméně věrnými — neblahé kulturní působení Němců na jiné národy, proto dalecí jsme toho, abychom neuznávali anebo podceňovali vysoký stupeň, na který v prošlém čase dovedla se povznésti vzdělanost německá. Od zájmů pouze materiálních, které národ Německý počal dříve a větší míře pěstovati nežli zájmy čistě duševní, ponášel se zvolna i k těmto. Od řemesel dál se nenáhlý přechod k uměním, utvoření se následkem reformace společné písemní řeči pro všechny větve národu Německého v čas převládajícího směru humanistického dalo podnět ku pěstování národní literatury. Vše to dalo se u Němců později nežli u jiných národů, nicméně však oni neunavneni snahou a pilností předhonili jiné, od kterých se dříve byli učili. A právě ta rozkouskovanost Německa v ohledu politickém prokázala se býti velikou výhodou národu v jeho snaze po vyšším vzdělání, neboť jednotliví knížata závodili spolu o slávu příznivců nauk, vábili učence ke dvorům svým a zakládali vysoké školy a jiné ústavy vědecké a vzdělávací, čímž stalo se, že učenost a vůbec vyšší vzdělanost sotva u kterého jiného národu stala se tak obecnou, jako u národu Německého. Po dlouhý čas sice, vyšší tento duševní život u Němců postrádal základu národního, an nejprve v učeném světě převládala latina, později pak francúzina stala se jazykem veškeré lepší společnosti; ale v osmnáctém století povstala řada nadaných vlasteneckých spisovatelů německých, kteří jho francúziny svrhavě jali se vzdělávati mateřský jazyk svůj, jejž přivedli k veliké dokonalosti, i sepsali v něm díla nesmrtelná. Doba ta Němci vším právem nazývájí zlatým věkem literatury své, která v dosti krátkém čase dospěla k takové bohatosti, že důstojně řadí se k světovým literaturám anglické a francouzské. A nejenom v beletristice dovedli vyniknouti

Němci na vysoký stupeň, nýbrž i všeliké vědy obohaceny jsou jimi v takové míře, že národ ten pokládáti sluší za jednoho z hlavních faktorů pokroku světového. Pilnost učenců německých stala se příslovím.

Máť však každá věc i stín svůj, a toho není prosta ani vzdělanost německá. Při vědeckých snahách Němců převládá nad jiné směr abstraktní, a byly to hlavně vědy domyslné, jichž pěstování oddali se s obzvláštním zálibou. Žádný národ nemůže se vykásatí tolika hloubavými filozofy jako Němci; což jest přirozený výsledek idealistické stránky jejich povahy, která vědy obrací se zřetel svůj více do výše a dálky nežli na věci nejbližší. Odtud i v praktickém životě jejich abstraktní se po cílech ideálních a zanedbávání potřeb skutečností. Povádíme-li k tomu, že ani vysoký jich pokrok u vzdělanosti nedovedl zmírniti u Němců jiné národní vady jejich — domýšlivost a vypínavost, nebudeme se tomu diviti, že nynější Německo představuje obraz tak nentěšený. Drží v něm vrch hejne chvástálů marnochlubných, kteří výlučně svému národu vyhražají všecku vzdělanost, všecku vědu, všecku budoucnost, na jiné národy s vysoká hledíce. ⁴⁾ V lidu zas obecném, jenž nedovede se povznéstí k tak snivému horování, nepřestal panovati onen směr čistě materialistický, jež Mickiewicz tak trefně naznačil slovy „warsztat a knajpa“, a který činí Německo zalíbenou zemí šosáctví. ⁵⁾

⁴⁾ Poslední vítězná válka s Francií tuto německou domýšlivost na nejvyšší stupeň, téměř až k šílenství vyhnala, a vrtohlavé vynášení sebe samých, jaké Němci ve vítězném opojení svém do světa hlásali všechny negermanské národy bez rozdílu za nižší plémě prohlašující, vzbuzovala u lidí nepředpojatých a střízlivých jen ošklivost a nanejvýše — útrpnost.

⁵⁾ Toto šosáctví německé, toliko na čas přičašené vítěz-

Nemůžeť pak býti jinak, nežli že osvěcenější Němci se zármutkem a spravedlivým bolem patří na bludné zcestí, jakým se ubírá národ jejich, tak mnohými schopnostmi nadaný, pročez neřidké jsou hlasy ze samého středu jeho se ozývající, které přísně kárají tyto vady, svádějící od pravého cíle, ano často přetrpkou satyrou je bítají. I spatřujeme tak pamětihodný kontrast, že žádný národ s jedné strany tak přílišně se nevynáší a nevychvaluje, s druhé pak sám sebe tak nesnižuje a nehanobí jako Němci. A nacházejí-li Němci sami mezi sebou přísných posuzovatelů a karatelů, dostává se jim toho v míře ovšem ještě plnější od národů jiných, z nichž ani jednoho není, který by jevil k nim upřímnou sympathii: Italiánům slovou Němci dosavad barbary, Francouzům jsou směšni, Angličané jimi útrpně pohrdají, Slované považují je za své úhlavní nepřátele, ano u vlastních kmenovců a sousedů Skandinavců jsou v nenávisti pro svou panovačnost.

Nepřirozené to postavení, jaké mnohočetný a v jádře svém statný národ Německý mezi národy evropskými zaujímá, jest velikou závadou onoho politického pokroku, jaký dosažen býti může jen solidárností a sbratřením národů a jakého všickni v pravdě osvěcení sobě žádají. Dokud budou Němci chtít nad jinými národy panovati, dokud se jiným budou vtíratí co domnělí civilisátoři, dokud vysoké mínění o sobě neuskrovní a jiné kmeny nepřestanou považovati za plémě nižší, dokud nedospějí k té spravedlnosti, aby ty snahy, za kterými sami se nesou, také u jiných národů za oprávněné uznávali, slovem dokud nepovznesou se i mravně tak vysoko, jak stojí intelekt-

neu závratí, bude, až zase vystřizliví, nepochybným žlobem politické velikosti národu Německého.

tušně: dotud není pomyšlení, že by se jiní národové sjednotili s nimi ke společnému cíli. —

Národ Německý dělí se na více hlavních větví, jak o tom výše zmíněno, a rozprávi nářečnými a podřečnými tak rozličnými, že často dva Němci z krajů od sebe ne velmi vzdálených jen stěží sobě rozumějí. Rovněž tak rozdílné jsou kroje a obyčeje Němců v různých krajinách.

Za zvláštní odštěpek Němců považováni býti musejí *Holandané*, slynoucí čistotností, flegmatickostí a kupceckou podnikavostí, kteří byli v sedmáctém století prvním plaveckým národem v Evropě, měli rozsáhlé osady ve všech dílech světa a nahromadili veliké bohatství. Vymanivše se od Španělů, s nimiž vedli dlouhé války o svobodu svou, stali se jim brzy z poddaných nebezpeční sokové na moři, a po dlouhý čas vedli slovo mezi velmocemi evropskými. Ale v prošlém čase přešla vláda na moři od nich na Angličany, kteří je také zbavili veliké části jejich kolonií. Nicméně dosavad udrželi si veliký a důležitý ostrov Java ve Východní Indii, a rozsáhlý obchod nepřestal jim býti pramenem bohatství. Holandané vzdělali své dolnoněmecké nářečí na jazyk spisovný, v němž mají literaturu na svůj skrovný počet (asi 4 miliony) dosti hojnou.

Od Holandánů jen málo se jazykem liší *Flámané*, v Belgii a severní části Francie obývající, kteří v nejnovější době své podřečí též na spisovný jazyk pozvedli a u vlády belgické pro něj rovnoprávnosti s franciinou se domáhají. —

Přechod od germanských národů k románským činí *Angličané*, obyvatelé nejzápadnější části Evropy, ostrovů Veliké Británie a Irska. Jest to směsice původních keltických obyvatelů těchto ostrovů (Britů, Kambrů, Piktů)

i všech národů, kteří od pradávna tudy se přeháněli (Řeků, Římanů, Slovanů), hlavně ale Germanů (Anglosasů, Dánů) a Francouzů (pofrancilých Normanů). Mluví jazykem v Evropě nejmladším, smíšeninou mluvy všech tuto uvedených národů, ve kterém ale nejvíce převládá živel germanský a po něm francouzský, a který vzdor mladosti své ještě před německým dospěl ku klasické vzdělanosti literární.

Národ Anglický svým smíšením, svým podnebím i zvláštním životem vyvinul svůj osobitý tělesný i duševní ráz. Tělesně vyznačuje se Angličan postavou složitou, silou, obratností a tuhostí. Ženy mají v průměru obličej pravidelný, sličný, tváře svěží, pleť leskle bílou, vzrůst ztepilý, ruce obyčejně pěkně tvořené, za to ale nohy značné veliké a neforemné. Hlavní známka duševní povahy Angličanovy jest duch praktický a neodvislý, vůle pevná a neoblomná. Těmito vlastnostmi dodělal se Angličan v průmyslu i životě politickém přednosti nade všemi jinými národy, a v povědomosti toho zakládá se jeho národní hrdost. Při tom jest Angličan jako pravý kupec sobecký, ve společenském obcování málo družebný, myslí více těžké než pohyblivé, ale také dle okolností vysokomyslný a štědrý. Anglická šlechta, jenž vládne velikým bohatstvím, jest pyšná, v chování svém příkrá, ale ducha veskrz vlasteneckého, a neuzavírá se naproti stavům jiným na základě starodávnosti rodu, jak to činí šlechta německá. Hojně bývá u jednotlivců podivnoství všeho druhu. Prostřední třídy jsou zámožné, v životě samostatné, sdravého rozumu a neuvávné přičinlivosti. Lid obecný žije se dílem orbou na pozemku od státkáře pachtovaném, dílem prací řemeslnickou, poskytující hojný výdělek; jediné sprostý dělník pomocný žije v krajích, fabrických,

kde převaha strojů činí práci rukou lidských lacinou, v bídě politování hodné, která již nejednou dala původ výjevům povášlivým. Zlepšení stavu chudiny jest u Angličanů důležitou otázkou státnickou, která vyžaduje důkladného rozřešení, nemá-li dříve neb později vésti ku krizi sociální. Všecky třídy národu Anglického stejně vřele účastní se života politického a každý jednotlivec stojí při jisté straně; politická dospělost lidu nemá jinde sobě rovné, osobní svoboda jest téměř neobmezená.

Angličan miluje nade všechno život domácí, jež sobě hledí učiniti co možná příjemným a pohodlným. Z té příčiny, jakož i pro svou nespolečenskou povahu bývá řídkou výminkou v třídách prostředních, aby dvě rodiny bydlely v jednom domě. Angličan se drží stravy hmotné, silné, hlavně masité; nápoje jsou všeho druhu vína, silná piva (*ale, porter*) a líhoviny; mezi prostředními a vyššími třídami všeobecně rozšířen jest čaj. Zábavy jsou u vyšších tříd koňské dostihy a honba na lišky, u nižších kohoutí zápasy a boxování čili zápas pěstní, obyčej to surový, každému lepšímu citu se přičící, to vše spojeno se sázkami často vysokými, jež Angličan miluje náruživě.

Angličané jsou první plavci na světě, jež takoruka poseli na všech stranách svými koloniemi. V Indii podmaněním tamějších četných národů založili nesmírnou říši; v Americe ale vychovali si z vlastních osadníků nebezpečné soky, kteří vybavivše se z moci mateřské země založili mocnou republiku Sjedinených Obcí, která přestávši právě nebezpečnou krizi po zrušeném otroctví tím mohutněji bude se vyvinovati a za nedlouho snad mocným vlivem i zpět na Evropu působiti.

Zvláštní nářečí jazyka anglického jest skotské, jímž mluví obyvatelé jižního Skotska, nemá však literatury krom prostonárodní. Také o tom sluší podotknouti, že v severní Americe angličina podlehla rozličným proměnám za příčinou zvláštních poměrů, a to jak v lexikálním tak i ve fraseologickém ohledu, kteréžto odchylky slovou amerikanismy. Těmito však zvláštnostmi sama podstata jazyka zůstala nedotknuta.

Jan Kepler.

Ž i v o t o p i s n ý n á s t i n . ¹⁾

(Živa, ročn. 1857, sv. III.)

Úplné století minulo po Koprníkovi, který poznal a světu odhalil pravý běh těles nebeských, nežli vypátrány byly zákony, jakými se běh tento řídí. Bylo-li k onomu prvnímu odkrytí potřebí oka bystrého a jasného, nezkaleného předsudky tisíciletými: požadovalo toto druhé ducha hloubavého, důmyslného, smělé, odvážné fantasie, a k tomu ke všemu železná vytrvalost, která se nedala

¹⁾ Materiál k životopisnému nástinu tomuto vážen hlavně z *Breitschwertovy* biografie Keplera (*Keplers Leben und Wirken*. Stuttgart 1831), z pojednání *Fr. Araga* o něm a jeho dílech, umístěného v 3. díle sebraných spisů učeného tohoto Francouze, pak z 2. svazku sbírky: „Die Fortschritte der Naturwissenschaft in biografischen Bildern. Berlin, Verlag von G. Bosselman. 1856.“ Co se týče Keplerova pobytu v Praze, zapůjčil pan profesor dr. Josef Hasner rytíř z Arthy laskavě spisovateli pojednání své: „Ueber Tycho Brahe und Johann Kepler,“ čtené v prosinci r. 1855 v k. české společnosti nauk a tiskem dosavad nevydané, k němuž byl použil s části listin chovaných v místodržitelském archivu království Českého, začal mu vřelé díky budtež. — Ostatně píšeme *Kepler*, a ne *Keppler*, držíce se toho pravopisu jeho jména, jaký se nalezá na spisech od něho vydaných.

odstrašiti nižádným nezdařením pracných a namáhavých pokusů, dokud nedošla cíle položeného sobě s odvážnou smělostí, ale s nemenší též v sebe důvěrou. Spatřujeme-li ducha takového vystavovati domněnky ostrovtipné, které nicméně při bližším skoumání ukazují se býti pouhé bubliny blouznivého důmyslu, nemůžeme ho kárati pro takové zábludy, neboť právě ony byly tou cestou, ježto ho vedla ku poznání oněch věčných pravd, které pak vyslovil a světu ohlásil s takovou jistotou neomylného přesvědčení. Takový duch byl Kepler, a vidíme-li jej vykonávajícího vznešenou úlohu svou uprostřed dolehajících naň svízelných klopotného života, ve kterém bylo mu často zápasiti s nedostatkem nejvšednějších potřeb tělesných: tím větším obdivem nás musí naplniti mocný genius tento, jehož sílu nedovedly zlomiti strasti pozemské a jehož zřetel obrácen zůstal až do konce jeho dnů k tomu, co všickni věkové pokládati budou za nejvyšší cíl lidského snažení. Muži takovému vším právem náleží místo v první řadě výtečníků všech časů a národů.

Jan Kepler narodil se r. 1571 dne 27. měsíce prosince v Magstattu, vesnici württemberské, nedaleko říšského města Weilu. Rodina Keplerovská náležela k šlechtě, a jeden z oudů jejích pasován byl od císaře Sigmunda na rytířství. Otec našeho Jana byl Jindřich Kepler, syn někdejšího purkmistra Weilského Sebalda Keplera; matka. Kateřina roz. Guldenmannová, dcera hospodského z Etink v okolí Weilském. Tato právě byla v Magstattu na návštěvě u příbuzných, když ji přepadly bolesti porodní. Kepler sám jmenuje se dítětem sedmiměsíčním a považuje za svou otčinu Weil, kde toho času rodiče jeho bydleli. Oba byli luteráni a vzdělání toliko chatrného, jmenovitě matka jeho byla osoba velmi sprostých mravů. Brzo po

narození Janově táhl jeho otec pod vévodou Albanským na vojnu proti Nizozemcům, a jej následovala také manželka jeho poručníkovi dítě své péči rodičů mužových ve Weilu usedlých. Po navracení se z Nizozemska r. 1575 našli synáčka svého těžce na neštovice stonajícího, z kteréžto nemoci pozdravoval se jenom znenáhla. V ten čas přestěhovali se rodičové Keplerovi z Weilu do Leonberku, v kterémžto městečku šestiletý Jan ponejprv začal navštěvovati školu.

Neopatrné rukojemství, jaké byl na sebe vzal otec Keplerův, připravilo jej o větší část jeho jmění, načež podruhé změnil své bydliště, najav sobě hospodu v Ellmendingkách v Badensku. I zde navštěvoval mladý Jan místní školu, ale brzy vzal ho otec domů, kdežto musil až do svého dvanáctého roku konati službu sklepnickou. Brzo na to nebezpečně se rozstonal a po několik dní nalezal se život jeho v nebezpečenství, nicméně pozdravil se přece, ale jakási slabost tělesná do smrti ho neopustila. Tato okolnost činila jej málo schopným ku pracím sklepnickým a polním, k nimž potřebován byl od rodičů, a poněvadž jevil nevšední schopnosti i vřelou náklonnost k učení, určen jest od nich k studiím bohosloveckým. Roku 1586 přijat byl Kepler do klášterní školy v Maulbronně, a stav se po dvou letech bakalářem vstoupil do semináře Tubinského, kdežto r. 1591 dosáhl hodnosti mistrovské.

Zatím se byl otec jeho, kterému nejspíše živnost jeho nevalně se dařila, opět vypravil do světa vstoupiv do rakouské vojenské služby. S rakouským vojskem táhl proti Turkům a nejspíše zahynul v té vojně, neboť rodina jeho napotom ničeho více o něm neslyšela. Za příčinu, proč otec Keplerův opustil rodinu svou, pokládána

byla od mnohých surová a nesnášlivá povaha jeho manželky, jejíž podivné chování a mnohé necnosti uvalily na ni později podezření čarodějnictví. Po odchodu manžela svého promarnila poslední zbytek rodinného jmění, čímž děti své na mizinu přivedla. Mělté Jan Kepler dva bratry a sestru. Z oněch byl Krištof cínářem a co takový usadil se v Leonberku, kdežto měl pověst člověka sice poctivého ale prchlého; Jindřich stav se vojákem přijal na se všechny nemravy, které onoho času neodlučné byly od toho stavu. Jedině se sestrou Markétou zachovával náš Jan bližší přátelství, což však trvalo jenom do jejího se provdání za pastora Jiřího Bindra, kterýžto trpce zanevřel na svého švagra pro jeho se nesrovnávání s dogmatickým učením Tubinských theologů.

Nebylíc toho času luteráni sjednoceni ve všech kusech učení křesťanského, nýbrž všelijak rozcházel se u výkladu písma, čímž tvořily se strany ostře se vespolek pronásledující. Nebudeme zde rozbírat učení, k jakému se přiznávali theologové Tubinští; dosti budiž na tom, že se mu přičila vroucí přesvědčenost Keplerova, kterou ni žádným způsobem netajil. Následek toho byl, že při odchodu svém z Tubink obdržel od university vysvědčení znějící v ten smysl, kterak sice vynikl svou výmluvností, aby však se stal služebníkem církve württemberské, k tomu že není schopen.

Prvotní dráhu tedy, kterou si byl Kepler vyvolil, viděl sobě nyní zamezenou, i musel se ohlížeti po jiném povolání. Vedle svých studií bohosloveckých byl se v Tubinkách obíral také s matematikou, kterou tam toho času přednášel *Michal Mästlin*, muž svého času výtečný, o němž se pravilo, že jeho působením přiznal se Galilei k soustavě Koprníkové, a o jehož pracích hvězdářských

slavný Tycho Brahe s pochvalou se zmiňuje. Mästlin musil sice dle předpisu přednášeti Ptolomaeovu astronomickou soustavu, vedle té však seznamoval posluchače své také se soustavou Koprníkovou, a to způsobem takovým, že jí patrně dával přednost. Tu i Kepler byl získán pro ni, jeho pak poměr k Mästlinovi stal se tak přátelským, že oba mužové i v pozdějších časech sobě nepřestali dopisovati. Kepler uvykl si někdejšímu učiteli svému neustále dávatí zprávy o svých pracích, žádaje úsudek jeho o nich; a tento s potěšením sledoval rostoucí slávu svého žáka.

Nenadále obdržel Kepler, nalezající se po skončených studiích na rozcestí života svého, pozvání do Štýrského Hradce za učitele matematiky a morálky na tamějším stavovském gymnasium. Požívaliť toho času snášelivost arciknížete Karla protestantští stavové štyrští úplné svobody v náboženství, tak že i zvláštní školy si vydržovali, k nimž brali učitele větším dílem z Würtemberka. Bez vědomí Keplerova schválili ho Tabinští jeho přátelé stavům štyrským, ale jinoch sotva 22letý rozpakoval se přijmouti podávané sobě místo necítě se dostatečným k tomu, kdežto se dosaváde s matematikou jenom co věci vedlejší byl obíral. Laskavé domlouvání učitele jeho Mästlina však dodávalo mu myslí, k čemuž, jak sám vyznává, přistoupila i ta okolnost, že mnohé ze svých spolužáků spatřoval přijímati v státní službě místa, ku kterým žádných zvláštních schopností neukazovali. Dodav si tedy důvěry přijal Kepler pozvání štyrských stavů.

První ouřední práce Keplerova v Štýrském Hradci bylo sepsání kalendáře na rok 1594 dle opraveného letopočtu Řehořského. Dle zvyku tehdejšího nesměla v něm scházeti prognostika, k jejímuž sepsání se Kepler jenom

z nutnosti odhodlal. A hle, hned první jeho předpovídání vyplnilo se následující tuhou zimou a selskými nepokoji v Rakousích, což v mínění obecném získalo mladému hvězdáři pověst neobyčejné moudrosti.

Jakož Kepler byl své učitelské místo přijal u větší důvěře k své schopnosti nežli k vědomostem svým, hleděl se nyní všemožně zdokonaliti ve svém povolání a vrhl se s celou duší na studia mathematická a hvězdářská. Hloubavý jeho duch zabral se do nich blaboce, při čemž ale nezůstal státi na stanovišti od Koprníka naznačeném, nýbrž vypátrati se snažil zákony, jakými se řídí soustava světová, od něho za pravou uznaná. Cíl, jejž sobě položil, nebyl nic menšího nežli vyskoumání *tajností všehomíra*. Pevně maje za to, že svět jest dílo boží úmyslně spořádané, nemohl ani počet planet ani jich vzdálenost od slunce považovati za nic případného, i hleděl z okolností těchto vyvoditi jistá pravidla. Nebylo k tomu jiné cesty nežli domyslu, a tu otvíralo se mladistvé fantasii Keplerově široké pole. Připadáje na všelijaké hypotese ustanovil se konečně na jedné, která s počtem planet a jejich vzdáleností od slunce spojovala počet a vzájemný poměr k sobě tak zvaných pravidelných těles, o nichžto se domníval, že jsou pravzorem, dle kterého jest spořádan vesmír.

Takových pravidelných těles rozeznává se v stereo-metrii patero: 1. tetraěder (čtyrstěn), 2. hexaěder (šestistěn čili kostka), 3. oktaěder (osmistěn), 4. dodekaěder (dvanáctistěn) a 5. ikosaěder (dvacetistěn). I učinil Kepler následující konstrukci, dle které z poloměru dráhy jedné planety odvozovati mohl poloměry všech ostatních planet. Okolo konle, jejíž poloměr jest stejný s poloměrem dráhy Merkurovy, opiáme osmistěn tak, aby každá

z jeho ploch dotýkala se v jednom bodu řečené koule a okolo toho osmistěnnu opišme kouli druhou tak, aby všechny hrany jeho dotýkaly se z vnitřku povrchu jejího, a tato druhá koule bude míti poloměr dráhy Venušiny. Okolo této druhé koule opišme podobným způsobem dvacetistěnn, a okolo dvacetistěnnu týmž způsobem kouli třetí, a tato bude míti poloměr dráhy zemské. Okolo této třetí koule opišme dvanáctistěnn a okolo toho kouli čtvrtou, a tato koule bude míti poloměr dráhy Marsovy. Okolo této čtvrté koule opišme čtyřstěnn a okolo toho kouli pátou, a tato bude míti poloměr dráhy Jupiterovy. konečně opišme okolo této páté koule šestistěnn a okolo toho kouli šestou, a tato bude míti poloměr dráhy Saturnovy. Z tohoto domnělého nálezu svého měl Kepler velikou radost, i vydal o tom r. 1596 v Tubinkách první svůj větší spis pod názvem:

Prodromus dissertationum cosmographicarum, continens mysterium cosmographicum de admirabili proportione orbium coelestium deque causis coelorum numeri, magnitudinis, motuumque periodivorum genuinis et propriis, demonstratum per quinque regularia corpora geometrica.

Rukopis tohoto díla poslal Kepler svému někdejšímu učiteli Mastlinovi k posouzení, který mu v něm navrhl některé změny, týkající se hlavně takových míst, ježto by mohla býti na urážku Tubinským theologům, a sám k němu napsal předmluvu a doslov. Dedikací spisu přijal vévoda Württenberský Fridrich, a jenom tato okolnost zdržela protestantské duchovenstvo té země, že při všech změnách k vůli tomu v něm učiněných nevystoupila veřejně proti němu. Hluk, jež Keplerův *Prodromus* způsobil v učeném světě, byl neobyčejný. Mastlin vyjádřil

se o něm akademickému senátu Tuhinskému v tato slova : „Věc jest tak nová, že ještě nižádnému člověku nepřišla na mysl, a tak důmyslně provedena, že jest toho velice hodna, aby učencům byla ve známost uvedena. Kdož pojal kdy myšlénku anebo se odvážil na pokus, dokázati *a priori* počet, pořádek i velikost těles nebeských a přičinu toho odvozovati takměř z tajného zřízení božího? To Kepler podnikl a šťastně vyvedl.“ Neméně pochvalně psali Keplerovi Galilei a Tycho Brahe, jimž byl poslal exempláře svého díla, a jmenovitě tento poslední již teprve pojal myšlénku, připojiti si co pomocníka ve svých pracích mladého, skvěle nadaného hvězdáře, jakož se pak skutečně stalo.

A při tom všem nebylo ono představení Keplerovo o pořádku nebeských těles, které naň obrátilo pozornost celého učeného světa, jej pak samého tak blaženým činilo, nic více nežli smělá domněnka, jejíž bláznost sám vymyslitel její nejdříve poznal. Zakládalať se na trojím omylu: 1) že dráhy planet tvoří kruhy, 2) že počet planet nepřesahuje šest, a 3) že poměr k sobě pěti pravidelných těles, jak je udával Kepler, srovnává se s dráhami planet, jak je vypočetl Koprník. První z těch domnění vyvrátil brzo na to Kepler sám objevením prvního z tří zákonů podle něho nazvaných: že *planety pohybují se v elipsi, v jejímž jednom ohnisku nalezá se slunce*; druhé vyvráceno jest v praelém čase objevením nových planet; třetí sám Kepler repokládal za úplně pravé, vysvětloval si však nepatrné rozdíly mezi poměrem k sobě pravidelných těles a dráhami planet hlavně nedokonalostí dosavadních pozorování. Zatím však ukázalo se později, když úplně poznány jsou vzdálenosti planet od slunce, že nic společného nemá s čísly, jaké podává

Keplerovo sestrojování pěti pravidelných těles. Ostatně nalezala Keplerova nedůvěra ve správnost dosavadních pozorování astronomických dostatečného oprávnění v chatrnosti tehdejších hvězdářských nástrojů, jakož jmenovitě o svých vlastních praví v jednom listu k Jiřímu Herwartovi, že pocházejí z též dílny jako chaty prvních rodičů.

Jakkoli první tento spis Keplerův, zakládající se na fantastické domněnce, náleží mezi ona jeho díla, na která vztahuje se výpověď slavného Araga, že v nich hlasitě myslil: nicméně původnost myšlenky v něm obsažené, obratná jeho dialektika, elegantní sloh, mathematická důslednost a k tomu ke všemu rozhodnost, se kterou se Kepler přiznával k soustavě Koprníkové, v každém ohledu jej hodným činily té pozornosti, jakou vzbuzoval v učeném světě tehdejším. A vedle části pouze hypotetické možno i v Prodrumu již stopovati mistry také praktický směr studií Keplerových, který ho přivedl k odkrytí oněch zákonů světových, ježto podle něho nazvány jměnu jeho nesmrtelnost získaly.

Roku 1597 pojal Kepler za manželku *Barboru Müllerovou z Mühlacku*, která, pocházejíc ze zámožné rodiny šlechtické, jměním svým slibovala mu pojititi samostatnosti potřebné k jeho učeným pracím. K dosažení ruky její musel však dříve vésti důkaz svého šlechtického rodu. Barbora, jakkoli teprv 23 let stará, byla měla již dva manžely; jednoho z nich ztratila v krátce po zasnoubení, s druhým, který byl marnotratník, dala se rozvésti. Přivedla Keplerovi dcerušku.

Naděje Keplerovy ve jmění manželčino neměly se vyplniti. Arcikníže Ferdinand, syn a nástupce arciknížete Karla, jakmile dosáhnuv plnoletosti do vlastních rukou pojal otěže vlády nad zděděnými zeměmi, zrušil svobodu

náboženství od otce jeho protestantům udělenou a vypověděl všechny nekatolíky. Tím samým zrušeno bylo i evangelické gymnasium stavovské, jehož učitelové přinuceni jsou vystěhovati se. Jedinému Keplerovi dopřáno bylo i dále přebývati v Hradci, a to na přimluvu jesuitů, kteří byli našli zálibu v jeho učených pracích. I dosa-
vadní jeho služba byla mu z milosti vyplácena. To však byl stav jenom prozatímní, a Kepler uznávaje nestálost jeho ohlížel se po jiném zaopatření v oboru sobě přiměřeném. I psal v úmyslu tom do své vlasti, tamější poměry ale nebyly mu příznivé, tak že mu odňata byla všechna naděje s té strany. Uprostřed těchto starostí nepřestal se však Kepler obírat vědeckými pracemi, i konal jmenovitě studie o nakloněnosti ekliptiky, o magnetu, optice a j.

Zatím otevřela se mu nová vyhlídka. Slavný hvězdář Tycho Brahe, jež pikle sočivých nepřátel z vlasti jeho Dánska byly vypudily, našel důstojného útočiště při dvoře císaře Rudolfa v Praze. Tento vědám oddaný panovník vykázal Tychonovi za budoucí bydliště zámek Benátský, kdež mu dal zříditi pozorovatelnu a chemickou dílnu. Sotva že se Tycho Brahe usídlil v Benátkách, psal ihned pro Keplera, na něhož byl již dávno zřetel obrátil co na budoucího pomocníka v dalších pracích svých, i zval ho do Prahy dávaje mu naději k stálému ustanovení v Čechách.

Kepler necítil se sice ničím vábena k osobě Tycho-
nově, jehož podivnou soustavu nebeskou, na které si tolik zakládal, musil zavrhovati: avšak ohled na lákavou budoucnost, naděje, že Tychonova bohatého aparátu bude moci použiti k svým pozorováním, vyhlídka na bližší obcování se slavnými učiteli při dvoře císařově, konečně

doleháni naň šlechtěného příznivce jeho barona Hofmanna přiměly ho k tomu, že se vydal na cestu do Čech. V lednu 1600 přijel do Prahy, odkudž ihned své přísti oznámil Tychonovi do Benátek. Tycho Brahe vyslal proň svého syna Tychona spolu se ženichem své dcery Františkem Tenguaglem, vymlouvaje se obětně, že nepřichází sám. V Benátkách v rodině Tychonově strávil Kepler několik měsíců (až do května), i přišlo tam mezi nimi ke smlouvě, dle které Tycho Brahe slíbil ucházeti se u císaře, aby Keplerovi ještě dále ponechán byl plat, ježž dosavad od štyrských stavů dostával, a k tomu, aby mu z císařské pokladnice přidáno bylo ročně 100 zl. Naproti tomu zavázal se Kepler, podporovati Tychona ve hvězdářských jeho pracích hlavně *quoad calculum*, a krom toho obzvláště obíratí se pozorováním Marsa, této nerozluštitelné hádanky mezi hvězdami, mezi tím co Kristian Longomontanus, který v témtž čase hostem byl u Tychona, měl se obíratí vyskoumáváním běhu měsíce. To pořídív navrátil se Kepler v měsíci červnu do Štyrského Hradce.

Když brzo na to císař z Plzně, kde nějaký čas pro morovou nemoc v Praze panující dverem byl, do Prahy se navrátil a Tychona k sobě povolal, uvědomil jej tento o smlouvě s Keplerem uzavřené, s jejímiž výminkami císař spokojen byl. Aby však věc obvyklým ouředním pořádkem před se šla, měl Tycho Brahe tuto a jiné žádosti své písemně podati tajemníku císařovu Barviciovi. Dříve ale, nežli toto jednání o stálé ustanovení Keplerovo ku konci jest přivedeno, stal se v osudu tohoto dávno obávaný obrat. Jesuité byli mu ochranu svou propůjčili toliko v té naději, že se jim podaří muže tak slovutného získati pro věru katolickou; když však Kepler vronci přesvědčení své nechtěl obětovati ničádnyu prospěchům ve-

zdejší, odňali mu jesuité přízeň svou, čehož následkem bylo mu od vlády štyrské nařízeno, aby v 45 dnech statky manželky své prodal nebo propachtoval a ze země se vystěhoval. Kepler velil propachtování, obdržel však jen skrovný úrok. Nyní musel se rozhodnouti, chce-li se navrátit do vlasti anebo přesídliti do Prahy. Bez velikých rozpaků ustanovil se na tomto posledním.

V říjnu 1600 vydal se Kepler s rodinou svou do Prahy, kamž přijel zimnicí ztrýzněn a jen tolika penězi opatřen, co stačilo na čtyřnedělní jeho výživu. Baron Hofmann ²⁾ přijal jej hostinsky do svého domu. Bylo mu čekati, zdali se uskuteční jeho naděje na stálé postavení při dvoře císařském, kterou v něm Tycho byl vzbudil. Tento se byl zatím na žádost císařovu přestěhoval do Prahy, kdežto svou pozorovatelnu zřídil na Hradčanech. Kepler měl býti pomocníkem v jeho pracích, ale trvajících churavost jeho valně mu v tom překážela, což mělo za následek, že také Tycho počal ochabovati ve svém snažení o pevné ustanovení Keplerovo. K tomu přistoupila i rozdílnost vědeckých směrů a rozdílnost osobní povahy obou učenců, která při každodenním obcování musila vésti k častým rozstrkům. Brahe zakládal si nemálo na slávě a urozenosti své, byl žárliv na své postavení a k tomu křivdami v Dánsku utrpenými příliš zcitlivělý; Kepler naproti tomu, povědom sobě síly svého ducha a proniknut přesvědčením o pravdivosti učení, které zastával, byl přísný a otevřený, i neuměl se vždy poddávatí vrtochům Brahovým, jakkoliv velická byla jeho vážnost k zásluhám Tychonovým o vědu, a již podřizované jeho

²⁾ Učený tento Štýřan povolán byl do Prahy za císařského radu a zakoupil se později v Čechách.

postavení k tomuto jakousi povolnost pořádkovalo.²⁾ Tyto poměry ztrpčovaly Keplerovi pobyt jeho v Praze, pročez opětne se obracel k svým přátelům württemberským o zaopatření mu nějaké profesury v jeho vlasti, ale odpovědi od nich obdržené zbavily ho vši naděje s té strany.

Že Kepler povolným se prokasoval Tychonovým žádostem, pokud jen mohl, toho důkazem jest nevděčná úloha, kterou hned po svém příjezdu na sebe přijal, totiž sepsati vyvrácení jistého spisu, jež byl Reimarus Ursus, dvorský někdy mathematicus císaře Rudolfa, nyní pak již zemřelý, Tychonovi na úkor vydal, přičítaje v něm sobě samému zásluhu vynalezení jeho systému. K nepříjemnostem Keplerovým přidružila se brzo i starost o ve-zdejší potřeby. Skrovná zásoba peněz, kterou byl s sebou do Prahy přinesl, byla strávena, a ustanovení jeho při císařském dvoře vždy ještě se protahovalo, tak že rodina Keplerovská, nouzí a bídou sklíčená, žila jen pouhým dobrodiním barona Hofmanna a Tychona. Tohoto pak posledního obtěžovati peněžitými žádostmi bylo Keplerovi věci tím nemilejší, čím častějšími stávaly se neshody mezi nimi.

V dubnu 1601 musil se Kepler odebrati do Štýrska za příčinou nějakého dědictví své manželky, poračiv na čas nepřítomnosti své péči o svou rodinu Tychonovi. Manželka Keplerova, zvyklá od dětinství na poměry skvělé, mnohem netrpělivěji nežli její muž nesla skříšnost ustavičného nedostatku, kdežto každý groš, jež potřebovala do hospodářství, musila pracně vydobývati na Tychonovi. Což divu, že sobě stěžovala na to mužovi, který tím

²⁾ „Každé pozorování na císařské hvězdárně,“ píše Kepler Mästlinovi, „vyvracuje soustavu Tychonovu a potvrzuje Koprníkovu. Čím více se z toho mrzí Tycho, tím více těším se já.“

nanejvýš podrážděn psal Tychonovi list plný nejtrpčích výčitek. Tím přenáhleným krokem cítil se Tycho Brahe tím více uražena, an v té věci nebyl si povědom nižádné viny. Skoupost nebyla chybou Tychonovou, který naopak býval po celé živobytí své až příliš štědrým. Jen prázdnota jeho vlastního měšce, an plat jemu vykázaný velmi nepořádně mu byl vydáván, byla příčinou, že Kepler musil nouzi třítí. Přátelé však Keplerovi nepřipustili, aby z nedorozumění toho všešlo trvalé rozdělení obou učenců. Jmenovitě šlechtitný baron Hofmann a mladý Dán Erikson, Tychonův žák ve hvězdářství, přičinili se o jich smíření. Na domluvu obou odhodlal se Kepler, jenž přenáhlenost svou uznal, odprositi Tychona písemně za urážku jemu učiněnou, což učinil s rovněž velikou pokorou a ponížeností, jako byla před tím jeho bezohlednost.

Tím krokem byl Tycho Brahe netoliko úplně smířen, nýbrž zdá se, že nastal mezi oběma poměr srdečnější nežli dříve. Tolik jisto jest, že sobě Tycho nyní více záležitosti dal na vymožení Keplerovi pevného postavení při dvoře. On jej představil císaři Rudolfovi, který ho milostivě přijal, z jeho uzdravení potěšení jeví, a uprázdněné po Reimarovi Ursovi místo dvorského matematika mu propůjčil, při čemž mu uložena byla povinnost, býti Tychonovi při ruce v jeho pracích, jmenovitě *quoad calculum*. Ale toto přátelské srozumění dvou učenců a společné jejich práce hvězdářské neměly dlouhého trvání, neboť Tycho Brahe umřel již v říjnu téhož roku, maje teprv 54 léta svého věku.

Až dosaváde zaujímal Kepler v Praze toliko místo podřízené, po smrti však Tychonově přenešeno bylo naň všecko břímě vědeckých úloh nebožtíkových. Tak skvělé postavení při dvoře jako Tycho Brahe ovšem neměl, ale

plat jeho, 1500 zl., na onen čas dosti znamenitý, dokonale byl by stačil zbaviti jej všech starostí vesdejších, kdyby jej byl jen pořádně dostával. V novém svém úřadě, ve kterém se Kepler stýkal s nejslavnějšími učenci dvora císařského, dovedl si v krátkce jak výtečností svého ducha tak i vzácnou pilností a vytrvalostí získati všeobecnou vážnost, císař pak sám nakloněn se mu stal zvláštní přízní až do smrti své. Že i Kepler sám nemálo získal častým obcováním s nejvýtečnějšími muži svého věku a horlivými přestovateli vědy, jak při dvoře tak i při universitě Pražské, nedá se zapřítí. Tím zajisté zhostil se mnohébe předsudku a nabyl mnohých jasnějších náhledů dříve, nežli by se to bylo státi mohlo v jeho osamělém postavení v Štýrském Hradci. Kepler oddal se s celou duší svému povolání, a odstěhoval se z Hofmannského domu, ve kterém, jak se zdá, byl až do těchto dob bydlel, do Emaus, odkudž každodenně chodíval ke dvoru na hrad Pražský. Nastala nyní nejskvělejší doba v jeho životě. V Praze, kde vládnul nejhojnějším materiálem a výbornými nástroji Tychonovými, učinil Kepler své slavné objevy, z Prahy ohlásil světu své první dva zákony.

Prvních několik měsíců nového postavení Keplerova uplynulo mu v nezkaleném štěstí. Jeho opatrování svěřeny byly nástroje Tychonovy, jež byl císař dědicům jeho odkoupil za 10.000 zl., ustanoviv je za vlastnictví koruny České; pod jeho dohled postavena byla všechna pozorování, která se dala na hvězdárně císařské, již Kepler denně navštěvoval, a zároveň obíral se rozličnými pracemi literárními. Tak vydal r. 1602 svůj spis:

Nova dissertatiuncula de fundamentis astrologiae certioribus, ad cosmotheoriam spectans cum prognosi physica etc. Pragae,

ve kterém zřejmě zavrhoval oblíbené tehdaž hádání z hvězd, ačkoliv nepřestal v jisté míře hověti všeobecné pověře, připouštěje, že jisté sestavení hvězd při narození člověka působí na jeho duševní povahu. Stejným časem připravoval dále druhé vydání Tychonova díla „Progymnasmata astronomiae“, kteroužto od spisovatele již započatou práci nebyla tomuto předčasná smrt dovolila dokonati.

Hvězdářská pozorování Keplerova týkala se přede vším Marsa, kterážto planeta byla onoho času hvězdářům pro svůj zdánlivě nepravidelný běh pravou hádankou. Již Tycho Brahe byl se pilně obíral touto planetou, v čemž, jak svrchu jsme viděli, Kepler výslovně se zavázal její odporovati. Tychonova hojná zaznamenání podávala nástupci jeho bohatý materiál, který mu výborně posloužil v dalších jeho pátráních. Tyto práce Keplerovy staly se veledůležitými pro vědu, neboť jimi veden byl k nalezení svých prvních dvou zákonů světových, o čemž na svém místě šířeji povíme.

Přicházíme nyní k době, kde krátké, tiché štěstí Keplerovo znova mělo se zakaliti temnými mraky na obzoru vystouplými. Tychonův zeť Tegnagel ⁴⁾, který byl na krátko před smrtí svého tchána podnikl cestu do

⁴⁾ František Gansneb Tegnagel z Kampu byl již v Uranienburku pomocníkem hvězdářských prací Tychonových, s kterýmž se přistěhoval do Čech, kde se stal jeho zetěm. I po smrti svého tchána zůstal při dvoře císařově, který mu věnoval zvláštní důvěru a povýšil jej za radu při apelacích. Při nastouplých politických zápletkách v Čechách dal se potřebovati od císaře k tajným diplomatickým poselstvím, z nichž na jednom, v čas Pasovského vpádu, lapen jest od lidu stavovského a na poručení stavů zmučen, aby vyjevil svéřené sobě tajnosti. Později propuštěn jest z vězení a ještě dlouho potom nástupcům Rudolfovým v důležitých úřadech sloužil.

Němec, vrátil se v letě 1602 do Prahy. Tenguagel byl uvykl považovati Keplera za svého soka ve hvězdářství, a jisto jest, že někdejší roztržky mezi Brahem a Keplerem neodávaly se bez jeho přičinění. Nyní vzal záležitost dědiců Tychonových do svých rukou, při čemž vystoupil proti Keplerovi se zjevným nepřátelstvím. Tento musil mu odevzdati všechny nástroje, knihy a rukopisy Tychonovy, čímž najednou byl zbaven veškerých pomůcek svých nejdůležitějších prací. V té nesnazi opětně mu přispěl šlechtitý baron Hoffmann, zapůjčiv mu k jeho pozorování své vlastní nástroje, tak že Kepler pokračovati mohl ve svých badáních. Na tyto nástroje obmezen byl Kepler po celý ostatní čas svého pobytu v Praze, neboť nástroje Tychonovy zůstávaly u Tenguagla, který se považoval za dědice nevykonaných vědeckých úloh svého tchána. Co takový netoliko se ujal druhého vydání Tychonových „Progymnasmat“, které byl Kepler připravil k tisku, nýbrž i zavázal se císaři, že v čtyřech letech ukončí tak zvané Rudolfské tabule, od Tychona započaté ale neprovedené. Toto však dílo nepřivedl ani o krok dále, jsa ustavičně v službě císařově jinak zaneprázdněn, a Keplerovi určena byla práce a čest jejich dokončení.

Nepřestával však Tenguagel na takovémto překážení Keplerovi v jeho snahách vědeckých; on se neostýchal vystupovati veřejně s křivými žalobami naň, i vymohl úřední nařízení, které ukládalo Keplerovi, aby se vyjádřil, v jakém čase míní co dokázati za plat sobě povolený. Při té okolnosti, že Kepler každodenně vážil dlouhou cestu z Emaus až na hrad Pražský, aby tam dohlížel na pozorování v císařské hvězdárně konaná, a že nedávno byl vydal spis jednající o astrologii, byl takový

krok proti němu patrnou urážkou osobní. Kepler však, jist jsa přízně císařského pána svého a povědom sobě síly svého ducha, odpověděl na to, že pracuje najednou o dvou spisech, z nichž jeden týká se optiky, druhý pak dráhy Marsovy; i můžemeť za jisté považovati, že nepřátelství Tenguaglovo uspíšilo dokonání těchto prací Kepleroých, ježto měly se státi základem jeho nesmrtelnosti.

K těmto nepřijemnostem opětne přistupovaly všední starosti života, jichž Kepler po celé živobytí své neměl se zhostiti. Služné jeho bylo mu velmi nepořádně vypláceno, z čehož mu pocházely časté nesnáze, které nemohly nesklíčovati i ducha jeho. Kepler velice si na to stěžoval v listech ke svým přátelům. „Celé dni,“ praví v jednom z nich, „trávím při dvorské komoře a pro studie jsem ztracen. *A však posilňuje mne myšlénka, že nasloužím jedinému císaři, nýbrž celému rodu lidskému, že nepracuji toliko pro nynější pokolení, nýbrž i pro potomstvo.* S boží pomocí doufám něco dokázati.“ Slova to hodná velikého génia. — Při takových trampotách svých nacházel Kepler částečné úlevy v přátelském obcování s muži podobných snah vědeckých. Před jiným sluší tu jmenovati mistra *Martina Bacháčka*, rektora učení Pražského a probošta koleje Václavské, slavného *Jesenského*, pak *Justa Byrgia*, císařského mechanika, jež sobě obzvláště vážil pro jeho zběhlost v mathematice a hvězdářské praxi.

Uprostřed svých peněžitých nesnází, které nemálo překážely jeho učeným pracím, musil nicméně Kepler, aby skutkem dokázal jalovost námitek proti němu od jeho nepřátel neustále zdvihaných, pomýšleti na brzké vydání jednoho z příslibených spisů. I rozhodl se pro optiku, která vyšla r. 1604 ve Frankfurtě pod názvem:

Ad Vitellionem paralipomena, quibus astronomiae pars optica traditur, potissimum de artificiosa observatione et aestimatione diametrorum, deliquionumque solis et lunae.

Na uspišené dokončení toho díla zdá se, že nebyl bez valného působení sám císař Rudolf, veliký přítel fysikálních, jmenovitě optických zkoušek, který se těšil z pokroku práce Keplerovy a milostivě přijal dedikaci spisu. Obsah tohoto vytknul v krátkce Kepler na samém tituli knihy těmito slovy: „Habes hoc libro, inter alia multa nova tractatum luculentum de modo visionis et humorum oculi usu, contra opticos et anatomicos.“ Slova tato nebyla žádné marnochlubné oznámení, neboť podal tu Kepler učenému světu dílo, které položilo základ novější optice, této za našich dnů tak bujně kvetoucí vědě.

Nemůžeme zde pro obmezenost místa pouštět se do zevrubného rozbírání spisu toho, o němž toliko povíme, že v něm Kepler po důkladném prostudování všeho, co do těch dob o tom předmětu bylo psáno, vyložil pravou theorii vidění. Této veliké zásluze nic není na ujmu okolnost, že Kepler i v tom spisu ještě hověl místy předsudkům svého věku, od nichž rázem a dokonale se vypořítí není přáno obmezenému duchu lidskému; ovšem pak naproti tomu zasluhuje povšimnutí našeho, že Kepler vyslovil tu ponejprv mnohé sady, jejichž pravdivost teprva později učená skoumání dokázala. Kepler jest původcem emanační theorie o světle, jehož rychlost vším právem považoval za nesmírnou, třeba jí nedovedl ještě vypočísti. Výsledky jeho studií o lámání světla nevedly sice k odkrytí zákona, dle kterého se děje, ale jeho výpočty velice se blíží k těm, jaké z něho vyplývají. Při té příležitosti prohlásil Kepler vzduch za hmotu těžkou,

k čemuž, jak sám se vyjadřuje, vedlo prý ho pozorování přírody. Nesmí býti přehlédnuto, že ta slova psána byla čtyry léta před narozením Toricelliho. O hmotě slunce domníval se Kepler vším právem, že převyšuje svou velikostí hmoty všech planet dohromady. Rozdíl délek dvou míst učil vypočítávati z pozorování zatmění slunce obtížněji sice, ale mnohem správněji nežli ze zatmění měsíce. Konečně vysvětlil Kepler, proč slunce a měsíc na kraji obzoru mnohem větší se nám býti zdají nežli na výši oblohy.

Keplerova optika neučinila v učeném světě takový hluk jako někdy jeho Prodrumus; byloť to dílo tak přísně vědecké, že na jeho ocenění nemohl se odvážiti nikdo, kdo nepostačil sledovati Keplera v učených jeho vývodech. Bylo potřebí nějakého času, nežli poznána byla veliká zásluha toho spisu, pak ale dostalo se Keplerovi tím čestnějšího uznání, poněvadž bylo jednosvorné a všeobecné. Akademický senát Tubinský, pyšný na někdejšího vychovance university, poctil Keplera zvláštním poděkovacím listem za ten spis, a totéž učinili mnozí znamenití učenci toho věku. Jiní dali se s ním v učené dopisování o zákonech optických, ve kterém Kepler se své strany netoliko odhaloval hojný poklad svých vědomostí, nýbrž i onu prostoduchou skromnost jevil, která tak mile zdobí muže výtečného. Též při dvoře císařském velice vzrostla následkem toho vážnost Keplerova, a Praha s pýchou začala pohlížeti na slavného učenice, jež právem nazývala svým. S vazky Keplerovy s učenými jeho přátely Pražskými staly se užší a vroucnější, což jmenovitě platí o mistru Martinovi Bacháčkovi, s nímž toho času v koleji Václavově společná pozorování činil, ba u něhož dle Tomka ⁵⁾ i po nějaký čas bydlel, vystěhovav

⁵⁾ Geschichte der Prager Universität, str. 200.

se z Emaus příliš odlehlých. V tu dobu padají pokusy o potřebnou obnovu university Pražské, která během let zvláště z příčin politických velice byla klesla, a při té příležitosti hleděno získati Keplera pro učitelskou stolicí matematiky na filosofické fakultě. Kepler, jehož vztahy k universitě a jejím přednějším profesorům byly velmi přátelské,⁶⁾ byl s tím srozuměn, že však zamýšlená obnova university nestala se skutkem, nepřišlo také k tomu, aby se Kepler stal její okrasou.

Co následek vzrůstající slávy Keplerovy považovati se musí také konečné vyrovnání jeho mrzutého sporu s dědici Tychonovými, kteréž se stalo na rozkaz císařův.

Literární plodnost Keplerova čím dále tím větší se stávala. Ze spisů od něho v těch letech vydaných podotkneme toliko jeho pojednání o nové hvězdě v Hado-noši (De stella nova in pede Serpentarii etc.), o nové hvězdě v Labuti (De stella nova in Cygno etc.) a německy psané pojednání o kometě r. 1607 pozorované, která později obdržela jméno komety Halleyovy (Ausführlicher Bericht von dem neulich im Monate September des Jahres 1607 erschienenen grossen Haarstern oder Kometen und seine Bedeutungen u. s. w.). V prvním z těchto spisů vystupuje Kepler co horlivý stoupenec Koprníkův. Z roz-

⁶⁾ V Pražské universitní knihovně doposavad nalezá se exemplář Paralipomen, jež Kepler byl daroval koleji Karlově. Na prvním listu nalezá se *od jeho vlastní ruky* následující věnovací přípis: „Reverendo D. Praeposito, Spectabili D. Decano caeterisq. Professoribus almae Pragensis Academiae viris clarissimis DD. Amicis meis honorandis Hunc librum Paschale munusculum officiose offero ei q. angulum aliquem obscurum in Bibliotheca Collegii Carolini supplex peto. Ejusdem author M. Joannes Keplerus, S. C. Mtis. Mathematicus. IV. Id. Aprilis anno ab incarnato verbo MDCV.“

ličných pozorování nové hvězdy přichází k výsledku, že nemá ani vlastního pohybu ani ročního mimohledu (parallaxis). Konečně dōvozuje, že rok narození Kristova chybně byl vyšetřen a že padá čtyry léta před náš letopočet. O nové hvězdě v Labuti dokazuje s velikou učeností, že nebyla dosavad od nikoho pozorována. Ve spise o kometě pronáší zdání své o těchto nebeských tělesech, jejichž dráhy považuje za přímé čáry, tak že se nikdy nemohou vraceti. Ke bludu tomu zavedla ho veliká výstřednost těchto dráh.

Teprva však r. 1609 objeviti se měl genius Keplerův v úplném svém lesku. Toho roku totiž vyšla v Praze jeho

Astronomia nova aitiologhicos sive Physica coelestis, tradita commentariis de motibus stellae Martis ex observationibus Tychonis Brahe. Pragae.

Až dosaváde byly dráhy planet považovány za kruhovitě, že však vypočítávání jich na tomto základě nesrovnávalo se se skutečným místem, na kterém se planety na nebi spatřovaly, tedy k odstranění takových nepravidelností přijímáno jakési kolísání jejich dráh v mezích jistých kruhů, tak zvaných *epicyklů*. (Viz životopis Koprníkův v Živě na rok 1856, str. 143.) Tím stalo se vypočítávání dráh planetních nad míru spletené, ale ani tím způsobem nebylo uvedeno v souhlas se skutečností. Obzvláštních obtíží při tom poskytoval Mars, jehož dráha jest nejvýstřednější ze všech planet. Kepler konal náramné a velmi obtížné počty k vyrovnání té nehody, neboť nechtěl nížádným způsobem uchýliti se od myšlénky, že by dráhy planet nebyly kruhovitě, kdežto považoval kruh za nejdokonalejší figuru geometrickou. Vida však konečně,

že žádoucí shody nelze docílit na základě kruhu, zkusil to s elipsí, a ejhle — všecken rozdíl mezi výpočtem a pozorováním zmizel. Poznáv dráhu Marsovu za elipsí, položil tuto také za základ dráhám ostatních planet, a rázem byly všechny obtíže epicyklů odstraněny a počítání docela zjednodušeno. Nalezen byl první z pověstných světových zákonů, podle objevitele svého Keplerovými nazvaných, jenžto zní: *Planety pokybují se v elipsích, v jejichž jednom ohnisku nalezá se slunce.*

Za příčinou pohybu planet prohlásil Kepler slunce, jehož kolotání tvrdil dříve, nežli Fabricius neb Galilei přišli k jeho poznání pozorováním skvrn slunečních. Čím bližší tedy která planeta jest slunci, tím rychleji musí se pohybovati, a čím vzdálenější od něho, tím zdoluhavější musí býti její běh; neboť síla, jakou působí slunce na planety, musí se přirozeným způsobem umenšovati s rostoucí vzdáleností těchto. Planety tedy pohybují se okolo slunce s nestejnou rychlostí, přiměřenou jejich vzdálenosti od něho. Při vypočítávání, v jaké míře ubývá sluneční síly do dálky, našel Kepler druhý svůj zákon, že *planety při oběhu svém v stejných dobách opisují svým provodičem (radius vector) plochy stejně velkého obsahu.*

Kepler měl nesmírnou radost ze svého nálezu, i byl tak proniknut přesvědčením o pravosti odkrytých zákonů, že je nechtěl míti považovány za nižádné domněnky, nýbrž za skutečná pravidla všehomíra. Na zadní straně svého spisu dal otisknouti slova Ramusova, jimiž tento slavný učenec sliboval postoupiti svou učitelskou stolicí na universitě Pařížské se vším výnosem jejím tomu, kdo by vysvětlil běh planet bez hypotese. „Dobře's učinil, Ramuse,“ dokládá pak Kepler, „že jsi opustil stolicí svou

spolu se životem, ⁷⁾ jinak bych ji vším právem od tebe požadoval.“ V předmluvě k dílu svému, v níž oslovuje císaře Rudolfa, líčí Kepler badání svá způsobem alegorickým tehdaž oblíbeným co válku s Marsem. V té prý největší zásluha náleží vojevůdci Tychonovi, který s bezpříkladnou pilností ve dvacítiletém nočním bdění vypátral všechny obyčeje nepřitele, seznal jeho umění válečné a odkryl jeho plány. On prý, nástupce v jeho úřadě, poučen pozůstalými spisy Tychonovými, nebál se více nepřitele, ale směle se s ním pustil v zápas. Boj byl tuhý, a Kepler obšírně popisuje všechny jeho obtíže. Konečně prý Mars, vida se na všech svých oklikách těsně pronásledována bez naděje uklouznouti, naklonil se k míru, vzdal se dobrovolně a střežen arithmetikou a geometrií dostavil se v táboře nepřátelském. Toto alegorické vypravování obrátil Kepler ku konci v humoristickou prosbu k císaři, aby ráčil pokladníkům svým naříditi, by se postarali o nervum belli k nové výpravě proti ostatním příbuzným Marsovým na obloze nebeské.

Nová astronomie Keplerova zůstane po všechny časy dílem podivu hodným, při němž nevíme, čemu se více diviti, zdali neunavné pilnosti a vytrvalosti u provedení nejobšrnějších výpočtů, anebo přeplodnému jeho dovtipu a vymýšlení způsobů ku přemožení naskytujících se obtíží. Věrně od začátku do konce líčí pochod svých badání a snah, popisuje cesty, kterými bloudil, i všechny zkoušky, které činil, než se domákal pravdy, podává takto celou historii svého odkrytí. Ochotnost, s kterou při tom uznává veliké zásluhy Tychonovy, bez jehož bohatých zápisků nikdy by mu nebylo možné bývalo přijíti k tak skvělým

⁷⁾ Ramus stal se obětí krvavé Bartolomějské noci.

výsledkům svého badání, svědčí načítě o šlechetnosti Keplerovy povahy. A přece sotva můžeme nepřisvědčiti Kästnerovi pravici, že Tychonova pozorování mají se ku Keplerovi asi tak, jako balvan parského mramoru k Fidasovi, a že Kepler, dříve nežli měl mramor, i ve dřevě vyváděl podivuhodné řezby.

Keplerova sláva dosáhla v tu dobu svého vrcholu, avšak měla v průvodu svém okolnost pro Keplera velmi nemilou. Dle obecného mínění onoho věku bylo od umění hvězdářského neodlučné astrologické prorokování, a Kepler obtěžován býval s mnohých stran otázkami do oboru toho zasahujícími, i nemohl se vždy vytočiti z úloh vznášených naň od povýšených osob, ba od samého císaře. Potkáváme se v jeho spisech i přátelských listech s častými stížnostmi na panující tuto pověru, kterou ostatně ani on sám nestějšel se sebe docela, připouštěje, jak již svrchu podotknuto, vždy nějaký účinek zvláštního sestavení planet aspoň na povahu lidí v tu dobu narozených. Proti tomu však rozhodně se opíral, že by jisté konstelace mohly mít bezprostřední působení na běh událostí světových. Ostatně i z Keplerových osobních okolností snadno pochopíme, že mu těžko bylo rozloučiti se načisto od astrologie. Píšeť o tom s prostosrdečnou upřímností v německém svém spise:

Tertius interveniens, das ist Warnung an etliche theologos, medicos und philosophos, sonderlich D. Philippum Feselum. ⁸⁾ *dass sie bei billiger*

⁸⁾ Tento Feselius zavrhoval naprosto všecko hádání z hvězd v prudkém polemickém spisu proti Röslinovi, který se byl ujímal astrologie ve starém jejím smyslu, opíraje se mezi jiným na autoritu samého Keplera. Tento viděl se pohnta dělati prostředníka v tom sporu.

*Verwerfung des sternguckerischen Aberglaubens
nicht das Kind mit dem Bade ausschütten.*

Frankfurt, 1610.

doslovně takto: „Es ist wohl diese Astrologie ein nährisches Töchterlein; aber, lieber Gott, wo wollt ihre Mutter, die hochvernünftige Astronomia, bleiben, wenn sie diese ihre nährische Tochter nicht hätt.... Auch sind sonst der mathematicorum salaria so selten und gering, dass die Mutter gewisslich Hunger leiden müsste, wann die Tochter nichts erwürbe.“

Literární činnost Keplerova byla znamenitá; my se spíš, jež vydal za svého pobytu v Praze, uvedeme tuto ještě dva následující:

Dissertatio cum Nuncio sidereo nuper ad mortales misso a Galileo. Pragae 1610.

Nuncius siderens (Posel od hvězd) nazval byl Galilei spis, v němž oznamoval světu objevy své, učiněné pomocí nově vynalezeného dalekohledu. V rozmlavě s poslem od hvězd probírá Kepler důkladně tyto objevy Galileovy, a ukazuje hlavně na důležitost jejich co nových důvodů pro učení Koprníkovo.

Dioptrica et examen praefationis Jo. Penae Galli in optica Euclidis, de usu optices in philosophia. Francoforti 1611.

V tomto spise obsažen jest návod k sestavování dalekohledů ze dvou vypuklých čoček, kdežto Galilei spojoval vždy prohloubenou čočku oční s vypuklou čočkou předmětovou. Kepler jest tedy původem tak zvaných astronomických dalekohledů, jediných to, které se s úspěchem dají spojití s rozdělenými úhloměry. Mimo to projevil v něm své mínění, že Jupiter zajisté se okolo své osy otáčí v čase kratším, nežli jest 24 hodin, což sou-

díl z krátkého oběhu jeho měsíců, nedávno od Galileiho objevených. Na onen čas byla to domněnka smělá, která teprv mnohem později nalezla potvrzení.

Roku 1610 opětne bylo jednáno o nové zvelebení university Pražské, na kterou měl pak povolán býti Kepler co profesor matematiky.⁹⁾ Avšak naděje ta zmařena byla následujícím brzo na to vpádem Pasovským. V tu samu dobu potkalo Keplera i rodinné neštěstí, že ztratil nejprve šestiletého syna na neštovice, a brzy na to i manželku svou, která již delší čas byla těžkomyslná, až poslední bouře politické tak mocně ji dojaly, že dostala padoucí nemoc a později v šílenost upadla. Umřela roku 1611. Toto první manželství Keplerovo nebylo příliš šťastné, hlavně za příčinou sklíčených okolností, z nichž Kepler nemohl se nikdy vyplést a jimž manželka jeho, vychována v dostatku a hojnosti všeho, neuměla přivyknouti.

Následek zmíněných bouří bylo odstoupení císaře Rudolfa od vlády nad Čechami, poslední to z dědičných zemí svých, kterou mu byl bratr jeho Matiš dosavad ponechal. Co vězeň seděl císař na hradě Pražském, kdežto mu byl jedinou a poslední útěchou jeho mathematicus a astrolog Kepler, který vytrval při něm věrně až do jeho smrti, jenž následovala v krátce na to.

Nový císař Matiš potvrdil sice Keplera v jeho úřadě, ale byla-li mu za Rudolfa služba jeho nepořádně vyplácena, tak že často, aby jen nouzi netrpěl, musil pomoci hledati u ochotných přátel, zhoršilo se to nyní ještě více, a Kepler nemohl nijak přijíti k svému platu. Při všech

⁹⁾ Dle starého zřízení učení Pražského nemohl se na něm Kepler státi profesorem, poněvadž byl ženat.

těchto okolnostech což divu, že ho pobyt v Praze konečně omrzela, i přišlo mu vhod povolání do Lince za profesora na tamějším gymnasiu. Císař dovolil mu to místo přijmouti, nepropustiv ho proto z úřadu jeho co dvorského matematika.

Kepler tedy přestěhoval se do Lince, kde však ho neočekávalo nic příjemného, neboť hned na začátku zapleten byl v tuhou pátku s nesnášlivým tamějším pastorem Hitzlerem za příčinou náboženského svého smýšlení, které již v Tubinkách bylo na urážku jeho učitelům.

Roku 1613 provázel Kepler císaře Matiaše na sněm Řezenský, kdežto mezi jiným bylo jednáno se stavy říšskými také o zavedení opraveného kalendáře, které však nebylo přijato pro odpor protestantů, poněvadž oprava ta pocházela od papeže. Na sněmě tom pohledával Kepler také zaplacení dlužné jemu služby, kterýžto dluh obnášel již 12.000 tolarů, ale s malým prospěchem.

Téhož roku zasnoubil se Kepler podruhé, s krásnou *Susanou Rettingerovou*, kteréžto manželství bylo šťastnější než první. V listu k jednomu ze svých příznivců praví Kepler, že ji sobě vyvolil z jedenácti ženštin, které mu byly navrhovány, ačkoliv mnozí mu to neschvalovali, poněvadž prý není ani urozená ani bohatá. Ale za to jest krásná, dokládá Kepler, bez pýchy a hrdosti, prostá a šetrná, pracovitá a pořádná hospodyně. Od této druhé manželky své měl Kepler napotom sedm dětí.

Tiché rodinné štěstí jeho mělo se však brzo zakaliti. Roku 1615 obdržel psaní od své sestry, která ho snažně žádala, aby se ujal jejích matky obviněné z čarodějství. Tato nemilá záležitost zaneprazdňovala Keplera po celých pět let, neboť tak dlouho trval soud s jeho matkou zavedený. Když písemné jeho přímluvy se vši váhou slav-

ného jeho jména nestačily k zamezení tak nesmyslného pronásledování, vydal se konečně r. 1620 sám na cestu do Stuttgartu, kdežto jenom stěží podařilo se mu spůsobiti matčino propuštění. Dvě léta na to zemřela trpce zkoušená žena. Pochod celého vyšetřování s ní zavedeného obšírně líčí Breitschwert, my však nemáme za to, že by zevrubnosti jednání, založeného na hrubé pověře onoho věku, měly nějaké zvláštní zajímavosti pro naše čtenáře, pročež raději přistupujeme k dalším zprávám o vědeckých pracích Keplerových.

Uprostřed klopot naň dolehajících nepřestal se neobyčejný tento duch horlivě zanáseti svou oblíbenou vědou, ba právě v této činnosti své nalezal útěchy a posily, jakož sám o tom se vyjadřuje v přátelském jednom dopisu těmito slovy: „Hvězdářství jest zaměstnání nejšlechetnější, poněvadž oslavuje nejmoudřejšího stvořitele; může-li tedy něco pozdvihnouti člověka v tomto snižujícím vyhnanství, jest to tato věda.“ Roku 1619 vyšel v Linci jeho zamilovaný spis:

Harmonices mundi libri quinque, geometricus, architectonicus, harmonicus, psychologicus, astronomicus cum appendice, continens mysterium cosmographicum.

Toto jest název spisu, v němž uveřejnil Kepler třetí světový zákon podle něho nazvaný, že *čtverce oběhových časů planet mají se k sobě tak, jako kostky jejich prostředních vzdáleností od slunce*. On však neobmezuje se v tomto díle na vyvodění a dokázání důležitého tohoto zákona, kterýmž možno se stalo ze známých oběhových časů později objevených planet vypočísti jejich vzdálenost od slunce, nýbrž rozkládá vůbec harmonii všech poměrů světových, v pevném domnění, že se mu konečně poda-

řilo odkrytí tajemství všehomíra. „Vrženy jsou kostky,“ praví, „napiši tu knihu. Což na tom, bude-li čtena nyní aneb v pozdní budoucnosti? Či nečekal Bůh šest tisíc let na toho, jenž měl nahlídnouti v jeho díla?“ Veliké to zajisté slovo, kdyby se, jak obyčejně za to jmíno, vztahovalo pouze na odkrytí třetího zákona Keplerova; ono však mnohem více vztahuje se na jeho fantastické pojmání domnělé harmonie nebeské, v níž Saturn a Jupiter zastupují bas, Mars tenor, Země a Venuše alt a Merkur sopran. Takováto podivná blouznění a k tomu i mnohé směšné pověry astrologické ovšem neslouží k ozdobě spisu jinak na věky věkův nesmrtelnému — opětňý to důkaz, jak těžko bývá i nejvýtečnějším duchům, vyzouti se na-čisto z panujících předsudků svého času.

Jiný do této doby padající spis Keplerův jest:

Epitome Astronomiae Copernicanae, in septem libris conscripta; libri tres priores de doctrina sphaerica, in qua, praeter physicam accuratam, applicationem motus terrae diurni, ortusque ex eo circulatorum sphaerae, tota doctrina sphaerica nova et concinniori methodo auctior traditur; additis exemplis omnis generis computationum astronomicarum et geographicarum, quae integrarum conceptionum vim sunt complexa.

Spis tento obnáší dva díly, vyšel v Linci v rozličných dobách r. 1618, 1621 a 1622, a obsahuje kromě výkladu soustavy Koprnickovy i novější některé objevy a domněnky Keplerovy v oboru hvězdářství. Vyšel právě v době známého pronásledování Galileiho byl v Římsku a Toskánsku od církevní vrchnosti zapovězen, což Keplerova velice polekalo, neboť se obával, že by totéž mohlo

se státi také v Rakousku, v kterémžto případě se vyjádřil, že by raději opustil rakouské země, kdyby v nich „volnost filosofie měla býti potlačována“. Takové však jeho obávání ukázalo se býti liché.

Nesmíme tu mlčením pominouti ještě jiný spis z Keplerovy Linecké doby, vydaný již r. 1615 pod názvem:

Nova stereometria doliorum vinariorum,

kterýžto není bez důležitosti v měřictví a také proto zmínky zasluhuje, poněvadž metoda, které v něm použito, připravovala vynalezení počtářství diferenciálního.

Ku konci roku 1622 byl Kepler také od Matiašova nástupce, Ferdinanda II., v úřadě svém co císařský mathematicus potvrzen, zadržaného však svého platu ani nyní se dodělati nemohl.

V tu dobu obrátil všecku pilnost na dokončení díla, v kteréž se byl uvázal takorba co dědic Tychonových vědeckých úloh. Mínil *tabule Rudolfské*, tak zvané po císaři Rudolfovi, příznivci a ochránci obou hvězdářů. Začátek k nim učinil Tycho Brahe, Kepler pak přivedl je ku konci po 26leté pilné práci. Dílo toto již dlouho bylo toužebně očekáváno od hvězdářů, neboť *tabule prutenské*, tak zvané po Albrechtu vévodovi Pruském, jemuž byly dedikovány, již dávno nedostačovaly potřebě vědy. Vyšle r. 1551 na základě pozorování Ptolomaeových a Koprníkových ukazovaly nyní již chybu několik stupňů obnášející.

Dokonání tohoto důležitého díla spojeno bylo s velikými obtížemi pro Keplera, i šlo tak zdlouhavě před se, že nejednou přinucen byl omlouvati se na časté otázky a dolehání svých učených přátel. Za hlavní příčinu, proč dílo to jenom zvolna pokračuje, udával sklíčené okolnosti své, které mu nedovolují platiti ze své kapsy zvláštního

počítáře, kdežto neustálé počítání ho unavuje a nahodilé chyby, jež pracně vyhledávatí musí, mnoho času mu berou. Poněkud usnadněna byla mu práce použitím logaritmů v ten čas od Nepera vynalezených. Až dosaváde byli mnozí matematikové váhali použití logaritmů, poněvadž Neper byl vydal své tabule logaritmické bez vyložení jejich theorie. To přimělo Keplera k vydání spisku: *Chilias logarithmorum*, jenž vyšel r. 1624 v Marburku a v němž theorie tato, důmyslností Keplerovou vypátraná, obsažena byla.

Když konečně pracné dílo Rudolfských tabulí bylo hotovo a k tisku připraveno, nebylo kde vzít potřebného nákladu na jich vydání. Kepler vážil schvalní cestu do Vídně k císaři, vymáhat na něm zaplacení svého zadržaného služného. Peněz však nedostal od císaře žádných, než toliko poukázání na 6000 zl., kteréž mu měla zaplatiti říšská města Norimberk, Memmingen a Kempen. I vydal se Kepler sám do Němec, vypomínat ty peníze na dotčených místech. V Norimberce, kde mu byly vykázány 4000 zl., nedostal ani halíře, a to pro záповěď mocného tehdáž Valdšteina Fridlandského, který peníze Norimberčanů k jiným oučelům potřeboval. V ostatních dvou městech obdržel jenom částku sumy, na kterou byl poukázán. Vrátiv se do Lince, započal nicméně tisk tabulí Rudolfských na svůj náklad.

Zatím však politické a válečné bouře oněch časů i Horní Rakousko zasáhly, čímž přetrženo jest pokračování v započaté práci. Tu vyžádal si Kepler od císaře odpuštění na dvě léta, a vystěhoval se i s rodinou svou z Lince. Veza s sebou číslice, jež byl k tomu konci schválně líti dal, odebral se nejprv do Řezna, kde zůstavil

rodinu svou, a pak do Ulmu, kde své astronomické tabule dále tiskl. Vyšlyt roku 1627 pod názvem:

Jo. Kepleri Tabulae Rudolphae, quibus astronomiae scientiae temporum longinquitate collapsae restauratio continetur, a Tychone Brahe primum animo concepta et destinata anno Christi 1564, exinde observationibus accuratissimis, post annum praecipue 1572 serio affectata, tandem traducta in Germaniam inque aulam et nomen Rudolphi imp. anno 1598.

Dle smlouvy s dědici Tychonovými uzavřené měl se Kepler o čistý výnos toho díla s nimi dělit, i dal tedy cenu exempláře ustanoviti ouředně, kteráž určena jest na 3 zl. Přátelé Keplerovi snažili se všemožně rozšiřovati je, ale nepřizniví běhové onoho času překáželi valnějším udbytu. Nicméně některá knížata, university i zámožnější učenci poslali Keplerovi na důkaz vážnosti své za jednotlivé exempláře sumy, jejichž velikosti se diviti musil.

S dokončením Rudolfských tabulí vypršelo také odpuštění Keplerovo, i musil se nyní rozhodnouti, má-li se vrátiti do Rakous anebo usaditi se někde jinde. Rakousko bylo se dlouhým v něm přebýváním stalo Keplerovi druhou vlastí, kde nejraději by život svůj byl trávil. Ale právě v ty doby nastaly tam zlé časy pro nekatolíky, i musel se obáhati, aby ho nepotkal týž osud jako ostatní jeho spoluvěrce. Umínal si tedy jinde vyvoliti své sídlo, mezi tím ale ucházel se při císařském dvoře o zadržení svůj plat, jehož suma byla již znamenitě vzrostla. Císař odkázal ho se žádostí jeho na vévodu Friedlandského, jemuž byl nedávno propůjčil vévodství Zahaňské (Sagan) ve Slezsku a který na ten čas zdržoval se na tomto novém svém panství. Kepler tedy odebral se do Zahaně,

i byl tam ochotně přijat od Valdšteina, který jej ihned do služby vzal a zvláštní tiskárnu mu zřídil. .

Valdštejn přijal byl Keplera v naději, že v něm bude mŕti dvorského astrologa podle svého smyslu, když však tento nechtěl se propůjčovati matnému hádání z hvězd dle žádosti vévodovy, byl Friedlandský přinucen, chtěl-li ukojiti choutku svou, povolati ke dvoru svému vlaského hvězdopravce jménem Zeno (obyčejně Seni zvaného), jejíž draho platiti musil. To byla příčina, proč Valdštejn v krátké době odejmul přízeň svou Keplerovi, který napotom i u něho marně se ucházel o zaplacení své pohledávky, s kterou ho císař byl na vévodu poukázal. Valdštejn chtěl se ho konečně zprostiti, a jakožto vévoda Meklenburský podával mu učitelskou stolicí matematiky na universitě Rostocké. Ale Kepler neviděl v tom dostatečného pojištění své budoucnosti a zůstal v Zahani, nepochybně i v tom domnění, že blízek jsa osoby vévodovy, spíše na něm vymůže své peníze, než kdyby šel do Rostok, což považoval za jakési vyhnanství.

Z toho jest patrné, že pobyt v Zahani neměl pro Keplera nic zvláště potěšitelného, až na jedinou tu okolnost, že tam v ohledu náboženském panovala větší snášlivost nežli v zemích bezprostředně císaři poddaných, a pak že tam žil vzdálen od hluku válečného. Avšak hrůzy zuřící tehdejší třicetileté války dotýkaly se vždy, ne-li bezprostředně osoby jeho, aspoň jeho rodiny velmi citelně. Trpělať pod nimi na ten čas obzvláště těžce země Virtemberská, kde netoliko žilo postranní příbuzenstvo Keplerovo, nýbrž i dvě jeho děti z prvního manželství, dcera Susana, jsoucí na vychování v Pforzheimu, a syn Ludvík, studující v Tubinkách lékařství. Starost

o své milé skličovala nemálo srdce Keplerovo, jakož o tom svědčí listy jeho ku přátelům nás došlé.

Roku 1630 dočkal se však Kepler ještě té radosti, že viděl milovanou dceru svou slušně zaopatřenu. Vdala se totiž Susana toho roku za doktora v lékařství *Jakuba Bartsche*, který, přebývav nějaký čas co pomocník Keplerův v jeho astronomických pracích v Zahani, pohnut byl zprávami o zpanilosti dcery svého mistra, že požádal o její ruku, ani jí neznaje osobně. Svatba slavena byla ve Štrasburku v domě věrného Keplerova přítele *Berneckra*, načež mladí manželé potěšili svého otce návštěvou v Zahani. Málo dní po jejich příjezdu narodila se Keplerovi ještě dceruška Marie Anna.

To byl poslední paprsek domácího štěstí Keplerova, jenž ozářil životní dráhu jeho na samém jejím náklonku. Téhož roku totiž odebral se Kepler do Řezna, kamž vyslán byl říšský sněm. Tomu chtěl předložiti žádost svou o zaplacení dlužných jemu peněz, ale stavové říšští měli pilnější jednání, neboť se jím jednalo tenkrát o propuštění hrdého Valdšteina z nejvyššího vůdcovství, což konečně vymohli na císaři ne bez velikých obtíží. Nakloniti ucha k spravedlivým stížnostem nejslavnějšího učence svého věku, který v plném slova smyslu život svůj byl obětoval vědě, neměli kdy. Vida takto Kepler poslední svou naději zmařenu upadl v horečku, která v málo dnech, 15. listopadu 1630, klopotnému životu jeho konec učinila. Kepler zemřel v 59. roce svého věku, a maje u císaře a jiných knížat, jichž choutkám často proti vůli své musil hověti, 29.000 zl. k požadování, zanechal co veškeré své jmění 22 tolarů na hotovosti, jediný kabát, dvě košile — a četnou rodinu v bídě a nouzi postavenou.

Pochován byl pod hradbami Řezenskými na hřbi-

tové Svatopetrském, náhrobní pak nápis zhotovil si sám, jenž zní takto:

„Mensus eram coelos, nunc terrae metior umbras;
Mens coelestis erat, corporis umbra jacet.“

Roku 1630, když Bernard Výmarský útokem dobyl Řezna, zasypan byl hrob Keplerův od sesutých hradeb. V novějších časech založeny jsou kolem městských zdí Řezenských utěšené sady, a v nich postavil r. 1808 šlechtetný Dalberg, tehdaž biskup Řezenský, velikému muži skvostný pomník.

Šířiti řeč o neocenitelných zásluhách Keplerových o vědu, dokazovati šlechtetnost jeho povahy, zbytečné bylo by po tom, co jsme o něm pověděli, neboť běh života jeho sám nejlépe mluví. *Kepler* náleží do oné čtveřice věčně nesmrtelných mužů, odkryvších tajnosti všehomíra, kterou s ním tvoří *Koprník*, *Newton* a *Laplace*. My pak, ohlédnouce se na rozličnou národnost těchto velikánů vědy, nemůžeme nevytknouti co při tom jistě jest charakteristické a hluboce významné, že totiž: *jasný zrak slovanský nejprv poznal pravdu, hloubavost německá zákony její vyzpytovala, praktičnost anglická příčiny těchto udala, a důmysl francouzský toho všeho pochod vysvětlil.*

Čtyry léta po smrti Keplerově vyšel spis po něm pozůstalý, jež vydal syn jeho Ludvík pod názvem:

Jo. Kepleri Somnium, seu opus posthumum de astronomia lunari. Sagani et Francofurti, 1634.

V čas smrti Keplerovy byl syn jeho Ludvík na cestách s jistým rakouským baronem a po celá dvě léta neměl žádných zpráv o své rodině. Teprva když se vrátil do Němce, dověděl se, že macecha jeho se svými dětmi zdržuje se v Lužici. I psal jí tedy z Frankfurta, zova ji

k sobě. Keplerova vdova přišla k němu se čtyřmi nedospělými dětmi v stavu přebídném, i přinesla s sebou rukopis toho díla ještě ne zcela ukončený. Mladší Kepler se švagrem svým Bartschem uvázali se v práci připravení jej k tisku, tento poslední však zemřel mezi tím na morovou ránu a Ludvík musil pak vše sám obstarati. Spis tento líčí úkazy astronomické, jak by se objevovaly pozorovateli majícím své stanoviště na měsíci. Spůsob tento následován byl později od populárních spisovatelů astronomických také v ohledu na jiná tělesa nebeská, i poskytuje zvláště začátečníkům ve vědě netoliko oblíbenou zábavu, nýbrž i užitečné cvičení. Výhradně však astronomický není tento spis, který, jak se Kepler ve přátelském dopisu k Berneckrovi vyjadřuje, měl spolu „cyklopské mravy věku živými barvami líčiti a přísně kárati“.

Keplerovy děti z druhého manželství (čtyry dcery a tři synové) zemřely všechny v útlém mládí. Z dvou synů a dvou dcer od první jeho ženy toliko Ludvík a Susana dosáhli vyššího věku. Susana provdala se po smrti Bartschově za jistého Martina Hellera, Ludvík Kepler stal se lékařem v Kralovci v Prusích. Jediný jeho syn zemřel neženat, a s ním zhynulo mužské potomstvo Jana Keplera.

Kromě spisů ve vypravování našem dotknutých vydal Kepler ještě množství jiných menší důležitosti, kteréž tuto úplně uvádíme dle výčtu Aragova. Jsouť následující:

Nova dissertatiuncula de fundamentis astrologiae certioribus, ad cosmotheoriam spectans cum prognosi physica etc. Pragae, 1602.

Epistola ad rerum coelestium amatores universos, Hispaniae potissimum citerioris et Galliae ulterioris, insularumque Corsicae et Siciliae incolas,

de solis deliquio mense octobri anni 1605. Praegae 1605.

Sylva chronologica. Francofurti, 1606.

Phaenomenon singulare, seu Mercurius in Sole; cum digressione de causis, cur Dionysius abbas Christianos minus juste a nativitate Christi Domini numerare docuerit etc. Lipsiae, 1609.

Narratio de observatis a se quatuor Jovis satellitibus, quos Galilaeus Medicea Sidera nuncupavit.

Jo. K. S. C. M. M. Strena, seu de nive sexangula. Francofurti, 1611.

Eclogae Chronicae ex epistolis doctissimorum aliquot vivorum et suis mutuis. Francofurti, 1615.

Ephemerides novae motuum coelestium ab anno 1617, ex observationibus potissimum Tychonis Brahei, hypothesibus physicis et tabulis Rudolphinis, ad Meridianum Uraniburgicum in freto cimbrico, quem proxime circumstant Pragensis, Lincensis, Vetus, Romanus etc. Linciae, 1616.

(Keplerovy Efemeridy pro následující léta vyšly až do 1628, byly však tištěny až po letech prošlých. Později pokračoval v nich Bartsch, zeť Keplerův.)

De Cometis libelli tres, astronomicus, physicus et astrologicus, et Cometarum physiologia nova et paradoxos. Augustae Vindelicorum, 1619.

V letech 1619 a 1621 vydal Kepler dva spisy o zatměních roků 1620 a 1621.

Kepleri apologia pro suo opere Harmonices mundi, adversus Demonstrationem analyticam Roberti de Fluctibus medici Oxoniensis. Francofurti, 1622.

Discursus conjunctionis Saturni et Jovis in Leone. Linciae, 1623.

Jo. Kepleri Hyperaspistes Tychonis contra anti-Tychonem Scipionis Claramontii, quo libro doctrina praestantissima de parallaxibus, deque novarum siderum in sublimi aethere discursionibus repetitur, confirmatur, illustratur. Francofurti, 1625.

Jo. Kepleri supplementum Chiliadis Logarithmorum, continens praecepta etc. Marburgii, 1625.

Admonitio ad astronomos rerumque coelestium studiosos de miris rarisque anni 1631 phaenomenis, Veneris puta et Mercurii in Solem incursum. Lipsiae, 1629.

Responsio ad epistolam Jac. Bartschii praefixam ephemeridi anni 1629 de computatione et editione ephemeridum. Sagani, 1629.

Sportula genethliacis missa de Tab. Rudolphi usu in computationibus astrologicis cum modo dirigendi nova et naturali. Sagani, 1629.

Mimo to zůstavil Kepler po sobě množství rukopisů, jakož i obšírnou korespondenci svou s rozličnými osobami. Část korespondenci jeho vyšla pod titulem:

Epistolae J. Kepleri et M. Bernegeri mutuae. Argentorati, 1672.

Kdo byl vydavatelem těchto dopisů, neví se. Nejspíše, načež také ukazuje místo, kde tištěny jsou, stalo se vydání se strany dědiců Berneckrových, který, jak známo, byl profesorem v Štrasburku. Dědicové Keplerovi prodali všechny rukopisy po něm pozůstalé Gdánskému hvězdáři *Hewelovi*, který však sám z nich ničeho tiskem nevydal. Od Hewela dostaly se tyto rukopisy *Hanischovi*, který z nich r. 1718 vydal částku pod názvem:

Epistolae mutuae Kepleri aliorumque,

jak Arago tvrdí, na rozkaz a náklad císaře Karla VI. K tisku však druhého svazku, jež byl přislíbil vydati, nedostalo se mu již potřebných prostředků. Hanisch zemřel roku 1749 v okolnostech velmi bídných. Z nouze byl rukopisy Keplerovy zastavil některým kupcům Frankfurtským, a marně hledal Mecenáše, který by je byl vyplatil. Ani Berlínská akademie ani universita Gotinská, jimž podávány byly ku koupi, nestály o ně. Tak osud nepřiznivý, jenž velikého ducha toho za jeho živobytí trpce pronásledoval, ještě po uplynutí více nežli celého století lpěl co nějaká kletba na učené jeho pozůstalosti. Konečně koupila r. 1774 ruská císařovna Kateřina II. rukopisy tyto, jichž bylo ještě netištěných 18 foliových svazků, a následujícího roku darovala je akademii Petrohradské s nařízením, aby z nich bylo vybráno co jest k potřebě. Pokud však víme, neučinila akademie Petrohradská v té věci dosavad ničeho.

Čtyry zajímavé listy Keplerovy k bavorskému tajemnému radovi *Hervartovi* nalezeny byly v archivu Mnichovském a od Frant. Schrenka tiskem vydány. Také v korespondenci Valdšteínové od Förstera vydané nalezá se několik psaní Keplerových. Konečně dostalo se baronovi Breitschwertovi do rukou 31 potud neznámých listů Keplerových k *Mästlinovi*, jichž použil při sepsání jeho svrchního životopisu.

Izák Newton.

Životopisný nástin.

(Živa, ročn. 1858, sv. 2.)

„Vyznávám zřejmě, že pokládám Newtona za největšího genia všech časů a zemí, nevyjímaje při tomto úsudku svém ani nesmrtelného Keplera,“ praví Frant. Arago s počátku své biografie velikého učence tohoto. A v skutku, kdyby i výrok takového muže, jako jest Arago, na váhu nepadál, musil by každý, kdo náležitě umí oceniti, co Newton ve vědě dovedl, sám od sebe připadnouti na pravý poměr, v jakém se mají k sobě oba tito oslavenci vědy. Kepler, jehož zásluhy o vědu ostatně o nic menší nejsou nežli Newtonovy, *dohádal se zákonů všehomíra od něho vyslovených; Newton pak našel jejich příčiny* odkrytím působící síly. Toť ten rozdíl mezi nima — rozdíl podstatný a charakteristický pro snahy obou velikých mužů, který úplně ospravedlňuje výrok Aragův. Bez Newtonova odkrytí zákonu gravitace byla by naše známost soustavy všehomíra jenom kusá a povrchní, tak asi, jako byla známost úkazu blesku a hromu před poznáním elektrické jejich povahy. Kepler nutně musel předcházeti, než mohl přijíti Newton. Toto v krátkosti předeslavše, abychom čtenáři ukázali

pravé stanoviště, s kterého hleděti třeba na oba tyto výtečníky přírodovědy v širším smyslu pojaté, jejichžto snah velikolepé výsledky vzájemně se doplňují, přikročíme již k věci samé.

Izák Newton narodil se dne 25. prosince 1642 (na boží hod vánoční) starého počtu ve Woolsthorpu, vesničce osady Colsterworthské v Lincolnshiru. Matka jeho Jindřiška Ayscoughová ztratila manžela svého brzo po svém se provdání; to dítě pak, které v dějinách ducha lidského tak vznešeného místa zaujítí mělo, přišlo na svět před časem, tak jako Kepler. Na štěstí nevyplnilo se obávání, jaké vzbuzovala jeho neobyčejná drobnost a slabost.

Když byl Izák tři léta star, provdala se matka jeho podruhé za faráře Smitha v North Withamu, dítě pak své zanechala jeho babičce ve Woolsthorpu, kdež malý Newton navštěvoval vesnickou školu. Ve dvanáctém roce poslán byl na veřejnou školu Granthamskou, kdežto měl byt a stravu u tamějšího lékárníka Clarka. Skrovné pokroky v učení, jaké tu činil Newton, nedaly nikterak předzvídati jeho budoucí slávu. Byl to žák nepozorný a jeden z posledních své třídy.

Nejednou byla to nepatrná příčina, která probudila ducha posud dřímajícího, což opakovalo se též u Newtona. Jsa již na vrcholu slávy své, rád vypravovával tuto událost. Jednou totiž udeřil ho jeden z jeho spolužáků, který byl v učení daleko před ním, s takovou silou do žaludku, že ho to náramně bolelo. Aby se mu pomstil, předevzal si ho předhoniti. Od té doby počal tak pilně pracovati, že v krátké době stal se nejvýtečnějším žákem v Granthamu.

Ve hlučných zábavách svých soudruhů účastnil se mladý Newton jen pořídku; raději bavil se mechanickými pracemi a zhotovoval rozličné vzorky strojů. Tak zhotovil vodní hodiny, větrný mlýn a samotížný vůz. Také vypravuje se o draku z jeho dílny, jemuž prý zavěsil na ocas lucernu, tak že jej venkovský lid z okolí měl za kometu. Potřeba, kreslit si sobě plány svých strojů, vedla Newtona k rejsování, v němž činil znamenité pokroky. Ku konci pobytu jeho v Granthamu vyvinulo se v něm také nadání básnické, jehož některé plody z té doby pocházející se připomínají.

Vyhýbal-li se Newton spolkům svých spolužáků, tím více sobě liboval ve společnosti děvčat, které jako on byly na stravě u Clarka. Mezi nimi byla jakási slečna Storeyová, as o dvě neb tři léta starší než on, ku které táhla ho vroucí náklonnost, jenž brzo stala se obapollnou. Ale obmezené okolnosti Newtonovy, které nepostačovaly ku pojištění budoucnosti, byly té lásce na překážku. Slečna Storeyová vdala se později dvakráte, ale Newton nezapomněl na svou první lásku ani v nejskvělejší době svého života, i navštěvoval paní Vincentovou, jak se někdejší milenka jeho po druhém muži svém nazývala, kdykoli bydliště jejímu na blízko přišel, ano štědrostí svou nejednou přispěl rodině její ku pomoci v peněžitých nesnázích.

Když bylo Newtonovi patnácte let, ovdověla matka jeho podruhé, a s třemi dětmi z druhého manželství vrátila se na svůj stateček do Woolsthorpu, kamž i Newtona zpět povolala ze školy Granthamské, aby jí nápomocen byl při hospodářství. Pokroky, jaké činil Newton ve vědách, vzbuzovaly sice veliké naděje, náklad však na další jeho studie přesahoval prostředky matčiny, a

mladý Izák musil chtěj nechtěj opustiti dráhu vědeckou. A však i doma zaměstnával se více svými knihami nežli hospodářstvím, které jeho přičiněním málo prospívalo. Měl-li pásti ovce, bloudil se založenými rukama po polích, pohroužen v hluboké myšlenky, an ovce buď daleko někde se toulaly anebo obilí opásaly. V sobotu posílala ho matka v průvodu starého sluhy do Granthamu na trh, aby tam zpeněžil plodiny jejich statečku a za stržené peníze nakoupil domácích potřeb. Tu mladý Newton obyčejně na půl cestě usadil se s knihou pod nějaký stinný strom a poslal sluhu samotného do města, aby tam místo něho vše pořídil, a zahloubě se v pilné čtení, čekal na jeho návrat.

Při takových jeho obyčejích viděla matka, že Izák jest jí málo platen při hospodářství, a poněvadž byla příliš chuda, aby ho mohla určitě k jinému povolání, byla by ho zajisté zcela zanedbala, kdyby se ho nebyl ujal příbuzný jejich jménem Ayscough, jenž byl v sousedství duchovním. Ten, spatře jednoho dne Newtona sedícího za křovím s geometrickou knihou v ruce, odhodlal se sám náklad vésti na jeho studie, a mladý Izák vrátil se zpět na školu Granthamskou. Tam zůstal Newton ještě několik měsíců, v červnu pak r. 1660 odebral se na vysoké školy Cambridgeské.

V těch dobách nebyla ještě pominula obliba v astrologii, a jako jiní výtečníci vědy, tak i Newton přiveden byl skrze ni na cestu vědeckého skoumání. Aby se totiž přesvědčil o pravosti neb nepravosti pravidel astrologických, vrhl se na studium matematiky a zcela se do něho ponořil. Od Euklida postoupil brzy ke studiu spisů Cartesia, Wallisa a Keplera, a od té doby nepřestal se obrátiti oněmi velikými otázkami, vztahujícími se na zá-

kony všehomíra, jichž rozluštění tehdejší učený svět za nejvznešenější cíl sobě stavěl.

Odbyv studia veřejná ucházel se Newton r. 1665 o adjunktství při universitě, čili tak zvané fellowství, kterého však neobdržel, an uděleno bylo jakémusi Uvedalovi, jehož jméno jen tím ušlo zapomenutí, že byl šťastným soupeřem Newtonovým. Z toho patrno, že Newton, jakkoli výtečný matematik, toho času ještě nebyl učinil žádný ze svých velikých nálezů, který by byl veřejnou pozornost naň obrátil.

Roku 1666 panoval mor v Angličanech a zasáhl také město Cambridge. Aby se mu vyhnul, odešel Newton na nějaký čas do Woolsthorpu. Do té doby padá známá pověst o padajícím jablku, které prý Newtona pod štěpem sedícího přivedlo ku přemýšlení o zákonech tíže. Pomíjejíce toho, že pověst tato ničím není authenticky stvrzena, nemyslíme, že duch Newtonův potřeboval teprv nějakého zevnitřního podnětu k takovému přemýšlení, vědouce, že již po delší čas obíral se fysikálními zkouškami, které ho měly vésti k tak slavným výsledkům. Spíše zdá se nám, že celá ta pověst vymyšlena jest dle podobné události, která se vypravuje o Galileim, že totiž kýváním se kostelní lampy přiveden byl k vynalezení zákonů, jimiž se řídí kyvadlo.

Po utichlém moru vrátil se Newton do Cambridge, a v následujících na to letech dobyl sobě stupňů akademických. Roku 1669 učiněn jest konečně profesorem matematiky na místě doktora Barrowa, který oddal se zcela theologii. Nyní teprv nastává doba vědecké slávy Newtonovy.

Ještě před svým ustanovením za profesora učinil Newton první svá důležitá objevy v oboru optiky a

mathematiky, ačkoliv je na ten čas ještě neuveřejnil. Jemu náleží zásluha, že odkryl složitost světla z paprsků rozličně lomitelných. Jiný vynález optický, který padá v tu dobu, jest vynález dalekohledů zrcadelných. První takový dalekohled, kterého použito bylo k pozorování astronomickému, zhotovil Newton dle udání některých již roku 1668; masil to tedy býti jiný nástroj toho druhu, nežli jest ten, jež chová Royal Society co drahou památku po Newtonovi a který poznamenán jest rokem 1671. Zdali věděl Newton o starších návrzích ke zhotovení zrcadelných dalekohledů, z nichž nejprvnější učinil Mersenne roku 1639, druhý později Jakub Gregory — anebo-li myšlenka ta původně se v něm zrodila, rozhodnouti nemožno.

I matematiku obohatil v té době vynalezením tak zvané binomické věty, která ho vedla k nauce o fluxích, jak nazval mathematické zvláštnosti nekonečných řad, jichž pomocí takové poměry, které se zcela určitě ustanoviti nedají, přibližmo tak dalece udávati učil, jak toho potřebí k nějakému účelu. Tím zajisté Newton založil novou epochu v mathematice, že ale neměl obyčej, vynálezy své hned za tepla ohlašovati světu — což dílem z přirozené ostýchavosti, dílem, aby se vyhnul učeným hádkám, až teprv po delším čase a to někdy jen z domněnky číntval — bylo mu později hájiti prvost odkrytí toho proti Leibnitzovi, který samostatně, nevěda o Newtonovi, tytéž zvláštnosti nekonečných řad našel a diferencialemi nazval.

Zatím počala se roznášeti pověst o Newtonovi a jeho nálezech, ačkoliv on sám dosavad nebyl o tom ničeho uveřejnil. Tak jmenovitě došla správa o nových jeho teleskopech i královské společnosti nauk (Royal

Society), která je žádala viděti.¹⁾ V lednu 1672 tedy ukázal jí Newton svůj zřetelný dalekohled, který došel veliké pochvaly, začož ho společnost učinila svým oudem. Za tuto čest učinil jí Newton velmi pokorné poděkování, které by při muži tak geniálním příliš nápadné bylo, kdyby nám nebyla známa veliká skromnost Newtonova, jenž toho času v učeném světě byl ještě nováčkem.

Brzy však měl se s ním seznámiti blíže, nežli mu bylo milo pro poklid jeho mysli. Ještě téhož roku totiž předložil královské společnosti svůj nález rozličné zlomitelnosti světlových paprsků, o kterémžto předmětu byl již dříve šíře jednal ve svých přednáškách. Jakkoli zásluha nálezu toho bez odporu zcela náleží Newtonovi, nicméně všim právem se mu vytknouti musí, že při jeho uveřejnění opominul zmíniti se s náležitým uznáním o propravních pracích jiných učenců, kterými s části přiveden byl k důležitému tomu odkrytí; u vyvádění pak z něho dalších výsledků přišel k hypothesesm, které nikterak nemohly obstáti před vědeckou kritikou. Následek toho byl, že s více stran zdvihl se proti němu tuhý odpor, a Newton brzo viděl se zapletena v neutěšené hádky se mnohými současnými učenci, jmenovitě s Pardiesem, profesorem v Clermontu, s Robertem Hookem, členem královské společnosti, se slavným přírodopyscem Huyghensem a s jinými. S litostí musíme vyznati, že polemika Newtonova, kterou vedl s těmito svými odpůrci, neuměla vždy zachovati náležitou slušnost, nýbržjevila mnohem více vášně a rozjitřenosti, nežli důstojno bylo

¹⁾ Společnost tato povstala skoro stejnou dobou jako Akademie francouzská. Jako tato byla s počátku spolkem toliko soukromým, až r. 1662 obdržela od Karla II. zvláštní výsadu (charter) s titulem „společnosti královské“.

předmětu i osob. Při vši přirozené skromnosti své byl totiž Newton velice citliv i sebe menší výčitky, a tato slabost strpčovala mu mnohou dobu jeho živobytí, až toho i nejednou litoval, že uveřejněním svých nálezců připravil se o pokoj duševní. My ani při těchto, ani při pozdějších jeho hádkách s Leibnitzem nebudeme se zdržovati; neboť nemůže býti účelem naším, rozbíratí slabé stránky veledacha, který tolik výtečných a skvělých poskytuje.

Po celý ten čas zastával Newton učitelský svůj úřad se vzornou horlivostí a svědomitostí, což mělo za následek, že mu r. 1675 král Karel II. udělil dispensaci od vysvěcení na kněžství, jakého se toho času požadovalo od každého universitního praebedisty.

Roku 1678 požádala Newtona královská společnost o posouzení jisté soustavy fysické astronomie. V listu, jež o této věci psal následujícího roku sekretáři společnosti Hookovi, navrhl Newton zvláštní zkoušku, která měla dáti přímý důkaz o kolotání země, totiž pozorování pádu těles se znamenité výšky spuštěných. Tvrdil totiž, stojí-li země nepohyblivě, že musí těleso takové pádem svým opsati čáru přísně kolmou ku povrchu jejímu; kolotá-li ale země, že čára tato musí se od kolmé uchylovati k východu. Co se týče nutnosti tohoto úchylku, měl Newton úplnou pravdu, toliko ve směru jeho poněkud se mýlil, jak ukázal Hooke, jemuž od společnosti uloženo bylo učiniti tuto zkoušku. Výsledek byl, že závaží s věže spuštěné padlo k zemi čarou, která od přísné kolmé uchylovala se na jihovýchod.

Zevrubnější skoumání té věci vedlo Newtona k nejslavnějšímu jeho nálezu: *zákonu tíže* čili *gravitace*, jež

obširně vyložil v nesmrtelném díle: „*Philosophiae naturalis principia mathematica*.“

Nebude tuto od místa, vrhnouti oko na snahy učenců onoho věku, jimiž usilovali vyskoumati tajemství všehomíra a odкрыti zákony, kterými se řídí. Objevy Koperníkovy, Galileiho a Keplerovy poskytly duchu lidskému první pravý náhled v ústrojí přírody, a nové tyto pravdy tím dychtivějším jej učinily po vypátrání dalších, tušených s neomylnou přesvědčeností. Veliké objevy nikdy nestávají se náhle, člověčenstvo pracuje k nim vždy delší čas a každý slavný vynálezce mívá své předchůdce. Platí i zde všeobecný zákon, že příroda nezná žádného skoku. Takových předchůdců měl zajisté i Newton, jemuž oni jako po stupních připravovali cestu k velikému jeho nálezu.

Za prvního z těchto předchůdců chtěli někteří pokládati *Descartesa* s jeho teorií vírových proudů, kolujících v prostoru všehomíra, jež udával za příčinu oběhu nebeských těles. Domnění takové pojetí mohlo jenom z veliké rozšířenosti teorie Descartesovy v 17. století; neboť vnitřní souvislosti mezi ní a Newtonovým zákonem gravitace darmo by hledal. Již tento vnitřní důvod stačil by úplně k zamítnutí takové domněnky, i kdybychom neměli výslovného svědectví Voltairova, že Newton jen jedenkrát dal se do čtení Descartova spisu: „*Principia philosophiae*“, obsahujícího zmíněnou teorii, přičet ale sedm neb osm stran, jež opětne poznamenal na kraji slovem „error“, od dalšího čtení upustil.

My na místo Descartesovo bez rozpaku stavíme *Keplera*, jehož třetí zákon: že *čtverce oběhových časů planet mají se k sobě tak, jako kostky jejich prostředních vzdáleností od slunce*, má patrnou příbuznost se

zákonem Newtonovým, že *moc přitažlivá*, toto hýbadlo všesvětové, *působí v obráceném poměru čtverců vzdálenosti*. Souvislost spolu obou těchto zákonů jest příliš nápadná, aby mohla býti od někoho popírána. A v skutku vedeno bylo tímto zákonem Keplerovým již před Newtonem mnoho učenců na tutéž dráhu, na které on dojíti měl tak slavného výsledku svého geniálního badání.

Vzájemnou přitažlivost nebeských těles tušil již *Bo-relli* ve své „theorii Medicejských planet“, vydané roku 1666 ve Florencii, kde tuto moc porovnává s mocí magnetu. Tam ukázáno také na parallelogram sil, přitažlivé a odstředivé, kterým se řídí běh nebeských těles.

Podobné tušení měl *Gilbert*, v jehož spise „De mundo nostro sublunari philosophia nova“, vyšlém roku 1651, již i vyslovena zásada, že přitažlivá moc každého tělesa řídí se dle velikosti jeho hmoty.

Ještě blíže ku pravdě přišel *Hooke*, který již roku 1674 tvrdil, že by se planety musily pohybovati v přímé čáře, kdyby jim nebránila nějaká ústřední síla, a že síly této přibývají musí přibližováním se k jejímu středu, a to v poměru závisném od této blízkosti. Jaký ale tento poměr jest, neuměl Hooke pověděti, ačkoliv později tvrdil, že jej našel a Newtonovi přednost odkrytí jeho upíral.²⁾

²⁾ Strany toho vyjadřuje se Newton v listu k Halleyovi takto: „Hooke neučinil ničeho a přece se vyslovil, jakoby všecko věděl a všecko byl vypátral, ať na to jediné, co žádá jednotvárnou práci pozorování a počtu; strany té práce vymlouval se jiným důležitým zaměstnáním. Nemí-liž to podivuhodný obrat? Ubozí matematikové, kteří pravdy vynalezají, vyvinují a dokazují, musejí býti spokojeni, jsouce považováni za suché počtáře, za pouhé přisluhovače, kdežto jiný, který

A však i sám pravý poměr tento vyřknut byl určitě již před Newtonem. Tak již r. 1645 tvrdil *Bullialdus*, že síla, *qua Sol planetas prehendit et harpagat*, působí v obráceném poměru čtverců vzdáleností planet od slunce. Ale to bylo právě jenom pouhé domněnání, ničím neodůvodněné.

K témuž výsledku přišel *Halley* vystavením hypotese, že přitažlivost slunce jest následek emanace podobné k světlové, která v též poměru slabnouti musí, ve kterém roste sférický povrch, po němž se rozšiřuje. To ale vztahovalo se pouze na kruhovitě dráhy planet, kdežto již Kepler byl dokázal jejich eliptičnost! V tom záležela obtíž tohoto problematu, kterou přemoci usouzeno bylo teprva Newtonovi.

Newton ve zmíněném svém arcidíle vyslovil co základní zákony tyto tři: a) Těleso odpočívající setrvává v stavu nehybnosti, a těleso pohybující se ve stavu přímočarého a jednostejného pohybu tak dlouho, dokud nějaká síla pohybující stav jeho nezmění. b) Síla pohybující měří se součinem hmoty pohnutého tělesa a jeho rychlosti, a to dle pravidla, že velikost přitažlivosti jednoho tělesa má se k též velikosti při jiném tělese v přímém poměru jejich hmot a v obráceném poměru čtverců jejich vzdálenosti. c) Když nějaká tělesná hmota působí pohyb v jiné, jest působení toto obapolné: čin a protičin jsou jednostejné, ale opačné. Z těchto jednoduchých zákonů odvozoval pak Newton zákony, dle kterých se řídí pohybování těles v případech složitých a

nie nečiní, nežli že si na všecko osobuje právo a na všecko, cokoliv se děje, se přivěšuje, sobě výhradně přičítá každé objevení.“

spletených. Tím způsobem shledal, že *moc přitažlivá, vycházející z jistého bodu a působící v obráceném poměru čtverců vzdálenosti, těleso, které vlivu jejímu jest podrobeno, nutí opisovati elipsu anebo vůbec kuželosečnici, v jejímžto jednom středu nalézá se bod přitažlivý.* Pohyby takovou silou způsobené podobají se zcela pohybům planet, jak v ohledu rychlosti na každém místě své dráhy, tak i v ohledu podoby této dráhy. Poněvadž pak stejné účinky předpokládají stejné příčiny, a poněvadž netřeba přijímati více příčin, nežli potřebí k vysvětlení úkazů: odhaleno bylo tímto zákonem tajemství soustavy všesvětové, za jejíž hlavní pohyblivou sílu přijata jest tíže co účinek přitažlivé moci, která vlastní jest veškeré hmotě. Touto teorií o tíži čili gravitaci vysvětlují se nejspletenější astronomická problemata způsobem snadným; jmenovitě pak vedla theorie tato k velmi důmyslnému určení hmotnosti nebeských těles.

Newton, přišed k výsledku tomuto, umínil si skoumati, zdali běh měsíce shoduje se s objeveným od něho zákonem. I dal se do vypočítávání na základě tehdejších měření země, ale toto nesrovnávalo se o celou šestinu přitažlivé moci země, kterou by tato dle zákonů od něho objevených měla působiti na měsíc. Tak zůstávala celá ta věc po více roků na vahách, až do nového změření jednoho stupně poledníka, vykonaného od Franconze Picarda. O výsledcích tím docílených jednáno bylo r. 1682 v jednom sezení královské společnosti, a Newton ihned na novém tomto základě opakoval své vypočítávání během měsíce. Tenkrátě shodoval se výsledek počtu na vlas s vystaveným od něho zákonem, že ubývá přitažlivosti dle čtverců vzdálenosti. Tato shoda, která podala neomylný důkaz, že odkryl zákon, jímž řídí se vesmír, při-

vedla Newtona do takového rozčilení, že nebyl ani sebe mocen a zkoušku počtu svého svěřiti musil jednomu ze svých přátel.

Hlavní výsledky své theorie předložil Newton r. 1683 královské společnosti, od kteréž když byly schváleny, přikročil k tisku slavného svého díla.

Mezi tím, co se toto v tisku nacházelo, vtažen byl Newton bezděčně do jiného oboru činnosti. Král Jakub II. v přenáhleném nevčasném horlení pro církev katolickou nařídil byl universitě Cambridgeské, aby benediktinu paterovi Františkovi udělila hodnost mistra svobodných umění bez požadování na něm přísahy suprematní²⁾. Tomu odpírala universita, král opětoval rozkaz svůj, ale universita zůstávala při svém. Král vznesl tu věc na zvláštní komisi mužů jemu zcela oddaných, v jejímž čele se nalezal pověstný vrchní soudce Jeffreys. Před komisí tou měli státi místokancléř university a vyslancové akademického senátu. Mezi těmito posledními nalezal se též Newton, volen k tomu od svých kolegů co známý horlivec pro občanskou svobodu a náboženství protestantské. Když deputace university dostavila se před komisí, aby hájila svých práv, Jeffreys vyjel si na ni zhurta. Místokancléř, muž slabého ducha, byl ihned zastrašen a nevěděl co odpovědět; když pak jiní údové deputace chtěli se chopiti slova, zakřikl je Jeffreys hrubě a nepřipustil k řeči. Konec byl, že deputace university byla poslána domů nevyslyšena a místokancléř Pechell sesazen. Ale také

²⁾ Suprematní přísahu, zavedenou od Jindřicha VIII., která obsahovala zavrhování papežské moci nad světskými knížaty, musil onoho času skládati každý, kdokoli chtěl v Angličanech dosáhnouti nějakého úřadu neb jiné veřejné hodnosti. Přísaha tato byla teprv r. 1792 od parlamentu zrušena.

nebylo více řeči o udělení paterovi Františkovi nějaké akademické hodnosti.

Při deputaci této byl Newton — jak nás o tom zpravuje Macaulay — pouhým figurantem, stoje mlčky mezi ostatními vyslanci university a nechaje smělejší a ve správách veřejných obratnější zasazovati se o její práva. Jak jsme viděli, byly i pokusy těchto marné, a v obecném tom nezdaru ušla nesmělost Newtonova zvláštního povšimnutí. Že ale při tom všem nebylo v té věci dále naleháno na universitu, považovala se tato za vítěznou a cítila se zavázanou úřadům své deputace. Z takovéto vděčnosti volen jest r. 1688 Newton od university za jejího zástupce v parlamentu, kteréžto místo zastával nepřetrženě až do r. 1695. První dvě léta byl Newton pilný navštěvovatel sněmu, později ale horlivost jeho valně ulevila. Ostatně činnost jeho parlamentární nebyla vynikající, a za celých těch sedm let povídá se, že jen jedinkrát ujal se slova, zavolaje na vrátného, aby zavřel okno, kudy táhlo.

V tuto dobu připadá událost, která, jak někteří tomu chtějí, příčinou byla delší duševní choroby velikého matematika. Stalo se totiž r. 1692, že když Newton jednou z psací komnaty své na chvíli se vzdáliv, hořící svíčku tam zanechal, zamilovaný psák jeho Diamant svíčku převrhl, a povstalý z toho oheň velikou část jeho rukopisů a poznámek spálil. Tato příhoda prý tak bolestně se dotkla Newtona, že se z toho roznemohl a duševní jeho síly ocháblly. Jiní však odporují tomu udávající, že Newton, když vrátiv se do své komnaty, spatřil co se bylo stalo, přestal na jediném zvolání: „Ó Diamanta, Diamante, ty nevíš, jaké neštěstí jsi spůsobil!“ Mnoho bylo tuhých hádek o toto načasné zakalení Newtonových schopností

duševních. Jmenovitě Biot tvrdil skutečnost jeho na základě zápisků Huygensových, proti němuž David Brewster ne bez jakési prudkosti ujal se velikého svého krajana. Tolik jisto jest, že mínění o jakési Newtonově pomatenosti na mysli za jeho času všeobecně bylo rozšířeno: i nedá se upříti, že byla jedna doba, ve které ho paměť jeho téměř načisto byla opustila. Důkazy toho z jeho korespondencí, kde Newton sám přiznává se k duševnímu svému neduhu, uvádí Arago. Zdá se však, že toto zatemnění jeho ducha bylo jenom pomíjející, a že Newton v krátkém čase opět mocen byl schopností svých v plné míře. Nicméně neschází takových, a mezi nimi nalezá se i Laplace, kteří tvrdí, že Newton nikdy více nenabyl předešlé moci svého ducha, uvádějíce na důkaz toho pozdější theologické práce jeho, které ovšem, abychom se co nejmírněji vyjádřili, ničeho nepřidaly k jeho slávě. Skutečně-li duševní neduh Newtonův déle trval, musil zajisté býti jenom pochvilkový, kdežto nebránil mu pokračovati v učených jeho pracích, aniž mu překážel v plnění důležitých povinností úředních, které naň později byly vnešeny.

Muž, jehožto život vypisujeme, byl pýchou vlastní své, a přece ve svém třiapadesátém roce nebyl ještě od národu svého obdržel nižádné známky uznalosti, živ jsa uzavřen ve zdi koleje, v kteréž byl nastoupil svou dráhu vědeckou. Nemaje svěcení kněžského nemohl obdržeti žádné prebendy, i byl obmezen na skrovný plat profesora universitního, který mu ukládal nemilou spořivost, již obmezovati se musil v učených potřebách svých: v knihách, nástrojích a j. Naproti tomu viděl mnohé své někdejší spolužáky docházeti čestných a výnosných úřadů, kdežto on sám, jakkoli proslaven v učeném světě, nepři-

cházel s místa, aniž měl jaké lepší naděje v budoucnost. Častokráte stěžoval si důvěrným přátelům na takovou sklíčenost svou, která konečně, když ho již všechna lepší čáka počala opouštět, obestřela mysl jeho tichým žalem. Při takových jeho okolnostech nebude nám divno, spatříme-li jej žádati královskou společnost, aby mu odpuštěn byl neveliký peněžitý příspěvek (šilink týhodně), jež každý její člen měl skládati. Po více let ucházel se o zvýšení svého platu, ale beze všeho prospěchu. Musil dříve do státní služby vstoupiti chovanec university Cambridgeské, Karel Montague, který při vši rozdílnosti v stáří vroucím přátelstvím byl k Newtonovi přilnul, aby jej vytrhl z nepochopitelné této zapomenutosti. Karel Montague, později lord Halifax, stal se kancléřem státního pokladu, i spůsobil, že r. 1695 Newtonovi svěřen jest úřad dohlázkáře nad mincí (warden of the mint) s platem pěti neb šesti set liber šterlinků. O čtyry léta později postoupil Newton téhož muže podporou za ředitele mince (master of the mint) s platem 1200 liber. Nyní opustil svou profesuru, která po něm ale teprva r. 1703 byla opět řádně obsazena. Jest však dosavad pochybné, zdali Montague ujal se Newtona z čistého přátelství k němu a z uznalosti velikých jeho zásluh, anebo z jiné, méně šlechetné pohnutky. Měl totiž Newton sličnou mladou neteř, Kateřinu Bartonovou, která v takové míře uměla sobě získati náklonnost Montagueovu, že po smrti manželky své všechnu přízeň jí věnoval a ve své poslední vůli (Montague zemřel co lord Halifax r. 1715) velikou část svého znamenitého jmění jí odkázal. Tato neť jeho vedla Newtonovi od r. 1707 až do jeho smrti domácí jeho hospodářství, a když po smrti Montagueově provdala se za jistého Conduita, přistěhoval se i tento do jeho domu.

Roku 1699 Pařížská akademie věd, obdrževši novými stanovami právo ku přijetí také skrovného počtu lidí cizích, jmenovala Newtona jedním z prvních těchto členů. Roku 1701 podruhé volen jest Newton od university Cambridgeské do parlamentu, v němž seděl až do r. 1705, chovaje se opět zcela trpně. Jak úmyslně, znaje svou úzkostlivost, vyhýbal se veřejnému mluvení, o tom nejlepší důkaz podá následující událost. Newton byl vybídnut, aby před parlamentární komisí k tomu zřízenou vyslovil své mínění o navrženém zákonu, jenž se týkal ustanovování zeměpisných délek na moři. Newton podal své zdání písemně, proti čemuž někteří údové komise námitky činili. Newton ani slova na to neodpovídal, načež Whiston, který za ním seděl, vyvstal a pravil: „Pan Newton nezamýšlí vysloviti své mínění, mohu vás však, pánové, ubezpečiti, že hlasuje pro zákon.“ Nyní teprva přetrhl Newton své mlčení, potvrdil slova Whistona a zákon byl přijat.

Roku 1703 vyvolila královská společnost Newtona za svého přednostu, kterýmž zůstal až do své smrti každoročním obnovením též volby.

Roku 1704 vydal Newton svou optiku jazykem anglickým pod názvem: „Opticks or Treatise on the Reflexions, Refractions, Inflexions and Colours of Light.“ K dílu tomu přivěšeny byly dvě pojednání latinská: 1) „Tractatus de quadratura curvarum,“ a 2) „Enumeratio linearum tertii ordinis“. Spisem tím položen nauce o světle na věčné časy nezviklatelný základ vědecký, neboť v něm jasně vyložen původ barev rozličnou lámavostí paprsků světlových. Této veliké zásluze Newtonově v nejmenším nevadí, že ne všechny výsledky, které z theorie své odváděl, obstojí před vědeckou kritikou; aniž že

dotčený spis v některých případných věcech není prost omylů. Z předmluvy k tomuto dílu Newtonovu dovídáme se, že část jeho sepsána byla již r. 1675 a v sezeních královské společnosti čtena.

Roku 1705 udělila královna Anna Newtonovi důstojnost rytířskou. Téhož roku byl parlament, jehož členem byl Newton, rozpuštěn a k novým volbám přikročeno. Nový rytíř opět vystoupil co kandidát pro universitu Cambridgeskou, ale tenkrát propadl, snad právě pro poslední důkaz přízně ode dvora obdrženy.

Roku 1707 vyšlo tiskem Newtonovo dílo: „*Arithmetica universalis, sive de compositione et resolutione arithmetica liber*,“ vydáno jsouc bez jeho vědomí od Whistona, nástupce Newtonova v jeho profesuře Cambridgeské. Jest to dílo veledůležité pro geometrii, v němž obsažen návod k zacházení s analytickými formulami a snadnému rozlušťování všelikých mathematických úloh.

Roku 1711 vyšly dva spisy Newtonovy: 1) „*Analysis per aequationes numero terminorum infinitas*,“ a 2) „*Methodus differentialis complectens doctrinam describendi curvas ex datis differentiis differentiarum ordinatarum*“. Oba tyto spisy vydávají skvělé svědectví o Newtonově geniálnosti v mathematice.

Vedle přírodnictví a matematiky zkoušel se Newton také v jiných oborech vědeckých, ale s nevelikým štěstím. Ano v posledních letech svého živobytí obíral se hlavně theologií, ale více na ujmu než k rozmnožení své slávy, kloně se až příliš k mystice, což zajisté podivuhodno při tak důmyslném přírodozpytci, který ve vědě kladl váhu jedině na zkušenost, zamítaje všecku pouhou spekulací. Vůbec nejevil Newton při jiných předmětech, kromě čisté matematiky a obracení jí k výkladu přírod-

ních úkazů, onu nevyrovnanou jistotu úsudku, ano takoruka neomylnost, které se při něm obdivujeme. Ku potvrzení toho ukazujeme na jeho soustavu chronologie, která hned po svém vyjití důkladně byla od Fréréta vyvrácena. Bohoslovné pak jeho spisy, mezi nimiž nalezá se také výklad apokalypse, zavdaly, jak již svrchu podotknuto, podnět k domněnku o porušenosti jeho duševních schopností. Velice litovati jest času, jež vynakládal Newton na nevděčné tyto práce, kdežto by jej s nerovně větším prospěchem byl mohl obrátiti k zdokonalení přírodní filosofie, jejímž tvůrcem on v jistém ohledu jmenován býti může.

Roku 1722, v 80. roce věku svého, pocítil Newton první bolesti od kamene, kterážto nemoc měla se proň státi smrtelnou. I hleděl mírniti tento neduh svůj přísnou dietou, nepoživaje žádného masa. Nicméně vracely se čas po čase bolesti, a r. 1725 přidružily se k nemoci jeho silný kašel a zapálení plic. Pozdraviv se z této své nemoci odstěhoval se na venkov, nevzdále se však daleko od Londýna, a tu se jeho stav znamenitě polepšil, jmenovitě od té doby, co se u něho pravidelně objevila pakostnice. On však jenom stěží dal se zdržovati od častějších návštěv ve hlavním městě, kdežto měl tolik učených přátel, a kde královská společnost, jejímž předsedou byl, měla své sídlo.

Dne 25. února 1727, v kterýžto den opět předsedal akademii a množství návštěv odbývati a přijímati musil, vrátil se neduh jeho následkem větší napjatosti a rozčilenosti nervové s velikou prudkostí. Newton dal se v nosidlech odnesti na svůj letohrádek, kdežto brzy ho popadly nesnesitelné bolesti. Teprva 15. března polepšil se na oko stav jeho, duševní síla opět se mu vrátila, a on rozmlouval živě a vesele se svými lékaři. Ale téhož

dne v sedm hodin večer opustila ho paměť, v kterémžto stavu již napořád setrval, až dne 20. března zemřel v 85. roce svého věku.

Tělo jeho odvezeno bylo do Londýna, vystaveno na odív v Jerusalemské kapli a slavně pochováno ve Westminsteru. Průvod vedl biskup Rochesterský s velikým množstvím svého kněžstva, cípy příkrovu drželi jakožto údové královské společnosti lord vrchní kancléř, vévodové Roxburgh a Montrose a hrabata Pembroke, Sussex a Macclesfield.

Ježto Newton nikdy nebyl ženat, připadlo pozůstalé po něm jmění (32.000 lib. st.) dětem jeho matky z druhého manželství. Dědicové jeho postavili mu r. 1731 ve Westminsteru mezi náhrobky tolika slavných mužů velikolepý mramorový pomník s nápisem:

HIC SITUS EST
ISAACUS NEWTON, EQUUS AURATUS,
QUI ANIMI VI PROPE DIVINA
PLANETARUM MOTUS, FIGURAS,
COMETARUM SEMITAS, OCEANIQUE AESTUS
SUA MATHESI FACEM PRAEFERENTE
PRIMUS DEMONSTRAVIT.
RADIORUM LUCIS DISSIMILITUDINES,
COLORUMQUE INDE NASCENTIUM PROPRIETATES,
QUAS NEMO ANTEA VEL SUSPICATUS ERAT, PERVESTITAVIT.
NATURAE, ANTIQUITATIS, S. SCRIPTURAE
SEDULUS, SAGAX, FIDUS INTERPRES
DEI OPT. MAX. MAJESTATEM PHILOSOPHIA ASSERTUIT.
EVANGELII SIMPLICITATEM MORIBUS EXPRESSIT.
SIBI GRATULENTUR MORTALES, TALE TANTUMQUE EXITISSE
HUMANI GENERIS DECUS.
NATUS XXV. DECEMB. MDCXLII. OBII. XX. MAR.
MDCCLXXVII.

To však není jediná památka, velikému tomuto muži zasvěcená. Ve Woolsthorpě, kde dosavad stojí dům někdy

rodičům jeho náleževší, jest v rodné komnatě jeho zasa-
zena do zdi mramorová tabule se známým distichem, jež
složil Pope na Newtona:

*Nature and Nature's laws lay hid in night;
God said: „Let Newton be“ and ali was Light. ⁴⁾*

Pokoje, které byly jeho obydlím v Cambridgi, známy
jsou dosavad, a v Trojické koleji (Trinity-College) téhož
města ukazuje se ještě Newtonův globus, pak sluneční
hodiny od něho zhotovené a kadeř jeho stříbrných vlasů,
chovaná co drahý ostatek pod skleněným poklopem.

Newton byl prostřední postavy a v pozdějším věku
hrubě obtylý. Vlasy jeho, ukryté pod vlásenkou, byly
skvěle bílé. Oči poněkud mdlé, aspoň v posledních dva-
ceti letech, neprozrazovaly nikterak neobyčejnou jeho dů-
myslnost. On byl skrz naskrz učenec, který do velikých
předmětů svého badání tak se pohroužil a věřil, že v oby-
čejném životě byl cizincem. Pro studia svá zapomínal
často i na jídlo, a někdy zdál se duch jeho zcela vytr-
žen z poměrů pozemských. Nejsa stvořen pro společnost
byl mezi lidmi nedružebný a nemluvný, a ve všech sprá-
vách obyčejného života vyznačoval se zvláštní nesmělostí,
ba úzkostlivostí, o které jsme již opětne měli příležitost
se zmíniti, a která s přibývajícím jeho stářím v té míře
rostla, až v tělesnou nemotornost přešla. Tak vypravuje
se o něm, že, kdykoli jel ve voze Londýnskými ulicemi,
vždy roztaženými rukama pevně se držel obou dvířek,
aby nepadl.

S tou stránkou jeho povahy docela srovnává se po-
divná směsice skromnosti a citlivé nedůtklivosti, jaká se
při něm nalezala. Newton zajisté dobře uznával bystrým

⁴⁾ Příroda i zákony její ležely ukryty nocí; Bůh pravil:
„Budiž Newton“, a vše bylo světlé.

a pronikavým svým rozumem, že četné ty nálezy, jimiž obohatil vědu, jsou jenom velmi skromnou částkou toho, co příroda chová ukrytého v své velebnosti. Vyjádřil se o tom dle svědectví Brewsterova sám v tato slova: „Nevím co o mně smýšlí svět, já pak sám sobě připadám jako pachole, které na břehu mořském sobě hraje sem tam nachází hladký oblásek anebo mušli nad jiné krásnější, kdežto veliký oceán pravdy zcela ukryt zůstává mým očím.“ Kde však se jednalo o porovnání jeho prací s pracemi cizími, neklamal se Newton o jejich důležitosti, nýbrž měl úplné vědomí svých velikých zásluh a nedopouštěl jich nikterak umenšovati, ba bděl nad uznáváním jich se vši ouzkostlivostí sobě vrozenou. Jak citliv byl každé důtky, viděli jsme již. S jedné strany jeho přílišná ostýchavost, pro kterou nálezy své vždy až po delším čase a takorba jenom z donucení tiskem uveřejňoval — s druhé pak jeho nedůtklivost naproti kritice zapletly ho v ony mrzuté literární hádky, o nichžto jsme svrchu podotkli. Neohlížeje se na způsob málo důstojný, jakým vedeny byly, shledáváme, že ne vždycky bylo právo na straně Newtonově. Jmenovitě co se dotýče jeho sporu s Leibnitzem, jehož příčinou byl sám Newton pozdním svým uveřejněním početní metody diferenciální, nelze upříti učenci německému samostatné zásluhy vědecké, i proti výroku královské společnosti anglické, jenž zněl ve prospěch jejího úda a předsedy.

Jiný chvalitebný ráz v povaze Newtonově byla vroucí nábožnost při veliké snášlivosti. Uvedeme toho jediný příklad. Když jednou slovutný hvězdář Halley dovolil si u přítomnosti Newtona žertovné řeči o náboženství, zakřikl jej tento slovy: „Já studoval ty věci, a vy ne.“ Nicméně zůstali obadva vždy dobrými přáteli.

Z toho vylíčení povahy velikého matematika patrně, že nebyl nikterak bez slabých, ano směšných stránek: my však máme za to, že čím větší jest muž, tím více sluší mu promíjeti křehkosti, zvláště takové, které v nutném spojení jsou s výtečnými jeho vlastnostmi, a bez kterých přestal by býti člověkem.

Jakkoli sláva Newtonova co objevitele nejdůležitějšího zákona přírodního již za živobytí jeho veliká byla: nicméně trvalo to přece delší čas, nežli jeho theorie gravitace nalezla všeobecného průchodu v učeném světě. V Angličanech po celý čas jeho živobytí měla ve školách převahu theorie Descartesova. Nescházelo však jednotlivých mužů, kteří učení Newtonovo pomalu, s počátku jen kradmo, uváděli do poslucháren. V Cambridgi činili to žákové Newtonovi *Clark*, *Bentley* a *Whiston*, v Oxfordě *David Gregory* a *Halley*; ve Skotsku rozšiřoval je *Jakub Gregory*. Velikou zásluhu v tom ohledu má *Desaguliers*, protestantský vystěhovalec z Francouz, který od r. 1712 až do r. 1749 držel v Londýně veřejné populární přednášky o filosofii Newtonově, čímž tato ve známost vešla všem stavům obyvatelstva. Jediný odpůrce, jež nalezala v Angličanech theorie Newtonova, byl hvězdář Flamsteed, osobní nepřítel jeho vynálezce a slabý matematik.

Ve Francouzích průchod zjednal Newtonovu učení teprva Voltaire, vrátivši se r. 1728 z Angličan; úplně však tam opanovalo teprva ku konci minulého století, když poslední Kartesiani vymřeli a déle nemožno bylo upírati uznání pravdě, vždy více a více ztvrzované praktickým obracováním nauky její na nejrozličnější výjevy přírodní.

Dívno pak zůstává, že i v době, když již theorie tato v každé vzdělané zemi všeobecného uznání došla,

ba za samých našich dnů ozvati se mohl hlas jako jest Hegelův, jenžto (Encyklop. §. 270) praví: „Kepler objevil zákony volného pohybu, pokrývající ho nesmrtelnou slávou. Od nějakého času však stalo se modou říkati, že Newton první našel důvody neb důkazy těchto zákonů. Jen málo kdy as přenešena jest sláva prvního objevitele nespravedlivějším způsobem na jiného.“ Z toho jest patrné, jak málo těmto věcem rozuměl proslulý německý filosof.

Nesmíme zde mlčením pominouti ještě jiný nálezný Newtonův, totiž odkrytí příčin, které způsobují postupování rovnodennosti a jež našel ve sploštěnosti země na točnách jejích. Kepler, jež nesnadno opouštěla jeho obraznost, vyznal, že mu nelze ani tušiti příčinu tohoto úkazu.

Newton byl konečně první, který dokázal, že i komety pohybují se v kuželosečnicích, a že tedy touž silou udržovány jsou ve svých drahách jako planety.

Spisy Newtonovy jsou četné. Kromě již uvedených, — na kterých spočívá sláva jeho a k nimž ještě přičísti dlužno optické přednášky jeho na universitě Cambridge-ské, vydané r. 1728, již po jeho smrti, pod názvem: „Optical lectures read in publick schools of the university of Cambridge,“ — dílem za svého živobytí vydal, dílem po sobě v rukopise zůstavil ještě mnohé jiné spisy, které však, pokud nesáhají do oboru, v němž Newton byl mistrem nevyrovnaným, mají toliko podřízenou cenu.

Úplné vydání všech spisů Newtonových podnikl Horsley v letech 1779—1785 v pěti kvartových dílech. A však vytýká se mu, že v něm přece scházejí rozličná pojednání, která se musejí hledati ve „Philosophical Transactions“, v Birchově slovníku i na jiných místech, udaných ve Wattově britické bibliografii. Obsah Horsleyova vydání jest následující:

Dil I. (1779).

- 1) *Arithmetica universalis.*
- 2) *Tractatus de Rationibus primis ultimisque.*
- 3) *Analysis per aequationes numero terminorum infinitas.*
- 4) *Exempta quaedam ex epistolis ad series fluxionesque pertinentia.*
- 5) *Tractatus de quadrata curvarum.*
- 6) *Geometria analytica sive specimina artis analyticae.*
- 8) *Enumeratio linearum tertii ordinis.*

Dil. II. (1779).

Philosophiae naturalis principia mathematica. — In hoc tomo continentur: Principiorum libri priores duo de motu corporum.

Dil III. (1782).

- 1) *Principiorum liber tertius, de systemate mundi.*
- 2) *De mundi systemate.*
- 3) *Theoria lunae.*
- 4) *Lectiones opticae.* Annis 1669, 1670, 1671 in scholis publicis Cantabrigiensium ex cathedra Lucasiana habitae.

Dil IV. (1782).

- 1) *Opticks.*
- 2) *Letters on various subjects in natural philosophy, published from the originals in the archives of the Royal Society of London.*
- 3) *Letter to Mr. Boyle on the cause of gravitation.*
- 4) *Tabulae duae, Colorum altera, altera Refractionum.*
- 5) *De problematibus Bernoullianis.*

6) Propositions for determining the motion of a Body urged by two central forces.

7) Four letters to Dr. Bentley.

8) *Commercium epistolicum de varia re mathematica inter celeberrimos praesentis saeculi mathematicos: Isaacum Newtonem, Isaacum Barrow, Jacobum Gregorium, Johannem Wallisium, J. Keillium, J. Collinium, Gulielmum Leibnitium, Henricum Oldenburgum, Franciscum Slusium et alios. Jussu Societatis regiae in lucem editum et jam una cum recensione praemissa insignis controversiae inter Leibnitium et Keillium de primo inventore methodi fluxionum; et judicio primarii, ut ferebatur, mathematici subjuncto, iterum impressum. A. D. 1725.*

9) *Additamenta commercii epistolici et historia fluxionum Raphsoni.*

Díl V. (1785).

1) The chronology of ancient Kingdoms amended.

2) A short chronicle from a Ms. the property of the Rev. Dr. Ekins, Dean at Carlisle.

3) Observations upon the Prophecies of Holy Writ; particularly the Prophecies of Daniel and the Apocalypse of S. John.

4) An historical account of two notable corruptions of Scripture. In a letter to a friend.

Jiná sbírka Newtonových spisů, vydaná r. 1744 od Castillona v Lausanně a Genevě ve třech kvartových svazcích, obsahuje toliko díla mathematická, filosofická a filologická.

Hlavní spisy Newtonovy vydány jsou vícekrát a do mnohých jazyků přeloženy, jmenovitě jeho „*Philosophiae naturalis principia mathematica*“. Jedno vydání tohoto

díla má pro nás zvláštní zajímavost proto, že vyšlo v Praze a opatřeno jest výkladem našeho slovutného Tesánka, svého času pověstného matematika a profesora téhož předmětu na vysokých školách Pražských. Vydání to vyšlo ve dvou kvartových dílech r. 1780 a 1785, a dedikováno jest slavné paměti císařovně Marii Teresii.

Obšírný životopis Newtonův vydal r. 1831 v Londýně Brewster, kterýž též v německém překladu vyšel. Mimo něj sluší jmenovati Araga a Whewella, kteří vědecké působení Newtonovo dle zásluhy objasnili.

Stručný přehled osudů jazyka českého.

(Časopis Musea království Českého 1846, sv. 2.)

Veliké a spravedlivé stížnosti vedou se od věrných synů vlasti na to, že národnost česká za našich dob tak velice jest ztenčena, ba v samých těch skrovných mezích, do kterých jest vměstnána, jakouž takouž jsoucností svou dosti pracně hájiti musí proti nepřítelům svým, kteří přecasto i dosti nepoctivých prostředků se uchopují, by jí co možná uškodili. Tomu že tak jest, jakž může komu divno býti, komu známa jest historie národu Českého, která téměř nic jiného není, nežli řada bojů národnosti proti cizotě. Od nepamětných, předhistorických časů, po všechny i nejskvělejší doby svého bytu národ Český těžký zápas vedl se živly cizími; nebylo jedné doby, v které by národnost česká dle spravedlnosti a zásluhy úplně byla uznána bývala, a v žádném věku nescházelo samých rodilých Čechů, kteří to sobě za čest pokládali, míti v lehkosti materský svůj jazyk. Avšak právě tato zvyklost jazykových a národních bojů dodala národu Českému té tuhosti a pružnosti, že, přestáv ze všech nejhorší protivenství posledních století, ještě dosti síly podržel, aby se v nejnovějším čase k no-

vému národnímu životu vzkřísil. Úplné sestavení všech jednotlivých útoků na národnost českou a bojů z toho povstalých naplnilo by tlustou knihu, an záležitost ta skrz celou historii národu jako jedna nit se táhne; avšak již vytknutí některých hlavních momentů ze všech věků stačí ku poznání, že národnost česká téměř v žádné době neměla bez odporu všeobecnou, bezvýminečnou platnost.

První nám známé vltazování se cizoty jest v Libušině soudu žádost Chruďošova, aby co prvorozený veškerým otcovským dědictvím sám vládl, jakýž byl obyčej u Němců, kdežto naproti tomu u Slovanů právo platilo, aby všechny děti stejně poděleny byly statkem od rodičů zřádkeným. Tedy jak daleko nejstarší písemní památky naše sáhají, v boji nalezáme živel německý a český. První pak nám známý obhájce národnosti české proti cizotě jest onen buď skutečný aneb vymyšlený „Ratibor od hor Krkonoš“, jenž opřel se neslušně žádosti Chruďošově slovy:

„Nechvalno nám v Němcích iskat pravdu,
 Ů nás pravda po zákonu svatu,
 Juže přineseču otci naši.“

Nedlouho potom, ač s jistotou nelze určití kdy, stalo se dle svědectví Kralodvorského rukopisu, že

„Pride cuzí úsilno v dědinu,
 A cuzími slovy zapovieda.“

V tu dobu vidíme Čechy podrobené národu cizímu, jenž jim i zvyky a obyčeje své vnucoval. Ale nevytrpěli toho dlouho Čechové, nýbrž valně povstavše utiskovatele své v krutém boji přemohli a ze země vyhnali.

Tyto pak doby až do uvedení křesťanstva považovati můžeme za doby největšího květu čisté, přesné národnosti slovanské v Čechách, které nikdy se více ne navrátily; neboť jak mile osvěta křesťanského náboženství nad Čechami zasvitla, tu bohužel již i němčina a latina do země se hrnuly, tato vyšší okresy opanovala, ona do života společenského se drala. Pokoření se Václavovo králi Německému Jindřichu I. německému vplyvu do Čech bránu otevřelo. Boleslav I., ač statečně bránil, však neobhájil samostatnosti své, a Němečtí císařové začali pokládati Čechy za část své říše. Tu počala mezi vyššími stavy cizí vzdělanost více platiti nežli domácí, i posílali syny své do Němec na učení, ač i v Čechách o školy nouze nebyla. Tak svatý Vojtěch vzdělán byl v Magdeburce, z čehož počlo, že sobě české mravy v nechuť vzal a potom raději vlasti své prázdna se učinil. Úředním jazykem stala se v Čechách záhy latina, o vzdělávání národního jazyka žádné péče nevedeno. Přivtělením se knížat Českých k říši Německé za Oldřicha usnadněno usazování se v Čechách Němců, národu, kterýžto odjakživa až po tyto doby rád vlast svou opouští a v cizích krajinách lepšího bytu vyhledává. Ale nemusili se noví příchozí příliš slušně chovati k přirozeným obyvatelům země, do které hostinsky přijati byli, ovšem pak nejinače než jako za dnešních dnů hrdě vzhledali na národ Slovanský a všemožně ho potupovali; neboť jinak nemohl by byl říci Kosmas o Břetislavovi na rok 1038: „Perpendit innatam Teutonis superbiam, et quod semper tumido fastu habeant Sclavos et eorum linguam.“ (Rozvážil vrozenou Němcům pýchu, a že vezdy v ošklibost a pohrdání berou Slovany a jich jazyk.) Nebyloť to asi též pro zásluhy, že Spytihněv, ani vlastní matky

nešetře, všecky Němce z Čech vyhnal, ač nebyl sám veliký ochránce národnosti slovanské, an mnichy, téhož jazyka užívající, z kláštera Sázavského vypudil.

Ale nemělo to dlouhého trvání, a opět Němci počali se tronsiti do Čech a zvláště v městech se osazovali, jakož Soběslav I. zvláštními výsadami nadal obec německou v Praze. Ti svá od českých rozličná práva de země přinášeli a jimi pod správou svých vlastních soudců se řídili, kteří pak i jiné obyvatele zemské buď s vůlí buď proti vůli jejich před se potahovati počali. Abychom pak věc jinde pověděnou zbytečně tuto neopakovali, odkazujeme na výborné pojednání pana Tomka: „O národnosti české a německé“ v časopisu Musea království Českého na r. 1845. Že i do úřadů jim nenáležících se třeli, dokazuje zákon na sněmě r. 1135 vynešený, aby žádný cizozemec úřadu nezastával pod uřezáním nosu.

Za prvních králů Českých byla již němčina při dvoře i mezi vyššími stavy vůbec oblíbena, Václav I. seznamoval Čechy s německými obyčeji a sám prý německé verše skládal, panstvo přijímalo německá jména, jichž až po tu dobu množství bez proměny se zachovalo, a města zvláště za Přemysla Otakara II. tak hustě německými řemeslníky jsou osazena, že němčina ve větších městech brzy češtinu převyšovala. K tomu když povážíme, že jazyk vyšší jednací latinský byl, jazyk český obmezený nacházíme pouze na vesnice a na lid obecný, sotva v lepší míře než dnešního dne.

Při korunování krále Jana r. 1311 dle svědectví Petra Zbraslavského větší počet byl lidu, který německy, než který česky zpíval: „Turba Bohemorum canit, quod scivit, eorum lingua, sed ipsorum pars maxima Teutonicorum cantat teutonicum.“ Týž Jan, sám jsa cizozemec,

i úřady cizozemcům svěřoval, čímž němčina velmi v zemi se plodila, až pak stavové tomu odpor položili a on úřady zemské rozenými Čechy obsaditi musil. Toho času první práva městská němečtí radní v Praze s povolením krále v německém jazyku navrhli (1341).

Za Karla uznáno bylo za potřebné, aby král připověď otce svého strany usazování na úřady rozených Čechů obnovil. Avšak, jak veliké tehdaž musilo býti působení Němců na důležitosti zemské, z toho vysvitá, že se jim povedlo, přidati k samému zákonu tomu výmínku takovou, která jej zcela neprospěšným, pouze ilusorním činila. Bylo totiž ustanoveno, „aby nikdo soudcem v zemi nebyl, kterýž by neuměl mluviti a rozuměti řeči českého jazyka, *leč by měl do sebe zvláštní mravy, ctnosti a umění.*“

Zatím pak právě za Karla potřeba i důstojnost češtiny vždy více se ohlašovala, čemuž nemálo i nově založené vysoké učení Pražské přispívalo, neboť větší učeností se lidem i hlavy otvíraly, tak že o mnohých věcech přemýšleti počali, kterých sobě dříve nevěfmali. Než naproti tomu vždy byl mezi učenými veliký počet těch, kteří pouze v latině všecku dokonalost a vzdělanost hledajíce, národním jazykem, jež sprostým nasývali, pohrdali. Plemeno pak těch pyšných latinářů ještě za několik století trvalo. Takovým praví ctihodný mudrc Štítný: „Svatý Pavel k Židům hebrejsky, Řekům řecky, každému v řeči jeho srozumitelně psal; proč bych já Čechům krajanům česky psáti se ostýchal? Budu česky psáti, proto že Čech jsem, a pán Bůh Čecha jako Latinka miluje.“ Jinde zřejměji dokládá o učených svého věku, „ježto hyzdíe knihy české, ač i dobré, snad chtěie, aby jen sami byli moudří viděni.“ Opět pak jinde praví:

Sež pak rechnie a vrči pyšně na mě, anebo hlupí, vše hyzdíe jemuž nemohú sami rozuměti, ež píš y.“ Tedy i protivensství bylo zakoušeti těm, jenž y psali.

O pokažení pak jazyka v ústech měšťáků svého času nesl Hus tato památná slova: „Také knížata, páni, ři, vládky, měšténé mají se postaviti, aby česká řeč synula; pojme-li Čech Němkyni, aby děti ihned česky ili a nedvojili řeči, neb řeči dvojení jest hotové záviní, roztržení, popuzení a svár. Protož svatě paměti arel císař král Český přikázal jest byl Pražanům, aby všé děti česky učili, a na radném domu, jemuž německy škají rathús, aby česky mluvili a šalovali. A věrně, ako Nehemiáš slyšav, ano dítky židovské mluví odpolu azotsky a neumějí židovsky, proto je mrskal a bil: též nyní hodni by byli mrskanie Pražané a jiní Čechové, jenž mluví odpolu česky a odpolu německy. A kdo by mohl vše vypsati, co sú řeč již českú zmiotli; tak že kdy pravý Čech slyší, ani jinak mluví, nerozumí jim co mluví.“ — O mnoho-li as lépe bylo tehdaž než nyní?

Až do krále Václava IV. rada měst Pražských na větším díle z Němců záležela, což on zrušil, a na budoucí časy ustanovil, aby většina byla Čechů. Týž král zlomil převahu Němců, již měli na universitě nad Čechy, neboť užívajice tři hlasů, Čechové pak jediného, všechna výnosnější místa a úřady mezi sebe dělili, tak že domácí Čechové velice tím zkracováni byli. Což mistři čeští králi přednesše, na něm vymohli, že věc obrátil a Čechům tři hlasy, Němcům pak jeden udělil. Nad tím rozmrzevše se mistři a profesori němečtí Prahu opustili a v Němcích vysoké školy zakládali. A však tiž mistři, jimž později přece po Praze se zastesklo, mstili toho

na Janu Husovi, který všech těch věcí byl původce, a bez jejich přičinění by sotva od otců Kostnických k smrti odsouzen byl.

Bez předcházejícího ustavičného boje české a německé národnosti nebylo by bývalo Husitské války, v kteréžto Čechové, jako někdy za Záboje, násilně okovy své přetrhnouce, všecku cizotu dočista se sebe stříšali. Tu dobytá úplného vítězství národnost česká, český jazyk na místě latinského do soudů a kancelářů uveden, a stav městský docela počestěn. Nebyloť pro národnost českou tak příznivé doby od uvedení křesťanstva. Ale i v této době, kdežto český jazyk v největší slávě se stkvěl, mnohá památka z předešlé jeho podrobenosti se udržela. Tak ještě v polovici 15. století zachovával se obyčej kapitoly Pražské, německé kázání v kostele, české pak venku míti. Zde ovšem dalo by se to vysvětliti tím, že na dvůr ohled brán býti musil, kterýž vždy více německý byl; ale kterak vysvětlí se to, že tak činěno na všech kolegiálních kostelích a nadaných klášterích, jakž Eneáš Sylvius dosvědčuje, vyjma mnichy žebravé, jimž povoleno bylo v kterémkoli jazyku lid poučovati?

A v též slavné době národnosti české směl Židek králi Jiřímu, rozenému Čechu, bez pokárání udělovati radu následující: „Ať kněží nezpívají česky v kostelích na mši, neb to není žádný prospěch než roztržení, a křtí latině. Obci v kostele písně svaté před kázáním mohou pro náboženství dopuštěny býti až do arcibiskupa, potom, co učiní arcibiskup, to buď.“ Co se týče užívání národního jazyka od kněží při službách božích, v tom Židek jako katolík toliko s obecným míněním církve se srovnává, a rada ta mu ve zlé vyložena býti nemůže; ovšem pak to, že zásadu tu i na pobožnost od lidu ko-

nanou vztahovati chce. Ale Židék vůbec nebyl valný přítel národnosti české, i nechtěl chváliti snažení těch, kteří žádnému cizozemci měšťanství propůjčiti a žádného jazyka kromě českého v zemi trpěti nechtěli, a to z té příčiny, „že jedním jazykem se nevzdělá království, ale rozličností jazykův, roucha u lidí.“ (!)

Učený Bohuslav Lobkovic z Hasišteina, dle svého předsudku školáckého jazyk národní za sprostý máje — neboť jej *linguam vulgarem* nazývá — latinsky psal v době, kde jazyk český ovšem již tak vzdělán byl, že by byl k vyjádření všeho tak dobře jako latina postačil. A nebyl on jediný toho plemena latinářského, ale předsudek ten, že latinou toliko důstojno psáti muži učenému, toho věku, ba ještě mnohem později, jak již svrchu podotknuto, běžný byl. Avšak lidé zdravějších rozumů jináče smýšleli. Tak praví Viktorin Kornel ze Všehrd v předmluvě na Chrysostoma: „Němci, jichž jazyk tak drsnatý, tak drepťavý a tak nerozumný jest, že jeden s druhým mluvě, Němec s Němcem sobě častokráte nerozumívají, avšak jej našemu na potupu šíří a trů. — A sami my ze všech národů budem, kteříž svůj jazyk přirozený, dobrý a ušlechtilý, rozumný, bohatý a hojný, nám od Boha daný, potupíc latinsky nebo německy, obojím nevďek, sobě k posměchu vzdělávati budem. — Ačkoliv také bych mohl latině snad, tak jako jiní mně rovní, psáti, ale věda že jsem Čech, chci se latině učit, ale česky psáti i mluvíti: aniž mi se zdá, tak svú řeč přirozenou v nenávisť míti, ačkoliv někteří se za ni stydí, a tak ji nemilovati, abych všeho, což bych koli psáti chtěl, českým jazykem raději nežli latinským nepsal.“ Tedy ten samý stav věcí, co o století dříve, kdež Štítavý podobnými slovy horlil. Že by se kdo v době nejutěšenějšího

rozkvětu národnosti své za jazyk materský styděl, jak tuto dokládáno, jest snad bez příkladu v dějinách člo- věčenstva.

Že pak Němci vždy ještě dosti veliké působení v Čechách měli, aby i zákony proti nim vydané v samém znění jich neplatné učiniti mohli, dokazuje následující výťah z akt Plzenských: „Léta 1500 páni konšelé i hned po obnovení rady, jsouce se všemi jinými přísedními oso- bami shromáždění, slavně mezi sebou zavřeli a společně na tom zůstali, aby, co se pouhých Němcův dotýče, kteříž nic česky neumějí, žádný z nich zde za souseda přijímán nebyl, aniž za člověka v kteréžkoli vsi městské, ani aby domu nenajímal v městě, dokud by se česky mluvití ne- naučil, *leč by se takový člověk dobrý nahodil, kterýž by se pánům napřed a obci líbil a hoditi mohl.*“ Ejhle ten samý zničující přívěsek, jako svrchu při zákonu Kar- lovu strany neusazování cizozemců na úřady zemské!

Roku 1507 horlí Konáč v předmluvě na Luciana na nenávislníky národného jazyka: „Ovšem nepochybují o tom, že jiným na vodě psáti budu, a zvláště těm, *kteréž tak velická a jaká vzteklá nenávisť přirozeného drží jazyka, že mnohokrát z omýlení české písmo v ruce své vezmouce hned rychle zase nejinde než jako horké uhlí vypouštějí.* Takovéť já mezi těmi, kteréž po- smívání jsou nejhodnější, počítám. Ne takovéť jistě Němci nenávisť (všecky jiné pro ukřácení pomina) k svému drsna- tému jazyku mají.“ — Mohl-liž kdo o našich časech sil- něji se vyjádřiti?

Matouš Kolínský, od Ferdinanda I. do stavu šlech- tického povýšený, chlubí se tím, že sobě zvolil predikát český, pravě: „Já jsem snadno mohl z německých jmen Dorf, Berg, Stein a t. d. sobě dáti, ale já jsem Čech a

na tom dosti mám.“ Z toho viděti, že za těch dob u mnohých německá jména v oblibě byla.

Za Ferdinanda I. pro nedostatek kněží katolických, zvláště klášterních, uváděno do země mnoho cizích česky neumějících. Ti, chtěli-li prospěšni býti, musili se teprv pracně českému jazyku učit, jakož jmenovitě jesuité na znamení zvonečku denně hodinu v českém jazyku se cvičili. U sv. Klimenta mívali odpoledne české kázání, kteréž ale r. 1567 pro nedostatek posluchačů přestalo, an německé kázání napořád trvalo.

Ani pak vyhlášený zlatý věk Rudolfův všecky předsudky strany jazyka nevyvrátil. Celá téměř literatura toho zlatého věku tak zvaného záleží pouze ve spisech prstonárodních, an o vědách vždy latinsky psáno a v téměř jazyku i básněno bylo. Poslyšme slova Veleslavinova v dedikaci *Sylvae quadrilinguis*: „Non enim cum illis sentio, qui eam (linguam bohemicam) ut barbaram calumniantur, ut inopem et tenuem in angustos fines includunt, ut ineptem et ad res explicandas haud idoneam contemptim negligent. — In qua (lingua) ornanda, perpolianda, augenda et propaganda si nos Bohemi vel Germanorum vicinorum et civium nostrorum exemplo studia veterum Graecorum et Latinorum imitaremur, jam dudum commigraret ad nos et in civitatem nostram transiisset omnis sapientia graeca et latina. Loqueretur nobiscum materna nostra lingua Plato, philosophorum deus, disputaret de natura, moribus et artibus doctissimus Aristoteles etc. Sed contrarium fieri videmus, fatone an incuria nostra, non difficile fuerit divinare.“ (Neboť nesmýšlím s oněmi, kteří jej [jazyk český] jako barbarský osočují, jako neobratný a skrovný v úzké meze zavírají, jako neschopný a k výkladu věcí nespůsobný zanedbávají.

V jehožto [jazyka] vykrašlování, hlazení, množení a rozšiřování kdybychom my Čechové aspoň za příkladem Němců, sousedů a měšťanů našich, studia starých Řeků a Latinsků následovali, již dávno byla by k nám se přistěhovala všechna moudrost řecká a latinská. Mluvil by s námi materským našim jazykem Plato, bůh mudrců, rozprávěl by s námi o přírodě, mravech a uměních veleučený Aristoteles a t. d. Ale naopak dítí se vidíme, zdali osudem aneb vlastní nedbalostí, nebude těžko uhodnouti.)

V samém pak jazyku zlatého věku němčina neschází stop svého působení zanechala v germanismech jak ve slovích tak frásích. Tu bylo *kvaltů, křtaltů, fre-suňků* a jiných nešvar množství, tu se s úmyslem *vůkol chodilo* (umgehen) a t. d., až strach jest nezkaženému českému sluchu. Němčina byla se toho času opět hrubě zakořenila v zemi, tak že i ve školách vedle latiny místa jí dáváno. Biskup Vilém Prusinovský, jenž r. 1570 jesuity do Holomouce uvedl, rozdával skrze ně české i *německé* knihy mezi lid. Tedy již do obecného lidu němčina zasahovala. Muselať pak Holomouc nad jiná města býti němčinou nakažena, neboť r. 1610 Karel z Žerotína magistrát Holomoucký napomíná, aby mu budoucně *česky*, ne pak *německy, jakž činili*, psali, ano láska k vlasti zavazuje ho, netrpěti žádných škodlivých novot. Byla-li to tedy novota, z toho vidět, že v tom čase němčina zmáhala se a rozšiřovala.

Roku 1614 a 1615 slezská odnárodnělá knížata jednali na sněmě o místo kancléře německého, k čemuž však stavové nepřivolili.

Nad jiné pak památný a pro čas tehdejší charakteristický jest onen artikul sněmovního snešení od r. 1615, který se jazyka českého týká. Pro jeho důležitost polo-

žime jej zde celeji, nežli kde jinde se nachází. Zníť pak takto: „Při mnohých nynějších obyvatelích království tohoto nemůže se než tupití, že šlepci předků svých následují, více se na uvedení sem do tohoto království, vlasti naší milé, všelijakých cizích jazykův a národův vydávají; čemuž kdyby jednou časné v cestu vkročeno nebylo, nemohlo by naposledy to než s velikou záhubou i utištěním národu našeho Českého býti. Na oko se spatlňuje, že vždy více a více do země cizozemců přibývá, kteříž se zde osazují, své živnosti, obchody a handle vedou, velikých statků docházejí, na úřady ty i jiné, obzvláště v městech, městečkách do rady mnozí, neumějící tři slov českých, stranám česky své věci přednášejícím nerozumějící, a práv tohoto království povědomí nejsouce, dosazeni bývají, ano i v mnohých místech tohoto království před soudy a v místech radních jazyky cizími, což patrně čelí proti *Zřízení zemskému B, 32*, kdežto obmezeno, aby všickni před soudem zemským českým jazykem své pře vedli, i také proti výš připomenutému předků našich jistému nařízení, se mluví a pře vedou. Ano i na nejedněch kolaturách stavův království tohoto, k kterýmž však lidé poddaní osadní větším dílem mimo jazyk český jiného žádného neumějící, náležejí, kněží cizozemci, jazyka českého neužívající se dosazují a chovají. *Ježto toho na odpor neslyší se, aby Čechové odsud ze země jinam se táhnouti, osazovati, kdekoliv u cizích národů podobného pohodlí neb jiného takového fedrunku užiti a kde v které cizí zemi jazykem českým buď při právech a před soudy mluveno aneb v kostelích slovo boží kázáno býti mělo.* Odkudž zřejmo jest, že Čechův ubývati a cizozemců do království Českého zhusta přibývati musí. A protož na tom J. M. C. s stavy jednomyslně

se snéstí ráčil: Předně aby všickni ti, kteříž z cizích zemí posavad do království tohoto buď za obyvatele do země, anebo do měst za měšťany přijati jsou, děti své hned z mladosti jazyku českému povinni byli učiti dáti, tak aby, jsouce zde zrodili a zrostli, toho že Čechové jsou (poněvadž jeden národ od druhého ničím tak jako jazykem rozeznán býti nemůže) skutkem dokazovali. A aby děti cizozemcův také v nově posavad do země přijatých větší příčinu k učení se jazyku českému měli, protož aby dědici obojího pohlaví vyšších i nižších stavů, kteří by jazykem českým dobře mluvití uměli, po smrti rodičův svých napřed před jinými v statech pozemských dvojnásobně dědili a tak jim raději statky pozemské zůstávaly, jiní pak a kteří by česky neuměli, tehdy ti a takoví aby na penězích anebo jináč díly své přijíti a na tom zůstati povinni byli. Na potomní však a budoucí časy, od zavření tohoto generálního sněmu, aby žádný cizozemec, který by jazyka českého neuměl a potřeby své v témž jazyku srozumitelně přednésti nemohl, do země za obyvatele, ani do měst za měšťánina žádným způsobem přijímán nebyl; nýbrž aby každý ten, kdož by toho, aby do království tohoto přijat byl, žádati chtěl, nejprvé se jazyku českému naučiti povinen byl. A když by se naučil, tu teprv aby mu se toho dostati mohlo a prvé nic. Však s tou přitom znamenitou výminkou, aby žádný takový v nově do země přijatý cizozemec ani děti jeho do třetího kolena na žádné úřady buď zemské buď městské i jiné, ani také do žádných soudův desazováni nebyli. — — — A jakož jistá zpráva se činí, že by některé osoby z stavův i také obecných lidí mezi sebou se zavázali, aby při shledání jich společném žádný jazykem českým nemluvíli, což na veliké zlehčení a potupu našeho

jazyka českého se vztahuje: protož jsou se o to tak anesli, kdož by koliv ten a takový byl, jsouc obyvatel tohoto království, jazykem českým (umějíc jej) mluviti nechtěl a jiné též od mluvení českého odvozoval, aby v zemi trpín nebyl, nýbrž v půl létě pořad zběhlém ven z země se vystěhovati povinen byl. A pokudž by toho neučinil, aby jako rušitel obecného dobrého dále žádných práv a svobod království tohoto užívati nemohl. A poněvadž se to také vyhledalo a našlo, že v některých místech zde v království Českém, zvláště v městech Pražských, německého národu lidé obcí německou se jmenují, ješto v království tomto Českém o žádné jiné obci mimo obec českou se neví — — — protož na tom jsou se všickni tři stavové snesli, aby toho na budoucí časy nikdy nebývalo a nějaká obec nová v království tomto zvláštní německá se nejmenovala. Kdo by se pak přes to jich stavův snešení toho dopustil a jinou obec mimo obec českou jmenoval a uznával, ten každý aby pokutu výš položenou podniknouti povinen byl!“

Tak mocné obrany potřebovala tedy národnost česká v časech, kde jazyk český byl panující v zemi a úřední i soudní! A v těch časech dály se věci proti němu, jaké jenom v nedávno minulé době jeho nejvyšší sniženosti se opakovaly! Věci to k více nepodobné, kdyby nebyly stvrzeny tak váženým svěděctvím, jako jest sněmovní snešení.

Jaké protivensství jazyk český po osudné bitvě Bělohorské až téměř na naše časy snášeti musil, beztoho každému povědomo, pročež známé věci tuto opakovati nechci. Již r. 1627 do úřadů vedle českého uveden i jazyk německý, státní pak jednání pouze němčinou se konalo. Během času čeština z úřadů *skutkem*, ač *několik*

zákonem, docela vytištěna. Konečně zavedením německých škol od císaře Josefa II. a záповědí, aby nikdo bez do- statečné známosti německého jazyka do latinských škol připuštěn nebyl, jako poslední rána zasazena české ná- rodnosti, o které již, jakoby jí ani nebylo, sotva zmínky kde činěno. Kterak právě tou osudnou ranou jako z tvr- dého sna probuzena k novému životu procitla a neunav- nou snahou vždy rostoucího počtu věrných vlastenců zvláště za posledních let k zpanilému květu dospívala, a zpírajíc se na své dobré právo směle proti odpůrcům svým stavěti se počíná, toho všickni svědkové a dílem i účastníci jsme. Dosáhl již literatura česká stupně tako- vého, že již ne s úsměškem ale s vážností a dílem i s podivem na ni se hledí. Ale právě čím více prospívá a se zvelebují, tím lítěji sápadí se na ni nepřátelé její, nade vším právem lidským i vzdělaností se zapomínajíce, tak že tudy jako nová doba protivenství jejího povstává. A však zbraň, kterou tito odpůrcové naši proti nám bo- jují, jest příliš nemotorná, a patrná jízlivost jejich sama k naší straně mluví, tak že počínání jejich více nám pro- spěšno jest než škodlivé. Nicméně nebude zbytečno bu- doucně, kdykoli příčina důležitější se okáže, nerozumnost a ničemnost jeho odkrývat, aby známost o něm co možná nejvíce se rozšířila.

Tento pak obraz nátisků, jaké národnost česká od jakživa snášeti musila, sestavil jsem k potěše oněm, kteří naklonění jsou nad nynějším jejím stavem soufati, aby viděli, že jako nic nového pod sluncem, vše to, co za našich dnů diti se spatřujeme proti národnosti naší, jest toliko opakování věcí, které již před stoletími se dály, aniž proto národ Český vyhynul. Zdáť se věra, jakoby prosmatelnost božská národ náš pro tuto jeho tuhost a

pružnost, která mu ani pod největší tíží osudů docela klesnouti nedovoluje, schválně byla určila býti štítem kmenu slovanskému, který by šípy přirozených jeho nepřátel zachycoval, neboli stráží pomezí, jenž by odbíjela útoky nalehající cizoty. A takové povolání ovšem národu našemu ke cti slouží, an na jeho pevné vytrvalosti jest založeno; pročez každý jednotlivec to sobě za povinnost měl, v každé příležitosti dle moci své národní tuto úlohu plniti a tak slávu národu svého množiti a rozšiřovati.

Literární úvaha.

(Časopis Musea království Českého 1858, sešit 1. a 2.)

Mistra Jana Husi Orthografie česká. Vydal Alois Vojtěch Sembera.
Jana Blahoslava Gramatika česká. Vydali Ignác Hradil a Jos. Jireček.

Hlavně bylo to století 15. a první polovice 16., ve kterém čase jazyk náš český starší svou formu proměnil v nynější tvárnost. Od té doby, co latina přestala býti výhradním jazykem jednacím, nabývala řeč národní vždy širšího pole, čehož přirozený následek bylo pilnější a všestrannější její vzdělávání. Tu musila se záhy objeviti potřeba pravidelného a duchu jazyka přiměřeného způsobu psaní, kdežto až dosaváde nedostatečné abecedy latinské užíváno bylo velmi nemotorně a od rozličných písařů nestejně. Jako jinde tak i u nás byl to reformátor církevní, který se stal spolu reformátorem na poli jazyka, jehož psaní uvedl v pevná pravidla. Tím nabyto nezvratného základu k posloupnému se vyvinování všeobecné spisovné řeči, jejíž tvar ustálen hlavně knihotiskem v ty doby vynalezeným. Nežli však toto jeho se utvořování doručeno tak daleko, aby v podstatě své pokládáno býti mohlo za ukončené, uplynulo dobře půl druhá století. Pochod děje toho byl nenáhlý, a dlouhá

tato přechodní doba vyznačuje se přehojnými fázemi, jež krok za krokem kriticky stopovati byla by věc velezajímavá, ač ovšem nemálo pracná i dosti nesnadná.

Uvedení v čele úvahy této dva spisové naznačují počátek i konec přechodní této periody, pročež za slušné máme promluvit o nich společně. Oba nyní ponejprve jsou tiskem vydáni.

Husova „orthografie“ psána jest latinou, které onoho času výhradně užíváno při spisování vědeckém po celé Evropě, an jazyky národními mluveno toliko k lidu obecnému o předmětech všedních. Ve spisku tom, jakkoli objemu jen skrovného, objevuje se nám Hus se strany jiné, nežli s jaké naň obyčejně bleděno bývá: poznávámeť v něm muže filologicky neobyčejně vzdělaného, ducha jasného a bystrého. Tak důkladnému znateli jazyků starých, jako byl on, přičítati a protiviti se musil barbarský způsob, jakým dle tehdejšího obyčeje naznačovali se v písmě zvláštní zvukové materštiny jeho dvojnásobením a divným hromaděním liter abecedy latinské, již pro zvuky tyto scházelo vlastních známek. Povědom jsa i písma Slovanům vlastního, v kterém každý zvuk i zvláštní známku svou má, umínil si ke vzoru jeho sestaviti podobnou abecedu pro Čechy ze známek obvyklého písma latinského, a tak celý způsob psaní zjednodušiti a usnadniti. Jak dalece k tomu pobádala náboženského reformátora i žádost, přístupnějšími učiniti své spisy lidu obecnému, nebudeme zde vyšetřovati; že bez toho nebylo, snadno jest pochopitelné. Nám pouze o to se jedná, abychom ukázali, jak dalece tomuto úkolu svému dostál.

Vůbec-li se Hus považuje za vynálezce a tvůrce nynějšího pravopisu našeho, to vším právem se děje; neboť jakýmkoli změnám od oněch dob až na naše časy

podlehala orthografie česká, ty všechny pouze a jedině týkaly se věcí případných, v podstatě a základě samém ničeho nezměněno. Všecky od časů Husových nastalé proměny pravopisu českého dlužno považovati jenom za výsledky přirozeného dalšího vývoje jeho na nezvratném, od Husa položeném základě.

Tuto trvalou platnost Husova pravopisu přičítati sluší dvěma věcem: 1) pravidlu od něho stanovenému, že každá hláska psána býti má toliko jedním znamením, a 2) přísnému rozdílu, jaký činil mezi *i* a *y*. Co se onoho prvního dotýče, vymyslel sobě Hus — aby vystačil se známkami latinské abecedy také pro zvláštní české zvuky, jichž latina nemá — velmi důvtipně znamenání některých liter puntíkem neb čárkou, kterýž tak zvaný diakritický způsob psaní pro svou jednoduchost a přiměřenost v novějším čase netoliko též od jiných slovanských nářečí jest přijat, nýbrž i od nejslavnějších filologů k vyjadřování cizích zvuků písmem latinským schválen a oblíben. Puntík zavedl Hus hlavně k změkčování zvuků, klada jej nad *c*, *d*, *n*, *r*, *s*, *t*, *z* (*č*, *ď*, *ň*, *ř*, *š*, *ť*, *ž*); při jediném *l* užil ho k naznačení tvrdosti, z čehož pošlo později zavřené *l'*, dochované ve švabachu téměř až na naše časy. Čárky užil Hus při samohláskách k naznačení delšího jich trvání (*á*, *é*, *í*, *ó*, *ú*, *ý*). Veskrze však přece neprovedl Hus pravidlo své, aby každá hláska psána byla jedním toliko znamením, přijav do své abecedy složenou známku *ch* pro slovanský zvuk *x*, jižto umístil na samý konec, což patrně ukazuje na známost azbuky. Ještě však patrněji vysvitá tato z přísného rozdílu, jež činí Hus mezi literami *i* a *y*, a jakož by sotva byl uměl činiti bez náležité zběhlosti v jazyku církevním; neboť *slyšeti* rozdílu tohoto z úst Čecha bylo ten-

krát již asi tak málo jako nyní. Zajisté nepřeháníme tvrdíce, že brzké ustanovení důležitého toho rozdílu nemálo přispělo k dosažení onoho vysokého stupně gramatické vzdělanosti, jakým nářečí naše nad ostatní své slovanské sestry vyniká.

Ukázavše na hlavní zásluhy Husovy o jazyk náš, nemůžeme se pouštět v další rozbírání spisu jeho; povíme jen, že latinský text jeho vytištěn dle jediného posud známého rukopisu, jež pan Frant. Palacký r. 1827 v archivu Třeboňském byl nalezl — kdežto dříve jen abeceda Husova známa byla, kterou také Jungmann do prvního vydání své historie literatury přijal — a že pan profesor Šembera výtečně jej do češtiny přeložil. Mimo to opatřil pan vydavatel spis ten hojnými vysvětlujícími poznámenánými, a na konec přidal k němu, jako na ukázkou praktického upotřebení Husovy orthografie, některé výňatky z jeho spisů.

Vydání jest velmi sličné a úpravné, a činí všecku čest tiskárně Leopolda Sommra, ze které vyšlo.

Od časů Husových až na Jana Blahoslava stala se s jazykem českým veliká proměna. Vzdělává se nejvíce podle vzorů latinských, pozbyval znenáhla forem, k nimž podobných latina neměla, neboť za příkladem učených, kteřížto je ve spisech počali zanedbávat, pomalu i lidu obecnému, mezi nímž spisy tištěné vždy hojněji se rozšiřovaly, v zapomenutí přicházely, až konečně nejenom ze spisovního jazyka, nýbrž i z mluvy obecné načásto se vytratily. Míníme zde hlavně duál a staré aoristy. Naproti tomu nabýval jazyk čím dále tím větší určitosti, on počal se usazovati jak v lexikálním tak i v syntaktickém ohledu, v zevnitřní pak formě své utvářel se vždy stejněji. Toto poslední dalo se nejvíce za

příkladem mluvy, jaká panovala v Praze, jakožto středu říše i vzdělanosti, i v nejbližším jejím okolí, a tím způsobem opanoval v jazyku spisovném onen aticismus, který sice nemálo přispěl k jeho vybroušení, s druhé pak strany užíváním hlásek tenších na místě plnějších a širších libozvuku nehrubě posloužil, ba někdy stejným íkáním v rozličných skloňovacích pádech i srozumitelnosti na ujmu jest. Vedle těchto proměn vtíraly se také do jazyka českého hojně cizomluvy, jak jednotlivých slov tak i celých obrátů čili frásí, a to hlavně germanismy, když stýkání se národu našeho s německým vždy bližším se stávalo. Z takových germanismů, jichž větší část teprva během 16. století v českém jazyku spisovném zdomácněla a takorka vůbec uznávaného práva občanského nabyla, ovšem se trvale dosti málo udrželo, jak mile úpadkem literatury vliv řeči spisovné na mluvu národa zastaven jest — důkaz to, že barbarismy tyto v lidu samém kořenů žádných neměly, a jenom pomíjející modou co nevkusná a nepřirozená ozdoba do knih uvedeny byly. Z toho všeho utvořil se jazyk novočeský, jehož zevnitřní tvářnost v druhé polovici 16. století se ustálila, z kteréžto doby pochází druhý z uvedených svrchu mluvnických spisů, Blahoslava tak zvaná „Gramatika česká“.

Že v průběhu tohoto přechodu od staré češtiny k novější nescházelo mužů, kteří zřetel svůj obraceli na zvláštní povahu i vnitřní ústrojí jazyka, bedlivě a snažně je zpytující, rozumí se samo sebou; to však jest zvláštní a nápadné, že snahy takové dlouho zůstaly dosti neprospěšné v době, kde následkem obnovení klasických studií filologie byla vědou hojně vzdělávanou. Kdo však blíže přihlídně k povaze oné doby v našich vlastenských dějinách, divení svého umění spatře, kterak daleko větší

část duševní činnosti našeho národu zanjata byla otázkou náboženskou, na velikou ujmu vzdělání vědeckému. Následkem pak poměrá politických čím dále tím více v zapomenutí přicházeli svazkové rodné příbuznosti, spojující národ náš s ostatními Slovany, jichžto vědomost v 15. století obzvláště byla živá, a studium jinoslovanských nářečí, jmenovitě pak církevního, o jakémž v době oné patrně stopy se vyskytují, upadlo téměř docela v zapomenutí. A bez známostí těch jakých pokroků mohla učiniti mluvnice česká?

Jakožto prvních gramatiků českých objevují se v šestnáctém století jména *Beneše Optata*, *Petra Gzela*, *Václava Filomatesa*, nad jiné pak *Jana Blahoslava*, výsoce vzdělaného přednosty Českých bratří, jednoho z nejplodnějších a nejdůkladnějších spisovatelů svého času. O něm praví Jungmann ve své historii literatury české, že „sepsal gramatiku českou, která sice nikdy tištěna nebyla, ale ve školách bratrských se přednášela“. Toto jeho dílo vydali nyní ponejprv pánové Hradil a J. Jireček dle rukopisu Teresiánské akademie ve Vídni. Že by podle spisu tohoto, jak před námi jest, kdy ve školách přednášeno býti mohlo, není naprosto podobné; avšak obmeziti se dá tvrzení Jungmannovo slušně v ten smysl, že ve školách bratrských při cvičení v češtině přidržováno se zásad a náhledů od Blahoslava v něm vyřknutých.

Kdo by se podle názvu „Gramatika“ domnívatí chtěl, že tu najde nějakou pořádanou soustavu jazykovou, velice by se mýlil; není to nic jiného nežli obšírná kritika mluvnických spisů výše jmenovaných jeho předchůdců, k níž pod jménem přídavku připojil sedmero pojednání: 1) o vlastnosti, 2) o metafoře, 3) o slovích z cizích jazyků, 4) o enalagi, 5) o figurách menších,

6) výbor slov o způsobu mluvení, kritika spisovatelů, frási, latinské, přísloví, řeči vybrané, zlé frási, kritika Žaltáře a Sumovníka, 7) o synonymech, epithetách, o dialektech, o akcentu. Text posouzených spisů úplný se tu nalezá. Ani však z těchto žádný nezasluhuje jména gramatiky, neboť jednáno v nich toliko o pravopisu a syntaxi, a toto poslední na základě mluvnice latinské a s ustavičným na ni ohledem. Jednati o skloňování, časování a těm podobných věcech zdálo se dobrým mužům zbytečné, neboť známost toho u svých čtenářů předpokládali. Ostatně Blahoslav nic příliš sobě nezakládá na díle svém, ano v předmluvě ku přídavkům zjevně vyznává, že k sepsání „bedlivě vyhledaných nějakých regulí (tak podobně jako jest v řeckém a latinském jazyku učiněno) pro jiná pilná zaměstnání dostačiti nemohl“, dokládaje: „dosti mně na tom buď, když jsem jako k nějakému stavení materiál dříví, kamení a jiné věci potřebné shromáždil.“ Snášel pak materiál tento, jak sám vyznává, plných 20 let.

Tímto vyznáním naznačena jest míra, jakou přiložiti dlužno na spis Blahoslavův, jež když považujeme za pouhé shromáždění materiálu, shledáme jej býti skladem, na onen čas velice bohatým, úvah zralých a důkladných. Že každé zrno není zlato, nic není na ujmu zásluze Blahoslavově, povážíme-li, kdy a v jakých okolnostech psal; spíše horlivost jeho o zvelebení mateřského jazyka věčného zasluhuje uznání, mnohý pak hluboký náhled v jeho pravého ducha vymáhá naše podivení.

Jest skutečně „Gramatika“ Blahoslavova spis velezajímavý, jmenovitě pak pro historii jazyka našeho velodůležitý, a ovšem hoden bližšího povšimnutí. Poznáváme z něho hlavně dvojí: *předně* stav jazyka a stapeň vzdělanosti jeho v polovici 16. století; *sadruhé* pak stapeň

deckosti spisovatele samého. Kromě toho i sem tam jímavé se vrhá světlo na rozličné tehdejší poměry naší vlasti, což vše tuto vytknouti se vynasnažíme.

Přede vámi jiným nemůžeme opomícati zmíniti se často opěťovaném nářku na pokaženost jazyka, s jakým potkáváme v této knize. Povážíme-li, jak stará tato žnost jest (již Hus nemálo na porušení češtiny toužil stýskal), seznáme z toho, jak dávno již národ náš byl obě povědom zhoubného vlivu cizích živlů na svou materštinu; a potkáváme-li se ve spisech každého věku výrazem „dobrý Čech“, jakož i tuto nezřídka, toť přece trno, že těch „dobrých Čechů“ nikdy nemusilo bývati zbyt. čili jinými slovy, že vždy jenom skrovná částka zvala těch, kteří sobě zakládali na správném mluvení psaní své materštiny.

Aniž pak tito „dobří Čechové“ bývali vždy srozumění o tom, co jest dobře česky a co ne¹⁾, což viděti Blahoslavově recenzi svých tří předchůdcův, ačkoliv my nechtěli bychom všecko podepsati, co on sám dí aneb jim vytýká. Uznáváje zásluhu jejich snahy o bravení jazyka nicméně přísnému soudu je podrobuje, často důtku svou ostrými slovy pronáší. Benešovi tatovi veliké váhy nepřikládá, „protože více byl Němec nežli Čech“ (str. 7), a tedy „defuit bono et pio alioquin iudicium aurium in nostra lingua“ (str. 103); rovněž Václavu Filomatesovi, rodilému z Jindřichova Hradce,

¹⁾ „Kolik písarů, tolik gramatik!“ volá Blahoslav i za-
: „K čemu přijdou lidé, když není řádu a když dělá kdo
chce, a potom leckdos leckoho následuje?“ A opět jinde:
komu se zdá čistě, když tak umí mluvit, jak žádný nikdy
mluvil. Sed isti semper aliquid novi, div že sobě jiné řeči
vymyslí.“ Právě jako za našich dnů!

neveliké důvěry má, ješto prý „v Jindřichově Hradci více téměř německy než česky mluví²⁾. A kteříž jsou rodilí Čechové, velmi nespůsobně mluví, admittentes germanismos sat ineptos“. Tyto dva, kde s nimi není stejného mínění, aspoň přirozenou jim cizotou vymlouvá; na-proti tomu ale na Petra Gzela Pražana za to, že upírá skutečné vyslovování diftongů *ie* a *uo*, hrubě na str. 7 vyjízdí takto: „Než Petr Gzel, zdá se, že nebylo hodné, aby se z Prahy psal, poněvadž v Praze bývá a snad s lidmi i letnými, to jest starými, mluvíraje toho neznamenal, leč snad neměl dobrého sluchu, protož tak subtylných hlaholův chopiti se všemi jejich rozdíly nemohl.“ Na všecken způsob zachovaly se obě tyto dvouhlásky mnohem déle ve psaní nežli v ústech lidu.

Útrpný nám vyluzuje úsměch domnělá nevyhnutelnost latiny ke všemu vědeckému pojednávání, jak ji zřejmě vyslovuje Filomates v předmluvě k své Etymologii tak zvané (míněna tím syntaxis) na str. 55: „Však kdož prvé z Donatu polévky školské nezakusil, a latinou sobě úst neproplákl, tent nerozumí spisu tomuto; neb se v něm latina s češtinou proměšuje, a jinak Etymologia sepsána býti nemůže. A protož jen kněžím, kteří latině umějí, písařóm, literátóm a žákóm se hodí.“

Než přistupme již k vytknutí některých jednotlivostí, které se nám vidí býti povšimnutí hodny v ohledu na stav jazyka v onom věku, při čemž hlavně obrácen bude zřetel náš k formám jazykovým, méně ke stránce lexikální.

O relativu *jenž* čteme na str. 10: „*Jenž* jest relativum utriusque numeri, omnis generis, casus nominativi

²⁾ Dosavad jest město i panství Jindřichohradecké jediné snad v kraji Tábořském se smíšeným obyvatelstvem.

a pěkně se užívá místo *lterý, lterá, které i plurali*." Co tedy již před třemi stoletími bylo pěkné ano za ozdobu pokládáno, proč zavrhnout?

str. 183 tvrdí, že užívání slova *církev* místo počátek vzalo od strany pod obojí: „Kněží ka-Čechách a v Moravě, zvlášť demnělí evangelišové, ova *církev* užívati nedávno počali místo *kostel*." Však slova toho v zmíněném smyslu jenom obůdohlo býti od kališníků, neboť již v Dalemilu čteme áclav a Boleslav): „Na modlitbu v cierkvi jdíeše," co dále: „Kleče u cierkve (aliter: v cierkvi) na

a str. 246 zavrhuje *commune troji*, chtěje míti *roje*. Málo později však zobecněla onano formadice, že v nejlepších spisech toho času téměř doytiskla starší formu *trůj, troje*.

Zvláštní jest, že na str. 248 chce mít Blahoslav in „krádežové" a ne „krádeže". Známo sice, že veích práv městských z oné doby i v jiných spisech času užíváno zhusta slov *krádež, loupež* v pohlavítem, avšak nikoli výhradně.

Vším právem kárá Blahoslav nově tvořená slova, *moudrovec* místo *filosof* (str. 169), *ptačokšěpec* == (str. 327). „*Čtvrtoenní zimnice*" jest mu siceryklé, myslí však, že mu snad lidé zvyknou (str. 170). Kdož by se ale byl nadál, že 16. století také měloůry podobné našim pověstným *koňskovlasatým krům*? Jsou to *slonokostové paláce* a *kravokožové* *šoe*, což Blahoslav jmenuje na str. 327 „*puerilispositio vocis*".

Mluvě o dialektech a provincialismech, praví Blaho-

slav na str. 329: „V Praze³⁾ a okolo Nimburka a Blahoslavě za to mám nejpěknější, nejpravější jest česká řeč, ano i v Králové Hradci a téměř i v Litomyšli. Hned potom jinak mluví v Litoměřicích a tam v Řipsku, jinak v Plzeňstě.“ Na též straně uvádí mnohé moravismy a „inepte dicta“, která nyní již dávno přijata jsou do mluvy písemní, již k nemalé ozdobě slouží, jako *slímák*, *peň* a j. v.

Proti zanedbávání dobrých starých forem horlí Blahoslav na více místech. Tak o duálu praví na str. 70: „V řečtině dualis numerus v jak obecném užívání, ví se; takť někdy i v naší řeči bylo, a ještěť toho někde nějací kouskové. ac velut notae gratusque veteris linguae odor zůstávají. Ale někteří múdračkové krátkých soudcův nelibují toho, sami nevědouce proč, a ani vlastnosti a moci slov řeči české ani ozdob jejích znajíce, po své hlavě formují regule, jakž se jim líbí.“

Rovněž i o staré formy slovesní se zasazuje proti Filomatovi (str. 100—), nazývajícímu je „vetchou češtinou“, a na str. 108 trefně ukazuje na nedostatek imperfekta v příkladě: „diligebat Jesus Martam,“ což vlastně mělo by česky zníti „milováše“, a chybně překládá prý se „milovával“ per frequentativum.

Archaismů radí Blahoslav užívatí opatrně, za obsoleta pak vyhláňuje mezi jinými též slova následující: *jeřitenství*, *podčeší*, *prvospi* (str. 102); *nerod* místo *nechtěj* (str. 114), *radný dům*, *radnice* (str. 171); *přílbice*, *jinoch*, kteréžto poslední slovo nejapně odvozuje od ře-

³⁾ I na jiných více místech vystavuje Blahoslav Prahu za vzor čistého mluvení, z čehož však na str. 349 vynímá, zajisté ne bez stranosti náboženské, Pražské kazatele, vině je z přílišného afektování.

sunuch (str. 174); *hrobka*, *hřbitov* (str. 175); *ecce* (str. 176), *řemdih*, *sapě* (str. 185)⁴⁾; *podar.* 205), čemuž prý „nyní by nekaždý Čech roz- (však toho času bylo ještě zvyklým juridickým m); *obrok* ve smyslu *důchod* (str. 225); *taký* 9); *samo tam* (str. 270); *zdsłona* (str. 327). *Šlech-* nic vyšlo prý ze zvyku, ale „*šlechtična*, *panna* adhuc“ (str. 179); tamtéž čteme: „Jsem zbožný t in usu, sed ejus compositum (!) *bezbožný*.“ Na 10: Blázniti videtur obsolescere, nunc blazniti.“ Některým nacházíme i slovo *zpanilý* mezi archaismy, dovolenými: „Někteří archaismi mohou trpěti býti, starým lidem, na př. *zpanilý*“ (str. 185). Na 78 jsou mu „*jelikož*, *outěk* (závod), *tanuti* (ani myslí netanulo) archaismi elegantes.“

Chvalitebná jest horlivost Blahoslavova, se kterou vyhledávání zdvořilejších ale duchu jazyka odporuforem mlavení, jako „*jsou-li* pán doma?“ (místo „*jsou-li*“), „*pan z Pernšteina*“ (místo „*Pernšteinský*“), „*otec*“ (místo „*otče*“); kde však proti dávno již slému vykání („*vobizaci*“) se staví, ovšem pracuje i proti proudu.

Ukázky elegantnějších mlavení způsobů, které po Blahoslav v knize šesté (str. 279—) „jako košík roskošného,“ jsou dosti chatrné a málo hojné, což statně sám uznává. Při té příležitosti jmenuje co správnosti jazykové ze souvěkých i starších spisovatelů zejména tyto: Jana Husa, Viktorina ze Všehrd, Jiří a Sigmunda Hrubé z Jelení, Oldřicha Velenského,

⁴⁾ Dokládaje prorocky: „Ano snad po časech nebude vě- co jest to *snállice*.“

Václava Píseckého, Mikuláše Konáče, J. Roha, B. Prokopa, Jana Augusta, M. Červenku (*Erythraeus*) a Sixta z Ottersdorfu, kteréhožto jmenuje na str. 175 „nejlepším Čechem ze všech přítomných Pražských doktorů a mistrů“.

Tolik, co se týče stavu jazyka za časů Blahoslavových; nyní podáme ukázky, ze kterých bude se moci souditi na stupeň filologické a stylistické vzdělanosti spisovatelovy.

Tu přede vším s nemalým podivením spatřujeme, kterak některým slovům důstojným a vážným, nevíme proč, přikládati chce smysl nízký a povržlivý, že prý jich toliko „per contemptum“ se užívá. Jsou pak ta slova následující: *mocnář*, *boháč*, *učenec* (str. 281), *umrlec* (str. 325), *podoba* (str. 345). Jiná jsou mu seiská: *našinec* (str. 88), *lijavec* (str. 289), *povděčen* místo *vděčen* (str. 319), *víru dáti* (str. 320), *uložení Hospodinovo*, *zákon Hospodinův* (str. 323), má prý se říci *Páně*. Také nelíbí se mu *povídat*, chce mít *praviti*; i *léčiti* zamítá, lépe prý se řekne *hojiti*, *uzdravovati*. *Đábel* zní mu slušněji nežli *čert* (str. 224). *Středmost* jest mu pouze *modestia*, jen prý Moravanům znamená *střízlivost* (str. 186). Starší *modlitba* právem za lepší pokládá nežli novější *modlidba* (str. 278). Na str. 230 divným způsobem připouští jenom plurál *potentatové*, ne ale singular *potentat*. Na str. 244 zavrhuje krátký plural *soudci* místo *soudcové*, snad aby se nemátl s dativem sing. Na téže stránce nelíbí se mu akusativ *bratry*, lépe zní mu *bratři*. Ostatně rád by se dodělal nějakého rozdílu mezi pluralem *bratři* a *bratrové*: *bratři* aby byli duchovní přátelé, *bratrové* pak jedné matky synové. Či znal Blahoslav podobný rozdíl v angličtině mezi pluralem *brethren* a *brothers*? — *Brav*, *bravové* jsou mu „voces více slovenské

ké" (str. 320); *divné účinky* jest polonismus, má *utky* (str. 324); též *trudně* jest polonismus (ib.); *ý* i *moje* místo *mé* (str. 265).

a také etymologie není silná stránka Blahoslavova, již ze svrchu uvedeného odvození slova *jínoch*; a ještě přidáme, co povídá na str. 344 o původu *kostel*: „To slovo *kostel* někteří praví sstupovati z *postel*, t. obecně všech mrtvých receptaculum se veluti lectus mortuorum. Anebo od kosti, že mnoho bývá při těch místech, protož se dí kostel, kostitel, aneb kostí postel.“ Slovo *koleda* vykládá: 315 co dies colenda.

Zasad pravopisu též nebyl sobě Blahoslav dostatečně vědom, sic nebyl by mohl schvalovati Optátovi, že zvráždilo Husovo velel po c psáti y, poněvadž prý labá vědycky tupě zní (str. 28). Mohl by tu Blahoslav s větším právem kárán býti ze špatného sluchu, on jiné z něho kárá. Že však není dobře jist své důkazem toho jest doložení jeho: „Avšak nebuď o mně snáze, poněvadž se některým zdá pěkněji a subtilněji ta syllaba s dlouhým *í*, jako *císař*, *církev*, *č* jest to aspoň na svobodě.“ Po *č* chce míti někdy *indy* *í*, řídě se tu podle sluchu svého klamného; i tedy: *počítati*, *čýsti*, *čýpek* a *činiti*, *číti*. „Avšak“, řádá i zde „zvyklí, dávní a staří písaři samého téměř toho i tu užívali. A když to není velmi na škodu, to tom stáť. A tolikéž o té litéře *ř* může řečeno býti“ (29). I po *ř* chce slyšet někdy *y* (str. 43), ale i sobě dobře nedávěruje.

Uměl také vymýšleti nové známky, čehož dal důkaz, že místo *ž* radil užívat i v prostředku přetřženého (str. 29 a 45). Není ale všude důsledný, neboť kdežto

na str. 266 navrhuje psát *ovotce* místo *ovoco*, sám na jiných místech zbytečně toho *tc* užívá, a jmenovitě vždy píše *nětco*. Na str. 271—272 činí rozdíl mezi *za se* (za sebe) a *zasse* (rursum). Psáti *evanjelitský* nezdá mu se, ne však proto, že by v skutku chybné bylo, než proto, že na *jelito* připomíná (str. 329). Slova krátká dovoluje psáti v jednom s jejich předložkami: *nandś, proteba, sPavlem*; „nebo“ prý „psaní onono, s tím totiž rozdělováním všudy těch praeposicí bezpotřebným, bylo by podobné tomu, jakoby se někdo najedl liter a potom je všechny vyprskl na papír, ono sem, ono tam!“

Mezi *ú* a *ou* od Filomatesa činěn rozdíl, onono vyhrazuje pro akusativ ženského adjektiva, toto pro instrumentál, a uvádí tento příklad: „Míru *dobří, nasutí, natlačení* a *vrchovatí* dádi v lůno vaše: neb *tou* měrou, kterouž byste měřili, bude vám odměřeno“ (str. 60). To však nepřipouští Blahoslav, neb prý „okolo Strážnice a Brodu Uherského, místy i na Slezsku tak mluví Moravci a Slezáci, ale Čechové nic“ (str. 8). I dokládá trefně: „Nebo ne zvyk aneb řeč reguli, ale ten, jenž regule vyměřil a spisuje, řeči neb jazyka vlastností šetřiti má!“ Kým by jen sám byl vždy podle toho se zachoval! Ale v podobném případě, jako tento právě uvedený, kde Filomatesa kárá, přizvukuje mu zase a chválí rozdíl, jež činí mezi adjektivem possessionis a genitivem pluralis: „Ten žalm jest *Davidů*“ a „Goliáš byl těžší nežli několik *Davidův*.“ Nevěříme, že by kdy v mluvě obecné byl činěn býval tento rozdíl; jest jenom vymudrovaný od gramatikův.

Na jak nízkém stupni vyvinutosti stála tehdaž mluvnice česká vůbec, toho nejlepším důkazem jest okolnost ta, že žádný z gramatikův, které Blahoslav kritikuje, ba

sám neznal slovanské deklinace o sedmi pádech, ani česká jména až směšno dle latinského scheskoňují, jakoby latinská gramatika byla nějakým směm mluvnickým hodícím se pro každýkoliv jazyk. Stalo se, že kdekoliv uvedena deklinace nějakého, rozumí se podle šesti pádů latinských, všude instrumentál, pro nějž arci nebylo místa v scheslatinském. Tak jest na str. 84 v obraze skloňnáměstky *jeho*; tak na str. 152 při deklinaci *Jesus*, která takto udána: „Nom. Tento Jezus, Tohoto Jezusa, Dat. Tomuto Jezusovi, Acc. Tohoto a, Voc. O Jezu, Abl. Od Jezusa.“ Nescházíť pak nom instrumentál, nýbrž také lokál, poněvadž český iv umístěn dvakrát, jednou co genitiv a podruhé co iv. Takové natahování na latinské kopyto má v průsvém i jiné jinak nepochopitelné zmatky v pojmení pádů. Jednou však přece (na str. 64) nazývá y *otcem, apoštolem, slovem* ablativem instrumenti, ovšem nic nenapravit, než spíše zmatku přimnožil, tím svému ablativu přisoudil formu dvojí.

Uživati rozličných pádův umí Blahoslav naproti tomu ti přiměřeně, ač ne vždycky ví toho pravou příčinu. má říkat: „podej mi *chleba, nože*,“ a ne *chléb, nůž*, kuje na více místech, ale neuvádí žádných jiných složených s předložkou *po*, která tak dobře žádají itiv jako *podati*. Na str. 348 slušně kárá frási: „žeť e *hříšnými*“ na místě „žeť jsme *hříšní*“, ale příčiny o neuvádí. Zde, jakož i jinde více, pouhý cit jej de. Na str. 113. jmenuje „Testament nový *Erazmem* pravený“ troupskou frásí, chtěje míti: *od Erazma*. smínímeť my, že by takového instrumentálu mohlo se dvati všude bez rozdílu: avšak docela jej zavrhovati

nepravé jest; neboť on zajisté na svém místě postaven nemalou jest ozdobou řeči, a pak již u Dalimila čteme: „Proto jemu (Hroznovi z Náchoda) černý lev na zlatém štítě říšským králem dán.“ (88.)

Proti nemotornému tvoření pasivu pomocí *se* mluví trefně na str. 202, což by sobě k srdci připustiti mohli i mnozí z nynějších českých spisovatelů.

Mnohem důkladněji nežli o slovesech mluví o pravém užívání rozličných partikulí. Tak na str. 111 kárá zbytečné kladení emfatického *ž*; na str. 118 pěkně rozděluje mezi *zajisté* a *ovšem*; na str. 122 mezi *tehdy*, *tedy* a *teda*; na str. 147 mezi předložkami *s* a *z*. Na str. 256 kárá chybné kladení slovece *kde* místo *kam*.

Že kde jen může bedlivě šetří libozvuku, to rovněž při Blahoslavu za chvalitebné uznáváme; v tom ale nikdy mu nemůžeme přisvědčiti, že „euphonia šetřena má býti pilněji nežli regule“ (str. 96), majíce za to, že obratný spisovatel dobře dovede obhájití libozvuku bez ublížení pravidlu. Pročež nemůžeme jemu v tom povolití, aby pro vystříhání se hiátu smělo se psáti: „jednovoký, vnitřností vokázal, o vonom Pavlovi.“

Výborná jsou mnohá stylistická naučení, jakých podává Blahoslav. Tak na str. 185 výborně praví: „K vlastnosti slov šetření také mi se vidí, že příležitosti i toto ještě znáti, kde, kdy, komu atd., na kterém místě, který čas, jaké osobě, kterých neb jakých slov užívati sluší. Nebo jinak mluví sedláci v krčmě, jinak řemeslníci na verštatě, jinak řečník před právem, jinak pán poddaným etc., jinak kazatel shromážděným všechném lidem etc.“ Však nepřestává pouze na tom, nýbrž nad to i více ještě žádá, pravě: „ale sluší věděti toho, že jakž vlastnosti tak také slušnosti a ozdobnosti v řeči šetřeno býti

by kdyby samé vlastnosti vřnde šetřino býti mělo,
i jazyku njma státi by se musila."

Následujícího připomenutí Filomatesova v jeho před-
k Etymologii na str. 54 povšimnutí by sobě
také mnozí z novějších českých spisovatelů: „Což,
a dvou slov tkne *jest* a *jsou* neb *sú*: ta neslušně
ně na mnohých místech kladli, až do ošklivosti
i poslouhání. Neb což se koli kde v jedné osobě
to všecko ten jakýs *Jest* učinil: počal se *jest*, na-
se *jest*, přišel *jest*. A v mnohém počtu ty (síc)
sou neb *sú*, kdež co se přihodilo, všecko oni spá-
: viděli *sou*, reptali *sou*, ukradli *sou*, divili *sou* se,
itili *sú* se, sešli *sou* se, svátili *sou* se."

O fraseologii Blahoslav lecos ne zle pověděl. *Za-
učiniti* jmenuje na str. 271 ničemným způsobem
ení místo *dosti učiniti*. Nemýlíme-li se, byla fráse
také od Palackého kdesi zavrhována. Proti překlá-
latinského *ecce* českým *hle* nemálo horlí na str.
chtěje míti *aj*. „Předkové naši," dí, „neříkávali:
místo, *hle* panna etc.; ale říkávali: *aj* místo, *aj*
na počne etc." Impersonální konstrukci pomocí slove
m anebo *člověk* zavrhuje vším právem jakožto bar-
ismus, ačkoliv přece lépe mu zní *člověk* nežli *jeden*,
př.: „Div že se *člověk* nepřetrhne." Že ani jednoho
druhého potřebí není, ukazuje příklady: „Již *hle*
islyšís téměř o ničemž dobrém rozprávěti. Vejdeš-li
kostela, neuzyšís tam mnoho lidu. Půjdeš-li do krčmy,
a divné lidi nalezneš."

Co Blahoslav o překládání z jednoho jazyka do
ubého podotýká, prozrazuje neobyčejný důmysl a na
en čas vzácný náhled v povahu mluvy lidské vůbec.

Jakkoli však dbal Blahoslav na slušnost a ozdō-

bnost řeči, přece i leckteré jeho vyjádření v tom ohledu nesnadno by obstálo aspoň před našima, jinému způsobu uvyklýma ušima, jako: „Ale tu jest *drobet* jiná“ (str. 164); „někdy se té litery *j* neb jejího hlasu *drbne*“ (str. 262); „*oratio hejbavá*“ = pohnutlivá (str. 333).

O jiných nářečích slovanských má Blahoslav jen chatrných známostí, ačkoliv důležitost jejich dobře umí oceniti. Podle něho jazyk slovanský vztahuje se až do Afriky, v Asii pak zahrnuje i „nějaký díl Tatarů“ (str. 337). Neumí ani hrubě rozeznávat *slovanské* od *slovenského* (str. 340), ba řeč Jihoslovánů (o které se ostatně dosti chvalně zmiňuje) nazývá slovenskou tak dobře jako nářečí Slováků uherských (str. 337).

Jak málo i nejbližší našemu dialekt znal, nejlépe vysvitá z jeho slov na str. 342: „Kdež Čechové mají *ř*, tu Slováci *r*, jako: *vařiti, kořiti, koření, kořeniti*, oni říkají: *variti repu s korením* etc. A zase na odpor, kde jmenují Čechové *r*, tu oni *ř*, jako *Mařia Panna*.“

O polštině vyjadřuje se takto: „O polské řeči také mi není potřebí šířiti: blízko máme Poláky, a po Čechách a na Moravě nemálo se jich vídá, zvláště nyní v klášteřích, kde téměř spíš Poláka nežli Čecha neb Moravce kázati nebo máti sloužiti uslyšíš⁵⁾, ješto Čechové již za pilnými zaměstnáními nemnoho s náboženstvím se obíráti obyčej mají. Toto toliko o Polácích dím, že těchto částí počna od dvaceti let tak sobě řeč svou rozšířili, množství knih až i svatá písmena (lépe nežli

⁵⁾ Zdali nadávky na str. 333 uvedené: „divná chasa, lotrovina, *Žmut, Litva*“ přičísti se mají počátku odtud vlivu polštiny na češtinu, anebo-li to jsou ještě upomínky na dobu námezdního dobrodružení českých vojáků v Polště a Prusku, kdož rozhodne?

ě opravená) jazykem svým vydavče, že se jest
podiviti.“

toť jest gramatika Blahoslavova, nyní, po třech
toletích, nejprvé tiskem uveřejněná. Jest to dílo
a ohledu pozoru hodné a zajímavé, na jehož kri-
cenění však nesmíme klásti nynější měřítko. Ne-
losti jeho sluší přičísti onomu času, mužům pak,
práce tuto shromážděny jsou, nemůžeme za vinu
že nestáli na onom stanovišti mluvnického vzdě-
lkého teprva náš nejnovější věk dosáhl. S čím
pak obtížili zápasili při své práci pro nedostatek
ých pomůcek, tím více podiviti se musíme tomu,
stečně dokázali.

O překládání klasiků se zvláštním zřetelem na Shakespeara.

(Časopis Musea království Českého 1854, sv. 4.)

Jakkoli překladatelstvo v každé literatuře na větším díle jen velmi podřízené místo zaujímá a zásluha jeho v obecném mínění jen řdkého a skrovného uznání dochází, nicméně kdo hloub nahlíží v podstatu věci, nemůže neuznati velikou důležitost správného překládání dobrých cizojazyčných spisův do nářečí domácího. Zmínili jsme se o tom sice již na jiném místě (viz Časopis českého Musea 1852, sv. 4. str. 16), proto však nepokládáme za zbytečné, věc tu opět a blíže vyložití, abychom čtenáře svého postavili na pravé hlediště.

Veškerý postup člověcký děje se povšechně a společně, a nikoliv částečně a nesouvisle, jak by snad mnohý povrchní pozorovatel dějin lidských z některých zdánlivých úkazů částeční osamělosti domnívati se mohl. Co kde, u jakéhokoliv národu a v jakékoliv zemi, v oboru buď duchovním neb hmotném nového a prospěšného se vyskytne, to dříve neb později nevyhnutelně stane se společným jméním celého člověčenstva; ba často nový

nová myšlenka dochází svého zdokonalení a napotřebení teprv daleko od svého původu, někdy po uplynutí valného času od té doby, ve které se vyskytla. To jest zákon vzájemnosti všech lidských a všech věků, jejichžto veškeré snahy se k jednomu velikému cíli: zdokonalení člověka. O pravdě té nejméně pochybovati lze v časech, kde úžasným způsobem vidíme mizeti vzdálenosti mezi každému nezakalenému oku připravuje se doba, to veškeré člověčenstvo bude tvořiti takofka jedi-
obec ve smyslu širším.

Ovšem nelze zapíráti, že jak jednotliví národové, i celí věkové utvořují sobě zvláštní okruhy kulturní, nci ráz přísně vytknuté individuálnosti: však uká-nám dějepis, že všecky tyto porůzné soustavy a ky vzdělanosti vylévají se časem svým do proudu roku všeobecného, jako menší řeky a potokové do stva mocného veletoka. Přirozeně též děje se, že na tom místě ta, na druhém jiná stránka lidské spůso-
sti dochází vyvinutí zevrubnějšího a rozsáhlejšího, že an. národ v tom, druhý v jiném oboru neb odvětví y a umy horuje: tyto však nerovnosti a rozdíly vi-
je na vlastní oči vyrovnávati se vzájemností, jaká oh-
á všecky jednotlivé tlupy společnosti lidské, tak že
spolek částka od částky se učí, a to, v čem jedna nad
ahé vyniká, hned spolu ke zdokonalení těchto slouží.
m způsobem prostředkuje se všeobecný pokrok.

Co tuto pověsččně praveno, má ovšem platnost i jednotlivých směřech lidského snažení, tedy jmenovitě
ké o literatuře. V literatuře obrací se pokročilost vzdě-
nosti a osvěty národa. Aby však národ nezůstal u vše-
becném pokroku pozadu za jinými, musí sobě osvojovati

vše, co i jinde jakožto výkvět vzdělanosti se objevilo, musí v sebe pojímati i cizí živly a spracovávati je pro svou potřebu. Tato úloha připadá v literatuře překladatelům, z čehož tuším patrně, jak důležitý faktor jest překladatelství netoliko v literatuře, nýbrž vůbec v postupu člověckém. Jsouť překladatelé v literatuře totéž, co špeditéři ve světě obchodním; a jakož obchod, má-li náležitě prospívati, nemůže strádati těchto svých prostředníkův, tak i literatuře, má-li zkvetati, nelse se obejít bez svých, totiž bez překladatelův. Úloha těchto jest úloha zajisté čestná, a největší literární korifeové všech národů nenaznávali to pod svou důstojností, vedle samostatného tvoření zanášeti se též převáděním výtečných cizojazyčných spisů do řeči své mateřské.

Neníť pak překládání dobrých spisův z jednoho jazyka do druhého věc tak snadná, jak by mnohý soudil z jarmarečních prací literárních nádenníků, jejichžto nemotorné břídlství tvoří za nynějších dnů pohříchu daleko větší část literární činnosti u všech národů — překládání jest pravé umění, které jako každé jiné požaduje přirozené nadání, a také má svou stránku technickou, jejíž obtíže mohou býti přemoženy toliko delším pilným cvičením. Přelívati myšlenky cizí z formy, s kterou v samém původu svém přirozeně jsou srostlé, do formy jiné napřed již podané, aby tím ani jadrnosti, ani určitosti, ani hlubokosti, ani trefnosti, ani jemnosti a lepotvárnosti neztratily, jest zajisté úloha povážlivá a dosti choulostivá, k jejímuž zdárnému provedení nestačí vědy jenom důkladná a zevrubná znalost jazyků obou — bez nížto nikdo by se neměl odvažovati na překládání, kdo se nechce vydati výčitce pokárání hodné lehkovárnosti — nýbrž kde hlavní úkol připadá vrozenému jakémusi citu

tu, který překladateli tak nevyhnutelným jest jako cit pro barvy.

však ani toto obojí nestačí vždy, přistupajet ještě potřeba: náležitá metoda, která jest rozličná rozličnosti předmětů. Aby překladatel na pravou míru uhořel, potřebí, aby sobě jasně povědom byl k jakému směřovati má překlad jeho. Na otázku, k čemu má překladatel míti na zřeteli při své práci, bez rozpaků odpoví: jakýž jiný nežli ten, jež původní skladatel při spisování svého díla, aby totiž na čtenáře týž dojem, jako činil spis původní na své obecnstvo. Taková odpověď jest jednoduší, neboť má toliko částečnou platnost, v té míře totiž, v jaké má který spis interest *absolutní*, tedy takový, kterému přináležetí jakožto výtvaru lidského ducha v jeho minulosti, a tedy v každém věku a při každém věku stejného zůstává. Že však nemůžeme sobě pomyslet člověka dočista ze všech vezdejších vztahů a poměrů svého, nestává také ve skutečnosti spis takového, kterému nebylo by nic *relativního*, jakožto výsledek místních a časových okolností, ve kterých se nalezal jeho původce, a může toliko řeč býti o tom, který z obou přesů převahu má a v jaké míře. Vůbec ale mohou díla do oboru literatury náležitěji rozděliti na dvě: taková, v nichž převládá interest absolutní, a na taková, v nichž interest relativní převahu má.

Co se těchto posledních týče, může účel překladatelův srovnávati se s účelem původního spisovatele jen v tom případě, když obecnstvo, pro které určen jest překlad, nalezá se na podobném stupni kulturního a sociálního vyvinutí jako obecnstvo, pro které byl spis původně sepsán, což obyčejně předpokládá současnost.

Čím větší rozdíl v tom ohledu pánuje mezi obecenstvem, čím více jest od sebe časem vzdáleno, tím více staví se do předu účel jiný — účel pouze *historický*, který, když obojí obecenstvo nic více společného nemá, nežli co vůbec jest člověcké, samojediný opanovává. Příklad blíže to objasní. Že překládání nových cizojazyčných románů nemá žádný jiný účel, než k jakému původně sepsány byly, totiž zábavu čtenářstva, každý tuším bez odporu přisvědčí. Jinak ale má se věc, překládají-li se novely Cervantesovy, Boccaciovy aneb dokonce povídky Heliodorovy. Tu k účelu pouhé zábavy přistupuje účel *historický* v té míře, v jaké jsou od nás vzdáleni časové, ve kterých a pro které oni spisovatelé vypravovali. Obecenstvo Cervantesovo bylo podstatně jiné nežli nynější čtenářstvo románů, veřejné i soukromé poměry tehdejší společnosti velice lišily se od nynějších, stapeň kulturního vyvinutí byl jiný, jiné idey a snahy vládly světem, zkrátka celý duch času byl jiná. Jest tedy věc přirozená, že při nynějších tak velmi změněných okolnostech a zcela jiném vkusu novely Cervantesovy nemohou nám poskytovat pouhé zábavy v takové míře, jako plody moderních románopisců; za to ale nabývají v našich očích zajímavosti jiné, že jsou obrazem věku a ducha tehdejšího — přistupuje tu již interest *historický*. Tak jest i se spisy Boccaciiovými, který ještě vzdálenější nám jest nežli Cervantes, a co konečně Heliodora se dotýče, již interest *historický* nerovně převažuje zábavu, an se nám tu otevírá náhled do světa nynějšího docela cizího, do jiného okrahu kulturního, nazvaného starověkem.

Z toho jasně vysvitá, že překladatel románů Paula de Kock jináčí úkol má nežli překladatel Cervantesa

ccacia, a všichni tito opět jiný úkol nežli překladateliodora anebo jiného spisovatele Miletských po-
 Franconzský nám stejnověký románopisec líčí mravy
 věku, jichž formy všude, kde evropská vzdělanost
 , jsou v hlavní podstatě tytéž, a rozdíly jejich to-
 edlejší, případné, místní. Účel spisů jeho jest zá-
 jakýmsi mravoučným podkladem, a překladatel jeho
 něho jiného na mysl mítí nemůže, než aby čte-
 u svému dal do ruky knihu, která by jej v též
 bavila jako originál své francouzské čtenářstvo.
 nu konci stačí, když vedle věrného podání příběhu
 vá z lokálních přímětek jenom to, co buď neod-
 s ním souvisí aneb ku charakteristice osob a dě-
 slouží; ostatní, co jest pouze případné a nepod-
 ť, může směle zjinačiti a přispůsobiti poměrům a
 ejům domácím. Dejme tomu, že by ve francouzském
 nu vystupoval vysloužilý voják z válek Napoleo-
 ch, nadšený zápalem pro velikého císaře: zajisté
 ybil by překladatel, kdyby z něho udělal starého
 ra z časů Laudonových; dobře však učiní, pojme-
 li arlequina loutkového divadla po německu Hans-
 tem a po česku pimprletem. Velice by překladatel
 ybil, kdyby fráse, prűpovídky a pořekadla obecné
 versační mluvy francouzské doslovně chtěl překládati,
 ůť takové mají smysl a význam toliko ve francíně a
 francouzích; náš obecný lid má jiný způsob vyjadřo-
 se, a má-li překlad srozumitelný býti čtenáři če-
 mu, musí francouzský sedlák neb měšťák mluvíti po
 ku, a ne českými slovy po francouzsku. Chtíti v ta-
 ém případě počínati sobě vážným způsobem filologa
 zachovávatí doslovní věrnost originálu, bylo by ne-
 stné, směšné, ano nemotorné.

Takových svobod nesmí sobě dovoliti překladatel Cervantesa neb Boccaccia, neboť on nepřekládá pro veliké obecenstvo pouze zábavu vyhledávající, jeho čtenářstvo bude pomýšleti výše, zajímati se interesem *historicko-literárním*. Pročež musí on do nejzvrubnějších podrobností zachovati barvitost jak lokální tak časovou, aby nám podal věrný obraz doby dávno minulé, s jejíž památkou se zabýváme. Vždy ale ještě bude moci užiti větší volnosti nežli překladatel Heliodora, neboť originály jeho pocházejí z téhož okruhu kulturního, v němž on sám žije, psány jsou jazykem posud živoucím, a věk jejich jest od našeho rozdílen ne podstatou, než toliko stupněm. Bez ublížení originálu bude tedy překladatel mnohý obrat a mnohou frázi podávati pouze dle smyslu a nikoliv dle slovního znění, jak to žádá duch jazyka, do kterého překládá.

I této však svobody odřící se musí překladatel povídek, které věkem svým náležejí do okruhu kulturního již uzavřeného, od toho, v němž žijeme, ne stupněm toliko, než celou podstatou rozdílného. Takový jest na př. svět antický u srovnání se světem moderním. Všeude jiný názor, jiný směr, jiný život. Co bavilo obecenstvo starořecké, nemůže bavit obecenstvo nynější, a pochybují, že by kdo vzal do rukou komédie Aristofanesovy pro zapuzení dlouhé chvíle. Tu již ustoupí zábava přísnému interese historickému a filologickému, kterýžto poslední tím větší zajímavosti a prostrannosti nabývá, poněvadž i jazyk náleží ukončené minulosti. Vstupujemeť tu do světa cizího, nám nepovědomého, jehož ani vědní výjevy neumíme sobě často dostatečně vysvětliti, jehož snahy nechápeme, poněvadž hlediště naše jest jiné, okruh ideí různý, směry odporné. Svět ten nemá s naším nic spo-

než co jest povšechně lidské, a jeho sesnání, la na historii kulturní důležité, jest předmětem Zde přestává všeliká svoboda překladatele, který vinnost, podati původní spis ve formě co možná méně, i se všemi zvláštnostmi jazyka, pokud jenom itelnost tím netrpí; neboť každá maličkost může státi důležitou pro objasnění poměrů veřejných a ích, zásad politických a náboženských, povahy ná- a směru dějinných událostí, s nimiž formy, jaké na sebe snahy lidské v novějším okrahu kultur- emají žádné analogie. Čím doslovnější tu jest pře- tím věrnější podává se nám obraz oněch věkem i n od nás vzdálených dob; a málo na tom záleží, idey nám v podstatě své cizí představují se nám rouše poněkud neobvyklém. Ostatně překlady pří- o druhu požadují pro čtenářstvo neschopné čísti sy v původním textu více méně poznámek a vy- ek, dílem jazyka dílem samé věci se týkajících.

Z toho vidíme, že i při spisech lehčího druhu, u převládá interest relativní, překladatel dle okolností méně nesnadnou úlohu má; ještě však více poža- dlužno od překladatele výtvoří druhu vyššího, ž duch lidský, jen povrchně dotknut poměry časo- jeví se v mohutné působnosti své. Míjím tu ona která co výkvět duchovního horování nesou na sobě výtečnictví čistě lidského, která vždy a všude stej- neodolatelným kouzlem jímají mysl a vztrhují do vyššího oboru, v němž všeliká šlechtetnější snaha ka cíle svého hledá. Takovéto výtvořry ducha mají a zajímavost samy v sobě, neodvislou na střída- přeměnách časových, prostou, absolutní; relativní es jest tu jen podřízený, případný. Jim výhradně

náležel by právem název děl *klasických*; kterýmto jmenem přechásto v širším smyslu naznačuje se i každá výtečnost jednostraná, mohoucí sloužiti za vzor následování. ¹⁾

V každém národě, který co jeden z činitelů při všeobecném pokroku svůj význam i zvláštní místo má v dějepise kultury, zrodily se plody takové, z jejichž větš neb menší hojnosti soudíme na větš neb menší spůsobilost toho národu. Někdy jsou to výtvoři jako národu samého v jeho celkovitosti a veškerosti, obyčejněji však díla známých jednotlivců. Onyno, jako u Řeků Iliada ²⁾, u nás zpěv o Zábou, padají do věků, ve kterých národ, abychom se tak vyjádřili, nerozpadal se ještě v jednotlivé životy, nýbrž společným jedním odměrem dýchal, jedním žilobitím tok síly v sobě hnal, všecku činnost v jeden toliko směr soustředil. V takové době tonula individualnost v povšečnosti, a o slovesných památkách tvorčího ducha těchto věků nemůže se říci, že mají původ od jednotlivců, nýbrž jednotlivé síly jen tak dalece se přičiňovaly k jich vyvedení, pokud národ sám v povšečnosti své příspěvky jejich přijal a sobě osvojil. Proto také převzácné tyto památky mají naskrze ráz čistě *objektivnosti*, ovšem v mezích povahou národu vyznačených.

Když však pokročil národ u vyvinutí svém tak daleko, že i život jednotlivých článků dobýval se ku platnosti, že směry na různě se rozcházející tvořily tolikéž menších středů činnosti, že ruch pokroku nehnal se jediným proudem, nýbrž na více potáček se rozbíhal: teprv se vyvínovaly osobnosti samočinné, národ se sna

¹⁾ V tomto smyslu mluví se na př. o klasičnosti řeči neb slohu některého spisu bez ohledu na cenu jeho obsahu.

²⁾ Známo vůbec, že jméno Homera jest pouze hypotetické.

omění probuzený počal úkol svůj vykonávati svo-
a s rozvahou, a rozličné síly dělily se o práci
důlně dobře spořádané. Teprva v této době mohly
vůli vědy a umění, mohla tvořiti se literatura,
plody při všech společných známkách času mají
ce neb méně ráz *subjektivnosti* svých jednotlivých
děl.

akových klasických děl překládání jest, jak již
zmíněno, práce ovšem nesnadnější nežli převádění
plodů literárních, o nichž dříve jsme mluvili, a
díce proto, poněvadž každé dílo, které za klasické
býti má, musí býti spolu dílo umělecké, v němž
i forma v dokonalé shodě se spojuje k okrouhlému

Má-li překlad díla klasického učiniti na čtenáře
jem jako originál, nevyhnutelně jest potřeba, aby
věrného podání smyslu také v mechanickém ústrojí
se vyrovnal. Při díle opravdu klasickém do pozadí
je interest historicko-literární nebo historicko-kul-
a převládá interest čistě *aesthetický*. V tom jeví
se obtíž u překládání klasiků, a spolu také nej-
lehkovážnost překladatelů. Není dosti na tom, aby
dal věrně smysl slov; často zrovna tolik co na my-
sl, ba třeba i více záleží na způsobu jejího vyjádření.
y právě jenom způsob, jakým spojena jest myšlénka
nou, tvoří onen půvab, onen krásný lad, který jest
kou pravé klasičnosti.

Musí se tedy od překladatele díla klasického, kromě
o toho, o čem již mluveno, požadovati hlavně dvojí:
ně aby uměl pojmuti a cítiti všecky krásy svého
inálu, a pak aby byl v stejné míře mistrem formy
původce tohoto. Jen tenkrát, když obojí spojeno
povznese se i překlad k ceně opravdu *aesthetické*,

jakož skutečně nalezají se překladové, ač ovšem pořádku, kteří na roveň mohou býti staveni se svými originály, jak pro trefné vyjádření myšlének, tak i pro formu mistrovsky napodobenou.

Co se týče důkladného porozumění originálu v ohledu na jeho ducha vůbec i na jednotlivé jeho krásy, to záleží předně v tom, aby překladatel pojal vše, v čem se jeví ona výtečná tvořivost původce, která činí dílo klasickým, nic z toho nepřehlédna; pak aby nehledal v originálu více, nežli v něm skutečně leží. Z toho viděti, že tu může na dvoji způsob býti pochybeno: jednou nedostatkem smyslu pro význam a krásu originálu, a podruhé přílišnou mikrologií. Kdo není schopen pochopiti ducha originálu, kdo nevidí jeho krásy, ten ať nepouští se do jeho překládání, neboť při nejlepším vůli může nám místo jádra podati jenom prázdnou skořepinu. Takových překladů jest bohužel větší část. *Exempla sunt odiosa.* — Mikrologie sice jest též následek nedokonalého pochopení originálu, které však ona hledí nahraditi přílišným hloubáním, při čemž důležitost přikládá věcem, které jí nemají, a hledá úmyslnost, kde jí není. Takový překladatel neumí rozeznati podstatnost od případnosti, všude spatřuje zvláštní význam, na všechno klade důraz, a následkem toho snaží se do nejdrobnějších maličkostí nápodobiti originál. Z takové snahy nevyhnutelně musí po-
jíti překlad nejapný, skroucený, ba titěrný, kde prostá důstojnost originálu zakryta jest falešným šperkem a navěšenými cetkami.

Avšak i při dokonalém porozumění originálu rozdíl činí způsob, jakým jej kdo pojímá, a to záleží na individuální povaze. Leckdos dovede pochopiti význam i oceniti jednotlivé krásy nějakého znamenitého výtvo-
ru ducha,

lčinkuje při něm pouhý rozum, chladná rozvaha. I jeho nehne poznaná vznešenost, cit jeho nespočine rodným uspokojením na ladné vyrovnanosti mistrov-
o díla. Takový člověk střízlivě rozjímá, kde by měl ucností přilnouti, on má pro krásu a velikost jenom r, a takové pojetí jest stranné. Jakýž medle bude lad pošlý z takového ponětí originálu? Nic jiný než anický, v němž ale také nebude onoho zvláštního la, které tak mimovolně, bezprostředně jímá, prchajíc umělým rozbíráním.

Pojmutí originálu, má-li býti úrodné, musí se státi lou duší, ne pouhým toliko rozumem. Potřebí, aby oký jeho význam i jednotlivé krásy též vnitřně nás ly, a nejenom povrchně. Tu hlavně působí duch rád nahách svých horujících, mysl ohnivá, snadno rozně-, kterou jiskra již stačí rozplameniti. Člověk nadaný o vzácným přirozeným darem ponoří se s celou duší bedmět svůj, dá se jím proniknouti, nadchnouti, až m v témž stavu myslí se nalezá jako původce jeho, i jej tvořil. A toto jest šťastná doba ku překládání: dladatel, pojav originál v sebe a napojiv se jeho em, volně pak znova ze sebe vytvořuje a takměř ým původcem jeho se stává. Takovýmto způsobem stávají ony výtečné překlady, jichž cena za rovnou pokládá ceně originálu, poněvadž nejsou pouze otro- m nápodobením, nýbrž při vši věrnosti své plodem é tvořivosti.

Nedostatek přirozené dojímatelnosti nedá se nahra- žádným umělkováním, protože vůbec příroda není tížitelná žádnému umění. Kdo tedy neumí se povznésti l prosaické poznání, pro koho nemají vábnosti vyšší hy života, koho krása a vznešenost nedovede naplniti

zápalem, ten není povolán za tlumočníka velikých myšlének a hlubokých citů; velikost se v ústech jeho scvrkne, hlubokost sploští, zjevná pak lichota setře tu všechen lesk geniálnosti, který v originálu působí na nás kouzlem neodolatelným.

Takové slovesné památky, které jsme svrchu jakožto výtvary právě národní vytkli, nepožadují ku pravému jim porozumění žádného obzvláštního nadání; stačíť tu při prostotě a jednoduchosti, která je vezdy vyznačuje, všední chápavost, a také pojmутí jich citem velice usnadněno jest jejich objektivností, která každou mysl bez rozdílu přístupnou nachází jejich dojmu. Ležít tu vše takofka na povrchu a samo se podává, a duch, který ve výtvorech těchto vane, nejso výrazem žádné jednotlivé individualnosti, také žádné takové se nepřičí; vyšel on z lidu vůbec a mluví též ke všemu lidu. Zdaž nejsou na př. hrdinské písně Srbů srozumitelné a dojmavé pro každého, kdo vůbec po lidsku chápe, komu lidské srdce v prsou bije? Možno-li pomyslit, že by neobratný překladatel, pokud jen smyslu slov zůstane věren, zpotvořiti mohl tyto nelíčené výlevy, mluvící tak prosto od srdce k srdci?

Jinak jest ovšem s duchovnými plody jednotlivců, které vždy nesou na sobě ráz individuální povahy svých původců, pročež v nich více méně se ku platnosti dobývá subjektivnost. Následkem toho působí ony plnou mocí svou jenom na duchy spřízněné, jiných více jen povrchně se dotýkajíce. Veselý světák sotva se pohrží do Youngova *Nočního rozjímání*, ochablý rozmařilec nesnese hranatou bujarost génia Shakespearova, duch zdravý a činů chtivý nebude bédovati s *Wertherem*. Člověk, jehož přirozená povaha a vyplývající z ní názor světa a života podstatně různí se od způsobu autora, nemůže se snadno

iti v chod jeho myšlének, nemůže sobě osvojiti jeho nemůže přisvědčovati jeho přáním a sdíleti jeho . Jeho nemůže proniknouti, co přirozenosti jeho ode, a překladatel takový, nemoha spolu i ze sebe tvořiti, špatným bude tlumočnickem svého origi- ; v nejlepším případě patrna bude nucenost překladu, učiní dojem nepřirozenosti. Aby duchové bujnější si se do překládání plodů cizích, vyznačených menší ostí, byť i jinak vysoko vynikaly, málo se spatřuje; častěji ale stává se naopak, že duchové mdlejší usi- se odvažovati na výtvary duchů daleko rozhodnějších, mž nedosahují. Tu ovšem nebývá památky po vyš- vzletu, pod takovýmá rukama originál rozbředne a natí, a velikost ducha původcova ustoupí malicher- a pojmutí překladatelovu, hovičímu sobě v samolibé dlnosti. Jsou to filistrové mezi překladateli.

Co posud povědino, týkalo se oné stránky překladu, a tlumočí smysl originálu; nyní bude nám mluvití vnitřní formě, v jaké nám obsah jeho se předvádí. Il by se, kdo by formu tuto za nic nepokládal; jest sice podřízena obsahu, avšak na mnoze s ním ne- učitelná. Jako ne každému člověku sluší každý krok, jest i s jinými věcmi. Máť zajisté všecko jen jistou nu, ve které se nám k libosti představuje, totiž onu, ráž souhlasí s obsahem svým; v žádné jiné, méně něřené formě nemůže nás dojímati v stejné míře, ba na nesouhlasící s obsahem ruší veškerý obmyšlený em. Tak jest i s výtvary slovesnými. Zdaž by Cicero došel žádaného účinku výmluvnosti své, kdyby hro- jící své řeči proti Catilinovi byl před senátem v he- setrech deklamoval? Jak by asi vypadala pověstná vyova elegie *Na hřbitov vesský* v skákavém rozměru

daktylovém? V dílech, která právem zasluhují jméno klasických, bývá forma těsně srostlá s obsahem, a obojí společně tvoří jejich individuální ráz. Jest tedy povinnost řádného překladatele, podati obsah originálu pokud možná také v původní jeho formě. Že nelze požadavku tomu vždycky náležitě vyhověti, netřeba teprv připomínati; příčina toho leží v rozličném skladu a ústrojí jazyků. Nesmyslné na př. bylo by žádati od francíny pádné hexametry řecké, anebo od angličiny lahodnou plnozvučnost zpěvů vlaských. Jednotlivé pokusy musejí tu vždy jenom za vzácné podivnosti a neprospěšné hříčky býti považovány, jichžto obecnému zavedení přičí se hmotná podstata jazyka. A byť i při jakémsi namáhání možná bylo, docíliti cizích nepřiměřených forem s nějakou zdařilostí: ony by nikdy neslušely jazyku, jemuž jsou vnuceny, v překladech pak pro veliké toho obtíže a nesnadnosti mohlo by se díti vždy jenom na ujmu obsahu. V takovém případě, kde forma originálu nedá se zachovati v překladu, nastoupí pravidlo, aby se volila forma, jaká v jazyku tom, do kterého se překládá, běžná a obyčejná jest pro podobný obsah. Netýká se pak to, co jsme o formě pronesli, pouze metriky, nýbrž slohu vůbec, pokud jest vyznačený a s obsahem takměř slitý. Zle by činil překladatel, kdyby odměřený a vypočítaný chod period výtečného některého řečníka rušil a přetrhoval rozkouskáváním vět; ovšem pak může si takovou svobodu dovoliti při díle historickém³⁾, kde umělá skladba period nepřispívá k účinnosti dojmu, nýbrž potřebí spíše lehčího a méně nuceného přednášení. A tak jsou jiné ještě vla-

³⁾ Za příklad uvádíme zde Macaulaye, který si obzvláště libuje v dlouhých mnohonásobně složených sadách.

ti slohu, jichžto zde vypočítávání daleko by nás vedlo, rych, pokud podstatně zvyšují cenu originálu, šetřiti io a povinnó.

Můžet se arcif státi, že místy nelze zachovati stejvérností smyslu i spolu formy, ač obratnější překlafidčeji přijde do takové nesnáze; v takovém příbude pak musit ustoupiti to co jest méně důležité, ejně forma, k vůli zachování přesnosti obsahu. Někdy může více záleženo býti na formě, což ovšem jen nkou bývá a snadno poznati se dává, a tenkrát musí apiti podrženy obsah.

Sluší tu zmíniti se též o překladech, které vázanou originálu podávají v prose. Takovou pohodlnost nae nemůžeme chváliti, neboť jakkoli dobře umíme iti výhodu, která tím vzrůstá překladu v ohledu na ost slovní, nemůže nám jednostejné býti pohřešení dnní formy, na níž jak mnoho záleží dostatečně jsme ali. Takový překlad nemůže v celku nazván býti ion kopií originálu a podobá se nanejvýše černým ry-m, představujícím výtečné malby proslavených mistrů, nichž vidíme toliko kresbu originálů, strádající ve-rý půvab živé barvitosti, ve kterém často nejhlavnější zlo spočívá, tak že nelze nám nabyti dostatečně ja-ho představení o těchto výtvorech obrazního umění.

Pravili jsme svrchu, že spisy opravdu klasické mají u a zajímavost samy o sobě, neodvislou od střídavých něrů časových a relativních, t. j. historický interes že jen podrženy, případný jest. Z toho vysvitá tolik, že vní zřetel a hlavní péče překladatelova musejí obrá-y býti na to, v čem jeví se tvorčí síla původce, nikoli ik, že by to co v originálu upomíná na čas, v němžto in byl, žádného ohledu nezasluhovalo. Každý výtvor

ducha v čase povstaly nese na sobě i známky doby své, více nebo méně patrné, a ty dodávají mu zvláštní barvitosti. Zcela nezhodí se žádný duch vlivu časového, i bývá zajímavé, pozorovati vliv poměrů na duchy výtečnější, kterak tito pojímají a odrážejí panující idey, jak dalece dávají se unášeti směrem doby a jak dalece samostatnost jejich proudu tomu vzdoruje. I historický interes má tedy zde vyšší smysl nežli při výtvorech nižšího druhu, při nichžto co jest časového přijímáme jako pouhé faktum, co materiál přispívající ku poznání doby; při spisech však klasických pozorujeme ducha a poměry u vzájemném k sobě vztahu a působení na sebe. Jest pak toto patření na zápas ducha s časem pro nás netoliko velezajímavé, nýbrž i hrdost naši povzbuzující, poněvadž duch jako vítěz tu vychází z boje, časem toliko lehce dotknut, kdežto při výtvorech druhu nižšího čas ducha opanovává a sobě podřizuje. Musí tedy již proto historická stránka klasických výtvorů také v překladu náležitě býti vytknuta, poněvadž slouží duchu jako za folii, aby tím více vynikal a do předu vystupoval. Přispívá to nemálo k zveličení účinku, a dojem tím docílený u vysoké míře nás uspokojuje.

Toto jsou v stručném nástinu hlavní zásady, které by sobě osvojiti měl každý překladatel, jenž na zřeteli má vyšší, důstojnější účel, než bývá obyčejně. Pokusíme se nyní o praktické obrácení těchto zásad na jednotlivý příklad, a k tomu vyvolili jsme si Shakespeara, jehožto nesmrtelný genius v brzce má i našemu obecnstvu objeviti se v českém rouše.

Jestli Shakespeare jeden z nejmohutnějších duchů, jejichž obdivuhodné výtvary přešly na potomstvo — velikan od hlavy do paty. Charakteristická jest jeho ry-
zost a samostatnost, která protrhujíc umluvitě mase nové

hledá svým bujným výtvorům. Při něm nespátňuje přiměřeného, nic odjinud přiosebeného; vše přirozeno ze sebe jest vyvinuto beze všeho úmyslu, jako nějakým pudem, a přece každá částka jest na místě a má svůj úkol v doclení přiměřeného jako kdyby vše co nejbedlivěji bylo promyšleno. Právě jest nejjistější známka geniálnosti, že nic omíná na umění, na úmyslnost.

Šek Shakespearův náleží do téhož okruhu kultur jako i náš, kterýžto napořád ještě se šíří a rozvíjí; ovšem do jiné jeho epochy. Jazyk, jímžto psal Shakespear, jest jazyk posud živý, napořád se obohacující vybrušující.

To jest, čeho věděti potřebí, chceme-li skoumati, jaké počínati má překladatel Shakespearových dramat. Předně co se týče absolutního interestu nedostihé výtvorů tohoto velikého básníka, jeví se genius hlavně v hluboké znalosti lidského srdce. Nemohl vlastnosti nabyti Shakespear žádnou světskou zkušeností — která z nikoho nečiní znalce lidí, kdo nemá na přirozeného nadání —, nýbrž jeví se tu obzvláštní čistota vnitřního oka, která při každém kroku člověka sáhá až na dno jeho duše a do nejtajnějších jejích koutů a skrýší. Této převzácné vlastnosti přičítati se mají ohromné účinky, jakých dosahují výteční předovatelé Shakespearových charakterů, kteří v ducha hrdinů vnikše, u věrném vtělení nám je před oči předvádějí umějí. Divákovi se tím usnadňuje porozumění skrytých pravd, tajné vnady odhalují se před ním, a mnohý, který by při čtení Shakespearova dramatu netknutým stál, neuměje sledovati básníka do hlubin, v jaké se skrývá, při představení jeho pomocí živého výkladu her-

cova mocně dojatým se cítí. ⁴⁾ Máke-li tedy hercove objasnění takto působiti na tupější chápavost a chladnější cit, proč by na bystřejší chápavost a vřelejší cit, kterým takového objasnění méně jest potřebí, nemělo již dojemně působiti pouhé čtení? Ono skutečně působí, a mocnost dojmu toho, v srovnalosti jsouc se vřímavostí myslí čtenářovy, nebývá někdy slabší, nežli účinek mimického představení. Jmenovitě místa ona, v nichž vyniká mistrovnost básníkovy v odkrývání a rozbírání nejvnitřnějších strunek a pružin lidského srdce, takovou provozují moc nad myslí čtenáře, — který tu výhradněji vhloubiti se může do sledu myšlének básnickových nežli divák při pozornosti vždy roztržitější, — že hnutí jeho jest bezděčné a on takořka sám na sobě zakouší to vše co básník do úst klade svým osobám. A jak rozsáhlý jest objem toho hnutí, jež umí Shakespear působiti v nás! Od nejněžnějších citů, jimiž v jedno splývají srdce dvou milujících, od nejtělejšího dechu míruplné duše, od pavučinného prohánění se elfů — až k nejprudšímu vlnění probuzených vášní, ke zhoubné bouři zuřících náruživostí, k obrovskému zápasu světem hýbajících mocí, jaká to stupnice nejrozdílnějších dojmů! To vše aby spolu cítil, aby v hloubi srdce svého byl dotknut, hned něžnou touhou, hned děsným úžasem, žádáme od překladatele Shakespear, má-li úlohu svou provéstí zdárně a s prospěchem. Při básnících, jejichž tvořivost nemá takového objemu

⁴⁾ Pamatujeme se s rozkoší na nikdy před tím nespátranou tichou napnutostí českého obecnstva při prvním provozování „Leara“, jež dával nebožtík Grabinger, která opavovala až i nejhořejší galerie. A kolik asi bylo osob mezi tím obecnstvem, jež by pouhé čtení veliké tragédie bylo dovedlo značně dojmuti?

Shakespearova, stačí, aby překladatel byl přistupen k němu, na jichž zbuzování se básník obmezuje; při Shakespearovi, jehož obsáhlost jest tak široká, musí se však míře vyrovnati vnímavost překladatele, který není schopen jak nejjemnějších tak i nejmocnějších

Schází-li mu tato vlastnost, bude překlad jeho u aesthetickém nedokonalý, poněvadž mu nevyhoví scházeti musí ráz přesnosti a přirozenosti.

U charakteristickou vytknuli jsme při Shakespearovi hravost a samorostlost. Ta ovšem málo dbá o dokonalost uvnitřní urovnání a uhlazení, a často bez ostýchání a s holou měrou vystupuje; avšak nesmíme zapomínati, že i tato vlastnost, věrná to průvodkyně velikého nadání, nad malicherné ohledy se povznášejícího, známkou jest vysoké geniálnosti. I ona žádá výrazu v přeložení a nemístná byla by u překladatele choulostivost a opatrnost, kde potřebí síly a ráznosti. Nedostatek této vlastnosti by překlad mdlým, a po účinku bylo by veta.

Ve věku, ve kterémž náš básník žil a jehož patrnou jsou i spisy jeho nosí, vyjádřili jsme se svrchu, že se s věkem naším do téhož okruhu kulturního, jenž je jeho epochy. Z toho snadno vyplyne, jakou v tom věku bude míti překladatel povinnost a jakou svobodu. Směr toho okruhu kulturního jeví se ve věku Shakespearově tak jako ve věku našem; rozdíl jest tove jen v stupni jeho vyvinutí. Náhledy a snahy současné Shakespearových jsou nám úplně srozumitelné, neboť přirození předchůdcové náhledů a snah nynějších, i v oněch již měly zárodek svůj, z něhož vyvinuly se postupem času. Tak i tehdejší náboženské, politické a sociální poměry společný mají základ s našimi, jen že u něhožto spatřujeme větší pokročilost. Co se tedy týče

takových charakteristických známek časových, které i v našem věku platnost mají, u podávání těch bude překladatel dosti volnou ruku míti, a nebude mu potřeba, otrocky se držeti doslovního vyjádření, pokud jen smysl věrně zachová. Ba budeť on směti s náležitou mírou i lokalisovati, kde to k zvýšení účinku slouží. Proč by na př. slovanský překladatel Shakespeara při nějakém mythologickém podobenství nemohl římské bohy básníkovy přeměnit na slovanské a jmenovati Jupitera Perunem, Apollina Jasonem a Veneru Ladou?

Jinak má se již věc při takových známkách časových, které věk Shakespearův charakterisují co zvláštní dobu našeho okruhu kulturního, rozdílnou od oné, ve které žijeme my. Týká se to hlavně pomějejších oblíb a choutek, jaké rodí každé desetiletí, proměnlivých návyků a forem společenského obcování co výsledku historických poměrů. V tomto ohledu podává Shakespear věrný obraz doby své, ano patrně na mnoze, kterak úmyslně hověl časovým libůstkám, což mu tím méně může býti zazleno, an psal pro divadlo, k docílení potlesku pestré směsice lidu, z jaké skládalo se jeho obecenstvo. Tyto však přímětky neubírají ani za mák ceny jeho mistrovským výtvorům, neboť nemají s nimi žádné organické souvislosti, a toliko mechanicky s nimi jsou spojeny. Ale právě proto, že jimi netrpí účinek celku, a pak že jako charakteristické známky doby uplynulé svou zajímavost mají, není přičiny je odstraňovati, a překladatel, který by tu chtěl měnit a snad opravovati, jednal by pošetile a bez práva. Jiná věc ovšem jest s provozováním dramát Shakespearových; tu režie divadelní rozřafnou se býti prokáže, když vynechá to co není psáno pro její obecenstvo, podržíc jen to co má zajímavost nehynoucí,

ni; ba netoliko právo k tomu má, nýbrž i povinnost proti obecenstvu, které se schází k vůli aesthetické a ne k činění historických studií.

zdělaný čtenář Shakespearových dramát nepocítí arého výtečného místa menší rozkoše proto, poněmáthetický jeho obsah obalen jest zbytečným ná-
zvucných slov; byltě způsob onoho času stavěti řeči na chůď, a zpuchlá nadutost zahalovala přerázdnot jejích obsahu. Nikdo nebude všední šprýmy méně často hříšky se slovy vyčítati básníku, jenžto květoucí době domácích šašků (kteří také hojněho pení došli v kusech Shakespearových), kdežto jalové vání bylo oblibou elegantního světa. Anebo kdož žel býti tak přísný mravokárce, aby za hřích po-
o bojetnosti a kudrlinky ovšem ne vždycky slušné svobodnějši, které arcí nynějši mrav vyloučuje z dopolečnosti, které však tehdejši méně upýpavý svět ohoršení snášel a jimž i „panenská královna“ ne-
ala se srdečně smáti. Takové nepodstatné přímětky ž vyloučeny z prken, ale v knize mějte své místo svědkové z doby méně vytřelého a ušlechtného citu, kterou pokrok vzdělanosti již přemohl a za-
zřstavil.

Začasté bývají takové dvojsmysly a obojetnosti zho-
ložitelné, proto však nemusí překladatel zoufati, ne-
nejedná se tu o nic důležitého, o nic podstatného.
Ipe bude, nedá-li se místo takové s lehkostí převésti,
zati jeho výklad do poznamenání, čímž dostatečně
vyhověno. Lépe učiniti tak, nežli k vůli nedůstoj-
i šprýmu násilí učiniti jazyku, do něhož se překládá,
o v líné pohodlnosti přeložiti smysl jen jednostraně
všeho vysvětlení, tak že nejenom zmizí obmýšlený

žprým, který leží v nepřeložitelném druhém významu, nýbrž celé takové místo ani pořádného smyslu nemá. Takové počínání jest lehkovážnost tím méně omluvitelná, čím snadněji jest se jí vyhnouti způsobem od nás udaným. Z německých překladatelů Shakespeara, na větším díle málo svědomitých, před jinými zasluguje Schlegel přísné pokárání za takové zmrzačení originálu.

Neposlední jest nesnáz, kterou při Shakespearu působí řeč. Jazyk, jakým tento velikán mezi básníky psal nesmrtelná svá díla, jest jazyk posavad živý; avšak tím samym jest Shakespearova angličina rozdílná od nynější, poněvadž jazyk živý nikdy nezůstává v též míře, nýbrž ustavičným podléhá proměnám a vždy dále se vyvinaje. Tato rozdílnost, pokud znesnadňuje překládání, jeví se hlavně v lexikální látce, kdežto užíváno slov nyní docela z obyčeje vyšlých, anebo dosavad sice obyčejných, ale ve smyslu již zapomenutém. Sluší tu pilný pozor dáti, kterého z rozličných významů téhož slova (a není tak snadno jiného jazyka, v kterém by jako v angličtině jedno slovo tolikero od sebe rozdílných významů mělo) třeba užití v překladu, a žádný-li z nyní běžných úplně se nehodí, dlužno pátrati, zdali slovo to nemělo za časů Shakespearových ještě nějaký význam jiný, nyní zapomenutý. V lepších slovnících anglických bývají takové zastaralé významy zvláště vytknuty chifrou *Sh.*

Kromě toho nacházejí se zhusta i celé fráse a přá-povědi, jimž toliko současníci Shakespearovi mohli rozuměti. Byltě vůbec za oněch dob způsob vyjadřování se ve mnohém ohledu rozdílný od nynějšího, za příčinou jiného rázu časového, k čemuž nezřídka ještě přicházejí běžná toho času přísloví a pořekadla, buď jen za oně doby oblíbená a později v zapomenutí vešla, anebo vztahu-

obrátili na to pozornost, což může zavdati podnět k budoucímu badání.

Z toho všeho patrně, že překladatel Shakespeara nebude se moci obejít bez jistých vysvětlivek, a skutečně jest množství objasnění a výkladů k Shakespearovi, pocházejících s větší částí od samých anglických kritiků a od rozličných překladatelů jeho věrně opisovaných, tak veliké, že se slušně diviti musíme rozsáhlé pilnosti, jaká věnována básníku tomuto. Než bohužel vyznati musíme, že dobrá polovice veškerých těch vysvětlivek jest zhora zbytečná, pouhé mlácení slámy. Tu se objasňují a vykládají věci, které žádného objasnění a výkladu nepotřebují, aby jenom učenost komentátora laciným způsobem hodné rozkládati se mohla. Z druhé pak polovice vysvětlivek jest skoro více takových, které vyluzují útrpný úsměch, než které skutečně poskytují poučení. Jakých tu rozličných domněnek, jakého kroucení, jakého natahování! A zdaliž se tomu diviti můžeme, uváživše, jací lidé častokráte obírali se vykládáním Shakespeara, a s jakým účelem. Abychom jen jediný příklad uvedli, jmenujeme tuto Warburtona, dle hojnosti jeho výkladů jednoho z neposledních těchto komentátorů, který v prostoduchosti své vyznává, že se jen někdy proto přebírá v takových písáčkách, jako je Shakespear, aby se zotavil od prací vážnějších, a jemůž největší radost působí, může-li někde ukázati, kterak to neb ono místo básníkově se srovnává se svatým písmem. Avšak ani jiným, duchovně nadanějším kritikům nehrubě se vždy dařilo. Poslechněme, co Frese ve předmluvě svého vydání Payne-Collierových rukopisních poznamenání a oprav textu ⁵⁾ praví o angli-

⁵⁾ *Ergänzungsband zu Shakespears dramatischen Werken. Enthaltend die von J. Payne-Collier aufgefundenen hand-*

h kritických předešlého století, kteří se pokusili navati skutečné neb domnělé porušení pravého čtení Shakespearu: „Zvláštnosti řeči z časů Shakespearových se byly osmnáctému století cizími; novější filologie nebylo, a tedy pokládali oni kritikové, to co jim cizí, za nepravé, porušené, falešné. Volnější skladba i Shakespearových urážela ucho Popeovo a Hanmer, zvyklé na antickou metriku; oni uznali za potřebné, videlniti Shakespearův verš. Kde vzlet Shakespearovy ie horuje ve smělejších obrazech, kde náruživost mluví chvatem stísněnou, tam často nemohla mu postačiti jší jejich fantasie, střizlivá jejich rozumnost; hluboký i Shakespearových průpovědí zůstal před nimi skryt. čistili text dle osobního zdání, bez určité zásady, náležitě vážnosti k duchu básníkovu.“

Teprva v novější době nastalo důkladnější studium Shakespearova, a anglická nynější vydání jeho podávají co možná správně. A však dosavad nepřišlo ještě plné emancipaci od starších komentátorů, a překladatel — rozumí se, že musí býti dokonale mocen jazyka Shakespearova — nejlépe učiní, když se nedá másti hejnem vysvětlivek, aniž také jiným jakýmkoli přemem, a pracuje dle nejlepšího rozumu vlastního. Teprv práce dokončena, může ji překladatel srovnávati s jiným překladem a s dosavadními výklady, a nyní v bude mu to ku prospěchu. Naleznet tu zajisté, že onde lehce překlouzl přes místo, které jiným nechtě obtížilo činilo; že tu i tam jináče rozuměl origi-

ftlichen Bemerkungen und Textänderung, bearbeitet und setzt von Dr. Julius Frese. Berlin, Dünker, 1853.

nálu a snad ne špatněji. Místy zas poopraví práci svou podle trefného některého objasnění, ale v celku shledá, že předcházející seznámení se s cizími překlady a vysvětleními textu bylo by jenom na ujmu bývalo samostatnosti jeho práce. Tak aspoň nám se dělo.

V nejnovější době veliký hluk učinil nález Payne-Collierův, totiž rukopisné poznámky a opravy textu v exempláři jednoho z nejstarších vydání, pocházející od ruky málo pozdnější nežli Shakespear. Opravce tento jeví se co výborný znatel poesie Shakespearovské, a dal si velikou práci s uvedením textu na pravé znění. Všech těchto poznámek a oprav počítá se v oné knize na 20.000, z těch však jsou větší díl pouhé opravy patrných omylů tiskařských, a veliký počet pouká-ky pro herce, tak že podstatnějších, které Payne-Collier tiskem uveřejnil, jest jenom asi 1500. Z těch pak zase mnohá různocnění jsou tak nepatrná, že nikterak nemění smysl a tedy pro překladatele žádné důležitosti nemají. A však naproti tomu nacházejí se též opravy veledůležité, které malou změnou textu přivádějí do něho zcela jiný, mnohem lepší a duchu Shakespearovu přiměřenější smysl, a jimiž na mnoze zahánbení zůstávají přeučení komentátoři, kteří s vynaložením veškerého důmyslu svého vyváděli rozumný smysl z místa porušeného, nevidouce tak blízké snadnické pomoci, kdežto jinde bez potřeby měnili text, nemohouce postihnouti hlubokosti básnickovy. O těchto poznámkách a opravách od Payne-Colliera uveřejněných ihned vznikla ostrá polemika mezi kritiky, z nichž někteří proti nim vystupovali, jiní je hájili a zastávali. Neníť tuto na místě, šířiti se o věci, o níž kdo bližšího poučení hledá, snadno ho nalezne v rozličných již vydáních zmíněných poznámek a oprav, ze kterých před jinými schvalujeme vydání Fre-

o svrchu uvedené. Tolik zůstává jisto, že poznámky jeho oprávněné jsou vzácným příspěvkem k dokonalému umění básníku, a že studium jejich nevyhnutelně pro každého nynějšího překladatele dramat Shakespeareových.

Nastává nyní otázka, v jaké míře třeba opatřiti přerušování dramat Shakespeareových výklady a objasněními, jež se týkají jazyka, dostatečně jsme naznačili míru potřeby; aby pak se něco činilo přes potřebu, snadli blýskání se filologickou učeností, to nikoli schvátíme nemůžeme. Co se zas týče vysvětlení historických, aby posloužit mohla k lepšímu porozumění tomu onomu místu, máme za to, že by se jen takové věci vati měly, o nichž překladatel slušně domýšleti se, že obyčejnému vzdělanci, jenž se právě neoddalům studium dějepisným, méně jsou známé. Rozvláčnérické úvody, jichž obsahu možná se pohodlně do- v nejprvnější dějepisné knize a které nepřispívajíšení neb třeba jen usnadnění aesthetického dojmu,lovují aspoň žádné nevyhnutelné potřebě, a jich přiní tedy považujeme více jako luxus.

Přidávají se ku překladům Shakespeareových dramat ejně také úvahy o látce jejich, odkud jest čerpána rak od jiných básníků vzdělána, kteréžto často vzrů- v obšírná pojednání historicko-literární. Dle našeho ní jest pro náležitě ocenění Shakespeareovy zásluhy amatické vzdělání látky nejdůležitější věc ta, aby věděli, co odkud již hotového vzal a co ze svého nil. Jest pak Shakespeare dokonalý mistr v uspořá- ní a v sestavení materiálu svého k účinkuplnému atickému celku, a pod umělou jeho rukou často látka nepatrná vysoké nabývá zajímavosti. Toto mistrov-

ství nejlépe vysvitá z porovnání Shakespeara s básníky jinými, kteří vzdělali tutéž látku co on, a takové paralely slušného nalezají místa vedle zpráv, dokud prvotné látka čerpána. Na tom však lze také přestat; všecko další učené rozbírání látky a šlakování po jejích nejdávnějších stopách, kdy a kde se ponejprv vyskytnají, může býti sice předmětem zajímavého historicko-literárního pojednání, ku překladu však není to žádný potřebný přídavek, poněvadž účel takového badání nemá žádné nutné souvislosti s účelem tohoto.

Tolik o překládání Shakespeara vůbec, ať to je do řeči jakékoliv, nyní zbývá jen pověditi ještě několik slov o překládání jej do češtiny. Jak známo, jsou dramata Shakespearova psána dílem veršem, dílem prosou, dle vážnosti obsahu, tak že v některých kusech převahu má řeč vázaná, v jiných řeč nevázaná. Místy, kde pathos bere vyšší vzlet, nejčastěji ku konci scén, užívá Shakespeare též rýmu. Dle toho, co jsme svrchu o slušném zachování formy pověděli, předpokládáme, že překladatel Shakespeara i v tom věren zůstane originálu, a místa veršem psaná a rýmovaná také ve verši a v rýmu podá. Verš Shakespearův jest pětistopý jambus, tedy s výcho-
dem mužským, což však neleží nikoli v úmyslnosti básníkově, nýbrž ve skladu jazyka anglického, v němž převahu mají slova jednoslabičná; důkazem toho jest, že se Shakespeare nevyhýbá východu ženskému, kde se takový přirozeně naskytuje. Totéž platí o jeho rýmech. Známo vůbec, že v češtině snadnější jest veršování v trocheích nežli v jambech, a to z té příčiny, poněvadž přízvuk padající na první slabiku slova nedopouští ji bráti za krátkou, a tedy nedostává se krátkých slabik pro začátek verše. Avšak tato jakási obtížnost nesmí zavéstí překla-

le k libovolnému změnění metra jambického na trocké, čímž by trpěl původní ráz mluvy vázané; přitíť se tu již svoboda, pomáhati si na začátku stopou adeickou. Kdyby však někdo věrnost originálu poion také na vedlejší, případné věci vztahovati chtěl, př. aby všude kladl stejného druhu východy jako riginálu, kde mužský tam mužský, kde ženský tam ský; nebo aby se vázal na stejný počet veršů: ten sliko by si tvořil zbytečných obtíží, nýbrž i češtině nezřídka násilí činiti musil. Jest to zajisté přednost eliká ozdoba mateřského jazyka našeho, že oplývá lnými ženskými východy slov, což dodává řeči, ob- ště vázané, příjemné plnosti. Této výhody se zbaviti ili nedostatku angličtiny v tom ohledu přechudě, byla pravá pošetilost. S druhé strany zase, co se týče čnosti, nesnadno vyrovná se jiný jazyk anglickému, i náš český, proti němčině a francíně na př. tak rý, často pozadu za ním zůstává. Žádati tedy, aby ý překlad neměl více veršů než anglický originál, by nemenší zpozdilost, poněvadž by tu buď čeština tečné násilí anebo smysl originálu patrnou ujmu utr- musil. Projeviti tato svá zdání o překládání klasiků ec, zvláště pak o překládání Shakespeara soudil jsem i za včasné, i byl bych velice potěšen, kdyby došla ožitého povšimnutí.

Dva překlady Shakespearovy tragédie „Romeo a Julie“.

(Pokrok 1870.)

Není tomu ještě tak dávno, co se v literatuře naší pilně o to dbalo, aby nekonkurovali dva spisovatelé v překládání téhož cizojazyčného spisu, pročez býval obyčej, kdykoliv někdo se dal do nějakého překladu, že to hned novinami ohlásil, aby se nikdo jiný nepouštěl do téhož díla, čili jinými slovy, aby se mu nemíchal do řemesla. Pokud v literatuře naší měly jakousi oprávněnost ohledy kramářské, bylo to pochopitelné, když nějaký překladatel na druhého překladatele téhož spisu (který často o prvním překladu ani vědomosti neměl) si stěžoval, až i naň nevřel co na svého škůdce, podkládaje mu nepřátelské úmysly proti sobě, z čehož pak povstávaly nezřídka maličerné hněvy. Jakmile však literatura pokročila tak daleko, že snášela konkurenci spisovatelskou i nakladatelskou, byly takové stesky tím méně oprávněny, týkaly-li se překladu díla nějakého klasického, který nesmí více býti prací pouze mechanickou, nýbrž musí domáhati se ceny samostatného díla uměleckého. V takovýchto případech jest konkurence čestným závodem o palmu vzácné

losti, neboť *klasické* překlady klasických spisů, ob-
 řetě vytvářejí básnických, slouží každé literatuře k ne-
 št ozdobě nežli plody původní.

O zdařilých překladech děl básnických vešel u nás
 slední době v oblibu výraz „přebásnění“, který vhodně
 suje na to, že tu nestačí pouhé přenášení významů
 va jinojazyčná, nýbrž že úlohou jest přeodívání my-
 ek v roucho jiného kroje, beze všeho úzkostlivého
 du na jednotlivé výrazy a jich významy. Že tako-
 překlad vedle dokonalé známosti obou jazyků vy-
 je také značné umění samostatně tvůrčí, jest na jevě,
 yla by to skromnost pokárání hodná, kdyby někdo,
 cítí v sobě povolání ku podniknutí tak nesnadné
 y a sílu k zdárnému jí provedení, odvrátiti se dal
 úmyslu již pojatého tou okolností, že již někdo jiný
 al sobě týž úkol. A přece víme o jednom takovém
 adu, že jistý na slovo vzatý spisovatel, jmenovitě co
 antní stylista proslulý, zničil hotovou již část překladu
 toho kusu Shakespearova, uslyšev, že někdo jiný do
 ož díla se pustil.

Je-li pak něco průběžským kamenem umění překla-
 elského, jest to tento básnický velikán anglický, jehož
 z rozličných příčin působí překladateli větší obtíže
 li kterýkoliv jiný klasický básník, pročez také umě-
 ké závodění v tomto oboru jest tím čestnější.

Sotva který jiný básník byl tak rozličně posuzován
 o Shakespear, o němž pronášeny úsudky právě opačné.
 čina toho jest, že u vykládání nějakého neobyčejného
 vu hledají lidé původ jeho spíše v jakýchkoli krajno-
 ch, nežli v přirozených poměrech věcí. Takovým ne-
 ýčejným zjevem byl také Shakespear. V dramatických
 ech jeho nacházíme svrchovanou geniálnost vedle nej-

jalovější prázdnoty, nejvznešenější horování vedle sprosté všednosti, hluboký důmysl vedle dětinských hříček vtípu, klasickou urovnanost vedle škrobené nevkusnosti, lehoučké ušlechtilost vedle hnusné oplzlosti. Dle toho, jak u koho převládal dojem jedné neb druhé stránky, řídil se také úsudek jeho o Shakespearu: jednomu byl neomalený surovec, jinému vzor básnické dokonalosti.

A přece nebyl Shakespear ani jedno ani druhé. Byl on bez odporu veliký genius, ale neuvědomělý, on tvořil nevědomky, jako nevědomky dýchal; on neskládal své nesmrtelná díla co trvalé pomníky svého ducha, nýbrž pro okamžitou zábavu tehdejšího obecnstva, z kteréž těžil co divadelní podnikatel; látku k nim bral, kde jakou příhodnou našel, začasť předělával a modernisoval (dle panujícího tehdejšího vkusu) starší divadelní hry, tak asi, jako — s odpuštěním — u nás předělal Štěpánek na př. „Hatmatilku“ v „Čecha a Němce“! Odtud pochází ta dvojí stránka v dramatických výtvorech Shakespearových: v jedné září se vznešený duch jeho, v druhé se zračí mrav i vkus jeho času, který byl ještě dalek pozdějších jemnějších způsobů francouzských; v kusech pak starších spisovatelů, které toliko pro divadlo upravoval, jeví se na mnoze jak ve složení tak v dialogu chatrné nadání jich původců, jehož známky ruka Shakespearova, jakkoliv umělá, nemohla vždy zakryti.

Z toho co tuto pověděno, vysvitá dostatečně úloha překladatele Shakespearových dramát, který především celé své umění vynaložiti musí na převedení co možná nejdokonalejší té jejich stránky, na které vlastní jich cena se zakládá. Nelze-li docíliti dokonalého převodu doslovním překladem, volno vždy užiti slov jiných, jen když v jazyku, do kterého se překládá, vyjadřují smysl

lovech originálu ležící. Zde musí ustoupiti formalii zachování obsahu. Svoboda tato nedá se nijakým idlem obmeziti, pravých mezí nachází jediné v do-
 taktu překladatelově. To pak jest, co vhodným
 em nazývá se „přebásněním“. Takovým přebásněním
 ná čtenář překladu Shakespearova ducha, nikoliv co
 to, nýbrž co vyrostlého z jedné s ním půdy domácí,
 m jest svěží a bezprostřední, kdežto překlad doslovní
 ává myšlenku v kroji cizím a tím samým méně při-
 nou pojmátnosti čtenářově. Volný způsob překlá-
 l jediné pravý jest tam, kde v originálu nacházejí se
 tismy větové (na př. přísloví, která málo kdy při-
 štěji doslovní překlad) neb slovní; doporučí se pak
 sebou všude, kde forma (na př. při veršovaném a
 ovaném textu) rozmnožuje obtíže doslovního překladu.
 všech jiných případech zůstává překlad doslovní v ne-
 řčeném svém právu.

Jinak jest arcí s onou stránkou výtvorů Shake-
 arových, která jest výpukem, a to často velmi ne-
 tným, mravu a vkusu časového, nemajíc ničeho činiti
 geniem Shakespearovým. Známo, že mnohá místa toho
 hu naprosto vzdorují každému překladu pro hříčky
 vní nad míru spletené, čímž však interes literární pra-
 lné ujmy netrpí, poněvadž taková místa úplně jsou bez-
 á a skutečně jenom znešvarují díla takového genia
 to jest Shakespear. Na těch nepotřebuje si překladatel
 vat obzvláště záležet: přebásniti tu není čeho, a umělé
 tahování a kroucení mluvy, do které se překládá, aby se
 řž takž podala poněkud podobná kopie nelepého originálu,
 stojí věru za práci. Taková místa, stěžují-li podstatně
 eklad, jest přiměřeněji vyložit nežli přeložit; čtenáři to
 lně stačí, a bude při tom i věrně zachována folie časová.

Takové jest naše smýšlení o překládání Shakespeara; než v Němcích až do nedávna vrch mělo smýšlení jiné. Bylať tam totiž vznikla škola slepých zbožňovatelů Shakespeara, kteří i každou kaňku z jeho péra vyšlou prohlášovali za geniální, a ti u překládání jeho musili se arciť řídit jinými zásadami, než jaké jsme tuto pronesli. Tu jsou díla Shakespearova překládána co možná doslovně, každé uchýlení se od pravidla toho pokládáno za prohřešení se proti pevné pietě k tomu velduchu, což mělo za následek svrchované pedantství, co do jazyka pak takové krkolomné skoky a kotrmelce, které jsou naprosto odporné, a jsouce daleké toho, aby originál slušně napodobovaly, spíše jej břídlísky zmrzačují.

Nám bude tuto činiti s representanty obojího způsobu překladu, a porovnání jich spolu nebude tuším bez zajímavosti, ano bude snad v leckterém ohledu poučné.

Před námi leží dvojí překlad „Romea a Julie“, jeden od *Douchy* z roku 1847¹⁾, druhý od *Čejky* z roku 1861, oba dva vydané Maticí českou. Doucha jest representantem principu svobodného překládání, Čejka stoupencem školy německé překladatelů doslovních. Avšak ani jeden ani druhý nemohl zůstat úplně důsledným ve svém způsobu, což ovšem týká se u větší míře Čejky nežli Douchy, poněvadž tento, kde byl doslovný překlad možný, nepotřeboval se mu vyhýbat, kdežto Čejka, kde byl překlad doslovný nemožným, musil chtěj nechtěj překládati volně.

Co se týče všeobecného rázu obou překladů, sluší uznati, že Doucha při vši volnosti, kterou si dovolil, jest

¹⁾ Zatím vydal Doucha 1872 překlad svůj znova, značně opravený.

neméně svědomitý nežli Čejka, čehož důkazem jsou již mnohem četnější vysvětlivky, než podává Čejka; s druhé strany však nelze neuznati, že co do stránky formální jest Čejkův překlad v celku dokonalejší, vynikaje zvláštní uhlazeností a ušlechtilostí mluvy. Než při tom nesmíme zapomenouti, že práce Douchova jest o 14 let starší nežli Čejkova, jsouc teprv druhým pokusem v překládání Shakespearových děl, z nichž první [překlad „Othella“²⁾ z roku 1843] pokládán byl svého času za skutek smělé odvahy literární, kdežto Čejka měl již četné předchůdce a nastoupil dráhu dosti vyšlapanou. Při tom všem ale i v Douchově překladu jsou místa, která co do formální dokonalosti v ničem nezůstávají pozadu za přednostmi při Čejkovi chválenými. S druhé strany pak i překlad Čejkův ukazuje nejednu slabou stránku co přirozený následek pedantického principu, jehož se držel.

My sobě vytkli za úlohu, to co jsme zde všeobecně pověděli, dokázati porovnáním spolu obou překladů, pokud toho dovoluje obmezenost místa nám propůjčeného. Nemohouce toho z uvedené příčiny provésti skrz celý kus, máme za to, že stačí ukázky od nás podané, aby čtenář, obzvláště angličtiny znalý, utvořiti si mohl o tom samostatný úsudek.

Při Čejkovi hned s počátku mile nás uvítá mistrně přeložený prolog, spojující s věrností co možná doslovnou svrchovanou lehkost a eleganci mluvy. Na doklad slov našich podáváme zde znění překladu i originálu:

Dva domy sobě rovné, slávou svou,
v spanilé Veroně, kam děj nás vede,
pro starý hněv spor znova pozdvihnou,
že ruka v krvi občanské jen břeде.

²⁾ Od spisovatele této úvahy.

Osudné lůno rodů protivných
 dvě milých o zlé hvězdě zplodilo,
 neštěstí losů strastně záhubných
 v jich smrti svár rodinný pohřbilo.
 Žal hrozný lásky smrti připsané,
 rodičů stále trvanlivý hněv,
 jenž v hrobu dítek teprv ustane,
 to vše v dvou hodinách tu přijde v jev;
 jen mějte s námi trochu strpení,
 co schází, spravi naše snažení.
 (Two households, both alike in dignity
 in fair Verona, where we lay our scene,
 from ancient grudge break to new mutiny,
 where civil blood makes civil hands unclean.
 From forth the fatal loins of these two foes
 a pair of star-crossed lovers take their life;
 whose misadventur'd piteous overthrows
 do, with their death, bury their parents' strife.
 The fearfull passage of their death-mark'd love,
 and the continuance of their parents' rage
 which, but their childrens's end, nought could remove,
 is now the two hour's traffick of our stage;
 the which, if you with patient ears attend,
 what here shall miss, our toil shall strive to mend.)

Ne vědu ale dařilo se Čejkovi tajně, často překlad jeho, nemoha se vyprostiti z pout doslovní věrnosti, stává značně pozadu za překladem Douchovým, pohybujičím se volněji, a proto také přirozeněji. Uvádíme tuto řeč Romeovu před koncem prvního výjevu prvního jednání.

Doucha:

Tat lásky strast je, kde se plamen zňal.
 Dost velký žal již svírá prsa má,
 tvým žalem nový bol mi v srdci plá;
 tvá láska, co mi sdílnost zjevuje,
 mé strasti ještě víc rozmnožuje.
 Jest láska dým, ze vzdechů spojený;
 blahá-li, oheň v očích zdvojený;

však stísněna-li, moře ze slzí.
Což jest jiného? moudré bláznění,
žluč dusivá a sladké mámení!

Čejka:

V tom láska jen má vinu všeho zlého.
Bol, jenž mi prsa klíčí těžce dost,
poroste ještě pro tvou soutrpnost:
v tvé lásce, kterou jsi mně projevil,
žal můj, již přílišný, se rozmnožil.
Jeť láska dým z výparů vzdechových;
očistěná, blesk z očí milených;
soužítina, moře z proudů slzavých;
což jiného? rozšafné šílenství,
otavná žluč, strojené cukroví.

Jaký tu kontrast mezi vyšším vzletem Douchovým, ušlechtilou jeho mluvou, úměrným veršem a plným rýmem jeho, a s druhé strany Čejkovou strážlivostí, všedností výrazu, jednotvárností chodu jeho verše a nezvučnými, větším dílem souzvučkou končícími anebo naprosto jalo-vými rýmy, jakými jsou jmenovitě dva poslední. V tom nepozná čtenář překladatele proslovu. Patrně, že Čejka u překládání neměl vždy stejně šťastnou chvíli!

Jiný příklad jest monolog Lorenzův na začátku třetího výjevu jednání druhého.

Doucha:

Směje se šeré jitro noci v tvář,
i vroubí východ pruhovitá zář,
uhýbá se již temno zemdlené
dni z cesty Jasoněm osvětlené.
Teď, než vřelého slunce oko žhoucí
vyjasní den a zhltní rosu mroutí,
nasbírám bylinek, jež rány hojí,
i jiných, jež se tajně s jedem pojí.
Zem — matka přírody i její rov —
vrhá svůj plod zas v lůna svého krov,
a dítky, ježto z ní pocházejí,

na nádrech jejích se napájejí:
 mnohé, jež krášlí štědré matky dar,
 však žádné, jež by zcela bylo v zmar.
 Nerost i býlí má své mocnosti,
 jež drímají v jich skryté vnitřnosti;
 není tak špatný žádný země plod,
 by něčím dobrým nebyl zemi vhod;
 však věc i dobrá užíváním zlým
 sporná se zpouzí blahým silám svým.
 Tak někdy ctnost nevhodnou kalí mrak,
 a chybu druhdy šlechtí činu znak.
 Spočívá zhoubný smrtonosný jed
 v malinkém kvítku tak, jak léku med;
 neb jeho vůni člověk pookřívá,
 však okusiv jej, ke smrti zemdlívá.
 Tak v srdci lidském stále v boji jsou
 dva sporné živly — zloba s dobrotou;
 a jestli horší vítězně se zpírá,
 bylinku rychle smrti rak sežírá.

Čejka:

Na mračnou noc se sivé jitro směje,
 jasnými prouhami se oblak skvěje;
 tma pestrá jak opilec vrávorá
 před vozem ohnivého Titana:
 než slunce palčivé do výše vzejde,
 den okřeje a noční rosa sejde,
 ten košík jedovatým bylením
 a drahošťávným květem nakupím.
 Zem, matka přírody, je její rov,
 a plodným lůnem je zas hrobu krov;
 co dítek v lůně jejím zrozených
 vidíme ssáti z prsou materských!
 Mnoho jich přehojnými ctnostmi slyne,
 všem něco dáno, každému však jiné.
 Velmocnou sílu v svém přirození
 má kámen, rostlina i bylení:
 zem nezrodila nic tak špatného,
 by též neneslo něco dobrého;
 ač každé dobré, svému povolání

se odrodíc, v zlé padne užívání:
 zlé užití ctnost samu v nectnost mění
 a skutek nectnosti zas dodá ceny.
 Též něžný květ pod korou mladistvou
 ukrývá jed a sílu hojivou:
 povoněním okřeje každá žíla;
 okušením mře srdce, cit a síla.
 V bylině i v člověku dva mocnáři,
 zlá vůle s dobrotou se stále sváří,
 a zlé-li dobrému se nepodá,
 tož smrti rak bylinu uhlodá.

I zde překlad Douchův dělá příznivější dojem celkový, jsa *jednoho* rázu poetického a formou bezúhoný; kdežto překlad Čejkův vedle některých povedených částí (verše 13. a 14., 25. a 26.) má jiné chatrné, ba naprosto prosaické (verše 17. a 18), čímž jednotu celkového dojmu trpí. Tuto nemůže nahraditi větší věrnost překladu, kterou rádi dáváme za přednosti volnějšího překladu Douchova. Také nemůžeme chváliti archaismův jako *bylení*; již *byliní* lépe by našemu uchu znělo.

Jsouť pak i místa, s jichž ani jedním ani druhým překladem nemůžeme býti srozuměni. Jedno takové zde uvedeme.

V druhém výjevu druhého jednání praví Julie k Romeoovi:

Fain would I dwell on form, fain, fain deny
 what I have spoke; but farewell compliment!
 Dost thou love me? I know, thou wilt say — Ay;
 and I will take thy word: yet, if thou swear'st,
 thou may'st prove false; at lovers perjuries,
 they say, Jove laughs.

Čejka:

Držíc se formy ráda odřekla bych
 co vysloveno: avšak pustíme slušnost!

Miluješ mne? já vím, že řekneš — Ano;
i přijmu slovo tvé; však kdybys přísah',
moh' bys být falešný: a lidé praví,
že Jupiter se křivým přísahám
milenců směje.

Doucha:

Ráda předešlá tajná slova svá
bych zapřela; však nechme spůsobů!
Miluješ mne? Víím, že mi přisvědčíš,
věřím ti též; však přísahav bys moh'
nevěrný být; smává se Joviš prý
po křivých přísahách.

Znalec angličtiny snadno pozná vady obou překladů, a přece nenáleží toto místo mezi těžší, jen když se originálu ani *příliš nepřidržíme*, ani *příliš nevzdalujeme*; když překládáme *mysl*, ale úplný, a nikoliv pouhá slova. Ostatně, kdo nenahlédne do originálu, dva první verše jednoho i druhého překladu si zajisté opětne přečte, nežli jim dobře porozumí. My bychom to místo přeložili takto:

Jak ráda, ráda k vůli slušnosti
bych zapřela svá slova předešlá;
leč nechme upýpání! Miluješ mne?
Že řekneš „ano“, víím, a přijímám
téz slovo tvé, však přísahav, bys moh'
nevěrným stát se; Joviš prý se smává
milenců křivým přísahám.

Budiž nám dovoleno, porovnatí spolu ještě několik kratších míst obou překladů.

U Douchy na str. 5. praví Gregorio zcela správně: „Vytas jen svůj tesák; jdou tu dva z Montekova domu“ (Draw thy tool, here comes two of the house of Montague), kteréž místo zní u Čejky na str. 6.: „Vytáhni nádoba,

lobu, tu jde cosi z domu Montekův." *Too!* neznamená nádobu, nýbrž nářadí, nástroj.

Tamtéž u Douchy praví Gregorio: „Až půjdu okolo nich, hodně se uklíbnu,“ což jest věrný překlad slov: „I will frown, as I pass by,“ nikoliv ale Čejkův na str. 7: „Až půjdu okolo, osupím se na ně.“

Naproti tomu překládá Čejka na str. 8. lépe a věrněji: „A blýská ocelí mně na potupu“ (and flourishe s his blade in spite of mine), nežli Doucha na str. 7: „A hraje mečem svým mně v potupu.“

Uálechtileji a věrněji zní u Douchy na str. 8: „Spor trojt... třikrát porušil našich ulic mtr, a tím Verony staré měšťany vysvléknul z blahočestné ozdeby“ (three civil brawls... have thrive distarb'd the quiet of our streets, and made Verona's ancient citizens cast by their grave beseeming ornaments), nežli u Čejky na str. 9: „Tři bouře občanské... porušily již třikrát pokoj města, pro něž usedlí měšťané Veronští, shodivše přísně válný oděv svůj...“

Čejka zase na str. 13. docela věrně a trefně přeložil:

Romeo. Buď zdrav; nauč mne, jak bych zapomaěl.

Benvolio. Ba musím, bych co dlužník neumřel.

(*B.* Farewell, thou canst not teach me to forget.

B. I'll pay that doctrine, or else die in debt.),

naproti čemuž velmi kulhavě překládá Doucha:

Romeo. Buď zdrav! — Bych zapomněl, nemožno jest.

Benvolio. Jsem dlužník, nezhojím-li tvoji čest.

Tuším, že příklady tyto postačí na důkaz, kterak oba překladatelé i v přednostech i v nedostacích sobě

dosti rovně váhu drží; a zůstává-li co do formální stránky Doucha poněkud za Čejkou, sluší považiti, že Douchova práce jest jeho první toho druhu, a že jeho pozdější překlady Shakespeara u srovnání s „Romeem a Julií“ jeví náramný pokrok. Leckde musíme vytýkati Douchovi nedopatření, že si nevšimnul rýmu v originálu, jakož spatřuje se na str. 9., 10., 13. a na více jiných místech. V jiném ohledu jeví Doucha chvalitebnou bedlivost; mímíme četné jeho vysvětlivky, v kteréž věci Čejka jest mnohem spořejší.

Čejkovi u překládání patrně vadil princip doslovné věrnosti, který mu nedovoloval vyvinouti v náležitě míře umění své krasořečné, tak že často se stává temným a u výrazu všedním. Kdyby sobě byl popřál více svobody v ustupování od doslovného znění originálu, drže se jenom věrně smyslu, byl by zajisté překlad svůj povzněl na znamenitý stupeň dokonalosti. Abychom se ještě zmínili o stránce podřízené, t. překládání četných dvojsmyslů a hříček slovních, musíme vyznati, že Čejka vynaložil na to velikou sílu a práci, aby originál co nejvěrněji nápodobil, a skutečně se mu to větším dílem dost dobře podařilo. Doucha jest v tom ohledu méně šťastný, což ostatně nebudiž řečeno jemu na úkor, an vším právem na tyto titěrnosti žádné veliké váhy neklade.

Jakož Čejkovi na překážku byla snaha o překlad doslovný, tak Douchovi překládání volné velmi usnadňovalo jeho úlohu, ač zapřítí nelze, že místy až zbytečně se uchyloval od slovného znění originálu. Doslýcháme, že má pan Doucha k tisku připravené úplné přepracování „Romea a Julie“; kýž by nemeškal podati ho veřejnosti; jsme přesvědčení, že nebude pozadu za žádným

ko pozdějších překladů Shakespeara, a že v něm
 a nalezneme těch nedostatků, jaké jsme této první
 i toho druhu vytkli. ³⁾

³⁾ Tento druhý překlad Douchův vyšel r. 1872 v soubor-
 vydání Shakespearových dramát Maticí Českou a vyniká
 sm v každém ohledu nad první, následkem jednak úplněj-
 studií, jednak mnoholetého pilování.

Záhadný spisovatel Žebrácký a jeho neznámý spis „Planctus Glattoviensis“.

(Čteno v třídní schůzi král. české společnosti nauk dne 24. října 1870.)

(V. Pokrok 1870.)

P á n o v é !

Přednáška moje nebude se obírat žádným důmyslným hloubáním v historických pramenech, aniž vyvozováním nových hypothes z důvtipných kombinací; má ona účel skromnický: podati příklad lehkovážného spisování historického, jak přecházejí ze spisu do spisu udání zjevně nepravdivá, nezřídka i do podrobností vyličená, z čehož plyne naučení, abychom nedávali se sváděti k slepému přijímání dat zaznamenaných od kompilátorů i sebe lepší pověsti požívajících, a v tom ohledu nebude snad přednáška moje docela neužitečná.

Takové dobré pověsti vším právem požívá náš topograf Sommer, který obsáhlé dílo své sestavil se stejnou uvědomitostí jako pilností, tak že vady, které zde onde v něm se objevují, obyčejně kladou se na vrub jeho pomocníků, jenž ho zásobovali potřebným materiálem. Že však Sommer sám nemůže býti zproštěn výčitky nedostatečné kritiky, ukážu tuto na křiklavém příkladu.

Ve svém popisu Klatovského kraje, kde jedná o Klatovech, vypravuje na str. 11. mezi jiným toto: „im Jahre 1504 die Böhmen in der unglücklichen Schlacht bei Regensburg, wo sie dem Pfalzgrafen Ruzicht gegen Kaiser Maximilian I. beistanden, zwar das Los des Besiegten theilen mussten, aber dem Gegner doch ihre Tapferkeit den Gewinn der Schlacht ungenügend erschwert hatten, wurde Klattau der Gegenstand, welchem die feindlichen Truppen ihre Wuth ausliessen, indem sie die Stadt in Brand steckten und den grössten Theil der Einwohner, ohne Unterschied des Alters und Geschlechtes niedermetzten.“

Toto smělé tvrzení, beze všeho dokladu pramene, kdyby se jednalo o věc vůbec známou, musí zarazit každého čtenáře, který, je-li jen dost povrchně obeznán s dějinami vlastenskými, ví, že od válek s Uherským císařem Matiašem až do roku 1527, ve kterémž král Ferdinand I. přivedl do země cizí vojsko na potrestání stavovské spourey, Čechy po více než 70 let ušetřeny byly od všeho vpádu nepřátelského.

Bitva, kterou tu Sommer připomíná, jest známý hlavní boj s daleko silnějším nepřítelem něco více než 3000 Čechů ve službě vdovy po falckrabím Ruprechtu, který proti vévodovi Bavorsko-Mnichovskému Albrechtovi domáhal se dědictví po vymřelé větvi Bavorsko-Landsburské. Tohoto druhého podporoval císař Maximilian a osobně mu s vojskem na pomoc přispěl. Bitva ta svedena jest 12. září 1504 u městečka Schönberka nedaleko Řezna, i bojovali tu Čechové, od německých svých vůdců zrazení a od vlastního lidu falckrabina opuštěni (v. *Staré let.* str. 269 a 270), proti vojsku císaře Maximiliana 17.000 mužů silnému, s takovou udatností, že

císař, který sám tu nacházel se, byl u velikém nebezpečení života, i nemohl jim odepřít obdivování svého. Čechů, kteří nemohli odolat tak veliké přesile nepřátel, pobito dle Palackého 1600, do 700 bylo jatých, ostatní probili se z boje. Zajaté císař propustil nejprv na čestné slovo, aby se k vyzvání jeho postavili; když pak to několikrát učinili jako „dobří lidé“, ukázal nad nimi tu milost, že jim dal svobodu bez výplaty.

To jest v krátkosti onen příběh, a nic se tu nevypravuje o nějaké rozvzteklivosti vítězů, kteří by se byli mstili Čechům za jich statečný odpor, ano naopak hrdinství jejich získalo jim úctu a vážnost u císaře, který jinak také by zajisté nebyl dovolil, aby vojsko jeho dopustilo se skutku tak surového, jako jest vypálení nevinného města a povraždění jeho obyvatelů.

Ale kdež pak jest Řezno, a kdež Klatovy? Již tato vzdálenost obou měst, která není o mnoho menší nežli odlehlost Klatov od Prahy, byla by měla Sommra, v zeměpisu dobře povědomého, upozorniti na nepodobnost ku pravdě celého toho udání. Méně divím se jeho neznalosti českých dějin při rození cizozemci, ale vědom sobě toho nedostatku svého tím spíše by měl udati pramen, z kterého vážil.

Byla jedna možnost, věc tu sobě vysvětliti, i dal jsem si na práci vyšetřiti, zdali někde v bližším okolí Řezna nenalezá se aneb za onoho času nenalezalo nějaké místo, jehož jméno by podobné bylo německému jménu *Klattau*, a které, byvši od rozpustilých vítězů vypáleno a zpustošeno, mohlo snad býti zmateno s českými Klatovy. Avšak při nejbudlivějším hledání žádného takového místa jsem nenalezl.

Nyní bych rád byl vypátral, odkud Sommer svou zprávu vzal. Nejprvnější ovšem bylo, podívat se do Schallera, ježto Sommer až do dna vyčerpál, a ejhle, v jeho dějepisu města Klatov četl jsem následující místo: „Im Jahre 1504 schickten die Böhmen eine auserlesene Mannschaft von 3000 Fussvolk und 900 Reiter unter dem Kommando der Herren Kollowrat, Sternberg, Schwihowsky und Zeidlitz nach Baiern dem Pfalzgrafen Ruprecht zu Hilfe, der mit dem Kaiser Maximilian I. in einen Krieg verwickelt war. Bei Regensburg stiessen beide Kriegsheere zusammen. Die Pfälzer flohen gleich bei dem ersten Angriffe, und liessen ihre Hilfsvölker im Stiche. Die Böhmen hingegen, die ein solches zu thun nicht gewohnt waren, machten anfangs dem Feinde einen tapfern Widerstand und wollten sich keineswegs eher ergeben, als bis von ihrer Seite 2100 auf dem Schlachtfelde todt lagen. Hierauf geriethen die kaiserlichen Truppen in die äusserste Wuth, fielen über die Stadt Klattau her, und richteten daselbst ein dermassen schreckliches Blutbad an, dass sie sogar die unschuldigen Kinder geviertheilet, die blutrünstigen Stücke auf ihre Spiesse gesteckt, einen grossen Theil der Stadt in Brand gelegt, und keines Geschlechts noch Alters verschont haben. (Hammersch. Historia Glattoviensis, ex Planctu Glattoviensi Wenceslai Clementis Žebracký.)“

To patrně byl pramen Sommerův, od něhož ostatně se byl uchýlil v tom, že mluví o Čechách toliko co o soudruzích přemožených Němců (Als die Böhmen das Loos der Besiegten theilen mussten), kdežto die Schallera (a také v pravdě) byli jediní Čechové přemoženi, když německí jejich spojenci hned při počátku bitvy utekli. Tím Sommer tu věc s částí podstatně jinak vyličil nežli jeho

pramen Schaller, a k jeho provinění, že pramen svůj neudal, přistupuje druhé, že jej chybně vypsál.

Ostatně tatáž výčitka, která se činiti musí Sommerovi, co do neznalosti dějin českých a nepovšimnutí si vzdálenosti Klatov od Řezna, musí se činiti Schallerovi stejnou měrou, ano nevědomost historická musí se mu klásti za vinu tím větší, an při něm odpadá omluva Sommerova, že byl cizozemec.

Schaller, zdá se, že čerpal dílem z téhož pramene co Pelcl (anebo z tohoto bezprostředně), dílem z Hájka, neboť jednak srovnávají se u něho jména vůdců české výpravy se jmény od Pelcla uvedenými¹⁾, jednak zase udává tentýž počet zabitých jako Hájek („zbito bylo okolo jedenmezčítma set“), kdežto jiní udávají čísla jiná. Ale ani Pelcl ani Hájek — kterýžto poslední byl době příběhu onoho dosti blízek, a nebyl by zajisté opominul vylíčiti náležitě tu zpoustu Klatov, kdyby byl o ní věděl — nezmiňuje se o nižádném vpádu vojska Maximilianova do Čech, k němuž císař by také žádné příčiny byl neměl, an výprava proti němu českého vojska v žoldu falckraběte bylo podniknutí soukromé, jaká byla tehdejší v obyčeji (ba nejednou se přihodilo, že v některé cizí válce Čechové proti Čechům bojovali, jsouce v žoldu obou stran), nad to pak král Český Vladislav sám v té příčině stranil téměř praetendentovi, Albrechtovi Mnichovskému, jako císař. Nalezl-li tedy Schaller u Hammerschmida tu děsnou zprávu o tak ukrutné pohromě města

¹⁾ U Pubitschky čteme co vůdce najatých Čechů jména Guttenstein, Kolovrat, Švihovský, z Veitmile, z Boskovic, z Lomnice, Žerotín; u Palackého udání jsou: „Jindřich a Jetřich bratři z Gutšteina, Albrecht ze Šternberka, Jan z Veitmile a jiní.“

Klatov, zdaž neměla mu při tom býti nápadnou ta okolnost, že žádný ostatní pramen o ní se nezmiňuje?

Nad to pak samo ono místo z Hammerschmida, na kteréž se odvolává, jest ve svém znění tak podivné, že každý soudný čtenář musí se při něm pozastaviti a v podezření je vzíti. Píšeť Hammerschmid ve své „Historii Klatovské“ díl IV., kap. 4. takto: „Léta 1504 ještě za panování téhož krále začala se vojna v Bavořích, v nížto najatého lidu bylo českého 3000 a 900 jízdných; jsouce pak na hlavu poraženi od vojska Maximiliana císaře, jehož lid dostal se i k městu Klatovům, tu hroznou ukrutnost provedli nad obyvateli, tak že ani dítkám neodpustice na půli je přetínali, a na kopí je berouce semotam projížděli; takové však tyranství bez vědomí nejvyššího učinili, pro kteroužto příčinu, ač také byli i trestáni, však ubohým Klatovským přece v tom nahraženo nebylo, nýbrž kdo zahynul, ten zahynul a nesl neštěstí. O tom všem píše M. Václav Klement Žebrácký in *Planctu Glattoviensi* takto:

Potom dále s přespolními
Národy tu okolními
Těžkých jsem válek zkusila,
Neb jsem se hájit musila
Těm, jenž mne chtěli zkaziti
A v otroctví podrobiti.

*Ač mi mnoho dítek zbíli,
Mečem, ohněm mne hubili:
Však já posilněna z nebe
Svrhla jsem jho jejich z sebe,
A nad nimi zvítězila,
Neb moc boží při mně byla.“*

Tot celé místo Hammerschmidovo, který se odvolává na spisovatele a dílo odjinud docela neznámé. Cokoli

jsem sobě dal na tom záležeti, nemohl jsem vypátrati ani žádného M. Václava Klimenta Žebráckého ani žádného spisu nazvaného „*Planctus Glattoviensis*“, o němž ostatně Hammerschmid neudává, zdali to kniha tištěná anebo rukopis, a jen z uvedeného veršovaného výjímku vysvitá, že vzdor latinskému tituli svému jest to spis český. V národním našem Museu se chová sice rukopis mající poněkud podobný titul: „*Lamentací ohňevá, pláč a naříkání král. města Klatov, 8. dne Juli 1689*“, který podává jakýsi přehled osudů Klatovských od nejstarších až do posledního zhoubného požáru jmenovaného roku. Český název spisu toho mohl Hammerschmid snadno dle tehdejšího obyčeje přeměnit na latinský „*Planctus Glattoviensis*“, a však nejenom že v „*Lamentací*“ není jmenován autor její (mohl ovšem Hammerschmid věděti jméno jeho odjinud), ale v celém tom spise nenachází se ani zmínky o té strašné pohromě Klatov, aniž mohl jsem nalésti veršů od Hammerschmida citovaných, z čehož jest patrné, že domnělého Žebráckého „*Planctus Glattoviensis*“ a tato *Lamentací* jsou dvě věci docela rozdílné.

Než dejme tomu, že Hammerschmid měl skutečně před sebou často zmíněný „*Planctus Glattoviensis*“, z něhož vypsál uvedených svrchu 12 veršů, zbývá tu vždy otázka, odkud vzal vypravování o ukrutnostech páchaných od vojska německého v Klatovech? Že to nevzal z „*Planctus Glattoviensis*“, na to ukazuje slovo „*takto*“ předeslané citovaným veršům, dle něhož by se to vypravování mělo hledati v těchto verších. Ale v těch obsaženy jsou pouze všeobecné fráse, kteréž vůbec nelze vztahovati k žádnému určitému ději neb příběhu, nařku-li k tomu, o němž jest řeč. Či snad ten neznámý mistr Žebrácký vypravuje ty věci ve svém rovněž neznámém

spise na některém jiném místě? Tomu-li tak, proč Hammerschmid neuvedl toto pravé místo? Anebo přece vězí jádro jeho zprávy v citovaných 12 verších? Tomu nám těžko víru dáti, leč bychom přijali, že Hammerschmid věrše:

„Ač mi mnoho dítek zbilí,
Mečem, ohněm mne hubili“

vzal příliš doslovně a bujnou fantasií svou je rozpředl v obraz ukrutné zhouby Klatov, při čemž slovo „dítek“ vykládal sobě na skutečné malé děti, jakkoli spisovatel uvedených veršů tím tropicky vyrozumíval patrně vůbec rodáky Klatovské. A však i kdybychom se skutečně do Hammerschmida domýšleti chtěli té ohromné fantasié, zbývá ještě otázka, jakou kombinací uvedl ve spojení tento výtvor své fantasié s porážkou českého námezd-ného vojska u Řezna r. 1504?

Jest ještě jedna možnost, zdali snad Hammerschmid celého toho Žebráckého i s jeho spisem si naprosto nevymyslí, aby tím své „Historii Klatovské“ přidal jakési učené ozdoby, za příkladem Hájkovým, který uvádí celou řadu domnělých ale neexistujících pramenů své kroniky. Známoť, že Hammerschmid jest ještě mnohem méně kritický duch nežli Sommer a Schaller, ale viniti jej přímo z podvodu zdá se nám přece býti věcí poněkud povážli-vou. Jeden důvod arcíť nasvědčuje možnosti té, že totiž nemotornost takového podvodu zcela se srovnává se spi-sovatelskou povahou Hammerschmidovou. Ostatně v oné nevědecké době pokládány podobné autorské klamy a šejdy za kousky zcela nevinné.

Než buď tomu již tak neb onak, tolik jisto jest, že tu stojíme před mystifikací, kterou buď Hammerschmid *byl klamán* aneb *sám klame*. Z posledního nářku by

nejlépe mohl očištěn býti, kdyby se v skutku našel někde ten „*Planctus Glattoviensis*“ mistra Žebráckého a nějaký obšírnější popis oné ukrutné pohromy Klatovské obsahoval, ač i tenkrát nebyl by Hammerschmid prost výčitky nesprávného citátu.

Jakkoliv nepatrný jest předmět, kterým jsem vážené shromáždění zaměstnával, přece myslím, že zasluhuje povšimnutí jakožto příklad, jak slepě někdy jeden spisovatel opisuje druhého, a jak velice potřebí jest mít se na pozoru, abychom nepřijímali hned za pravdu všecko, co ten neb onen třeba dosti známý autor tvrdí, nesrovnává-li se to s okolnostmi času, leč by to potvrzeno bylo jinými, nade všecko podezření vznešenými svědectvími.

Tak vymyšlený tento strašný příběh Klatovský dostal se z Hammerschmida do Schallera, ze Schallera do Sommera a — při menší opatrnosti redakce — málem by se byl dostal i do „Slovníka naučného“.

(Shledáno později, že uváděný od Hammerschmida M. Václav Klement Žebrácký asi totožným jest s latinským básníkem Václavem Clemensem, který po svém rodišti psal se Žebrecenus, a jest původcem elegické básně nazvané „*Lugubris lessus amplis et vetustis, urbis Glattoviae misere ignibus ardentis etc. Pragae 1615*“, žalozpěvu to nad zkázou požárem, který to město zastihl. Ale tam není ani nejmenší zmínky o zpuštění města od Hammerschmida vypravovaného, jako v „Lamentaci“. Tím jest literární podvod Hammerschmidův úplně dokázán.)

Dvě královny.

(Dennice, 1841.)

Bylit časové, v kterých České království dílem polohou svou v srdci Evropy, dílem politickou důležitostí téměř se všemi, i nejvzdálenějšími říši našeho dílu světa se stýkalo, a pro milovníka vlastenské historie zajiště nemalou zajímavost mají zprávy dějepisů oněch zemí o takových vzájemných svazcích. Podáme tuto čtenářstvu svému z dvou rozličných anglických spisů zprávu o dvou královnách, z nichž první byla Anna, dcera slavné paměti císaře a krále Karla IV. a choť Anglického krále Richarda II., druhá pak známá v historii svým neštěstím Eližběta, dcera Jakuba I. krále Velkobritanského a manželka tak nazvaného Zimního krále, falckrabí Fridricha.

Zprávu o královně Anně vážíme ze spisu: *Lives of the Queens of England, from the Norman Conquest etc. By Agnes Strickland. London 1840* (Životopisy královen Anglických od časů Normanského podmanění a t. d.). Předně dozvídáme se tu, že král Richard netoliko zádného věna s chotí svou nedostal, nýbrž za čest, býti manželem dcery císařské, bratru jejímu králi Václavovi IV. 10.000 hřiven (nepochybně stříbra) vyplatil a k tomu

ještě všechny útraty daleké cesty její nesl, kteréžto peníze aby sehnal, zastavil Londýnským množstvím klenotův. Angličtí současní letopisci nemohou dosti vynachváliti jak tělesnou tak duševní zpanilost královny Anny, jenž netoliko přirozenou dobrotivostí srdce všeobecnou sobě lásku u národu získala, nýbrž i mnohé pohodlí a kroje se týkající novosti do Angličan uvedla. Nedávno před příchodem jejím s nemalým namáháním udušeno bylo nebezpečné povstání na nejvýš utlačeného lidu, jenž pod vůdcem svým Watem Tylerem převrátiti hrozil vešken řád v království. „Popravy po udušeném zbourání,“ praví spisovatelka svrchu zmíněné knihy, „byly nad všechny předešlé krvavější a ukrutnější. Z celé země kouřilo se od prolévané krve ubohého lidu selského, an milostivá přímluva zpanilé Anny České přítrž učinila těmito popravám.“ — „Několik dní po zasnoubení vrátili se královští manželé do Londýna, kdežto královna s velikou slávou byla korunována. Na důraznou žádost mladé královny prohlásil král všeobecnou amnestii.“ — „Toto prostřednictví získalo Richardově manželce příjímí ‚dobré královny Anny‘, a čas netoliko nezmírnil její oblíbenost, jenž obyčejně při lidu anglickém jen na krátce trvá, nýbrž spíše rozmnožil úctu národu k dobročinné královně.“ A v skutku nepřestala se Anna prokazovati dobroditelkyní anglickému lidu všelikým způsobem. Jiné opominouce, podotkneme jen snažnou její péči o rozšíření pravé osvěty v národu. Dle svědectví Tomáše Arundela, potomního arcibiskupa Kantabrijského, jenž nad rakví její pohřební řeč měl, byla jedna z hlavních péčí jejích, dáti překládati svaté písmo do angličtiny a rozšiřovati je v lidu, an sama každodenně v něm četla.

O slavnostech korunovačních připomínají letopisci,

že byly konány slavné kolby a turnaje, při kterých němečtí (?) šlechticové, jenž královnu provázeli, všelijaké rytířské kusy provozovali k velikému podivení Angličanů. Při popisování svatebního obleku jejího pozdržují se tehdejší kronikáři zvláště při jakési rohaté kápi, již královna na hlavě měla. „Tato kápě byla při nejmenším dva střevice vysoká a rovně tak široká. Udělána byla z drátu a lepeného papíru na způsob velikánské biskupské čepice, a rohy její ozdobeny byly třpytícím se zlatohlavem. — Tato ukrutná novota rozšířila se brzo po celé zemi, až v kostelích a při veřejných slavnostech skrovné hlavy pánů a rytířů zastíněny byly od jich ctižádostivých chotí.“ Druhá novota, kterou Anna uvedla do Angličan, byly — špendlíky, neboť před tím spínaly anglické dámy dle domácích svědků šaty své špejly. Postranní sedla byly třetí nová móda, královnou uvedená. Byly rozličné od nynějších, jež vynalezla teprva Kateřina de Medicis, královna Francouzská. „Postranní sedlo královny Anny bylo na způsob sedadla s visícím dolů stupátkem, na které obě nohy se kladly; tento způsob ježdění požadoval služebníka neb panoše, jenž by koně za uzdu vedl, a zvláště užívalo se ho při slavnostech.“

„Anna Česká umřela ve svém oblíbeném paláci Shenském, král byl při její smrti. On nikdy jí nebyl dal sokyni, i zdá se, že vyplňovala celé jeho srdce, jenž uvrženo bylo v největší zármutek nenadálou ztrátou věrné choti, kterážto opravdu byla jediným jeho přítelem. V šílenosti zármutku svého proklínal Richard nejhoršími kletbami místo její smrti, a nemoha snést pohled na to místo, kde své jediné šťastné doby s milovanou a cnostnou královnou byl trávil, poručil palác Shenský rovným zemi učiniti.“ — „Annino tělo přivezeno bylo tu středu

před 3. srpem (1394) u veliké slávě z Shenn (do Westminsteru), provázeno jsouc veškerou šlechtou anglickou, mužskými i ženskými, jakož i od měšťanů a představených Londýnských, jenž všickni byli v černých šatech a černých točenicích; dne 5. srpna byla královna pochována.“ Richard dlouho truchlil pro svou milovanou choť, a když jí postavil náhrobní památník, dal na něm vytesati i svou vlastní sochu, ana vedle sochy královiny spočívajíc, ruce její drží ve svých.

Tolik o Anně, cnostné dceři milovaného otce vlasti Karla IV., o nížto v domácím dějepisu darmo by podrobnější zprávy hledal; Eližběta zas Anglická, bližší jsouc našemu času a za svých dnů nenepatrná osoba na jevišti světohistorických událostí, dosti známa jest svým politování hodným osudem. Jistá anglická dáma vydala, tuším roku 1830, paměti její pod jménem *Memoires of Elisabeth, Queen of Bohemia*, jenž s velké částí obsahují listy od ní a k ní psané. Nicméně spis ten nemá ani veliké zajímavosti ani důležitosti historické, an se v něm téměř nic nového nepodává. Jedno však přece za hodno jsem uznal zde uvéstí. Po korunování v Praze falckraběte Fridricha a manželky jeho sledovala slavnost po slavnosti, a celé město nacházelo se v jakémsi opojení. Zatím přišlo posvícení, a měšťky, chtěce královně úctu svou prokázati, poslaly jí výsluhou mnoho nůši koláčů. Hrdá však Eližběta, neznajíc obyčejů zemských, uraženou se cítila opovážlivostí sprostých žen, jenž tak ničemným darem blížiti se směly k své královně. I vydala koláče svému anglickému služebnictvu, kteréžto, bez pochyby před tím takový způsob pečiva neviděvši, snad ani že to k jídlu nevědouc, na posměch českým barbarům (toho slova vydavatelkyne nadzminěných pamětí mluvíc o Čechách přecho-

nžívá) za klobouky je co kokardy strkalo, což Pražané velmi těžce nesli. To nebyl ten způsob, kterým sobě Anna lásku Anglického národu získala, ale ta oplakávána jsouc dlouhý čas od svého věrného manžela a milujících jí poddaných slavné hrobiště nalezla v lůně nové své vlasti mezi největšími dobrodinci národu, který ji nazýval krásnou dobrou královnou; an zatím Eližběta přiměvši k tomu slabého svého manžela, aby po cizí koruně sáhl, neuměje ji udržeti na své hlavě, sebe i celý národ, z něhož za krátkého svého panování nezbedným dvořanům smích si tropiti dopouštěla i jinak ho nikterak nešetříc, nešťastnými učinivši v krátce nového království prázdná býti musela, a ostatní život u bídém vyhnanství trávila.

Děje Černé Hory.

Sestaveny dle Alex. Andriće¹⁾ i jiných pramenů.

(Obzor, 1855.)

Doba nejstarší.

Jest blud dosti rozšířený, jakoby samostatnost vlasti udatných Černohorců byla svůj počátek vzala teprva po zrušení Srbského carství od Turků, a to původem srbských uprchlíků, kteří v těžko přístupných jejích horách hledali útočiště před vítězným nepřítelem všeho křesťanstva.

Krajiny, ležící mezi Srbskem a mořem Adriatickým, zajisté od nepamětných dob kmeny slovanskými obydlené, kteřížto již Římanům byli s části známi co odvažliví loupežníci mořští²⁾, rozdrobeny byly odjakživa na množství samostatných obcí, dílem svobodných, dílem podro-

¹⁾ Geschichte des Fürstenthums Montenegro. Von Alexander Andrić. Wien 1853. Verlag von J. B. Wallishäuser. — Spis to, obsahující mnoho materiálu, avšak neuměle spořádaného.

²⁾ Řemeslo toto nepřestalo zde kvésti ani v dobách, když slavná obec Benátská vládla v těchto mořích. Viz mezi jiným Šafaříkovo pojednání o statutu Polickém v Čas. mus. 1852 sv. 2.

aných dědičným pánům. Jak úplně asi bylo podmanění ch od Římanů, těžko nyní určití; jen tolik vysvitá historie, že panství římské za skvělejších dob císařství aspoň formálně uznáváno bylo od celé této země, která císaři Diokleciánovi, pro lahodné podnebí své, oblíbeným byla ústupem od unavujících trudů veřejné správy. Po úpadku Západořímské říše zůstávalo panství Řeků nad těmito krajinami pochybné, ba ani pozdější Charvátští, Bosenští a Srbští králové nemohli sobě úplně podrobiti rozličných těch kněží, vojvod, bánů a šupanů v nich panujících, kteří jen slovem uznávali někdy jejich vrchnost.³⁾

Takovýmto malým, samostatným státem byla záhy též Zeta čili Zenta, jak v nejstarších dobách slula Černá Hora, kteréžto poslední jméno obdržela krajina ta teprva později, nejspíše od černé barvy zvětralého kamení svých hor.

Nejprvnější panovník Zentský, o kterém máme stvrzené zprávy historické, jest *Vuk Němanič*, syn Srbského krále Štěpána Němana, který, pozdvihnuv se proti bratru svému Štěpánovi II., smířen jest s ním prostředkováním třetího bratra, arcibiskupa Savy, načež ustoupil do Zety, kdež panoval jako v údělu svém s titulem knížete Zentského a Chlumského.

Dynastie Balševců.

Po vyhynutí dynastie Němanovců, za Srbského krále Vukašina (1367—1371), učinil se pánem nad Zetou jakýsi *Balša*, který s Vukašinem v dobrém přátelství žil,

³⁾ Podobně žijí dosavad Albančici pod vládou domácích svých knížat, Turkům jenom nedokonale podrobeni jsouce.

s jehož dcerou Milicí i syna svého Jiřího zasnoubil. Když po smrti Vukašinově za cara Srbského volen jest Lazar Grjebljanović, nechtěl ho Balša uznati, pročež Lazar třikráte po sobě s ním válku počal, ale pokaždé od něho poražen jest. Týž Balša pomáhal Benátčanům proti jinému tamějšímu dynastovi, knížeti Ušickému. Rok úmrtí jeho není znám.

Balšovi nástupci byli synové jeho *Štrašimír*, *Jiří* a *Balša II.* Tento poslední přechv bratry své zmocnil se větší části otcovského dědictví, jež rozmnožil přikoupením albanské krajiny s městem Dračem (Durazzo), odkudž psal se „z boží milosti vévoda Dračský“. Balša II. potvrdil Dubrovničanům „milostivě“ některé výsady, které měli od jeho bratra Jiřího. I panoval nad dosti rozsáhlým přímořím, jehož však částku ztratil proti Turkům. Obyčejné sídlo jeho zdá se že byl Skadar (Scutari). Jest domnění, že padl v boji s Turky, ale kdy, neví se.

Po něm v panování následoval syn bratra jeho Štrašimíra, Jiří II., který se psal pravoslavným samodržcem celé Zety a celého přímoří, a přeložil sídlo své do Ucině, aby odtud s větším důrazem mohl proti Turkům bojovati. Spolky, jaké udržoval s Benátčany, nic dobrého mu nepřinesly, neboť tito nastrojili pikle mezi jeho poddanými, jichž následkem Drač a jiná města jim se poddala, až konečně Jiří i Skadru jim postoupiti musil za ročních 1000 dukátů.

Po smrti Jiřího Štrašimíroviče syn a nástupce jeho Balša III. se střídavým štěstím bojoval proti Benátčanům, jimž s počátku odňal některé ztracené krajiny, ale r. 1421 zahynul v bitvě proti nim.

Jím vymřel rod Balšovců po meči, načež Srbský despota Štěpán Lazarovič sobě právo činil na Zetu. Dva-

ráte přitřhl s vojskem a oblehl Skadar, pokaždé ale musil
vrátiti domů s nepořízenou. Zatím však ostatní země
odrobila se Štěpánovi, který ji ke spravování poručil
vému sestřenci a dědici Jiřímu Vukoviči. Tento neuměl
i získati lásky lidu, a nespokojenci povolali z Vlach jaké-
osi *Štěpána*, nejspíše příbuzného posledního Balšovce,
jemuž byl platné služby konal, aby se uvázal v panování.

Dynastie Crnojevićů.

Pravý rod Štěpána toho pro nedostatek bezpečných
zpráv zahalen jest v pochybnost, přijmení jeho *Crnoj*
(Černý), po němž potomci jeho zváni jsou Crnojevici,
vykládá se z temné jeho pleti. Roku 1428 objevil se
Štěpán v Dubrovníku, kdežto s plesáním přijat jest a
několik dní se pozdržel. Odtud odebral se s Ďorděm
Palmotičem do Albanie a pomocí stoupenců svých zmo-
cnil se Ucina, Smokovice a celé té krajiny, která činí
nynější území Černé Hory. Ostatní však částí Zetského
panství silně obsazené drželo srbské vojsko.

Štěpán Crnoj uvázal se v panování nad dobytým
krajem, vystavěl pevnost Žabljak, upevnil Smokovici a na
ostrově v jezeře Skaderském založil klášter panny Marie,
v němžto pohřben leží. Když po smrti Štěpána Greblja-
novice přešlo Srbské despotství v ruce Jiřího Brankoviće,
připadly i ty krajiny zetské, které byli Srbové dosaváde
obsazené drželi, ku panství Štěpána Černého. Tento za-
kladatel nové dynastie Zetské měl za manželku Vojsavu,
dceru proslulého albanského hrdiny Jiřího Kastrioty, jehož
věrným spojencem proti Turkům až do své smrti zůstal.
Vypovídá se o něm že porazil Turky v 63 bitkách.

Štěpán umřel 1449 v Žabljaku, a po něm společně

nastoupili vládu synové jeho *Ivan I.* a *Jiří III.* Crnojevići. Jiří brzy na to padl v boji proti Turkům, kteří za enoho času valně rozšiřovati se počali v těchto krajinách. Ivan I. bojoval s nimi se střídavým štěstím, opatřen však od spojenců svých Benátčanů, kteří r. 1482 vešli ve smlouvu se sultánem Bajazetem, přinucen jest nechati jim celou dolejší Zetu. Zapáliv sídlo své Žabljak ustoupil s věrnými svými do hor, kdežto se v Cetyni usadil. Tak stali se Turci pány nad větš a krásnější polovicí Zetského panství, kterážto obsahovala jmenovitě i nábíe (okresy) Bělopavlovići a Piperi a pevnost Spuž, jakož vůbec podrobili sobě v tu dobu celou Hercegovinu, Kotor i všechny okolní země.

Hory, kam Ivan Crnojević vzal útočiště své, byly posledním zbytkem slovanské samostatnosti v těchto končinách po překocení carstva Srbského a poturčení Bosny. Ivan nadarmo hledal v Italii pomoci proti společnému nepříteli křesťanstva, načež spolehaje se jedině na udatnost národu svého vzal v horách svých postavení obranné a všude na příhodných místech zřizoval hradby a tvrze proti možnému útoku Turků. Přísně zapověděl všechny výpady do krajin dolních, aby nebyly zbytečně mařeny branné síly národu, a všickni poddaní jeho musili se mu slibem zavázati, že budoucně nebudou se pouštěti v pojediné boje proti Turkům, než čekati rozkazu k všeobecnému povstání. Na nestatečnost projevenou v boji ustanovil zvláštní trest. Zbabělec oděn byl do ženských šatů, do ruky dána mu přeslice, a tak vydán ženám v posměch a pomstu. Moudrými svými opatřeními ubezpečil Ivan skrovný obvod nynějšího svého panství proti nepřítelským útokům, a lid, uznávaje péči jeho o zachování svobody vlasti, oddán mu byl s tělem a s duší.

Neméně však pečoval Ivan také o vnitřní zvelebení Černé Hory, jak nyní země jeho začala býti nazývána, ačkoliv on sám nepřestal se psáti gosudarem Zetským, užívaje za erb dvouhlavého orla s dvěma korunami. V sídle svém Cetyni založil a nadal pěkný klášter ke cti rodiče boží, a biskupa Cetyňského jmenoval metropolitou Zetským. Též sobě sám vystavěl v Cetyni palác. Benátčané zapsali Ivana Ornojeviče v zlatou knihu své šlechty, i měl on též v Benátkách svůj palác a založil tam kostel sv. Jiří, který posavad nalezá se v rukou pravoslavných. Ivan beg, jak jej Černoherci po tureckém obyčeji nazývali, měl za manželku Marii, dceru někdejšího bána Bosenského Štěpána, se kterou zplodil dva syny, Jiřího a Štěpána, kterýžto poslední v obecné mluvě nazýván Staniša.

Ivan zemřel r. 1490 a pochován jest v Cetyni ve chrámě od něho založeném. Památka jeho nepomíjitelně žije v bohatýrských zpěvích národu.

Po otci svém následoval v panování nad Černou Horou *Jiří IV.*, kterýž však stolec svůj hájiti musil proti vlastnímu bratru Stanišovi. Ten totiž, poturčiv se v naději, že mu vráceno bude celé někdejší panství Zetské, táhl proti Jiřímu v čele tureckého vojska, ale na Lješkopoli poražen jest na hlavu. Od něho odvozují svůj původ pověstné rodiny poturčených Slovanů, nazvané *Rizvanbegovići* a *Bušatlije*.

Jiří IV. věnoval obzvláštní péči hojnějšímu rozšiřování liturgických knih mezi lidem, ku kterémuž konci zříditi dal v Benátkách srbskou tiskárnu, kterou pak postavil v Obodě. Tam tištěno jest mnoho církevních spisů. Také v Cetyni nalezala se již za těch dob tiskárna,

neznámo však, kdo ji založil. Jiří IV. zemřel již r. 1497, nezanechav po sobě žádných dětí.

Po něm následoval *Štěpán II.*, syn padlého proti Turkům Jiřího III., jehož panování bylo nejspíše pokojné, poněvadž o něm nic paměti hodnějšího není zaznamenáno.

Nástupcem jeho byl jeho syn *Ivan II.*, který však toliko do roku 1515 panoval, zanechav po sobě dva syny, Jiřího a Maxima. Z těch tento posledním následkem nešťastného manželství s benátskou šlechticnou poturčil se, onen pak nastoupil panování nad Černou Horou pod jménem *Jiřího V.*

Ale novému knížeti brzo znechutilo se rozkoší prázdné živobyti v neúrodných horách mezi lidem málo vzdělaným. Ještě méně byla tomu zvyklá manželka jeho rodem Benátčanka, již stýskalo se po otcovském paláci a hluchém živobyti ve velikém městě. Rodina Crnojevičů požívala, jak známo, šlechtického práva v Benátkách, i měla tam nádherný palác. Jiří tedy, umíniv si trávit ostatní život svůj v bezstarostném požívání statků svých, složil r. 1516 ve shromáždění lidu vládu do rukou metropolitě Vavila, jemuž odevzdal i dědičný erb svých předků. Veškerý lid s metropolitou v čele provázeli odcházejícího knížete až do Kotora, kdežto Jiří rozloučiv se s nimi u velikém pohnutí vsedl na loď, která ho převezla do Benátek. Zde trávil Jiří Crnojevič ostatek dnů svých v nezkaleném pokoji, potomstvo jeho ale přestěhovalo se později do Uher, kdežto rod Crnojevičů z Mačvy (po statku, na kterém se usadili, tak nazvaných) květe posavad.

S Jiřím V. končí se řada světských panovníků černo-horských, a nastává posloupnost volených k tomu úřadu metropolitů, kteří pod jménem *vládýk* (titul dávaný v pravoslavné církvi biskupům) spojovali ve svých rukou nej-

vyšší moc světskou i duchovní. Jim k ruce byli ve světském řízení vojvodové Katunské nahie, nejpřednější ze všech, pod jménem gubernátorů.

Doba vládyk od národu volených.

První metropolita, který též světskou vrchností byl, zmíněný *Vavil*, jsa muž vysoce letný, zachovával všemožně pokoj s Turky, jejichž vojska tehdaž za velikého sultána Solimana zaplavovala Bosnu a Hercegovinu.

Po brzké smrti Vavilově volen jest od lidu za vládyku *German*. Za jeho panování podrobil odřezanec Maxim (jinak Petr) Ornojevič, přitáhnuv s velikým vojskem, část Černé Hory Turkům, tak že již jediná potom nahie Katunská samostatnost svou podržela. Obmezení v tak skrovný okres nemohli Černohorci po dlouhý čas nic znamenitějšího podnikati proti Turkům, ačkoliv při nahodilých se příležitostech vždy věrně pomáhali cizím mocnostem, válčícím s nepřitelem křesťanstva, jmenovitě Benátčanům, kteří však se jim nevelmi vděčně odsluhovali, zapomínajíce při zavírání míru s Turky na udatné spojení své. Celé 16. století uplynulo Černohorcům bez veliké vojenské slávy, války jejich byly více jenom loupežné výběhy a nepatrné z toho povstávající šarvátky. Zatím však byl stav země takový, že pro chudobu lidu a nejistotu před Turky nepřipouštěl valnějšího postupu u vzdělanosti, jakkoli Černohorci při volnosti své vždy mnohem šťastnější byli nežli okolní jim příbuzní kmenové, sklíčení jářmem tureckým.

Rada nástupců Germanových až na začátek 17. století jest následující: *Pavel*, *Nikodem*, *Makarije*, *Pachomije*, *Rufim I*. Činnost těchto vládyků byla hlavně

církeвно-literární. Péči jejich tištěno jest jak v Benátkách tak i v rozličných klášterích na Černé Hoře množství knih liturgických, evangelií, žaltářů a jiných k bohoslužbě náležejících. Za Rufima I. přešli kmenové Kući, Bratonožići a Drekalovići od katolické zpět k řecké církvi a podrobili se vládě vládce Černohorskému co duchovní hlavě své.

Za téhož vládky bylo Černohorcům odražeti opětované útoky Turků na jejich vlast. První stal se 1604 pod Ali begem, pašou Skaderským, který po několika-denním boji šťastně byl zahnán. Roku 1612 vedl Mehemet paša veliké vojsko proti Černohorcům, a tito neohroženě svedli s ním bitvu v otevřeném poli, v níž Turci poraženi jsou, ztrativše jenom usedlé šlechtu 300 mužů. Též ostatní útoky, činěné téhož roku od Turků, odraženy jsou od udatných horálů s velikou nepřátel ztrátou. Roku následujícího přitáhla na Černohorce mnohem silnější moc turecká, kterou současně zprávy udávají na 60.000 mužů, pod pašetem Arslanem. Černohorci postavili proti nim 10.000 mužů, a válka protáhla se přes celé léto. Konečně poraženi jsou Turci na Lješkopolu a sám vůdce jejich poraněn.

Po Rufimovi I. panovali nad Černou Horou po sobě vládkové *Rufim II.*, *Vasilije I.*, *Visarion* a *Sava I.*, vedouce mnohé boje s Turky dílem sami o sobě dílem co spojenci Benátčanů. Při jednom z nich neopatrností jednoho mnicha vyhozen jest prachem do povětří velikolepý klášter Cetyňský, založený od Ivana Crnojeviće, s nímž mnohé drahocenné staré památky zkázu vzaly.

Roku 1690 navštívil Černou Horu co vlast předků svých Ipecký patriarch Arsenije II., když se 37.000 srbskými rodinami stěhoval se do Uher pod ochranu císaře

Leopolda I. Černohorci spásobili mu bezpečný průvod skrze Bosnu k vojsku císařskému. Mnoho srbských uprchlíků hledalo útočiště také v Černé Hoře, ti ale po míru Karlovickém (r. 1699) přestělni jsou na jeden ostrov v zátoce Istrianské, kdežto brzo následkem nezdравého povětrí vymřeli.

Důstojnost vládycká dědičná v rodu Něgušů.

Po smrti Savy I. volen jest r. 1697 od národu v Cetyni shromážděného za metropolitu *Daniel Petrovič Něguš*, jež r. 1700 posvětil na to důstojenství Srbský patriarch Arsenije IV. Jím počíná Černé Hoře epocha nová, neboť za jeho panování vešla země tato v užší svazek se vzrůstající Ruskou říší, jež carové učinili se odtud ochránci udatného, v národním i církevním ohledu příbuzného kmene Černohorců; a pak ustálena jest posloupnost vládyků v rodině Něgušské, která zvláště během posledního věku nesmrtelných zásluh sobě dobyla o svou vlast.

Začátek panování vládyky Daniele byl pokojný, roku však 1702 vykonána jest nad ním hanebná zrada se strany Turků. Pod záminkou důležité rozmluvy totiž pozval jej k sobě Demir paša do Podgorice, kdežto ho jal, do žaláře uvrhl a ukrutnými mukami ztrýsnil. Jenom na mnohostranou žádost propustil ho nelidský Turek za výplatu 600 dukátů.

Jakmile se vládyka vrátil do Černé Hory, vypověděl ihned ze země všechny turecké rodiny, které se tu během času byly usadily. To se ovšem nedálo beze všeho násilí a prolití krve, jmenovitě pět bratrů Martinovičů odpálcelo Turkům podobnými ukrutnostmi, jakých oni

proti křesťanům sobě dovolovali. Mládež turecká s většího dílu násilně jest pokřtěna.

Když takto Černá Hora zproštěna svých barbarských hostů, do nichž musila se vždy nadívati vnitřní zrady, obrátil vládyka Daniel všecku péči svou k zvelebění země, vládu nad ní rozšafně a obezřele veda. Pobožený klášter v Cetyni jal se znova stavěti. S Benáťany zachovával dobré přátelství, ale tajných pletich jejich bedlivě se vystříhal. Vůbec uměl na všechny strany hájiti své samostatnosti, a Černá Hora stala se pod ním bezpečným útočištěm všech nešťastných a pronásledovaných.

Roku 1711 počal Petr Veliký válku s Turky, i vyhledával při tom pomoci křesťanských národů jim podrobených. Při té příležitosti obrátil ruský general hrabě Sava Vladisavlevič, rodem Srb, pozornost carovu na udatný kmen Černohorců, načež Petr poslal k nim krajany jejich plukovníka Miloradoviče a kapitána Lukaševiče s provoláním nadepsaným: „Blahorodým, výborným, počestným a velebným metropolitům, knížatům, vojvodům, sudarům, arambašům, kapitánům, rytířům a všem dobrým křesťanům pravoslavné řecké a římské víry, i jiným osobám stavu duchovního a světského v Srbsku, Slavonsku, Macedonii, Bosně, Hercegovině, a jmenovitě Černohorcům, Niksićanům, Baňanům, Pivljanům, Drobňákům, Gaćanům, Trebinaňům, Charvátům a jiným vyznavačům Krista, nacházejícím se pod tyranským jáhmem tureckého sultána.“ V provolání tom vyzýval je k společnému boji proti nepříteli křesťanstva následujícími slovy: „Kdežto jsme se z historie náležitě přesvědčily, kterak starodávni vaši králové, despotové, knížata i jiní pánové nejenom k váli jazyku slovanskému vždy obzvláštní cti požívali, nýbrž i vítězství své zbraně až do nespravedlivého a tyranského

svého podrobení po celé Evropě se proslavili: pročez sluší se na vás, abyste v tomto od Boha vyvoleném čase za příkladem dotčených předků svých starou slávu jejich obnovili, spojíte se s naším vojskem a ozbrojíte se ve směr proti nepříteli bojovali za víru a vlast, za čest a slávu, za svobodu a nezávislost jak svou tak i potomků svých.“ Při tom uznal car Černou Horu za samostatnou, tak aby vedle něho žádného jiného pána nad sebou neměla, čímž zjevně prohlásil se za jejího ochránce.

Toto svolání našlo radostného ohlasu mezi hrđinskými obyvateli Černé Hory, jenž proti úhlavnímu nepříteli svému neměli posud žádných jiných spojenců kromě Benátčanů, přátel to velmi obojetných, kteří vždy hotovi byli obětovati je vlastnímu prospěchu. Spolek s velikomocným carem Ruským oslavován jest národními písněmi, a celá Černá Hora pozdvihla se proti Turkům. I musili Turci síly své rozdělití a četným vojskem obsadití Albanii a Hercegovinu, aby ty krajiny ubránili před Černohorci. Tím nabyla veliké výhody ruská vojska postupující proti Turkům, nicméně však dal se Petr u Prutu obklíčiti od nepřátel, což mělo za následek zavření pokoje, v němž ani zmínky nebylo o Černohorcích, proti kterým obrátil se brzo celý vztek Turků.

Roku 1712 vyslal sultán Achmeta pašete s velikým vojskem (nejmenší udání jest 60.000, největší přes 100.000 mužů), proti Černé Hoře. Vladyka Daniel sebral všecky své bojovníky, táhl Turkům naproti a přemohl je v náramně krvavé bitvě. Porážka jejich byla tak veliká, že pověst udává počet padlých na 30—40.000, což ovšem považovati sluší za přepjatost. Co s jistotou se ví, jest, že padlo Černohorcům do rukou 86 praporů. Ztráta jejich obnášela 318 mrtvých, mezi nimi několik

proslulých vojvod, a vládyka sám s mnohými jinými byl poražen. Poražení Turci rozprchli se na všechny strany, a Černohorci s plesáním vrátili se domů co slavní vítězové.

Dvě léta potom měli Černohorci zakusiti od Turků strašnou pomstu. Pověstný vezír Duman Čuprilić vedl proti rekovským horálům neméně nežli 120.000 mužů vybraného vojska. Při vši té síle ale vzal ještě na pomoc válečnou lest, i přilákal k sobě 57 předních náčelníků černohorských, s nimiž smlouval se o pokoj, podávaje jim výminky příznivé. Náčelníci dávše se oklamati vzkázali domů po poslech, aby se shromáždění zatím bojovníci rozešli, poněvadž zavřen jest mír. To když se stalo, dal vezír všechny náčelníky zrádně usmrtiti a s tří stran vtrhl do Černé Hory, která byla bez obránců. Turci ukrutně řádili mečem i ohněm, a též nedávno nově vystavěný klášter Cetyňský spálili. Množství Černohorců se uteklo do Dalmacie, v jejímž držení toho času byli Benátčané, vydáni však jsou Turkům, kteří všechny mužské pobili, ženy pak do zajetí vzali. Vládyka ukryl se v jedné skalní jeskyni. Pále a pleně prošel Čuprilić Černou Horu až ku pomoří adriatickému, i odvěkl s sebou přes 2000 zajatých.

Ale již o rok později (1715) dobyli Černohorci, spatovavše se zatím od nehody své, nového vítězství nad Turky, jimž zajali 36 agů a begů, kteří musili se od nich vyplatiti každý volem a prasetem, sobě na potupu.

Aby obdržel nějaké náhrady za škody r. 1714 utrpěné, odebral se vládyka Daniel do Rus k Petrovi Velikému, který mu dal 160 záslužných penězů k rozdělení mezi nejudatnější bojovníky, a ku podpůře pohorělých přiměřenou sumu. Jinou sumu ustanovil car na opětavě vystavění kláštera Cetyňského, jež nad to nadal úrokem

500 rublů, vedle darů mu učiněných na rouchách mešních a kostelních nádobách.

Měliti Černohorci za vládky Daniele ještě přemnohé boje s Turky, o nichž zevrubněji se zmiňovati obmezenost místa nedopouští. Dostí na tom, že zůstávali Černohorci na větším díle vítězi i nad mnohočetnými vojsky svých nepřátel, čímž sobě veliké jméno získali.

Když Daniel po dlouhém a slavném panování cítil na sobě ochabeni tělesných sil, ustanovil za nástupce svého *Savu Petroviče*, bratrovce svého, jež patriarcha Mojžíš Čarla posvětil za arcibiskupa. Národ z úcty k milovanému panovníku svému neodporoval novému tomu pořádku, a nový arcibiskup Sava byl vládce až do jeho smrti pomocníkem a veřejné správě, načež r. 1737 nastoupil vládu vlastním jménem.

Vládka Daniel byl muž výtečný, povahy rázné a důstojné. Obzvláště chválí se při něm věrné vždy plnění daného slova. On byl obnovitelem svobody černohorské, kterou slavnými vítězstvími trvale dovedl upevniti. Kdyby neustálé boje s Turky nebyly zaneprazdňovaly všecku jeho činnost, byl by zajisté i u vnitřní správě vykonal věci veliké ku prospěchu země. I zůstavil po sobě stát neodvislý, bohatý na slávu, ale jinak následky vojen dost těžce nesoucí.

Hned na začátku panování svého bylo Savovi brániti se proti obnoveným nájezdům Turků, které však udatně jsou odraženy s důtklivou ztrátou nepřátel. Také Sava vážil cestu do Rus k obdržení peněžitě podpory, a od císařovny Alžběty štědře jest obdarován.

Navrátil se do Černé Hory zvolil si vládka Sava ve srozumění s národem za pomocníka ve správě zemské bratrovce svého *Vasilije*, který, od Srbského patriarchy

na arcibiskupství posvěcen od r. 1750 vlády zcela se ujal, an Sava trávil pokojně dny své v tichém ústupu klášterním.

Vasilije učinil rozličné opravy ve vnitřním zřízení a vedl šťastné boje s Turky, kteří jmenovitě r. 1756, uvrhše se s velikou mocí na Černohorce, utrpěli v několika bitvách znamenité ztráty, ježto sami dohromady až na 40.000 mužů páčili. Neslušelo by nezpomenouti zde hrdinského skutku černohorského bohatýra Nikce Tomanoviče, který toliko se 40 druhů odvážil se vraziti do tábora tureckého, čítajícího 30.000 mužů, kdežto přepadl pašete v jeho stanu, obklopeného od svých agů a begů, a s několika předními jeho důstojníky jej zabil. Nazpět prosekával se Tomanovič handžarem skrze dav Turků, avšak jenom se šesti druhů navrátil se k svým, krvácející z mnohých ran.

Za příkladem svých předchůdců odebral se též Vasilije r. 1752 do Rus, kdežto jej carevna Alžběta bohatě obdarovala. Na to konal ještě dvě cesty do Rus, při čemž mezi jiným i to sobě vymohl, že jistý počet mladíků černohorských přijat jest do vojenských ústavů ruských na vychování. Při posledním svém pobytí v Petrohradě rozstonal se Vasilije a zemřel v březnu 1766. Za nástupce svého označil mladého svého bratrovce Petra Petroviče, který se nalezal při jeho osobě a jemuž carevič Pavel dal nděliti přiměřené k tomu vychování.

Po smrti Vasilijově spadlo břemeno vlády znova na vládku Sava, který již dávno mu byl odvykl a slabou toliko rukou držel její otěže. Jenom tak mohlo se státi, že dobrodruh *Štěpán Malý*, který se tu r. 1767 vyskytl, za Ruského císaře Petra III. se vydávaje, rázným vystupováním svým naklonil na svou stranu Černohorce a začal

nad nimi neobmezeně panovati. Marně vyhlašoval jej vládyka, který Petra III. osobně znal, za podvodníka, Černo-
horcům více se líbila ráznost a statečnost samozvance
nežli ochablost Savova, i podrobili se ochotně jeho vládě,
tak že vládyka úplně bezmocným se stal.

Míníce použití toho vrtkavého stavu věci, spojili se
Turci s Benátčany proti Černo-
horcům, a r. 1768 s třetí
stran sklidili Černou Horu. Turci žádali, aby jim vydáni
byli Štěpán Malý a Ipecký patriarch Vasilije, který před
jejich pronásledováním byl se utekl do Černé Hory. Ale
Černohorci odepřeli takové žádosti a domnělého Petra III.
střežli bedlivě v klášteře Brčelském. Mělit toho času ve-
likou nouzi o střelivo, neb Benátčané nepouštěli žádného
prachu do země. Ale udatní horálové ukořistili, čeho se
jim nedostávalo, na Turcích, načež porazili je v krvavé
bitvě, kde 3000 Černohorců obdrželo slavné vítězství nad
60.000 nepřátel. V té bitvě ponejprv proti Turkům bo-
joval potomní slavný vládyka Petr Petrovič, který sám
znamení dal k jejímu počtu. Ztráta Turků byla nesmírná,
bohatá kořist vítězů záležela ve 3000 koní, 1300 stanů,
mezi nimiž nalezaly se stany vezírů, a velikých zásobách
potravních i válečných. Tureckých hlav uřezáno bez počtu.

Roku 1769 nastala válka mezi sultánem a císařo-
vnou Ruskou Kateřinou II., kterážto vypravila do Černé
Hory knížete Dolgorukého s novým svoláním k uda-
tnému národu. Tento vyslanec, vida neobmezenou odda-
nost lidu k Štěpánovi Malému, hleděl i tohoto nakloniti
k ruské straně, jakkoli přesvědčen byl o jeho podvo-
dnictví, a učinil mu rozličné dary.

Štěpán Malý zdržoval se nejvíce v Crmnici, a hlavní
péči svou věnoval důkladnému opevnění proti Turkům

horských cest a prosmyků. Přihlížetě osobně k těmto pracím, při čemž r. 1770 potkalo ho neštěstí, že se tuze přiblížil k místu, kde právě skála prachem se trhala. Výbuchem podkopu poraněn jest převelice na svém těle, i také o zrak přišel. Když se vyhojil, seděl pak pokojně celá čtyry léta v klášteře Brčelském, až od vlastního sluhy, rodilého Řeka, ježž byl paše Skadarský uplatil, zrádně jest zavražděn. ⁴⁾

Pravý rod podivuhodného toho člověka nikdy nebyl vypátrán. Postavy byl prostřední, vzrostu pravidelného a obličeje sličného, přihnědlého. Srbsky mluvil s názvukem Ličanů a Dalmatinců; umí li číst a psát, nebylo na něm pozorovati. Byl statečný bojovník a dobrý jezdec, při tom ducha bodrého a milovník her a nápojů. Tyto vlastnosti, spolu s předstíraným vysokým rodem, učinily ho miláčkem prostoduchého lidu černohorského, tak že mu slepě byl oddán. Ostatně o pořádné zákonné vnitřní správě neměl ani dosti skrovného zdání.

Po smrti Štěpána Malého ujal se vlády poznovu Sava, přibrav si za pomocníka výše zpomenutého Petra Petroviče, který byl zatím dosáhl důstojnosti archimandrita. Památné za jeho dalšího panování jest zavření spolkové smlouvy s Rakouskem, která Černohorcům veliké výhody slibovala, avšak dílem pro změnu na trůnu rakouském po smrti Marie Teresie, dílem proto, že zavřena byla bez přivolení národu, nikdy ve skutek nevešla.

⁴⁾ Štěpána Malého vyvolil si vládyka Petr II. za předmět dramatické básně, o čemž později.

Vrch slávy černohorské za vládyky Petra Petroviče.

Roku 1782 umřel vládyka Sava, a na jeho místo nastoupil Petr I., jež metropolita Karlovecký Mojžíš Putnik za arcibiskupa posvětil. Z Karlovců odebral se nový vládyka do Vídně hledat pomoci proti vezíru Skadarskému Mahmutu Bušatliji, který chystal se ke vpádu do Černé Hory; avšak prosby jeho byly oslyšány.

V nepřítomnosti jeho použil Mahmut nesvornosti vzniklé mezi náčelníky černohorskými ku prospěchu svému, a neštěstí, jaké se vládyka snažil odvrátiti od své vlasti ucházením se o cizí pomoc, potkalo ji v plné míře. Mahmut vpadl do Černé Hory a bez odporu dostal se až do Cetyně, jež klášter oloupil a spálil. Popleniv celou zem a vzav znamenité výpalné od rozličných míst, vrátil se domů s velikou kořistí.

Petr nalezl při svém návratu celou zem v nevýslovném zmatku: množství vesnic bylo spáleno, a obyvatelstvo mezi sebou nesvorné odvádělo Turkům haradž (daň z hlavy) na znamení poddanství. Vládyka bez prodlení svolal národní shromáždění a s ráznou výmluvností dokazoval potřebu svornosti. Na to sám cestoval po celé zemi a nepřátelské rodiny spolu mířil. Tak podařilo se mu, ne bez veliké práce, obnoviti sjednocenost národu a rozlúčiti jej opět k obraně svobody své. Černá Hora prohlášena jest za svobodnou a Turkům daň odepřena. I jinak stal se Petr dobrodincem národu svého uvedením do Černé Hory zeměčat, jichžto semeno byl přivezl s sebou ze svých cest.

Roku 1788 vypukla válka mezi Rakouskem a Tureckem, již jak obyčejně také Černá Hora se účastnila. Rusko, jakožto spojenec Rakouska, vyzvalo Černo-

horce opětým provoláním do zbraně, s rakouské pak strany poslán k nim podplukovník Vukasović, dle jehož návodu měla válka býti vedena. Když ale výprava Vukasovićova proti pevnosti Spuži se nezdařila, vzniklo mezi ním a netrpělivými Černohorci nedorozumění, které vedlo k násilným výstupům. Vukasović vrátil se do Rakova, a Černohorci vedli další válku sami o sobě. S nimi pozdvihli se proti Turkům i Niksićané, kteří, na větším díle uprchlíci z Hercegoviny a Bosny na pomezí osedlí, vždy zachovávali samostatnost svou, známi jsouce pod jménem Uskoků. Avšak mimo jednotlivé dosti krvavé šarvátky v celé té válce nic rozhodného se neudálo. V míru Sistovském, r. 1791 od Rakůšanů s Turky zavřeném, uznána jest od oněch Černá Hora za provincii tureckou a obyvatelé její za poddané Vysoké porty. Uskokům niksičským činěna se strany Ruska naděje k vykázání jim sídel v Rusích, vyplnění však slibu toho odloženo na příhodnější čas.

Nyní obnovovali Turci pokusy své o podrobení Černé Hory, ale s nelepším prospěchem nežli kdykoli dříve, neb Černohorci a spojení s nimi Uskoci udatně poráželi sebe četnější zástupy svých nepřátel. Byliť nyní docela odkázáni na vlastní síly, neb vláda ruská, ku které se nepřestávali obracet o pomoc, odpírala jim vydatnou podporu pod záminkou přátelských smluv s Turky, a neplatnými toliko dary, vládkovi a jiným předním náčelníkům činěnými, sympathie své na jevo dávala. Ale při tom při všem dovedl udatný národ odolati veškerým útokům svých nepřátel.

Roku 1796 obdrželi Černohorci slavné vítězství nad Skadarským vezírem Karou Mahmudem, který byl přitáhl s 20.000 muži, chtěje sobě cestu proklestiti do Dalmacie,

od Benátčanů, jimž ve Vlaších Bonaparte hrozil, jen nedostatečně obsazené. Ztráta Turků byla znamenitá, i sám vezír jejich byl poraněn, kdežto Černohorci, lze-li věřit jejich udání, měli toliko 18 mrtvých. Z vítězství toho, jehož následkem nahle Bělopavlovická a Piperská úplně se od Porty odtrhly a s Černou Horou spojily, byla veliká radost po celé zemi, i konány na poděkování slavné služby boží.

A však téhož roku ještě vrátil se vezír Mahmud s vojskem mnohem silnějším než dříve, překročil hranice černohorské a obsadil některá místa. Tu vládyka Petr osobně vedl proti němu do boje hrdiny své, i svedena jest bitva krvavá, ve kteréž utrpěli Turci porážku ze všech nejzáhubnější. Vezír Mahmud za živa jest zajat a hlava mu srubena, vedle něho padlo tu 26 předních náčelníků turckých. Černohorci uřezali 3000 hlav a ukořistili 15 praporečů i množství krásných zbraní. Co Turků nepadlo v bitvě, zahynulo na útěku buď v řece Mornuči buď pod handžary stíhajících je vítězů; ti, kteří zachránili život, rozprchli se na různě. Hlava Mahmudova přinešena do Cetyně a tam na odiv vystavena. Vítězství toto tak velmi zlomilo moc Turků v Albanii, že od těch dob až do nejnovějších časů nepokusili se více o podmanění Černé Hory, jejíž samostatnost mlčky jest od nich uznávána. Se všech stran přáno vládykovi štěstí k tak slavnému vítězství.

Nyní, když všechno nebezpečí, které Černohorcům zvenčí hrozilo, šťastně bylo odvráceno, mohl vládyka Petr obrátiti zřetel svůj k velepotřebným vnitřním opravám. K tomu konci nemeškal svolati národní shromáždění, a důtklivými slovy mu vylíčil potřebu zákonníka, jehož ustanovenými pravidly by se budoucně řídily ve-

řejné i soukromé záležitosti. Takový zákonník uveřejněn . jest r. 1798, a tím položen základ k vyvinování se tohoto dosavad odpolu loupežného státu v duchu vzdělanosti evropské. Téhož roku počten jest vládyka od Ruského cara za vítězství své nad Turky řádem Alexandra Něvského, a rok na to ustanovil car Pavel Černohorcům roční pomoc 1000 dukátů.

Méně Černohorcům příznivým prokázal se Pavlův nástupce na trůnu ruském, Alexander. U toho podařilo se pletich plnému archimandritovi Vučetići osočiti vládku křivými žalobami v té míře, že císař zavéstí se dav ku přísným krokům proti němu poslal do Kotora co plnomocníka svého hraběte Iveliče, aby vládku k odpovídání potahoval. Zároveň osoboval si ruský synod pravomocnost nad vládkou v církevních věcech. Takové počínání ruské vlády, která si tím nad Černou Horou osobovala vrchnost ničím neoprávněnou, potkalo se u Černohorců s tvrdým odporem. Národ s nevrlostí odmítl od sebe takový útok na svou samostatnost, i vyjádřil se o tom v památném spise, podepsaném ode všech čelnějších mužů, mezi jiným následujícími důraznými slovy: „Neslyšeli jsme posavad, že by svatý synod ruský provozoval jakousi moc nad lidem slovansko-srbským, nežijícím uvnitř hranic Ruska. My, národ Černohorský a Brdský, nejsme v žádném poměru poddanství k Ruskému carství, než toliko pod mravní jeho ochranou stojíme co lid jednoho plemene a jedné víry, a to ze žádné jiné příčiny.... Rusko mohlo by nás od sebe odstrčiti, toho však se nenadějeme. I kdyby se to ale stalo, zůstaneme nicméně věrni a přičylni Rusku tak dlouho, pokud tam panovati bude církev pravoslavná, než s tou výminkou, že s obyvatelstvem ruským nechceme sdíleti žádného poddanství. Jsme ho-

tovi brániti do posledního svobodu svou od předků zděděnou, a raději volíme umřít s mečem v rukou, nežli v mrzkou porobu se dátí kterékoliv moci.“ Zároveň vláda černohorská zaslala caru věrnou zprávu o všech věcech, kterých se týkalo osočení Vučetićovo, čímž nepravost jeho udání patrně na světlo vyšla. To, spojeno s oním rázným se ozváním národu, způsobilo při ruském dvoře obrat v záležitosti Černohorců, vládyka Petr uznán jest za ospravedlněného, a lživý osočovatel jeho do Sibíře poslán.

Brzy potom zapletena jest Černá Hora do válek Napoleonských, když obyvatelé krajiny Kotorské, která po pádu republiky Benátské Francouzům se dostala, od vládyky pomoci žádali proti cizincům. Toto vyzvání bylo velmi lákavé pro Černohorce, kteří již dávno oko měli na toto přímoří. Přístavem Kotorským byli by sobě otevřeli snadné spojení s veškerým vzdělaným západem, což musilo zajisté mítí důležité a blahodárné působení na jich státní a společenský vývoj. Protož vládyka Petr ochotně se uchopil té příležitosti, i sestoupil s hor svých v únoru 1806, ano týmž časem přistalo ruské vojsko, s kterýmžto společně postupovali Černohorci proti Francouzům.

Francouzské vojsko přinuceno jest po rozličných válečných nehodách zavřítí se do pevnosti Kotorské, kdežto je Rusové a Černohorci oblehli. Dobývání Kotora pokračovalo s prospěchem, pokoj však Tylžský, v němž provincie Kotorská Francouzům jest navracena, učinil mu konec Černohorcům nemilý. Vládyka Petr, na uznání zásluh svých ve válce proti Francouzům, obdržel od cara darem bílou mítru s diamantovým křížem.

Vladařem francouzským v Kotoru byl Marmont, který seznav udatnost Černohorců a výtečnost vládyky Petra snažil se s ním vejítí v užší svazek. K tomu konci po-

zval ho k sobě pod záminkou urovnání poměrů hraničních, a vládyka v četném průvodu ozbrojených Černohorců odebral se do Kotora. Když vešel k francouzskému vůdci, postavila se ke dveřím stráž Černohorců s vytasenými handžary. Rozmluva, kterou měl vládyka Petr s Marmontem, jest pamětihodna. Především tázal se generál, nač vzal s sebou tolik ozbrojeného lidu, kdežto se ničeho nemá obávat. „Nebojím se ani zde ani kdekoliv jinde,“ odpověděl vládyka, „ale lid nedá mně vyjítí samotnému.“ Dále řekl Marmont: „Vy jste duchovní osoba, takové nenáleží moc světská; hleďte si raději církve a bohoslužby;“ načež s důstojností pravil vládyka: „Obojí moc mi jest svěřena od lidu. Nevím, jak to jest u Francouzů, ale u nás jest zákonodárná moc při národu. Dokud národ bude chtít, povedu obojí úřad, a právo toto zachovávat budu co věrný syn svobodné vlasti.“ Když potom Marmont obrátil řeč na Rusy a jako barbary je zlehčoval, pravil k němu vládyka: „Pane generále, nesáhejte na svatyni a slávu největšího národu, jehož věrným synem i já jsem. Rusové nejsou našimi nepřáteli, nýbrž našimi bratřími jedné s námi víry a jednoho plemene . . .“ Konečně vytýkal Marmont Černohorcům divokost a nelidskost, poněvadž nepřátelům svým uřezávají hlavy. Proti tomu ozval se vládyka: „Pane, národ Černohorský jest hrdinský a šlechtitný, a bojuje pro drahou svobodu. Že nepřátelům svým uřezává hlavy, jest pravda, ale on tak činí jenom svým utiskovatelům, kdežto národ Francouzský veřejně hlavu stal svému zákonitému králi.“ Tato slova velice dotkla se Marmonta, který hněvivě zvolal: „Až dosavad, vládyko, nazývala se země vaše černou, od nynějška ale nazvána bude krvavou. Moc francouzská zaplaví ji, i ukáže vám, že jest nad vaši di-

Vokou udatnost. Vladyka odpověděl neohroženě: „Toho právě žádal jsem se dočkati, aby udatnost naše osvědčila se proti tomu, před nímž, vyjma posvátný sever, celá Evropa se třese, a tak aby sláva Slovanů po celém světě se rozhlásila.“ To řka opustil vladyka Marmonta a navrátil se do Cetyně.

Po celý čas, co drželi Francouzové obsazený Kotor, snažili se všemožně získati sobě vliv na Černou Horu, což když se jim nikterak nedařilo, štváli proti ní Turky. Až do r. 1813 musili Černohorci brániti vlast svou proti neustálým útokům jedněch i druhých, při čemž skvěle osvědčili starodávné hrdinství své.

Dotčeného však roku, v němž celá Evropa povstala proti Napoleonovi po nešťastném jeho tažení do Rus, objevilo se v Adriatickém moři anglické loďstvo, které ve spojení s Černohorci mělo udeřiti na Kotor. Vladyka sestoupil s hrdinskými zástupy svými s hor, a poraziv jednotlivá francouzská oddělení, obklíčil Kotor na suché zemi, co zatím loďstvo anglické postavilo se před přístavem. Mezi náčelníky černohorskými a obyvateli přímoří Kotorského uzavřena jest smlouva, v níž toto přímoří podalo se vladykovi a přivtěleno k Černé Hoře, načež v čelo společné vlády postaven ústřední výbor pod předsednictvím vladykovým. Se zprávou o tom spojení poslán do Petrohradu Sava Plamenac, aby nový stát postavil pod ochranu cara Alexandra. Ku konci roku viděli se Francouzové přinuceny postoupiti Černohorcům Kotoru pod smlouvou, načež v několika dnech i loďstvo anglické odplulo, zanechavši provincie Kotorské v rukou vladykových.

Nejvřelejší přání Černohorců zdálo se vyplněno; ale běh věci neměl trvání. Sjezd Vídeňský přisoudil Kotor i s celým jeho přímořím Rakousku, generál Milutinovič

blížil se z Dalmacie, aby se v tu krajinu uvázal, a od ruského cara přišel vládykoví rozkaz, aby odevzdal Kotor Rakušanům. V takových okolnostech bylo by marné bývalo mysliti na odpor, a když Rakušané vešli 2. června 1814 do Kotora, vedl vládyka Petr své hrdinské bojovníky nazpět do jejich hor, aby tam opět od vzdělaného světa odloučení trávili život jako dříve v chudobě a v ustavičných bojích s nepřátely křesťanstva.

Marně ucházel se napotom vládyka u ruského dvora o vyplacení ročních 1000 dukátův slíbených Černohorcům od cara Pavla; syn jeho Alexander neměl žádného soucitu s hrdinským národem, který v jeho válkách byl proléval nejdražší svou krev. Zatím používal vládyka pokojných dob k upevnění vnitřního pořádku; ale r. 1819 musil znova zbrojiti se proti Turkům, kteří opět obnovili své vpády do země. Porážka, jakou utrpěli od Černohorců, jejichž kořistí bylo 1000 uříznutých hlav a 1000 koní, ochladila jejich krev na delší čas, tak že za ostatních let panování vládyky Petra Černohorcům pokoj dali.

Roku 1825 dosedl na ruský trůn po smrti Alexandrově car Mikuláš k veliké radosti ubohých Černohorců, jimž obnovil otcův slib roční podpory peněžitě a spolu všechen po tolik let jim zadržžený plat vydati kázal.

Roku 1830 zemřel vládyka Petr u vysokém stáří, ještě v poslední chvíli národ svůj žehnaje a svornost i bratrskou lásku jednoho k druhému na srdce mu klada. Nad mrtvolou jeho přísáhali náčelníci černohorští s ručnicemi křížem položenými, že se chtí věrně zachovati dle poslední vůle svého zvěčnělého hosudara.

Vládyka Petr I. byl zajisté nejslavnější panovník černohorský. Naleznuv při svém nastoupení zemi v největším zmatku a odporu Turkům podrobenou, dovedl v ní

utvrdit zákonní pořádek a pojistit její samostatnost skvělejšími vítězstvími než kterýkoliv jeho předchůdce. Ano on by ještě mnohem více byl býval národu svému, kdyby úmluvy diplomatické nebyly ho obmezily v neúrodné hory jeho, odloučíce jej ode všeho spojení se vzdělaným západem. Měl on všechny vlastnosti moudrého vladaře i výtečného vojevůdce, a duch jeho byl rovněž osvícený jako srdce jeho šlechetné a dobrotivé. Za jeho dlouhého panování nikdo nebyl na Černé Hoře odsouzen k smrti, jakož on vůbec v nenávisti měl tresty tělesní, nedůstojné svobodného muže. Památka jeho na věky potrvá u věčného národu, který již čtyry léta po jeho smrti přijal ho mezi svaté i oslavuje ho v písních svých co „hvězdu Černé Hory“.

Pokroky vzdělanosti za Petra II.

Za nástupce byl si Petr vyvolil synovce svého Radoje Petroviče, jež v Petrohradě dal bedlivě vychováti, a který vstoupiv do stavu duchovního přijal po svém strýci jméno Petr. Ten, posvěcen v Petrohradě na biskupství, nastoupil nyní vládu pod jménem Petra II. a důstojně vstoupil do šlepci svého předchůdce.

S ním začíná nová doba, jejímžto znakem jest snaha, seznámiti Černohorce s civilisací evropskou. K tomu konci jal se nový vládce přede vším jiným uváděti přiměřené opravy v státním zřízení, a k zapravení výloh na veřejnou správu uložil každé rodině daň 2 zl. ve stříbře. Zem rozdělil na 8 nahí, jichž jména jsou následující: Katunská, Crnická, Riecká, Lučanská, Bělopavlická, Piperi, Rovei Morača a Kučka, a ustanovil zvláštní okresní i ústřední zemské úřednictvo s pravidelným platem. První

osoba po vládkovi byl president senátu, který v nepřítomnosti jeho vykonával nejvyšší moc. Zvláštní péči věnoval Petr II. opravám horských cest, aby ulehčil vnitřní komunikaci a též spojení se sousedními rakouskými zeměmi. Všeemožně snažil se vyhladiti barbarský obyčej krvavé pomsty a navykati poddané své, aby své žaloby vznášeli na pořádné soudy. O vychování mládeže staral se uváděním národních škol. Také založil v Cetyni novou knihtiskárnu, když staré tiskárny černohorské dávno již byly zašly ve víru nepokojných časů.

S Turky vedl Petr II. šťastné boje, o nichžto zevrub vypravovati není zde místa. S Rakouskem žil v dobrém srozumění, ačkoli nemohl vždy zabrániti, aby Černohorci na loupežných výpravách svých nepřekračovali hranic toho státu, z čehož nejednou povstaly krvavé potyčky, které však pokaždé zase přičiněním mírumilovného vládky pokojně jsou vyrovnány.

Roku 1837 vysadil car Mikuláš vládkovi roční plat 9000 dukátů a daroval Černohorcům velikou zásobu obilí.

Rok potom, za příčinou vyměřování hranic mezi Černou Horou a přímořím Kotorským, strhly se pátky mezi Černohorci a rakouským vojskem, které na obou stranách měly za následek důtklivé ztráty. Rozmíšky tyto vyrovnány jsou teprv ku konci roku 1840, kdežto Černohorci postoupili Rakousku pruhu země daleko do provincie Kotorské zasahujícího za přiměřenou peněžitou náhradu. Roku 1841 obdržel vládka ruský řád sv. Anny první třídy.

Následkem neúrodnosti země často trpělo obyvatelstvo Černé Hory od hladu. Nouze tato pudila je k opětovaným nájezdům na tureckou půdu, aby sobě ukořistili potřebné potraviny. Z té příčiny též nepřestali se pokou-

o opanování úrodných rovin sousedních, které dříve byly k Černé Hoře, avšak ve válkách od ní odtrženy. Vladyka velikomyslně z vlastního jmění ulevoval bídě dnů, a též car Mikuláš poslal Černohorcům štědré na penězích a obilí. Nicméně nestačilo to pomoci becnému nedostatku, a mnoho rodin černohorských šlo do Srbska, kdežto vládne jsou přijaty od říšské vlády a vykázána jim nová sídla. Bojovnější mládež vstupovala do ruské vojenské služby, některé pak i z nouze obracely se o pomoc k Turkům, kteří i z toho kořistiti rozsévají semeno vnitřních růží, tak že vladyka měl plné ruce práce. Přišel tak daleko, že některé odbojné nahie musily brannou mocí být edeny býti ku poslušenství.

V časté nepřítomnosti vládykově, který sobě oblíbil cestování po cizích zemích, rozšafně a statečně zastupoval jeho místo bratr jeho Pero, prezident senátu, a topresident téhož sboru Jiří Petrovič, kterýžto poslední stěně válčil proti albanským a hercegovinským Turkům.

Na odměnu udatnosti ve válce uvedl Petr II. dvě odznaky, jednu stříbrnou „za chrabrost a víru“, druhou zlatou na památku proslulého hrdiny Miloše Obiliće, rýmižto darování jsou podle zásluh svých výtečnější odznaky.

V osudném roce 1848 nabídl se vladyka sklíčenému kousku poslati 10.000 mužů na pomoc proti nepřátelům Slovanstva Maďarům, kteréhožto však nabídnutí na Jelačić nepřijal.

Od roku 1849 počal vladyka churavěti na plicích, a očež hledal úlevy v mírnějším podnebí. Na cestách pro zlepšení zdraví svého konaných navštívil r. 1851 i Řím, kdežto nad míru vládne přijat byl od svatého

otce, který mu dal ukázati všechny památnosti nejslavnějšího na světě města. Na památku pobytu svého napsal vládyka vlastnoručně na bái Svatopetrského chrámu báseň ke cti a oslavě Nejvyšší bytosti, plnou vznešeného zápalu.

Nebylo však pomoci vládykovi, nemoc jeho zhoršila se znamenitě, a 31. října 1851 vypustil Petr II. šlechtinou svou duši, maje věku svého toliko 39 let. Na smrtelné posteli za nástupce sobě ustanovil mladého bratrovce svého *Daniele*, a náčelníci černohorští slíbili splniti vůli umírajícího svého vládyky. O soukromém jmění svém učinil Petr II. pořízení dílem ve prospěch příbuzných svých, dílem ve prospěch zemský.

Charakteristika tohoto posledního duchovního vládce nad Černou Horou vysvitá dostatečně z poddaného vyličení jeho působení v duchu osvěty a lidskosti. Že se mu nepodařilo, za 20 let svého panování národ polodivoký úplně navyknouti formám vzdělaného světa, tomu nikdo se nebude diviti, kdo pováží, v jakých okolnostech se národ tento nalezá a jak zvolna takové proměny se dějí. Dosti, že položil základ k velikému dílu, jehož dokonání zůstaveno býti musí věkům příznivějším.

Vládyka Petr II. náležel k čelnějším básníkům slovanským, žákem jsa slavného srbského básníka Šimona Milutinoviče, i vydal práce své dílem v Cetyni, dílem v Bělehradě, v Terstu a ve Vídni. Mezi nimi nalezá se historické drama *Ščepan Mali, lažni car* (lžicar). Básně jeho vůbec vyznačují se smělostí fantasie a horujícím vřetem myšlének.

O dějích Černé Hory za panování mladého Daniele, o jeho válce s Turky, o jeho přestoupení do stavu svět-

přijetí titule knížecího, čímž opět nová doba dějinách Černé Hory, konečně o nedávném ku zbytečné bylo by opakovati, co čtenářům tě v živé paměti jest. Také zdržujeme se všech těchto věcech jakož i všeobecného rozjímání o nynějším stavu a o možné budoucnosti státu málo četného národu ČernoHORCŮ, zanechávajíce čtenáři, vybrati si z dat uvedených co mu libo.

Jiří Stratimirovič.

S použitím vlastních jeho dopisů.

(Světozor 1869.)

Veliké doby rodí veliké duchy, a jak mile v dějinách člověčenstva idea nějaká ku praktičnosti dozraje, zajisté najde i muže schopné k jejímu provedení. Každý převrat v životě národů vyvolává na povrch lidi neobyčejného nadání, kteří zmocníce se ruchu v jeho čelo se postaví a stanou se vykonavateli toho, čeho nezbytně vyžaduje historická důslednost. Příkladů netřeba uváděti, nalezneť jich sám hojnost každý, komu jen povrchně známy jsou běhy lidských dějin. Jeden z takových neobyčejných mužů, jací se objevují v neobyčejných dobách, jest *Jiří Stratimirovič*, pověstný maďarobijce z roku 1848.

Jiná věc pozoruje se při událostech, které světoborně zasahují v kolo dějin, že totiž začasťe moc a důraz osudného výbuchu nezdá se na pohled býti v žádné srovnalosti s látkou a prostředky jeho, an věci s takovou prudkostí se vyvíjejí, která musí úžasem naplniti každého, kdo nestopoval již po delší čas malé příčiny a začátky velikých věcí. Nejpatrnějším toho důkazem jsou války husitské, kde skrovný na počet národ Český netoliko vítězně odolal návalu celé západní Evropy, nýbrž nepřátely své i ve vlasti jejich krutě stíhaje svět hrůzou a podivením naplnil. Avšak i za naší paměti udál se po-

ipad, ač v míře ovšem menší, když počtem slabí nepřipravení Srbové rakouští roku 1848 tak odrazili útoky mnohočetných, výborně vycvičenými prostředky v hojnosti opatřených maďarských, a to pod vůdcem od národu zvoleným — *Irovičem*.

símeť u čtenářů svých za povědomý předpokládati uherské revoluce r. 1848 a jmenovitě i poměry uherských k vládnoucí straně maďarské, jakož i rý s ní podstoupili, a konečný výsledek jeho¹⁾; o těchto věcech nebudeme se šířiti. Nám pouze jest s hrdinou, který nadšen velikou ideí byl duší je, v němž nesmrtelně se proslavil, až dosavad ol svůj v národu Srbském nedohrál.

Stratimirović pochází z rodu, jenž v druhé pol. 14. století a na začátku 15. panoval nad Zeton, Horou a Hořejší Albanií. Praotec rodu toho jest L., který měl za manželku nejmladší dceru posledního Srbského Lazara. Po něm nazývali se potomci Balševci, jinak po nejstarším jeho synu Stratimíru (Stratimír zvaném) Stratimirovići. Z těch jeden jméni pojal za choť Benátskou šlechtici, již k vůli lil se do Benátek Vlaských a přestoupil k víře cké. Tato větev, zapsaná do zlaté knihy republiky, dosavad, ač v okolnostech velmi sešlých. Mladší toho Jiřího, Vuk jménem, podrobiv se Turkům obod sultana krajinu Zagorskou v Hercegovině pod vrchnictvím.

¹⁾ Podrobně o těchto věcech jedná výtečný spis „Die serbische Bewegung in Südungarn. Ein Beitrag zur Geschichte der ungarischen Revolution. Berlin. Verlag von Franz Duncker.

Tam žili potomci jeho až do začátku 18. století, když různé postupování Rakouska proti Turkům k radě Eugenia Savojského naplňovalo křesťanské národy podějem tureckým sténající nadějemi, že pomocí jeho budou se moci osvoboditi. Naděje tyto opanovaly též Hercegovce, v jichž jménu pán Zagorský Bogič Stratimirović odebral se do Vídně, kdež s vládou císařskou uzavřel smlouvu 14 článků obsahující, v níž Hercegovci poddávali se Karlu VI., vymínující si zachování býti při náboženství, jazyku, zákonech i obyčejích svých.

V nastávající válce Rakouska s Tureckem měli Hercegovci branně povstati, a Bogičovi svěřeno velitelství nad nimi. Válka nastala, avšak bez zdatu jsouc vedena skončila se v brzce nešťastným mírem Bělehradským. Bogič Stratimirović, od Turků statků svých zbaven a za psance vyhlášen, utéci musil do Rakouska, kde císař Karel VI. v náhradu mu daroval statek Kulpín ležící v Bačce. Tam žila napotom rodina Stratimirovićů, jsouc u všeobecné vážnosti v národu pro vlastenecké smýšlení své. Z údů jejich nad jiné proslavil se nezapomenutelný metropolita Karlovecký Štěpán Stratimirović.

V Kulpíně narodil se roku 1823 také náš hrdina Jiří Stratimirović. První vyučování velenadaného chlapce řídil slovitný Milovan Vidaković, později po nějaky čas i slavný Šafařík. Avšak ustanoven ke stavu vojenskému poslán jest záhy na inženýrskou akademii ve Vídni, kdež mimo studie vojenské zabýval se také pilně dějepisem, filosofií a pěknou literaturou, ano sám skládal německé básně, z nichž některé také vytištěny byly. Studiím těm konec učinilo jmenování Stratimiroviće důstojníkem u husarského pluku v Italii ležícího. Zde jevila se neohroženost mladého Srba při nedostatku důstojnějších účelů

šní nejednoho odvážlivého kousku rozpustilé brašák Stratimirović nesetřval dlouho v tomto svém . Odebrav se domů na dovolenou, zamiloval si acetiletý důstojník dceru jednoho z nejváženějších , a když otec její byl proti jejich sňatku, unesl svou, vymohl si požehnání církve, a vystoupivské služby, žil na statku svém lásce, ekonomii a m studím.

šel rok 1848. Srbové uherští povstali proti ným nátiskům zpupných Maďarů, zvolili si na skuparlovecké dosavadního metropolitu, staříčkého Raza patriarchu, plukovníka Šuplíka za vojvodu, tak zvaný hlavní odbor co orgán výkonný, jemuž edsedati nový patriarcha, a vyslali do Iněpruku i Ferdinandovi zvláštní deputaci, v jejímž čele se el sám patriarcha, která měla vyložití panovníku íci a přednésti mu žádosti Srbského národa. Po odjezdem patriarchovým byl hlavní odbor bez dy, přikročeno k volbě náhradníka jeho, a za takovolen jest 6. máje Jiří Stratimirović, požívající vše- s důvěry co odhodlaný přívrženec strany pokroku. ěm dostala se místo starého, rozvážlivého Rajačiće , mladá síla v čelo srbského hnutí, i bylo toho na ie potřebí větší různým opatřením, jakých se maďarláda chápala proti Srbům. Bylať od ní skupština vecká prohlášena za protizákonní, zřízení hlavního u za skutek odbojnický, do Banátu vyslán vládní sař v osobě Petra Černojeviće, odnárodnělého potomka ť Černohorských, u Segedina stahováno vojsko, a í župy vyzvány, národní obranou a dobrovolnickými / přispěti k udušení nebezpečného povstání.

Karlovecký odbor a jeho předseda musili přede vším

pomýšleti na to, aby proti moci, která se na ně strojila, postavili také moc. I vydali svolání k národu, v němž vyzývali do zbraně a k zřizování odborů v každém větším městě, kteří by podřízeni byli odboru hlavnímu v Karlovcích, jenž se prohlásil za prozatímní vládu vojvodiny Srbské. Proklamace tato čtena jest veřejně po vší zemi při slavném zvonění, a se všech stran shromažďovali se obránci vlasti v Karlovcích, Perlasu a tak zvaných Římských hradbách. Do Karlovců samých dostavilo se na 2000 mužů sremské hotovosti a několik set dobrovolníků z knížetství Srbského.

Takovému ráznému a odhodlanému si počínání hlavního odboru Karloveckého umínil si velitel Petrováradský, generál Hrabovský, konec učinit, i udeřil 12. června na Karlovce. Leknutí v městě bylo všeobecné, neboť nic nebylo připraveno k boji, a tento přece musil býti podniknut, neměl-li hlavní odbor málomyslným ustoupením z Karlovců všecku důvěru národa ztratiti. Stratimirovič tedy na rychlo učinil potřebná opatření a postavil se neohroženě na odpor nepříteli s mocí daleko nedostačnou. Pod ochranou silné kanonády postupovalo vojsko Hrabovského proti městu, ale malý houfec dobrovolníků z knížetství Srbského (30—40 mužů) chránil dobře mířenou střelbou ze svých dlouhých pušek přístup k němu přes kamenný most tak dlouho, až objevil se Stratimirovič s valným zástupem bojovníků na rychlo sebraných. Jiné oddělení mělo v horách nepříteli od zadu zaskočiti. Nastal tuhý boj, zástup hraničářů Petrováradských vrhl se s bodákem na nejbližší baterii nepřátelskou, která musila ustoupiti, a když také onen do hor vyslaný sbor objevil se v zádech vojska, Hrabovský upustil od dalšího útoku na město a vrátil se do své pevnosti.

Mravní účinek tohoto prvního vítězství Srbů byl nesporný, i hotovili se nyní tím odhodlaněji k urputnému boji proti Maďarům. Hned 15. června vypravil se Stratimirovič s 500 muži do Titelu a zmocniv se tamější zbrojnice ukořistil 2000 pušek a množství střeliva. Celý prapor Čajkášů i pluk Petrováradský přidali se k Srbům, od jiných pluků dostavily se větší nebo menší houfce, a za dvě neděle měl hlavní odbor pohromadě asi 15 000 mužů se 40 děly, nad kteroužto zbrojnou mocí ustanovili Stratimiroviče nejvyšším velitelem. Zároveň ujal se tento veškeré veřejné správy.

Nyní následovala celá řada hrdinských bojů, v nichž Srbové slavně osvědčili vlastenského svého ducha a pověstnou starodávnou chrabrost proti ohromné přesile maďarské. Započalť odražením dne 2. července útoku maďarského na pevné postavení Srbů u Sv. Tomáše, a brzo na to (15. července) obdržel Stratimirovič s 5000 muži a 8 děly u Ečky skvělé vítězství nad mnohem silnějším vojskem uherským pod Kisem. Na to následovalo opakování Pančeva, v kterémžto městě Stratimirovič s vojskem svým nenadále se objeviv, zabral tam 8 děl, a dav je na náměstí nabitě vyvéztí, pohrozil střelením, bude-li někdo odporovati jeho rozkazům. Maďarské a německé obyvatelstvo, Srbům nepřátelské, musilo odvésti zbraně, jimiž opatřeno jest obyvatelstvo srbské a postaveno pod srbské důstojníky. Tím zlomen jest v Banátě odpor Němců a Maďarů, kteří vždy hotovi byli povstávati za zády Srbů a mařiti tak jejich záměry; zároveň pak nabyto nové pevné postavení, z něhož mohlo se povstání Srbů dále šířiti. Dne 24. července vydal Stratimirovič manifest ke všem národnostem v Banátě. Všem bez rozdílu, pokud by se nezachovali k Srbům nepřátelsky, zaručena bezpečnost

a ochrana proti kterémukoliv nepříteli. Dále nařízeno, aby se od ministerstva uherského a jeho výkonných orgánů žádných rozkazů nepřijímalo, aby se zbraň a střelivo nezatajovaly; úřady župní a magistrátní jsou zrušeny a správa svěřena pododborům.

Mezi tím se byl patriarcha Rajačić vrátil ode dvora z Inšpruku, kdež nabyl přesvědčení, že Srbové jenom tenkrát mohou se nadíti dosažení svých žádostí jakož i podpory proti Maďarům, budou-li sloužiti interesům dynastickým. V takovém směru srozuměl se i s bánem Jelačićem, a uvázav se na novo ve vládu nad národem počal nyní působiti v tom smyslu. S takového stanovisko musil patriarcha samostatně si počínání hlavního odboru i Stratimirovičovo považovati za výstřední, jakož naopak zase strana pokroku se Stratimirovičem v čele vinila jej z přílišné váhavosti a neodhodlanosti, i položen jest tu základ k vnitřní roztržce, která čím dále tím větší ostrosti nabývala. Stratimirovič postoupiv patriarchovi vrchní správu, podržel jenom důstojnost vrchního vojevůdce. V té době utrpěl bolestnou ztrátu umrtím své milované choti, jejíž ostatky pohřbil truchlící manžel v kláštere Kovilském. Hluboký zármutek ochromil na krátký čas válečnou činnost Stratimirovičovu, ale v brzce zmužil se zase duch jeho k novým skutkům hrdinství.

Dne 13. srpna pokusil se Stratimirovič opanovati ze Sv. Tomáše důležitý přechod přes bahna u Siregu. Nepřátelé však bytře o tom zpraveni čekali naň u Verbasu v síle znamenité, což vida Stratimirovič toliko zdánlivě udeřiv na Maďary, provedl mistrovský zpáteční pochod do Sv. Tomáše.

Postupem času byli Maďaři obklopili v síle 40.000 mužů s 80 děly postavení Stratimirovičovo v okrese Čaj-

kášů, počínaje od Petrováradu přes Verbas, O Beče, Bečkerek až dolů k ústí Tisy do Dunaje. Klíčem k postavení Srbů byl Sv. Tomáš u průplavu Františkova, přírodou i uměním dobře opevněný. Stratimirović uhodnuv záměry maďarské, stáhl tam největší sílu vojska. Dne 18. srpna dala se hlavní síla Maďarů, 25.000 mužů se 40 děly, v pochod proti Sv. Tomáši; druhé oddíly měly udeřiti v jiných místech na postavení srbské. Den tento minal po silné kanonádě se strany maďarské skoro bez účinku. Teprvé dne 19. srpna udeřili Maďari se větší silou na nejslabší místa; při druhém útoku se jim podařilo vniknouti za násep, byli však zase vytlačeni a musili couvnouti až k Verbasu. Vítězství tohoto užil Stratimirović bez prodlení k výbojnému postupování. Dne 1. září vzal Temerin, Sireg a Jarek, vyčistil tak postavení mezi Tisou a Dunajem a přerval Maďarům spojení mezi Petrováradem a Segedinem. Vojsko chtělo tu Stratimiroviće prohlásiti za vojvodu. Odtud spěchal k Perlasu, kde bylo srbské ležení rozprášeno, a sebrav zbytky i obsadiv posici při řece Temeši, kryl tak Pančevo a Titel. Stratimirović byl na vrcholi své slávy, a vyhlašován všude za osvoboditele vlasti.

Brzo však měly se věci obrátiti. Jednalo se nyní o vzetí Bečkereku, odkudž Kis udržoval spojení na všechny strany. Dne 11. září podniknut útok na toto město, ale když Kničanin se nedostavil v určitou dobu, musil Stratimirović po vražedném boji u Elemaru ustoupiti za Tisu. Této jeho nehody použil patriarcha, na moc a oblíbenost Stratimirovićovu žárliv, k odstranění jeho. Sesadiv jej s vrchního vůdcovství povolal jej do Karlovců a dal v obžalobu, že vydával bez potřeby peníze národní, že dychtil po diktatuře, že demoralisoval vojsko hraničářské a t. d. Stratimirović dostavil se poslušně, když však pře jeho

nebyla vyřizována, opustil 21. září Karlovce a odešel zpět k vojsku, které vzdor velitelům svým zatknouti jej velícím s nadšením jej přijalo a jeho rozkazům se podrobilo. Sám patriarcha přišel do ležení a vyzval vojsko, aby odstoupilo od Stratimirovice, vojáci ale vypálivše pušky do povětří, pozdravili vůdce svého hlučným: „Živio!“ Patriarcha vida nezbytí uznal Stratimirovice opět za vrchního velitele, což tento ohlásil národu zvláštním svoláním ze dne 4. října.

Však tři dni na to přijel nový vojvoda Štěpán Šuplikac, v jeho ruce odevzdal Stratimirovič velitelství a vrátil se k původní své hodnosti místopředsedy hlavního odboru. Skupština svolaná na 9. října udělila přes všecken odpor strany pokroku patriarchovi společně s novým vojvodou rozsáhlá plnomocenství, jichž oba jali se nyní používat v interesu dynastie a ze Srbů činiti ponhý nástroj ku potlačení uherské revoluce. Při takovém stavu věcí byla jim přítomnost Stratimirovičova, předního vůdce strany pokroku, nepohodlná, i našla se brzy dobrá záminka k jeho odstranění. Přetržení na čas vyjednávání s rakouskou vládou o budoucím poměru vojvodiny Srbské k ostatní říši musilo býti obnoveno, i vyhlédnut jest Stratimirovič za jednatele a vyslán 4. listopadu k císařskému dvoru do Holomouce.

Stratimirovič přijal čestné poselství toto, a na své cestě pozdržel se několik dní ve Vídni. Tam onoho času meškal u vyhnanství bývalý kníže Srbský Michal Obrenović. Na toho Stratimirovič obrátil zřetel svůj ku provedení záměru rovněž důmyslného jak odvážného. Od nešťastné bitvy Kosovské, kterou konec učiněn Srbskému carství, nezná srdce vlastenského Srba vyšší touhy nad obnovení Lazarovy říše, a naděje tato, vsatá takofka

zým mlékem, jest mu nejmočnějším podnětem
 ým snahám a obětím čelícím k zvelebení vlasti
 1. Také Stratimirović o tom co ohnivý jinoch
 ul, nyní pak zdála se mu doba nad jiné příhod-
 provedení takového záměru. Minil se slušně vy-
 s Maďary, kteří v tom čase jevíli náchylnost
 ávání se Srby, načež chtěl sebrati 10.000 mužů
 obě oddaného, vtrhnouti s nimi do Bosny, tam
 rcegovině zorganizovati povstání proti Turkům,
 iti země tyto a spojití je s knížectvím Srbským
 říši, jejímž králem měl býti mladý Michal Obre-
 Rusko bylo pro podniknutí toto získáno, a bylo
 jenom svolení a pomoci Michalovy, aby přikro-
 lo k smělému tomu pokusu, který při všeobecném
 , jaký tehdaž v Evropě panoval, snadno by se byl
 odařiti, neboť Turecko by sotva bylo našlo hned
 ého ochránce, samo pak o vlastních silách nebylo
 hlo odolati tak neočekávanému a prudkému útoku.
 níže Michal, s nímž Stratimirović opětne o tom
 rozmlouval, nedal se nikterak pohnouti, aby se za-
 v tak odvážlivé a pochybné podniknutí, čímž celý
 Stratimirovićův byl zmařen. Zatím však nezůstala
 ajna, i vzbudila k Stratimirovići nedůvěru jak u ra-
 é tak u srbské vlády, ano i mnohou osobní nená-
 vedoucí až k opěťovaným úkladům o jeho živobytí.
 Vyjednávání se dvorem v Holomouci protahovalo se
 lně, i nebylo na straně vlády potřebné dobré vůle
 nání práv národa Srbského, a toliko ráznost Strati-
 vićova, jakož i vliv pokročilých zatím událostí do-
 y toho, že konečně po vícenedělním obtížném vyje-
 vání vydán dne 15. prosince patent uznávající národní
 asprávu Srbů a potvrzující volbu patriarchy a voj-

vody. S tím patentem vracel se Stratimirovič do Karlova. Avšak téhož dne, kterého patent v Holomouci vydán, zavřel v Pančevě navždy oči své muž, jehož úmrtím pomíjela hned polovice toho patentu. Dne 15. prosince zemřel mrtvicí raněn generál Šuplikac.

Smrtí vojvodovou uprázdňeno bylo místo vrchního velitele nad vojskem národním, i nebylo zajisté nikoho, jemuž by toto místo s větším právem bylo náleželo, jako Stratimiroviče. Ale patriarcha, který sobě počínal již jako rakouský úředník, povolal rychlým poslem císa. generála Todoroviče, který již 21. prosince uvázal se v nejvyšší velitelství. Při takovém stavu věcí nemohlo bez toho býti, aby neobnovily se předešlé rozepře mezi patriarchou co slepým sluhou vlády, a hlavním odborem i jeho místopředsedou, jenž všemožně hájili národní samosprávu. Mezi těmito roztržkami vedoucími tak daleko, že patriarcha vydal rozkaz k zatknutí Stratimiroviče, který však měl tak málo účinku jako již dříve jednou, uplynula zima. Mezi tím byl Windischgrätz vtrhl do Uher, maďarské vojsko stahující se na hořejší Tise opustilo Banát i Bačku, a zdálo se, že Srbové mají vyhráno.

A však následkem osudné bitvy u Kápolny vzaly věci brzo jiný obrat. Vojska maďarská na začátku jara 1849 opět postupovala, a zároveň co Srbům nové nebezpečení hrozilo od nepřitele, pobuřovány jsou myslí zpátečnickým si počínáním rakouské vlády, a v národě strojila se mocná oposice proti patriarchovi. Vrchní velitel Todorovič osvědčil proti Maďarům do Bačky vpadlým úplnou neschopnost svou, i byl opětně poražen od Percela, který 21. března s bezpříkladným krveprolitím do byl útokem Římské hradby i hlavní tvrze Sv. Tomáše. K těmto prospěchům maďarského vůdce přičinilo se vedle

neschopnosti Todorovičovy také obojetné se cho-
 nocného vojska rakouského, jemuž porážky Srbů
 ny, aby později samo si osobovati mohlo zásluhu

Vojvodiny z moci Uhrů. Maďaři zaplavili nyní
 krajinu mezi Tisou a Dunajem, a jediné od nich
 é místo v okrese Čajkášů byly močálovitě roviny
 i a Mošinské a planina Titelská, kamž brali úto-
 é uprchlíci z míst od Maďarů obsazených. Brzo
 adilo se tam 30—40.000 lidí, mužů, žen, starců
 šeho zbavených, z čehož povstala nevýslovná nouze
 ovaný nepořádek.

tomto osudném okamžení obrátil se patriarcha
 u Kničaninu, který zatím k rozkazu srbské vlády
 ni dobrovolnicky se byl do knížectví Srbského vrá-
 ten skutečně uposlechl volání toho a dostavil se
 ezna do Karlovců, avšak jenom s tak skrovným
 i branného lidu, že s nimi v nynějších okolnostech
 si netroufal podniknouti. Odkázal patriarchu na
 miroviče co jediného muže, který dovede odvrátiti
 roda úplnou zkázu. S tím srovnával se hlas celého
 a Srbského, a patriarchovi nezbývalo ničeho, nežli
 ati Stratimiroviče, aby se potřetí ujal vrchního ve-
 ví. Stratimirovič přijal je z ruky, která nedávno
 byla podepsala rozkaz k jeho zatknutí. Přeplaviv
 bouřlivé noci v chatrném člunu do Titelu, objevil
 am v okamžiku, když se několik setnin Čajkášů
 lěly hotovilo i toto místo opustiti. Ti uvítavše s nad-
 m oblíbeného vůdce svého, následovali jej do Mošo-
 . Zpráva o tom rozhlásila se rychlostí blesku po okolí.
 spáleníšť a úkrytů v bahnách a rákosinách vyndáváno
 livo a zbraně a přinášeno Stratimiroviči. Major Mili-
 Petrovič přivedl 1200 Srbů z knížectví; z Banátu,

kamž stejnou dobou Bem ze Sedmihradska se tlačil, a z Bačky přicházeli dobrovolníci oklikami, a za několik dní měl Stratimirovič pohromadě 4000 odhodlaných mužů, kteří přísahali, že s ním chtějí zvítěziti neb umříti. S hloučkem tímto vykonal Stratimirovič pravé divy udatnosti, jmenovitě v přepamatné kruté bitvě mezi Mošorinem a Vilovem, proti čtyřnásobné přemoci maďarské. Dlouho bojováno se střídavým štěstím s obou stran, pod Stratimirovičem padl kůň, až konečně zuřivý Percel přinucen jest ustoupiti až do Petrováradu, pále a pustoše celou krajinu. Tak obhájl Stratimirovič čest národu svého, že nemusil teprv císařským vojskům povděčen býti za osvobození vlasti z rukou Maďarů. Všelickou národní odměnu, jaká mu již dříve byla podávána, zamítl Stratimirovič s doložením, že vykonal toliko svou povinnost.

Když konečné vtržením Rusů do Uher rakouským vojskům jest uvolněno, a také bán Jelačić od jihu jal se postupovati, spojil s ním Stratimirovič své srbské zástupy, přišel do jeho hlavního bytu, a od té doby účastnil se dalšího polního tažení po jeho boku co pouhý dobrovolník.

Po skončené válce jmenován jest Stratimirovič od rakouské vlády za služby jí konané podplukovníkem v pluku hulánském — odměna to zajisté chatrná, kterou však nicméně Stratimirovič přijal v naději rychlého postupování, jaké mu slibováno. Avšak sliby tyto ukázaly se býti lichými. Mužové tehdejší vojenko-absolutistické reakce nemohli se k tomu odhodlati, aby muže, jež byl vlastně boj za svobodu povznesl, povýšili na místo rozsáhlejší působnosti, a tak Stratimirovič, odsouzen k nečinnosti, trávil život svůj větším dílem na dovolené ve Vídni, až konečně rok 1853 povolal jej následkem východních zápletek k nové činnosti.

Jak známo, přišlo toho roku k válce mezi Turky a Chorci, kteřížto poslední byli od Omera pašete u Cetiny na hlavu poraženi, tak že kníže Danilo jen s těžkým zbytkem svých lidí ušel úplné záhuby, a bezmála celé země se zmocnili. Tyto prospěchy kých zbraní znepokojovaly vládu rakouskou, kteréžto záleželo, aby Černá Hora, tato hradba Dalmatska, byla do rukou tureckých. I vrhla zraky své na Stratiševce, který již dříve se byl v té záležitosti osobně aťi obrátil, a poslala jej, arcibiskup pod rukou, do Černé Hory, slibujíc pomoc na zbraní ze státních zbrojnic, jakožto vojenských důstojníků.

Stratiševci, jen jediným sluhou provázen, dostal se po dobrodružné cestě Bosnou a Hercegovinou skrz celý tábor turecký do Černé Hory, kde jej kníže Danilo osvoboditele svého přijal a jemu vrchní velitelství nad celou brannou silou svou svěřil. Jak mile se rozhlásla zpráva o příchodu pověstného národního hrdiny, hrnul k němu odevšad ozbrojený lid, a v málo nedělích stál Stratiševci v čele dostatečné síly, že mohl z dosavadní pasivity přejíti k útoku. Především jednalo se o to, aby se spojilo se spojencem se obou vojsk tureckých, z nichž jedno pod Omerem pašetem, postupujícím od Skadru, bylo u Cetiny až na tři hodiny cesty přiblížilo, druhé pak u Ismailem pašetem od Hercegoviny přicházelo. Bylo to v tmavé, bouřlivé noci na 19. února, když Černohorci pod Stratiševcem přepadli u Glavice předvoj Omerův pod Osmanem pašetem s důrazem tak neodolatelným, že jej porazili na hlavu a mezi jiným 1500 Mirditů zajali, následkem čehož Omer paša musil nastoupiti zpáteční pochod. Téhož dne přinesl kurýr zprávu o míru, který v Cařihradě prostředkováním mimořádného rakouského

vyslance hraběte Leiningena mezi Portou a Černou Horou byl uzavřen. Na památku slavného toho vítězství založil kníže Danilo k pobádání Stratimirovičovu „řád neodvratnosti Černé Hory“, jehož prvním rytířem stal se Stratimirovič. Kníže osobně odevzdal mu jeho znak spolu s písemným vyjádřením díky senátu Černohorského.

Roku 1858 poslán jest Stratimirovič od vlády rakouské co diplomatický jednatel do Bělehradu, aby tam vlivem svým podporoval viklající se stolec knížete Alexandra Karađorděviče. Avšak Stratimirovič seznal, že marný jest odpor proti vůli národní, mocně se ozývající ve prospěch Obrenovičů, kteří také skutečně povolání jsou na trůn po sesazení Alexandrově. Stratimiroviči náleží při tom zásluha, že zprávami svými o pravém stavu věci odvrátil rakouskou vládu od zamýšleného zakročení ve prospěch knížete Alexandra a přiměl ji k uznání Miloše.

Roku 1859 postoupil Stratimirovič za generálmajora, i poslán jest do Dalmacie co adlatus tamějšího guvernéra. Toho času byla se politika rakouské vlády naproti knížeti Černohorskému Danilovi proměnila, i stala se mu rozhodně nepřátelskou. Z čista jasna obdržel Stratimirovič z Vídně rozkaz, aby se postavil v čelo emigrace černohorské, osobních to nepřátel knížete Danila, a vtrhna do Černé Hory pokusil se o vypuzení panovníka, jenž teprv před málo lety byl zachoval trůn, a to přispěním též vlády, která nyní proti němu se obracela. V spravedlivém rozhorlení, že se mu dostává úlohy tak nečestné, zamítl rozkaz ten s doložením, „míní-li vláda c. k. generála snížití na vůdce loupežníků, že přišla na nepravého.“ Zcela dle tehdejšího systému byl následek kategorické té odpovědi, že Stratimirovič dán na odpočinek. Na to žádal uražený generál za propuštění ze státního

rakouského, kterýmžto odhodlaným krokem vláda odvolala jeho pensionování, a roku 1860 poslala generálního konsula na Sicilii.

Šak vítězná výprava Garibaldiho proti království sálskému učinila brzký konec tomuto jeho novému snu. Měltě pak Stratimirovič příležitost osobně se setkat se s tímto velikým vlastencem italským a získati jeho plán, osvoboditi křesťanské Slované ode jha tureckého. Nepřišlo však k tomu pokusu, o kterémž svého času mnoho se mluvilo, pro nedostatečnost prostředků, jak Garibaldi vládl.

Stratimirovič rádiv se do Rakouska, zapleten jest Stratimirovič v roztržky s vládou, a jmenovitě Schmerling marně se snažil získati jej pro svůj systém, což vše přimělo ho k tomu, že úplně vystoupil ze služby státní, maje budoucně výhradně politice se věnovati.

Roku 1861 hrál vynikající roli na kongresu Karlovy Vary, za ten čas pak podruhé zasedá ve sněmě uherské jako poslanec města Bečkereku, háje statečně práva českého národa a jsa spolu členem uherské delegace.

Zatím však vůči nehotovému politickému stavu Evropy, i vnitřně pak neustálých vnitřních poměrů Rakouska, i vzhledem k vždy více do předu vystupující otázce východní, nelze s jistotou předpokládati, že Stratimirovič nedohrál svůj úkol v dějinách.

V druhém manželství požívá Stratimirovič co šťastný a choť nezkaleného blaha rodinného.

Ponémčení Slované lüneburští a jejich zvláštnosti.

(Časopis Musea království Českého 1857, sv. 2.)

Jedna z nejtemnějších stránek dějin lidských, která citlivá srdce jednak hlubokou útrpností jednak hrůzou a ošklivostí naplňují, jest vyhubení četných a statečných národů polabských Slovanů, kterýžto skutek pro ukrutnost, s jakou vykonán byl, od samých Němců byl přirovnáván k vražednému od Španělů zahlázení indiánského plemene v Americe. Sídla těchto nešťastných národů sahala podél Baltického moře od řeky Odry až k holštýnskému městu Kielu, na jih pak prostírala se k samému Labi, ba místy šířila se i na levém břehu této řeky dosti daleko; mimo to pojímala v obvod svůj některé ostrovy v Baltickém moři, z nichž nejhlavnější byly Ranský, Volínský a Femerský. Hlavní národové slovanští v těchto krajinách byli tři: *Lutici* čili *Veleti*, bydlící ve východní části prostoru námi naznačeného; *Bođrici*, západní sousedé předešlých; konečně *Srbové* v obojí Lužici a v Sasiích. Tito však hlavní národové rozdělení byli na množství menších větví, kteréžto Šafařík ve svých Starožitnostech, pokud mu známy byly, zejména vyčítá. Ze všeho toho slovanského obyvatelstva severních Němec zachovaly se

na naše časy toliko skrovné zbytky Srtů v Lužicích, kteří dosaváde užívajíce jazyka slovanského, ač na mnoze němčinou pokaženého, v poslední době i k jakési literární činnosti se probudili, čímž však dosaváde nezlepšil se podstatně jejich stav mezi životem a smrtí. Všecko ostatní Slovanstvo mezi Labem a mořem Baltickým poněmčeno jest násilím úplně, a to s větší částí již v dobách od nás tak vzdálených, že o jeho vnitřním životě, o jeho jazyku a mravech máme jen velmi nedostatečné a chatrné zprávy. Známa jest někdejší evropská sláva přímořských jeho měst s nádhernými božišti svými, známy krvavé jejich války s Dány a Němci, známo konečně národní záští mezi Lutici a Bodrici, které nemálo uspíšilo pád těchto slovanských kmenů — avšak o spůsobu jejich domácnosti, o jejich mravích, společenském obcování, o zvláštních jejich obyčejích, jejich mluvě víme pramálo, a to jen z dosti chudých a na mnoze stranných zpráv jejich nepřátel. Vše tedy, cokoliv slouží k nějakému rozmnožení těchto vědomostí, buďsi třeba v míře dosti skrovné, má zajisté do sebe zvláštní zajímavost, pro nás pak tím větší, ješto se vztahuje na kmeny nám blízko příbuzné.

Že smíšení v těchto krajinách krve slovanské s germanskou dalo obyvatelstvu severního Německa ráz obzvláštní, prospěšně mírnící prvotní drsnost poslednějšího plemene, jest věc dávno uznaná; že by však byly krajiny, jejichž původně slovanští obyvatelé i po zněmčení svém, zvláštní výminkou teprv novějším, zachovali tolik ze svých národních zvláštností, že tím naskrze se liší od svých sousedů původu germanského, to dosaváde většímu obecenstvu více jenom z nejistých pověstí nežli z určitých zpráv bylo povědomo. Mníme zde poněmčilé

Slovany v hanoverské provincii Lüneburku, o nichž podati hodláme svému čtenářstvu některých bližších zpráv.

Dosaváde obmezovala se známost o těchto chatrných pozůstatcích tak četného druhdy národu, vedle jiných některých od rozličných spisovatelů podaných zpráv, hlavně na to, co o nich napsal pastor Henning na začátku předešlého století v předmluvě k svému „Vocabularium vendicum“, jenžto co rukopis nalezá se v c. k. universitní knihovně Pražské a z něhož Dobrovský v „Slovance“ výtahy podal. Dle jeho svědectví slovanština v Lüneburku za oněch časů již právě domírala, o čemž doslovně praví:

„Za nynějších dob (okolo 1706—1709) mluví zde ještě někteří ze starších lidí vendicky, a toho sotva se opovažují před svými dětmi a jinými mladíky, poněvadž by se jim vysmáli. Neboť těmto, mladým, jest mateřský jazyk jejich tak protivný, že ho ani poslouchati nechtějí, neřku-li jemu se učit. Pročež bez pochybnosti jest se nadíti, že ve 20, nejdéle v 30 letech, když staří zemrou, také jazyk vyhyne, a že pak nebude slyšet žádného Venda zde jazykem svým mluvití, byť za to někdo i mnoho peněz dáti chtěl.“ Tomu poněkud na odpor praví na jiném místě: „A bylo mně vypravováno o zdejších Vendech, kteří vždy bývali národ hrdopysný¹⁾, že žádný Němec nemohl mezi nimi vydržeti. Soužilíc ho tak dlouho, až ustoupil. A kdyby i některý z nich se byl chtěl německy učit, musil za to nejhorší hanu snášeti.“²⁾ Slova tato ukazují na větší tuhost a setr-

¹⁾ Welche jederzeit eine hochmüthige Nation gewesen.

²⁾ Přirozený to následek nešetného se k nim chování Němců, o němž týž Henning vydává toto svědectví: „Němci, slyšíce mluvit někoho vendicky, prsty naň ukazovali a posměch z něho měli.“

oho lidu, nežli by z prvnějšího Henningova
 titi se dalo; a v skutku zdá se, že konečně
 jazyka slovanského v Lüneburku nenastoupilo
 , jak Henning se domníval.

hing, psavší před sto lety, praví o obyvatelích
 Dannenberského (slov. *Vojkam* neb *Vejdörs*),
 mluví vendicky, poněvadž prý jim bylo užívání
 spovězeno; což vždy připouští výklad takový,
 ro záповěď u veřejnosti svého mateřského ja-
 zývají; ovšem pak v soukromí mezi sebou.
 ně dokládá Šafařík ve svém národopisu: „Ač-

Potocki a Adelung ujišťovali, že jazyk Dre-
 ž dávno docela vymizel, však nicméně nejen
 v jednom z svých nedávných spisův, nýbrž
 vědkové z oné krajiny tvrdí, že on ještě i po-
 oukromnosti rodin a jako v ukrytosti po někte-
 nicích trvá.“ S tím se dobře srovnává novější
 vědeckví německé: „Asi před třiceti neb čtyřiceti
 ělo prý v hanoverských okresech Luchové a Vu-
 ještě několik starých lidí vendicky mluvíti.“

to poslední svědectví vyňato jest ze spisu „Wen-
 Weiden. Erzählungen aus dem wendischen Volks-
 on Eduard Ziehen. Frankfurt a. M. Verlag von
 ger Sohn und Comp. 1854.“ Spisovatel této
 náleží k rodině od mnoha let uprostřed těchto
 i“ žijící, pročez, jak v předmluvě udává, příleži-
 ěl lecos viděti a slyšeti, co by snad jiným při-
 livějším pátrání bylo skryto zůstalo, i podává ve
 svém mnohé zajímavé zprávy o povaze a obyčejích
 poněmčilých Slovanů, vítaný to příspěvek k roz-
 ní známosti našich o tomto lidu. Při tom i ta-
 ost slušného uznání zasluhuje, že v celé té knize

ani nejmenší stopy nějakého národního strannictví se nenalezá — Mlýký to úkaz při Němci dotýkajícím se Slovanů. Vyznáváme, že spis Ziehenův, jakož nám dal podnět k sepsání toho článku, poskytl nám i větší část materiálu k němu, kterýžto my pro snadnější přehled na více oddělení jsme roztřídili. Budeť si z toho čtenář vždy utvořiti moci jakýs takýs obraz o zvláštním národním životě těchto Slovano-Němců, ve kterém potká se s mnohým jemu odjinud, ba snad z nejbližšího okolí známým rysem, avšak i lecos nového aneb aspoň jiný variant slovanského mravu nalezne, což předmětu zvýšené zajímavosti dodá.

Sídla lüneburských „Vendů“.

Pamětihodno jest, že území tohoto zvláštního národku nenalezá se, jak by přirozeněji bylo se domýšleti, kdesi v středu a jádru někdejších bydlíš polabských Slovanů, kam cizí mrav a jazyk teprv později a jenom stěží vnikl — nýbrž na samém jejich pokraji při pomezí čáře mezi plemenem slovanským a germanským: na levém pobřeží labském po obou stranách řeky Jesny (Jeetze, Jetzel). O hranicích „vendické“ této krajiny dokládá Ziehen poněkud všeobecně, že na západu od řeky Ilmenau (Jilemná?) nalezneme sotva které „vendické“ jméno vesnice, kdežto prý většina vsí mezi řekami Labem a Ilmenau má jména slovanská. Ba i taková prý místa s jmény německými, která porážnu v starých župách (Gauen) „vendických“ ležíce, nejspíše od Germanů založena jsou, mají nyní právě „vendické“ obyvatelstvo. Celá tato krajina, již Němci nazývají „das Wendland“, dělila se na čtvero žup, zvaných *Drawän*

1. *Chain* (Chejny?), *Nering* čili *Oring* a *Leniliňany*). Drevami byli větev Bodriců, a jméno oba krajiny i místní podání, vše shoduje se se tito hanoverští „Vendové“ považovati se mupotomky onoho národu. Ziehen odvádí původ i oněch Bodriců, kterým Karel Veliký r. 804 sídlá okolo Arendského jezera v Starých Markediv z té krajiny na tisíce Sasův do rejnských Flanderska. O tomto skutku zmiňuje se Šafařík str. 548) v tato slova: „Po dokončení třicetiky se Sasy mírem Selckým (803) ztrestal Karel Sasův zalabských, věrnost pak svých Bodricův tím, že Sasy převedl hloub do Francie, zemi je, i těmto v držení, z čehož však potom, když onino mi letech (812) z tohoto zavedení spátky propuly, a ještě více za Ludvíka Pobožného (ok. 815) ešlo.“ Na str. 906 Starož. praví pak Šafařík itě o krajině lüneburských Vendů: „Kdy, odkud Slované tito se sem dostali, nevědome.“ Z toho, že Šafařík zasahování Slovanů až do těchto pokládá za něco obzvláštního, ačkoliv jim nepřipůvod od oněch Bodriců, kteří od Karla Velikého i byli na místo Sasů z pokuty přesídlených. Budiž dovoleno, projevití své mínění o té věci v ten b, že, *vztahuje-li se ono usazení Bodriců od a Velikého v zemi Saskou také na tuto krajinu*, evadí přijmouti, že i po navrácení se předešlých ch obyvatelů valná část nových osadníků slovan i na půdě jednou zaujaté se udržela. Vlastní slova tkova svědčí, že zpět uvedení Sasů do předešlých nestalo se ani tak rychle ani úplně.

O zeměpisní povaze krajiny této praví Ziehen: Ja-

kost půdy jest velmi rozdílná. Kdežto okrětek mezi Labem a Jesnou, pak nížiny a poslednější řeky a potoky do ní se vlévajících skoro naskrze mají půdu velmi úrodnou, jest severozápadní část „Wendlandu“, pokryta rozlehlými ladami a lesy, z kterýchžto posledních obzvláštní zmínku zasluhuje *Göhrde*, překrásný to smrkový a dubový les, mající více mil v objemu. V severní části Starých Mark nalezájí se podobné poměry půdy. Nížiny při řekách jsou úrodné, kdežto v krajinách výše položených pískoviny a vřesoviště se smrkovými lesy se střídají.“

I v administrativním ohledu dělí se „vendická“ tato krajina na čtvero okresů (Ämter): Hitzacker (slov. *Ljawa-cij*), Dannenberg, Lüchow (slov. *Ljauchiv* čili *Lojchovics*) a Wüstrów. V okresu Hitzackernském napočeti Büsching 57 vesnic s dvěma farami, v Dannenberském 66 vesnic a 10 samot s třemi farami, v Lüchowském 142 vesnic s devíti farami a ve Wüstróvském 36 vesnic s dvěma farami, dohromady 301 vesnicí se 16 farami. Dle něho zajímalo někdejší Drevansko (Drawān) onen pruh země, který leží mezi městy Dannenbergem a Lüchowem s farní vesnicí Rosche, což obsahuje celý okres Dannenberský a části okresů Hitzackernského a Lüchowského (ačkoliiv správy Büschingovy poněkud nejasné jsou); ostatních někdejších šup vendických (Chain, Nering, Lennigau) zeměpisně neurčuje.

V této krajině obmezuje se však „vendické“ obyvatelstvo hlavně na vesnice; obyvatelé měst a městeček ve vendických krajích ležících,“ praví Ziehen, „jsou v převahující většině Germani.“ Že poměr tento již prastarý jest, o tom nejlépe svědčí ta okolnost, že v někdejším slovanském nářečí tohoto lidu slova *němtinka* (u Hen-

ntgeinka), *němac* znamenala mladé lidi stavu
o.

tých dát statistických o těchto „Vendech“ a
ajině nemohli jsme se dopřítí.

O b y d l i.

snice „vendická“ pozná se na první pohled: domy
jsou do podkovy kolem návsi, tak že obyčejně
vsi jenom jediný přístup. Stavení obrácena jsou
s příbytky; chlévy, stodoly a dvůr leží nazad.
ch německých jest to naopak, zde stojí vedlejší
do ulice, a příbytky nazad.

také domy vendické liší se od germanských roz-
stavbou i zřízením. Zdi jejich k návsi obrácené
avují pravou mosaiku úzkých trámů a červených
obklopujících nescíslné, vápnem čistě ovržené pře-
y. Ostatní strany domů, obrácené ke dvoru nebo
podáfským stavením, mají obyčejně jenom pobílené
cové zdi. Střechy pokryty jsou slámou. Ve štítu
nalezá se hlavní vchod, široká to, nahoře zakula-
vrata o dvou křídlech, z nichž jedno se opět skládá
von částí, hořejší a dolejší. Tato poslední vrátka
jí obyčejně celý den otevřena, propouštějíce světlo
lně. Trám nad vraty jest strakatě omalován a okrá-
jménem vystavitele domu, letopočtem a průpovědmi
ble anebo verší z nábožných písní. Nad vrcholem
: ční vysoký cínový nástavek s povětrnou korouhvi-
u, na které též poznamenán jest rok vystavení domu.
stranách síně, hlínou vypéchované, nalezají se dvře
sednic, komor, špižiren a kuchyně; jiné dvře vedou
dvůr a do zahrady. V hořejším patře jsou sejpky a

schránky ná len, okolo něho běží zvenčí pavlač, k níž vedou schody. V samé síni stojí velikánské těžké almary, z nichž každá náleží jinému pokolení.

Stěny v sednicích jsou buď vápnem obšleny anebo nějakou jednoduchou vodní barvou natřeny, pod okny dřevem vykládány a několika malými schránkami opatřeny, v nichžto se rozličné kuchyňské nádoby, jídla, a t. d. schovávají. Pod okny jsou dřevěné lavice, před kterýmiž stojí veliký jídelní stůl, natřený obyčejně tmavě hnědou olejovou barvou, tak jako všechen ostatní nábytek. V starších domech, které nemají zvláštních spacích komor, nachází se zhusta v sednicích prkenné přepažení pro postele. Kamna jsou obyčejná kachlová. Osvětlení sednic děje se lampou visící na drátu přes přič sednice nataženém, tak, aby se na něm sem tam pošoupávati dala.

Vlastníci domů jsou buď celolánci (Vollhufner), jichž počet ale jen skrovný jest, anebo pololánci (Halbhufner), anebo konečně domkáři a chalupníci (Kossaten, Anbauer), kteřížto poslední jen málo polností mají.

K r o j.

Kroj mužů jest velmi jednoduchý, podobaje se zcela kroji vesničanů dolnosaských. Dlouhé kabáty, zpodky a krátké kazajky jsou obyčejně z tmavohnědého sukna; naproti tomu vesta a šátek na krk bývají často barvy světlejší, obzvláště při mladých hoších. Za to ale jest sváteční kraj žen a dívek obzvláštní, vyznačující se netoliko složitostí a strakatostí svou, nýbrž i bohatostí. Sukně a hluboce vykrojené šněrovačky mladých děvčat jsou vždy barvy světlé a velmi široké; také zástěry rovněž světlobarevné mají znamenitou šířku, tak že skoro

ni objímají. Drahý tenký šátek, jenž pokrývá
 u, umějí ženštiny do množství měchatých zá-
 pendlit, tak že ohromnou jeho velikost pozná-
 rv, když jest roztážen. Přes tento šátek nosí
 vícera límců na sebe položených, mezi nimiž
 to šňůry dělaných kytek a jiných ozdob, líbezně
 ajících skrz průhledné krajky. Nejvíce nápadný
 ec, okrášlený dlouhými, křiklavě červenými pen-
 terý jsa vzadu připlesklý tvoří téměř trojbran,
 ý zlatým vyšíváním a velikou vlající mašlí. Hlavní
 erku bývají veliké stříbrné neb zlaté náušnice,
 jící často až k samému okruží. Starší ženy nosí
 ě černé sukně a šněřovačky, k nimž velmi dobře
 ísté bílé šátky, okruží a dlouhé, až k loktům sá-
 rukavice.

J a z y k.

Nynější mluva toho lidu jest německá, a sice ná-
 olnosaské, toliko s malými některými rozdíly. Jako
 nost uvádí se, že „Vendové“ mají obyčej, písmeny
 začátku slov nevyslovovati, tak že místo: *Herz*,
n, *Hund*, *Harm*, *hoffen*, *Hecht*, *heilen*, *Hecke*, *Hespe*
 í: 'erz, 'ahn, 'und, 'arm, 'offen, 'echt, 'eilen, 'ecke,
 ; kdežto jinde, kde žádného *h* není, tuto písmenu
 yslovování přidávají, z čehož v obcování s cizinci
 ázejí mnozí směšní zmatkové. Podobnou dialektní
 ětnost známe jen v jazyku anglickém při Londýnském
 nořečí; obecný lid Londýnský totiž skoro pravidelně
 lovně na začátku slova *h* kde nemá, a naopak.

Někdejšího slovanského nářečí lüneburaských Vendů
 chovaly se jenom velmi chudé památky. Ze života nyní

asi dočista vymizelo, až na jména míst a, jak Ziehen udává, některá jednotlivá slova v ústech lidu, jejichžto však vlastního významu tento prý více nezná. Škoda, že jich neuvedl. Vokabulářů lüneburskoslovanských, rozumí se, že velmi chatrných a neúplných, známo jest několik, *) z nichž bez odporu svrchu dotčený Henningův nejdůležitější jest. Nepořádný však a nestejný pravopis činí při nich nemalou obtíž. Také prý byla napsána mluvnice toho nářečí, jejíž rukopis byl majetností jakéhosi pana Schmer-sahla v Celle, shořel však, tuším již v předešlém století, za dob válečných, k nenabytné škodě.

Při následující skrovné ukázce z toho slovanského nářečí vybrali jsme to, co se nám vidělo býti nejvíce charakteristické.

Jména míst: a) S formou čistě slovanskou: *Glina* (u starých chronistů *Hlinni*, řeka, něm. Lüne), *Glin* (město Lüneburg), *Grabov*, *Kamin*, *Klenov*, *Klonska* (něm. Klenze), *Kremlin*, *Lenčín* (Lučín), *Polov*, *Tjör-ska* (město Bergen, rad. gora), *Vustrov*.

b) S formou více méně německou, ba až k nepoznání pokaženou: *Bulitz*, *Breese*, *Brezelen* (oboje nepochybně od breza), *Chaim*, *Damnatz*, *Drawän*, *Glinitz*, *Göhrde*, *Guhreizen*, *Gümitz*, *Krumusel*, *Lasan* — *Lusentin* — *Lesin* (od las, les ?), *Predöhl*, *Pretzetze* (srovn. Prčice), *Prilip*, *Rekentin*, *Riberau*, *Satemin*, *Werben* (Vrbno, Vrbany), *Zeetz*.

Slova vyňatá z vokabulářů, jichž zmatený pravopis hleděli jsme napravití podle možností. a) Slova původu patrně slovanského: *blachytne* (blahotný, veselý), *borna* (brána), *brig* (břeh), *brot* (brat), *butjan* (bočán), *clavak*

*) Dobrovský vyčetl je v Slovence.

čorna (černý), **dara** (dír), **dauša** (duše), **dje-
 lqb**), **dibro** (dobrý), **djozda** (hvězda), **draug**
mb (dub), **gaunac** (junec), **geimi** (imie), **glom-
 oký**), **goga** *) (jaje, vejce), **gogenaň** (jehně),
 (jalovice), **golunz** (haluz), **gord** (hrad, úřad),
 (hradiště), **grama** (hrom), **chryjaň** (křen), **jautři**
mo (jáma), **junzik** (jazyk), **kiljauc** (klíč), **korvo**
kroda (kradu), **leist** (list), **lidja** (loď), **los** (les) —
ai, **litjit** (loket), **mansi** (maso), **mejs** (myš), **mi-
 hyla**), **mjora** (míra), **mlaka** (mléko), **morz** (mráz),
nizký), **nes** (nos), **nic** (noc), **paň** (peň), **panat**
patinac (ptenec), **peana** (pěna), **picen** (pecen,
 ochutk chleba), **pjanta** (pata), **platne** (plátno),
 (prase), **raze** (rež), **rejbo** (ryba), **riseto** (řešeto),
rákos), **roduet** (radost), **rano** (ráno), **sitjara** (se-
 sliyi (slovo), **smela** (smola), **srečri** (stříbro), **sretka**
 u chleba), **stjejbá** (skýva, chléb nakrojený), **stinuň**
), **stjip** (skop), **stjörka** (skorka, kůra u chleba),
st (stoupit), **tjauchor** (kuchař), **tjauri sa** (kouř
 jaurin (kořen), **tjeli** (kolo), **tjiljon** (koleno), **tjin**
 , **tjiza** (kůže), **vačni** (okno), **vaučka** (vlček), **vauči**
) — plur **vaučesa**, **vaul** (oul), **vibiad** (oběd), **vicia**
), **vicir** (večer), **vidjin** (ohně), **vilša** (olše), **virjal**
), **viza** (věž), **vousik** (vysoký), **vortsidla** (vratidlo),
ljil (nhel), **vundjir** (ouhoř), **zeima** (zima), **zejvat**
 et), **zena** (žena), **zimia** (země), **zopeitje** (zapítí? za-
 ibení, které se slaví hojným popljením), **zumb** (zub). —
 duch, ďábel, měl několik jmen: **čaudac**, (rad.
 d, což ještě jenom u Krajinců znamená: zlý), **čerac**

*) Dle Šafarika *foji*, což se nám zdá býti pravějši, jakož
 i o pravosti slov, kde stojí g místo j, přičina máme po-
 sbívat.

(čerec), *corne zimenik* (černý zeměfik, že bydlí pod zemí). Jména dnů: *nidelja*, *pnidelja*, *thöre*, *sreda*, *perendan* (Perundiv den, dle něm. Donnerstag), *skumpe* (skoupý, pátek, poněvadž den postní), *siböta*. Ze jmen měsíců toliko tři znějí zcela po slovansku: *Niva ljutiv* (Nové léto, leden), *Ružac* (rad. roh, tvořeno dle něm. Hornung), *Seninic* (rad. seno, dle něm. Heumonat); ostatní jsou zcela aneb aspoň napolo německá. — *Joze* (já; i zde, jako v krajinském *jaz*, udrželo se z prvotní formy), *toj* i *taj* (ty), *van* (on), *moj* (my), *vanai* (oni). *Joze mōm*, *taj mos*, *van mo* (já mám, ty máš, on má). *Doast eide* (déšť jde, přší).

Z ukázek těchto patrny jsou před jinými následající zvláštnosti tohoto nářečí: 1) rhinismus: *đumb*, *zumb*, *glombik*, *djelumb*, *mansi*, *golunz*, *junzik*; 2) proměna zvucek *g* a *k* v *đ* (dj) a *ť* (tj) dle obyčeje severogermanského: *djozda*, *djelumb*, *sitjara*, *stiejba*, *tjaurin*, *Tjörška*; 3) přechody hlásek v jiné, netoliko širších *a*, *o* v užší *e*, *i*: *smela*, *ritjis*, *nes*, *slivi*, nýbrž všemožné zastupování jedné hlásky druhou bez určitého pravidla: *chrjan*, *mlaka*, *dara*, *viza*, *morz*, *rono*, *brot*, *kroda*; 4) rozvádění jednoduchých hlásek ve dvojhlásky, a sice *e* v *ea*: *peana*, *u* v *au*: *draug*, *dausa*, *i* v *ei*, *y* v *ej*, *oj*: *leist*, *goliveica*, *mejs*, *rejbo*, *moj*, *toj*; 5) přesmykování polozvůčky *r*: *gord*, *porse*, *korvo*; 6) kladení *c*, *s*, *z* místo *č*, *š*, *ž*: *vicir*, *vausesa*, *zena*; 7) představné *v* na začátku slov: *vilsa*, *vaul*, *vakni*.

Kde v jednom slově více těchto zvláštností se stýká, tam někdy dosti těžko bývá poznati pravý slovanský kořen, jako na př. v *litjit*, *stjip*, *tjelä*, *tjiljon*, *tjin*, *tjiza*.

b) Slova původu prchýbaého: *drale* (rychlý), *ladik* (úd), *ljolja* (otec), *klavar* (chlapec), *pagla* — *pošla*.

(kachna), *papstůge* (sto dle Pfiffingra, ač možno-li naň spolehnouti), *pede* (ohniště), *pono* (lejno), *tjaba* (duch), *tjeimene* (dvůr), *tit* (kde), *trebe* (vánoce), *vachve* (zdráv), *vastrizal* (pás), *vastroža* (hlas), *veŭjac* (město), *vil* (paprsek).

c) Německých slov dalo by se uvéstí množství, čehož však pomíjíme. Za to stůj zde Otčenáš podle Henninga: „*Nose Vader*, ta tvis gis va nebigai; sjuhta *voarda* tugi geima; *tja rik komma*; *tja vilja shinyot* (sic)⁵⁾ *kok* va nebigai, ko kak no zime; nosi visedaneisna stjeiba doj nam dans; *un* vitedoj nam nose grech, kak moj vitedojime nosem gresmarim; ni *bringoj* ka *varsikonje*, *taj lösoaj* nos visokak chaudak. Amen.“ Slova ležatým písmem naznačená jsou patrně německá.

Ze všeho toho viděti, že jakkoliv slovanské toto nářečí již valně bylo němčinou pokaženo, nicméně zachovalo svůj zvláštní, osobitý ráz.

Národní povaha.

Hlavní ráz tohoto národku jest jakási tuhost a setrvačnost při mravu zděděném, která snad tím vysvětliti se dá, že jakožto bezprostřední soused Němců vydán silnějšímu jich návalu také větší sílu v odporu vyvínoval. Následkem toho i po ztrátě původního jazyka svého zachovali Slované lüneburští tolik svých zvláštností, že se jimi naskrze různí od svých germanských sousedů. Ziehen mluví o nich takto: „Vendové liší se co do povahy, kroje, způsobu života, nářečí a obyčejů tak ostře od

⁵⁾ Nevědouce co učiniti z tohoto slova podáváme je v pravopisu Henningově.

svých sousedů germanských, že bedlivý pozorovatel snadno rozezná potomka Slovanů mezi sty dolnosaskými sedláky. Kdežto při Germanech mizí jeden starodávný obyčej po druhém, Vendové s velikou úctou pévně se drží obyčejů svých předků, jakoby v tom vyhledávali zvláštní čest, aby ani od nejmenší zvláštnosti kmene svého neupustili. Některé z těchto zvláštností ihned každému do očí bijí; s jinými naproti tomu, jmenovitě s takovými, které se vztahují na obřady při slavnostech všelikého druhu, seznamuje se pozorovatel teprva po delším obcování s Vendy, jelikož tito velmi se tají s tím, co u nich jest mravem a obyčejem, a jenom k těm se prostosrdečně vyslovují, kteří si úplnou důvěru jejich získali a v jejich nářečí s nimi rozmlouvati umějí.“

Oni dosaváde s jakousi hrdostí sami se Vendy nazývají, netoliko se rozeznávajíce od pravých Němců, nýbrž i zjevnou nechuť a nedůvěru k nim jevíce. „Tato nechuť“, praví Ziehen, „jeví se obzvláštním způsobem. Kdežto Vendové úředníkům, duchovním a učitelům netoliko náležitou vážnost a úctu prokazují, nýbrž obyčejně i srdečnou láskou jim naklonění jsou, uzavírají se dosti přísně naproti germanským sedlákům, tak že sňatky mezi mladými lidmi rozličného kmene bývají výminkou.“ Dle toho těžko jest věřiti tomu, co Henning praví o nechuti mládeže k někdejší mateřské své řeči, neboť nedá se slušně mysliti, že by tento lid při takové nenávisti své národní mlavy tak neustupně držel se ostatních zvláštností svých, anebo tak se uzavíral před kmenem oním, pro jehož jazyk zavrhl svůj vlastní. Zdá se spíše, že Henning chování se některých opičivých hejsků, jakých se všude až k omrzení nalezá, bezprávně na většinu mládeže vztáhl. Tak aspoň dá se toto udání jeho ve shodu uvésti s druhým

ctvím od nás svrchu uvedeným, které se týká
huti k Němcům a jejich jazyku.

to národní vadu vytýká jim Ziehen, zistnost a
a pocházející z toho pýchu bohatších naproti
Ačkoli chyba tato nepokládáme za národní vlast-
anů, přece můžeme si ji při těchto Vendech
a vysvětliti, že jim v jich sklíčeném postavení
sile Němců nezbývá žádného jiného prostředku,
nějaké platnosti.

i jejich vada jest, že jsou velicí milovníci pití,
jednosvorně shodují se všickni spisovatelé, kteří
odali nějakých zpráv. Henning jmenovitě mluví
tato slova: „Kořalku milují Vendové tak velice,
nenší děti na ni navykají. Roznemůže-li se někdo,
mladý neb starý, jest lék jejich kořalka se sy-
pakli to nepomůže, mají málo důvěry k ostatním
lkům, leč by to bylo měření, žehnání neb modlení.“

O b y č e j e.

o, co vypravuje Ziehen o obyčejích tohoto lidu,
avilo by nás v nižádné pochybnosti, že nám tu se
y jednatí jest, i kdybychom nikterak jinak o tom
poučení.

ude jeví se nám Slované jakožto vroucí ctitelé
y, a každý jich kmen zamiloval sobě obzvláště ně-
z jejich dítek. Lüneburským Vendům jest miláčkem
již přede všemi jinými stromy pěstují. Skoro u
vesničky nalezá se malý hájek vrbový; pastviny,
luka a cesty posázeny jsou četnými vrbovými
y, jmenovitě v úrodných nížinách u řek a potoků.

Rovněž asi hojnost vod v této krajině nezůstala bez působení na tuto oblibu jejího obyvatelstva.

Příležitostné zábavy a obřady zcela jsou podobny těm, jaké nalazáme u jiných Slovanů, s nepatrnými toliko místními různicemi. Přástky popisuje Ziehen takto: „Po ukončení posledních prací na polích a lukách počne ve vendických vseh na levém břehu dolejšího Labe čilý život uvnitř domů. Staří, mladí, mužové a ženy, hoši a děvčata zasednou ku kolovrátku a předou od rána do večera s takovou pilností a vytrvalostí, která nemá sobě rovně. Přes den zůstávají obyčejně všickni doma, jak mile však přijde večer, vezmou děvčata i hoši kolovrátky a odeberou se do ustanoveného domu ve vsi, v jehož největší sednici pak veselá společnost přástevnická při práci i po ní do vůle švitoří, žertuje a se směje, zpívá a tančí. Že všeobecná veselost v přástevních často kolovrátky zastavuje, a že časem více se šprymuje, tančí a huláká nežli přede, tomu nelze se diviti, an mladí hoši, po celý rok na tuhou práci zvyklí, v tomto čase potřebu cítí cvičiti své síly také jiným způsobem.“

Obzvláště vesele slaví se obžinky hodováním a tancem, při čemž celá veselá společnost chodí od domu k domu s hudebníky v čele, a všude sobě zatančí. To podle velikosti vesnice trvá třeba dosti pozdě do noci, kdežto pak, když se setmí, dělí s rozžatými svíčkami roztančenou společnost na její pouti po vsi provázejí.

Výroční trhy v městečkách poskytují pro četný shon okolních venkovanů pestrý, veselý obraz. Již časně z rána ubírají se obyvatelé blízkých i vzdálenějších vesnic ve svátečním oděvu pěšky, jízdecky i na vozích se všech stran houfně k městu, v jehož ulicích brzo sem tam se vlní těsný proud lidstva. V boudách se hlavně nalézá

ží, jaké náleží k potřebám lidu selského anebo ho jest v oblibě. Od tmavého obleku mužů nastává bohatý a pestrobarevný kroj ženských, a ce, je-li právě spolu tak nazvaný „kikelmarkt“ (gucken), čili po česku obhlídka. Jest totiž obyčej, že v jistý čas berou s sebou dospělé své kořka na odív je mládencům vystavující; i ro- samo sebou, že při takových příležitostech každé nejskvostnější se vyšňoří. K takovému kikel- přicházejí také hoši ženiti se obmyšlejší se diči, kteří obyčejně již dříve jim vyhlídli ne- s rodiči jejími vše umluvili. Tím se dává příle- mladým lidem k osobnímu se spolu seznámení, yčejně také následuje brzký sňatek; neboť málo- vá se, že by děti v tom ohledu měly jinou vůli ičové.

dobný obyčej vystavování na odív dospělých děvčat vá se, jak známo, i v Rusích do dnešního dne, a, zdali bychom příliš chybili, prohlašující i naši ou a Emauzskou pouť — aspoň jak ještě za lidské bývaly odbývány, než se staly na větším díle jen a slavností jako nyní — za upomínku na podobný

rostředníka při uzavírání sňatků činí námluvčí. u se nechýlí otec mladíka neb dívky dospělé, a do- nu seznam věna, jež má dáti svému dítěti, vyše rodičům děvčete neb hochu pro ně vyhládnutého. druhé straně sňatek vhod, začne se jednati o vy- baplné. Také druhá strana dá námluvčímu seznam jež on doručí tomu, kdo jej vyslal. Jsou-li rodičové stran spokojeni se slíbeným věnem, dají si slovo; přidává strana, která málo podala, až do sjednocení.

Znají-li se mladí lidé už dříve, jdou věci řádně před se; neznají-li se, jsouce z rozličných obcí, svedou je rodičové dohromady na obhlídkách.

Při vendických svatbách děje se vše dle jistého vyměřeného pořádku. Odvádění nevěsty po oddavkách jest velmi hlučné. Ženich sám, provázen od družby, družiček a přátel i příbuzných svých, jde pro ni. Ke průvodu tomu náleží při nejmenším tři vozy: na prvním jsou muzikanti, na druhém šestispřežném, jež sám ženich anebo nejbližší jeho příbuzný řídí, trní nevěsta s družičkami; třetí, nazvaný „kistenwagen,“ veze nevěstino věno. Je-li více hostů, následují za těmito na zvláštních vozech. Výskání a hluku jest při tom tolik, že ubozí muzikanti mají co dělat, aby hudbou svou pronikli. Když přivezou nevěstu do ženichova domu, odbývají se skvostné hody, po nichž nastoupí tanec, nejhlavnější to zábava při veselkách. Nejdříve jdou s nevěstou do kola čtyři družbové, znační po strakatém hedbávném šátku od ramen jim vlajícím, a provedou ji jeden po druhém uprostřed kruhu ostatní mládeže. Po odbytém tomto čestném tanci vejdou do tančírny družičky v páru, nesouc každá v ruku smrček, na němž nastrkány jsou hořící voskové svíčky. Družičky postaví se v kruh okolo novomanželů, kteří podle starého obyčeje provozují spolu dlouhý tanec, na nějž se všickni hosté dívají s napnutou pozorností. Teprv po jeho skončení náleží tančírna ostatním hochům a děvčatům, kteří se s velikým hlukem a výskáním do kola ženou. Tleskot a dupot přehluchuje hudbu, a divoký ten ples trvá až do bílého rána.

Obzvláště slavně ale odbývají se pohřby; k nimž bývá takový shon, že často několik set lidí provází mrtvolu ke hrobu. O desáté hodině ranní ztiší se najednou celá

nalu začnou se se všech stran ubíratí k domu, nebožtík leží, černé postavy mužů a žen, obydvou. V černém oděvu vešly do něho, ale když už zvonem s věže dané vynesou přes práh umrlčí hřod se za ním sestavuje, tu již zmizely černé enské, na jichž místě objeví se zástup truchlících od hlavy do paty zahalených v roucha skvěle ouť to příbuzné nebožtíka, které jej dle starobyčeje v takovém zakuklení na hřbitov vyprousejí. Ztemna hučí brana, a k nim druží se řidušené hlasy najatých zpěváků. Dlouhý průvod bírá se ku pohřebišti; když pak se zastaví při m hrobě, ještě jednou sejme se víko s rakev. une výjev dojmavý, poslední se loučení s ne. Příbuzní s pláčem tisknou mu ztuhlé ruce a inalé jeho rty. Často stává se, že nejbližší úd v pološíleném zármutku vrhne se na mrtvé tělo vitě rakev obejmě, aniž jí pustiti chce. Tu jest okolostojících, krotiti a tišiti jej všemožně a od od rakev. To když konečně se podaří, zabeďní rakev a spouští do hrobu při temném žalozpěvu, e zahází zemí. Nad hrobem pomodlí se pak celé řdění v tichosti Otčenáš, a najednou spadnou s tružen vlající bílá roucha, a na hřbitově viděti již samé černé postavy, které si mlčky a vážně poruce.

P o v ě r y.

tyto jsou u lüneburských Vendů zvláštní, lišice se l pověr jejich německých sousedů, tak i s veliké od pověr ostatních slovanských národů. Některé

z nich jsou v skutku podivné; tak na př. kmotr nesmí jíti ke křtu jinak, než v botách skvěle vyleštěných; neboť za to mají, kdyby přišel v botách tukem napuštěných, že by pak dítě po celé své živobytí trpělo na kožní osutinu.

Pamětihodné jsou některé jejich obřady při zvláštních příležitostech života. Má-li býti smíření dvou dosavadních soků upřímné a úplné, musí se každý napítí vody z dlaně druhého, což prý děje se na znamení, že smíření přichází z čistého srdce.

Přísaha věrnosti dvou milenců utvrzuje se též způsobem obzvláštním. Oba sejdou se o půlnoci na hřbitově u nejnovějšího hrobu, kdežto čekají, až bude bítí dvanáctá. Při prvním udeření s věže vyndá milovník z kapsy nůž a natrhne jím své milé lehce kůži na ruce, načechá vyssaje krev z rány a slavným hlasem k ní řekne: „Teď jsem tvůj s tělem i s duší až do skonání.“ Potom podá nůž milence, vyhrne rukáv, a ona učiní mu tolikéž co on jí, právě rovněž slavně: „Nyní náležím tobě až do smrti.“ Jest bez příkladu, aby tak stvrzená přísaha byla kdy rušena, což by pokládáno bylo za nejtěžší hřích.

Daleko rozšířená víra v upíra nalezá se také u těchto poněmčilých Slovanů, toliko že si působení jeho představují poněkud jinak. Panuje totiž domnění, že dítě dvakrát odstavené, umře-li v letech pozdějších, podrží v hrobě moc, nezetlelým rtoma vyssáváti z vlastních prsou částky masité, čímž nejbližším příbuzným svým odnímá životní sílu, tak že ponenáhlu chřadnou. Takový upír nazývá se „Doppelsaenger“, a zanedbáno-li před jeho pohřbem náležitých prostředků k předejití jeho zloubného působení, tak že napotom údové rodiny jeho na úbytě umírají, nezbyvá nic jiného, nežli v noci mrtvolu jeho vykopati a

hlavu urejpnouti, při čemž upír strašlivě zařve. operace vykonána byla ještě před málo lety vendické vsi.

P o v ě s t i.

sledující pověst, o níž Ziehen dokládá, že zcela žije dosavad v ústech lidu, přelotili jsme do jeho spisu. Vypravuje ji ctihodná babička na své lehkovážné vnučce.

Ed mnoha, mnoha lety, dokud ještě zdejší lid se díval k matce našeho Spasitele, bydlela v jedné vesnici krajiny chudá stará vdova, mající krásnou dceru Marii. Ta sobě velice zakládala na své kráse, když ji matka napomínala k pokoře a nábožnosti, když jí za odpověď, že krása jest lepší než nábožnost. Avšak šikovnější přadleny nad Marii nebylo daleko; když přišel večer, měla ze všech děvčat ve vsi napředeno, a při tom byla nit její mnohem stejatější nežli nit ostatních dívek. Poněvadž matka stárla a churavost nemohla již ničeho vydělávati, měla Marie přízi svou, z čehož tolik peněz téžila, když neměly nouzi, ano že Marii vždy ještě tolik dala, aby si tu nějakou pěknou pentli, tu zase pestrý šat mohl konpiti.

Mladí hoši byli do ní všickni jako pobláznění, a oni se ve vsi tančilo, přišli pro ni a matce ji odvezli. Marie byla již od přirozenosti lehkomyšlná a rozhlá, hladká pak slova hochů a divoké řádění v přadlenách a na tančárnách učinila ji ještě nezbednější. Má stará matka často ji prosila s očima slzavýma, aby se polepšila a jenom ve vsi počestnosti vesela byla;

ale Marie nedbala na prosby a napomínání matčino, a bouřila a tančila s nejdivočejšími děvčaty a hochy jako před tím až pozdě do noci.

Když jednou odpoledne Marie zase vzala kolovrátek, chtěla na přástku jíti, matka zavolavši ji nazpět pravila k ní: „Víš-li pak, Marie, že je dnes Rodičky boží? Budeš-li dnes zase běhat po vsi až přes dvanáctou v noci, věz, že matka Spasitele našeho tě za to potrestá, dříve než kohout třikrát zapěje.“

Těchto slov ulekla se Marie velice, i slíbila matce svatosvatě, tenkrát že se jí nit nepřetrhne a že již bude plnou hodinu před půlnocí doma, tak jako že měsíc na nebi svítí. S tím odejdouc umínala si po cestě pevně, že se nedopustí žádného kroku, jež by nemohla zodpověděti před svou matkou i matkou Spasitelovou.

S počátku byla také na přástkách tak tichá a zamýšlená, že jí ostatní děvčata pokoušela, tážíce se jí, zdali jí snad ženich odřekl; když však později přišli hoši s dvěma muzikanty a všechna děvčata od kolovrátku vyskočila, litovala slibu matce učiněného, že se jí po celý večer nemá nit přetrhnout.

An tak smutně seděla předouc, přišel k ní najednou nejhezčí hoch z celé vsi, popadl ji za ruku a násilím ji odvedl od kolovrátku. Marie pravila, že dnes, na den Rodičky boží, tančiti nesmí, ale hoch se dal do hlasitého smíchu a tázal se, kdo jí ten bláznovský vrtoch do hlavy posadil — žádný den prý není lepší než jiný. Když pak nepřestal prositi a na ni dolehati, svolila konečně přece a dala se také do tance.

Bilo jedenáct — Marie neslyšela. Bilo dvanáct — Marie tančila ještě.

Teprv dohořívající kahan upomenul divoké tanečnický,

na domě jíti, a s muzikanty v čele táhla spopívající a vyskákající přes náves.

Že přišli k otevřeným vratům hřbitovním, zvolal nejrozpuštělejších hochů: „Hejdy! zatančme si hřbitově! Měsíček svítí jak rybí oko, a myzímáme každý den!“

se zdálo býti všem hochům výborná švanda. Lěvčata doprostřed hřbitova, tato postavila kola na zem, muzikanti spustili skočnou, a v jasném měsíčním s výskotem točily se páry do kola mezi bílými umrlčími kříži.

Tím matka Mariina očekávala ji s velikou úzkostí, hodinu od hodiny, že dcera její přijde domů. Tlouklo jedenáct — Marie nepřicházela. Tlouklo — z venku nebylo slyšet ani muk. Kohout zapěl v — Marie se ještě nevracela.

dyž kohout zapěl podruhé, zaslechla konečně stáda veselou hudbu a divoký křik. Otevrouc vrata u poslouchala a čekala — ale hudba a křik neblížili. V úzkosti své zapomněla na svou neduživost a mí kroky ubírala se v tu stranu, odkud zněl povyk. Dále byla by zklela leknutím, spatříc, kterak její uprostřed divokého zástupu mezi hroby a umrlčími se rozhání. I vykřikla hlasitě a přikázala zlé dceři aby v tu chvíli vzala svůj kolovrátek a s ní domů. Ale Marie odpověděla jí se smíchem: „Hned bude unci, maminko, a potom přijdu! Tak krásně jako nesvítí měsíc každý večer, a tak pěkně netancuje ždycky jako dnes.“

Tato odpověď projela srdce ubohé matky jako ostrý Pozdvihnouc ruku k nebi brozícím hlasem zvolala

na bezbožnici: „I když bys tedy za trest své nepoalášnosti seděla tam v měsíci a předla na věky věkův!“

Sotva domluvila, byla Marie neviditelnou rukou vzhůru vyzdvížena z hulákajícího zástupu, a letěla i s kolovrátkem svým na luniných paprscích k měsíci. Když pak zmizela, zapěl kohout potřeť.

A tam nahoře sedí podnes točíc kolečkem, a když je měsíc v úplňku, viděti jest ji zřetelně. Předčť sněhobílé tenounké nitky, které na konec léta padají k zemi na pole. To jsou ony podleťní čili mariánské nitky, které za pěkných dnů podzimních visí na křovinách a stromech.

Významu plný cit, jaký se jeví v pověsti této, ne dopouští mysliti, že by lid, tak pěkným darem nadaný, byl vytvořil tuto jedinou.

Jakkoli chudé však jsou na ten čas vědomosti, které máme o tomto druhdy slovanském národku, nesponštíme se naděje, že v době snad dosti blízké znamenitě budou rozmnoženy. Známý mladý učenec ruský pan Hilferding konal totiž minulého roku cestu do těchto krajin, a jak jsme se z bezpečného pramene dověděli, sebral bohatý materiál k historii lüneburských Vendů.

Z pamětí rodinných.

(Kalendář Posel z Prahy 1874.)

Zrubek nazývá se samota v někdejším Berounském na bývalém panství Vysokochlumeckém, ležící podepenicemi u Zlíchova při samé Vltavě. Bývala to a s tvrší, jejíž zbytky ještě před čtyřiceti lety se valy. Z toho všeho nezbylo nic víc nežli hospoda voz; v minulém století stával tu ještě mlýn, a to ořilo svobodný statek, dědičný od pradávných časů ině Šeborů, kterým snad náleží dosavad. Byla to živnost ta hospoda s přívozem, dokud tudy šla sil z Vysokého Chlumce do Prahy. Na protějším, levém Vltavy leží farní ves Hříměždice, vůbec od lidu řečice zvaná, kamž Zrubek přifařen jest a která s jinými vesnicemi tvoří zvláštní statek, náležející en čas Pražskému sládku panu Františkovi Vaňkovi. Šeborů čteně jest rozšířen v někdejších krajích Be- ském a Tábořském, kde rozličné větve jeho byly od aměti v držení svobodných pozemků, provozující na ím dle živnost mlynářskou. Z toho rodu pocházela e matka, narozená roku 1769, která záhy osiřevší vána byla po delší čas u svých příbuzných na Zrubku.

Tam slýchala vypravovati následující dva příběhy, Zrubku a jeho držitelů se týkající, z let 1741 a 1742, když Francouzové a Bavoři měli ve své moci Prahu, kdež je oblehala vojska Marie Teresie. Když jsem pak sám záhy v letech třicátých navštívil příbuzné své na Zrubku, zachována byla posavad vědomost o nich co rodinné podání.

V době svrchu zmíněné byl držitelem statku Zrubeckého muž mladý, nad obyčej vzdělaný, který jakožto mladší syn k duchovnímu stavu určen studoval byl v Praze u jezuitů gymnasium a filosofii, později však po smrti staršího bratra uvázal se v statek. Byl to muž opravdu výtečný, a netoliko u lidu obecného pro svou rozšafnost velice vážen, nýbrž i v kruzích vyšší venkovské společnosti oblíben a rád vidán. Jak veliké důvěry požíval jmenovitě u lidu, o tom souditi lze z následujícího. Ve Verměřicích nebylo toho času valného kasatele, proto v neděli a ve svátek lidé po mši konfně z kostela odcházeli, dávajíce se převážeti přes vodu na Zrubek do hospody, kde „pantátu“ žádali, aby jim na místě pana pátera učinil výklad připadajícího na ten den evangelia. „Pantáta“ rád vyhovoval takové žádosti, a činil to k takové spokojenosti svých posluchačů, že brzo stal se v okolí pověstným pro svou duchovní výmluvnost.

Jednoho času za války tehdež suřící ležela v té krajině obě nepřátelská vojska naproti sobě tak, že je dělila od sebe Vltava: na straně Verměřické byli Bakušané, na straně Zrubecké Francouzi. Tu došel majitele Zrubeckého přísný rozkaz od rakouského velitele, aby všecky své pramice potopil a toliko na malých kocábkách převážel, a to jen takové osoby, které by šly za svými nevyhnutelnými potřebami, v neděli pak lid do kostela se ubírající. Že tím méně směl převážeti nepřátelské vojáky,

se samo sebou. Zrubecký zachoval se poslušně ařizení.

Chytili v rakouském táboře nějakou ženu přichá-
d Zrubku, která se jim pedezřelou býti zdála, i
li na ní všelicos, a jmenovitě tázali se také, zdali
ký nepřeváží Francouze. Žena, aby se dostala na
u, vypovídala, jak si toho přál důstojník ji vyslý-
a jmenovitě na poslední otázku odpověděla: „Ba
, panáčku, v noci.“ Ta věc donešena veliteli, a
ustili.

en na to byla neděle, a Zrubecký „pantáta“, odbyv
i svým obyčejný výklad evangelia, šel do Verměřic,
byl do zámku pozván k obědu od pána toho statku,
byl velice za dobré. Při obědě bylo také několik
kých důstojníků, a mezi nimi též velící na té straně
il. Předmětem hovoru byly hlavně záležitosti vá-
a tu mezi jiným vypravoval generál, kterak o tom
tou zprávu, že Zrubecký převáží v noci Francouze,
til se při tom tak, že zlostně udeřiv rukou na stůl
: „Kdybych toho chlapa dostal, bude viset na Bílé
!“ Jak ubohému Zrubeckému bylo okolo srdce, snadno
pomysleti, na tajné pokynutí svého hostitele ztratil
ie z jídelny a pospíchal domů. Od té doby pak ne-
al sobě na druhou stranu řeky, pokud tam leželo
o rakouské.

Francouzové na straně Zrubecké žili v dobrém sro-
d s lidem, zachovávali přísnou kázeň, a pronášeli
že přinášejí Čechům *svobodu*. Slovo to mohlo býti
rancouzů rozuměno jenom v tom smyslu, že přichá-
Čechy vysvobodit ode jha rakouského, avšak lidu
jší krajiny zůstalo v paměti ještě dlouho potom,
il obýčej těšiti se v bídě své, že mu přijde od

Francouzů svoboda, při čemž asi myslel na vysvobození od kruté poddanosti.

Při vši výborné kázi francouzského lidu se nicméně udávaly jednotlivé výtržnosti, jak to vždycky a všude v takových okolnostech bývá; ty však kdykoli se donesly vojenským představeným, pokaždé byly přísné a bez milosti trestány. Jedna taková výtržnost udála se právě na Zrubku.

Jedné noci vloupali se dva francouzští vojáci do hospody, an všechno spalo, až na jediné asi 12leté služebné děvče, které leželo na peci. Holka strachem stávala se, jakoby také spala, a zloději sebrali tedy bez překážky kde co mohli, svázali do velikého uzlu a vyšli se svou kořistí ze světnice. Děvče mělo tu smělost, že slezlo tiše s kamen dolů a ubíralo se na prstech za zloději. Ti, neznajíce dokonale příležitost místní, dlouho v předsíni na slepo makali; až konečně otevřeli jedny dveře, myslíce, že vedou z domu, ony však šly do pekárny. Zloději tam vešli. Mladá dívka měla tu přítomnost ducha, že za nimi honem dveře zavřela a závora zastrčila, načež učinila pokřik a vzbudila ostatní čeládka i hospodáře. Tu jsou zloději lapeni, svázáni a časně ráno odvedeni na nejbližší komando francouzské, odtud pak do hlavního bytu, jehož místo již v paměti Zrubecanů se nezachovalo. Ale zachovala se skvělá satisfakce, jaká se dostala okradeným a přísné potrestání provinilců. Francouzský generál totiž dal k jistému dni obeslati do hlavního bytu svého obecní představené, rychtáře a konšele z dalekého okolí, aby přítomni byli soudu nad zloději, kteří jsou na smrt odsouzeni a bez odkladu oběšeni. Napotom prý až do odtažení Francouzů nestala se od nich v celé té krajině žádná podobná výtržnost.

nejednou vypravovala mně oba tyto příběhy ka, která o nich slýchala povídati na Zrubku 10 let po jich zběhu, snad dokonce ještě od vědků. Když pak jsem, jak svrchu podotknuto, ku let třicátých Zrubek sám navštívil, který losavad byl v držení Šeborů, mých příbuzných a, měli tito ještě vědomost o této věci, rodinláním zachovanou. Jest pak významné, že, jakachovaly se žádné stížnosti na špatné se choenského lidu rakouského, nicméně z celého vyní toho patrně vysvítají větší sympatie obecného vojskem francouzským nežli s domácím. Arciť rakouského generála, dát pověsit Zrubeckého právě *Hoře*, vysvětluje mnoho; smýšlení, z jakého vytato hrozba 120 let po katastrofě Bělohorské, o býti způsobné k získání sobě náklonnosti lidu o.

Výjevy ze života zvířat.

Z vlastní zkušenosti.

(Živa 1853, seš. 3., 4., 6.)

Nikoho zajisté není, kdo by zvířatům, těmto záhadným našim spolutvorům, odpíral duši. Ovšem jest to duše nižší nežli člověčí, ve mnohém však ohledu k této podobna, posud ale nedosti vyskoumána. Čím výše které zvíře stojí podle své vyvinutosti, tím širší jest obor působení jeho duše, až pak na nejvyšších stupních přijdeme ke zvířatům, jevícím rozum i cit téměř člověčí, tak že podle obecného výrazu schází jim toliko, aby mluvila. Připomínáme tuto psa, slona, oranutana. Jiných zvířat chování přichází nám jako chování bytosti omámené, zase jiná podobají se nápadně ve svém chování k dětem. To vše překrásně vyjadřuje Rus, nazývaje zvířata *zakletými dušemi*.

Člověka táhne jakési tajemné pouto k soustrasti se zvířaty, které s jedné strany jeví tolik podobnosti k němu, s druhé zase tolik rozdílnosti od něho. Vida je v jednu chvíli jednati zcela rozumně, jindy zase pošetile a nemotorně si počínati, což divu, že v nich nalezá něco tajemného, co by rád vyzpytoval, a že je rád a se zalíbením pozoruje? Obzvláště týká se to tříd vyšších, ssavců a

Poněvaž pak čím výše postupujeme, tím větší rozdílnost v povaze a schopnostech jednotlivců, dítí můžeme, že předmět pozorování toho nikdy o dna vyčerpán. Protož zajisté každý výjev ze života, který jen poněkud ukazuje na nějakou zvláštnost, sluhuje uveřejněn býti jakožto významný. Takováť hodlám tuto podati několik, kterých s větší četím jsem byl svědkem.

Říká se, že hlava statého člověka ještě po narození cítí a myslí, a uvádějí se toho rozliční pří-

klady. Tíže jest věřiti, že by i v trupu bezhlavém trvala, ačkoliv těžko jest zde něco dokazovati. Při-
 a však jsou příklady, že i bezhlavá ještě po narození vykonávala zábyvy životní, a to nikoli zvířata, jako na př. žížaly (hmyz) nebo i chladnokrevní, nýbrž teplokrevníci: ptáci a ssavci. Takový pozoroval jsem k velikému svému podivení r. 1833. čas prázdnin v Křepeňkách na panství Voskoveckém v někdejším Berounském krajin stěhl jsem se na střeše sedícím obyčejnou ranou koroptvíčkou

Domek, na jehož střeše holub seděl, byl zvýšil o patro, a já postavil se od něho jen tak daleko, abych měl pohodlnou ránu. Po vystřelení zdvihl se a dosti vysoko vzlít na začal dělati kola. To bylo mi, že je trefen, jinak by byl pryč ulétl; ale kdo mohl moje a mých druhů podivení, když holub udělav několik, vždy menší a nižší kola, najednou jako lova k zemi spadl, a my k němu přiběhše bezhlavě nalezli! Hlavu jeho darmo hledali jsme na lonce, kde domek stál. Posud kdykoliv jsem tu příhodu vyprávěl, vždy potkával jsem se s nevěřícím úsměchem, říkáno mně, že jsem sobě po myslivecku notně za-

prášil. Takové však nevěřící pány odkazují na Scheitlina¹⁾, který rovněž podivné věci vypravuje o husích, krútách, kohoutech a t. d., ba i dokládá, že podobné úkazy jevíly se při zkouškách na ovcích a telatech, ačkoliv pro toto poslední udání žádného svědectví neuvádí.

Že zajíc jest chlapík rychlonohý, ví každé dítě, že by však také lítati uměl, netvrdil ještě nikdo. Ačkoliv ani já toho tvrditi nechci, mohu se přece tím honositi, že málo kdo, jako já, viděl zajíce konati cestu pověťm. Bylo to roku 1829, když jsem studentské prázdniny své ještě s jedním spolužákem trávil v Sedlci u Prčice. Toho času bylo panství Prčické pod sekvestrací a honba propachtována revírníkům. Přišlo posvícení, a my k té příležitosti, aby také zvěřina na tabuli naší nescházela, zaplatili Malkovickému revírníku panu Vlasákovi zajíce s tou výminkou, že si ho pro své vyrazení sami půjdeme zastřelit. V sobotu před posvícením šli jsme tedy do Malkovic a pan Vlasák nás osobně zavedl do lesa. Tu jsem se za příčinou stejného vlasteneckého smýšlení hnedle spřátelil s nejstarším jeho synem, který byl též Pražský student, nyní pak tuším někde farářuje²⁾. Ten vypravoval mně všelicos o tamější krajině, konečně pak vedl mne na vrch Zvěřinec, kde druhdy stával hrad Krakov, jehož však již ani zříceniny se tu nespátřují, než toliko stopa někdejšího příkopu. S jedné strany jest přístup na Zvěřinec pomenáhlý, když však nahoru se přijde, tu

¹⁾ Versuch einer vollständigen Thierseelenkunde. Stuttgart und Tübingen. Cotta. 1840. Sv. 1. str. 346 a 347.

²⁾ Jest to pan Antonín Norbert Vlasák, farář na Hrádku u Vlašimi, horlivý národovec a na slovo vzatý spisovatel český v oboru místního dějepisu a genealogie, od něhož čtené články nacházeti se též v „Slovníku naučném“.

strany kolmo se sponští skála, tak že dolů hle-
 iboko pod sebou spatřujeme vrcholy vysokých
 My, nechavše ostatní společnost jíti za svým lo-
 vyražením, kráčeli zmíněnou cestou na vrch, tam
 izoval mně můj průvodčí místa, kde znamenati
 klady zdi, a jiná místa, kde kroky naše jako nad
 pod námi duněly. Tak přišli jsme až k samému
 skály, an tu za námi něco lesem se žustí. My
 d sebe, ručnice s ramen, ruku na kohoutek, a
 - do vrchu nahoru klusá ušák poděšený psím ště-
 který se dole ozýval. Do vrchu, jak známo, je
 lej, ne tak ale s vrchu dolů pro krátkost pře-
 jeho běhů. Byloť mu tedy těžko obrátiti, když při-
 nahoru spatřil nás; uhnouti v pravo neb v levo
 emohl, poněvadž mu na každé straně jeden z nás
 ě stál. My zase neměli ho v ráně, proto že jsme
 několik kroků od sebe stáli a on mezi námi běžel.
 tedy uhání přímo ke srázi, na kraji roztáhne od
 všecky čtyry, nejínak než jakoby křídla rozčepýřil,
 tí se dolů s ohromné té výše, an my u vyjevení
 m hledíme. Dále pod skalou uhonil sice pes zajíce,
 to však náš úskok, nelze určití.

Snadno pochopiti, že příhoda tato byla na zpáteční
 cestě předmětem naší rozprávky. Vypravevaly se roz-
 kousky o lesní zvěři, z nichžto sdělím jeden, jež
 avoval náš revírník o rozumu liščím. Pozoroval prý
 ou lišku loudící se k loži zaječímú. Jak známo, ob-
 í při takové příležitosti liška zajíce zdaleka do kola,
 ' více a více k němu se blíží, až jenom tak daleko
 achází, co by naň doskočila, načež prudkým skokem
 se uchvátí. Tak chovala se i tato liška, na neštěstí
 nevyměřila si náležitě svůj skok, tak že zajíce minula

a ten jí upláchl. Chvilku dívala se liška v mrzutém po-
divení za uprchlou svou kořistí, pak ale jakoby nic za-
čala zase nejprv zdaleka, pak vždy blíže a blíže obchá-
zeti prázdné lože, nejináče, než jakoby zajíc až posavad
tam seděl. Konečně vyměřivši si vzdálenost lépe než
dříve učinila skok, a tenkrát trefila srovna do lože.
Tak prý učinila k svému cviku. Za pravdivost vypravo-
vání tohoto ovšem nemohu ručiti, povídám prostě co
jsem slyšel.

Na vysokém stupni duševní vyvinutosti stojí mezi
zvířaty kočka, tato ošemetná úlisnice a čistotně ulízaná
upejpalka, kteréžto vlastnosti činí ji miláčkem krásného
pohlaví, tak jako s druhé strany přímý, poctivý a věrně
oddaný pes jest oblíbencem mužů. Chytrost a lest
kočky zajisté každý z našich čtenářů již příležitost měl
pozorovati, než tato vlastnost nalezá se také u zvířat
níže postavených; co kočku nad jiné čtvernožce staví,
jest hlavně dvojitá věc, předně že spatřujeme při ní schop-
nost činiti pořádné úsudky a závěrky, a zadruhé, že
výborně rozumí řeči lidské. Že starý kocour, sedící
odpoledne na stolku u kamen, omakává po chvíli pazou-
rem troubu, brzo-li dostatečně vychladne, aby do ní
vlésti mohl, dělá rozumu jeho všecku čest, nebude však
se nikomu podivným zdáti. Mnohem více překvapuje
následující příhoda, kterou jsem měl s jednou kočkou.

Na podzim roku 1850 přestěhoval jsem se do ji-
ného bytu. První noc, kterou jsem v novém příbytku
trávil, vzbudilo mne k ránu ze sna neobyčejné žramocení
v kuchyni, které bylo tak silné, že skrze jiný pokoj až
do toho, ve kterém jsem spal, pronikalo. Já byl samotn
doma, poněvadž to bylo právě v době, kde hospodyně

I pro maso a na trh, a dveře bytu mého byly
 amčeny. Musil mně tedy ten šramot býti ne-
 dezřelý, pročez ihned z postele se vschopiv po-
 do kuchyně. Tu spatřím neočekávaný výjev.
 Bílá kočka, kterou jsem hned poznal, že patří
 paní, lítala po ohništi, polici, talířích a hrncích
 na místo, úzkostlivě natíkáje. Já se obával,
 že nádobí nesházela, i počnu ji volati a dávám
 divá slova. Kočka za chvíli se utiší a zvědavě
 na mne s police. Já ještě více ji chlácholím a
 k sobě volám. Konečně sleze kočka pozorně
 ootýchavě ke mně se blíží. I já přiblížím se
 krok, vztáhnou po ní ruku, ona se dá hladiti,
 i ocas do výšky, přikrčí se a samolibě přede-
 le však přestal jsem ji hladit, kočka ke dveřím,
 sedne a dívá se vzhůru na kliku, patrně mně
 amení, dávaje, abych ji ven pustil. Já na neštěstí
 ještě druhý klíč, pročez jsem zvnitřku otevřít
 l. Nicméně přistoupil jsem ke dveřím, vzal rukou
 ru i dělal jsem, jakobych všemožně chtěl otevřít.
 to nešlo, pohleděl jsem na kočku, pokrčil rameny
 k ještě jí na znamení dával, že není v mé moci,
 ji otevřel. Kočka po ten celý čas velmi rez-
 mi do očí hleděla, i jsem přesvědčen, že mně do-
 rozuměla. Na to ukázal jsem jí místo pod štoudví
 olal na ni. Kočka povolně přišla a usadila se po-
 na vykázané místo, s něhož pak více se nehnula,
 ančí bylo otevřeno a ona odejít mohla. Věc potom
 tlila se v ten způsob, že po ten čas, co byt prázd-
 než já se do něho přistěhoval, byla ta kočka uvykla
 covati v jeho kuchyni. Tak i v ten den potmě
 sorována tam vešla, ráno pak se probudivši plašila

se, když spatřila okolo sebe neobyčejný nábytek a ven dostati se nemohla. Tolik mohu ujistiti, že našemu vespolek se dorozumívání k pořádné rozmluvě ničeho nescházelo, než aby i ta kočka po lidsku mluvila.

Při vši své chytrosti má kočka nehrubě dobrou pověst. Vůbec příkládá se jí faleš a potměšilest, čemuž ani tenkrát bychom se nedivili, kdyby se toho žádní skuteční příkladové nenaskytovali, poněvadž všechny spásoby její, nade všechno pak její loudavá podkrádavost, patrně zdají se ukazovati na takovou povahu. Jak dalece víru zasluhují rozličné ty pověsti o mstivosti koček i na pánech svých, těžko jest určití, an žádná z nich náležitě zaručena není. Rovněž i zde platí ona pravda životní, že kdo jednou v nějakém podezření jest, na toho pak pomluvou mnohem více viny se uvaluje, nežli by skutečně měl, i kdyby podezření to důvodné bylo.

Více podstaty zdá se do sebe míti nepřátelství k malým dětem, jaké se kočkám přičítá. Vypravují se o nich mnozí příkladové, kterak potají děti v kolíbkách násilně dusily. Tak dochovala se v naší rodině pověst, o jejíž pravdivosti dle všech mně známých okolností žádné příčiny nemám pochybovati. Jistý vojenský důstojník přenocoval na cestě s paní svou, která měla dítě při prsou, se služebníkem a chůvou v selské světnici, již dříve pilně byli uzavřeli. V noci probudí se matka těžkým hekáním svého dítěte spícího s chůvou, a když rozsvítí, spatří k úžasu svému, kterak veliký kocour sedí na nemluvnátku a násilně svou tíží je dusí. Vyděšená matka ihned učiní pokřik, i vyženou kocoura ze světnice. Vše pak ulehne, a matka při všem nepokoji svém, jsouc po cestě zemdlena, znova usne. Nový hekot

dí, znova jsou všickni vzhůru, i s podivením
 edešlý výjev — kocoura dítě dusícího. An dveře
 byly bedlivě uzavřeny, nezbývalo jiného domyslu,
 krbem se do světnice vrátil. Od té doby již
 omyšlení na spaní, i probdělí při světle noc až
 aby ochránili dítě od jeho nepřítele.

rové výjevy mají ovšem do sebe něco příšerného,
 a více, čím méně jsou pochopitelné, kdežto spa-
 u jiných zvířat, stojících na stejném stupni
 ou, zvláštní šetrnost dětí. Což divu tedy, že
 pověra vidí kočky ve spojení s tajnými, lidem
 skými mocnostmi, vyhlašujíc o nich, že chodí

a ale jsou naopak příklady o nevšední k dětem
 losti koček. Velmi nápadný jest ten, jež vypra-
 asius. ³⁾ Cestovatel tento našel v severním Rusku
 oho sedláka černou kočku, která byla navedena
 itomnosti rodičů dětí kolíhat a je směšnými po-
 vyražet.

d koček přejdeme k úhlavním jich nepřátelům,
 e psům. Pes jest ono zvíře, které nejvěrněji, ba
 učitelně přilnulo ke člověku. Povaha psa vůbec i
 é schopností a zvláštní rozumnost jeho jsou tak
 ené známy, že by zbytečné bylo šířiti o nich slov.
 šak méně spatřují se u nich některé zvláštnosti,
 jsou hodny zvláštního povšimnutí. Jedna z nich
 jich nenávisť hudby, o které se tak často přesvěd-
 e, slyšíce bru na housle anebo i nám protivný kolo-
 i provázené nepříjemným koncertem žalostného písňo

³⁾ Reise im europäischen Russland. Braunschweig 1844.
 . 232.

vytí. Nespátřuje se však tato nenávisť hudby u všech psů v stejné míře, an některý pes ani si hudby nevšímá, kdežto jiný na hudebníka zlostně štěká, ještě pak jiný natíravým skučením patrně na jevo dává, jak nepříjemně na nervovou jeho soustavu působí zvláště pronikavé tóny.

Pes jest úplný otrok člověka, podrobující se ve službě tohoto všemu, cokoliv jenom přímo se nepřiči jeho přirozenosti. A přece kdo z nás neviděl, kterak pes volně po ulici běžající zlostně se osupuje a pošťkuje na ubohého psa mlíkařova, trpělivě táhnoucího dosti těžký vozík? Anebo dejme tomu, že sedíme v některé sprostější hospůdce, i vkročí tu do světnice člověk nesoucí na rukou několik v strakaté kazajky oblečených psíků, se špičatou čepicí na hlavě, které jednoho po druhém staví na zem na zadní nohy, aby k obveselení diváků provozoval s nimi tance. Tu zajisté, kde který pes v šenkovně, ten vyřítí se se zlostným štěkotem i doráží jak na čtvernohé umělce tak i na pána jejich, a nevyženu-li ho v čas, třeba jim i celou komedii pokazí. Komu při tom nenapadne, že takový pes má snad nějaký zvláštní cit pro čest, jakýsi point d'honneur, který mu sice nebrání konati pro člověka užitečnou práci, avšak nedovoluje snižovati se k věcem, jaké klade pod svou psovskou důstojnost?

O chytrosti psů jest tolik anekdot, že těžko podati v tom oboru něco nového, pročež se tuto obmezím na některé před jinými nápadné.

Že psi posuzují člověka dle oděvu, štěkajíce na žebráky, otrhance, dráteníky, komíníky a t. d., ví každý. Já však znal psa v jednom mlýně, který poznal každého Žida, nejenom s rancem po všech chodících, nýbrž i čistě oblečeného. Žádný Žid, ani domácí jemu dobře známý,

šel do mlýna, aby ho byl Tiberis — tak nazýval
 ten pes — zvláštním způsobem nepozdravil, skoče
 zadu na ramena beze všeho štěkotu a ublížení.
 Žid jemu známý, měl se po takovém pozdravení
 u tak jako ku každému jinému známému, obka-
 okolo něho, pohyboval ocasem, lízal mu ruku a t. d.
 něco obyčejného jest, že posílají psy do krámů roz-
 věci kupovat. Ovšem musí krámský psa znáti a býti
 om takových jeho posilek. Tak před více lety chodil
 'raze v Dlouhé třídě jeden pudlík do pekařského

každodenně pro své snídání. Přinesl totiž v hubě
 r, ježž dal krámské, a ta mu za něj dala makovou
 u, již pudlík si odnesl domů. Ta věc byla v celé
 ovědoma. Jednou však stalo se, že nastoupila nová
 ká na místo předešlé. Pes přišel jak obyčejně pro
 housku a pustil z huby peníz. Krámská mu ovšem
 neporozuměla, až jiní kupci k tomu se nahodili jí
 ěli, že má dát pudlíkovi makovou housku. I vzala
 ká housku a počala ji psu lámati, nadějí se, že
 místě sní. Milý pudlík ale, zvyklý dostávat housku
 podivně se podíval na krámskou, pak vzal svůj
 ar zase do huby a odešel. O směšné této události
 elší čas vypravovalo se v celém sousedstvu.

V stejné míře, v jaké slouží člověku pes schopnostmi
 i, umí jich také na svou ruku používat k vlastnímu
 něhu, obyčejně způsobem šibalským, který však u
 s jehožto škodou se to děje, vzbuzuje více dobro-
 ré usmání se chytrosti zvířecí nežli popuzující hněv
 očiinného škůdce. Vy sobě vyjdete za bránu na pro-
 zu, tu se k vám přidruží pěkný mladý pes stavců,
 tí se k vám a již se vás živou věcí nechce spustiti.
 nejnak se domníváte, nežli že chudák ztratil svého

pána a že nyní obětuje své služby vám, který jste se mu nějak obzvláště musil zalíbiti. To vám arcíť lahodí, a vy již napřed se těšíte z té nové akvisice, slyšíte v duchu, kterak přátelé vaši vynášejí krásu toho zvířete, ba předzvidáte rozličné umělé kousky, s kterými se snad pes k milému překvapení vašemu vytasí. On skutečně co nevidět překvapí vás kouskem neočekávaným. Jest patrnó, vám práhne v ústech, i vejdete do hostinské zahrady, abyste se ovlážil. Toť se rozumí, že pes jako věrný průvodce se vás nesponští. Možná, že snad úmysl váš uhodl již dříve, když se k vám přidružil. Přinesou vám láhev piva, ale k tomu potřebí dříve něco na zub. Vy si dáte něco k snědku, zatím ale usadil se nový druh váš vedle vás, upřenýma očima se na vás dívá i každé hnutí vaše pozoruje. Jedna zdvořilost požaduje druhou, pfi nejmenším musíte mu koupiti housku, snad i cerbulát propter majorem captationem benevolentiae. Váš dar jest vděčně přijat, a bez velikých okolků vyplněno jeho určení. Zahraje hudba, vás poutají blahozvučné tóny; dobrý známý přistoupí k vám, tázaje se, zdali znáte onu sličnou dámu, která se tamto prochází; to ono ještě vytrhuje vás, že na chvíli pozapomenete na čtvernohou akvisici. Vypil jste a platíte, tu si zpomenete na psa, ale toho zde není. Snad někam odběhl dle psovského obyčeje, i čekáte chvíli, zdali se vrátí. Rád byste naň zavolal, on ale na neštěstí zapomněl vám pověděti své jméno, a vy jste odkázán na pouhé hvízdání, což ovšem se může týkati každého psa tu v zahradě. Váš pes nevrací se, vy vstanete a jdete jej hledat; vše nadarmo, nikde o něm ani počichu. Vy se tážete sklepníka, zdali tu někde nespátl takového a takového psa, sklepník se potatelně usměje a táže se vás, jak se ten pes jmenuje. Vy jste

ě nesnáší a máte s barvou ven. Tu vám sklepme, že byste se po něm darmo sháněl; jest prý sousední vinice Apollo, který již více lidí podobně za blázný měl. Vy stojíte jako zahnaný zlobíte se — jeanom na sebe samého, že jste se dal kověrně oklamati čtvernohému šibalu. Kdož by se nohl hněvati na tak prohnáné zvíře!

aký zloděj jest pes, o tom mohou kuchařky mnoho rovat. Jednoho zvláště obratného zloděje z té reznal jsem v Praze před mnoha lety. Mnozí zajisté bních známých a přátel mých budou se pamatovati tou hospůdku v Starém Ungeltě, kdežto v letech —36 bývala večer valná schůze mladších vlastenců. om zajisté budou se pamatovati také na starého, vého, polohluchého a poloslepého psa, tak zvaného , který byl velmi přichylný k naší společnosti, polž se u ní přizívoval. Dle udání domácí dcery, již dospělé, byl starší než ona, i měl tedy při nejím 20 let. S podivením pozorovali jednoho času do-

lidé, kteří jinak o staré zmrzačené zvíře málo dbali, ždy o dvanácté hodině polední pes z doma odchází každé za nějakou chvíli s jitrnicí se vrací. Aby tu vyzpytoval, šel za ním jednou pán jeho. Pes ubíral lo Dlouhé třídy až k domu u Červeného raka nazvanu, kdežto v průjezdu sedala žena prodávající jitrnice. sebou vařila si na uhlí skrovný oběd. Pes posadil naproti ní přes ulici k druhému domu, i nespustil i oči. Po malé chvílce obrátí se jitrničkářka, aby přila k hrnci, v němžto vařila se její polévka. Tu starý ernohý zloděj přikulhá se k jejímu krámu, popadne trně jednu jitrnici a krade se s ní pryč těsně při , aby snad okradená ohlédnouc se ho hned nezpozo-

rovala. Tente manévry provozoval starý hrabě zmračený pes po dosti dlouhý čas, nežli při něm byl vyčfán, dťkaz to, že síla jeho ducha daleko převyšovala síly tělesné.

Než podobných příkladů jest hojnost, ve kterých jeví se dosti neobyčejná lest psů ke spáchání krádeže; mnohem výše však musíme tuto lest klásti, použito-li jí k tomu, aby zločej zůstal nevyzrazen. Takový příklad vypravuje Wegener ⁴⁾ o psu, který chodil krást do špižren neopatřených zámek, než toliko závorou, kterou prý za sebou vždy zase zastrčil. Týž pes prý sundával pohličky s krajáčů s mlékem, kteréžto když vymlsal, opět krajáč pokličkou přikryl.

Tito příkladové chytrosti patrně svědčí o samostatné, volné činnosti ducha, nikterak se nedávíce vyložití slepým, vrozeným pudem, jakýmžto někteří rádi by vysvětlili veškeré jednání zvířat. Ještě však patrněji svědčí o této svobodné činnosti ducha převrácená jednání, jakáž druhdy spatřujeme při zvířatech, a rozličné jejich omyly. Pud zajisté jest neomylný, jinak nebyl by nic platen; kde tedy zvíře se mýlí aneb jinak převráceně jedná, činí tak vůči hledě z rozumového uvážení, které je však v tom případě klame.

Uvedu toho jeden zajímavý případ, jímž spolu ukončím tuto řadu anekdot.

Roku 1887 trávil jsem v letě několik neděl na zámku Peruckém u pana hraběte Františka Thuna, nyníjšího ministerského rady. ⁵⁾ Hrabě měl oblíbeného psa Hektora, plemene tak nazvaného newfoundlandského, který mimochodem řečeno měl tu podivnou zvláštnost na sobě,

⁴⁾ Das Leben der Thiere. Bilder und Erzählungen von Friedrich Wegener. Leipzig 1861. Str. 115.

⁵⁾ † 1879.

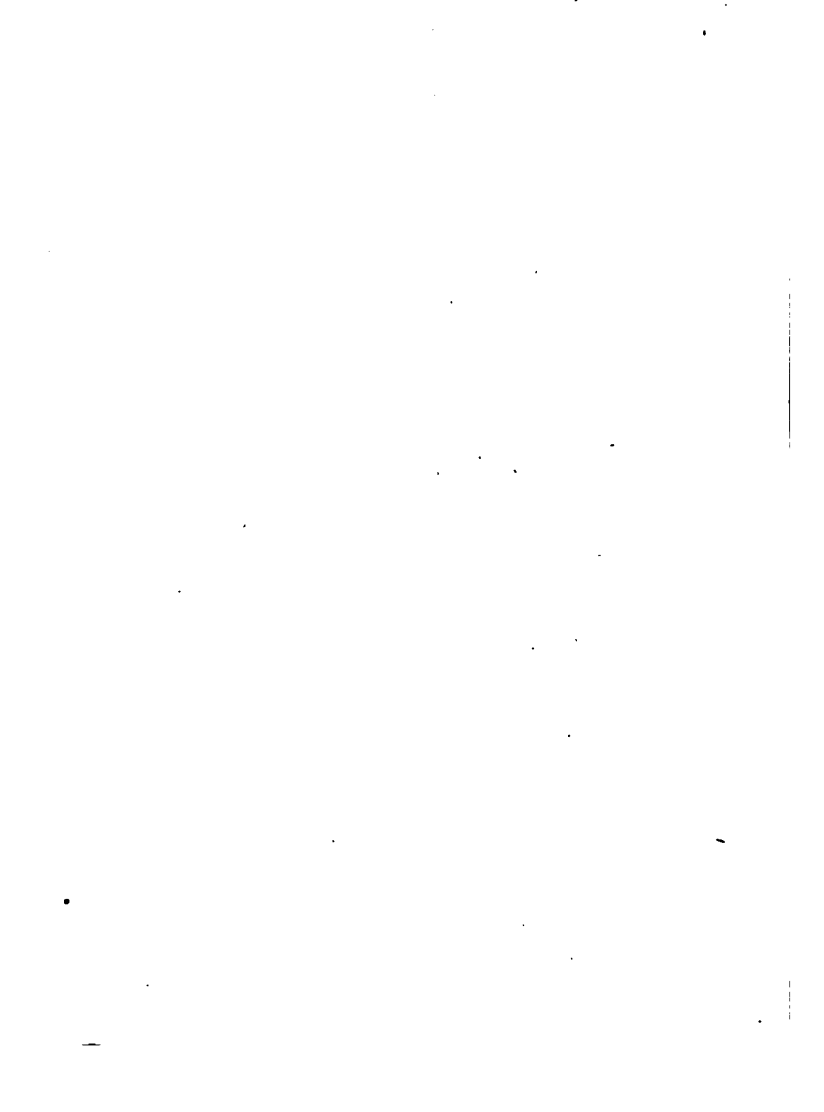
lého oko bylo jiné barvy. Hektor byl pes velmi čí-
 a snadno vše pochopoval. Několikrát vzali jsme
 sebou na honbu, kdežto nám velmi správně konal
 y služby mysliveckého psa, a jmenovitě zastřelenou
 ochotně přinášel. Pro rozmanitost zábavy dal hrabě
 i nedaleko tak nazvané Lázně střelnici, a jednou
 loži vybrali jsme se tam v větší společnosti hrabě-
 ředníků. Hektor byl jako vždy náš věrný průvodčí,
 že se tu zachází s ručnicemi, myslil nepechybně,
 bude provozovat nějaký zvláštní způsob lovu, i byl
 velmi pozorný a pln ochoty. S netrpělivostí čekal
 rvní výstřel, a jakmile padla rána, hnál se podle
 u svého ku předu hledat zastřelenou zvěř. Když
 ničeho nenalezl, ano na místě zvěře spatřil muže
 rče dělat podivné posuňky, a my k tomu ke všemu
 ět jej volali, vrátil se k nám patrně pomaten. Padla
 á rána, a předešlý výjev se opakoval. Hektor běžel
 zvěř a jako první byl nazpět zavolán. Tu bylo s po-
 ním patřiti na pomatené zvíře. Pes počal se na
 m těle třásti, dal se do žalostného vytí, vzal ocas
 i nohy, zalezl pod stůl a tam sobě vyhrabal v písku
 okou jámu, tak že celý se v ní skryl. Celá společ-
 v největším podivení hleděla na toto neobyčejné
 ání zvířete jinak tak rozumného. Zatím šlo střelci
 terče před se, ale Hektor nevylezl ze své skrýše,
 řestal se strachem třásti a chvílemi úzkostně skučeti.
 rv když jsme se na večer k odchodu chystali, a on
 dil, že se dále střelci nebude, vylezl z podstolí a pa-
 š od veliké úzkosti vysvobozen zase se obveselil a
 ámi šel. Navštívili jsme pak ještě jednou střelnici,
 kteréž nás Hektor jenom s nechutí doprovázel, a jak
 e jsme byli na místě, tu hned vyhledal svůj předešlý

pelech, její po celý čas, co střelba trvala, více neopustil, jakkoliv jsme ho ven lákali. Tonkráte však již nechvil se tak velice a choval se tiše.

Zdaliž nejednal tento pes docela jako člověk, který též děsivá se věci jemu nepochopitelných? Hektor znal totiž účinek střelby jenom z honby, a tam viděl její praktičnost u porážení zvěře; jak mile se však bouchalo bez výsledku, na kterýž byl zvyklý, nemohl psůvský jeho rozum pochopiti, k jakému účelu se to děje, a odtud jeho úzkost.

Smínky a úvahy starého vlastence.

(Třetí, rozmuožené vydání.)

Předmluva k II. vydání.

Když jsem roku 1870 ve feuilletonu „Pokroku“ nil řadu článků pod názvem, jež spisek tento v mém nese, byla jimi pozornost obecnostva mého vzbuzena, že s mnoha stran docházelo ryzvání, abych je vydal ve zvláštním otisku.

nyní vyhovuji, v jedno sebrané je u veřejnost aje, a sice zde onde dle nutné potřeby pozmějinde doplněné a časovými poznámkami opa-
Proč těchto více nepodáno, vysvětluje se samo šími tiskovými poměry našimi.

Měl jsem prvotně úmysl, tuto řadu zápisků roziti novými z mnoholeté paměti své, avšak z roz-
sh ohledů šetrnosti, na ten čas ještě kázaných, il jsem od úmyslu toho. Z též příčiny také na
ých místech zamlčuji jména osob, o nichž vy-
ji.

Kýž skrovný spisek můj nemine se s účelem co ý obrázek velepamátné doby 40leté, v níž národ ý z malých začátků literárního diletantismu dospěl hutnému politickému faktoru v Rakouské říši.

Ta okolnost, doufám, nebude spisku mému na i, že netvoří žádného úplného celku, a že v něm no vše jen jaksi rhapsodicky. Nechtěl jsem ovati bez příčiny věci vůbec známé, a kde jsem rece činil, stalo se to pouze pro lepší spojení

jednotlivých částek a k vůli jakémusi všeobecnému přehledu, bez kteréhož by zápisky moje byly příliš kusé bývaly.

V Praze, dne 5. května 1872.

Připomenutí k vydání třetímu.

Od druhého, samostatného vydání tohoto spísku mého některé ty ohledy šetrnosti, kterými jsem tehdaž veden byl, dílem změněnými okolnostmi pominuly, dílem pozbyly u mne po zralejším uvážení své váhy, pročež toto nové vydání všeličímž jest rozmnoženo, co jsem tehdaž měl za dobré zamlčeti. Dospěl jsem ku přesvědčení, že třeba nelícenou pravdu pověděti, kde se jedná o to, aby budoucímu literárnímu historikovi podán byl přesný materiál k věrnému vylíčení poměrů a charakterů. I co jsem krom toho nového přidal, přispěje tuším ku charakteristice doby, o které jednáám.

Že se nedotýkám politování hodné nejnovější roztržky v národu, děje se jediné proto, abych zbytečně nepřiléal oleje do ohně. Však rána ta sama se vykvasí.

V Praze, dne 5. května 1875.

Spisovatel

k národu Českého. Vědomí jeho poníženosti.

čím právem považuje se duševní znovuzrození ná-
 našeho po dvěstěleté tuhé porobě za jediný toho
 příklad v dějinách člověčenstva, i jest to na vše-
 působ tak zajímavý úkaz, že zasluhuje, aby blíže
 bylo objasněno. K takovému objasnění nedostačují pouhé
 na př. o neobyčejné tuhosti a životní síle národu
 ho, skoumatel žádá skutky makavé a určitá data,
 z by odvozoval účinek tak překvapující. A skutečně
 se nalezti okolnosti, na oko nepatrné, ale při se-
 řejším jich ohledání významu plně, v nichž patrně
 alá se doutnající jiskra, která svým časem výšlehla
 šlo, jasné zářící nad celým národem. Jest pak svr-
 aný čas, nynějšímu pokolení na paměť uváděti tako-
 dáta, dokud na živě jsou jich pamětníci, aby z toho
 ávalo ducha a povahu národu svého, a ty cesty,
 mi se bral, než dosáhl nynějšího stupně své do-
 osti.

Jest vůbec známo, kterak v poslední čtvrti minulého
 stí málo četní tehdejší vlastenci čeští naprosto zou-
 nad budoucností národu svého, a že jedině úsilí je-

jich neslo se k tomu, aby alespoň ušlechtilý jazyk jeho co nabalsamovanou mumii zachovali příštím věkům na památku bývalé slávy české. I nebude se takové jich beznadějnosti diviti, kdo si připomene tu hlubokou skleslost lidu hmotně i duševně na mizinu přivedeného. Mužové oni, jichž srdce vřele tlouklo pro národ a vlast, viděli kolem sebe čirou tmavou noc, do níž nezašlehal nejmenší paprsek naděje.

Národ zdál se pohroužen bytí v tupost úplně netečnou, z níž nemohli nadíti se, že by dovedli vykřesati jiskru nového života. Měsíc, oněsť se to, se na českých vyplní se týž osud, jaký stihl Slované polabské, irské Kelty a francouzské Basky. Tato však netečnost nebyla nic jiného nežli resignace zoufalství, a na jejím dně dřímalo nejasné vědomí hlubokého úpadku — zárodek to pozdějšího tak valného zmohutnění národního ducha. Toto vědomí i v době největší poníženosti a zavřízenosti národu Českého zde onde slabě na světlo vystupovalo co podstatná, ač pouze trpná známka pověstné životní síly jeho, ovšem jen v podobě přiměřené jeho úpadku — co stesk na opovržnost češtiny a na panování Němců. Takovéto nářky obsahovaly v sobě mlčky upomínku, že *tak jindy nebývalo*, že nebývala jindy čeština opovržena, že nebýval před časy Němec pánem. A tato upomínka se nacházela u lidí nejnižších tříd, nemajících jiné vědomosti o dějinách své vlasti, kromě z legend o svatě Lidmíle a zlé Drahomíře, o svatém Václavu a Vojtěchu, a z nejasných pověstí o Hnsovi, Václavu „Lenivém“ a Žižkovi, z kterýchžto posledních dvou naučen byl lid pokládati Václava za sprostého ožralce, Žižku pak za pravého lidožrouta. Bylať upomínka tato jako umírající nějaká ozvěna z dávných časů, památka někdejší slávy a

I. která vytrativši se již ze živé paměti lidí, žila v skrytém, neuvědomělém jejich citu. Šak ještě něco jiného vyjadřovalo se těmito slovy: vědomí, více méně jasné, že tak *nená být*: že nemá být opovržena, že Němec nemá ani být pánem. Byl to cit, snášené křivdy, a tajná, ale stavu lepším, spravedlivějším, která nacházívala, jeho výrazu, v pořezadle vůbec běžném: „Kdyby lechy svého krále!“ Ukazováno tu na jedinou poká by mohla vyvesti národ z cizí poroby — na *rdvu*. V této prostě, takorůka instinktivně vyslo- ažbě vrcholilo, všeliké přání národu. Jhle, kterak hlavní nynější politická hesla národa, to vlastně od dávna skryta spočívala v nejvinnější trobě, když nevědomky je pěstoval co zárodky bu- h. snah o navrácení práv jemu odňatých. V tom ysvětlení, proč národ Český po svém politickém ení tak jednosvorně kráčil za svými vůdci, neboť yli pouhými tůmočníky jeho vlastních, tak dlouho ch tužeb, jichžto zřejmým vyslovením národ jedním přiveden jest k plnému osvědčení.

2.

Hus a jesuité v paměti lidu. Švec Vitický.

Čím více v obecném lidu českém byla buď zcela la známost dějin domácích anebo zachovala se jen yslně zpotvořených karikaturách nejslavnějších mužů du, tím více překvapiti nás musí ten pozoruhodný, že aspoň jedna historická osoba utkvěla v národu

nepošípena jedovatým slintáním jeho katanů — *Jana Hus*. Nikdy neslyšel jsem hlasy z lidu pronášeti se o něm jinak nežli s největší úctou a útrpností: nikdy neslyšel jsem spláti mu kacířů, leč od kněžů a jejich pomocníků. Samy ty modlářské babičky, jež vodil *Komínček*²⁾ na svatou Horu, a které roku 1819 i vojsku se zprotivily, nechtíce dát odnésti „záračnou“ sochu sv. Jana Nepomuckého od Vunšvic³⁾ vypravovaly o Husevi, kte-

²⁾ *Komínček*, tak zvaný podle řemesla svého, byl zpěvák v letech dvacátých po celé Praze známý, jenž vodil procesí na pouti, každodenně pak u sv. Jakuba večer po požehnání shromažďoval okolo sebe množství lidu k zvláštní pobožnosti, při čemž dostávalo se mu hojných peněz na medlení.

³⁾ „U Vunšvic“ slove dosavad onen dům na Václavském náměstí, v kterém až do roku 1848 se nacházela vojenská strážnice. Tato byla tam zřízena r. 1819 v místnosti někdejší domácnosti kaple rodiny Vunšvic³⁾, ve kteréž nacházela se socha sv. Jana Nepomuckého, pokládaná za záračnou. V oktávě svatého toho konali se tam veřejné pobožnosti, k nimž scházelo se valné množství lidu. Při upravování kaple na vojenskou strážnici musila býti socha ta odstraněna, i ustanoveno ji přenést na Skalku, kde až dosavad na velkém oltáři stojí. Pověst, která se o tom přenesení rozhlásila, pobouřila v nemalé míře mysl nábožného lidu, který proti tomu silně se jal reptati. Aby předešla možné výtržnosti, ustanovila úřednická blahomoudrost, že přenesení to má se státi v noci, což však nábožné duše ještě více popudilo, tak že té noci (bylo to v letě, tuším v srpnu) byl na Koňském trhu náramný sběr lidu, který bydlícímu u Vunšvic místopurkmistru okna vytloukl a zamýšlenému odněšení sochy násilně zprotiviti se hrozil. Vyslání proti výtržníkům hulání zahrnutí jsou kamením na ně házéním, a taprv četnější moci vojenské podařilo se Koňský trh od lidu vyprázdniti, což tenkrát za doby absolutistické dalo se ještě bez střelení. Socha sv. Jana byla pak bez překážky na Skalku odněšena, ale vojsko zůstalo po celou noc na ulicích až do devíti hodin ráno.

muž, enostný a nábožný, přede vším pak výborný, který, dokud končil proti nešlechtem, starých, docházel pochvaly u svých duchovních bratrů, le však začal kárati též nepravosti kněží, vzat jest h v nenávisť, obžalován u papeže a nevinně odsouzen ti, a kterak na popravu jda zpíval po cestě ná- pianě a žalmy. — Důkaz to, jak svaté úcty musil českého druhdy požívati národní jeho mačedník, veliké úsilí jezuitské nedovedlo památku jeho po- ani v třídách nejsprostších, úmyslně v zuřivém ekém fanatismu udržovaných.

Ještě pak jedna zpomínka historická dřímala v lidu m, zpomínka to jen mlhavá, neurčitá — *že všeho stí Čech věnně jsou jezuité*. Toto podání udrželo v nejnižších třídách, které ve své neznalosti dájí lauce jak si tu pověst vysvětliti připadaly na vše- s výklady, připisující jezuitám nejroztíčnější dare- š. praktiky — jenom ne tu pravou — z nichž o jedné lme se co o zvláštním kuriosum. Původně mívál prý třináct měsíců — jakož skutečně měsíc do roka oběh okolo země třináctkrát vykoná — až teprv jezuité dli jich dvanáct na velikou škodu všeho lidu služeb- , který bral svůj plat měsíčně a tak najednou hnsá inácton část svého příjmu byl připraven (1)

Jaká ta směsice nevědomosti s nejasným tušením dy! Viděti z toho, že po dvoustoleté práci umorě- telů svých národ Český, ačkoliv přehluboko kleslý, néné přece nebyl ani dokonale odhusitěn, neškuli lazen, a že v něm spočívaly zdravé živly schopné cného vývoje.

Jakož pak při vší daševní zatemnělosti obecného a přece v mysli jeho zachovaly se jednotlivé vzácné

Viskry někdejšího daleko zářícího světa: tak i mezi velkým davem lidu vyskytovaly se jednotlivé osobnosti uvědomělejšího ducha, znající skvělou minulost a truchlící nad nynějším ponížením národa. Byli to s veliké částí samouci, anebo nehodou do vrstev chudiny uvržení lidé lepšího vzdělání, a ti byli výborným kvasem v národu. V živé paměti jest mi z dětství mého jedna taková osoba, švec Vitický, muž vysoké, vážné postavy, jenž bydlel v Jašovecové ulici. Toho času jistý kněz Čapek znova zaváděl zakázané někdy od císaře Josefa pouť na Bílou Horu, kde prý „křesťané zvítězí nad pohaný,“ a ku procesím od něho vedeným shbíhal se lid u velkém množství. Proti tomu statečný švec s velkým rozhorlením vystupoval, dokládaje, kterak Čechové na Bílou Horu nemají chodit se modlit, nýbrž *klát*, a tato jeho slova s povážením opakována byla v širokém kruhu jeho známých, ctících jej co muže poctivého a nad jiné rozšafného.

Tak vypadalo to v první čtvrti tohoto století mezi nižšími třídami našeho národu, které tehdež tvořily jeho jádro, neboť třídy vyšší těžko bylo k němu počítati: šlechta byla tak všeobecně odnárodněná, že řídké jednotlivé výminky na váhu nepadaly; měšťáctvo pak bylo tak nadohlé šosáctvím, že hovic všeobecnému proudu stydělo se za český původ a jazyk svůj, švandrujíce německy až z toho šla hrůza. Z této třídy hlavně rekrutovalo se ono české úřednictvo, které zaplavujíc úřady celého mocnářství germanisovalo v zemích neněmeckých na věčnou hanbu českého jména. Však jsou to titíž národní odřezanci, kteří i ve vlasti byli a jsou nejvydatnější podporou cislajtanského hospodářství.

To byl materiál, z kterého během asi 40 let utvořil se nynější tak vysoce uvědomělý, statečný národ Český.

3. Počátky nové české literatury. Nejeden a Jungmann.

ato velika proměna dala se hlavně za panování Františka, jehož druhá polovice byla nepřetržitou míru, a tím samým příznivá pokojnému vývoji všech živůt kulturních. Počátky obnoveného národního (padají však již do josefinské doby, ve které germační snahy vlády vyvolaly reakci českého jazyka, ož obraně vydávány spisy apologetické, k němuž i nižší třídy národa okázale se hlásily (roku 1793 slevolek šlechticů na znamení šetrnosti k jazyku českému svatba selských v kroji národním, kdež všichni mluvili), a jehož se sami stavové ujímali, žadajíce téměř r. 1790 po smrti císaře Josefa svolaném mezi tím, aby češtině dostalo se zase toho místa, ve kterém, jak měla před tím. Tomu však vyhověno jen tímne založením stolice české na vysokých školách českých, na gymnasiích ale a v hlavních školách státních i dále němčina. Ba nemístná horlivost jednotlivých lidí, kteří se chtěli zalíbiti jednak svým představeným, tak i rodičům — a to nejvíce ve městech — zaváděla ospalitou němčinu i do škol triviálních, seznámující školní mládež způsobem, jak se domýšleli, snadným slovkem bravým, když je nechávali v plném chóru odnáti: „Pau! Frau, svině Sau; Hund pes, Wald les.“ u této značně květko české divadlo v Praze, a zároveň nastal nový ruch literární.

Tyto počátky novočeské literatury byly, což jinak ani býti nemohlo, velmi chatrné. O původní produktivnosti nemohlo s prvopočátku být ani řeči; hlavně se jednalo o to, aby lid zvykal čísti také jiné spisy, než byly „*Nebeský klíč*“, „*Pekelný žaltář*“, „*Jiříkovo vidění*“ a podobné toho druhu, jakými jesuité jej byli zaplavili v náhradu za knihy jemu násilně odňaté a spálené. K tomu konci byl nejlepším prostředek nové vydávání dobrých starých spisů, jako byly Komenakého „*Labyrint světa*“, Prašátův a Vratislavův cestopis a jiné podobné, čímž jasnovitě Faustův *Procházka* získal si nesmírné zásluby. Spisy, tyto sloužily za vzor jazyka a slohu českého, podle kteréhož řídili se překladatelé cizojazyčných spisů (v překládání, a to skoro výhradně jenom z němčiny, záležitosti toho času hlavní činnost literatury české) i také těch několik málo spisovatelů, kteří se odvážili na díla původní, berouce si za příklad sousední, tehdáž kvetoucí literaturu německou, jejíž napodobování jak v prose tak ve verších tehdáž všeobecně opanovalo.

Takovým způsobem vzdělával se k značné dokonalosti sloh prostonárodní, jehož hlavní známky byly srozumitelnost a jazyková správnost, a ten dostačoval na ten čas, kde čtenářstvo české výhradně se musilo hledati v oněch třídách národu, jenž nedospěly dosud k známosti němčiny a tím samým také k žádné vyšší vzdělanosti, které se dosahovalo jenom jejím prostředkem. Pro myšlenkový obor třídy té dostačovala úplně slovní zásoba spisovného jazyka českého z konce 16. a začátku 17. století, jakouž tehdejší spisovatelé výborně uměli vládnouti. Z těch bez odporu neplodnějších a nejrozšířenějších byl starší *Krumpal*, zakladatel dlouho po celých Čechách známé *České expedice*, jak slulo první české knihkupectví, trávící

roku 1834, začal vinnu syna jeho Václava Rozálo.

a tom však stupni české písemnictví zřetelně ne-
čím dále tím více cítila se potřeba povznést je
na vyšších, čehož však nutná podmínka bylo pře-
brání jazyka novým potřebám, pokračem vědy a po-
všeobecné vzdělanosti vzešlým — úloha to velmi
těžká, která byla nebezpečným úskalím snahám ne-
dospělým. Byloť k tomu potřebí důkladné znalosti
jazyka, nejen v pravopisu, nýbrž i etymologické, úplného
znání v jeho duchu, aby z něho nově mohlo býti tvo-
řeno podle přirozených jeho pravidel a tak jazyk sám se
organicky se mohl dále vyvíjati. Studium jazy-
ka, jeho historie, a novým obživěním literatury české pilně
věnovalo, přestavěti, ale vedle důkladných prací Dobrou-
š, Hrozný, Tomeš a jiných některých vyskytovaly se
(ať nemluvíme o nesmyslnostech Pohlavských, který
až do starší, tehdejší již překonané doby) nešťast-
né pokusy, jenž ve své mluvnici podržel dle vzoru německé
o artikul a v cvičebných rozmluvách neostýchal se
létati do spisovné řeči sprostě vonikání. (Těto poslední
ky ostatně prosti nejsou ani mnohem důkladnější
ovatelé oné doby, nežli byl Tham, z nichž ukazují
se na Slováka Čerňanského, který jinak psal slohem
hezkým a vzorným). Nemohlo tedy mezi tehdejšími
převládajícím českým býti ještě náležité vyšší vzdělání
i jazykové, aby bylo dostačovalo k šťastnému řešení
týchto věcí, které vytknuté, která doposavad není v žádoucí
míře své provedena.

Bylať to bez odporu tato obtížnost zdařilého pře-
brání jazyka českého všeobecnému pokroku, která
těžká obmezenější hlavy vedla ku popírání té potřeby

všude a k tvrzení, že „čestná“ Velestávková jest vich dokonalosti, s níž dá se vystáčiti všude a vždy. Tato věta zásada vedla učitel v praxi nešťastně k směšnostem, jakých jmenovitě Jan Nejedlý se dopouštěl, když chtěl se vyhnouti slova *sopka* z ruštiny přijatému nazval hořel ohněm chrlicí *ohněšáčkem*, a v mluvnici své mezi příklady pravil o velrybě, že se žije *slanečky* (vychyboje se jedním polskému *śled*, jednak německému *herynk*).

Že i na druhé straně smělých reformátorů daly se mnohé příležitosti, kdož by chtěl uprati, avšak ten způsob, na který uhořel Jungmann při snaze své přispůsobiti jazyk český v lexikálním i stylistickém ohledu potřebám novější doby — ať průběhem času byl podstatně změněn a opraven — jeví pravou důstojnost a znamenitou ohebnost, i namáčena jím jediná cesta, kterou v té věci bezpečně lze postupovati. Srovnáme-li nynější spisy české se spisy Nejedlého, shledáme mezi oběma ohromnou nevyplněnou mezeru; srovnáme-li je se staršími spisy Jungmannovými, shledáme rozdíl jenom stupňový.

4.

První slabý ruch národní. Objevení nejstarších památek českého písemnictví a jich působení na literaturu. Založení Českého Musea.

Na začátku našeho století nebyla doba čilejšímu se probuzení národního ducha hrubě příznivá, neboť mysl lidu téměř výhradně zaujaty byly tehdejšími válkami, které částečně i české země zasahovaly. Nicméně

tu pěstovala mladou literaturu několika statečných
kteří takřka svůj život jí poświętili. Obor če-
ského byl vždy ještě omezen hlavně na níže
k nimž družila se posud jen ve skromné míře
menší část studentstva, která navštěvovala před-
profesora češtiny na universitě Právské a mimo
ku k vlasti a národu sahla z domáckých dějin, od
resurtného Dobnera píše vzdělaných. Jmenovitě
va kronika byla velmi rozšířena a s oblibou či-
kritické pak a polemické spisy Dobrovského ostřily
ický smysl vzdělanějšího obecnstva.

Ve spisovatelstvu počaly se značnými činnými snahy
než ku kterým dosahovala chápavost větší části
stva, vedle Šenfeldových novin, „Hlasatele“, „Vi-
ých listů“, „Romantosti“, rozličných sbírek básní
chť jmenovitě Fuchmírový a Raketenkranecovy chvali-
vynikaly nad doavadní veršovnícké fabrikáty) a
tých těch překladů všelijakých německých povídek
tovaly se překlady děl, jako Miltonova „Ztraceného
a Youngova „Nočního kvílení“, která patrně pře-
ala obzor obecného čtenářstva českého. Ano Jung-
měl tolik odvahy, dáti se do spisování obšírného
ckého slovníka — podniknutí to ohromné pro je-
livec, na onu pak dobu v pravdě obdivu hodné. Saaha
vatelů tehdejších vůbec čelila k tomu, aby čtenář-
české povznášela k vlastní své výši a je důvěrně
chtávali, což bylo důkazem, že dobře pochopili
úlohu.

Jakkoli však u srovnání s předchozím stoletím stal
yl pokrok znamenitý; neboť nejenom že národ tak
ho v tvrdý sen pohřbený probuzen byl na nově
ivotu, i nový ruch literární svědčil o zdravém a

dětem dnehu jeho: práce desavad. život ten byl vždy jenom neuvědomělým pochoem, a všechny literární snahy české podobaly se více hříšce jednotlivých podivná vy-
cházející z obyčejné libůstky, nežli sebevědomému po-
dání muš v určitém povolání pracujících. Tehdejší
přetavatelé národní literatury, při všem horujícím zápale,
jímž byli nadšení, nevěděli práce, bude-li šliti jejich
skutečně odměněno nějakým odarem, ba sotva troufali
si očekávati žádoucího úspěchu. Proto všechna literární
činnost té doby nese na sobě ráz nesamostatnosti,
mdloby, ostýchavého diletantství.

A skutečně tehdejší okolnosti nepovzbuzovaly k ve-
líkým nadějím. Počet, uvědomělých v národu byl napo-
řád velmi skrovný, a nad to obmezen na kruhy málo
rozhodující; ona jakás takás přízeň, kterou ještě na
konci minulého století prokazovala šlechta jazyku národní-
mu, a hlas sněmu v jeho prospěch se ozývající byly jenom
jako poslední výblesky dohánějícího ohně, a poněkud jen
účinek stavovské oposice proti systému josefinskému.
Během válek hlas sněmu docela umkl, nové pokolení
šlechty úplně bylo zapomeno na staré tradice, čeština
poražovalo za jazyk luzy, i u těch pak, jež byli dosta-
tečně mocni národného jazyka, sáhal aristokratický před-
sudek proti němu tak daleko, že česky mluvili pouze
se služebnictvem svým německy neumějícím, a nanejvýše
ještě česky kleli. A to platilo nejenom snad o některých
bezcharakterných členech toho stavu, nýbrž i jmenovitě
o takových šlechticích, kteří nadáni vyšším duchem
stáli v čele vědeckých snah vlasti své, o niž si získali
zásluhy nesmrtelné. Byrokracie, jejíž vláda se za císaře
Františka vždy více a více utvrzovala, byla též naskrze
německá, a původně z pohodlnosti, potom z principu

iva živu národnímu; šoušské pak měšičstvo ná-
do jako vždy těchto příkladů s hůry.

akové byly poměry národnosti a literatury české
okem 1817, i musí každý uznati, že nebyly mi-
utěšené a nedaly předvídati ani onen čitý a světlý
který pojednou nastal v národě následkem dvoe-
j. voleznamenitých událostí, neřku-li všeobecné bu-
prebuzení národu. Kdyby jmenovitě v kruzích
metch bylo bývalo nějakého jen vzdáleného tako-
tušení, jak snadno mohl být udušen všecken ten
ní ruch prostředky ovšem mnohem skrovnějšími,
aké za našich dnů se vynakládají na udušení národ-
sebevědomí, vzrostlého arcitě již v nepřeměnitelného
Tak, jak tehdejší věci stály, podivuhodná vytrvalost,
i jevíti čelín spisovatelé čelín té doby, zdála se jim
n v trudnějších chvílích býti asi tím marným a ne-
ým, ale proto přece neustávali v horlivosti své — a
s potomstvo, sklízějící ovoce jejich prací, žehná je-
památkce.

Ony dvě události, které tak mocně působily na
j národního ducha, byly: objevení nejstarších písem-
památek českých, *rukopisů Kralodvorského a*
rohorského (Libušina soudu), a založení vlastene-
o *Musea Českého*. Odtud počíná nová epocha v li-
ře české.

V obou jmenovaných rukopisech představoval se
netušený dosavad obraz ryze slovanské kultury
světa našeho, jímž nerůstalo nepohnuto žádné srdce
é, ano povznešeno se cítilo každé zvýšenou hrdostí
dní. Byli to zvukové čarovní, ale nám povědomí,
to hlas z dáli, ale přece blízký citu našemu —
t tu „srdce k srdci“. Věru, neposlední a ne nej-

slabší, dělná, prarost, rukopis, Kralodvorského a Zelene-
horského jest, mohutná síla, jakým dotýká se všech
středů, citů, národního, které, najednou zachvěly se ve
stejném drkotání, překypujícího sebevědomí. Žádný fa-
sikátor zřejmě, nebyl, by dovedl, uhodit, a tak pravý tón,
aby lyzhnul všeobecnou ošvěnu v srdcích národa, svého
ještě docela neodcizených. Národ, jaký vystupuje v těchto
neocenitelných památkách našeho písemnictví, jest národ
hodný svrchované úcty, národ pak ten jest *národ Český*,
ovšem ne v nynější své poníženosti, nýbrž v někdejší
své slávě. Ty podobnosti však mezi časy, dávnými a
nynějšími, jaké se tu jeví, při všech rozdílech časových,
ta podobnost úloha Čechů, odrážet od sebe cizí útoky,
hájit národnost svou, proti zahubným živlům cizím, býti
neustále na stráži proti „sousedům Němcům“, to vše
spůsobilo jakosi solidárnost národních snah nynějších
a nejdávnějších, probuzený národověc uznával za svou
povinnost svou, pokračovati v boji od jeho předků za-
čatém pod stejným heslem obhájení samostatnosti ná-
rodní. Kdo neví, jak elektrický účinek měla na teh-
dejší mládež českou báseň o Záböji, v níž líčena poroba
národa, jenž „přijde cizí úsilao v dědinu a cizími
slovy zapovídá“, pak jare povstání jeho a konečné vy-
puštění cizích vrahů; jak mocně působilo, po celém téměř
tisíciletí na vzdálené potomstvo hrdé naučení Ratibora
od hro Krkonoší: „Nechvalno nám v Němcích jiskat
pravdu“: ten nedovede úplné ocenění důležitost těchto
starožitných literárních památek našich, neboť ten pře-
vrat, jaký spůsobily v básnictví českém, a který obyčejně
výhradně bývá na úvala brán od našich literárních hi-
storiků, nebyl jediný následek jejich objevení. Nepod-
ceňnice, oprašný vliv, jaký toto mělo na literaturu,

a, zejména do první řady společné společnosti a tečení
ho, náruživosti a pohrbení k vyřešení záležitostí
a nadatelových práv národních. A v tom ohledu
lze tvrdit, že objevení rukopisu Kralovického
ešitost nejenom literární, nýbrž i politickou. To
tak i na literaturu samu mělo objevení těchto
památek působení ohromné. Jímž stal se v ní
ze směru vyššímu, ideálnějšímu. Tyto básně netu-
řasy a přirozené nálečtilé prostoty nejenom roz-
mladé mysli k následování, čímž mladá poetická
ou vyzvala se, z pouti udměřeného klínání, ale vzorů
rých, obracelo zření k velikolepým, vytvářím star-
bych národních, ony měly též, nemalý účinek na
všech objevením, jednak nesmálných, prvé staroče-
přesných slov, jednak i různých forem gramatických
taktických. Treba i následování nových těchto
vydalo se někdy nejasně, až i směšně (na př.
govn: *Cudná výnos truchlosterný z města quaka
mku smrtu*), v celku měly z toho literatura a
nesmírající zisk, vedeny jsouce na novou dráhu
tatoého vývoje. Umožněným takto snahám nastal
mlý sloh, zlaté duby, jež byl pozadu zůstal na
ročným pokrokem časovým, i daly se s počátku jen
avé, ale čím dále tím smělejší a zdárnější pokusy
ořeni slohu potřebám doby přiměřenějšího, *moder-*
při čemž obracován pilný zřetel k nářečím jino-
iským.

Druhá vedlejší událost pro rozvoj národního
bylo založení *vlastníhoho Musea v Praze* kerli-
dvoa vynikajících šlechticů českých, hrabst Kašpara
berka a Františka Kolowrata *Libšteinského*, na
as nejvyššího purkrabí. Zbytečné bylo by zde št-

řídí se o způsobu, jakým vyvolán do života tento v pravdě národní ústav, a o vysokých zásluhách, jaké si o něj a tím samým o celý národ vydobyl onino dva šlechtici vlastimillové; věci ty jsou známy a pojednáno o nich obšírně na jiných místech. Zde ukáží třeba jenom na té znamenitou okolnost, že založením Českého Musea utvořeno dávno žádoucí středisko veškerých národních snah, k němuž celý národ obrátil zření své a odkud jako z nějakého ohniska vycházely oplodňující paprsky na všechny strany.

Vlastně byl ústav ten čistě vědecký, a název jeho „vlastenské Museum“ oprávněn jen tím, že činnost ústavu hlavně a především jiným měla zřetel k domácí vědě a k tomu co se vztahovalo na půdu a historii českou: avšak nemohlo býti bez toho, aby s intersem třeba výhradně jen vědeckého, když ustavičně obracen jest na předměty domácí, nevyvinul se dosti brzo speciální interes pro vše domácí vůbec, odkudž není daleko k citu vlastenskému a odtud k uvědomění národnímu. Tak působilo Museum nepřímo i ke probuzování a šíření tohoto, tak i samy ony živly národnosti české málo přiznivé, bez kterých se s počátku Museum obejít nemohlo, bezděky a dosti nevrle přispívaly ku probuzování se ducha národního. Ti pak již probuzení, kteří úplně chápali velikou důležitost ústavu takového, jakým bylo nově založené Museum, všemožně snažili se získati mu účastenství obecnatva, a snaha jejich nebyla marná. Do Musea co do společného skladiště snášel národ své nejdrahocennější poklady, schůzky společnosti musejní jakož i bohaté sbírky Musea staly se shromážděním vlastenských učenců, jichž častěji spolu obcování, tím velice usnadněné, budilo a rodilo myšlenky dávající pod-

novým podnikům, a - zároveň s dobrým zdarem rostla chuť i odvaha k dalším.

Jak záměry a účely ruchu národního pňuly se vždy a jednalo-li se prvním obnovitelům literatury čes- pouhé zachování jazyka co drahé památky po ch otcích zděděné: nyní uvědomělost národní, pů- m často zmíněných památek starého písemnictví íá, a k tomu vládnoucí tak mocným orgánem, ja- bylo Museum, nespokojovala se více smutným úko- ryšnoriti ještě naposled domnělou mrtvolu určenou uložení do hrobky, nýbrž odvažovala se na křísení nrtvoly k životu novému, usilovala o zachování lo národu co takového.

Tím vstoupilo hnutí národní do nové fáse.

5.

Bídny stav škol. Čeština na gymnasiích.

Měl-li národ probuzen býti k samostatnému životu, čila k tomu činnost pouze literární, neboť ta, měla-li česna býti, předpokládala vždy půdu již tak dalece avenou, aby v obecnstvu byla chuť ke čtení. Tato při všem pokroku národního ducha nebyla ještě v té rozšířena, aby literatura samojediná byla mohla tak mocný účinek. Bylo potřebí působiti přímo a rostředně na mysl lidu, a tu otvíraly se dvě cesty: *ovádí mládeže a agitace mezi dospělými*. Obě tyto y nastoupeny jsou zároveň.

V první řadě úsilovných snah tehdejších vlastenců *otázka školní*, při níž jednalo se o to, aby školy

nižší byly odněmčeny, do vyšších pak češtině alespoň co předmětu vyučování přístup zjednan. Při té příležitosti nebude od místa, pověděti několik slov o stavu tehdejších škol v Rakousku vůbec a v Čechách zvláště.

Jako všechna odvětví zeměsprávy v Rakousku, tak jmenovitě i školství trpělo odvěkým šlendriánem, a možná bez přehánění říci, že člověk, který s nejlepším prospěchem prošel všechny veřejné školy v Rakousku od nejnižší až do nejvyšší, nenaučil-li se krom toho něčemu z vlastní píle, byl, co se týče těch věcí, jaké nyní počítáme ku požadavkům všeobecné vzdělanosti, úplným nevědomcem.

Ve školách elementárních naučily se děti vedle katechismu, jež musily nazpamět odříkávati, z nouze číst, psát a počítat (tak zvané 4 species); o jiných vědomostech bídne placený učitel, který k výživě své odkázán byl vedle školy na šumaření, sám ničeho nevěděl, neřkuli aby žákům byl o nich něco pověděti mohl. Ten pak prospěch, jakého elementární školy poskytovaly, měla z nich v Čechách jenom mládež vesnická, neboť jedině na vsi byl ve škole jazyk český vyučovacím a učilo se českému čtení a psaní; ve městských byla na větším díle v triviálních školách zavedena němčina, t. j. třeba učitel musil mluvit s dětmi česky, poněvadž tyto jinak neuměly, učil je nicméně z německých slabikářů a lesebuchů čísti a německé diktando psáti, čehož přirozený následek byl ten, že dítě z takové školy vyšlé umělo česky mluvit a německy číst, ale neumělo ani česky číst ani německy mluvit. I katechismus musily se na těchto školách děti učit nazpamět německy, ač mu ani slova nerozuměly. Proti této poslední nešvare hlavně čelilo horlení vlastenců, kterým by se na vyšších místech bylo

pokládalo, kdyby se byli zasazovali o počestění
interesu národní osvěty; proti tomu však nic na-
se nemohlo, když si brali za pláštík péči o ve-
bezpečnost, přimlouvající se o důkladnější vymo-
řboženskou, aby z nedostatku jeho nebylo v zemi
lodějí a nešířila se mravní zkáza a zpousta.

ak zvané normální a hlavní školy byly beze vši
ty všude německé, ba nepřijímáno do nich ani
ěmecky ještě neumějících, což jmenovitě v Praze
zachovávalo. V prvních třech třídách vyučovalo

vedle náboženství jenom německé mluvnici, ně-
m písemnostem (schriftliche Aufsätze), krasopisu
ům (až do „reguladetri“); o jiných věcných vědo-
ch nebylo ani řeči. Jenom „lesebuchy“ obsahovaly
ě chudičké vyňatky z přírodnictví, zeměpisu a hi-

bez pořádku a metody. Na příklad, jak se
to lesebuchách popularisovalo, uvádím z jednoho
ující místo: „Der römische Bürgermeister Cicero
einem Sohne, welcher in Athen studierte, folgende
a.“ Mezi těmito naučeními opatrného pana purk-

Cicerona bylo také jedno: „Ueber das Liegen
ische.“ — Z třetí třídy těchto škol přestupovalo
gymnasia. Čtvrtá třída, která měla dva ročníky,

ovala naši nynější nižší reálku, a mimo další zdo-
ování v němčině učeno tam také kreslení, algebre,
etii, počátkům stavitelství a něco zeměpisu. O při-
dě nebylo také zde ani stopy. Z druhého ročníka
třídy přestupovalo se na ústav polytechnický.

Gymnasia, nazývaná jinak i školami „latinskými“
zdíl od „německých“ t. hlavních, též o nic lépe
a opatřena. Až do r. 1816 asi byl pro každý
čet zvláštní učitel, což potom změněno v ten spů-

sob, že ustanovení učitelové třídní, kteří v oddělení „gramatikálním“ (nižším gymnasiu) postupovali se svými žáky po čtyry, v oddělení „humanitním“ (vyšším gymnasiu) po dvě léta vždy výše, zavázání jsouce přednášeti ve třídách svých všechny předměty pro ně předepsané, vyjma jediné náboženství, pro něž byl na gymnasiu zvláštní profesor. Zároveň zavedeny nové učební knihy, a z předmětů vyučovacích dán výhost přírodnictví, které před tím bylo přednášeno dle dvou hubených knížeček, zvaných „Naturlehre“ a „Naturgeschichte“.

Hlavním předmětem na gymnasiích byla latina, které věnováno bylo nejvíce hodin týdně a v níž také žáci poměrně nejlepšího prospěchu docházeli. Z druhých předmětů přednášelo se náboženství, obzvláště v gramatikálních třídách, způsobem tak abstraktním, že se musilo každému odporným státi, nutíc k doslovnému ducha umrtvujícímu memorování. Z matematiky předepsáno bylo pro třídy gramatikální opakování toho, co žáci již uměli z hlavní školy, a bylo veliké štěstí, že to již uměli, neboť ze školní knihy, sepsané nad míru učeně a úsečně, byli by se tomu nenaučili. Teprve v třídách humanitních přednášela se algebra, a to dle knihy latinské. Učební kniha zeměpisu předepsaná pro první třídu gramatikální, tak zvanou „parvu“, obsahovala mathematickou a fysikální geografii, vědy to 9- a 10letým hochům, kteří nepřinesli k tomu nejmenší přípravy, nad míru těžko přístupné, tak že vyučování jim bylo pravé mučení, jak pro učitele tak pro žáky. Z dějepisu předepsán byl pro druhou třídu gramatikální, „principii“, dějepis Čech. Speciální zeměpis a dějiny středního a nového věku rozděleny byly na ostatní gramatikální a první humanitní třídu, „poesii“ zvanou, načež teprva ve druhé třídě hu-

al, „rhetorice“, následoval starý zeměpis a dějepis. ivnou nesrovnalostí při tom bylo, že římské starosti, bezě vší souvislosti se římskými dějinami, předy byly již v třetí třídě gramatikální. V oddělení itním nastoupilo místo mluvnic latinské a řecké klasiků, k němuž přišla ještě německá a latinská nost.

Že v takovém učebním plánu nebylo ani systému uslednosti, jest na biledni.

O jedné z předepsaných učebních knih třeba se tě zmíniti. Byla to „Geschichte Böhmens“, spisek ůj čas velmi dobrý a tuším práce Cornovova (?). kniha, zvláště kde byl učitel jen poněkud probunárodovec a uměl živým slovem napomáhati, působna českou mládež velmi roznětlivě. Já na akadem gymnasiiu Pražském měl jsem profesora kovaného ce, ale dobrého člověka, jakéhosi Ottenbergera, který l dříve učitelem zeměpisu a dějepis, nyní pak čbupřinucen byl přednášeti všechny předměty ve své . Z těch arcí rozuměl nejlépe těm, kterým dříve výhradně vyučoval, také s latinou to ještě šlo sne- ně, ale o mathematice a řečtině věděl ubohý Otten- per tolik jako nic. Následek toho byl, že se přede- rého rozdělení hodin nadržel, nýbrž přednášel střídavě latinu a zeměpis neb dějepis. Na mathematicu a inu došlo vždy teprv až v nejposlednější době před áškami, však ani tenkrát nebylo žádné přednášky, rž pan profesor pouze nám naznačil, jak daleko se ae pro toto púiletí učit. Dle toho také odbývaly se usky z těch předmětů, a jak asi těžké byly, toho na lad uvádím svou zkoušku z řečtiny za první semestr

třetí gramatikální třídy. Dostal jsem totiž jedinou otázku: „Jaká je to (Σ) písmena?“ a odpověď: „sigma“ měl jsem prvníčku jak by ji vyloupl, k nemalé své mrzutosti, neboť o něco více jsem přece věděl.

Ale pravou rozkoší pro nás byly jeho přednášky zeměpisné a dějepisné, a to jmenovitě v principii. Pro třídu tu předepsán byl zeměpis Rakouského mocnářství, a zmíněný svrchu Cornovův dějepis Čech. Poněvadž na tolik přednášek, jaké profesor Ottenberger mívá o těchto dvou předmětech (předepsány byly pro ně jenom dvě hodiny týdně), text školních knih nikterak nevystačoval, musil pan profesor přičiňovati ze svého: vypravoval nám s velikou oblibou o svých feriálních cestách po arciknížectví Rakouském, kde hlavně navštěvoval bohaté kláštery, v nichž panovalo neobmezené hostinství, zpomínaje s tajnou touhou na dobré časy, jaké tam mívá. S menším zálibením přednášel nám historii českou, jednotlivé partie šíře vykládaje a zvláště při skvělejších děle prodlévaje, i probudil tak ve mnohém mladém srdci první problesk lásky k vlasti a národu. Ó jak rádi jsme se ponořovali do zpomínek na dávnou slávu statečných Čechů, jak trpce želeli jsme ztracené samostatnosti své vlasti, jak dětské plány vymýšleli jsme v blouznivosti vlastenského zápalu k jejímu osvobození! A tak jako tu dále se zajisté i na jiných gymnasiích, i bylať kniha Cornovova neposledním faktorem u probuzování ducha národního v české mládeži. Ale neměla mít dlouhého panování. Brzo větřeno cosi, a zavedena (tuším r. 1824) nová učební kniha „Oesterreichische Staatsgeschichte“, v níž dějpisu jednotlivých částí říše vykázáno místo jen podřízené a jednáno o nich jen velmi povrchně a bez souvislosti.

jedné věci musíme se tuto blíže zmíniti, poně-
st pro Rakousko charakteristická.

kračovati na gymnasiích u vyučování němčině
se býti potřebí, poněvadž se — mylně — za-
o, že každý do latinských škol vstupující žák
hlavní školy náležitě býti v ní utvrzen. Jináče
„druhým zemským jazykem“, s češtinou. Na
školách se jí nikde nevyučovalo, a přece ne-
se neuznati toho potřeba, aby lidé, vstupující po-
ných studiích do různého povolání praktického
uměli s lidem, s nímž se jim bylo stýkati, mlu-
vorně jeho jazykem, který nad to s větší částí
jejich vlastní mateřskou řečí. Proto čas od času
vala se z Vídně nařízení direktoriátu gymnasiál-
v Čechách dávaná, aby se na gymnasiích vyučo-
českému jazyku. Ale s těmito nařízeními bylo to
a tak, jako za naší doby s prohlášenou rovnoprá-
í jazykovou u soudů: jako ministerstvo Giskra-Herbst
mnělo přiměřeně změnití jednacích řád nejvyššího
u, tak tehdejší studienhofkomise zapomněla jmeno-
potřebné učitele češtiny na gymnasiích a určiti jim
K tomu ke všemu byl tehdejší gymnasiální ředitel
echách, Pražský kanovník Pöllner⁴⁾, rozhodný ne-

⁴⁾ Tento Pöllner byl úhlavným trýznitelem Jungman-
ým, kdykoliv tento učinil nějaký slabý pokus, vyhověti na-
demickému gymnasiu vládním nařízením strany českého ja-
a; důtklivého pokárání za to dostalo se mu při následující
ležitosti. Když r. 1839 Jungmann obdařen jest od císaře
rardinanda za své literární zásluhy řádem Leopoldovým, dá-
a mu ke cti od jeho kolegů slavná hostina, ku které po-
in také Pöllner. Veselost hodovníků dosáhla značného
upně, an tu profesor náboženství Pösel, maltezák, Němec,

přítel všeho co bylo české, a z toho dá se snadno souditi, jak asi zmíněná nařízení byla vykonávána. Zadarmo je smrt, i záleželo tedy na pouhé obětavosti jednotlivých k tomu způsobných profesorů na gymnasiích, chtějí-li z ochoty věnovati češtině několik mimořádných hodin, nedbajíce na to, že tím popudí proti sobě ředitele. Že se tedy velmi málo dělo, uvěří každý. Ale přece přicházely čas od času s hůry dotazy na direktoriát, jak dalece vyučování češtině na gymnasiích prospívá. Pan ředitel rozeslal takovýto dotaz jednoduše prefektům 22 tehdejších gymnasií v Čechách, aby se vyjádřili, co se v té věci na jich ústavě stalo. Kterak vypadaly takové zprávy prefektů, o tom dostalo se mi příkladu, když jistý prefekt, proslavený to vlastenec a spisovatel, dal mně ku přečtení své vyjádření. Jakého tu bylo na několika arších vytáčení a okolkování, aby jednak nepohněval ředitele lži, že skutečně se něco stalo, jednak zase aby se nepřiznal vládě, že se nestalo nic! Byla to písemnost velepamátná, která by byla zasluhovala být zachována potomstvu.

ale muž poctivý a spravedlivý, rozjařen vínem, jal se chválit a vynášeti vlastenecké působení Jungmannovo, při tom ale také ostře vytýkati Pöllnerovi jeho odpor proti němu. Končil pak těmito slovy: „Und was ist die Folge davon? Unser allverehrter Collega ist von der Regierung mit Verleihung des Leopoldordens ausgezeichnet worden, und Sie — haben ein D—k davon.“

Pražská universita. Jandera, Klar Bořivoj Presl, Jakub Beer. Studentské výtržnosti r. 1824. Stolicе státního práva českého.

Z gymnasia vstoupilo se do tak zvané „filosofie“, propravy to k vlastním studiím chlebovým. Tam se mělo dovršit vzdělání mladíka z gymnasia vyššího; co na tomto promeškáno, mělo býti zde vynahrazeno. Předměty vyučovací byly: náboženství, filosofie, matematika, fysika, filologie latinská a řecká, přírodopis a všeobecný dějepis, rozdělené na dva roční běhy (až asi do roku 1820 bývaly tři roční běhy). V jaké míře kde (filosofická učiliště byla v Čechách kromě Prahy ještě v Budějovicích, v Plzni, v Litomyšli a v Mostě) účelu naznačenému vyhovováno bylo, záleželo hlavně na silách vyučovacích. V Praze alespoň nebyla „filosofie“ nic jiného nežli ústav, ve kterém mladíci přísné gymnasiální kázně zproštění, dříve nežli vstoupí do praktických studií svého budoucího povolání, měli se vybouřiti a vyvztekat.

Veliká vada učebního plánu byla, že právě ty dva předměty, které jsou nejhlavnějšími faktory vyššího vzdělání, přírodopis a dějepis, byly obligátní jenom pro studenty od školního platu osvobozené, čímž zlehčována jich důležitost, nad to pak mladíkům zámožnějším udělováno privilegium nevědomosti.

Náboženství bylo za nezapomenutého Bolzana ovšem vzdělávacelným, avšak po odstranění výtečného toho muže stali se nástupci jeho lidé, kterými pro neschopnost anebo jesuitský zelotismus jenom v lehkost dáváno. Ne-

zřídka stávalo se, že co profesor náboženství ve své přednášce tvrdil, profesor filosofie v nejbližší své hodině vyvracel.

Mathematiku přednášel Jandera tak důkladně, že v běhu jednoho roku, jenž tomu předmětu věnován byl, nikdy s ním hotov býti nemohl. Ostatně byl profesor tento, vyhlášený za pedanta, muž vysoce spravedlivý, a uměl si vymáhati úctu od svých posluchačů. Profesor fysiky Halaška byl nevědomec, který sice sepsal školní knihu ve 3 dílech, avšak ani sám podle ní přednášeti nedovedl. Při něm považována fysika více za hračku (pro experimenty, které se konávaly) nežli za vědu.

Klasickou filologii přednášel Klar, muž nevědného vzdělání, který by byl na studentstvo mohl mocně působiti, ale známá jeho úplnost zbavovala jej vši vážnosti, k čemuž přistupovala i zakrnělá postava hrbatého mužíka, což obě činilo jej terčem nejsprostších urážek rozpustilé mládeže. „Bubnovati“, totiž dupati a holemi o zem tlouci při Klarových přednáškách byl tradiční obyčej každé „logiky“ (tak zval se první ročník filosofických studií, druhý slul „fysikon“). Představme sobě 400—500 bujných mladíků, 16- až 20letých, kterým ponejprv dovoleno hole nosit, kouřit a veřejné hostince navštěvovat, a kteří od profesorů oslovováni byli titulem „pane“ (na venkovských gymnasiích leckterý profesor dovoľoval si gymnasistům ještě tykat ano i za uší je tahat), pospolu do veliké síně vecpaných, a pochopíme, že bylo nesnadnou úlohou pro profesora, udržeti své posluchactvo při náležitém tichu a napjaté pozornosti. Což teprv profesor, který sám v lehkost se dával a jehož směšné posunky, kdykoliv opravdově se rozzlobil anebo jen rozzlobeným se stavěl, jen ještě

k větší veselosti povzbuzovaly! Rozumí se, že jeho přednáškám vyhýbalo se solidnější studentstvo, poněvadž při takových okolnostech nemělo z nich žádného prospěchu, a tak zbývali jenom svévolnější a nezbednější, kterých však bylo vždy dosti, aby tropili právě pekelný hřmot.

Profesury přírodopisu a dějepisu měly důležitost jen podřízenou, a studentstvo chovalo se velmi nedbale k těm předmětům, jimž ani učební plán sám nepřikládal stejné důležitosti s ostatními. Ano Karel Bořivoj Presl, profesor přírodopisu, ustanovený brzy po roce 1830, stal se v jisté míře pro své pedantství a svou neomalenost nástupcem Klarovým co terč studentské rozpustilosti.

V přednáškách ostatních profesorů chovalo se posluchactvo arciť slušněji, ano při oblíbenějších dost tiše a pozorně; avšak cítilo-li se se strany profesorovy něčím uraženo anebo nemile dotknuto, neopomítelo dávat na jevo nevrlost svou „bubnováním“. Nejpokojněji chovali se studenti při profesorovi náboženství Beerovi (později generálu velmistru křižovnickému), jenž uměl obě dodávati přísným a vážným chováním nad jiné větší autority. Ten člověk, jenž ostatně byl kovaný Němec a nenávislník Čechů, jakým se také osvědčil poslední době života svého na sněmě českém, vykládal nám tajemství víry způsobem někdy až příliš názorým, přirovnávaje na př. nezrušitelné znamení, jakého nás nabývá působením některých svátostí, k tajné známce a bankovkách; nebo věčnost pekelných trestů líče brazně v podobenství velikého, v tmavém prostoru zařezaného kyvadla, které bez ustání uprostřed děsného cha hučí příšerně „immer — nimmer, immer — nimmer“. Takové a podobné věci poslouchali jsme ještě

trpělivě, myslíce si při tom svůj díl; ale jednou přece profesor Beer přecenil trpělivost naši, neostýchaje se tvrditi, že Hus odsouzen byl zcela správně *dle staro-českého práva*. To bylo příliš mnohé pro nás, i odpovíděli jsme mu jednohlasně tak hřmotným „bubnováním“, že tím neobvyklým výjevem překvapen a zděšen všecek se zarazil, neboť stalo prý se mu to ponejprv za jeho profesorování.

Tentýž profesor Beer trestal studenty, kteří v době založení Matice České sbírali mezi spolužáky svými příspěvky na vlastenecký ten fond, první třídou z mravů.

Volných předmětů přednášeno bylo na filosofické fakultě jenom po skrovnu. K nim náležela i čeština, které však profesor Nejedlý nedělal mnoho cti. Považoval ji za dobrý prostředek zvýšení svých příjmů (prodáváním svých mluvnic, a jak tomu chtěli zlí jazykové, i vysvědčení), a nebyl nikterak způsoben, kathedře té osobní zásluhou dodatí nějakého lesku. Dokonce po nešťastném boji svém za y, ve kterém se dal zavést až k sprostému udavactví na Jungmanna, ztratil poslední zbytek vážnosti. Nejoblíbenější z předmětů volných byla v letech třicátých aesthetika, již přednášel tehdaž profesor Müller, mívaje četné a vybrané auditorium i z kruhů nestudentských.

Studentský život „Pražských filosofů“ byl — ovšem jen poněkud — podoben buršáckému živobytí studentů na německých universitách (který se vši neplechou svou uveden k nám teprv za konstituční éry Rakouska co vzácný kvítek vzorné kultury německé). Tolik jisto jest, že z Pražských studentů byli „filosofové“ nejzhýralejší: pítky, odvážné hry a jiné prostopášnosti byly v jisté době na denním pořádku; nezřídka přibázely se i pra-

nice, jakož jmenovitě stalo se roku 1824, že množství studentů, nejvíce „filosofů“, pro opakované hospodské výtržnosti s tovaryši řemeslnickými, na výslovný rozkaz císaře Františka, který toho roku Prahu navštívil a divadle si Štěpánkova „Čecha a Němce“ zahrátí dal, a trest odvedeno jest k vojsku. Později se poměry tyto valně zlepšily, a to ne bez mravního působení zmárajícího se ducha vlasteneckého, o čemž promluvíme ozději.

O ostatních fakultách zbývá nám málo říci. V theologickém semináři vládl duch na všecken způsob liberálnější nežli za našich dob, jmenovitě po zavedení konordátu. Fakulta lékařská nebyla tehdáž ještě dospěla pozdější své slavné pověsti; mnohem výše stálo studium právnické, na němž nad jiné vynikali profesorové Helfert, Schuster, Fischer a Gustav Kopetz. Jakožto *curiosum* budiž tuto podotknuto, že v seznamech předšek na juridické fakultě Pražské po dlouhá léta vedla také stolice *českého státního práva*, o němž v ruce: „Wird vorgetragen“ zaznamenáno bylo: „von nem zu ernennenden Supplenten“.

7.

**nahy vlastenců o reformu škol. Sláma, Vinařický.
České duchovenstvo a učitelstvo.**

Takové zřízení mělo školství české až do r. 1848 z podstatných proměn. Jak viděti, nebyl v něm na rodní živel český brán žádný ohled. Tomuto poslednímu aspoň ve skrovné míře průchod zjednati bylo úče-

lem nejhorlivější snahy přednějších vlastenců. Tužby jejich nenesly se vysoko: chrániti školy vesnické před germanisací, jakou jim hrozila přílišná úřední horlivost jednotlivců, kteří sice beze všeho vyššího pokynutí, ale v dobrém vědomí bezpečnosti co členové všemohoucí burokracie rakouské, na svou pést a odpovědnost šířili němčinu, i do posledních útočišť, kamž ubohá čeština byla se uchýlila, ji vtírajíce; způsobiti, aby se ve školách městských alespoň náboženství přednášelo jazykem národním, na školách pak hlavních a na gymnasiích aby vedle jiných předmětů i jazyku českému bylo vyučováno — to bylo non plus ultra vlastenských jejich přání. Myslíti na úplnou rovnoprávnost obou zemských jazyků ve školách, o kterou ještě nyní musí se vésti tak tuhý boj sotva s polovičním prospěchem, nemohlo za oněch dob napadnouti nikomu — přednost němčiny, jako věc, která se sama sebou rozumí, uznávána byla tehdaž tak všeobecně, že ani nejsmělejší naděje sanguinika netroufala si vystoupiti tak vysoko, aby v nějaké daleké budoucnosti očekávala v tom rozhodný převrat. Jednalof se tehdejšími národovcům jenom o to, aby jazyk český nevyhozen byl docela z vlastního domova, a byt měl v něm trpěn býti jenom co odstrkovaná popelka.

V prvním šiku statných bojovníků za práva národu bylo několik šlechtných kněží, z nichž před jinými sluší jmenovati Vinařického, tehdaž arcibiskupského ceremonáře, Vránu, děkana Mirovického, a Slámu, zámeckého kaplana na Orlíce, později pak faráře v Chrásticích. Mužové tito byli neunavni v hájení práv řeči národní ve školách.

Pamětihodné jest v tom ohledu pojednání Slámovo „O škodách z německého vychování mládeže“ v „Časo-

„dilem pro katolické duchovenstvo“ (1831 a 1832), dilem pro svůj obsah, dilem pro následky, jaké mělo. K jakým prostředkům obrany národnosti české sáhati musili shdáz vlastenečtí spisovatelé, vidno z toho, že Sláma, tento muž neobyčejné osvícenosti, co mocného důvodu proti uvádění němčiny do škol národních dokládá se kolností té, *kterak známosti němčiny stávají se lidu českému přístupnými všeliké nemravné, bezbožné a odvratné spisy německé, státu i církvi nebezpečné.* Orlivě pak přimlouvá se Sláma za vyučování češtině i na školách pro děti německé.

Výtečný tento článek Slámův přeložen byl do polny, kterýžto překlad však vzbudil pozornost gubernia lického, jenž o tom ihned zprávu podalo do Vídně nisterstvu. Z toho nastalo vyšetřování proti redakci asopisu pro katolické duchovenstvo“, kterou dle jména l kanovník Václavíček, v skutku ale Vinařický. Tento áštním dlouhým a dosti ostrým spisem brání časopis ti podezřívání směru jeho, i dovedl toho šťastně, že usnula.

Ještě při dvojí pozdější příležitosti pozdvihl Sláma ného hlasu svého ve prospěch národních škol českých. u 1835 totiž pokoušel se krajský úřad Písecký avádění němčiny také do škol vesnických, proti če- i Sláma se svým přítelem Vránou ozval se rázným testem vládě zemské podaným, ve kterém neostýchal takové poněmčování lidu nazvati politickou vraždou Českým národem páchanou. Když pak roku 1838 ozkazu císařského vyslechnuty měly býti hlasy znalců n opravy triviálních a hlavních škol, sepsal o tom na dlouhý památný spis, který ovšem, jako mnohý

jiný v oné době, žádoucího účinku neměl, jsa jednoduše ad acta položen.

Tak všechny usilovné snahy těchto horlivých národovců o školství minuly se sice s výsledkem pozitivním, avšak měly alespoň účinek negativní ten, že zamezily poněmčování i škol vesnických.

Vůbec musí se vděčně uznati, že žádný stav v Čechách nečítal poměrně tolik vlasteneckých horlivců a podněcovatelů jako stav duchovní. Rekrutovalo se zajiště duchovenstvo české hlavně z oné třídy lidu, která jediné zachovala svou národnost neporušenou, ze stavu selského totiž, jako s druhé strany největší kontingent k úřadům stavělo šosácké měšťanstvo. Selský synek méně snadno se v studiích odcizoval národnosti své nežli synek měšťský, od maličkosti německému žvatlání uvyklý, vstoupiv pak do semináře nalezl tam již jakési ohniisko vlasteneckých snah; neboť mladí bohoslovci, žijící pod řádnou kázní, nebyli z duševní činnosti vytrhováni žádnou příležitostí k hýření, pospolným pak obcováním jarých jinochů, v jednom šlechtetném účelu spojených, vzbuzoval se smysl pro vyšší interesity. K tomu i to přistupovalo, že na jediné theologické fakultě popřáno jazyku národnímu nějakého místečka, totiž v pastorálce, a že jediná theologie měla orgán český v „Čas. pro kat. duch.“, vydávaném od Pražské arcibiskupské konsistoře. Mladý kněz tedy vystupoval ze semináře národně uvědomělý, v duchovní správě pak obcovati mu bylo s lidem mnohem blížeji a důvěrněji nežli v kterémkoliv jiném povolání, pročež také on nejlépe znal a cítil potřeby a tužby jeho, a ve své vlastnosti co jeho duchovní pastýř pokládal za svou povinnost, vedle péče o jeho duševní blaho nejenom ujímati se ho naproti

bezprávi jemu činěnému, nýbrž i uváděti jej na cesty, jimiž by vlastním přičiněním — když odpírali mu pomoci ti, kterým náleželo ji poskytovat — dospěti mohl k zlepšení svého vezdejšího bytla.

Toho lze bylo dosáhnouti jenom větší vzdělaností, a proto byl zřetel vlasteneckých kněží českých obrácen hlavně na vzdělávání lidu, k čemuž když školy ukázaly se býti nepostačitelnými, byl jediný prostředek čtení dobrých knih v jazyku mateřském. A v tom ohledu naše duchovenstvo získalo si nebynouc zasluchy o lid český povzbuzováním jej ke čtení vzdělavatelnému jednak půjčováním mu vlastních knih, jednak zakládáním školních a obecních bibliothék. Tak stalo se duchovenstvo české pravým šířitelem osvěty v národu, pamětlivo povinností svého vznešeného povolání a vstupajíc v šlépěje prvních hlasatelů evangelia mezi národy evropskými. Pochybujeme, že by se podobná chvála v stejné míře a se stejným právem hlásati mohla o současném kněžstvu některého jiného národa. Mnohý duchovní valnou část svého jmění, ba celé jmění své vynakládal na kupování dobrých knih pouze k tomu účelu, aby je půjčoval svým osadníkům. Nezapomenutelný zůstane v tom ohledu zpanilomyslný Kamaryt, exposita v Klokotech, jehož památka dosavad trvá u vděčné paměti Tábořanů. Jiný šlechtík toho stavu, kněz Haníkř, štedrým odkazem stal se zakladatelem literárního ústavu, který měl blahodárný vliv na obecné čtenářstvo české — Dědictví Svatojanského.

Za příkladem duchovenstva kráčelo i statné učitelstvo, které též brzy se zmohlo na zvláštní orgán, „Přítele mládeže“. Učitelstvo závodilo s duchovenstvem

v pořechnané činnosti rozšívání osvěty rozšiřováním knih, a dobrá polovice spisovatelů českých té doby náležela jednomu z obou těchto stavů.

8.

České studentstvo. Slávy dcera. Myšlénka panslavismu. Slovanská vzájemnost. Vlastenectví co živel ušlechťující.

K duchovenstvu a učitelstvu přidružoval se pomalu i třetí živel národního ducha budící — *studentstvo*. Po rukopisech Kralodvorském a Zelenohorském nic v takové míře nepůsobilo na vlastenecké rozvícení mladých srdcí jako Kollárova „Slávy dcera“, vyšla pod tímto názvem ponejprv roku 1824. Až dosavad byly básnické plody novočeské literatury velmi chatrné, samé to následování cizích vzorů, a žádný z nich nevynikal nad prostřednost, jakkoli mezi nimi samými byly relativně rozdíly značné. To však nic nevadilo, aby při úplném nedostatku vší kritiky jeden básník z přátelství nepodkuřoval druhého, jist jsa též vzájemné služby od něho, a tak stalo se, že chudičká literatura naše brzo měla své Anakreony, Horáce, Klopstoky atd., což ale vše bylo jenom holou zdvořilostí beze všeho významu. Charakteristické jest, kterak čmáral Štěpnička, přišed za úředníka do Prahy, představoval se Jungmannovi při návštěvě jemu učiněné: „Já jsem český básník, ale ne takový jako ti druzí, nýbrž takový jako na př. Schiller.“ Samo první vydání básní Čelakovského zaniklo nepovšimnuto v povodni podobných sbírek veršované prosy.

Jak mocný tedy musil býti účinek díla, které, jako „Sláva dcerů“, s vysokou cenou básnickou — prvním azem toho druhu v novčeské literatuře — spojil zápal nejvroucnějšího vlastenectví. Již první vydání, 1821 pod názvem „Básně“ vyšlé, vzbudilo všeobecné nadšení zvláště svým „Předzpěvem“, který vynikne neobyčejnou silou byl svého času v ústech vši proslulé české mládeže. A což teprv rozmnožené vydání, v němž Boha plný pěvec objímá veškerý svět lidský, tu v dojemný žalozpěv vylévaje hoře srdce nad hroby vyplněných a umořených kmenů, tu vystrozraký věstec do budoucnosti pohlížeje slávu lidstva prorokuje Slovanstvu od nynějšího světa nevanému; hned s Danteovským hněvem nové peklo připravuje pro nepřátele Slovanů, hned nebe staví, aby tam tihle jejich uhostil. Od těch dob neopakoval se v našem podobný úkaz tak všeobecného enthuзіazu, jaký vzbuzen byl vše uchvacujícím vzletem mocného génia Kollárova. Nynější střízlivé pokolení nemá zdání, k jaké výši v oněch dobách povznášelo se zvlnivé vytržení vlastenské mládeže české, podnícené Kollárovou „Slávou dcerou“.

Avšak nejenom intensivně sesílen jest nesmrtelným slávkem cit národnosti, nýbrž i extensivně rozšířen na všechny příbuzné kmeny, zahrnuté ve společném názvu Slovanů. Jestliže „Libušin soud“ a „Kralodvorský opis“ pomohly k živějšímu uvědomění specificky české vlastenectví, probudil Kollár svou „Slávu dcerou“ všechny idey Slovanstva, která onomu byla náramnou, cenitelnou posilou. Nebylo-li budoucnosti pro národ v osobní jeho individualnosti, k čemuž arcí v oněch dobách hlubokého ponížení málo se podobalo, měl aspoň

naději zachovati zvláštnost svou slovanskou co člen 80ti-millionového celku. A však i snahy jeho k zachování oné nacházely mocné opory v myšlence, že s nimi sympatizuje celý slovanský svět; ano utvořila se strana, která již tenkrát pohlížela k Rusku jako k přirozenému ochránci všech utištěných národů slovanských a jedinou spásu svou očekávala od budoucí nadvlády v Evropě toho jediného, tehdáž ještě hluboko v absolutismu vězícího slovanského státu. Již tehdáž obíraly se blouznivé myslí ideí veliké slovanské federace, která, jak známo, pěstována byla tajnými spolky, rozšířenými v Rusku jmenovitě mezi vojskem, jimiž způsobeno bylo roku 1825 ono nebezpečné Petrohradské povstání proti caři Mikuláši. Snahy tyto byly v Čechách dobře známy, vzbuzující v povahách sanguinických předčasně, ničím neoprávněné naděje.

A však ke cti zdravého rozumu národu Českého třeba konstatovati, že tato „ruská strana“ mezi vlastenci, jejíž duší byl nebožtík Hanka, byla jen slabá proti veliké většině těch, kteří jedinou spásu národu vyhledávali v něm samém, v jeho statné příčinnosti a vytrvalosti na dráze nastoupené, která vedouc k duševní osvětě musila touto samou vésti také k materiální jeho emancipaci. Proto však tito střízlivější vlastenci nepodceňovali bližší lnutí k ostatním příbuzným národům slovanským, z něhož, ani na stránku politickou nehledě, vždy plynouti musil značný prospěch, alespoň jazyku a literatuře, pročež toho pilni byli, aby se všemožné seznamovali s nářečními a literaturami jin slovanskými.

A prospěch ten skutečně dostavil se: až do nynějška zdomácnělo nejen ve spisovní řeči, nýbrž i v obecné mluvě české veliké množství slov původu jme-

tě polského a ruského, k nemalému obohacení jazyka; seznamování pak se s literaturami ostatních národů působilo mocně na osvěžení původní povahy lidu české, jejížto slovanský ráz stoletým vlivem evropským nemálo byl utrpěl.

Tak provozována jest vzájemnost slovanská od národů českých dlouho před tím, nežli Kollár zvláštním směrem „Uiber die literarische Wechelseitigkeit, der Nationen“ ji v soustavu uvedl. — Samo sebou se rozložilo, že kdokoliv si přiosoboval čestného názvu „vlastenec“, považovati musil za svou povinnost, pěstovati národu při nejmenším jedno nářečí jinოსловanské, s ostatními pak alespoň tak dalece se seznámiti, aby bez veliké újmy mohl spisům v něm sepsaným rozuměti. —

Šíření se smýšlení vlasteneckého mezi mládeží českou mělo ještě jednu stránku, až dosaváde málo všíranou, proto však neméně důležitou a v ohledu kulturně-velezajímavou. Mým *zúšlechťující vliv na mravnost*. Když zajisté, kdo vřelou láskou přilnul k národu svému, cílům světa opovrženému a většinou samým sebou poníženému, učinil tím obětí nemalou, neboť vymknuv se ořka z obecných kolejí, v nichž tehdejší svět se pohyboval, vydával se vědomě útrpnému politování jiných, se připravil býti na to, že lidé po ulicích budou na něj ukazovati prstem co na nějakého podivína, který ná svých pět pohromadě aneb má o kolečko víc, musil láti se naděje v někdejší skvělejší anebo jen schopkem jeho přiměřené postavení v životě, slovem, musil ořka posvětit se věci, již podporovati byl zvolil za svého působení. Vědomí tak veliké oběti musilo náduka, který měl dosti odhodlanosti k podstoupení jí, nádu povznášeti v jeho mysli, neboť cítil se skutečně

na vyšším duševním stanovisku, nežli veliké stádo lidí obyčejných. Tato oprávněná hrdost pobádala jej, aby se v každém ohledu stal hodným takového vyššího mravního postavení; s jině pak strany šlechtnost a vznešenost idey, pro kterou zaujat byl, nedopouštěla, aby kdy uvázl v kalu všedních prostopášností — mysl takového mladíka nesla se v každém ohledu výše. A měl-li platně prospěti vlasti a národu, musil se přičinit, aby se k tomu způsobným učinil, a to přede vším vyhledáváním vyššího vzdělání; neboť to přesvědčení bylo již všeobecné mezi probudilými národovci, že nelze dosáhnouti žádoucího cíle cestou násilnou, než toliko mravním působením kulturního povznesení národu. Konečně, chtěl-li mladý vlastenec, aby národ jeho tak velice ponížený zase k náležité cti byl přiveden, musil k tomu přispěti též příkladem vlastním, protože bedlivě se vystřihaje všeho, co by dobré pověsti jeho mohlo škoditi, pilen byl všemožné správnosti v životě svém, zakládaje sobě nemálo na mravní záchovalosti a počestnosti. Doslovně pravda jest, že nejeden mladík stav se vlastencem zachráněn tím byl od mravní zkázy, a že od té doby, co smýšlení národní se mezi studentstvem zmáhalo, toto i méně zbyřilým se stávalo.

Nelze ovšem tvrditi, že by toto pravidlo nebylo připouštělo výminek, ale těch bylo velmi pořídku, a člověk takový, který pod rouškou vlastenectví tropil jakoukoliv neplechu, považován byl za prašivou ovci a netrpěn v žádné lepší společnosti.

9.

Pospíšil, Špinka, Neureutter, Musejník.

Mezi tím utvořil se byl mimo Prahu zvláštní literární střed v Králově Hradci přičiněním podnikavého tiskaře *Pospíšila*. Byl to nový, svěží ruch v literatuře, první problesknutí samostatného ducha, který ji nikal bujarým životem a podnítil k vydávání vlastního díla. Kolem čilého *Pospíšila* shromáždil se blouček vrých, vydatných sil, mezi nimiž zvláštní účinnivostí dikali Klicpera, Chmela, Ziegler a mnohovelebená ho času Rettigová. Vlastenská horlivost toho kruhu, a v důvěrně přátelském obcování jeden druhého podcoval k pilnému vzdělávání národní role, všickni pak odu šlechetně závodili v blahodějném díle, učinila Hradce ohnisko neobyčejné dosud literární činnosti. Zhotovnost *Pospíšilova*, vytisknouti každý český rukopis, který mu přinešen, povzbuzovala povolane i nepovolane spisování, a brzo zaplaveno bylo české obecnostvo konstantami knih, jichžto veliká většina byla ceny velmi ochybné, ano naprosto chatrné. Ale tehdejší obecnostvo ralo za vděk, a jakož každý, kdo se přiznával ke smý-ení národnímu, pokládal za nevyhnutelné, osvědčiti ji ějakým plodem literárním, ať podařeným nebo nepoda-eným: tak s druhé strany každá sebe nepatrnější kni-ečka česká považována za obohacení literatury, a tím působem vždy dále a dále šířilo se milování jazyka mateřského a národní uvědomění. Byla to šťastná idyla lebráckého vlastenčení, kterouž charakterisovala také nastalá móda, přikládati si ku křestním jmenům i jině,

ryze česká, na mnoze teprv nově vymyšlená. Tak nazval Ziegler Pospíšila pro známou hostinnost jeho Hostivitem, sám pak přijal jméno Liboslav a Magdalena Retigová jméno Dobromila. Za tímto příkladem vyrojila se brzy celá hejna všelijakých —slavů a —mildů, až nevinná ta hračka postrašila i samu vládu, která věřila v tom tajné jakési sbratření dle vzoru a příkladu vlastních karbonářů, což mělo za následek, že přišlo k vyšetřování a ku přísným výsledkům na krajském úřadě Kralohradeckém.

Ze spisovatelů kruhu Kralohradeckého v každém ohledu vynikal nad jiné *Klicpera*, jehož samorostlá až někdy hranatá původnost byla úkazem všeobecnou pozornost vzbuzujícím. Pomalu přiblažovali se k tomu kruhu i vzdálenější síly spisovatelské, jmenovitě z Prahy Čelakovský, Chmelenský, Hanka, až našlo se dosti spolupracovníků k vydávání almanachův, v nichž zastoupeni byli přednější beletristé čeští a kteréž pořádal profesor Chmela.

Pospíšilův příklad povzbudil k následování nakladatele Pražské, kteří počali vyvíjeti zvýšenou činnost; mezi těmi zaujímali první místo vdova Vetterlová (vlastně Špinka, ředitel závodu jejího) a Neurentter. Arciť byla tato činnost obrácena s větší částí na knihy modlitební, pak spisy pro mládež anebo ku potřebám školním sloužící, jakožto nejzjistnější, avšak hlavní věc byla ta, že přibývalo českých knih, tedy také českých čtenářů, a tím samým láska k mateřštině vždy hlouběji vnikala do lidu. Zisk pak ze spisů, dobře sice prodajných ale literárně nepatrných, byl nakladatelům náhradou za oběti, jaké s sebou přinášelo vydávání knih lepšího druhu, ale jen obmezeného čtenářstva nacházejících.

Důleho uznati, že zvýšený literární život let dvacátý byl namnoze následék podnětu od čího Pospšila šejsoho, a jestliže tohoto nakladatelská a přátel spisovatelská činnost měly také některou malichernanebo slabou stránku, leželo to skoro více v počech časových nežli ve všeobecné křehkosti lidské, a ulo přirozeně z daných okolností. Tak mladé Htofe, jako byla tehdejší česká, nelze obejíti se bez jehvých ákazů omluvitelné naivnosti, které pozorovatel ryším stanovisku stojící musí ovšem spatřovati ve le dosti směšném. To však nikoliv neumenšuje velké ahy Pospšilovy, jaké si získal o rozkvět národní atury podnikavostí svou v době, kde nikdo jiný kromě neodvážil se na tak pochybnou spekulaci.

Roku 1827 učiněn v literatuře důležitý krok ku la založením časopisu musejního co vědeckého orgánu sea Českého. Tím skutkem důležitý tento ústav, tak silný ku probuzování a podněcování vlastenských snah, ihl bezprostředně v literaturu samu, tvořiv jakýsi d pro její až dosavad jen ostýchavé vědecké pokusy. dejší veřejné poměry ovšem nebyly ještě takové, aby seum, povinno jsouc obracetí zřetel svůj stejně k oběma odnostem v zemi, bylo mohlo zvoliti si orgán výdně jen český; ano musilo býti považováno za nelou koneci většiny obyvatelstva zemského učiněnou, vedle německého *Monatschriftu* popřáno skrevného stečka i českému čtvrtletníku. Zasluga o to náleží la osvícenému patriarchu národu našeho, Palackému, rý proti malomyslnému domnění Dobrovského a preenta musejního hraběte Kašpara Šternberka, že poslé marně jest mysliti na vzkříšení národu Českého, rozdně se opřev, jmenovitě Dobrovskému ostře domlouvat,

že on, přední muž národa svého, po celý život téměř nic nenapsal a nevydal jazykem českým. „Budeme-li všichni tak se chovati,“ pravil v spravedlivém rozhořlení, „ovšem zahynouti musí náš národ hladem duchovním; jáť aspoň,“ doložil, „kdybych byl třebaš cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povianost bych si pokládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná památka po něm zůstala v dějinách.“ S Palackým souhlasil a jej vřele podporoval šlechtetný, španiloduchý hrabě František Šternberk, a to rozhodlo. *Tam-
tas malis erat*, tak úsilného naléhání bylo potřebí, aby konečně president. Múseu rozhodl se pro pokus, jemuž sám dobrého výsledku netušil.

A hle, důvěra Palackého nezklamala. Časopis německý, jehož redakce taktéž jako českého svěřena jemu, při všem uznání, jakého se mu veřejně dostávalo, nemohl získati si dostatečného obecenstva, ba ani sensační pochvala Götheho, jež Kašpar Šternberk v úzkosti své volal na pomoc, v Berlínských „Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik“ (1830) nemohla mu pomoci na nohy, tak že výbor musejní konečně roku 1831 nucen se vzděl, zastaviti jeho neprospěšné a příliš drahé vydávání. Naproti tomu český čtvrtletník, jehož začátky byly mnohem skrovnější a jemuž v době literárního kvašení zápasiti bylo s nemalými obtížemi, prospíval ponenáhlu vždy více a bez materiální škody Múseu, ano v málo letech stal se orgánem a ohnískem všeho vyššího literárního ruchu. Tím ponejprv zřejmě ukázáno světu, že v Čechách převaha v oboru duchovním nepopíratelně náleží živu slovanakému, národu *Českému*.

Jakož pak všechna zásluha o založení časopisu muzejního náleží Palackému, tak i nepochybná zásluha náka

literaturu opatrným a roztádným jeho vedením po
 sh jedenáct let. Nejenom že jej povznese k výši a
 čistosti právě naznačené, vybrže on i rozhodně přispěl
 stálení nového spisovného jazyka českého, obzvláště
 boru vědy, když stejně se vyhýbaje i ustrnutí sta-
 reč i nerozumnému novotění mnohých opravců, za-
 val mu pokud možná starý ráz, ale zároveň také jej
 působil požadavkům novověkým. Tak stalo se, že
 lusejníku pohlíženo zároveň co ke vzoru dobrého ja-
 i i slohu českého, jež sobě mladší spisovatelé za
 lad brali a z něhož se správně psátí učili. Toho času
 ti každého nového svazku jeho očekáváno v obecné
 s netrpělivostí, a obsah jeho dychtivě pohlcován,
 of v něm pomalu soustředilo se vše, co se jakkoli
 kalo interesů vlasti a národu.

10.

Studentská propaganda. Vlastenci. Čelakovského „Ohlas písní ruských.“

Smýšlení vlastenecké čím dále tím více šířilo se
 i studující mládeží, která valněji nežli kdy před tím
 ala se přihlašovati k národu, vyvíjejíc nadšenou hor-
 ost pro veliké snahy k jeho povznesení. Ze studentů
 li se pravi apoštolové národní myšlenky, kteří e přám-
 ach do všech koutů vlasti se rozptýlíce hlásali k lidu
 iat o vzkříšení jazyka českého, a slovem i skutkem
 dmychovali v prsou dosud neuvědomělých skrytou jiskru
 ky mateřské řeči a budili cit spravedlivé nevole nad
 naslouženým ponižením národu. Oni co nejvýdatněji

podporovali vlastenecké duchovenstvo v rozšiřování českých spisů, a mimo to hlavně společenskými zábahami: výlety k místům památným, ochotnickými divadly, pořádáním věnečků a merend, spojených s deklamacemi, veselými schůzkami zpěváckými i soukromým obcováním působili mocně zvláště na mladší svět a dorůstající nové pokolení. Někdejší sláva a nynější povrženosť národu, povinnost ujmouti se ho a pracovati k novému jeho zvelebení, prostředky k dosažení toho cíle, pokroky národní literatury a blouznivé sny o lepší budoucnosti, to vše, co vlastní jejich nádra naplňovalo smíšenými city bolu a slasti, vířilo do prsou mladých přátel, přistupnějších šlechtěnému hnutí nežli mysl pokolení staršího, naplněná starostmi a sklíčená klopotami života. Jmenovitě obracovány byly takové snahy o získání přeselytů k útlé pleti, která žvaným kazatelům s oblibou naslouchala. Ujalo-li se pak dobré símě v něžném, vnímavém srdci dívky, stala se z ní naděšená horlitelka pro věc, k níž byla přilnula s plnou vřelostí ženského citu. Její zápal a příklad unášel s sebou neodolatelnou mocí i jiné, zvláště mladky ji obletující, ba někdy stávalo se, že taková ohněm vlasteneckým planoucí dívka i vlastní rodinu převrátila a z rodičů před tím lhostejných a netečných učinila příznivce a podporevatele národní věci.

Takové bylo blahodárné působení probudilého studentstva na venkově, a následky jeho počaly se brzy jeviti v čilejším ruchu národním po vší vlasti. Pozoru hodno jest padající v tu dobu zakládání hejných spolků občanských, z nichž mezi prvními sluší jmenovati Společenstvo Poříčský a Radnický, založené ještě před rokem 1820, jeden v Sedlákem, tento Fuchmírem. Spolky tyto vždy v dalších kruzích šířily smýšlení vlastenecké a zálibu

stury, tohoto tehdejšího jediného prostředku ku povznesení ducha národního.

Plodnost literární, jakkoli každým rokem se změnící, neméně dlouho nepřekročila oněch mezí, ve kterých možná bylo předsíati každou novou českou knihu, kající se výhradně nějakého speciálního oboru. A skutečně, kdokoli činil nároky na čestné jméno „vlastence“, šloval za svou povinnost, seznámiti se s každým oním plodem české literatury. Rozumí se samo sebou, osvědčené národní snahy a zájmy, jakých se v literatuře, ovšem v publicistické dotýkáno, dostávaly se takto ve vlastnost všakého čtenářstva českého, hýbajíce myslími h národovců; obor pak interestů těch rozšiřoval se dále, pojímaje v sebe pomalu i zájmy a snahy jiných kmenů slovanských, o nichžto zvláště v časopisech kvány hojné zprávy. Tím způsobem vyvíjela se jaksi slovanská solidárnost smýšlení i cítění, a vše, co hýčlo myslími v severu na Něvě anebo v jihu na dolním saji, nacházelo soucitného ohlasu i na Vltavě.

Možná říci, že tehdejší „vlastenci“ žili v jakési společné atmosféře, z níž ostatní kruhy společenské úplně vyloučeny, a tím vysvětluje se, že, potkali-li se dva ně smýšlející národovci, neznající se doposavad, stálo jedině slovo o vlasteneckých zájmech s té neb oné strany pronešené, aby se ihned poznali co svoji a přilnuli obě důvěrou, jaká ne tak snadno se věnuje na první kání. Zajisté, kolik bylo jednotlivých interestů neb zářů denních v duševním životě národním, tolik bylo el, jimiž mezi sebou se poznávali vlastenci, a kdo měl tohoto klíče, byl ve společnosti národních zasvěcenců úplným cizincem. Všichni pak vlastenci považovali mezi sebou za jednu rodinu, hověti jsouce jeden dru-

hodu v poměti i dle možnosti, a tato okolnost usnadňovala jmenovitě feriální cestování studujících, kteří fedrování jsou od vlastence k vlastenci, mohou se všude a jistotou nadíti srdečného uvítání, ano i sami přibíhávali se k známějším národovcům, dávajíce se jim co stejné smýšlejší poznatí vědomostmi o poměrech a interesech, o něž nedbal a jimž nerozuměl nikdo jiný kromě českého vlastence. Takovým způsobem uzavřeno jest mnohé vroucí přátelství na celý život. Nezasvěcencům ovšem bylo při tom divno, jak mocným kouzlem někdy působilo jediné slovo ke spříznění se osob dosavad sobě docela cizích, a což divu, jestliže takové nepohoditelné věci vidouc blahomoudrá policie, věřila v nich tajné spolky a bedlivě po nich pátrala. Tveřiloť toho času v Čechách a na Moravě „vlastenectví“ skutečně jakýsi zvláštní řád, jehož údové sice nebyli žádným zvláštním alibem k sobě vázání, avšak nioméně všickni uznávali jeden společný účel svého snažení a vespolek bezzištně a nezřídkla obětavě se podporovali. Takovým mravním svazkem tužila se láska k národu a horlivost vlastenecká, osoby různého povolání sbližovaly se k sobě stejným smýšlením a společnou snahou, důvěra ve vlastní síly rostla, což vše mělo účinek mocný a dalekosáhlý.

Roku 1829 zaskvěla se na obzoru novočeského básnictví druhá zářivá hvězda — Čelakovského „Ohlas písní ruských“. Mimo „Slávy dceru“ nepotkal se byl dosud žádný plod novověké literatury české s prospěchem tak hluchým. Jest to takorůzka sám duch národní poesie ruské, který z díla toho vane, zidealizovaný básnickou genialitou. Čelakovského jméno bylo ve všech ústech, vlast s jásotem vítala velikého svého génia, celé Slovanstvo s adivením naslouchalo čarovným zvukům jeho lyry, i do

ciziny zanášela pověst jméno slavného českého básníka. Kdyby Čelakovský nic více byl nenapsal, jediný „Ohlas písní ruských“ navždy by mu pojistil místo mezi prvními básníky. V Kollárovi a Čelakovském měli Čechové své první moderní klasiky, jejichžto geniální plody vřadily novočeskou literaturu důstojně mezi ostatní moderní literatury evropské. Roč na to spořádal Čelakovský druhé vydání svých „básní“, které ovšem potkalo se již s jiným úspěchem než první. Bylť mnohé z první sbírky vynechal, jiné značně opravil, leckteré pak nové přidal, a vůbec novou sbírku upravil tak, že v ní jeví se klasická výtečnost vkusu, spojená s nevyrovnanou uhlazeností formy. Tímto novým důkazem vysokého svého básnického nadání stal se Čelakovský vzorem mladším básníkům českým, o něž jmenovitě tu velikou zásluhu sobě získal, že obrátil zřetel jejich především k národní poesii, jakožto k nevysychajícímu prameni síly básnické.

Škvělým vystoupením Čelakovského co velducha v říši poesie končí se ne sice epocha literární, ale přece doba skromných doposud snah národu Českého, které obmezovaly se vždy ještě na pouhé pěstování mateřského jazyka a obhájení národní individuálnosti, beze všech vyšších pretensí na praktickou platnost v životě veřejném, načež v onom čase nebylo ještě žádného pomyslení. Avšak běh událostí světových v brance i národ Český uchvátil de svého neodolatelného proudu, a znova oživlé snahy po svobodě politické zapustily též u nás kořeny, které ujavše se v půdě dostatečně připravené vyháněly bujně odrůsty. Byla to červencová revoluce v Paříži a následující na to povstání polské roku 1830, které, ovšem ne literatuře, již tehdejší censura držela pevně na uzdě, ale celému ostatnímu snažení národu udělily směr dále, hající mnohem dále, nežli nač. pomýšleno kdykoli před tím.

P l á n e k.

Dříve nežli přistoupíme k vyličením vlivu, jaký měly na české národní snahy politické události roku 1830, dlužno nám zmíniti se o muži ve svém způsobu ovšem znamenitém, jehož nepodcenitelné působení obzvláště vydatně jevílo se v době právě předcházející. Jest to Jan Vlastimil *Plánek*, jehož jméno neodlučeně spojeno jest se jménem Čelakovského, v němž, dříve německé Masy pěstujícím, *on tepru* rozničil jiskru vlastenectví a lásky k jazyku i národu svému. Bez Plánka sotva by bylo bývalo Čelakovského! To zajisté i tento sám vděčně uznával, a dojemné vskutku jest vrozené přátelství jeho k muži v stupnici společenské níže než on postavenému, jaké se jeví v listech Čelakovského Plánkovi psaných.⁵⁾

Plánek byl samouk, jakých nerodí mnoho jedno století, pročez v plné míře toho zasluhuje, aby nebyla zapomenuta jeho památka. Byl truhlářským mistrem v Strakoncích, a pisatel těchto článků seznámil se s ním teprv více let po smrti Čelakovského, když trávívaje prázdniny u příbuzných v bažantnici Strakonické docházel časem do města, kdež hlavně bavil se s dobremyslným staročkem. Dojem, jež na mne učinilo první setkání se s Plánkem, byl nanejvýše příjemný a milý. Oznámiv mi jméno své přijat jsem byl od muže na pohled nepatrného se srdečností blahodinnou, a brzo lnuji jsme k sobě s důvěrností

⁵⁾ Viz „F. L. Čelakovského: Sebrané listy.“ — V Praze. Tiskem a nákladem dra. Ed. Grégra 1865.

takovou, jako bychom byli dlouholetí přátelé. Mnoho přispělo k tomu mé vypravování o Čelakovském, s nímž jsem po delší dobu, jmenovitě za jeho redaktorských let, blíže se byl stýkal co mladík, prospívaje nemálo vzdělavatelným s ním obcováním. I pojal mne Plánek za ruku a vedl k oknu knihovny své, odkud byl výhled přes ulici k domu protějším. „He,“ pravil, „z tohoto místa spatřil Čelakovský ponejprv svou Márinku, ona nesla domů smetanu od mlékařky, a hned v tu chvíli projevil se ke mně, ta že musí být jeho chotí, anebo žádná jiná.“ Já hluboce pohnut s pravou pobožností zíral jsem tímže směrem, neboť znal jsem byl dobře tu zpanilou duši, která byla napotom věrnou družkou a těšitelkou velikého básníka našeho v nejtrudnější době jeho málo utěšeného živobytí.

Hned při první návštěvě u Plánka seznal jsem k svému překvapení v prostém truhláři muže neobyčejné vzdělanosti, pravím *neobyčejné*, neboť tolik a tak zevrubných vědomostí, zvláště z oboru historického a filosofického, pořádku nalezá se i při lidech stavů vyšších, jichžto vzdělání arciž bývá začasť pouhou zevnitřní ublazeností bez podstatného vnitřního obsahu. Povážíme-li pak, že Plánek vědomostí těchto nenabyl žádným cizím návodem, nýbrž z vlastního vnitřního pudu a vlastním přičiněním: tož musíme pojeti býti úctou tím vyšší k muži, který nevystoupiv nikdy z mezí nízkého povolání svého vzácnou osvěceností ducha předčil nad tak mnohé osoby náležející třídám, jaké zvykli jsme nazývati výhradně třídami vzdělanými.

Plánek narodil se 15. května 1789 ve Vlachově Březí z rodičů nezámožných. Nepožívav jiného vyučování, než jakého se mu dostalo ve škole jeho rodiště, zami-

loval si již v útlém mládí náruživě čtení knih, dán pak záhy na řemeslo truhlářské neznal již co učenník větší radosti, jako když z uspořených peněz sobě nějakou knihu koupiti mohl. Tak stalo se, že netoliko sobě osvojil značné vědomosti z nejrozličnějších oborů, nýbrž jmenovitě s oblíbením pěstovav všeobecné dějiny vlasti a národu svého přilnul k tomuto vřelou láskou, která mu napotom stala se vodítkem po dráze života, a jakouž nadchnul i mnohé jiné. Jiný následek takového sama sebe vzdělávání byl, že Plánek, záhy vybaven z pont všelikých předsudků, stal se mužem rozhodně svobodomyšlným, a to, jak tehdejší čas nevyhnutelně s sebou přinášel, s valným příděchem josefinským.

Jak zevrubně byly již z mládí jeho známosti historické, o tom dávají důkaz některé jeho zápisky, jež po něm co milou památku chovám a v nichž mezi jiným vypravuje, kterak v květnu 1808 mladé přítelkyni své na společné cestě do Prachatic líčil do podrobná celý průběh pověstného sboru Kostnického. Byloť mu tehdež teprv 19 let, a již byl se vrátil z ciziny, kde plná dvě léta byl meškal na zkušenou. Tímto pobytem v cizině nabyl vzácných zkušeností, a nevšední vzdělaností z knih čerpanou dosáhl Plánek tak prostranného rozhledu ve světě a životě, že mohl směle od starých rodičů převzítí malé jejich hospodářství a oženiti se. Nezůstal však dlouho v rodišti svém, nýbrž přestěhoval se do Strakonice, kdež usadiv se jal se provozovati samostatně své řemeslo.

V Strakonici stal se Plánek za krátko velevážným sousedem, požívaje nejenom chvalné pověsti co výtečný řemeslník, nýbrž i zvláštní úcty pro neobyčejnou vzdělanost svou, která ovšem v očích copatých šosáků byla podivínstvím jim nepochopitelným, a neméně byl

na slovo brán pro rozšafnost, jakou jevil ve všech případech života. Při tom dle možnosti šířil vlastenecké smýšlení své obzvláště mezi studujícími mladíky, z nichž mnozí s nemalým prospěchem používali k svému vzdělání znamenité na jeho stav bibliothéky jeho. Jeho působením stalo se jmenovitě, že ochotnické divadlo Strakonické, jehož členy byli ponejvíce studenti, z německého stalo se českým. Mezi naděje plnými mladíky, jež Plánek takovýmto způsobem k sobě pontal, byl také Čelakovský, o deset let mladší nežli on sám, jenž, jak svrchu jsme uvedli, z horlivého žáka ve vlastenectví stal se jeho nejvroucnějším přítelem až do smrti.

Při tom, vedle provozování řemesla, Plánek ani sama sebe v duševním ohledu nezanedbával, i neustal v péstování vyšších zájmů, rozmnožuje neustále svou sbírku knih a kochaje se v čítání nových děl historických, básnických, filosofických a jazykozpytných, pro kteréžto všechny obory literární podržel až do vysokého stáří stejně cílý smysl. Ve svých mladších letech pokusil se Plánek co diletant též v básnictví, a některé jeho plody tiskem byly uveřejněny. V posledních letech svého života zanášel se myšlénkou o sepsání dějepisu Strakonice, ku kterémuž po dlouhý čas pilně sbíral materiál, jmenovitě týkající se vzniku a rozšíření zvláštního průmyslu tamějšího, zhotovování festů.

O Plánkově spůsobilosti řemeslnické budiž tuto za příklad uvedeno, že pěkné stolice v nové synagoze Strakonické jsou vesměs dílo jeho vlastních rukou, vykonané roku 1859, když právě bylo mu 70 let.

Plánek znám byl daleko široko v kruzích vlasteneckých, a kdykoli některý vynikající národovec zavítal do Strakonice, neopomínal navštívit jej a pobaviti se

s milým starečkem. I dostalo se Plánkovi návštěv nej-přednějších mužů národu, z nichž každý s úctou stiskl ruku jednomu z nejúčinnivějších buditelů národního vědomí.

Bylať pak rozmluva se znamenitým tímto samoukem nad míru zajímavá, an do poslední chvíle své stál na výši pokroku časového. — V ohledu politickém byly nejvřelejší jeho sympathie při oprávněných snahách národu našeho, při čemž ovšem bystré oko jeho, jasně do budoucnosti zřící, nejednou obavou se kalilo; i nezapomenu na to nikdy, kterak jednou se zarmoncenou tváří pravil ke mně: „Dejž Bůh, aby nynější dědic trůna císařského Rudolf, maje stejné jméno se zakladatelem dynastie Habsburské, nebyl posledním panovníkem svého domu, tak jako západní Řím měl prvního i posledního panovníka Romula, a východní Řím prvního i posledního panovníka Konstantina“

U spoluobčanů Plánkových rostla vážnost k němu tím více, ani viděli jej ctěna od předních mužů ve vlasti, a opět i opět volen byl do zastupitelstva obecního. Konečně, když stářím a chorobou seslaben řemeslo synovi odevzdati přinucen byl, udělila mu vděčná obec zaopatření čestné, jmenovavši jej placeným dohlížitelem nad obecním hospodářstvím. Když pak 18. června 1865 Plánek zemřel, odbýván jeho pohřeb s neobyčejnou okázalostí. Tak ctili Strakoničtí muže, jímž povždy honositi se bude národ Český co jedním svých nejlepších synů.

Maje za to, že laskavý čtenář bude mne omluvena míti pro tuto epizodu, jenž líčila muže neobyčejného, který svým časem v tichosti mnohem více působil pro národ svůj nežli mnohý jiný s velkým hlukem, podávám k závěrku ještě nějaký výňatek ze svrchu zmíněných zá-

pisků Plánkových, které v celku svém do tisku se nehodí. Vypravuje totiž, kterak co pachole byl jednou v Husinci, i popisuje rodný dům Husův, zvaný prý u *Náně*, jakož i okno, z něhož dle pověsti Hus druhdy kázával lidu na ulici shromážděnému. Toho dne odbýval prý jistý novosvěcený kněz prvotiny své, při kteréž slavnosti kázání měl farář z Dabu, jenž mezi jiným doslovně takto pravil k četným svým posluchačům: „Vidíte, milí Husinečtí, vy ani nemůžete býti dosti vděčni tomuto panu primiciantu, neb ten jest, který vás očistil a a církví katolickou docela smířil, neboť od toho arcikacíře Jana Husi nebyl až dotud žádný z tohoto městečka knězem vysvěcen; tento jest první, který toho velikého důstojenství dosáhl, a tím tu hanu, jenž na vás lpěla, že zde byl zrozen kacíř, smyl. Jsa z chudé rodiny jen péčí nuzné matky, jen podporou dobrodinců byl k tomu veden, aby po čtyrech stech letech první po tomto kacíři opět v jednospasitelné církvi úřad řádného duchovního zastával. Zde vidím hned jednoho takového dobrodince stát“ — a ukázal s kazatelny na jistého zámožného kováře z Oujezdce, který na to ihned poklekl a zůstal klečet až do konce kázání.

Stálo by za to, aby se na jisto postavilo, zdali tvrzení tehdejšího faráře Dubského, že po Husovi za celých 400 let žádný rodič Husinecký na kněžství vysvěcen nebyl, na pravdě se zakládá.

Rok 1830. Politická stránka ruchu národního. Polská revoluce.

Nejednou vyslovena byla otázka, zdali pěstovatelé české literatury před rokem 1848 povědomí sobě byli též politického dosahu svého působení, zdali při probuzování svého národu k novému životu měli skutečně úmysl tak dalekosáhlý, aby za poslední cíl svého úsilí považovali politickou restituci jeho. Co se týče doby před rokem 1830, sotva který z tehdejších spisovatelů českých odvážil se pomyslet na něco takového, ano ideálním cílem všech vlasteneckých sil bylo povznesení národa Českého na roveň s ostatními počtem nehojnými národy evropskými v ohledu kulturním. Že takováto rovnost nevyhnutelně zploditi musí snahu po rovnosti v každém jiném ohledu, že národ stojící na výši vzdělanosti svého věku domáhati se bude též praktické platnosti ve veřejném životě, to arcí nebyl by nikdo popíral, avšak nebráno to v úvahu již proto, že dosažení pouze onoho jen kulturního cíle považováno vůbec více za nějaké pium desiderium nežli za opravdovou naději, jejíž vyplnění by se mohlo někdy v budoucnosti dosti vzdálené očekávat. Jestliže přes to všechno některý blouznivý vlastenec bavit se politickými sny, ten spatřoval spásu jediné v rozšíření se moci ruské také na západ Evropy a očekával vysvobození národa Českého od konečného vítězství idey všeslovanské.

Jinak ovšem vyvinuly se věci po roce 1830, který spůsobil v tendencích tehdejších národovců úplný převrat

a snahy vlastenecké uvedl na jiné, rozsáhlejší pole. Svěží duch mladé svobody, jaký za posledních válek Napoleon-
ských sahal provívati národy evropské, za vybavení ode
jha cizího bojující, utlumen po pádu velikého násilníka,
přetrhl pouta, kterými jej nevděční panovníci byli sevřeli,
a vále národa opět přivedena k svrchované platnosti čer-
vencovou revolucí Pařížskou. Zpráva o ní jak elektrická
jiskra proběhla celou Evropu, probudíc rázem k nové
činnosti všechny nespokojené živly, a veliký výbuch na
Sekvaně měl za následek jiné výbuchy v krajích, kde
nejvíce hořlavé látky bylo nashromážděno. Po revoluci
francouzské přišla revoluce belgická a polská, v celých
pak Němcích nastalo povážlivé rozčilení duchů, které
v horkokrevnějším jihu způsobilo i hlučné demonstrace
a jednotlivé násilné výtržnosti. Mládež česká nebyla
nepřístupnější všeobecnému záchvatu pro svobodu nežli
ostatní mládež evropská, ano v poslednějších letech pa-
trně se jevil při ní zvýšený interest politický. Povstání
řecké mělo pro sebe sympathie všech, šťastná válka Rusů
s Turky r. 1829 vzbuzovala naděje v osvobození národů
křesťanských, pod jařmem asiatských barbarů úpějících,
v Anglii pak obracely na sebe pozornost dvě veliké zá-
sadní otázky politické: emancipace katolíků a reforma
parlamentní. Bylo to tušení vnitřní souvislosti a soli-
dárnosti všech jakýchkoli politických zájmů a otázek, u
jednotlivých národů evropských se vyskytujících, které
jmenovitě z české vlastenské mládeže učinilo pilné čte-
náře novin, sledující každé hnutí ve světě veřejném.
Takto připravené strhla červencová revoluce vlastence
české do všeobecného proudu liberalismu, který vrcho-
nil v šablenovitém konstitucionalismu dle vzoru fran-
couzského.

Avšak měrou ještě mnohem větší hnuło národem českým povstání polské, národu to nám dle příbuznosti i nešťastného osudu nejbližšího. Theoretický liberalismus, který právě měl vrch, byl rozhodně přízniv Polákům, což divu tedy, že veškeré mladší pokolení přinášelo těmto vstříc nejvřelejší své sympathie. Veřejné mínění prohlásilo se jednosvorně ve prospěch povstalců, a každá jim poněkud jen příznivá událost válečná provázena byla entusiastickým jásotem. S takovýmto smýšlením však nesohlasili mužové zralejšího věku, povážlivější a bystřejšího zraku, kteří v povstání polském viděli jen skutek lehkovážné bujnosti a spupnosti; naprosto pak zatracovali revoluci ti, kteří, jedinou svou nadějí na ideu všeslovanství stavíce, s hlubokým zármutkem pohlíželi na kruté vraždění se nesvorných bratří slovanských. Totéž rozdělení v táboře našem národním, jakého jsme byli svědkové r. 1863 za stejnou příčinou, panovalo i tenkrát: přívrženci Poláků a Rusů stáli příkře proti sobě, s jediným tím rozdílem, že spor ten nedostal se do publicistiky, které tenkrát ještě nebylo. Poněkud ochlazená byla zanícenost mladších pro „bratry Poláky“ okolností tou, že sněm polský zavrhl zrušení nevolnictví; nejenom bylo jim to pokládáno za velikou politickou chybu, nýbrž pochybováno vůbec o pravé svobodomyšlnosti polské šlechty.

Nemile toho zakusil studující tehdejší v Praze mladý Rembowski, syn senátora Rembowského, jednoho z předních odpůrců emancipace sedláků; neboť od té doby počali se ho vzdalovati všickni jeho dosavadní přátelé mezi spolužáky. Tím však nikoliv nebyli sympathie s Poláky oslabeny tak dalece, aby zpráva o pádu Varšavy nebyla se hluboko dotkla mysli všech přátel Polska.

Udušení povstání polského považováno za porážku idey svobody vůbec, jejíž konečné vítězství zdálo se tím odročeno býti do nejisté budoucnosti. Ta sympathie s hrdinami bojujícími za vlast a svobodu proměnily se v útrpnost a ubohými uprchlíky, kteří po tisících opouštěli drahou otčinu, pro niž marně byli krváceli, a s veliké části skrz Moravu a Čechy se ubírali do ciziny, aby ve vzdálených krajích hledali přístřeší a útulku, kde by bezpečně mohli skrýti hlavu svou. Tenkrátě veškeré obyvatelstvo Čech bez rozdílu — vyjímaje ovšem třídy od vlády závislé — jednosvorné bylo ve fedrování nešťastných vyhnancův, kteří mimo vše nadání své (byliť již Čechové a někdejší jich svazky s Poláky těmto dávno z krátké paměti vyšli) nacházeli neobmezeného pohostinství uprostřed národu příbuzného, který je uvítal co milé bratry své. Podporování vystěhovalců polských vyvolalo v celém národě ruch dávno nevidaný, v němž jeden druhého hleděl překonati skutky milosrdnými.

V takovýchto okolnostech počali Čechové živěji cítiti vlastní svou porobu, a v stejné míře, jak zmáhal se tento cit v národě, pnuly se výše i tužby vlastenců; vykročivše z příliš těsného oboru pouze kulturního, nesly se k cílům politickým, literatura, přestavši býti sama účelem, stala se prostředkem k dosažení účelu vyššího v rukou dobře uvědomělých pěstitelů svých.

Používaliť jí tito ku připravování půdy pro dobu, až by evropská revoluce, ve které po pádu Polska a zavedení reakce ve Francii poslední naděje svobodomyšlníků všech národů spočívaly, dotkla se i spuchřelého Rakouska. Politická uvědomělost, která v letech třicátých vždy více a více pronikala všechny třídy, nemohla zůstati bez vlivu na literaturu českou, jež při vši bdělosti a přísnnosti cen-

sury přijímala na se barva časovou a přizobívali si novověké idey, brala se směrem rozhodně liberálním v každém ohledu. Slovem, literatura česká stala se tendenční, krácejíc dráhou všeobecného pokroku měla v první řadě na zřeteli vlastní národ a jeho vychování pro účely praktické. K tomu výborně sloužilo pilné zabývání se minulostí a badání v domácích dějinách, k nimžto vždy více obracela se pozornost a klonila obliba spisovatele a čtenářstva. Tu sama sebou vystupovala na jevo křiklavá protiva časů někdejších a přítomných, i byla velmi přirozená snaha spisovatelů, dáti výraz takovým citům svým, jakkoliv censura po každém dvojsmyslném vyjádření dychtivě pásala, a jestliže někdy při vůli své ostražitosti některému ne příliš lojálnímu slovu proklouznouti dala, spisovatel k těžké odpovědnosti byl potahován. Známo, kterak nadaný Langer, pro neopatrný výraz v jedné své básni odveden k vojsku se boje, opustil Prahu a tím i dráhu spisovatelskou, kterou byl tak šťastně nastoupil.

Tak přešla literatura česká z doby nevinného libůstkářství a neplodného diletantismu do doby vážných a praktických snah, a každý spisovatel český stal se od toho času politickým apoštolem svého národu.

13.

Politická dospělost a střízlivost vlastenců. Pokusy o založení tajných spolků.

S účelem politickým nabylo vlastenectví jakéhosi vyššího posvěcení, a každý jednotlivec byl v mínění svým mravně povznesen. V plném přesvědčení, že politické poměry evropské nemohou na dlouze sástat bez proměny

a že taková všeobecná proměna musí nevyhnutelně také způsobiti proměnu v poměrech národa Českého, kteréž sami ještě dočkati se doufali, sledovali vlastenci s velikou pozorností běh politických událostí zahraničních, od nichž, jak dobře tušili, musil přijíti podnět ku politickým proměnám domácím. Zároveň všímali si ale všech výjevů a přerozmanitých spleťtých poměrů uvnitř Rakouska samého, které musily pojaty býti v politickou kombinaci. Mohuť směle tvrditi, že při žádném z těch národů, jenž skládají říši Rakouskou, nebylo naleztí tak zevrubné známosti všech vnitřních poměrů jako při Českém, rozumí se, že v kruzích uvědomělých, které každým dnem se šířily. Pravdivost toho dokázal zjevně osudný rok 1848, který ze všech rakouských národů poměrně nejlépe na tu krizi připravené nalezl Čechy. An všickni ostatní: Němci, Maďaři, Poláci, Vlaši a j., z nedostatku náležitého rozhledu a neznámosti jinonárodních poměrů snažili se využítkovati dobu ve směru jednostraném, nejvíce jen sobeckém, národ Český v třídách svých uvědomělých ihned pochopil dobře situaci, a kdyby průběh revoluce rakouské byl mohl řízen býti z Čech, a nikoli z Vídně a Pešti, kde političtí kaňhalové v zaslepené přemrštěnosti a spupnosti své pracovali do rukou reakci: věru osudové Rakouska byll by se záhy brali kolejí bezpečnou k žádoucímu cíli — k uspokojení všech stran a obnovení říše na základě jedině pravém. — Než vraťme se od bezděčné této úchyliky zase ku přetrženému poněkud pásmu úvah našich.

Vlastenci čeští netoliko měli na zřeteli pevný politický cíl snažení svého, oni též byli sjednoceni strany prostředků k jeho dosažení — vše mělo se díti cestou mírnou, zákonnou. Na jinou nežli mírnou cestu nebylo

pomyšlení, již z pouhého nedostatku všech nevyhnutelných podmínek k nastoupení cesty násilné, což uznávali jednomyšlně všichni po změně politické dychtící národovci; avšak byl i veliký počet takových, kteří i při možnosti násilného postupování byli by ze zásady volili mírnou cestu povolného, přirozeného rozvoje, chovající přesvědčení, že co násilím nabyto, také násilím zase pozbyto bývá; a že trvalým býti může jenom vítězství mravními prostředky dosažené. Z mezí zákona pak nemělo vystupováno býti proto, aby orgány vládní, vždy s podezřením na hnutí české pohlížející, v celku však ještě dosti shovívavé, nebyly vyzývány k agresivnímu postupu proti němu, což kdyby se bylo dalo jen s polovice tak bezohledně a systematicky jako za nynější „liberální éry“, bylo by okřívajícího teprv, však nedosti ještě sesíleného ducha národního utlamiť musilo, ne-li navždy, zajisté alespoň na tak dlouho, že by v době nejprv rozhodné sotva byl mohl vystoupiti samostatně co faktor politický. Bylo tedy mírné a zákonné postupování opatrnou a moudrou politikou, která ovšem vyplývala s části z nedostatku hmotných sil, s valné částky i z dobré rozvahy a vypočítavosti.

Jak známo, nevládne těmito posledními vlastnostmi vždy v dostatečné míře horkokrevná mládež, což diva tedy, že meze zákonnosti, jejímu vlastenskému působení vyměřené, zdály se jí býti obtížnými, ba nesnesitelnými pouty, jež usilovala se sebe svrhnouti. Nad to bývají příklady nakažlivé. Tajný spolek vláských karbonářů, tajné spolky demokratické v ruském vojětě vybízely k následování. I stalo se, že brzy po pdušení polské revoluce zavítal do Prahy známý svého času buditel národního ducha na Moravě, Kampelík, který dle let svých arcí

již byl vykročil z věku překypajícího citu a horoucích záměrů, který však povědy vyznačoval se zvláštní nepraktickou fantastičností a bleuznivostí ducha. Ten svolav dosti četnou schůzi vlastenské mládeže do jedné hluboké, křovím porostlé jámy nad Pětroskou, nyní již dávno zasypané, vytasil se s návrhem k založení tajného spolku, který by jako síť rozšířen byl po celé zemi a prozatím sloužil jen k rychlejší dopravě od místa k místu polských uprchlíků, později však k agitacím všeho druhu. Romantičnosti nescházelo tomu výjevu. Pomyšleme si shromáždění asi dvaceti neb třiceti spiklenců na místě před zraky lidskými ukrytém, kterak osnují krvavé, lidské společnosti záhubné plány; jen měl být každý zakuklen, mít na hlavě kalabrézr a pod pláštěm dýku, a — Abbruzzo byly hotové. Než pohřichu byli to spiklenci velmi krotkého ducha, prosti všeliké dobrodružné podnikavosti, kteří nechápali dalekosáhlých plánů revolučního kazatele, a výsledek byl, že tento se státoborným návrhem svým učinil úplné flasko.

Tento pokus o zaražení tajného spolku neměl však zůstatí osamotnělý. Po málo několika letech obnoven jest od člověka, jehož nevedla k tomu ani mladická přemrštěnost, ani zvilost podněcovatelská, nýbrž počítavá spekulace sobecká. Byl to Jan Slavomil Tomíček, redaktor Pražských Novin, který sám své osobě přičítal mnohem více důležitosti nežli každý jiný, a ve věi opravdovosti — vida an v parlamentární Francii žurnalisté se stávají sněmovními poslanci, ba i ministry — snil o podobné budoucnosti, až by někdy nevyhnutelný politický převrat také v Čechách zavedl vládu konstituční. Maje s Frantou, nerozlučným přítelem svým, prostranný byt proti severnímu portálu Týnského kostela v nárožním domě mezi

oběma ústkyma uličkami Týnskýma, sešel k sobě valný počet mladších literátů, jež hodlal namlavit na založení tajného politického spolku, rozvětveného na menší shluky, tak aby jen členové jednoho shluku mezi sebou se znali, nikoliv ale s členy jiných shluků; jednotlivé pak shluky ty spojeny býti měly mezi sebou jenom náčelníky svými, kteří měli nad sebou míti zase náčelníky vyššího stupně, všecky niti pak celého ústrojí měly se nalazati v rukou jediného nejvyššího náčelníka. Tak asi měl býti zřízen dle vzoru karbonárského budoucí tajný spolek vlastenců, v němž osnovatel toho všeho vyhražoval si napřed postavení rozhodné, které mělo sloužiti jeho ctižádostným anebo snad ještě jiným záměrům. Skutečně uměl člověk ten nesmyslnému svému plánu nakloniti mnohé jinak dosti rozumné známé své, i bylo se obávati, aby nestala se nějaká hloupost, která by vyjdouc na jevo byla nesmírně uškoditi musila věci národní. Tu jistý kandidát profesury, jenž o zamýšlené schůzi povědomost měl, zlých následků se obávaje, sám však si netroufaje s odporem proraziti, přiměl mladšího přítele svého snažnou domluvou k tomu, že se též schůze té účastnil s úmyslem zameziti účel její. Tak stalo se, oba přátelé vešli do shromáždění, a spojenému jich domlouvání, jímž líčili nerozumnost a nebezpečnost takového počínání, a při čemž — an bylo též přítomno několik mladých lidí v státní službě postavených ⁶⁾ — odvolávali se naproti těmto i na úřední přísahu jejich, podařilo se odvrátiti shromáždění od záhubné dráhy, kterou se pustiti zamýšlelo, a překasiti domyšlivému pošetilci obojetné jeho zámysly.

Ještě třetí podobný pokus stal se roku 1836 o korunovací císaře Ferdinanda, při které byl v Praze veliký

⁶⁾ Štorch, Tyl.

sjezd cizinců. Bylo k tomu konci — nevím již čím popudem, ale tuším že ne z Prahy vycházejícím — odbyváno několik schůzek v Konviktské ulici u Ježků, kterýž dům byl tehdaž nákladnický a měl přes dvůr ještě zadní stavení, v druhém poschodí tohoto, a silně schylovalo se k tomu, že tenkrátě zajisté vyvede se nějaký neopatrný kousek. Ale došlo o tom návštěví staršího, všeobecné vážnosti požívajícího vlastence, jehož působením tento skutek zbrklé ztřeštěnosti několika přemrštěných hlav zmařen jest.

Těchto tři nezdařených pokusů, založiti tajné spolky mezi českými vlastenci, byl jsem očitým svědkem i účastníkem jich zmaření; o jiných, ač staly-li se jaké, nevím z osobní zkušenosti ničeho.

14.

Malice česká. Počátky české žurnalistiky. Květy a Včela. Jungmannův Slovník a Šafaříkovy Starožitnosti.

Zvýšené uvědomění národní nemohlo zůstatí bez vlivu na literaturu. Byloť zatím dospělo nové pokolení mladých spisovatelů, kteří nadechli ji čilejším životem a vnesli do ní nové idey. V tu dobu (r. 1831) padá i založení *Malice České*, ústavu to, který ze skrovných záčátků brzo povznese se k rozsáhlé a působivé činnosti. Kterak veleben byl kníže Rudolf Kinský za to, že učinil do ní první vklad 1000 zl. stříbr., on, jeden z nejbohatších kavalérů českých! Nebudiž tímto podotknutím umenšována zásluha tohoto vzácného vlastence mezi panstvem českým, jehož podpora, kterou uděloval národní literatuře a jmenovitě mladé Matici, neobmezovala se na tento je-

diaý dar; připomínám to jedině proto, aby zřejmo bylo nynějšímu pokolení, v jak skrovných rozměrech pohybovalo se tehdejší všeliké působení vlastenecké. Utěšeným výjevem při založení Matice byla horlivost, s jakou studující mládež přinášela v obět své malé úspory ze soukromého vynučování — praví to peníz vdovin. Již r. 1832 mohla Matice uvázati se v náklad na Musejník, který až doposud vydáván byl na útraty Musea, i prospívala odtud vždy zdárněji. Ale ve Vídni většili v Matici tajný spolek, a po delší čas bylo jméno to zakázáno, a Matice musila se skrývati pod názvem *Pokladnice Českého Musea k vydávání knih českých*.

Čilejší život v literatuře jevil se přede vším v časopisectví. Až posud česká žurnalistika sotva zasluhovala toho jména, dosavadní časopisy (Pražské Noviny s Rozličnostmi, Hyllos, Jindy a Nyní, Dobroslav, Večerní vyrazení a j.) byly větším dílem jenom nahodilé kompilace beze všeho ducha i určitého směru. První pokus o založení časopisu v duchu moderním s tendencí rozhodně časovou, byl „Čechoslav“, jež r. 1830 vydávati počali Langer, Tomíček a Franta (Šumavský), s pokračováním svým „Čechem“, „Samem“, „Krokem“; avšak vycházení periodických těchto spisů v neurčitých dobách nevyhovovalo potřebě již všeobecně citěné. Prvním řádným beletristickým časopisem českým bylo teprv obnovené Pospíšilem „Jindy a Nyní“ (r. 1833), jehož redakce svěřena čilému a plodnému Tylovi. Časopis ten, který následujícího roku přijal název „České Květy“, stal se cvičebným rejdištěm mladým, bujarým silám spisovatelským, kterých přihlašovalo se množství ku práci na vinici národního písemnictví. Tyl, který zdravým soudem povznesení literatury očekával jen od samostatného tvoření,

uchýlil se od posavadního obyčeje, dle kterého zábavné časopisy podávaly většinou jenom překlady nejvíce z němčiny, a povzbuzoval mladé spolupracovníky své k původnímu spisování, v čemž předcházeli je sám chvalitebným příkladem. Původnost stala se heslem mladé generace spisovatelské, při čemž ovšem nemohlo býti bez toho, aby na boží světlo nevyšlo všelicos dosti chatrného, anebo ten onen příliš bujný talent neudělal nějaký geniální kotrmelec.

Na skotačivou tu mláď přišel však brzy přísný mentor. Roku 1834 svěřena redakce „Pražských Novin“ Čelakovskému, a „Rozličnosti“ proměněny v „Českou Včelu“. Noviny svěřil Čelakovský svému pomocníkovi Tomáčkovi, a nemohly přijíti do lepších rukou. Tehdáž byly politické noviny něčím docela jiným nežli nyní. České noviny vycházely týdně dvakrát o kvartovém půlarchu. Úvodních článků nebylo možná podávati pod tehdejší censurou⁷⁾, celá jich úloha tedy záležela v tom, aby poskytovaly co možná úplného přehledu politických událostí, barva pak jejich vysvitati mohla jediné ve způsobu jeho sestavení. Hlavní potravou tehdejších čtenářů byla „Augsburger Allgemeine Zeitung“, která přicházela do Prahy teprv pátého dne a na niž už v kavárnách dychtivě čekáno.

⁷⁾ K charakteristice tehdejších cenzorů, placených až hanba špatně, svádím tuto následující příspěvek: Nový cenzor „Pražských Novin“ (nebožtík prof. Frant. Svoboda), dostáváje před večerem pro urychlení manipulace v tiskárně obtažek čísla, které mělo vyjít druhý den ráno, *nekorigovaný*, vždycky pilně vykonal korekturu, ale pokaždé vytýkal in margine nesprávnost slohu. Když pak jednou sazeč pospíšiv sobě poslal mu obtažek *skorigovaný*, napsal naň: „Gelesen, und mit Vergnügen einen verbesserten *Stiel* in den Zeitungen wahrgenommen.“

Vedle té měla redakce „Pražských Novin“ ještě úřední „Prager Zeitung“ a vycházející ve Vídni oficiální list „Österreichischer Beobachter“,⁸⁾ z nichž bylo jí brátí látku. Ta zásluha nedá se Tomíčkově upřít, že v tehdejších okolnostech co redaktor politického listu vykonával úlohu svou v obojím naznačeném směru výtečně: „Pražské Noviny“ staly se za něho tak oblíbenými, že hned prvním rokem odbyt jich se ztrojnásobnil; ano ony vyhledávány a čítány byly také od lidí, kteří sotva do ruky vzali jiný některý list český, jež však zajímala politika. Někdy se arcíť „Noviny“ neobešly beze větší nehody pošlé z nějakého nedorozumění. Jeden takový případ byl následující: V nepolitické části byla zpráva z Drážďan, kterak tam jedné noci zpozorována byla náměsícnice chodící po střeše, o níž se bylo obáhati, aby nespadla, protože lidé snášeli peřiny a jiné podestlání na ulici, aby padla měkce, ano mnozí rukama svýma chystali se ji zachytiti. V německém originálu užito slov: „Tausend Arme waren bereit sie zu empfangen“, což český novinář přeložil „tisíc chudých“. Smích z toho byl veliký, ale ještě větší, když později vyšlo na jevo, že také jedny francouzské noviny to místo v témže smyslu („mille pauvres“) přeložily jako Tomíček.⁹⁾

⁸⁾ Jak malá byla politická vzdělanost studentů národně neuvědomělých naproti vlasteneckým kolegům jejich politiku pěstujícím, viděti z toho, že jeden spolužák můj, právník ve čtvrtém roce, nyní jeden z okresních hejtmánů v Očíchách, táhl se mne v důvěrnosti, kam prý chodí ten „Österreichischer Beobachter“. Pokládal totiž časopis ten za vládního špícla, jemuž se chtěl vyhýbati.

⁹⁾ Podobné maléry stíhaly Tomíčka ještě v pokročilém jeho věku. Tak do českého vydání Mikovcových „Starožitností

Začal pak téhož roku vycházeti ještě jiný, zcela nový časopis český, ilustrovaný „Světobor“, na způsob oblíbených tehdejších tak zvaných „penízkových magazinů“, u těchž nakladatelů Haasovců, jehož redakci měl Šafařík, před nedávnem se do Prahy přesídlivší. Jemu k ruce bylo několik mladých spisovatelů: Amerling, Zap, Štörch a jiní, kteří sobě za čest pokládali býti spolupracovníky jeho bez velkých nároků na nějaký honorár. Jako „Květy“ mladým básníkům a beletristům, tak byl „Světobor“ školou nastávajícím spisovatelům vědeckým.

Velmi vhod přicházel všem těmto časopisům soukromý spolek k odbírání cizojazyčných žurnálů, v jejichž čtení se členové jeho dle ustanoveného oběhu vystřídávali. Ruských časopisů nemohli jsme dostati, krom jedině „Biblioteky dla čtenija“, z polských měli jsme též pouze jeden, Lvovské „Rozmaitości“, jež nebožtík Rościszewski posílal do musea; z anglických odebírali jsme „Quarterly Review“ a „Mirror“, z francouzských mezi jinými „Journal asiatique“, z německých „Ausland“, „Magazin für die Literatur des Auslandes“, „Blätter aus der Gegenwart“, „Europa“ a jiných více. Ke spolku tomu náleželi všickni zmínění redaktori časopisů českých, mnoho mladých spisovatelů a též někteří starší, jmenovitě Svatopluk Přesl. Čelakovský, Šafařík i také Tyl kořistili vydatně z cizích těch žurnálů pro své listy, a zvláště „Světobor“ a „Včela“ podávaly hojně výňatky z nich. Jednatel a kasírem spolku byl jsem já, při čemž nehrubě jsem pochodil, neboť po dvou letech dostoupily nedoplatky takové

a Památek země České“ větu „Es ist ein Werk von Belang“ přeložil „Jest to dílo od Belanga“, což mělo za následek, že ho nebožtík Kober dalším překládáním toho díla ušetřil.

výše, že spolek musil přestat a já po dlouhý čas měl co spláceti knihkupci.

V „České Včele“ dostaly „Květy“ soupeře, spola však i karatele. Za bedlivé redakce Čelakovského stala se „Včela“ pravým opakem „Květů“. Čelakovský nehleděl tak na původnost, ale více na důkladnost jejího obsahu, pravým vzorem pak byla „Včela“ co do správnosti jazyka a slohu, v kterémžto posledním ohledu „Květy“ arciž valně pokulhávaly. Již soupeřství samo, ještě více pak protivy, jaké se jevily na obou stranách — tuto mladická bujnost, domýšlivost a snadno uražená nedůtklivost, tam urovnanost skoro akademická, chladná vážnost a přísnost vládnoucí kaustickým vtípem — v krátké době musily vésti k třenicím, které vzrostly v polemiku dosti ostrou. Bez bojů takových mezi mladší a starší školou neobejde se žádná zkvétající literatura, sloužící ony k vytříbení náhledů, k zmírnění přílišností a ubroušení zámezností obou stran. I tenkrát byly prospěšné, kyselost pak jimi vzbuzená v nedlouhé době pominula, an vedená polemika nepřestoupila z pole literárního na žádné jiné, jak za příčinou popudlivosti myslí tak často se stává, a čehož i u nás nedávno před tím podán byl nemilý příklad bojem ypsilonistů a jotistů, v němž se strany oněch užito i nekalé zbraně denunciací.

Však již po dvou letech zbaveny jsou „Květy“ svého soka, když Čelakovskému pro domněle spáchanou urážku Ruského císaře odňata redakce, a „Včela“ dostala se do nemotorných rukou Štěpánkových, který ji přivedl zrovna tam, kde před Čelakovským byly „Rozličnosti“. „Květy“ pak, pokračující vždy zdárně na dráze nastoupené, staly se hlavním orgánem veřejného života národního, který se tehdejší ovšem ještě ničím jiným jeviti

nemohl nežli provozováním divadelních her v městech a městečkách venkovských, besedami a plesy národními, zakládáním knihoven školních a obecních a jinými podobnými projevy. Mnozí z pozdějších výtečníků literárních ukládali prvotiny své do „Květů“, „Květy“ byly rozšířeny po celém obvodu, v němž zaznívá hlahol českošlovanský, ony činily mocnou propagandu pro ideu národní, a řada ročníků jejich až do r. 1848, v jehož bouřlivém politickém ruchu zanikly, tvoří živou kroniku národního postupu českého.

Zároveň s vývojem tendenční publicistiky povznesla se literatura česká na vyšší stupeň díly vědeckými absolutní ceny, která obrátila na ni pozornost celého vzdělaného světa. Jmenujeme tuto jenom dvě: *Jungmannův Slovník* a *Šafaříkovy Starožitnosti slovanské*, kteráž obě vyšla pomocí Matice české — tak znamenitě byl se národní tento ústav zmohl v několika málo letech. Jungmannův Slovník, dílo, na kteréž jenom akademie se odvažují, provedené 30letou železnou pilností jednotlivcovou, mohl se tisknouti v 1500 exemplářích a našel ihned 900 předplatitelů — úkaz to od nikoho netušený, který nejlépe svědčil o tom, v jak širokých kruzích jižjevila se národní probuzenost. Šafaříkovy pak Starožitnosti byly prvním vědeckým spisem českým, jemuž se dostalo překlada do jednoho z předních kulturních jazyků. Tím literatura česká zaujala místo v řadě literatur evropských.

Moji vojenští přátelé.

Nelze tuto mlčením pominouti nahodilou zvláštní okolnost, která v jistém spůsobu byla významná, totiž přátelský poměr, v jaký někteří mladí literáti čeští vešli s několika mladšími důstojníky pěšího pluku Trappova, tehdaž v Praze ležícího. Seznámení stalo se následujícím spůsobem. Mladý praporečník B., rodilý Srb z Hranice, Slovan uvědomělý, jenž s účastenstvím sledoval národní snahy Čechů, rád by v styk byl vešel s vlasteneckými kruhy českými, ale jsa cizincem v Praze nevěděl, jak to nastrojiti. I osmělil se a navštívil Šafaříka, jemuž, ač zcela neznámý, svěřil se, žádaje ho, aby mu dal adresu některých českých literátů. Šafařík rád vyhověl žádosti mladíkově, z jehož očí i celého chování vysvitala nelicencí upřímnost, nedávající místa podezření, že by to byla nějaká nastražená léčka. Tak uveden jest B. v kruh mladých spisovatelů českých, jimž brzo stal se milým soudruhem. B. přitáhl za sebou i jiné mladší důstojníky téhož pluku, a brzo vyvinulo se mezi oběma stranama, stejnou měrou ducha časovému hovicíma, obcování tak důvěrné, že doby spo!ubydlení takového poskytovaly hojnost duševní zábavy, a účastníci jich, dosavad na živé jsoucí, je počítají k nejpříjemnějším svého života.

Z Jihoslovanů v pluku Trappově sloužících vynikal ještě nadporučík Stoklin. On i B. seznamovali nás blíže s básnictvím i s hudbou jihoslovanskou. Jmenovitě poslední zpíval k banduře ⁹⁾ národní písně srbské, i uměl

⁹⁾ *Bandurou*, nástrojem to k cythere podobným, na nějž se hraje přířiznutým brkem, provázejí se písně milostné a jim

také vypravovat národní povídačky obsahu někdy dosti zajímavého.¹⁰⁾ Zvláštní pochoutku nám jednou připravil Stoklin, pozvav nás k sobě poslouchat zpěv několika Dalmatinců, kteří vyslouživše u vojska nevím ze které české pevnosti vraceli se přes Prahu domů. Byli to vesměs lidé jak hora vysocí, kostnatí a vysmáhlí, z jejich úst slyšeli jsme ponejprv jednotvárné a přece tak dojemné zvuky srbských bohatýrských zpěvů národních.

Zvláště milí společníci byli nadporučík de Carro — muž velmi vzdělaný, syn známého lékaře Karlovarského a vydavatele svého času pověstného „Almanac de Carlsbad“, v němž podával i přehledy české literatury — pak poručík Pokorný. Tento poslední, jak panna sličný, dobromyslný a veselý mladík, byl navzdor českému příjmení svému kovaný Němec, rozený Vídeňák, který dle blahomoudré zásady rakouské vlády, míchatí ve vojětě co možná všechny národnosti, dán byl k ryze českému pluku, s jehož vojáky neuměl se smluviti. Tehdejší plukovník Madlener doléhal na Pokorného, aby se učil česky, ano nastupoval na něj přísně strany toho; ale jak už na světě bývá, že věci, ku kterýmž jsme nuceni, stávají se nám odpornými, a za to si libujeme často ve věcech

podobné, kdežto *gusle*, podobné našim houslím, avšak toliko o jediné struně, určeny jsou výhradně ku provázení hrdinských zpěvů.

¹¹⁾ Podnes pamatuji si z jedné originální nápad. Více lhářů závodí spolu, kdo jest větším mistrem v tom umění. Vítězem má býti ten, jehož lež jest nejmakavější. Vypravují se lži nejsmělejší a naprosto nestydaté, ale za korunu všech vyhlášena následující. Jeden ze soupeřů lhářských vypravuje, kterak jednou, když s bratřími a sestrami žal na poli, najednou byli kvapně voláni domů, „že se jim narodil táta“.

neprospěšných a zbytečných, tak bylo i s Pokorným: donucování plukovníkovo znechutilo mu češtinu naprosto, ale za to s pravou náruživostí se vrhl na maďarštinu. To mu však nevadilo býti v nejlepším přátelství s námi, an jsme se jinak ve všeobecném smýšlení úplně srovnávali.

Z českých důstojníků přátelského nám kruhu před jinými sluší jmenovati Alexandra Knappla. Ten přišel do Prahy co devatenáctiletý praporečník, beze všeho jiného vzdělání, než jaké měl z kadetní školy, kde co vojanské dítě byl vychován. Byl to mladík vysoký, štíhlé postavy, v tváři krev a mléko, nejlepší však při něm bylo srdce ryze české, i přišel ku pluku co úplně uvědomělý národovec, ač o literatuře české věděl tak málo jako nic. Když přišel do Prahy, byla jeho první starost píditi se po české knize, i chodil od knihkupce ke knihkupci, a první český spis, jež viděl vyložený za sklem, koupil si. Byl to Vaňkův překlad Salustiova „Bellum Jugurthinum“. Od B. a Stoklina se naučil Knappel v krátkce jihoslovansky, a mluvil tím jazykem velmi obratně. Seznámiv se s námi sledoval horlivě postup literatury české, a předplatil se jmenovitě na Šafaříkovy „Starožitnosti“, které právě tehdy začaly vycházeti. S podivením patřili jsme na to, kterak mladík ten, beze všeho přípravného vzdělání, pohroužil se do studování tohoto učeného díla. Vůbec, cokoliv Knappel před se bral, popadal s horlivostí ohnivého, pro pojatou myšlenku zaníceného ducha. Škoda, že přátelské obcování s tím vybraným kruhem důstojnickým nemělo delšího trvání než asi dvě léta, an, myslím již ku konci r. 1837, pluk Trappův byl z Prahy na venek přeložen.

Přítel B. navštívil jsem pak roku 1838 v jeho stanovišti Vltavském Týně a trávil s ním příjemné prázdn-

miny, při čemž jeho služebník Mašek napovídal se mně množství národních báchorek a pověstí, které nezůstaly literárně nepoužity. B-ovo největší toužení bylo, státi se plukovním pobočníkem, kterémuž se však protivovala nepřekonatelná překážka — neměl chudák na koně. I musil tedy při výtečných schopnostech zakrněti v obyčejné službě, účastniv se v letech 1848 a 1849 válek italské a uherské dosloužil se co setník konečného odpočinku, jež trávil v otčině. R. 1861 vydal v Novém Sadě srbskou brošuru „Crkva a Država“ (Církev a stát).

Stoklin dávno zemřel, de Carro tuším také; Pokorný opustil za nedlouho vojenskou službu, která se mu byla znechutila.

Smutný, nad míru politování hodný osud pak stihl Knappla. Po svém odchodu z Prahy ležel delší čas v Budějovicích, kdež generál Augustin na inšpekční jedné cestě do Čech jej seznal a sobě oblibil. Když roku 1843 Fialka odešel z vojenské akademie Novoměstské a tím tamější stolice českého jazyka uprázdněna byla, nastala nouze o kandidáta pro ni. Tu sobě generál Augustin zpomněl na Knappla, jež byl seznal co horlivého Čecha a milovnicka literatury národní, i navrhl jej na příslušném místě. Nedlouho na to zavolán jest Knappel k plukovníku svému hraběti Salisovi, který mu k velkému jeho ustrnutí nřizoval, aby se hlásil o stolicí českého jazyka na vojenské akademii. Marně namítal Knappel, že sice má zalíbení v literatuře české, ale že mu schází jak vzdělání jazykové, tak i veškerá methoda pedagogická, pročť že cítí se pro to místo naprosto nespůsobilým. Nebylo nic naplat, byl tu vyšší rozkaz. Knapplovi nezbývalo nic nežli uposlechnouti ho, a tak stal se proti své vůli profesorem českého jazyka na vojenské akademii v Novém

Městě za Vídní. Knappel skutečně nejméně se hodil k takovému místu, neboť měl příliš mnoho ohně a netrpělivosti, kteréž vlastnosti, jak známo, při učitelském úřadě jsou více na škodu než k užitku, obzvláště jsou-li žáci nezbední kadetové a předmět vyučování nehrubě oblíben. I hleděl tedy Knappel vyprostiti se z postavení nepřijemného, což se mu také po málo letech podařilo. Vrátiv se do aktivní služby přesazován byl od jednoho pluku ke druhému, účastnil se jmenovitě v Itálii jak starších (1848—1849) tak i novějších (1859) bojů, a postoupil konečně až na podplukovníka. Co takový účastnil se také války „Němců s Němci“, kdež po bitvě Sadovské pluk svůj, jemuž v nebytí plukovníka velel, zachránil na ústupu od záhuby obratným se vytočením z nebezpečného položení *proti* vyššímu rozkazu. Dvě léta na to máje 40 let služby (každé polní tažení počítá se za dvě léta služby) šel na odpočinek, i vyvolil byt svůj v Praze, kdež vrátil se k oblíbenému se zaměstnávání s literaturou českou. Knappel upřímně těšil se duševnímu i politickému pokroku národa svého, ale cesty vládní politiky rakouské naplňovaly jej hlubokým zármutkem, který jej v skryté šířal tím více, an z omrzelosti a snad i z jiných ohledů vzdaloval se společnosti, která by jediné mu byla bývala přiměřena. Následek toho byl, že upadl v pomatení smyslu, i zemřel v únoru 1871 v Pražském blazinci. — V něm ztratila vlast jednoho svých nejvěrnějších synů, který ne sice pérem, ale působením na jiné byl pro ni vydatně účinnivým. Zasluhuje on plným právem, aby jméno jeho nepřišlo docela v zapomenutí; prozatím žije v seznamu zakladatelů Matice z r. 1846 pod číslem 1759.

České divadlo. Štěpánek. Ochotnické divadlo u Ka- jetánů. První český bál.

Nejpatrnější důkaz, jak hluboké a pevné kořeny měla česká národnost obyvatelstva Pražského i v době, kde němčina byla panující modou a žádný slušně oděný člověk netroufal si na veřejné ulici pronesti slova českého, jest obliba, jakou Pražané povždy měli v divadelních hrách českých. Byly časy ku konci minulého a na začátku nynějšího století, že Praha mívala dvě česká divadla najednou, kteráž obě těšila se hojně návštěvě, a v době, kdy všechny ostatní obory literatury české téměř ladem ležely, panoval čilý ruch v odvětví jejím dramatickém, a to jedině kvůli zásobení repertoíru Pražských divadel. Šedivý, Majober, oba Thamové a jiní byli pilní pěstovatelé Thalie české, od nich zděláno množství kusů přeložených i původních, které na českých divadlech s pochvalou a dobrým prospěchem byly provozovány. To vše bylo arcíť jenom mdlé a bezduché nápodobení cizích vzorů, při čemž hověno právě panujícímu vkusu; o samostatném tvůrčím životě dramatického básnictví českého nebylo ještě ani potichy, ten nastal teprv o čtvrt století později.

Z té školy byl i Štěpánek, muž neunavně činný a pln dobré vůle, který, když roku 1824 dostal se spolu s Kainzem a Polavským k ředitelství stavovského divadla Pražského, zasadil se o to, aby Pražanům dopomohl k jakémusi alespoň poněkud stálému divadlu českému. Dosavadní hry české v rozličných místnostech byly totiž

vždy více méně překérní, dle okolností vznikající a zanikající, na divadle stavovském pak, věnovaném dle nápisu na něm „Patriae et Musis“, trpěna byla Thalie česká jen příležitostě a jako z milosti, a činěny jí obtíže a překážky, za nynějších dní až nepochopitelné. Štěpánek postaral se o to, že alespoň v měsících zimních — počínaje od sv. Václava až do sv. Jana Nepomuckého — pravidelně každého dne nedělního a svátečního odpoledne od 4 do 6 hodin před hrou německou dávala se představení česká. Desetiletá doba Štěpánkova ředitelství divadelního činí v dějinách divadla českého epochu, do ní padá vysoký květ opery české, která, jak i Němci sami uznávali, daleko vynikala nad Pražskou zpěvohru německou. Podobná chvála nemohla se hlásati o činohře. O divadle stálém, jakým nyní bylo české, třeba ve smyslu dosti obmezeném, mělo obecnstvo, mezi tím co do vkusu značně pokročilé, právo očekávati, že se stane ústavem uměleckým a vzdělavacím. Aby je na tento stupeň povznesl, k tomu neměl Štěpánek ani nejmenší spůsoblosti. Scházela mu především naprosto všecka kritika, a pak mu vadila marnolibost, neboť sám se pokládaje za dramatického básníka jen těžko se odhodlával k tomu, aby uvedl na prkna také cizí původní kus, a stalo-li se to, bylo provozování jeho tak nedbalé, že tím účinek jeho nevyhnutelně musil býti zeslaben. Nejčastěji dávaly se překlady triviálních frašek Vídeňských, které se pokládaly za dosti dobré pro nedělní publikum, jen když divadelní kasu naplnily.

Naproti takové režii českého divadla počala se konečně ozývati kritika v mladé žurnalistice české dosti hlasitě a ostře, k nemalé mrzutosti ctižádostivého a nedůtklivého Štěpánka, kterého jednou přisná divadelní

recenze v takové míře dopálila, že ve vši opravdivosti chtěl si na to stížnost vésti u samého nejvyššího purkrabího hraběte Chotka, u kterého byl v nemalé přízni, a právě proto, že z neznalosti mluvnické české psal tak, jak se na trhu mluví, pokládán za nejpobláznivějšího spisovatele českého. Již měl na sobě černý frak, chystaje se jíti k audienci, v tom navštívil jej — nevím, zdali náhodou neb úmyslně, že o Štěpánkově předsevzetí zvěděl — Chmelenský, a přátelskou domluvou netoliko jej přiměl k tomu, že upustil od zamýšleného kroku, který by jej byl nanejvýše směšným učinil, nýbrž i to spůsobil, že Štěpánek se s domnělým svým protivníkem recensem osobně blíže seznámil ano i spřátelil. Byltě Štěpánek při všech slabých stránkách člověk dobromyslný, a kdyby byl kolem sebe míval lidi upřímnější, nežli byl na př. úlisný Grabinger, který mu do očí lichotil a za zády se mu posmíval, byl by se od nich zajisté dal navoditi k lepšímu.

Nečinilo-li divadlo české dosti slušným požadavkům obecnstva za doby ředitelství Štěpánkova, kleslo tím hloub, když po triumvirátu dostal se k ředitelství Stöger, který všecko jenom na německá představení vynakládaje nedržel ani personál pro české hry nevyhnutelně potřebný, ačkoliv tyto mu značně vynášely. Štěpánek, kterému za Stögra zůstala režie českého divadla, musil si všelijak pomáhati ochotníky, kteří ovšem českou Thalii na uměleckou výši nepovznegli.

Když tedy nebylo žádné naděje, že se stav českých představení na stavovském divadle za ředitelství Stögerova polepší, podnikl Tyl r. 1835 na svou ruku zařízení samostatného malého divadla na Malé Straně v Kačetanském domě, jehož majitel, chvalně známý vlastenec

Arbeiter, přepustil mu k tomu konci bývalý klášterní refektář. Byla to podlouhlá, dosti široká síň, které se jedné třetiny k vystavení jeviště, ostatních dvou třetin pro sedadla a parter užilo. Také byla nad přízemím malá galerie, kterou si však Arbeiter pro svou rodinu vymínil. Nejhuře bylo s dovolením ke hraní; musilo se takového jak od politického úřadu tak i od ředitelství stavovského divadla dosíci, a že na obou místech těžkosti se dělaly, snadno pomyslit lze. Konečně dosáhlo se ho věnováním čistého zisku ústavu pro chudé. Společnost sestávala ze samých mladých spisovatelů a studentů, a režii vedl Tyl obezřele ve směru důstojném. Ochotníci byli plni horlivosti, a přípravní práce k zařízení divadla i potom hry samé a co s nimi spojeno, to vše činilo jim právě potěšení. Každý vynasnažoval se co nejvíce mohl, aby úlohu svou zdárně provedl. Obecenstvo bylo vybrané — lišíc se podstatně od nedělního obecenstva českých her na stavovském divadle, k němuž stavěla značný kontingent služebná čeládka — samá to inteligence a honorace. K vůli takovému obecenstvu herci sbírali dohromady všechny své síly, a obecenstvo bylo uznalé. Hry v Kajetánském domě trvaly až do podzimku roku 1837, a neminuly se s dobrým působením jak na studentstvo, které z nich bralo tím větší podnět k zakládání četných společností na venkově, tak na režii českých her na divadle stavovském, která od té doby přinucena byla pečovatí o lepší výbor kusů. Také přistoupilo několik lepších sil, na Kajetánském divadle vycvičených, co diletanti ke společnosti Štěpánkové a působilo zdárně v českých hrách na divadle stavovském. Z nich na prvním místě sluší jmenovati Kašku, potomního oblíbeného komika, jehož první vystoupení u Kajetánů v osobě Pohltoňského v Klicperově

„Žižkově meči“ potkalo se s pochvalou tak všeobecnou, že rozhodlo nad budoucí dráhou jeho života. Kaška sám rozkošně vylíčil divadelní hry v Kajetánském domě v „Rodinné kronice“ na rok 1864 v článku nadepsaném „Zápisky starého komedianta“.

Doba divadla v Kajetánském domě památna jest i tím, že od ochotnické společnosti jeho stal se první pokus o spořádání zábavy, jaké později tak pověstnými se staly pod jmenem *českých bálů*. Ples ten byl úplně soukromý a odbyval se v témž Kajetánském domě v propůjčeném k tomu bytu. Společnost byla vybraná, vedle veškerého mladého světa vlastenského přítomni byli též někteří přednější starší spisovatelé, v sličném kruhu dám pak skvěla se nad jiné na těle i duši zpanilá Márinka V., vlastenka horlivá, k níž více než jeden mladík zahořel cítě nežnými a na na niž jak o závod skládány milostné básně. První tento „český ples“ vydařil se úplně, až na to malé neštěstí, že velký hrnec s krupovkou praskl a dámy v kuchyni zaměstnané šeredně polil, avšak žádného tělesního úrazu neučinil.

Dobře vydařená tato zábava dodala pak některým mladším vlastencům chuti a odvahy k uspořádání podobné zábavy veřejné, kterouž by čeština ku platnosti jí náležející přivedena byla i ve společnosti vyšší, a druhý tak zvaný *český bál* dával se brzy na to v Konviktě.

Polský prorok Gutt. Milutinović. Slovanští hosté v Praze.

Mezi cizinci, jimiž Praha r. 1836 v čas korunovace Ferdinanda V. se hemžila, byl také jistý Polák Gutt, doktor lékařství. Byl to malý, složitý muž asi 40letý, jenž nosil na hlavě klobouk se širokou střešou a v kapse u kabátu skleničku k nabírání čerstvé studené vody, kdekoliv na ni přišel, neboť byl jejím velikým milovníkem. Chování jeho bylo vážné, odměřené, ano jaksi slavné, při tom jevil velikou zvědavost, všude se dral napřed, všecko musil vidět, na všecko se vyptával. Při vojenské přehlídce na rovině u Holešovic navěsil na sebe několik ruských řádů a směle vmísil se mezi vznešené hosti, pro něž zachováno bylo nejpříhodnější místo k dívání. Navštívil všeobecnou nemocnici a také špitál milosrdných bratří, všude si počínaje co znalec a zkušený lékař. Jmenovitě k těžce stonajícím mluvil útechy plná slova blahého míru, která takofka zázračným účinkem na ně působila — nejinak než jako nějaký zasvěcenec boží. A byl to vskutku prorok, zavítavší do Prahy zvěstovat objevení se slovanského mesiáše, který již narodil se v Litvě z matky Češky (mínil tu Gutt, který rod svůj z Čech odvozoval, vlastní svou sestru), a v brance přijde spasit veškeré pokolení slovanské. Tak blásal doktor Gutt nám mladým lidem se vši opravdivostí, ale velice se smýšlil ve svém očekávání, že mystické učení jeho nalezneme blouznivých věřících i v mládeži české. Tato mládež byla ducha příliš střízlivého a smyslu příliš praktického, aby se byla

roznítla pro fantastický přelud, majíc před sebou makavý cíl svého snažení. Gutt brzy uznal, že v Čechách není půdy pro jeho působení, ale s potěšením znamenal probuzování se národního ducha v lidu českém, i schvaloval v plné míře snahy vlasteneckých literátů, což i skutkem dokázal, věnovav značný dar na jisté, tehdejší naděje plné literární podniknutí. Bez hořkosti, že se mu v Čechách nedařily zámysly jeho, a s upřímným zdaru přáním národní naší věci rozloučil se s námi Gutt zcela přátelsky, i pospíchal odtud do Francie k švagra svého, pověstnému onoho času polskoslovanskému proroku Towianskému, který učení svému o slovanském mesiáši dovedl získati valný počet přívržencův mezi emigrací polskou, ano i samého velducha Mickiewicze oblouditi. Kdož by tu nezpomněl na našeho Komenského, který u vysokém stáří v podobných okolnostech též mysticismu se oddal! Towianski i s učením svým jest dávno zapomenut, i žije v ústraní v Curychu uprostřed již jen malého kruhu svých stoupenců, mezi nimiž snad nalézá se i dobrý doktor Gutt, ač ještě-li živ.

I později často jsem se stýkal s vynikajícími Slovany Prahu navštěvujícími. Z těch byl pro mne jedním z nejzajímavějších zjevů srbský básník Šimon Milutinović, bývalý sekretář knížete Miloše. Spůsob, jakým jsem se s ním seznámil, byl následující. Roku 1837 trávil jsem léto v jistém šlechtickém sídle na saských hranicích, kdež obdržel jsem soukromou příležitostí list z Prahy od jednoho ze svých jihoslovanských přátel, který již delší čas neměl vřelejšího přátelství, nežli vstoupiti do knížecí srbské služby. Nyní dovědév se, že Milutinović mešká v Lipsku, požádal mne, abych se k tomuto v té záleži-

tosti jeho jmenem obrátil o radu; on sám nechtěl se odvážiti na ten krok, boje se porušení listovního tajemství. Já učinil mu po vůli a psal jsem Milutinoviči, který mně ihned odpověděl a odkázal na osobní setkání se v Praze, až se na podzim bude vraceti domů. Setkání to stalo se, ale bez mého přítele, který více v Praze nedlel. Milutinovič byl hospodou u „Zlatého Anděla“ v Celetné ulici, a když jsem jej navštívil, uvítal mne srdečně. Pomyslete si malého složitého muže s vysokým čelem, vzezření vlídného a příjemného, v národním kroji srbském, jmenovitě v širokých plundrách, který nemůže ani chvilku pokojně státi, nýbrž rychlými kroky přechází přes pokoj, an každá žilka v něm hraje a z úst výmluvný proud řeči se line — a máte Milutinoviče. Byl to neutešený obraz, jakého podávalo jeho líčení poměrů srbských, daleko rozdílný od ideálu, jež v prostoduchosti své malovala si vlasteneckým zápalem roznicená mysl přítele mého. Milutinovič nepotřeboval mně dlouho dokazovati, že v takových poměrech přítel můj při nejlepších spůsobilosti a vůli nebyl by k žádné platnosti mladému státu, kde ještě všechno jest nehotovo; ano že by jemu, zvyklému na společnost civilisovanou, se brzo musilo zastesknoti mezi lidem polobarbarským, kde dle způsobu orientalského vešker život vrcholí v piklech, které jeden proti druhému knje. Prosil mne tedy, abych přítele svého odvrátiti hleděl od myšlenky, jejíž uskutečnění by jej nevyhnutelně musilo nešťastným učiniti; na to improvisoval několik veršů, jež napsal na cedulku a mně doručil, bych je příteli odevzdal na památku. — Byl to milý večer, který jsem strávil s Milutinovičem, jenž se svou přímostí, veselostí mysli a neustálou pohyblivostí učinil na mne dojem nehybnoucí.

V tu dobu začala vláda ruská hustěji vysílati do Prahy mladé učence na slovanská studia. Rozumí se samo sebou, že vyhledávali společnost literátů českých, kterým bylo obcování s nimi milé a ve mnohém ohledu poučné. Před jinými utkvěli mně v paměti Ivanišev, Kastorský, Bodjanský, Panov a Grigorovič. *Ivanišev*, který pilně se zanášel slovanským právem, častoval nás někdy čajem, jinak jsme se s ním méně často scházeli, an bydlel až na Hradčanech v ulici k Loretě vedoucí. *Kastorský*, náruživý milovník pečených husí a Hegelovské filosofie, bez které ani živ býti nechtěl, zavdával nám dosti často prostoduchostí svou podnět k veselosti: jak jsem po čase slyšel, stal prý se pak bohatým pánem v Petrohradě — nový to důkaz, že k štěstí netřeba míti ducha. *Bodjanský* byl pravý měkký charakter maloruský, studoval pilně, žil ponejvíce pro sebe, ostatně byl upřímný a důvěrný. Navštívil opět Prahu před několika lety sotva ji více poznal (neviděl ji od roku 1837), ale k někdejšími přáteli svým hlásil se i nyní „Excelenc pán“ (Prevoschoditelstvo) co k milým starým známým. *Panov*, mladík nad míru sličné postavy, byl příjemný besedník; dle pozdějších zpráv zemřel v mladém ještě věku. *Viktor Grigorovič*, který r. 1845 zavítal do Prahy, vracel se z cest po Turecké říši konaných, zdokonaloval se u mne v češtině, o které na universitě Kazaňské přednášel, používaje při tom i některých mých spisů. Muž ten zůstane mně nezapomenutelným pro svou vzácnou všestrannou vzdělanost a lahodné mravy. Dle posledních zpráv mých čestně co profesor vysloužil žije nyní na odpočinku v Oděse. Byloť v těch letech ještě více Rusů v Praze, s kterými však já méně se stýkal. Policie na toto naše obcování s Rusy měla bedlivý pozor, což my

dobře věděli, ale nebylo se nám čeho obávati, neboť svazky naše s nimi byli nejnevinnější.

Roku 1838 zavítal do Prahy *Jan Šafařík*, synovec slavného strýce, co nově graduovaný doktor lékařství, a pobyl tu málem rok. S bodrým mladým mužem tím vešlo nás několik v bližší známost, i připomínám sobě dosavad s potěšením blahé doby, v nichž pospolu čítali jsme u něho klasická díla starodubrovnických básníků. Byly to chvíle nejčistší duševní rozkoše, jaké jsem kdy zažil. Jak známo, žije Jan Šafařík v Bělehradě u vysokém postavení, jsa senátorem a předsedou srbské učené společnosti. O slavnosti Jungmannově r. 1873 navštívil opět Prahu, již našel arcí velmi změněnu, ale nezměněna našel v ní srdce svých někdejších přátel, pokud ještě trvají na živě.

Nesmím též zapomenouti na přítele *Hurbana*, který r. 1839 co mladík navštívil Prahu, ubíraje se na studie do Němec, a v němž poznal jsem duši vřele zaujatou pro slovanskou ideu, a jmenovitě pro osvobození krutě utištěného národu svého, což později skvěle skutkem dokázal, ano dokazovati nepřestává co jeden z předních bojovníků za nezadatelná práva Slováků.

18.

Rozkvět literatury. Tyl. Mácha. Vcel.

Literatura prospívala co den zdárněji. Ustavičně přibývalo jí čerstvích sil, nová jména vystupovala u veřejnost, nové plody ducha českého podávaly světu důkaz o neumořitelné jeho čilosti i pod nejkrutějším útlakem.

Duší nového ruchu literárního byl Tyl, muž o probuzení ducha národního v kruzích širších nadé všechny své současníky zasloužilý, pro kterouž skutečně nesmírnou zásluhu jméno jeho věčně skvíti se bude v literárních letopisech našeho národu, i když dšla jeho na dobro budou zapomenuta. Tyl byl jako stvořen pro svou dobu, i jeho vady a slabosti byly takového spůsobu, že se úplně hodily k času. Tyl vdechl žurnalistice české moderní život, „Květy“ jím založené činily propagandu před tím nebývalou; jeho články, jimiž vyzýval k milování vlasti, ku pěstování drahé materštiny, a v nichž jmenovitě obracel se k pohlaví něžnému, mluvily k srdci dojemnými slovy, dotýkaly se nejjemnějších stránek duše, rozněcovaly nejdělnivější city samolibosti, hrdosti a ctižádosti. Tyl znal výborně své čtenářstvo, i věděl dobře kde ho popadnouti, aby jím hnul.

V takovémto působení byl mu věrným pomocníkem *Rubeš*, jehož „Deklamovánky“ ozývaly se všude, kdekoliv jen hovor český zazníval, stavše se neodlučitelnou částkou vlasteneckých veřejných zábav: plesů, besed, koncertů a j., jaké toho času na venkově v modu vešly a bez kterých nemohlo se obejít ani sebe menší městečko. Pravou pastvou pro obecnstvo, jaké hlavně se účastnilo těchto národních zábav společenských, byl „Paleček“, vydávaný od Fr. Rubeše, Fr. Hajniše a „ještě někoho“ (Filípka), který měl náramný odbyt a jemuž ta veliká zásluha přísluší, že budil chuť ke čtení českých knih i v kruzích až posud o čtení vůbec málo dbajících.

Neocenitelnou službu prokázal Tyl literatuře české zavedením lehkého slohu novelistického, jehož tvůrcem on vším právem může býti nazván. Před ním měla česká prosa i lepších spisovatelů vždy více méně ráz jakési

neobratné strojenosti, Tyl první osvobodil ji od pout až dosavad ji svírajících, uveda ji zpět na přirozenou půdu živé konversace, ovšem zušlechtěné. Vyčítáno Tylovi nešetření správnosti gramatické, a výčitka ta byla v jisté míře oprávněna. Avšak s druhé strany mnohem spravedlivější výčitka mohla se činiti, těm, kdož z pravidel gramatických kuli okovy na sloh český, a přece při tom žádali, aby se volně pohyboval. Bez pravidel mluvnických nemůže nižádný jazyk dojít vyššího zdokonalení; avšak považovati je za něco naprosto nedotknutelného, bylo by tolik, jako společnosti lidské ukládati zákony pro všechnu budoucnost nezměnitelné a na věky platné. Každý živý jazyk neustále se mění a přetvořuje, a to dle potřeb a okolností; žádný se nemůže izolovati o sobě a otočiti hradbou nepřestupnou proti vlivům cizím; a kdyby takoví rigorosisté, kteří též v jazyku všemožně snaží se zachovati status quo proti vtírajícím se novotám, takový status quo blíže a kriticky ohledali, zajisté zhrozili by se těch cizích živlů, které by v něm našli a kterým neupírají práva občanského na základě dávného obyčeje. Avšak i tento obyčej musil někdy počátek vzítí, a není pochybnosti, že i proti němu co nebezpečné novotě zpírali se pedantové tehdejší. Pročež neváhám vysloviti mínění své v ten smysl, že cokoliv jazyk živý v sebe přijal tou měrou, že to vešlo takoruka ve společný majetek národu, to i právo má přijato býti v jazyk písemní a odtud i v mluvnici. Někdo to musí učiniti ponejprv, a iniciativa taková nemůže býti považována za útok na neproměnlivost systému gramatického, ale naopak za potřebný krok k dalšímu vzdělání a vývoji jazyka. Skamenělá, nehybná pravidla gramatická má jenom jazyk mrtvý; živý jazyk, jako všechno co žije, podroben jest neustálé proměně.

A z takového stanoviska dlužno považovati Tyla co reformátora české prosy. O principu zde nemůže býti pochybnosti, jedná se pouze o pravou míru, a v tom ohledu nelze arciť upírati, že Tyl nejednou překročil slušné meze dovolenosti. Avšak nepřisuzujeme-li pravidlům gramatickým absolutní a neodchylné platnosti, budeme tím méně považovati příklad Tylův za neproměnlivý vzor. A skutečně ti, jenž brousili svůj sloh podle Tyla, následovali ho sice v povšechném směru jeho, ale nikoliv ve všech jednotlivostech, a tak stalo se, že v nynější vytříbené prose české shledáváme ovšem onu volnost pohybu, jakou jí udělil Tyl, avšak namnoze již prostou přílišností a patrných chyb, jakých se Tyl dopouštěl. Tyl prolomil led, k čemuž bylo potřebí odvahy, jaká není každému dána; té slávy mu neupře nikdo.¹¹⁾

Z četných povídek jeho nejlepší jsou historické, líčící živými barvami nejpohnutnější doby vlasteneckých dějin; o druhých bude promluveno později.

Z nových hvězd, které vystupovaly na obzoru české literatury, jmenovitě básnictví českého, byl jednou z nejblysknavějších *Mácha*, duch bohatě nadaný, ale ještě nevykvašený, jehož zlomkovité plody slibovaly věci veliké, jemuž ale nebylo porozuměno. A bylo také těžko mu

¹¹⁾ Nescházelo však zároveň i takových opravců jazyka, kteří k tomu žádného povolání nemajíce v malichernostech sobě libovali, čímž nejednou směsnými se stávali. Takového pána (Tomíčka) trefně vyplatil nebožtík Vaněk. Reformátorovi tomu přičítal se každý shluk zvůček sluchu méně lahodný. Když pak jednou v jistém spise Vaňkově, jehož korekturu měl, místo „hvězdy se třpytí“ opravil ve „hvězdy se lesknou“, odbyl jej Vaněk in margine slovy: „Korrektor ohne Sachkenntniss! *Boty* se lesknou, ale hvězdy se *třpytí*.“

porezuměti, neboť on sám sebe ještě dobře nerozuměl, ale již byl na nejlepší cestě k tomu, když nelitostný osud ukrátil nit života jeho. Mácha byl málo sdílný, a to právě proto, že viděl, kterak ho nikdo nepochopuje: potkával se jenom buď s nadšenými velebiteli, anebo s bezohlednými tupiteli. Zvědév mé vyjádření o něm — které jsem jednou učinil v ten smysl, že jest bez odporu veliký talent, ale rozhodného úsudku že o něm na ten čas pronésti nelze, dokud se neukáže, jak se vyvine — uznal pravdivost jeho, a od té doby ke mně přilnul důvěrněji nežli ku komukoliv jinému, tak že i rukopisy své, které sic nikdy z ruky nedával, mně domů půjčoval, abych mu vyjevil své mínění o nich. Nejednou seděli jsme spolu a s přítelem poručíkem B. sami tři až do půlnoci, ba i děle u Komárků (kavárně to v Starém Ungeltě), pohřížení v rozjímání hlubokého mudretví o všelikých věcech přirozených i nadpřirozených, skutečných i abstraktních, jaké jen zajímatí mohou ducha tak práhnuoucího po čistém zřídle pravdy, jako byl Mácha. Smím tedy s dobrým právem tvrditi, že jsem Máchu dobře znal, ano mohu říci, že od té doby, co vstoupil do praktického života, myšlení a snažení jeho bralo směr takový, z něhož čerpal jsem nejlepší naději pro jeho budoucnost. Naděje ta neměla se vyplniti — nejšlechetnější z jinochů českých vyšším kynutím příliš záhy odňat přátelům a vlasti.

Vedle Máchy vyskytovala se ještě jména jiných mladíků, která v brzkém čase měla dojíti slovnosti na Parnase českém. Z těch uvádím před jinými *Jablonského*, básníka otcovské moudrosti Šalomounovy, a *Erbena*, klasického vzdělavatele národních pověstí. Co národní epik vystoupil v ty doby básník staršího kruhu, *Vocel* s „Přemyslovci“, „Mečem a Kalichem“ a „Labyrintem Slávy“,

z kterýchžto plodů čistě vlasteneckého nadšení zvláště první dva došly veliké obliby a všeobecného rozšíření. I Čelakovský po delším umlknutí vystoupil s novým plodem své ušlechtilé Musy „Ráží stolistou“, v níž básnický genius jeho novým světlem se zaskvěl.¹²⁾

Mimo „Květy“, jedním časem od Tyla zanedbávané ba na čas opuštěné, v kteréž době redigoval je bedlivě a obezřele Jaroslav Pospíšil, vyskytovaly se svým časem ještě jiné periodické spisy, z nichž uvádím zejména „Denici“ a „Vlastimila“, pěstující ušlechtilou zábavu s prospěšným poučením spojenou, až po smrti Štěpánkové obdržely „Květy“ nového soka ve „Včele“ za Klučáka a Štorcha omladlé. Nelze též mlčením pominouti „Bibliotéky zábavného čtení“, podniknutí to, které si za účel bylo vytklo, vytisknouti z oběhu bídné překlady Klaurenových povídek a jiného smetlí německého, a nahraditi je překlady výtečnějších a novějších plodů cizích beletristických literatur. „Bibliotéka“ ta stala se brzy čtením oblíbeným a rozšířeným.

V tu dobu vystoupil u veřejnost nový románopisec český, nadaný a plodný *Chocholoušek*, jehož první povídka „Templáři v Čechách“ spůsobila hned vším právem sensací. Po „Templářích“ následovaly pak rychle po sobě povídky jiné, jimiž takofka úprkem dobyl si přízně obecnstva. Též *Jindřich Marek* obnovil zdárně činnost

¹²⁾ Kterak vznešený půvab té krásné didaktické básně dovedl okouzlit i čtenáře dost těžce s jazykem zápasící, toho na příklad uvádím prince Karla Hohenlohe, mladíka vřele zaujatého pro vše krásné, jenž byl mým žákem v češtině a nejednou překvapil mne pěkným překladem jedné neb více strof ze „Stolisté růže“, zhotoveným přes noc. Dosavad lituji, že jsem si tyto jeho německé verše neopsal.

svou na poli románu, které nalezalo čím dále tím více pilných vzdělavatelů.

Tak dosáhla pěkná literatura česká v letech čtyřicátých znamenitého rozkvětu, což se závistí uznáváno bylo od samých národních odpůrců našich, a čehož přirozený následek byl, že čeština i v životě společenském vždy více půdy nabývala.

19.

Literatura vědecká. Ost und West. Německá polemika proti národnímu ruchu českému. Hrabě Josef Matiaš Thun.

S pěknou literaturou počala důstojně závoditi též literatura vědecká. V přední řadě sluší jmenovati *Jana Svatopluka Presla*, jehož nedosti ocenitelné zásluhy netřeba zde teprv rozebírat, an celému národu posud v dobré paměti jsou. Muž ten již roku 1821 s nemenší odvahou jako obětavostí (neboť to činil na své útraty) založil encyklopedický časopis „Krok“, jímž učiněn první pokus o pěstování v jazyku českém exaktních věd. Přenáramné obtíže s tím spojené nelekaly mohutného ducha Preslova, o jehož neumořitelné vytrvalosti svědčí celá řada obšírných spisů ze všech oborů přírodovědy, kteréž doposavad nepozbyly ceny. Nezbytnou úlohou bylo při tom utvoření vědecké terminologie české, která úplně scházela jazyku našemu, neodváživšímu se až posud do vyšších oborů literárních. Jak ohromné nesnáze spojeny byly s touto úlohou, to v plné míře posouditi dovede jenom důkladný znatel jazyka i spolu vědy, o kterou se

jedná. Že mezi těmi tisíci a tisíci slovy, jež Presl pro přírodní vědy vytvořil, nebyla všechna ryzí, správně odvozená a snadno srozumitelná, není divu; proto však nikdy nezasluhoval onoho povržlivého usmívání a útrpného krčení ramen, jakých se mu dostávalo s tak mnohé strany, kde ohledy jazykové převládaly nad ohledy věcní. Valná část Preslovy terminologie až doposavad se udržela v platnosti, a kdyby on pracemi svými nebyl tak široký základ položil k další stavbě, nikdy by u nás přírodopyt, nyní zdárně pěstovaný, nebyl v tak krátkém čase volnějšiho ruchu dospěl k nynějšímu stupni svého vývoje.

Velký pokrok v probuzení národním stal se následkem vydávání Palackého dějepisu, ježto započalo, prozatím v jazyku německém, r. 1836. Výtečné dílo toto, v němž spisovatel jeho alespoň s počátku až příliš hověl střízlivé objektivnosti, docházelo slavného uznání se všech kompetentních stran, pro nás pak stalo se pravým národním paladiem. Jím zajisté minulost naše nejenom očištěna jest od četných nešvar, kterýmiž za mnoho století nepřízeň a něvědomost tvářnost její zohyzdily, nýbrž i mnohé části použitím nově vyhledaných pramenů, ku kterémuž konci Palacký mnohé a daleké cesty konal, ve světlo docela nové postaveny a mnoho doposud temného a pochybného objasněno. Jediné vášnivost zarytých Němcůrů nemohla se spřizniti se spisem, jímž důkladně vyvrácen předsudek jejich zakořeněný proti Slovanům a jmenovitě Čechům, jakoby těmto všechna vzdělanost byla přišla z milosti německé, ukazováním na dávnou původní vzdělanost národa Českého. Dílo Palackého nemálo přispělo k tomu, že nestranní cizinci, lépe o národu a vlasti naší poučení, příznivějším okem začali pohlížeti na Čechy, tak dlouho před veřejností pomlouvané i ostouzené, na

jejich snahy i jejich budoucnost. V každém pak uvědomělém Čechu výše pnulo se srdce hrdostí na tak slavné předky a na roli světovou, kterou někdy hrál nečetný národ náš v čele pokroku časového krácející, a pýcha ta u vysoké míře tužila národní cit a lila důvěru v srdce vlastenecká, že lidu takového kořene a jádra není souzeno zahynouti neslavně, nýbrž že jednou probuzen k novému životu vystoupí opět na dějišti světovém, a hoden osvícených předků svých přidruží se věrně a s celou duší k bojovníkům za svatou pravdu a svobodu národů.

Veledůležité, nejenom v ohledu čistě vědeckém, nýbrž i v působení svém na rozšíření a tužení smýšlení národního jest jiné dílo Palackého, „Archiv Český.“ V něm ony osoby, o kterých vypravuje dějepis mrtvými slovy, stojí oživeny před námi, i vidíme jednati je na vlastní oči; v něm uložen jest neocenitelný poklad pramenů historických, které dlouho ještě nebudou úplně vyčerpány. Nezapomenutelný mně zůstane výstup, který jsem měl s mužem velice ctihodným a vlast upřímně milujícím. Byl to otec nynějšího divadelního ředitele pana Pavla Švandy ze Semšic, postava vysoká a vážná, vlasů rudých, zemský tuším inženýr, s kterým jsem jednoukrátě důvěrně rozmlouval o utěšeném prospěchu literatury české a našich nadějích v budoucnost. Pan Švanda — jenž zanešen jsa úředními povinnostmi svými nemohl zanášeti se zevrubněji postupem národní literatury, věděl o této jen právě tolik, co bývalo nejčastěji předmětem veřejného hovoru — pokládal s upřímným politováním všeliké snahy v oboru pěkné literatury za nedostatečné a marné v ohledu praktickém, dokud prý nebudou na světlo vynešeny všechny prameny slavných našich dějin, v nichž by národ jako v zrcadle nějakém se mohl shlížeti a bráti příklad i na-

učení pro budoucnost. Na to já mu předložil několik sešitů „Archivu Českého“, až kam právě byl dospěl, a dobrý pan Švanda, nemaje ani vzdáleného tušení o takovém díle, byl nad míru radostně překvapen, nemohl se dosti nažehnati Palackému, a od té doby pohlížel s vysokou úctou na naše vlastenecké snahy, i věřil tak pevně jako já v budoucnost národa Českého.

Ani Presl ani Palacký nebyli osamělí pracovníci ve svých oborech, okolo obou se kupily mladší síly co pilní pěstovatelé vědy: Václav Staněk, Amerling, Kodym, Smetana, Tomek, Erben a j. Takový zvýšený ruch v literatuře české nemohl zůstat nepovšimnut. V Praze samé založil Rudolf Glaser roku 1837 časopis „Ost und West“, z jehož názvu již tendence jeho vysvítala, a který přede vším jiným pilně si všímal literatury české. V Němcích psáno o Čechách a jejich snahách, jak ve zvláštních brošurkách, tak i v časopisech (jmenovitě v „Augsb. Allg. Ztg.“) ve smyslu jim rozhodně nepřiznivém, při čemž nescházelo lži a nadávek, zuřivým Slovanožroutům odjakživa oblíbených. Sotva že „Augsb. Allg. Ztg.“ jednou za dlouhý čas dopřála místa nějaké krotké obraně s naší strany.

Roku 1845 cítil se hrabě *Josef Matiaš Thun*, překladatel „Kralodvorského rukopisu“ do němčiny, povolána, vysloviti své mínění ve prospěch náš v brošurce „Der Slawismus in Böhmen“ (v Praze u Calve). Z celého spísku toho, jehož původce vyznává o sobě po netopýrsku (jako nejnověji také někteří z tak zvané historické šlechty), že není ani Čech ani Němec, nýbrž „Böhm“, vane jakási aristokratická protekce nižšího plemene, na vlas podobná oné, jakou se člověk z pouhé útrpnosti ujímá trýzněných zvířat. Ano pan hrabě neostýchal se vysloviti, že Čecha

neuznává za tak „bildungsfähig“ jako Němce, a prosil takofka za milosrdenství pro nás. Taková urážka nemohla býti mlčky snešena, i vyšla proti Thunově brošurce jiná v Lipsku „Worte eines Čechen“, která v rozhorlení zamítala všeliké milosrdenství pro nás, a žádala pouze spravedlnost, spolu pak postavení Čechů v Rakouské říši a jich politické smýšlení vyslovovala právě tak, jak se v roce 1848 a dále osvědčilo. Brošurka tato učinila dosti značnou sensaci, a jakkoli původce její dobře znám byl politickému úřadu a snadno mohl k zodpovídání býti potahován, že dal něco bez rakouské censury v cizině tisknouti, neměl z toho ani nejmenšího opletání, což zajiště vysvětluje se jen lojálností a vřelým patriotismem rakouským, jaké se v ní jevily. Od té doby již nikdo nepovolaný se neopovážil, žádat za milost pro nás. Hrabě Josef Matiaš Thun pak dokázal r. 1848, jakého byl ducha, když jsa členem „Národního Výboru“ ulekl se nastávajících bouří, vzdal se podávaného mu presidentství Slovanského sjezdu a odjel na vždy ze vlasti. Jmenován později dědičným členem panské sněmovny říšské rady a obdařen vysokým řádem, hlasoval co nejoddaněji s centralisty, jakož i syn jeho hrabě Osvald Thun náleží k rozhodným ústavověrcům.

20.

Praktický směr v literatuře. Průmyslová jednota. České spolky. České bály a besedy. Pražská policie.

Pěstování přírodních věd nepřestávalo na pouhé teorii, nýbrž brzo přenášeno také na praktickou půdu vy-

užitkování výsledků, vědeckým zpytováním nabytých, ve prospěch průmyslu. Až dosavad mohl český živnostník nabyti technického vzdělání pouze prostředkem němčiny; kdo nebyl mocen jazyka německého, odsouzen byl do smrti k podělkování a nádeničení při práci mechanické, na stupeň průmyslníka v pravém slova smyslu povznést se nemohl. To nesmělo zůstat tak, neměl-li Čech na věky odsouzen zůstat k služebnosti a bídě ve své vlasti a Němec roztahovati se co pán a poručník jeho. Nebylo dosti na duševním vymanění se z vlivu německého, působícího vychováním i celým veřejným životem dusivě na národ náš; vymanění toto mělo se státi také v ohledu materiálním, čili jiným slovem: šlo o *emancipaci blahobytu od podmínky němectví*. Jenom národ požívající blahobytu pěstuje s prospěchem vyšší zájmy duševní, umí ceniti svobodu a chová v prsou onu vysokou uvědomělost, která jest matkou velkých činů národních. Tak bývalo druhdy v Čechách, i aby tak opět někdy bylo, k tomu nesly se snahy všech upřímných vlastenců. Vedle šíření osvěty byla k tomu cíli jen jediná cesta — cesta vedoucí k blahobytu. Věk náš jest věk průmyslu, kde druh s druhem závodí v dobývání hmotných statků důmyslnějšími prostředky, jež bře z neustále nově odkrývaných účinků přírodních sil. *Přírodní vědy popularisovati, českého živnostníka průmyslně vzdělati*, stalo se tedy heslem několika mužů, kteří pochopili jak ducha času, tak i přední potřebu národu. A tu opět vidíme v čele šlechtěného *Jana Svatopluka Presla*, který svou „Technologii“ a „Časopisem technologickým“, vydávaným nákladem Průmyslové jednoty r. 1833 do života vstoupil, v oboru tom první cestu kleslil. V jeho šlépěje vstoupil předně *Amerling*, jehož „Průmyslový posel“ a nedělní přednášky

o chemii v Klementině před četným posluchactvem nejvíce ze stavu řemeslníků těšily se z neobyčejného účastenství. Dávtipnější mezi mladými živnostníky českými pochopili v plné míře důležitost věci, i shromáždili brzy kolem sebe kruh soudruhů, žádostivých vyššího technického vzdělání, tak že utvořila se takoruka zvláštní škola mladých řemeslníků českých, z nichž vyšel nejeden vynikající průmyslník, jako *Josef Branislav Mencl*, *Paul* (jenž později stal se obětí politického pronásledování) a více jiných. Příkladu Amerlingova následoval *Kodým* svými „Zábavami nedělními“, které došly všeobecné obliby a valného rozšíření. Pomalu i jiní rozmnožovali populární naučnou a technickou literaturu, která čím dále tím větší půdy v národě nacházela.

Zároveň s těmito snahami kráčelo stejným směrem působení vlastenců k Průmyslové jednotě přistouplých, kde hlavně ujímali se zájmů malých živnostníků naproti velikému průmyslu, a všemožně o to se vynasnažovali, aby českému řemeslníku poskytnuta byla příležitost k technickému se vzdělání. V popředí byla tu agitace pro založení průmyslové školy české, na kterou po celé vlasti i v cizině sbírány a obětovně poskytovány příspěvky. Boje, které národní strana podnikati musila v Průmyslové jednotě s odpornou stranou německou, již tyto její snahy byly solí v očích, měly i tu vedlejší dobrou stránku, že byly výbornou školou pro naše budoucí parlamentární řečníky, z nichž nejedni (Rieger, Brauner, Trojan) sobě tu první ostruhy zasloužili. Zde ponejprv snahy národovců českých v praktickém životě u veřejnost vystupovaly, k nemalé nepřátel jejich zlosti, již tajiti ani neuměli. Naproti tomu ona třída lidu českého, k jejímuž prospěchu to vše se dalo, totiž dělnická, vděčně uzná-

vala tu péči osvícených národovců o zlepšení jich stavu, a poznávajíc, že vlastenectví má ovšem i stránku praktickou, čím dál tím více lnula k věci národní, a tím způsobem šířila se národní uvědomělost i v kruzích až dosud v ohledu tom valně zanedbaných.

I zde spatřoval se umravňující účinek idey vlastenectví, že dělnictvo české pomalu zanechávalo pitek a hlučného hýření, shromažďujíc se v tak zvaných „českých spolcích“, jakých jmenovitě v Praze byl hojný počet, k zábavám ušlechtilějším. Obyčejně měl takový spolek zvláštní svou místnost v některém hostinci, kdež údové jeho bavili se zpěvem, deklamováním, předčítáním a vzdělavatelným přátelským hovorem. Kdo promluvil slovo německé, musil dát malou peněžitou pokutu, obyčejně krejcar, a peníze tak nastrádané obrátily se pak k nějakému šlechetnému účelu, na př. na průmyslovou školu, na zakoupení užitečných knih pro spolek, anebo k ušlechtilé nějaké zábavě: plesu, besedě, společnému výletu a t. d. Nyní bychom se smáli takovým dětinským věcem, ale svého času měly ony plné oprávnění, a tyto „české spolky“ vychovaly nám jádro národně uvědomělého lidu, bez něhož by nás politický ruch roku 1848 byl nalezl nepřípravené.

Stejnou měrou, jako národní uvědomění šířilo se ve vrstvách obecného lidu, domáhala se čeština platnosti také v kruzích vyšší společnosti. Tak zvané „české bály“, o jichž uspořádání měli hlavní zásluhu Rieger, Pichl, Trojan, Tyl a jiní, jakkoli s počátku se potkávaly s mnohým úsměškem se strany protivné, solidností a elegancí svou brzo se octnuly v popředí nejskvělejších masopustních plesů Pražských, vstupní list do nich byl předmětem ctížádosti všech dám, které se počítaly k modnímu světu,

a veliké bylo pohoršení, které dal profesor Koubek, když lístek svůj přepustil jistému vlásenkáři vůbec v Praze samém, který pak nectně vyveden ze sálu. Velmi směšnou roli hrála tehdejší policie Pražská za městského hejtmána Mutha, který nechtěl dovolit tisknouti pouze česká ohlášení bálů těch na rohy bez přívěsku německého. Tiskly se tedy české veliké plakáty také s krátkým německým oznámením na konci, ale před lepením se toto poslední prostě ustříhlo. Na těchto českých bálech reprezentována byla i aristokracie i vyšší burokracie, a český živel byl tím alespoň formálně zbaven svého dosavadního helotství. Skvělý úspěch „českých bálů“ vedl k uspořádání českých tanečních besed v létě, jakož i kostumovaných merend pro užší kruhy vlastenecké, kteréž zábavy dařily se tak výborně, že daly podnět k podobným slovanským plesům a besedám ve Vídni, které shromažďovaly vybranou společnost vyšších stavů, kde zastoupeno bylo vše, co se hlásilo k Slovanstvu, jmenovitě ve světě učeném a diplomatickém, ba ani reprezentace panovnické rodiny nescházela.

Tak přijata čeština i do salonu, ale národu samému, který se tak hlučně hlásil k životu, neučiněna proto ještě žádná koncese. Indolence vlády byla slepá pro mnohčí se známky času, které zvěstovaly blížící se bouři; nemožno odhodlati se ke včasným opravám bojovala proti nepohodlnému jí mohutnění ducha národního malicherným týráním policejním, a když vzrůstající sebevědomí národní mužně se tomu postavilo na odpor, ztratily orgány policejní hlavu a staly se předmětem veřejného posměchu. Konečně neobyčejně šťastným nápadem Vídeňské vlády odstraněn jest z Prahy neschopný Muth a na jeho místo postaven v čelo policejního úřadu hrabě Moric Dejma,

kteřý měl tolik rozumu, že přiměřenou tolerancí zavedl mezi stranou národní a policií jakýsi snesitelný modus vivendi.

21.

Tyl a Havlíček. U Primasu a U Lajblů. Repeal. Založení Měšťanské besedy v Praze.

Brzo nebylo třídy v obyvatelstvu, kam by nebylo proniklo vědomí národní, nebylo městečka na venkově, které by nebylo mělo svůj kruh vlastenců, odkud smýšlení jejich se šířilo dále; po celé zemi dávány zábavy vlastenecké: besedy, věnečky, plesy, divadelní představení, konány výlety k památným místům, Škroupova krásná píseň „Kde domov můj“ všude vesele zaznívala povětřím i stala se pravou hymnou národní, již odpískávaly kolo-vrátky a hrály co pochod hudební bandy nejenom ozbrojených sborů měšťanských, nýbrž i vojenské — při hluchém průvodu pouliční mládeže. Vše hýbalo se čilým životem národním, obzvláště pak ve studentstvu nastal nový mocnější ruch, který jmenovitě na Staroměstském gymnasiu Pražském činil jistým osobám mnoho starostí, neboť již ten mladý lid (Vojta Náprstek, Krejčí a jiní) odvažoval se na demonstrace, a kde měl právo, stavěl si hlavu.

V literatuře oblíbenost Tylova dosáhla nejvyššího stupně, ale on tím samým již nacházel se na scestí. Sentimentální vlastenčení, jehož on sám byl s veliké částí původem, opanovalo jej v té míře, že brzy se octnul ve směru nepravém, poněvadž nepřirozeném a nuceném. Od delšího času již literární jeho produkce byly vzaly na

se podobu nadutých deklamací a sráčekolných výlevů chorobné citlivosti vlastenecké; v novelách svých, opustiv půdu domácích dějin, na níž tak šťastně se byl pohyboval, oblíbil si líčiti život jakýsi ideální, nejapně smyšlený, charaktery v daných poměrech nemožné, a to vše, břechou rozplývající se lamentace nad ubohou češtinou polité, vydávati za obrazy z našeho života. Jenom opravdu skvělé nadání Tylovo, jeho veliká technická obratnost u vyličování situací nejrozmanitějších (jinak se tomu říká shánění efektů), jeho ušlechtilý, hladký, ozdobný, luzným půvabem okouzlující sloh mohly učiniti takovou literární kaši poněkud záživnou; ale cituplným vlasteneckým duším byla to pravá pochoutka a Tyl jejich polovičním pánembohem. A to bylo vlastně to, čeho Tyl dosáhnouti chtěl: laciné populárnosti neobmezeným hovéním slabé strážce obecnstva. Maje co vzdělavatel národu svého povznášeti jej k sobě, on naopak snižoval se k němu, a místo utužování a k činnosti pobádání vlasteneckého citu koketoval s ním.

Nejednou ozvali se vážní hlasové proti takovému si počínání Tylovu, ale naproti všeobecnému entusiasmu pro „miláčka národu“ byli to hlasové volajícího na pomsti, až konečně smělá ruka chladnomyslného ale horkokrevného literárního nováčka jedinou, ale pádnou ranou stroškotala celé to uměle nastrojené, ale v sobě vrátké a nepevné lešení chorobného vlasteneckého sentimentalismu. Tyl vydal nový plod své pobloudilé Músy, „Posledního Čecha“; po celé vlasti znělo Hosiana, a sama Matice česká tím hlukem omámena přikla spisovateli cenu vysazenou na nejlepší českou knihu. Krátce před tím byl se vrátil do Čech mladý *Karel Havlíček z Rus*, kde byl po několik let co vychovatel meškal, a s bujarostí,

někdy až nezbednou, jal se vystupovati na poli literárním. V něm, jenž v cizině se byl naučil pohlížeti na svět okem střizlivým, praktickým, pohnula se žluč; i napsal do „České Včely“ (1845, č. 52 a 53) svou pověstnou, bezohlednou, ale zdravou recenzi o „Posledním Čechu“, v níž mezi jiným pravil: „Nám začíná již býti nanic z těch neustálých řečí o vlastenectví, o vlastencích a vlastenkách, kterými nás veršem i prosou naši spisovatelé, a nejvíce Tyl, již drahně let nemilosrdně pronásledují. Byl by již čas, aby nám to naše vlastenčení ráci lo konečně z úst vjít do rukou a do těla, abychom totiž více z lásky pro svůj národ jednali, než o té lásce mluvili; neboť pro samé povzbuzování k vlastenectví zapomínáme na vzdělávání národu. Kdybychom čas a práci, které nakládáme na přemlouvání lidu našeho, aby místo lepších cizích spisů čítal z vlastenectví naše špatnější — kdybychom, pravím, ten čas a tu práci vynaložili raději na to, aby byly naše spisy lepší než cizí, moudřejší a prospěšnější bychom jednali. Já ale, co se mého osobního mínění týče, jsem přesvědčen, že jest snadněji a veseleji za vlast umřít, než to množství jednotvárných spisů o vlastenectví přečísti.“ Mdlou odpovědí na ostrou kritiku Tyl ještě více si uškodil, i byl od Havlíčka odbyt ještě nečetněji než dříve. „Poslední Čech“ byl také poslední Tylov plod toho druhu, a jakkoli veliké bylo s počátku pohoršení v jistých kruzích nad takovouto „drzost zcela mladého člověka“, jenž dovoluje si zlehčovati „tak zasloužilého staršího spisovatele“, vzala nicméně móda sentimentálního vlastenectví brzy za své, jak mile toto přestalo býti representováno v literatuře.

Havlíček objevil se tehdy v literatuře české co pravá štika v rybníce, zamíchav blahočinně stojatou vodou i

jejími obyvateli. Vtipu jeho nic nebylo svatého, žádná slabá stránka národního života nezůstala od něho nepovšimnuta, žádný jeho dobrý nápad nevytištěn. Ale jakkoli při tom nejednou zajižděl přes meze opatrností a zvyklou slušností kázané, proto přece všechny ty jeho skoky měly ráz více nezbedné rozpustilosti, nežli nějakého skutečně zlého úmyslu. Z příležitosti svých se Havlíček časem vyhojil, tenkrátě však i ty měly to dobré do sebe, že zavdávaly podnět k důkladnějšímu uvažování a rozbírání věcí, které až dosavad bývaly u nás více předmětem cita nežli přemýšlení. Kterak se Havlíček často i dosti nepatrných malicherností chytal, aby „Českou Včelu“, v jejíž redakci se r. 1846 nvázal, učinil pikantní, toho uvedu následující příklad.

Od nějakého času přicházely také v oblibu české nápisy. Takové dali si na své domy udělati též sládek Vaňka na Koňském Trhu a sládek Kober v nynější Žitné (tehdež Žitnobranské) ulici. Onen zněl „U Primasu“, tento „U Lajblů“; onen měl tedy o kolečko méně, tento o kolečko více. Někteří ferinové noční dobou sundali zbytečné kolečko nápisu poslednějšího a přenesli je k Primasovům, kde je přilepili nad poslední u, kam náleželo. Málo kdo by si toho byl povšiml, kdyby Havlíček (který snad, dost možná, celou věc sám nastrojil) nebyl si z toho v nejbližším čísle „Včely“ ztropil smích. Jakkoli žert byl nevinný, nebožtík Vaňka přece nemalé pohoršení bral, že má takto veřejně kárán býti, i postavil si hlavu a dal sundati přilepené kolečko, Havlíčkovi pak poslal několik láhví svého nejlepšího bavoráka s humoristicko-hrubianským psaníčkem, aby se panu redaktorovi požitím silicího nápoje lépe mozek protřel. Celá Praha smála se, a dosavad schází v nápisu „U Primasu“ náležité kolečko,

v nápisu pak „U Lajblů“ spatřuje se podnes nad U známka, že tam někdy bývalo zbytečné kolečko.

Zatím se politický obsor Evropy čím dále tím více kalil, nespokojení živlové všude se množili, nebezpečnoství násilného výbuchu, kde právě hořlavé látky nejvíce bylo nahromaděno, každým dnem vzrůstalo. Naši národovci nepřestali bedlivý pozor míti na běhy zahraničných událostí, neboť byli přesvědčeni, že jenom podnikem z venčí může přijíti blahodějná změna v naše národní poměry; ale na tom nepřestávali někteří vřelejší přátelé svobody: mezi nimi, i jak se vyvínevat činnost připravující lid náš na hořké osvobození, a rozšiřovali smýšlení co nejradikálněji. Tito politikové činu měli schůze své „u Zlaté Váhy“ pod podlouhým na Zeleném Trhu, kteréž navštěvovalo též několik osvícenějších a k nám spravedlivějších Němců, mezi nimiž nad jiné vynikal statečný Böckel, zván obyčejně Pekelský, bratr oblíbeného tehdež malíře Böckla. Schůze ty nazývány „*repeal*“ dle hesla tehdejší národní oposice irské, domáhající se vymanění svého od Anglie. Jeden z nejradikálnějších repealistů byl *Emanuel Arnold*, neunnavný to agitátor, který se i na to odvážil, dát v Praze potají bez censury tisknout brožurku proti jesuitům, začož, když se to vyzradilo, majitelka tiskárny, která se mu k tomu propůjčila (Anna Vetterlová, dříve Špinková, zemřelá roku 1869 v Detroitu, v státu Wisconsinu v Severní Americe, kamž se synem svým se byla vystěhovala), odsouzena byla k značné peněžité pokutě, na jejíž vydobývání však pro nastouplé hned na to události roku 1848 zapomenuto bylo. Símě repealem rozsévané nepadlo na neúrodnou skálu.

Vele důležitě bylo též založení „Měšťanské besedy“

(1846), prvašho to vzoru takového spolku, čímž poskytnuta příležitost k osobnímu se poznání stejně smýšlejících národovců, a tím samým utvořen střed všeho veřejného vystupování ve smyslu národním.

Takto připravený národ Český nebyl únorovou revolucí francouzskou překvapen v té míře, jako obyvatelstva jiných zemí říše Rakouské.

22.

Rok 1848. Národní rovnoprávnost. Probudilost lidu. Sbor „Svornost“.

Přistupuji k roku 1848. Událostí velepamátného toho roku jsou čtenářové naši buď sami pamětníci, anebo je znají z vypravování očitých svědků a ze čtení tehdejších novin i jiných spisů o nich jednajících, pročť nebudu je nuditi opakováním věcí známých, nýbrž přičiním toliko některé úvahy, objasním okolnosti, které se mně zdají býti pozoruhodnější, a uvedu fakta některá obecně snad méně známá, pokud tu dobu charakterisují.

Podotknul jsem svrchu, že politická bouře roku 1848 nalezla národ Český méně nepřipravený nežli všecky ostatní národy rakouské, čímž také vysvětliti se dá, proč první začátky mocného hnutí u nás proběhly poměrně tišeji a pokojněji při zdánlivé jednomyslnosti všech stavů a tříd. V Praze měla probuzená část obyvatelstva tak velikou převahu, radostné zanícení po 11. března bylo tak všeobecné, že ona strana odporná, ze které se vyloupili rozkošní sedmašedesátníci, v prvním okamžení byla ohromena a panujícím entusiasmu více méně apřímae přizvukovala.

Ale právě toto jakési radostné opojení překáželo chladnější rozvaze. Pověstná schůze ve Václavské Lázní dne 11. března, první to politické hnutí lidu v Rakouské říši, po kterém teprv následoval 13. březen Vídeňský, byla příliš improvizována a unáhlena, aby byla mohla mítí výsledek důkladně promyšlený a na všechny strany vypočítaný. Petice k císaři navržená byla více účinkem okamžitého vlnutí, nežli dávno chovaného zámyslu; neboť nebylo nic přichystáno, ba ani nepředcházely řádné porady mužů, kteří ve schůzi vedli slovo a řídili vůli shromážděného lidu. Při takovýchto okolnostech jest pozor hodno, že petice, jejímž návrhovatelem byl Pravoslav Trojan, v celku dosti úplně vyčerpávala přání a žádosti obyvatelstva země obou národností, vreholic ve třech hlavních zásadách: *národnosti, samosprávy a politické svobody*. V meriterním ohledu nelze ničeho namítati proti té petici, ale ve formálním vysloveno v ní osudné heslo (o němž vyblážděná s chloubou, že tato vyřknuto ponejprv), jež potom osvojili si všickni Slované rakouští, které však nemohlo býti nešťastněji voleno. Heslo toto zní: *národní rovnoprávnost*.

Vším právem dostává se Štýro-Hradčanům posměchu za to, že ve své petici k císaři (tehdaž musilo každé provinciální hlavní město zadati zvláštní petici, chtělo-li uhájiti důstojnost svého postavení) mezi jinými svobodami žádali také o *svobodu myšlení*. Ale neméně kocourkovská byla žádost Pražanů o *rovnoprávnost*, o kterou se nepotřebovali přece nikoho prositi, neboť rovné právo národů jest právo přirozené. Ovšem že nedochází všude platnosti, která mu náleží, a mělo tedy žádáno býti za *tuto, za rovné postavení* všech národů, čímž situace ihned byla by nabyla větší jasnosti. Uznati rovnoprávnost.

nestálo žádnou rakouskou vládu velikého sebe přemáhání, byla to ze všech nejlacinější konečna, neboť se takovým *uznáním* nezměnilo pranic v dosavadních poměrech, a vláda se tím ještě k ničemu nezavazovala. Uznám-li něčí právo, proto ještě neberu na se žádnou povinnost depomáhat mu k němu. Jinak byly by věci stály, kdyby žádost byla zněla o *rovné postavení*: tu by se byla vláda zajisté déle rozmyšlela s odpovědí, ať není pochybností, že by v tehdejší tísní své konečně k tomu byla svolila. Takové pak svolení by bývalo již prvním křikem ku *praktickému provedení* rovnoprávnosti, i mohlo býti na vládu ostře naleháno, aby věrna danému slibu činila potřebná opatření, by žádané a povolené rovné postavení ve skutek vstoupilo. Namítne se mi snad, že vláda i při takovém učiněném slibu nebyla by jevila žádnou větší ochotnost, činiti národům spravedlivost: naproti tomu však sluší povážiti, že určitým slibem na všechny způsob dosaženo více nežli pouhým uznáním práva, a že neochotnost vlády v tom ohledu ihned byla by okazovala na nedostatek dobré vůle s její strany, kdežto při pouhém uznání rovnoprávnosti mohla na oko tvrditi nejlepší vůli a zároveň vymáhavati se na nepřekonatelné obtíže a překážky, které se skutečnému provádění uznané zásady v cestu staví, jakož se také stalo a dosavad stává.

Přijetím od Čechů, a za jich příkladem ode všech Slovanských za heslo pouhé *rovnoprávnosti* objevil se opět vzrozená tomuto kmenu dobromyslnost, jež v přílišném stupni stává se vadou národní, a kterou jmenovitě Čechové ještě dále jeviti nepřestávali v počestlivé důvěře na svou nenahraditelnou škodu. Té chyby se máme zprostiti na dobro! O *rovnoprávnost* se více ne-

starejme, za to ale tím více zasazujeme se o rovné postavení všech národností.

Že v ruchu všeobecném, jenž uchvátil celou zemi, národní strana ocitla se v popředí, byla věc docela přirozená, neboť jediné ona to byla, jež po tak drsný čas pracovala ve smyslu časového pokroku, protože kdysi hodina udeřila, muselo jí připadnout vůdcovství samo sebou. Netrvalo dlouho, a hlásilo se k ní veškeré obyvatelstvo v zemi, se skrovnými toliko výmankami odrodilců a šesáků; rozhodně pak přilnuly k ní dvě třídy lidu, kterými varostila její moc v takové míře, že lidé slabého ducha počínali se jí lekati. Bylo to české studentstvo a dělnictvo. Ono, probleskem slunka svobody jak elektrisováno, jednomyslně shromáždilo se pod prapor národní, a působilo jmenovitě na venkově velmi vydatně poučování lidu o pravém stavu věcí a o tom, jak potřebí se zachovati. Dělnictvo zase, připravované již delší čas „českými spolky“, přidrželo se v přísném slova smyslu s pravou pobožností k věci, kterou považovalo za svatou.

Těchto posledních spojenců nejvíce lekali se fanatkové pořádku, spatřující již blížiti se strašidlo komunismu, a zlomyslní odpůrcové národnosti české neodměškali takové obavy ještě více podněcovati rozšiřováním nejmesmyslnějších pověstí, čímž slabi duchové dávali úplnou víru. Jest se věru čemu diviti, kterak se tenkrát obzvláště Němci lekali všelijakých v sobě nepatrných, ba i směšných objevů: národních barev, dětinské obliby v strakatých krojích, kalhot z rešného plátna, made všecko ale nečetného sboru národní obrany, který byl na zkoněku zavedl české velení, nesl tak zvaný národní kroj s beranicí a měl hrůzyplné jméno — *Svornost*. Jmenovitě byla to šlechta, která se dělala komunistických tendencí.

se strany národní, což pocházelo jedině odtud, že stav tento, vždy důsledně se vzdalovav ruchu národního, pravého směru a účelu jeho nesnal, nyní pak v postrašení své tím přistupnější byl sebe nesmyslnějšími klepům. Tak svedeny jsou i ctihodné osoby ze šlechty, které nikdy netajily své sympathie s naší věcí, že buď co nepovolání prostředkovatelé mezi odpornými stranami upadly v nezasloužené podezření odporného smýšlení, aneb obalamuceny děsivými pověstmi pochybovati počaly o spravedlivosti věci, které doposud byly přály, a ustoupily do soukromí. Tak jeden vysoce urozený pán, z opravdu vlastenecké rodiny šlechtické a sám milevník a pilný návštěvovatel českého divadla, polekán jakousi snad poněkud hlučnější deputací, která přišla k němu prosit za příspěvek pro dělníky bez práce jsoucí, v tu chvíli odjel na své statky, zapřisáhnuv se, že Praha nikdy více ho neuvidí. A skutečně stál ve slově dosti dlouho.

23.

Koruna Česká. Patent od 8. dubna. Křiže Windischgrätz a události svatodušní. Volby do říšského sněmu. Národní Noviny. Slovanská Lípa.

Nejdůležitější článek Pražské petice byl ten, který se týkal společného sněmu Čech, Moravy a Slezska, čili jinými slovy *obnovení jednoty koruny České*. Kdežto patentem Ferdinandovým od 8. dubna všechny ostatní žádosti petice v podstatě byly povoleny, na tento jediný článek dána odpověď netoliko vyhýbavá, nýbrž pro samostatnost koruny České přímo urážlivá — *odloženo totiž*

rozhodnutí do budoucího sněmu říšského. Taková odpověď arciť nebyla působna rozkvašené mysli úplně spokojiti, avšak těšeno se nadějí na slíbený ústavodárný sněm český se zastupitelstvem i na stav městský a seleký rozšířeným. Na to pak — nový to důkaz bláhové dobromyslnosti české — nikdo nepomyslel, že odkazování na sněm říšský, kde by zástupcové ostatních zemí rakouských *spolu* (a to s převahou většiny) rozhodovali nad korunou Českou, jest zjevným útokem na její samostatnost. Byloť tehdaž vědomí příslušnosti k říši u národu našeho mnohem mecnější než nyní, neboť důvěra jeho nebyla posud zviklána tolika nesplněnými sliby, cit jeho nepopuzen dosud k hořkosti tolika surevými urážkami, političtí pak vůdcové národa postrádali ještě těch zkušeností, které bývají matkou opatrnosti — jen tak mohlo se státi, že toto snížení koruny České, toto pošlapání její svrchovanosti zůstalo *bez protestu*, který, kdyby s náležitou rázností byl vysloven býval, byl by nesmírně zvýšil sebevědomí národu, jenž by se byl k němu přihlásil tak jednomyslně, jako za našich dnů k deklaraci.

Toto ustanovení dubnového patentu Ferdinandova, jimž se státoprávní otázka koruny České se týkající podrobuje rozhodnutí říšského shromáždění, činí *jej na-prosto nespůsobným, aby se stal základem budoucího znovuzřízení koruny České.* Tím však nikoliv nevylučuje se možnost, vrátiti se k jeho volebnímu řádu pro sněm český.

Titěž rakouští státníci, kteří koruně České upírali právo rozhodování samé nad sebou, musili se ovšem obávati příštího *ústavodárného* sněmu českého, který by jistě onen zapomenutý protest byl zvedl. To však dobře cítili, že jak mile země koruny České s těmi bo-

hatými prostředky, jakými vládnou, byly by vytrženy ze správy říšské, v tu chvíli bylo by vša po slávě a mezi páni Vídeňských, kterýchž tito ani pod formou ústavní nemínili se vzdáti. Proto musilo stáť co stáť postaráno býti o to, aby tak velice obávaný český sněm se nesešel.

K tomu konci vyvolen za nástroj kužle Alfred Windischgrätz, který, když ho Vídeňáci pro aristokratickou a vojenskou přikrost jeho u sebe co vrchního velitele zemského trpěti nechtěli, převazen jest v též důstojnosti do Prahy. Windischgrätz byl tu bezvolnou loutkou dvorské kamarily, a jakkoli na jednání jeho působily rozličné živly, které ho používati chtěly v domnělém *interesu svém*, a on sám zajisté jinak se nedomníval, nežli že má úlohu hájit pořádek proti anarchii: nicméně pouze a jedině sloužil záměrům, kteréž, kdyby je byl znal, byl by snad rozhodně zatracoval. Stejně zaslepeny byly některé kruhy obyvatelstva, i koloval té doby v Praze četný seznam šlechticů, kteří prý komandýjícího opatrovali peněžitými prostředky k častování vojska a podněcování ho proti lidu.

V seznamu tom nacházela se jména mnohých až dosaváde upřímných příznivců národu, na důkaz, jak snadno v neobyčejných případech slabí duchové své přesvědčení mění. Vypsání voleb do sněma českého, ač napořád s ním otáleno, nedalo se konečně déle odložití, ale hned na to následovaly známé svatodušní události, Praha jest sklíčena obležeností, a sněm, do něhož byly volby již vykonány — skutečně se nesešel, ale nařízeny brzy na to volby do sněmu říšského ve Vídni, který, kdyby byl sněm český zasedal, zajisté nebyl by z Čech obeslán býval.

K vůli úplnosti třeba tuto připomenouti, že při sestávání na sebe lidu a vojska nemalou roli hráli Maďari, kteří, obávajíce se slovanského sjezdu, právě v Praze sasedajícého, četnými emisary zvláště radikální živly podpalovali k bezohlednému vystupování.

Vykonání voleb do sněmu říšského bylo skutečné opouštění stanoviska státoprávního se strany Čech, sotva zaujatého Pražskou peticí; avšak chyba ta omluviti se dá smutnými okolnostmi doby. Národu Českému se bylo stalo neslýchané násilí (bojácnější považovali to za druhou porážku Bělohorskou), které vyžadovalo nápravu, on byl vymknut z koleje přirozeného rozvoje v době tak důležité, i musil se obávati, aby při konstitučním znovuzřízení říše nebylo o něm rozhodováno bez něho. V nebytí českého sněmu byl by zůstal docela nezastoupen, chtěje se zdržeti voleb do sněmu říšského, a to bylo patrně větší zlé, nežli obeslání shromáždění říšského, kde vždy dala se hájiti práva koruny České a možná bylo protestovati proti jich rušení, jakož pak skutečně od našich poslanců se stalo. Politika úplné abstinence nebyla tehdáž ještě včasná, neboť předně ani národ, ač vysoce probuzen, nebyl přece ještě tou měrou utvrzen v svém politickém přesvědčení jako o dvacet let později, a pak nesměla se neužita pominouti první příležitost po více než dvou stoletích se naskytující, kde národ náš volán byl ku projevení svého smýšlení a odevzdání svého hlasu.

Co všecko vytrubováno do světa o Pražském „povstání“ Čechů, jak marně hledána nit „daleko rozvětveného spiknutí“, kterak výsledky vyšetřování, s tolika avěsnými zavedeného (jmenovitě zatknuti byli všickni čeští členové „Národního výboru“ v Praze postříženi), proti opěťovanému slibu nikdy nebyly uveřejněny, jest

všec známo. Obzvláště měli protivníci národnosti české skřesáno na nevídaný sber „Svornost“, který přece v nejbouřlivějších dnech, jmenovitě když luza hrozila udeřením na Židy, sám jediný byl udržel pořádek ve městě, an ostatní sbory národní obrany, po německu komandované, u lidu žádného poslušnosti nenacházely. Tu najednou jest vyčítáno „Svornosti“, že za dnů svatodušních její údové to byli, kteří lid k stavění barikád vybízeli. A zdá se, že obviňování to nebylo zcela prázdné, alespoň podáno nám divné vysvětlení té okolnosti. Několik let na to stalo se totiž, že v Městanské besedě u přítomnosti mé i jiných ještě svědků vyznal krejčovský mistr p. Rytíř, muž řádného smýšlení a zcela hodnověrný, jenž teprv před málo lety zemřel, kterak před svatodušními svátky r. 1848 více vznešených pánů objednalo u něho jistý počet svornostských oděvů, kteréž jim také v určité době odvedl. Kdo potom do těchto svornostských šatů oblečen byl, snadno uhadnouti.

Práběhem roku 1848 stalo se politické probuzení národa Českého všeobecným, k čemuž hlavně přičinil se volný tisk. Vedle Havlíčkových „Národních Novin“ v Praze vycházejících vyrůstaly po venkovských městech, kde jenom jaká tiskárna byla, politické časopisy jak houby po dešti, ba v samé Praze vyskytovaly se orgány krajnějších stran, brošurek pak, poučujících lid o významu ústavní vlády, o povinnostech konstitučního občana, o volbách do sněmu, o samosprávě obecní a jiných denních otázkách, vycházelo právě bez čísla. K tomu přistoupila ještě „Slovanská Lípa“, což vše dohromady učinilo z lidu českého v poměrně krátké době lid nejenom v národním ohledu úplně uvědomělý, nýbrž i politicky tak zralý, že se mu sotva který jiný v Rakouské říši vyrovnal.

Zvláštní pak úkaz při tom byl ten, že veškerý národ s chlouboou se přiznával k demokracii, což byl jenom přirozený následek nepřátelského se k němu zachování šlechty, která zase z toho rozhodně demokratického smýšlení brala si příčinu k dalšímu zanevření, tak že napotom po více let s okazalostí vzdalovala se všeho, cokoliv třeba jen dosti z daleka zapáchalo směrem národním.

24.

Chyby národních vůdců. Reakce. Politické utužení národu.

Nesvolání sněmu českého a vynucené obeslání od Čechů Vídeňského sněmu říšského mělo pro národ náš za následek celou řadu těžkých utrpení, trvajících do dnešního dne. Nemohše se dříve postaratí o potřebné zřízení domácí, voláni jsou zástupcové národu Českého ku spolupůsobení při upravování říše na novém základě. Počinání to převrácené, začínat stavbu domu od střechy! Jakés také obhrazení práv koruny České, jakož i stížnost na bezprávné násilí od vojenské moci utrpené šly do větru, poslanci naši mimovolně vtřeni jsou do všeobecného proudu záležitostí říšských. Stavíce dosavad naději svou na říši (s doby té pochází pověstný výrok Palackého, že kdyby Rakouska nebylo, musilo by se utvořit), přispěli co vůdcové slovanské pravice podstatně k zachování Rakouska v době nejnebezpečnější; když pak se jednalo o říšskou ústavu, vztýčili prapor *federace*, k němuž přiznali se všickni Slované rakouští.

Krek tento (nový to dlehas nemístné dobromyslnosti s naší strany), jakkoli v tehdejších okolnostech pocho-
pitelný, byl nicméně velikou politickou chybou, neboť
federace byla *nejposlednější* ústapek, jež národ Český
mohl říši učiniti, a jest špatný obchodník, kde hned na-
před vyřkne poslední cenu. *Právní* poměr koruny České
k ostatní říši byla *personální unie* pod společným pa-
novníkem z dynastie Habsbursko-Lotrinské, a v čem
během času poměr ten změněn byl, to stalo se za vlády
absolutismu; pročez jak mile padla zásada, mělo právem
padnouti též vše, co bylo následkem jejím. Proti čemuž
pak čelila revoluce rakouská nežli proti absolutismu a
jeho účinkům? Či měla jediná koruna Česká vyloučena
býti z dobrodiní, jaké přinášela národům rakouským re-
voluce? Měla to jho, do kteréhož ji byl spoutal absolu-
tismus, snášeti i po jeho pádu? Kdo měl právo naproti
koruně České nastoupiti dědictví absolutismu?

To bylo jádro české otázky, ale říšský aném arcif
nebyl tím místem, kde by takovým důvodům bylo možná
bývalo zjednatí uznání; národ Český tam byl v menšině
naproti zástupcům jiných národů a zemí. Přes to všechno
neměl být opominut důraznější pokus o hájení práv ko-
runy České a samostatnost její nezadávána tak lacinou.

K federaci, která byla odříkáním se státoprávního
postavení koruny České, mohl národ náš, kdyby ji byla
vláda navrhovala, přistoupiti jenom tenkrát, když by mu
dány byly *úplně bezpečné* garancie, že všechny ty výhody,
jakých by požíval v postavení samostatném, zůstanou mu
v plné podstatě také v užším svazku s říší, do kterého
měl vstoupiti. Nikoliv ale neměla federace od *Čechů*
samých napřed býti prohlášována za heslo, čímž na smar-
vyhozen v nečas poslední trumf.

Uznávajíť nyní chybu svou ti, kdož se jí tenkrát dopustili, omlouvajíce své jednání tím, že se jim nebylo nadíti tak mocné podpory u národu, jaké za nynějších dob nacházejí političtí jeho vůdcové. To nám sice úplně dostačuje k *vysvětlění* jednání jejich, ale za platnou *omluvu* to pokládati nemůžeme. Byl by to špatný politický vůdce, který by snad teprv čekal na podnět zdola, chtěje býti ku předu strkán; on sám musí vysoko vztýčiti prapor idey, pro kterou se pouští v boj, a arovnává-li se idea ta s oitem a prospěchem národu, může býti jist, že nezůstane generálem: bez vojska, nýbrž že národ, byť i dosavad méně uvědomělý, máje v takových věcech velmi dobrý pud, prohlídne jedním rázem a bude státi za ním co nerozrazitelný šik. Ovšem jest potřebí odvahy k takové iniciativě, a té bylo těžko hledati u mužů, kteří měli v politice ještě tak málo praktické zkušenosti. Starajíce se příliš o celou říši, pouštěli s očí národ a vlast, jichž interesity měli zastupovati, a blýskajíce se před světem svůdnými teoriemi, ztráceli pod nohama pádu skutečnosti.

Ba již ani principu federace nedovedli uhájiti v návrhu ústavy, jež zřízený k tomu výbor Kroměřížského sněmu byl vypracoval, a kdyby návrh ten od vlády byl přijat býval, navždy bylo by veta po samostatnosti a celistvosti koruny České, jejíž země, odtržené od sebe, byly by tvořily zvláštní provincie říšské a tak čím dále tím více sobě se odcizovaly.

Na štěstí odvrátila od nás to nebezpečení sama vláda rozeznáním sněmu a vydáním oktrojirky. Tak nadobro odčiněna jest politická chyba našich poslanců, že se účastnili v díle tom. An výsledek spolupůsobení jejich při konstituování jednotného Rakouska nevešel v právní platnost, nemohlo toto jejich spolupůsobení tvořiti žádné

závažné praecedens, a vrácena jim tedy pro budoucnost úplná svoboda jednání.

Kdyby státníci rakouští byli rozuměli svému prospěchu, byli by svědomitým projevem oktrojované ústavy — která, jakkoliv co *dar z milosti panovníkovy* nenáviděna byla od lidu, byla nicméně dosti svobodomyslná — a vztáhnutím ji též na Uhry ještě toho roku podrobené, dovedli snad svým časem zbudovati na základě politické svobody jednotný stát Rakouský, ale přílišná spurnost z potlačení uherské revoluce, které ani nebylo jejich zásluhou, vedla je brzy na cestu nesmyslné reakce: oktrojirka nikdy ani opravdu nevstoupila v život, ano po krátkém trvání na papíře již 31. prosince 1851 prohlášena za neplatnou a zaveden předešlý absolutismus, jen že mnohem tužší a příkřejší, s vyslovenou tendencí centralisace a germanisace. V postavení koruny České k ostatní říši nastal tentýž poměr, jakýž byl před r. 1848, totiž de jure personální unie, de facto potlačení jejího státního práva absolutismem.

Oktrojirky nebylo proč litovati a také nikdo pro ni ani nezaplakal; ale mezi vládou a národy rakouskými bylo pojednou úplně jasno. Minulá léta revoluční nebyla zůstala bez účinku na tyto poslední, jmenovitě národ Český prošel byl skrze znamenitou školu, za nedlouhou tu dobu dozrál v každém ohledu měrou mnohem větší, než by mu bylo možno bývalo za padesáte klidných let. Uvědomění jeho bylo nejenom mnohem intensivnější, nýbrž i rozsáhlejší — téměř již všeobecné; krátké líbánky jeho se svobodou naučily jej tuto milovati, tak že ztrátu její bolestně cítil; čtení novin a jiných poučných spisů, již neoklešťovaných od censury, podávalo mu netušeného světla o mnohých věcech a poměrech, kterých si dříve

byl nevšiml; častěji se obírání praktickými záležitostmi života ukázalo mu, co mu schází a čeho mu nejvíce potřebí; nabytými pak zkušenostmi zmodřel a stal se opatrnějším a nedůvěřivějším.

V nejednom ohledu bylo postavení národu Českého skutečně zlepšeno: vyvazením pozemků byla hmotně emancipována právě ona jeho třída, která tvořila jeho jádro; uvedení pak češtiný do škol, ač stalo se v míře jenom velmi skrovné a nedostatečné, bylo velikým krokem na dráze všeobecnější vzdělanosti, i můžeme směle tvrditi, že v době opětného zavedení absolutismu nacházel se národ náš v duševním ohledu na výši nikdy nebývalé. Náhlé odejmutí mu vši vyšší potravý duševní umlknutím všech neodvislých veřejných orgánů nemohlo ho strhnouti s té výše; nastalo sice hrobové ticho zevnitř, ale tím hlouběji zapouštělo uvnitř kořeny své spravedlivé zanevření na zpátečnickou vládu, tím potutelněji radoval se nespokojenec při každé nehodě, jaké rána za ranou počaly stíhati Rakousko. V takovém stavu nalezl národ náš rok 1860.

Nucení jsouce tiskovými poměry nynějšími vynachati politické úvahy o posledním patnáctiletí, nahraždíme to čtenářům svým úvahou o nejdůležitějším podniku literárním, který v době té k ukončení svého dospěl. (Srov. „Pokrok“ na r. 1874 č. 15.) Kdežto při nemožné činnosti politické literatura, která jediné národ náš od zahynutí zachránila, i na dále zůstává nejdůležitějším oborem našich snah, máme za to, že uveřejněním zde toho článku, který by jinak brzkému zapomenutí propadl, obecnstvu našemu vděk přijdeme.

Slovník naučný dokončen.

Právě vyšel 228. a poslední sešit tohoto velikého národního díla. V době politicky méně pohnuté zavdalo by ukončení jeho zajisté podnět k mnohostraným úvahám jakožto moment v literárních dějinách našich velodůležitý; neboť jím bez odporu končí se jeden odstavec našeho národního písemnictví. Aby skutek takový nešel docela pozornosti obecnstva, na ten čas ovšem jinými interesy zaujatého, umínili jsme si poohlednouti se krátce zpět na práci vykonanou, na její původ a postup až k ukončení jejímu.

Především třeba upozorniti na to, že dílo encyklopedické toho způsobu, jako jest „Slovník naučný“, má u nás význam podstatně jiný a vyšší nežli v jiných literaturách, jmenovitě v německé. Obvyčejný účel tak zvaných konveršálních slovníků bývá pouze a jediné ten, aby velké obecnstvo udržováno bylo na výši časových vědomostí, t. j. aby v nich nalezalo dostatečného poučení o pokroku, jaký se postupem času děje v každém

obora lidského vědění. Řezumí se samo sebou, že při registrování tohoto pokroku nesmí scházeti také přehled dosavadního vývoje každého oboru. Tím způsobem stávají se díla encyklopedická více méně bohatým skladištěm všemožných vědomostí, které člověku povšechně vzdělanému jest hojným pramenem bližšího speciálního poučení v oborech nenáležejících k jeho vlastnímu povolání. A je-li poučení takto podávané správné a důkladné, učiní dílo takové citelnou potřebu obecnstva ve službě všeobecné vzdělanosti.

Úkol tento jest zajisté veliký, před důležitý, neboť jedná se tu o zprostonárodnění vědy, o rozšíření užitečných vědomostí v kruzích co možná nejdalších. Ale na tom také obyčejně přestává účel encyklopedických děl, nesáhaje dále aniž se domáhaje důležitosti přísně vědecké — jeť on pouze historický. Na takovém stanovišti stojí i větší díla toho druhu, jako je na příklad Piererův „Universallexikon“ anebo „American Cyklopedy“ (tato ještě k tomu se směrem jednostranným, speciificky americkým).

U nás mají se věci jinak; převládáť tu sice též účel co největšího zevšeobecnění užitečných vědomostí, ale k němu ještě přistupuje jiný, neméně důležitý — ukládání vědeckého materiálu v jeden střed ku potřebě literatury. Tento účel vyplývá nutně z našich okolností, neboť novočeská literatura začala se vzdělávati v době, když ostatní literatury evropské již daleko byly pokročily, a jmenovitě na poli vědeckém bylo jí konati cestu nesmírnou zdvojenými kroky, měla-li kdy dohoniti literatury jiných vzdělaných národů. Tu nemohlo se začít pracovati ab ovo, nýbrž bylo vystupovati na ramena předchůdců cizích, při čemž musila se přemáhati obtíž

přiměřeného spracovaného materiálu tak nabytého pro potřebu domácí, čili, abychom se tak vyjádřili, znárodnění vědy. A tato potřeba zajisté byla to, kterou Palacký r. 1829 na zřeteli měl, když první pojal myšlenku české encyklopedie a o její provedení se zasazovati počal. Jak známo, vedla snaha tato k založení „Matice české“, jejíž hlavní úlohou mělo býti vydání takového díla, a jejíž úkol vytknut byl co „vědecké vzdělávání řeči a literatury české“. Z toho jest patrné, že encyklopedie, jakou Palacký zamýšlel, neměla býti způsobu pouze historického, aby toliko zaznamenávala pokrok učiněný, nýbrž i způsobu samočinného, pokroku samého podstatně se účastnícího a jej podporujícího, třeba jen prozatím v mezích národnosti české.

Ku provedení velikého toho literárního podniku nemohlo však přikročeno býti dříve, až teprv roku 1859 (tedy po uplynutí plných 30 let), neboť „Matice česká“ musila síly a prostředky své obracet především na jiné, ještě pilnější potřeby literární, a později nepřály věci nastalé veřejné poměry, ale původce myšlenky české encyklopedie nepustil ji proto z mysli, a hlavně Palackého a doktora Riegra přičiněním dospěly konečně přípravné práce k dílu tomu tak daleko, že mohlo přikročeno býti k jeho vydávání — ovšem ne od „Matice české“, nýbrž od soukromého podnikatele, což dílu samému nebylo nikoliv na škodu, nýbrž z rozličných příčin spíše ku prospěchu. Idea pak, která Palackého již roku 1829 vedla, zůstala též nyní vedoucí ideí „Slovníka naučného“, čímž naznačeno jest i stanovisko, s jakého jedině posuzovati sluší toto národní dílo, které má účel dvojit: rozšíření užitečných vědomostí do kruhů nejdelších a podání materiálu k národnímu vzdělávání vědy.

Ten dvojitý účel měla redakce „Slovníka naučného“ hned od počátku na zřeteli a nespustila se ho; vizme nyní, kterak úkolu svému dostála.

Dr. Rieger uvázav se v redakci vedl sobě s horlivostí všeho uznání hodnou, i vytknul sobě pevný program, dle kterého mělo dílo obnášeti asi 60 sešitů čtyřarchových; nakladatel Kober nelitoval obětí na vydržování redakce, pro kterou získány osvědčené síly, a na opatření jí bohaté knihovny. Ale jako vůbec bývá při větších podniknutích, že napřed vyměřený preliminář ukáže se záhy nedostatečným, tak stalo se i při „Slovníku naučném“, že již první písmeno A — při vši opatrnosti redakce — vzrůstalo značně přes meze prvotním programem díla položené. Mnozíci se nad očekávání materiál, jakého nelze bylo zamítati bez ublížení meritorní ceně díla, přemáhal redakci v takové míře, že jí nebylo možná ho opatnovati, i musila se poddati proudu, ač patrně viděla, že tím způsobem program daleko bude překročen. Tak nabývalo dílo vždy větších a větších rozměrů, až přišla doba od dra. Riegra předvídaná, kde mu nastala činnost politická, která mu nedovolovala věnovati déle své síly v posavadní míře redakci „Slovníka naučného“. Tu jest vedení redakce svěřeno rakoum dosavadního prvního spolupracovníka Jak. Malého, a dr. Rieger zůstavil sobě pouze vrchní dohled, jsa mimo to v každé chvíli ochoten podporovati podniknutí svou zkušenou radou.

V poměru k rozšířenému nyní programu vycházel „Slovník naučný“ příliš zvolna, tak že nebylo skoro předvídati jeho konce; v tom se nezbytně musilo státi napravení, a lhůty, v jakých jednotlivé sešity vycházely, přiměřeně musily se skrátkiti. Ta věc však vymáhala nevyhnutelně rozmnožení sil redakce a zdvojení nákladu

na ni jedného. Hejný obyč dila učinil tuto obět Kobrovi možnou, i ustanoveno, aby „Slovník naučný“ místo dosavadních měsíčních vycházel ve 14denních ištách, a dle toho rozmnožena jest redakce a nově zorganizována. Horlivost, s jakou získané výborné stly sobě počínaly, byla vzorná, a neméně i péče, kterou vynakládáno o důkladnost díla, o čemž musí spravedlivé svědectví dáti každý, kdo třeba jen na krátkou dobu náležel ke členům jejím. Články z oboru exaktních věd byly vesměs původní prací domácích učenců na slovo branych, běžný pak biografický, zeměpisný a podobný materiál podrobován přísné kritice; o lehkovážném šlendriánu, jehož známky tak mnohá podobná cizojazyčná díla na svém čele nesou, nebyly v redakci „Slovníka naučného“ ani stopy, každé jednotlivé udání musilo, pokud jen možná, někdy velmi pracně, na jisto postaveno býti. K tomu s obzvláštní bedlivostí hleděno si té stránky, která, v jiných encyklopediích až příliš zanedbána, měla „Slovníku naučnému“ dodati zvláštního individuálního a národního rázu, býti chloubou jeho a zvýšiti jeho cenu nade všechna jiná literární díla toho druhu. Mníme tím rozsáhlý obor Slovanstva, jejíž redakce s obzvláštní láskou a sevrabností co nejdůkladněji pěstovala. V tom ohledu nemá „Slovník naučný“ sobě rovně, i jest a dlouho ještě zůstane bohatým pramenem poučení a nepopíratelnou autoritou. Sešity vycházely pravidelně dvakrát za měsíc, a nakladatel, jehož kapitál se v díle rychle postupujícím dvojnásobně rychle obracel, neměl při tom škodu. Věc dařila se výborně k všestranné spokojenosti.

Ale osudný rok 1866 měl učiniti v tom přítrž. Smrt nakladatele I. L. Kobra a nešťastná válka „s německými bratry“, kterou na delší čas všecké obchody

V naší vlasti jsou zastaveny, obě tyto okolnosti dotkly se rakou nrazivou „Slovníka naučného“. Víceměsíční přestávkou v práci rozptýlena jest redakce, a když pak dědicové Kobrovi následkem všeobecné sklíčenosti obchodní pohnutí se viděli od posavadního rychlého vydávání upustiti a hůlky 14denní v 3nedělní proměniti, tať ovšem se veškeré poměry podniknutí valně zhoršily. Redakce ztratila pomalu všechny své lepší síly a stala se z veliké části závislou na dobré vůli pouhých ochotníků, a jenom vytrvalosti jejího ředitele bylo potřeba, aby „Slovník naučný“ neuvázl. Kdežto ani zisk ho vábiti nemohl, aniž mu se dostávalo povzbuzení jakýmkoliv uznáním (ba spíše naopak se dalo), on nezvratně setrval na místě svém, aby provedl, co považoval za čestný úkol svého života.

Při vši péči o správnost a důkladnost nemohlo bez toho býti, aby zde onde, někdy jen omylem tisku nevyloudila se do „Slovníka naučného“ nějaká chybička, aby se nevyskytl některý nedostatek neb poklesek podřízeného druhu — vždyť žádné lidské dílo není dokonalé, a bylo by musilo pravým zázrakem býti, aby při práci zasahující do velikých oborů lidského vědění, nikde pranicového se nebylo přehledlo. Někdy dostala se do Slovníka chyba z pramene vůbec za spolehlivý pokládaného, neboť na zevrubnou kritiku všech pramenů, z jakých redakce čerpala, síly její i několikrát znásobené nikdy stačiti nemohly. Na takové malé chyby a nesprávnosti ukazováno časem od speciálních znalců, větším dílem jen soukromě, a obyčejně na ně kladena větší váha, než jim příslušela; redakce pak dle možnosti a příležitosti hleděla je opravit. Podobných omylů a pochybení prostě není žádné dílo encyklopedické, a takové, pokud se týkájí věcí pouze vedlejších, nejsou podstatné ceně jeho na újmu.

Ale pomalu počal se jevití odpor proti „Slovníku naučnému“ se strany, od které nebyl očekáván, a byl tím více citelným, poněvadž strana ta jest jedním z nejdůležitějších činitelů našeho národního života. Byla to část duchovenstva katolického, která z přílišné horlivosti náboženské těžce to nesla, že „Slovník naučný“ neza-
ujímal stanovisko přísně katolické, a že tedy v leckterém článku jeho přicházely věci nesrovnávající se s uč-
ním církve. Vyskytovala se o to polemika někdy dosti ostrá hned v tom hned v onom církevním orgánu, ale redakce slovníka ukazovala na to, kterak takové věci mohly by snad závadnými býti v článku theologickém, nikoliv ale v článku z oboru kterékoli vědy nemající co činiti s theologií. Dále vytýkáno slovníku, že články jeho theologické psány jsou ve směru příliš liberálním, takové však výčitky musila redakce rozhodně zamítnuti, pokud se o věci jednalo, o niž byl spor v církvi samé. Vůbec pak redakce kladla váhu na to, že ona nezaujímá
nižádného stanoviska jednostranného, že stanovisko její docela jest objektivní, a dle toho že „Slovník naučný“ musí býti posuzován. Po dlouhém čase podařilo se ko-
nečně redakci hlasy tyto přivést k umlknutí — zdali umlkly z lepšího přesvědčení anebo z rozmrzelosti na neprospěšnost takové polemiky, rozhodovati nechceme. Máme-li však vůbec pronéstí úsudek o tomto odporu strany klerikální, musíme uznati, že vycházel pouze z ne-
dorozumění, nikoliv pak ze zlé vůle, že jej vyvolala jenom horlivost pro věc domněle dobrou, ovšem že horlivost nemístná. A proto také hořkost tím nezaslouženým odpo-
rem vzbuzená při redakci žádné trvalé stopy nezůstavila.

Nelze však tuto nezmíniti se o protivenství, jakého zakoušeti bylo „Slovníku naučnému“ s jiné strany a které

nevycházelo ze žádného nedorozumění. Vidělat se jednoho času redakce slovníka pohnuta k vynucené obraně proti té straně („Slovník naučný, jeho způsob a postup“, příloha ke IV. dílu Slovníka), avšak naturam expellus furca! Dalších úteků s té strany si redakce více nevšímala.

Taková byla trnová cesta „Slovníka naučného“ až k jeho ukončení. Neuměřitelná a obětavá vytrvalost překonala šťastně všechny překážky, a před námi leží dílo, které co první pokus svého způsobu zasluhuje aspoň uznání. Jest to v každém ohledu dílo národní, snad v jistém smyslu i monumentální, neboť i kdyby národ náš, čehož Bůh nedopustí, zmizeti měl z dějiště světa, „Slovník naučný“ bude jedním z neposledních pomníků jeho důstojných snah. Cena i vysoká důležitost „Slovníka naučného“ dojde pravého poznání teprva v době, až urovnané politické poměry národu našeho rozpoutají síly jimi dosud vázané, a vzejde literaturě jeho, na ten čas méně než slušno vámané a pěstované, nová, utěšenější budoucnost.

My tímto připomenutím vykonali jen povinnost svou.

Dodatek I.

Vlastenecké zpomínky z doby před rokem 1848.

(Srovnaj „Světovzor“ na r. 1875 č. 15. a násl.)

Společenské poměry Pražské v oněch dobách, když duch národní počal se mocněji probuzovati, byly takové, že širší spola se stýkání osob ruchu tomu čelících mohlo se dít jenom v místech veřejných. V kruzích rodinných scházeli se skoro výhradně jen osobní přátelé a tak zvaní „staří páni“, kteří z rozličných ohledů obmezovali se na domácnost.

První shromaždiště mladých vlastenců po roce 1830 byla kavárna „u Červené věže“ v Celetné ulici, kterou držel křtěný Žid Tansenau, z jehož synů později dva došli jakési pověsti, jeden r. 1848 ve Vídni co aktivní demokrat, druhý co prohnáný policejní agent v Praze, před nedávnem zemřelý. Odtud však brzo stalo se přestěhování do jiné kavárny v též ulici na druhé straně nad průchodním domem Gindlovským, zvané „u Ritzen-thalů“, kde každodenně zvykl se scházeti jistý kruh stejně smýšlejících národovců.

Byli to dílem studující, dílem mladí spisovatelé, i také někteří již mezi starší počítaní, pak jiní mladí mužové, kteří měli studentská léta již za sebou a náleželi do třídy čtenářstva českého, totiž lidé takoví, jenž nechtíce v sobě žádného povolání spisovatelského, stopovali nicméně horlivě pokrok literatury národní a každou novou českou knihu koupili neb alespoň čtli.

V kruhu tom nad jiné vynikal Čelakovský jak duchem tak i mohutnou postavou. Nám nejmladším impo-

novala již napřed jeho básnická sláva, způsob pak řeči jeho, vždy jadrné a klidným proudem se beroucí, prosté všech jalových příměsků, vážné a poučné, vzbuzoval náš obdiv. Při tom vládl Čelakovský řízným vtipem, i uměl příjemně a duchaplně baviti společnost. Jestliže někdy sobě ohral za terč vtipů svých toho neb onoho známého pro nápadnou nějakou slabou stránku, dával se to v úmyslu žertovném, nikoli zlém; nicméně mnohý nedůtklivý brával z toho pohoršení. Ostatně přímá a nezvratná povaha toho muže vzbuzovala mu všeobecnou úctu. K mladým vlastencům a nastávajícím spisovatelům, v nichž poznával nadání, choval se Čelakovský co pravý přítel otcovský, jsa jim ochotně radou i poučením nápomocen, a kdo z nich k němu důvěrně se obracel, tomu i vzájemnou důvěrou splácel. Neváhám se přiznati, že každodenní obcování mé s mužem tím nemálo působilo na mé vzdělání, ano rozhodný vliv mělo na budoucí směr života mého. Jedna však věc byla, ve které se smýšlení nás mladíků naprosto nesrovnávalo se smýšlením Čelakovského. Byla to tehdejší revoluce polská, s níž vlastenecká mládež česká, tak jako o 38 let později, všele sympathisovala, an starší, zkušenější a chladnější vlastenci, a mezi nimi též Čelakovský, naprosto ji zavrhovali co slovanskou jednotu rušící. Ale spory tyto nikdy nevedly k trpkostem, nevykročivše nikdy ze slušných mezí přátelského rokování.

K starším členům společnosti této náležel také Franta, později pod pseudonymem Šumavský známý, o několik let starší nežli Čelakovský. Byl to muž veskrz poctivý, upřímný, dobrý, smýšlení ryzého a soudu zdravého, jehožto specialitou byla hlavně gramatika, ostatní však nadání spisovatelské jenom skrovné. Při tom měl některé slabosti, které důlem v praktickém životě nemálo mu vadily,

dilem do světa poněkud směšného jej stavěly. K prvním náležela jeho nestálost a neustanovenost, k druhým shánění se po samožné nevěstě, v čemž ho zevnitřní osobnost jeho pohříchu málo podporovala. Byl dvakrát u benediktinů Emauzských, pokaždé z kláštera vystoupil a raději násně soukromým vyučováním se živil; ani na opatrovně v Hrádku u přítele Svobody nevytrval, a později zastával korektorství v arcibiskupské knihtiskárně pod Špinkou. Při všech svízelech klopotného života svého dovedl si však zachovati veselost a neobyčejnou svěžest myslí, pro kterou i v pokročilých letech nazýván byl „věčně mladým“ a vítán v každé společnosti. Vůbec celá povaha i smýšlení jeho sympathisovaly více s mládeží, jmenovitě pak v důležité tehdejší otázce orthografické byl pro radikální opravu, což ovšem nezískalo mu přízeň oněch pánů, kteří již tenkrát si hráli na staré. Ostatně Franta, jehož dobráctví bez hněvu snášelo časem i dosti ostré vtipy na jeho osobnost, byl jeden z málo lidí, kteří nemají vlastně žádných nepřátel.

Nerozlučným soudruhem Frantovým byl Jan Slavomír Tomíček, v mnohém ohledu opak šťastné povahy svého přítele. Mladší o deset let byl s nemenší vrůcností přihlídl k věci národní a nastoupil dráhu spisovatelskou. Vzdělání byl dosti mnohostraného, ač více jen povrchního, ale schopností jen prostředních, což však mu nevadilo pokládati se za básníka a sypati se sebe jako z pytle verše, které měly tu velikou chybu, že se nechtěly líbiti nikomu jinému nežli jemu. Jmenovitě kul na sta znělek za příkladem Kollarovým, kterými později zaplavoval Českou Včelu. Ano on se povzněl i na básníka dramatického; sepsav „Elišku Přemyslovnu“, tragédii à la Shakespear, v níž „Záprtek“ (jedna z osob kusu)

na kopečku skákaje měl genialní monolog; o technice toho dramatu souditi možno z následujícího příkladu: Jindřich Korutanský má výjev s Auffensteinem v královské zahradě. Když oba si pověděli co chtěli, má se scéna změnit. Aby dostal oba ze zahrady, k tomu užil Tomíček toho důmyslného motivu, že vyjde ze zámku komorník, jenž oznamuje králi, že začíná pršet, což skutečně tohoto přivede k tomu, že s Auffensteinem opustí zahradu. Na štěstí zůstalo to znamenité opus v rukopise.¹⁴⁾ — Jednu dobrou vlastnost co spisovatel měl Tomíček, a to vlastnost již tenkrátě dosti vzácnou, že uměl psáti gramaticky správnou češtinou. Poctivec byl Tomíček jako Franta, ale v jedné věci se oba diametrálně rozcházeli: Franta byl napořád v dobré míře, Tomíček věčný mrzout a popudliv až k nevystání, což pocházelo z nesmírné domýšlivosti, neboť se považoval za génia od nevděčného světa neuznávaného, a to mu ztrpčovalo život až do smrti. Tyto slabosti Tomíčkovy potkávaly se však u jeho přátel se shovívavostí uznání hodnou, z úcty k jeho poctivému smýšlení a vlastenecké horlivosti. — Frantu a Tomíčka pojila k sobě jednak společná chudoba a stejnost smýšlení i snah, jednak sama rozdílnost povahy, neboť Tomíček nebyl by našel žádného jiného přítele, který by jeho vrtochy byl snášel tak trpělivě jako dobromyslný Franta. Třetí ve spolku tom byl poslední potomek patricijského rodu českého, stará slečna Kateřina Šudová ze Semanína, u které oba bydleli — všickni tři rovni sobě v pohrdání vezdejšími statky.

¹⁴⁾ Navždy sobě uškodil Tomíček šosáckou kritikou o Máchově „Máji“ v „České Včele“.

S Tomíčkem asi v stejném věku byl Langer, člověk příjemného zevnitřku, který svými „Kopřivami“ a „Selankami“ vzbuzoval pěkné naděje, což mu zaopatřilo místo archiváře u knížete Rudolfa Kinského s ročním platem 300 zl. stří., sinekuru to propůjčenou mu co podporu na literární dráze tak šťastně nastoupené. A Langer užíval té podpory co pravé sinekury, neboť zlenivěl úplně, prostě jsa starostí vzdejšího života (300 zl. stří. ročního příjmu totiž stačilo za oné doby úplně k uhrazení nejnnutnějších potřeb muže neženatého), a stížnost na jeho nečinnost byla všeobecná. Ve společenském obcování byl Langer úplně flegmatik, a tento nedostatek živosti při mladém muži působil nemilý dojem. Langer ohlásil předplacení na drama „Márinka Záleská“, o kterém se mnoho mluvilo a ještě více očekávalo, které však nikdy nevyšlo. S Frantou a Tomíčkem se Langer byl spojil k vydávání „Čechoslava“, časopisu v neurčitých dobách vycházejícího, jenž měl později za pokračování volné sešity: „Čech“, „Samo“ a „Krok“. Bylo to cvičiště nejmladších literárních sil směru lepšího, než jaký panoval v „Rozličnostech“, ve „Večerním vyrazení“ a podobných pokusech žurnalistických, které chtěly býti prstonárodními, v skutku byly ale sprostými. Zatím však Langerova literární činnost vzala brzy konec, když stíhán pro neopatrné slovo pronešené v jisté básni a od censorsa přehlednuté, uznal za dobré odebrati se do svého rodiště Bohdánče, aby ušel vojančině. Tam potom věnoval se hospodářství, a pro literaturu byl navždy ztracen.

K stálým hostům u Ritzenthalů náležel též Antonín Hansgirk, tehdaž již absolvovaný právník a čekatel gymnasiální profesury, horlivý národovec a zvláštní pilný čtenář novin, který se zalíbením pěstoval ruštinu a v známosti

mlavnice české hledal sobě rovného mezi mladšími. Někdy, avšak jen zřídka, přicházel Josefovič, syn Jungmannův, milý každému svou měkkou povahou. Bohužel byl nám brzy odňat předčasnou smrtí. Jiný vzácný host byl doktor Chmelenský, jehož příchod vždy nadchnul společnost čilejším životem a jehož nejpilnější starost byla o české divadlo, pro něž neunavně skládal i překládal operní texty. Časem se dostavovali také mladší studující, z nichž jmenovitě vlasteneckým smýšlením svým vynikali již co gymnasiisté Štulc a Pichl. Také známější venkovští vlastenci, zvláště duchovní, zavítali-li do Prahy, neopominuli navštívit známý stánek stejně smýšlejících, a pak shromáždila se společnost četnější, i býval to pro nás pravý svátek.

V tu dobu se ponejprv donesla k nám zvěst o mladém vlastenci výtečného prý nadání a všestrané vzdělanosti, jakémsi *Sabinovi*, kterého jsme také brzy osobně seznali. Tehdáž ještě nebyl vystoupil v literatuře, ale jazyk měl velmi obratný, čímž mnohého dovedl omámiti. Za nedlouho vypravoval se o něm jeho první geniální kousek, který náš úsudek o něm navždy ustálil. Sabina byl vychovatelem u jisté židovské rodiny v Bubenči, která si držela také guvernanku. Vychovatel a vychovatelka, jsouce oba mladí a chytavého srdce, brzy vešli spolu v milostný poměr, ale příležitost ke schůzkám scházela. Tu jednoho dne předstoupil Sabina před rodiče svých chovanců a s velikým zármutkem jim oznamoval úmrtí své milované matky, i žádal o zapůjčení kočáru k jejímu pohřbu. Dobromyslní páni, upřímně ho litující, svolili k jeho prosbě a zapůjčili mu kočár k určitému dni. Sabina vyžádal i pro guvernanku dovolení, aby s ním směla jeti na pohřeb, a oba spolu odjeli. Kam je kočí s nimi.

srozuměný vezl, nevím, ale na pohřeb matčin nejeli, neboť ta byla živa a zdráva. Rozumí se, že věc nezůstala dlouho páni tajnou, a přirozený toho následek bylo propuštění vychovatele i vychovatelky. Historka ta kolovala nějaký čas po celé Praze.

O něco později byla pravidelná každodenní schůze jistého druhu českých spisovatelů po obědě v kavárně starého Pasty, tlustého divadelního biletéra, nejdříve v Ovocné ulici, později v Kotcích. Tam chodili mezi jinými též Palacký a Chmelenský. Do smrti nezapomenu na dobročinný výtopek, jakého se mně od Palackého dostalo za to, že jsem v „Pražských Novinách“, které jsem roku 1836 za Tomáškovy nemoci po několik měsíců redigoval, užil německého místního názvu Landenburg místo českého Břeclav. Bylo v tehdejších okolnostech poněkud mnoho žádáno na mladém českém spisovateli, aby měl tak podrobnou známost českých a německých topografických jmen, ale dobré bylo pro mne to naučení, a budoucně jsem se měl lépe na pozoru.

Časem zavítal k Pastovi také Václav Rodomil Kramerius, na mizinu příšlý syn velezasloužilého Václava Matěje Krameriusa, veda v ty doby život právě dobrodružný. Zdědiv po otci květoucí závod knihkupecký, tak zvanou „Českou Expedici“, neuměl ho udržet v tom stavu, aby mu poskytoval slušné výživy. I stěhoval se s ním z místa na místo, až konečně octnula se Česká Expedice na Ovocném trhu, ale už jenom skoro co pouhý sklad jarmarečních písní, jichž melodie Kramerius kupující kramářům předzpěvoval. Vedle toho se pokoušel o rozličné spekulace, a jeden čas vymohl si povolení na insertní plakát, zvaný „Kalator“, k lepení na rohy, kteréž právo pak postoupil jistě Pražské tiskárně. Po nějakém čase

pak zjednal si privilegium na „zlepšený“ plakát insertní pod jmenem „Anzeigebblatt“, kteréž bylo mu uděleno „mit Verschweigung des Geheimnisses“. Já nemohu uhodnouti, jaké tajemství by mohlo skryto býti v plakátu na rozích vyvěšeném, tázal jsem se na to Krameriusa v důvěrnosti, který mně dal to vysvětlení, že „Kalator“ byl o třech sloupcích, ale „Anzeigebblatt“ že je o čtyřech. Hlavní vtíp té spekulace byl, aby Kramerius mohl prodati „Anzeigebblatt“ jiné tiskárně. Člověk ten, natropiv ještě drahných literárních ostud, vzal bídný konec i zemřel v Pražském chudobinci u sv. Bartoloměje.

Jiné schůzky spisovatelů českých bývaly v hodinách předvečerních v arcibiskupské tiskárně, která pod řízením Václava Špinky náležela tehdaž vdově Vetterlové z Wildenbrunnu. Tam přicházeli Čelakovský, Chmelenský, Norbert Vaněk, Hansgirk, Štörch a jiní na přátelský hovor, který býval obyčejně velmi živý a veselý, při čemž Špinka čta korekturu přecházel po pokoji, nedávaje se vytrhovati tropeným hlukem a smíchem, co zatím stará paní Vetterlová nepohnutě v lenošce seděla ani nemukajíc. Zde v přátelském kruhu odlehčoval si každý a vyklopoval co na srdci měl, zde přetřásaly se záležitosti politické i literární a provozovala časem ostrá kritika proti osobám, jichž veřejně se dotýkati zabraňovaly dlužné ohledy. V tom jmenovitě vynikal upřímný ale prostoreký Vaněk, který měl zvláště zkřesáno na Jungmanna pro jeho ostýchavost a bázlivost, o němž vyjadřoval se, že potřebí jenom na kalhoty zaplácat, aby jej zahnal do kouta. Zahrčel-li na dvoře kočár, vědělo se, že přijíždí kanovník Pešina. Jak mile ten vstoupil, bylo podívání, kterak on a stará paní jeden druhému se pokloňovali, si jemnostpánkovali a ruce líbali. Pešina byl zakladatelem a redakto-

rem „Dědictví Svatojanského“, jehož spisy se u Špinky tiskly, a jakkoli ne prost slabostí — jmenovitě ctižádosti, která vrcholila v tom, aby se, jako druhdy jmenovec jeho moravský dějepisec, psáti směl „z Čechoroda“, čehož také na sklonku života svého dosáhl, jsa nobilitován s predikátem tím — muž šlechtitný a upřímný národovec. Seznal jsem jej co takového v pozdějším bližším obcování s ním, kdež mne vysokou úctou naplnila vřelá horlivost jeho pro vše krásné a dobré. Jak známo, vyšla od něho první myšlénka o dostavění chrámu Svatovítského. Muž ten má nepopíratelné právo na vděčnost národu Českého.

Někdy zavítal do arcibiskupské tiskárny též Svato-pluk Presl, muž v plném slova smyslu pomilování hodný; z mladších vlastenců pak Wagenknecht, kaplan u sv. Jindřicha, horlivý rozšiřovatel českých knih, který však bohužel za nedlouho podlehl prsnímu neduhu.

V ty doby se v Praze vyskytl ze Lvova, kde delší čas co vychovatel byl trávil, *Jan Pravoslav Koubek*, mým starším soudruhům již z předešlých dob známý a od nich radostně vítaný. Muž ten skvěle nadaný a rozsáhlými vědomostmi vládnoucí, o němžto jsem byl již mnoho slyšel a jehož osobně poznati jsem byl nemálo žádostiv, neučinil na mne dojem, jaký jsem očekával. Neunavný mluvka, který dovedl sám jediný vésti slovo v četné společnosti, kořeně ji dobrým i špatným vtipem, jak mu který na jazyk přišel, proplétaje ji polskými, ruskými a francouzskými floskulami a citáty, skákaje s jedné věci na druhou, musil brzy každého omrzeti. Podivení vzbuzoval pouze svým nenasyceným hladem, o čemž by bylo velmi mnoho vypravovati. Jak málo byl Koubek pravdomluvný, tak málo byl i spolehlivý ve sli-

bech svých; očekávání pak přátel, že bude pilným pracovníkem na poli národní literatury, úplně zmařil, hově si v nečinné zahálce. Ten člověk dotřel se vyšší protekcí na českou kathedru Pražskou, kde sice obratností jazyka a okázalým se blýskáním učeností svou dovedl zaslepit mnohého nezkoušeného mladíka, ale s druhé strany dobré věci málo tím sloužil, že u vydávání vysvědčení z češtiny, jakého bylo potřeba k dosažení veřejného úřadu v Čechách, byl až příliš málo skrupulosní. Později přidán Koubkovi ku profesuře také ještě úřad censorský, s kterým byl sice spojen toliko skrovný plat ročních 300 zl., ale práce Koubkova při tom ani za tolik nestála. Jeho pohodlnost v zastávání úřadu toho byla tak veliká, že známějších sobě spisovatelů, kteří něco do censure podali, obyčejně se ptával, co by mohl vymazat, a když obdržel za odpověď, že v rukopise jejich není naprosto nic závadného, věřil jim na slovo a dal své *imprimatur*, ale s tím napomenutím, aby budoucně, až zase nějaký rukopis do censure podají, schvalně tam některá místa vpletli a jemu ukázali, kteréž by spis nečta, bez ublížení jemu vyškrtnouti mohl.

Jestliže by někdo se domýšlel, že pronáším o Koubkovi úsudek nezasloužené příkrý, tomu připomínám, že dosavad jest na živě dosti osob, které muže toho dobře znaly, ale mně zajisté nebudou vytýkati, že mu křivdím. Já pak nevidím žádné příčiny, proč by nevhodná šetrnost měla zamezovati pravdě průchod.

V letech 1835—36 scházeli se mladší spisovatelé a jiní vlastenci u večer v Komárkové kavárně v Starém Ungeltě. Jmenovitě navštěvovali to místo také dva pozdější purkmistrové Pražští, *Štrobach*, tehdaž studující práva, a *František Dittrich*, který toho času již co usedlý

měšťan s Frantou se seznámiv, horlivě se účastnil všech národních snah. Někdy zavítali tam i vlastenci z venkova, někdy též jinოსlovanští hosté a jiní cizinci českému národnímu ruchu přející. Tam jmenovitě seznámil jsem se osobně s *Ohéralem*, tehdaž redaktorem Brněnského německého časopisu „*Moravia*“ a kalendáře „*Jurendes Vaterländischer Pilger*“; tam objevil se conte Rudolf Amadei, příbuzný Olomúckého arcibiskupa hraběte Chotka a u něho vychovaný, mladík to pomilovaný hodný a příjemný besedník, který později vstoupil do státní služby a jeden čas někde v Sedmihradsku buď okresním představeným anebo vládním komisařem byl; tam konečně bavit nás jeden mladý hrabě Lariš svým výtečným zpěvem, pro kterýž byl pověstný.

Ale ze všech cizinců, kteří v těch letech Prahu navštívili a s vlasteneckými jejími kruhy se seznámili, ne učinil na mne nikdo tak trvalý dojem jako *Ludevít Gaj*. Zjev muže toho, nevysoké ale zpanilé postavy, byl specificky aristokratický, uhlazené ale odměřené chování, vážná řeč, prozrazující neobyčejnou vzdělanost a bystrost ducha, a při tom vřelé vlastenectví jeho získaly mu všecka srdce. My dychtivě poslouchali jeho živé líčení charvátských poměrů mezi dvojím živlem nepřátelským, maďarským a německým, které se nám viděly býti ještě nesnesitelnějšími než naše vlastní. Když pak jsem se ho zeptal, s kým by se přece spíše zpřiznil, zdali s Maďary neb Němci, odpověděl bez rozpaku, že s Němci. Vylíčil nám Maďary v takovém světle, v jakém se později, vystoupíce na dějiště politické, objevili vůči celému světu.

Roku 1835 stav se pomocníkem Jungmannovým při vydávání jeho slovníku, seznal jsem z každodenního důvěrného s ním obcování blíže šlechetnou povahu muže

toho, kterého jsem si dříve co svého humanitního profesora nemohl oblíbiti v té míře, jak bych si byl přál. Nebyl Jungmann žádný pedagog, a já se pod něj dostal bohužel právě v době, kde byl ve svém vlasteneckém působení na mládež nemilými zkušenostmi zastrašen, protože se mně nechtělo podařiti získati v tom ohledu jeho důvěry, které uděloval jen těm, kdo se mu lichotit uměli. To však od jakživa nebyl můj způsob, a k tomu byl jsem také poněkud neposeda; jaký div tedy, že jsme se spolu nemohli spráteliti, ačkoliv on vlohy mé dobře oceňoval.

Když později některé mé začátečnické literární práce pozornost jeho vzbudily, vzkázal pro mne, i poznáv ve mně svého někdejšího žáka vrátil mi knihu, kterou mi byl druhdy zkonfiskoval, že jsem v ní ve škole četl. Byl to jeden díl Öhlenschlägerových spisů. Jungmann vybědl mne, abych mu byl nápomocen při vydávání slovníka pořádným doplňkům, kterýž návrh já, nemálo počtěna se jím cítě, ochotně přijal. Zavázal jsem se pracovati u něho denně 4 hodiny, 2 dopoledne a 2 odpoledne, za měsíční plat — 6 zl. konv. mince. Jungmann byl s mou prací, kterou s počátku přísně kontroloval, dobře spokojen, i odevzdal mi brzy všechn svůj do slovníka ještě nevražděný materiál k libovolnému s ním nakládání. Vedle toho musil jsem činiti ještě další excerpta pro slovník, a když jsem sám ke všemu tomu stačiti nemohl, vzal mi Jungmann k ruce písaře, který tato excerpta činiti měl. Byl to jistý Pavlas, svého času známý po hospodách, kde se české společnosti scházely, co zpěvák „Ponocného“, absolvovaný medik a dobrý hudebník, který však měl větší náchyllost k pití nežli k pořádnému živobytí, protože vůbec nazýván byl Bumbej. Co písař při slovníku nebyl

mně ten člověk k ničemu platen, práce jeho nebyla k žádné potřebě, a já ji musil za něj konati ještě jednou. Nechtěje ho však připraviti o výdělek — 3 zl. měsíčně — trpěl jsem jej.

Mezi Jungmannem a mnou vyvinul se za krátko poměr velmi důvěrný, a já se neostýchal pověděti mu přímo své mínění, kdykoliv jsem se nesrovnával s jeho náhledy, což se nezdědka stávalo, neboť mívával někdy zvláštní vrtoly. Tak jmenovitě nešetření rodového rozdílu při transgresivu, v českých spisech z XVI. a XVII. stol. tak obyčejné, prohlašoval za polonismus, nechtěje připustiti, že by pocházelo z pouhé neznalosti mluvnické.

Jednou čině excerpta z jistého rukopisu z 15. století vrazil jsem na slovo *odtomný* (absens), kteréž jsem ihned Jungmannovi ukázal. On v prvním překvapení nemálo se zaradoval z pěkného, posud neznámého českého slova; mně však bylo jaksi podezřelé, jen že jsem v tom okamžení nevěděl, co proti němu namítnouti, pročž mlčel jsem. Jungmann přešel několikráte pokoj, přistoupil ke mně a pravil: „Přece to není dobré slovo; říkáme sice *při tom*, a odtud *přítomný*, ale říkáme *od toho*, a musilo by býti *odtožný*.“

V domácnosti své byl Jungmann muž k pomilování, pln šlechetného a jemného citu, ale časem naivní jako dítě, a to z pouhé neznalosti světa. Svůj prsní neduh, s kterým dosáhl 74 let svého věku, ve víře opravdivosti přičítal tomu, že dokud byl v Litoměřicích, zvyklý byl každý den vypíti žejdlík vína. Za to se odsuzoval v Praze k diétě tak přísné, že při obědě ze sklenice piva, kterou mu nalili, cokoli upil, to vodou doléval, až konečně pil samou vodu. Hospod byl veliký nepřítel, i vyznal se mně jedenkrát v důvěrnosti, kterak jednou za parného let-

ního dne jda z koleje domů, trápen byl tak nesnesitelnou šizmi, že viděl se přinucena zastaviti se v Platejse, kdež usedl v předstři a dal si naliti žejdlík piva, začať prý se nesmírně styděl. Slyše o našich schůzkách ve veřejných místech a jmenovitě v kavárnách, o kterých si asi něco hodně špatného myslil, domlouval mně strany té věci; když však jsem mu to vysvětlil a jmenovitě vyličil vzdělavatelný vliv, jaký má obcování takové se staršími, na slovo vzatými vlastenci na mládež českou, uznal že „to je něco jiného“, a napotom více proti tomu nehorlil.

Nejslabší stránkou Jungmannovou byla jeho bojácnost, která mu bránila vystupovati přímo, třeba jakkoliv cítil se býti ve svém právu. Když se mi jedenkrátě svěřil s jistou záležitostí, ve které až příliš vyhýbal se tomu, aby nedal žádného pohoršení svému představenému Pöllnerovi (vrchnímu řediteli gymnasiálních studií v Čechách), a já netajil svého podivení, proč nevystoupí s plnou pravdou, omlouval se obavou, „že by mohl na něm sedět“. A tenkrátě měl Jungmann již přeslouženo a mohl jíti každou chvíli do pense.

Nelze mi nevěnovati vřelou upomínku několika literatuře naší příliš časně odňatým mladým silám, které svým časem vzbuzovaly nemalé naděje. Co první z nich budiž jmenován *Jaroslav Kalina*, povaha jemná a šlechetná, nestvořená pro tento svět, duch bohatě nadaný, ale postrádající veškerého smyslu pro praktičnost, pročť také utonouti musil ve svízelech vezdejšího života. Hlavně obíral se Kalina básnictvím a filologií. Co básník byl rozhodný talent, a starší současníci ještě v dobré paměti mají neobyčejný odbyt jeho balady „Křať“, k čemuž arciť nejvíce přičinila se zorganizovaná reklama několika

dobromyslných přátel jeho a jarmareční způsob prodeje. Ale dvě věci překážely Kalinovi dosáhnouti vyššího stupně na Parnase českém: scházeli mu úplně smysl pro formu, a pak byl hrubě načichlý vlčkovinou, totiž libováním si v archaismech obecně nesrozumitelných za příkladem svého přítele Vlčka. Co filolog pěstoval se zvláštní oblibou sanskrit, i pamatuji se naň jako dnes, kterak na jednom společném výletu do Kundratic přednášel recitando sanskritskou báseň, již nikdo nerozuměl. Se svými dlouhými vlasy, hlavou skloněnou a fysiognomií ztrápeného kajicníka připadal mi jako nějaký indický fakir na břehu Gangesském.

Neméně ušlechtilá povaha byl *Josef Líman*, mladík zpanilomyslný, který zahořev čistým zápallem pro věc národní, vzdělával se s dobrým prospěchem za spisovatele a rozličnými překlady i původními pracemi přispíval do tehdejších českých časopisů. Při jeho pilnosti a přirozeném nadání byl by se z něho stal zajisté jeden z lepších beletristů, než bohužel neměl dojíti úplného vývoje svého, zachvácen jsa smrtí v mladém věku. Líman byl nad míru měkká duše, snadno roznícený pro každou dobrou myšlenku, a společník všem milý a příjemný.

O něco později než Líman přihlásil se co vydatný pracovník na poli české literatury *Václav Reischel*, známý pod pseudonymem *Kokořinský*, mladík to velmi čiperný a bystrého ducha, který mezi jiným v úvaze o Kolárově „Monice“ odkryl hrubý jeho plagiát z Byrona. S Reischlem roku 1848 pochována také jedna z pěkných nadějí naší literatury.

V letech čtyřicátých, dokud ještě nebylo Měšťanské besedy co společenského středu vlastenců, scházívala se společnost několika spisovatelů českých na Perštejně „u

Rázičků“, tam, kde nyní jest rosolnický závod bratří Trinksův. Chodili tam i někteří umělci čeští, jmenovitě oba Rybičkové, otec a syn, svého času výteční rytci, malíři Jan Kroupa, Lhota, a kdykoli právě meškal v Praze, také pověstný malíř panoram Lexa. K té společnosti přidružil se, nezván a nám nevděk, mladý studující chirurgie, blikavý a velice krátkozraký, který, když četl, musil písmo těsně k očím držeti. Ůlviček ten se k nám náramně dotíral, každému, s kým mluvil, takofka na tělo leza, a rozumí se, že nám nebyl příjemným, ano spíše podezřelým, zdali snad není špicl. Ale zhruba odbyti jsme ho přece nechtěli, nevědouce nic jistého, pročťž trpěli jsme jej, ač neradi, čehož jsme také před ním ani netajili. On však nedbal toho, i stal se konečně denním hostem u našeho stolu.

Jednoho dne ukazoval mně v důvěrnosti německý rukopis několik archů silný, pravě, že jej našel u invalidovny, a žádal mne, abych jej přečetl a jemu své mínění o něm oznámil. Já naň s podivením hleděl, neboť bylo patrné, že nemluví pravdu. Vzal jsem rukopis a doma jsem jej přečetl. Byla to úryvka novely, prozrazující patrný talent. Druhého dne vrátil jsem mu rukopis a pověděl svůj úsudek o něm, z čehož on patrně potěšení měl. Ten blikavý chirurg s červenýma očima nebyl nikdo jiný nežli proslulý napotom novelista český — *Prokop Chocholoušek*, který se mi později přiznal, že onen německý rukopis byl první jeho spisovatelský pokus.

D o d a t e k II.

Zpomínky z roku 1848.

(Viz „Čecha“ na r. 1875 č. 169. a násl.)

Veřejné události tohoto velepamátného roku pokládám za vůbec dosti známé; co tuto vypravovati bude, má ráz pouze soukromý a neobsahuje nic jiného nežli něco z toho, co jsem osobně viděl a zakusil, a to dílem v Praze až do nešťastného povstání svatodušního, dílem ve Vídni, kde jsem napotom až do sv. Václava meškal. Nicméně domnívám se, že obrázky ode mne podané přispějí poněkud k charakteristice pohnuté oné doby.

V P r a z e.

Všeobecná nespokojenost, jaká za posledních dob vlády Metternichovy panovala vůbec v obyvatelstvu říše Rakouské, netajila se už delší čas, jmenovitě v Praze, a politická konstelace v Evropě dávala čím dále tím jistěji očekávati nějaký prudký výbuch nejspíše v Italii nebo ve Francii. Proto zpráva o vypuknutí únorové revoluce v Paříži a útěku krále Ludvíka Filipa nikoliv Pražany nepřekvapila, ale nicméně způsobila mocné rozechvění myslí. To jevílo se zvláště na veřejných místech, hlavně v kavárnách, všeobecným politisováním, při čemž odložena všechna ostýchavost před špicly, neboť každý byl přesvědčen, že v krátkce i u nás musí se státi politický převrat, který již již zdál se viseti v povětří. Zároveň objevovaly se zde onde osoby před tím neznámé, vedoucí smělé řeči, jakých nikdy před tím slyšáno nebylo u

veřejnosti. A toho všeho ani si nevěšmala policie, jakoby jí nebylo; bylať patrně postrašena neohrožeností, s jakou se veřejné mínění projevovalo. Mezi jiným pamatuji se, kterak v jedné kavárně na Vodičkově ulici jistý člověk, příšlý právě jak udával z Ameriky, se vši určitostí předpovídal, že za čtrnáct dní budeme mítí úplnou svobodu tisku. Nám se to přece zdálo býti příliš sanguinickou nadějí, ale ten člověk měl skutečně pravdu: ještě ani nemiaulo čtrnáct dní, a censura vzala za své.

Pro mne bylo zvláště zajímavé pozorovati smýšlení, jaké se jevílo při členech vrchního ředitelstva chudinských ústavů Pražských, k nimž i já jsem náležel. Sbor ten scházel se v zimních měsících dvakráte za týden v bytu přednosta svého nebožtíka hraběte Františka Thuna mladšího v Mariánské ulici u hradeb. Zasedalo v něm několik vysoce urozených aristokratů, několik zámožnějších měšťanů, částečně z té kategorie, která laciným působením při dobročinných spolcích si hledí dobytí občanských zásluh a nějaké té pentličky do dirky u kabátu, a více doktorů práv. Dříve nežli se plenum sešlo, mluveno o denních událostech, i bylo pozorovati patrnou sklíčenost na všech, pocházející z nejistoty, jak věci dále se vyvinou a jakého spůsobu bude všeobecně očekávaná krise. Hrabě Albert Nostic měl zprávy z Vídně, co se děje v tamějším průmyslovém spolku, v akademické čtenářské jednotě i při dvoře, které patrně ukazovaly na to, že co nevidět budou se dítí u vlády důležité změny. Aristokraté ve sboru vesměs uznávali, že dosavadní systém déle udržeti nelze, a připravovali se na vše; representanti inteligence vítali nastávající vítězství pokroku, ale šosáci nemohli utajiti strach před obávaným zbouřením luzy. Krajiní levici tvořili pan František, nyní rytíř Pátros, otec nezapome-

natelného parkmistra Pražského, Malostranský sládek Seidel a já.

Všecky kruhy společenské ovládalo jakési děsno, které s nich sňato bylo teprv památnou schůzí ve Václavské lázni dne 11. března. Ta, jako dobročinná bouřka očišťuje dušné povětrí, ulehčila znepokojovaným myslím, a každý, jako tížícího nějakého břemene zbaven, volněji sobě oddychoval. Led byl prolomen, první krok na dráze politické reformy učiněn, a to vše pokojně a v největším pořádku, bez nejmenší výtrznosti. Známa petice k císaři vyložena jest na veřejných místech, a davy Pražanů spěchaly ji podpisovat. Pravý jásot pak nastal po celé Praze, když dne 13. března večer v divadle oznámen telegram z Vídně, že císař udělil „konstituci“. Tu ihned jest improvizován průvod pochodňový, který, maje v čele prince Kamila Rohana, táhl na Koňský trh k bytu arciknížete Karla Ferdinanda (nedávno na Moravě zemřelého), jenž toho času zastával místo komandujícího generála v Čechách. Vojsko na Novoměstské strážnici (na Koňském trhu v domě, kde se nyní nalezá tržní kancelář) vstoupilo do zbraně, bubnován generální marš, a po celém rozsáhlém prostranství rozléhalo se nekonečné bouřlivé volání plesajících davů lidstva. Bylo to vznešené okamžení, jemuž podobného Praha od těch dob se nedočkala.

Na místě předešlé děsné sklíčenosti opanovala nyní Pražany dětinská radost, že „provedena revoluce“ bez roztlučení jediného okna. Čechové a Němci přátelsky si podávali ruce, a to ve vši upřímnosti; sestapovala se národní obrana, se zbrojnice vydávána lidu zbraň, i bylo podívání na to, kterak lidé, jenž by za žádnou cenu ani kuřeti nebyli ublížili, věšeli na sebe těžké palače a finčeli jimi po dláždění. Za příklad jmenuji tu jenom do-

bráka Šumavského, jemuž také vlastenecká hrůžinnost vjela do těla. Vymyšleny fantastické kroje, v nichž velmi vážní mužové hrdě si vyšlapovali, jako Hanka, Vocel, Tyl, Trojan, nejokázaleji pak Faster, jeden z hlavních strážců schůzky ve Václavské lázni, jemuž proto přezdělí Němci „Herzog von Böhmen“.

Netrvalost zajisté počáteční bratrstvo Ůechů s Němci dlouho, neboť záhy ukázala se různost směrů obou národností; aby pak nepřišlo mezi nimi k zjevné roztržce, pořádány jsou sbratřovací slavnosti. Když jsem se po jedné takové slavnosti, v Bubeneckém parku odbyvané, v Městanské besedě vyjádřil, že strojeným bratříčkováním neupevní se jednomyslnost, které v skutečnosti není, zavdal jsem tím podnět lithografovi Hennigovi, dobromyslnému jinak, ale přepjatému Němci (Prušáku), že později, když obě národnosti již rozhodně nepřátelsky proti sobě stáli, vinu toho přičítal mně, ano neostýchal se mi to vyčísti do očí.

Jmenovitě naháněl Němcům zbytečné strachy zvláštní sbor národní obrany „Svornost“ nazvaný (první myšlénka k němu vznikla v jedné nedělní literární schůzi u Vocela, u něhož se v určité dni scházel jistý kruh českých spisovatelů), který měl za účel, zavesti na zkoušku velení české. Za odznak členů ke sboru tomu se přihlásivších zvolen, dříve než ještě přijat nějaký stejnokroj, zcela nahodile a beze všeho vedlejšího úmyslu, červený kříž na levém rukávě u kabátu. Ta červená barva všecky šosáky, obzvláště Němce, náramně polekala, neboť věřili v ní, bláhoví! hotovou červenou republiku.

Jaké strašáky tito lidé si sami dělali, o tom svědčí následující příklad. V tu dobu sestavovaly se dobročinné spolky k allevení bídý chudého obyvatelstva v Rudohoří

a v Krkonoších, a sbíraly se k tomu účelu odavšad přispěvky. Mezi jiným zaveden také rozsáhlý prodej rezného plátna, výrobku to ubohých tkalců horských, aby se jim sjednala práce, které se jim nedostávalo. Následkem toho přišly na jaře do módy spodky z takového plátna, které se připevňovaly k tělu místo šlů červenou šňůrou kolem beder s dvěma třapci napřed. Když jsem v takových spodkách přišel jednou do schůze vrchního ředitelstva chudinských ústavů, pan Ellenberger, majitel Staroměstské vápenice, velice se těch třapců zděsiv, tápal se patrně znepokojen, jaký to jest odznak, i tvářil se velmi nedůvěřivě k mému vyavětlení.

Počátečný klidný průběh „revoluce“ netrval dlouho. Hlučné schůze dělnictva na Svatováclavském náměstí, jak nyní Koňský trh byl pokřtěn, zvýšený veřejný život, zprávy o nepokojích, které se ve Vídni opakovaly, demonstrace Frankfortistů, poštívání cizích emisí, kterým radiklové naši až příliš hloupě sedali na lep, častá shromáždění lidí za nepatrnými příčinami svolávaná, to vše udržovalo a znova podněcovalo všeobecnou rozčilenost.

Což dává tedy, že zde onde se přihodila malá výtržnost, která ihned zveličující pověsti jest rozšiřována, a vzrůstajíc do ohromných rozměrů, obecnostvo ještě více znepokojovala. Při takovém stavu věcí měla Pražská lůza obzvláštní chuť na Židy, jak v časech pobouřených obyčejně bývá, a některou dobou se bylo skutečně obávat, aby se nestal útok na Židovské město. Tu měly policie, národní obrana a jmenovitě „Svornost“ plné ruce práce, aby zachovaly pokoj a pořádek; nejplatněji působila ta „Svornost“, nacházejíc u rozlícených davů ještě nejspíše poslušnost. Jednoho večera přišla do „Měšťanské besedy“ (tehdejší v Uršulinské ulici) zpráva, že u „Zlaté husy“

na Koňském trhu, kteronž hospoda tenkrát držel Fater, jest četná schůze chudších řemeslníků, kteří se umlouvali o udeření na Židy příštího dne. Naše leknutí bylo nemalé, i sebralo se nás několik a šli jsme k „Huse“. Šenkovna, průjezd, dvůr, chodby a paviace plny byly pobouřeného lidu. My se vmísili mezi dav a vynakládali všecku sílu své výmluvnosti, abychom pobouřené myslí uchlácholili. Leč marné byly všechny naše domluvy naproti rozpoutané vášni, a já byl přinucen, spěchat do „Měšťanské besedy“ pro posilu. Dlouhá a krušná byla to práce s lidmi, u nichžto zakořeněný předsudek měl převahu nad rozumem, konečně však přece podařilo se nám, odvrátiti je od jich nesmyslného předsevzetí a přiměti k pokojnému se rozejití; Židovské město bylo tenkrát zachráněno. Já té noci několikrát změřil cestu z „Besedy“ k „Huse“, a od „Husy“ do „Besedy“, a třikrát jsem ochraptěl, ale pokaždé zase hlasu nabyl.

Ku přípravování předloh budoucímu ústavodárnému sněmu českému, který se měl brzy sejíti, sestaven jest tak zvaný „Národní Výbor“, dílem z důvěrníků lidu, dílem z osob od zemské vlády jmenovaných. Ten odbýval první své sezení v místodržitelství, a již tu se ukázalo, čeho nadíti se lze od jeho německých členů. Kdežto se strany české všemožně nadcházelo se německým krajanům a nejlepši vůle se jevila, vyhověti všem oprávněným požadavkům a přáním, ukazovali se Němci čeští nesmířlivými, a majíce zřetel obrácený k Frankfurtu, odkud očekávali podpora své panovačnosti, zarputile odpírali spolupůsobení své k upravení veřejných poměrů vlasti. Známý Moric Hartmann, český Žid z Dašník, druhdy nadšený velebitel světodějných skutků a slávy Českého národa, dal se ve schůzi té tak daleko uchvátiti svou vášní, že se neostý-

chal veřejně vinití své české krajany z ruských sympathií, začez ovšem od nás důtklivě byl okřiknut. Jestliže kdy národ Český jevil politické sympathie k Rusku, nebylo to zajisté v době té, kde politickou regeneraci svou ve směru rozhodně svobodomyslném očekával od vlastní činnosti, Ruska co státu absolutistického naprosto se štítě. Nebyltě pak Hartmann jediný z německých krajanů našich, jehož pravé smýšlení naproti národnosti české v této rozhodující době nepřátelským se objevilo, mohl bych tu jmenovati více jmen.

Další zasedání míval „Národní Výbor“ v domě zemských úřadů, druhdy jezuitském, naproti místodržitelství v místnosti pro to schvalně upravené. Při rozdělení sboru toho na sekce zvolen jsem byl já spolu s drem. Karlem Zdekauerem (již zemřelým) do sekce kancelářské. I úřadovali jsme co ředitelé kanceláře střídavě, on dopoledne, já odpoledne. Jedním z úkolů našich bylo přijímání všelikých deputací i soukromých osob, jaké se v rozličných potřebách obracely na „Národní Výbor“, spatřující v něm jakousi nejvyšší a všemohoucí instanci pro celou zem. Nemálo obtížno bylo vykládati těm lidem, že „Národní Výbor“ nemá nižádné moci administrativní aniž jaké exekutivy, a co jest vlastně úlohou jeho. To zvláště sprostějším lidem šlo těžko do hlavy, i nebylo bez všelijakých směšných případů. Nemohliť živou věcí pochopiti, když nemůže „Národní Výbor“ odvedeného synka vyprostiti z vojny, zameziti exekuční prodej statku, přiměti ten neb onen úřad k rychlejšímu vyřízení nějaké záležitosti naň vznešené, nač tedy vůbec jest. Tak stávalo se větším dílem, že prosebníci odcházeli z „Národního Výboru“ s nepořízenou.

Ostatné práce „Národního Výboru“ šly jen velmi

zdlouhavě ku předu, jakkoli sekce dosti pilně pracovaly, a to hlavně pro rádomluvnost některých jeho členů, mezi nimiž nad jiné vynikal kněhkupec Borrosch svými sáhodlouhými řečmi. Neblahé události svatodušní učinily brzy konec všeliké činnosti „Národního Výboru“.

Jednou před večerem seděl jsem v „Měšťanské besedě“ sám jediný s hrabětem Vojtěchem Dejmem, kterého jsem byl seznal v „Národním Výboru“, jehož místopředsedou byl. Dejm po delší chvíli jaksi potutelně na mne pohlížel, pak s úsměvem pravil: „Nepamatujete se více na toho blondovlasého kluka, který v syntaxi seděl vedle vás a s vámi stejnou cestou po škole domů chodil?“ Po těch slovech obnovila se ve mně dávno utuchlá vzpomínka na spolužáka ze čtvrté gymnasiální třídy, hraběte Dejma, s nímž jsem byl velmi za dobré a společně domů chodíval, neboť zůstávali jsme oba na Poříčí. Podoba tehdejšího útlého jinocha a nynějšího muže usdlého věku nedala se zapřítí — až na ty vlasy. Hrabě Dejm měl totiž vlasy jak havran černé, kdežto můj někdejší spolužák Dejm nosil vlasy dlouhé, jak jen žluté. Já s podivením ukazoval na ten rozdíl, i obdržel jsem od hraběte to vysvětlení, že v běhu let zvláštní hrou přírody jeho dříve světlé vlasy v úplně černé se proměnily. Oba srdečně jsme obnovili staré přátelství.

Zatím se čím dále tím více množily zvěsti jící blízkon bouři. Rostoucí kvašení mezi vlasteneckou mládeží, obzvláště studující, podněcované dílem Vídeňskými studenty, kteří měli po železnici svobodnou jízdu do Prahy a nazpět, dílem osobami až dosavad v Praze nevidanými, které se pak ukázali býti maďarskými emisary; zmáhající se napnutost mezi civilem a vojskem; vždy patrněji se jevící nedůvěra obou národností k sobě, zvláště

za doby Slovanského sjezdu; netajený strach šosáků před vypuknutím domnělé sociální revoluce; ustavičné zprávy o nových a nových nepokojích ve Vídni, z které se musil císař vystěhovati; nepředložené počínání si našich radikálů; naproti tomu demonstrace vojska, jak při cvičeních tak i v kasárnách, projevujícího neobmezenou oddanost komandujícímu generálu knížeti Windischgrätzovi — to vše činilo nanovo atmosféru dušnou, k čemuž nemálo přičiňovaly se všelijaké znepokojující pověsti, a všechných myslí zmocnil se cit nevýslovné sklíčenosti, jakoby visela v povětrí nějaká hrozná katastrofa, která má Prahu zachvátiti.

Kdo nebyl nutně na Prahu poután, stěhoval se pryč. Jmenovitě řídnu i sbor vrchního ředitelstva chudinských ústavů, jehož činností větší část na jaře pominula, tak že schůze mnohem řidčeji se odbývaly, a byli to zvláště aristokratičtí jeho členové, kteří se ubírali ven na své statky. Též odjel z Prahy dr. Špolc, který byl ředitelem kanceláře chudinských ústavů, jsa jmenován komisarem při volbách do českého sněmu, právě vypsanych. Ten při odjezdu svém odevzdal kancelář mé péči. Příkladem členů vrchního ředitelstva následoval brzy též kancelářský personál, a jeden za druhým přicházel si vyžádat ode mne dovolenou na venek. Práce nebylo té doby mnoho, a já mohl prosbám takovým bez ujmy služby vyhověti. V poslední den před vypuknutím bouřky svatodušní vyprosil si ode mne na potkání dovolenou také diurnista hrabě Schirnding, kterou jsem mu též udělil.¹⁴⁾

¹⁴⁾ Byl to příbuzný známého spisovatele hraběte Schirndinga. Jsa již co theolog kapitulárem Olomouckým oblébil si sprosté nemesjetné děvče, s kterou se zasnoubil. Veda následkem toho bídně živobyti, zemřel konečně v nouzi.

Bylo o polednách v pondělí svátodušní, když jsem se z Václavského náměstí vracel Jindřišskou ulicí domů do Florencké ulice, kdež jsem vedle Desfourského domu bydlel „u Zlatého stromu“ v zadním stavení. Ulice byly jak vymeteny. Přijda na Senovážné náměstí, uslyším od Koloyratské třídy rachot pelotového výstřelu. Již věděl jsem co to znamená. Toho dne, jak známo, sloužena byla u sochy sv. Václava mše (tuším od faráře Arnolda), odkud se valný proud lidí valil do Celetné ulice k budově generálního komanda, kde se měla dítí jakási demonstrace proti Windischgrätzovi, a o možné srážce s vojskem při té příležitosti mluvilo se všeobecně. Patrně, že srážka tato byla zamýšlena a připravována s obou stran. Proto také ta prázdnota ulic, kudy jsem šel, neboť všechen zvědavý lid táhl se k jevišti očekávaných krvavých událostí. Střelba, kterou jsem slyšel, byla, jak se mi později vysvětlilo, střelba vojska mířená proti Museu. Rozumí se, že jsem co nejrychleji pospíchal domů. Dům „u Zlatého stromu“ byl naplněn vojskem, neboť tam bydlel plukovník Mainone. Z té příčiny stál po celý čas v průjezdu z Florencké ulice na stráži voják, který nočního času lidem domů přicházejícím vrata otvíral. Od Poříče bylo slyšeti bubnování na poplach národní stráže, dům pak byl všechen vzhůru, a známější sousedé táhli se k sobě v úzkostlivém očekávání věcí, které se dítí budou. Nejbližší můj soused byl Žid Bauch, s jehož tichou a milou rodinou byli jsme v poměru velmi přátelském; dvě sličné dcery jeho nepřestávaly po celý den zpívat české národní písně. Druhý Žid v domě byl rosolník Grünberger, jenž měl byt a krám do Penízkové ulice. I ta rodina byla velmi řádná a příjemná, a s těma oběma pectivými židovskými rodinami byl jsem větším

dílem pohromadě. An žádný z nás nevěděl, co vlastně se děje a proč, těšili jsme jeden druhého jak jsme mohli.

Chvillemi k nám přicházel mladý kadet od vojska v domě ubytovaného, přinášeje nám zprávy z města, odkud zatím po delší čas již houkala hrubá střelba proti barikádám. Mladík ten byl v neménším rozčilení než my sami a upřímně zarmoucen nad neblahým bojem občanským, který se tak nenadále byl strhl beze vší patrné příčiny. Byl on řídkou výminkou při vojsku, které bylo velmi podrážděno proti civilu, jakož i všichni ostatní vojáci v domě, sprostí i vyšší, pohlíželi na nás ubohé civilisty velmi nevlídně a podezřivě. Musily vojákům namluveny býti hrozné věci proti Pražanům, jinak nelze vysvětliti, kterak dřívější přízeň a dobré srozumění mezi vojskem a civilem mohlo tak najednou se obrátiti ve vášnivou zúřivost. Jmenovitě granátníci bývali vyhýčkaní miláckové Pražského lidu, nacházejíce hojných výdělků v měšťanských domech, zvláště u kupců, jako pomocní sluhové; největší pak žně mívali v čas stěhování, kde přenášení nábytku nejvíce jim se svěřovalo. A právě tento sbor stal se o svatodušních událostech nejvíce rozkřičeným pro svou divokost. V stejnou dobu, když vojsko v Praze postupovalo proti barikádám, obsadili myslivci železniční viadukt v Karlíně, odkud pro svou kratochvíl stříleli do Prahy beze vší příčiny, až i k nám do doma kulky lítaly, z nichž jedna nvázla ve fatě u dveří vedoucích do předstíne mého bytu. Taktéž, když jsem druhého dne si vyšel do města, jda okolo nádraží v Jízdecké ulici spatřím, ano několik málo kroků přede mnou na ulici se zapráší; byla to též kulka od mysliveců z viaduktu do Prahy na pozdravení vyslaná.

Odpoledne ke třetí hodině seděl jsem u okna, jdou-

elho do Florencké ulice, v kteréž najednou nastal neobyčejný ruch. Napřed běžel důstojník, který přijde k domu, se vši šetrností oznamoval rodině plukovníka zde bydlícího, která byla na balkoně shromážděna, správu o jeho poranění, načež ozval se úpěnlivý nářek ženských. Za důstojníkem následovalo něco zvědavého lidu, potom přinašeli vojáci na nosítkách raněného plukovníka, který k upokojení rodiny zvучným hlasem zdaleka k ní volal: „Meine Polen halten sich brav, wir haben alle Barrikaden genommen,“ načež doložil, zaklna, kterak povstalci střilejší sekaným olovem, jakouž ránu též on obdržel do stehna. Nový nářek na balkoně, načež rodina spěchala vstříc raněnému. Na štěstí nebyla rána plukovníkova nebezpečna, neboť vězela jen v mase; on za nedlouho se pozdravil a ještě téhož roku postoupil za generála.

K večeru střelba utichla, vojsko bylo pánem celého Nového města i větší části Starého, a boj ustal. Nyní bylo možná bez nebezpečení odvážit se na ulici, a též já, jako mnoho jiných zvědavých, vyšel jsem podívat se, jak to vypadá v městě. O barikádách nebylo nikde ani památky, ale zde onde rozloženo bylo vojsko po ulicích, které každého mimojdoucího, jenž mu podezřelým se zdál, prohledávalo, nemá-li při sobě skrytou zbraň. I mně dostalo se té cti. Tu bylo od známých se potkávajících vyptávání a vypravování co se toho dne sběhlo, o řádění vojska v Karolíně, o drancování granátníků v Celetné ulici, o zajetí zeměsprávce hraběte Lva Thuna v Klementíně od studentů, o padlých důstojnících a měšťanech, pravda a lež, vše mícháno pospolu. Tak mezi jiným vypravoval mně hrabě František Thun, jehož jsem potkal s odznakem majora národní obrany, že padl též Mikovec „auf der Höhe der Barrikade“, kterého jsme upřímně

pólitovali. Zatím však byl Mikovec živ a zdrav, ano právě, když nejvíce zuřil boj, popíjel prý vesele ve sklepeš Emauzském.

V úterý na to bylo příměří a voľno jako jindy chodit po ulici, ale vojsko mělo dosavad obsazena důležitá místa, a mezi jiným i bývalou Týnskou školu, ve které, jak svrchu podotknuto, nalezala se kancelář obudinských ústavů. Naproti mezi radnicí a podloubím strměla vysoká barikáda, která byla dobře obsazena. Já měl nemalou starost o kancelář sobě svěřenou, i představoval jsem si již napřed s nemalou hrůzou tu spoustu, jakou v ní asi způsobila nekázaná soldateska; ale dokud tam bylo vojsko, bylo marné tam jít.

V noci na středu, jak známo, opustilo vojsko Staré a Nové město a ustoupilo na Malou Stranu. Teď teprv šel jsem se podívat do kanceláře. V Celetné ulici bylo všude viděti známky zuřivšího boje: krámy větším dílem zavřené, okna vytlučená, na domech stopy kulek. Já byl naplněn trapnou obavou. Když jsem však přišel do Týna a dal si otevřít kancelář, jaké tu bylo moje překvapení, an spatřil jsem vše v nejlepším pořádku: ničím nebylo hnuto, vše bylo na svém místě právě tak, jak jsem to byl posledně zanechal. A přece tu po dva dni hospodařili granátníci, o jejichž řádění v Celetné ulici tak hrozná věci se vypravovaly; oni odtud stříleli z oken k protějšť barikádě, a z té jim bylo statečně odpovídáno. Po tom všem ale tu nebylo ani stopy, ani nejmenšího zápachu od tabáku neb střelného prachu, vše čisté a nejlépe urovnané. I kdybych připustil, že po odtažení vojska byla kancelář od služebního lidu vedle bydlícího co nejbědlivěji provětrána, umyta a vyčištěna, nelze uvěřiti, že by se to vše tak důkladně bylo mohlo vykonati v té

krátké době, kdyby vojsko samé tam ubytované nebylo držáno bývalo v nejpřísnější kázni, která mu nedovolovala dopustiti se nejmenší výtržnosti a zdržovala je od všelikého porouchání jak nábytku tak i písemností na stolech rozložených.

Dnové hrůzy nebyli u konce. Známo vůbec, jak přijela z Vídně zvláštní komise prostředkovat mezi městem a Windischgrätzem, jak vyjednávání to bylo marné, a jak na to nastalo bombardování Prahy. Konečně v sobotu docíleno mezi oběma stranami jakéhosi srozumění. Barikády jsou odstraněny, příměří obnoveno a Pražanům přístup na Malou Stranu otevřen. Praha si oddechla, vše plesalo, že konec učiněn beznadějnému boji, a že brzy se vrátí blahý mír. Odpoledne bylo v ulicích Pražských neobyčejně živo, tisíce lidí procházelo se po městě, prohlížeje si jeviště nedávných bojů a místa, kde ještě ráno strměly mohutné barikády. Též já s Vocelem vyšli jsme spolu do vnitř města, vracejíce pak se od Karlova mostu potkali jsme v Malé Karlově ulici barona Neuberka, jenž vedl deputaci bíle oblečených dám na brah k Windischgrätzovi. Podávše si ruce, těšili jsme se společně z navrácení míru.

Večer seděl jsem v kruhu přátel v letním saloně u Primasů. Společnost byla rozveselena, a vše oddávalo se nejlepšímu nadějším v blízkou budoucnost. V tom udeřil třeskutá rána a drtící praskot se ozve nad našimi hlavami, „Zrada!“ vyrazí ze sebe přítomný divadelní herec J. K. Byl to počátek nového bombardování Prahy následkem porušení příměří, od mlýnářské chasy zaviněného. První granát padl do pivovaru u Primasů, kdež na půdě se roztrhl. Následovala nová rána, a druhý granát padl do kašny na Václavském náměstí. Celá společnost byla vzhůru,

vše se rozutíkalo, a já též pospíchal domů. Mezi tím bouchala rána za ranou, a po městě se rozhlašovala pověst, že hoří Staroměstské mlýny. Mně napadlo jít do Neuberkova domu (v Panské ulici), neboť jsem se domníval, že baron se již navrátil z hradu a že mně bude moci vysvětliti co se děje. Přijdu tam, baron ještě není doma, a lidé jeho, shromáždění všickni na schodech, jsou v nemalých starostech o svého pána.

Já se dlouho nezdržel, spěchám domů. Pan N., vychovatel mladého barona, vyprovodil mne do Kolovratské třídy. Bombardování trvalo napořád. V Kolovratské třídě zastavil nás zástup lidí, kteří stavěli barikádu. Byli jsme od nich přinuceni, také na ni donesti veliký kámen z chodníku vytržený, načež se nám podařilo jim poklonouti. Přišel k bytu svému nalezl jsem dům zamčený a vrata ze vnitřku zabezděna. Chtít se dostat do domu z Penzkové ulice, zdálo se mi nerádné, neboť jsem se obával, abych od lidí, jehož tam byl veliký shon, nebyl nanovo přinucen stavěti zbytečnou barikádu, k čemuž jsem neměl žádné chuti. K nádraží ubíralo se množství lidí, opouštějícího Prahu, i nerozmýšleje se dlouho umínil jsem si následovati toho příkladu a jeti do Vídně. Sedl jsem tedy odhodlaně do vagonu. V témž vlaku se mnou jelo více mých známých, pak několik Poláků, kteří se necítili v Praze bezpečnými.

V Běchovicích byli jsme svědky truchlivého divadla. Vlak, jenž před námi jel a na kterémž se nacházelo několik ozbrojených venkovanů, kteří byli přišli sklíčeně Praze na pomoc a nyní se domů vraceli, byl od vojska tam postaveného zuřivě napaden a několik těch dobrovolníků poraněno. Tyto raněné viděli jsme na zastávce bolestí se svíjeti a úpěnlivě kvíleti, a na se jim udělovala

potřebná pomoc. Jak známo, bylo další neštěstí odvráceno jen rázným vystoupením setníka Fialky, který s vlastním nebezpečenstvím opřel se rozkaceným vojákům.

Já nedojel do Vídně. Na Olomouckém nádraží udal mne policii Pražský truhlář Oliva, od něhož jsem před dvěma lety nový nábytek byl koupil a který též se našel mezi uprchlíky Pražskými, co jednoho ze strážců Pražské bouře, a já byl zatčen. Nemaje žádného výkazu při sobě, odvolal jsem se na profesory Helcelet a Hanuš, kteří mne osobně znali a o mé nenebezpečnosti svědectví vydali, a jenom jejich prostředkování zachránilo mne před osudem horším, než jaký mne skutečně potkal. Nedovoleno mi jeti dále, i musil jsem se chtěj nechtěj vrátiti do Prahy.

Ale v Praze nebylo dalšího pobytu pro mne. Členové „Národního Výboru“, kteří zůstali v městě, a více jiných osob, ed tak zvaných „sedmašedesátníků“ osočených, byli na Hradčanech uvězněni, publicistická činnost byla nadobro zastavena, osobní svoboda stavem obleženosti ilusorně učiněna, společenské poměry nanejvýše neutešené, tlak vojenské vlády při každém kroku citelný — život v takovýchto okolnostech byl pro mne nesnesitelný. Vymohl jsem si tedy na purkmistrovi dr. Vaňkovi průvodní list a bez odkladu jsem odjel do Vídně, odkud jsem zamýšlel dopisovati do Pražských listů.

V e V í d n i .

Do Vídně jsem se dostal beze vší nemilé příhody. Hned téhož večera navštívil jsem známý hostinec „u Ježka“, kde jsem doufal nalezti a také našel některé známé. Sedělo se na ulici, jak obyčej ve Vídni za pěkného po-

časí. Mezi hosty se nacházelo též několik studentů v uniformě akademické legie. Jakožto příchozí z Prahy musil jsem vypravovati o tamějších událostech. Povídal jsem co jsem věděl, nemoha udati pravou příčinu krvavé srážky. Také Vídeňáci nevěděli co soudit o té věci, ale soustrast s Prahou byla všeobecná, již z té příčiny, že jí to zlé potkalo od vojska, na které Vídeňáci v neblahé předtuše již déle pohlíželi s nedůvěrou. Té nemile zakusilo jmenovitě jedno oddělení prvního dělostřeleckého pluku, které právě v ty dni bylo z Prahy do Vídně přišlo. Kdekoliv se objevil dělostřelec s číslem 1 na knoflících, potkával se s pohledy nevlídnými, i bylo naň prstem ukazováno jako na jednoho z těch, kteří bombardovali Prahu.

Rozumí se, že se „u Ježka“ hovořilo výhradně o politice. Obecné smýšlení jevilo se býti radikálním, obzvláště vynikali v tom ohledu studenti, jsouce zároveň zuřiví centralisté, kteří chtěli Rakousko na samé departementy rozkouskovati. Zde jsem měl první šrůtku s Vídeňskými politiky toho druhu, kteří bez ohledu na skutečné poměry říše, ba s většího dílu jich ani neznajíce, chtěli z Vídně utvořiti druhou Paříž a všechny národy rakouské přivést pod jeden německý kloubek.

Druhého dne navštívil jsem přítele svého — m —, úředníka u anglické plynárny v předměstí Erdbergu, u kteréhož jsem se také ubytoval. Zde jsem poznal jednu ze zvláštností Vídně — dům bez záchodu. S jakým nepohodlím spojeno jest bydlení v takovém domě, může si každý pomyslit. Praveno mně, že tento dům není jediný svého druhu, nýbrž že nedostatek těchto sice neestetických, ale nevyhnutelných místností jest něco ve Vídni obvyčejného, ano že se nejenom v předměstí, než i ve

městě samém, nacházejí domy trojpatrové i vícepatrové, které mají schody jenom v přízemí.

Můj hostitel byl poručíkem při národní obraně ve 12. setníně 6. okresu, a vedl mne večer do zahradního hostince „u Holuba“, kde se scházeli důstojníci té setniny. Tam seznal jsem ty ctihodné pány, byli to: setník *Nied*, doktor lékařství (později proslulý co pilný skoumatel ozonu), muž vlídný a dobromyslný, v politickém smýšlení mírný; nadporučík *Ianhauser*, též doktor lékařství a spolu člen pověstného výboru bezpečnosti, tehdaž ve Vídni všemohoucího, vášnivý centralista; první poručík byl můj přítel — m —, Čech, který však modě a souduhám k vůli nosil německý trikolor; druhý poručík pekařský mistr *Bauer*, obtylý měšťák Vídeňský obyčejného druhu, rozhodný Frankfurtista, ale požívající všeobecné vážnosti co muž řádný a poctivý. Mezi ostatními hosty u našeho stolu byl jakýsi *Botyka*, Slezák, mladý muž, tuším absolvovaný právník, který deklamatorským tónem dokazoval, že všecku spásu musíme očekávat jen od Frankfurtu. Tu jsem měl druhý boj s Vídeňskými politiky: jednak hájil jsem samostatnost Rakouska naproti samýšlenému Velkoněmecku, jednak dokazoval jsem potřebu decentralisace, a k nemalému potěšení mému ozývali se od vedlejších stolů hlasové mně přisvědčující; byliť to někteří úředníci, s části Čechové. Z celého toho hovoru poznal jsem, že sice Vídeň v jedné věci jest dokonale sjednocena, totiž ve smýšlení výhradně německém, ve kterém nebylo místa pro uznání rovného práva jiných národností, avšak že mezi Němci Vídeňskými jsou patrně dvě strany, z nichž jedna, *centralistická*, spokojila by se nadvládou v říši nad ostatními národnostmi, kdežto druhá, *frankfurtská*, byla pro politiku národno-něme-

ckou, totiž pro sjednocení všech Němců v jeden státní celek. Z této poslední vyvinula se časem strana prusácká v Rakousku.

Při vši různosti politického smýšlení nastal mezi mnou a jmenovanými důstojníky národní obrany, s nimiž mně delší čas bylo se stýkati, brzy poměr přátelský a důvěrný, až konečně jsem k naléhavému jich domlouvání sám přistoupil k jejich setnině, která mne za zástupce svého zvolila do správní rady Vídeňské národní obrany.

V neděli odbývala naše setnina cvičení ve střelbě do terče v nádvoří plynárny Erdberské, a tu seznámil jsem se s některými dalšími členy jejími, s nimiž jsem potom častěji obcoval. Byli to šikovatel Ůřezek, pak desátníci Skinner a Tudeum, všickni ve službě plynárny. Ůřezek byl Čech, ale tak málo uvědomělý, že při vyvolávání mužstva četl jména česká docela po německu, na př. *Voldreich* (Woldrzych, t. j. Voldřich). *Skinner* byl mladý Angličan a volontair při plynárně, vyhládnutý za jejího budoucího ředitele, kterým se časem svým také stal. S tím seznámil jsem se blíže, a on mně půjčoval anglické knihy. Byl to mladík rozumný a příjemný besedník. *Tudeum* (skrác. *Thu dich um*) byl dobromyslný Rakušák, ničím zvláště nevynikající. Mezi jmény ostatních členů naší setniny zůstala mně zvláště dvě nezapomenutelná: *Wanzenbeck* a *Lauspichler*; do třetice scházel tu jen nějaký ještě *Flohhuber*.

Správní rada Vídeňské národní obrany odbývala sezení každý čtvrtek odpoledne ve vnitřním městě v tak nazvaném zemském domě (Landhaus), kde i dolnorakouský sněm zasedal. Předsedou byl dr. Klucký, muž vysoký, s dlouhými kníry, vedle něhož seděl za malým stolem vrchní velitel národní obrany Vídeňské, c. k. podplukov-

ník Streffleur, drobná, nepatrná postava, čině k němu pouhou stafáží. Samo jednání správní rady málo mne zajímalo, já se více zanášel pozorováním jednotlivých členů a dle toho studováním ducha, jaký ve sboru tom panoval. Povážíme-li, že každá setnina poslala do správní rady jednu z lepších kapacit svých co důvěrníka, musil sbor tento reprezentovati dosti věrně smýšlení celé národní obrany Vídeňské. Toto nebylo nikoliv jednosvorné, nýbrž nacházelo se tu tolikéž různých stran jako vůbec v obyvatelstvu Vídně, mezi nimiž jako všude vyznačovala se strana výstřední křiklounstvem a terorisováním ostatních. Z radikalistů těch ve správní radě nejzuvěřivější byl „Mediciner sechse“, totiž důvěrník šesté setniny sboru lékařského v akademické legii, který při každé příležitosti se chápal slova a činil i podporoval návrhy nejvýstřednější. Ostatně byla vyšší inteligence ve sboru tom velmi slabě zastoupena, což ovšem bylo významné pro celou národní obranu Vídeňskou.

Té doby ve Vídni veliké slovo měla aula, respective akademická čili studentská legie, strážkyně to všelikých neplech a ustavičných výtržností, pročež je záhodno, abychom sobě blíže na ni posvítili. Akademická legie skládala se ze čtyř sborů: filosofického, právnického, lékařského a technického, rozeznávajících se dle písmen na kloboukách: Ph, J, M a T. Celá legie páčila se na 8000 mužů (jak dalece se ten počet srovnával se skutečností, nevím); povážíme-li pak, že toho času počet veškerých studujících ve Vídni, na universitě i na technice dohromady mohl obnášeti nanejvýše 2500, musíme se s podivením tázati, kde se vzalo to množství ostatních členů? Ty všechny třeba vřaditi mezi mediky a techniky (M a T), neboť k oném počítal se každý mástičkář, každý laborant

lékárnický a každý holič, k těmto pak každý fabriční sluha, každý topič a drvoštěp. Páni studenti ochotně vítali takové rozmnožení svého počtu, neboť tím vzrůstala jejich moc ve městě. Jakého ducha přinášela taková chá-ska do legie, snadno sobě pomysliti. Sbor mediců a techniků pověstní byli pro svůj radikalismus, jímž nakazili též sbor filosofů (Ph), nezkušených a snadno roznícených mladíků. Jediní juristé (J) dovedli sobě zachovati střízlivější rozvahu co politicky vzdělanější a nastávající úředníci státní. A tato legie byla orakulem obecného lidu Vídeňského.

Dle toho snadno sobě pomysliti můžeme, jaké bylo panující politické smýšlení ve Vídni. Obmezenější a nevědomější lid nad Vídeňský darmo by člověk na světě hledal. Dobré výdělky v sídelním městě veliké říše a následkem toho živobytí bezstarostné učinily z rodáků Vídeňských, přirozeným nadáním právě nevynikajících, chásku oddanou výhradně veselému požívání rozkoší tohoto světa, které jakékoliv přemýšlení způsobuje bolení hlavy. Ve své hrdosti pohlíží Vídeňák s hůry na obyvatele provincií, které jej živí, a nepokládá za potřebné, vědět něco o světě, který leží mimo obvod jeho nedělních výletů. Jeho nezajímá nic, než co je právě v módě, a kdo mu dovede lichotiti, může mu zavěsit největšího bulíka. Na nové zvučné heslo sedá jako na lep, a proto bylo radikálním křiklounům velmi snadno, učiniti z každého Vídeňského blatošlapa zuřivého revolucionáře. Za těch dob květončího radikalismu bylo nejhorší nadávkou „Schwarzgelber“, a nebylo nenáviděnější osoby ve Vídni nad *Kamarihu*, již vyhlašovala radikální publicistika za strážkyni vši reakce, a kterou si obecný lid představoval co skutečnou osobu při dvoře všemohoucí. Jasného vě-

domí o účelu převratu, jaký byl nastal pádem absolutismu, o potřebě přiměřeného přetvoření vládního ústrojí nebylo, revoluce měla být využita pro jedinou Vídeň na útraty ostatní říše. Co se dalo v „provinciích“, toho si Vídeň málo všímala, poněvadž tomu nerozuměla; s jedinými Maďary sympathisovala, kteří byli v březnu tak hlučně ve Vídni vystoupili, podporující vydatně revoluci Vídeňskou. Takové bylo politické smýšlení Vídeňského šosáctva, hlásané četnými lokálními listy, a kdo s ním nesouhlasil, byl „schwarzgelb“. Tyto prstonárodní žurnály prodávány byly veřejně na ulicích ve zvláštních budkách, a vedle nich nesčíslné plátky, obsahu nejvíce pobuřujícího, nezřídka naprosto nemravného. Já sám byl jednou toho svědkem, když sličné, nevinné 18leté děvče přineslo domů rodičům plátek na ulici za 2 kr. koupený, s nadpisem „Ein Bordell“, ve kterém žádáno bylo za povolení veřejného hampejsu, kterýchžto kulturních ústavů až dosavad Vídeň postrádala. Chudák viděla honfně kupovati jiné lidi a koupila také, nevědouc co. Viděti z toho, nač všechno Vídeňští radikálové svobodu vztahovali; spolu však jest to významný příklad stupně veřejné slušnosti Vídeňské.

Zvláštní úkaz bylo na 40.000 dělníků do Vídne se nahrnuvších. Byla to nejsprostší luza z Rakous a ze Štýrska, práce se štítící a vždy hotova na vyzvání studentů ke všelikým výtržnostem, pročež, aby byli při dobré vůli udržováni, vyplácela jim obec denně po 24 kr. stříbra. Že o práci nebylo zle, dokazuje podniknutá té doby stavba spojovací dráhy mezi železnicí jižní a severní, při kteréž dělníci čeští, pracující „na úkol“ (akord), vydělávali sobě po 3 i více zlatých stříbra denně. Ale běda takovému českému dělníku, který by se byl odvážil přiblížiti se

k táboru oné nekázané roty za Stubenskou branou blíže Dunaje.

Vůbec nebyli Čechové nikdy v přízni u pánů Vídeňáků, čehož, tuším, není žádná jiná příčina, nežli bezděčné uznávání jejich vyšší inteligence a vyplývající z toho bázeň před nimi, kteří jak v úřadech tak i mezi průmyslníky zaujímali vynikající místa. Nyní pak měli obzvláštní příčinu obávat se Čechů, neboť je čekali na říšský sněm, který se měl v červenci sejít. Čeho se Vídeňáci nejvíce strachovali, bylo, že Palacký a ostatní Čechové budou na sněmě mluvit česky, a domnění to bylo u nich tak zakořeněno, že to považovali za věc nade všecku pochybnost jistou a hanobili proto Čechy ve všech novinách.

V samé Vídni nebyli tamější Čechové nikterak nečinní, jmenovitě Moravané utvořili si spolek, který měl místnost u doktora Dvořáčka. Jeden z nich utkvěl mi obzvláště na paměti, jakýsi Pytlík, sličný to mladík velmi příjemných mravů, o němžto jsem napotom nic více neslyšel. Shromaždiště uvědomělých Slovanů Vídeňských byla kavárna Gerlovičova, kterou ovšem i Čechové navštěvovali. Odtud hlavně vyšlo literární podniknutí „Slawische Zeitung“, jehož i já se účastnil. Časopis ten vycházel až do vypuknutí říjnové revoluce. Mimo to navštěvoval jsem kavárnu Eichhornovu, kde jsem se též s mnohými krajany scházel a mezi jinými také slavného skladatele hudebního, staříčkého Jirovce seznal. Později tam chodili též přední naši poslanci na říšském sněmě.

Ten konečně zahájen jest 22. července od arciknížete Jana, co zástupce císaře Ferdinanda, který dosavade meškal v Innspruku. Naši poslanci, jak známo, zasedli ve sněmě na pravici, jediný Ohéral zaujal místo na krajní levici vedle pověstného Füstera, kněžského demagoga,

jamuž přezdíváno „Studentenpapst“. Polští poslanci již tenkrát hráli roli obojetnou, hlasující, ačkoliv se přiznávali k principu federacnímu, ve mnohých otázkách s německou levicí protislovanskou. Zvláštním úkazem byli na říšském sněmě poslanci rusínští, větším dílem sedláci, kteří dostavili se v národním kroji, hrubých hazukách, přes které nosili později moderní paletoty, pod nimiž čouhal dole spodní jejich oděv. Tito Rusíni byli předmětem mnohých vtipů Vídeňských, jmenovitě jeden ilustrovaný list vyobrazoval je ožralé pod stolem ležící s nápisem: „Politisches Glaubensbekenntniss der ruthenischen Abgeordneten“. Jak známo, blasovali Rusíni, kteří jsouce neznali jazyka německého, nerozuměli debatě sněmovní, vždy na komando hraběte Stadiona, při čemž Polák Sierakowski, šašek říšského sněmu, jenž nosil uniformu Lvovské národní obrany, nikdy neopomenul, bradu na ruce si polože vyceniti na ně zuby.

Naši poslanci, jakkoli náleželi ke straně federalistické, ve Vídni nenáviděné, nicméně důstojným chováním svým vydobyli si brzy všeobecnou vážnost, a když při druhé volbě předsedy sněmu (volba ta opakovala se každý měsíc) stal se jím dr. Strobach, ten výtečným řízením debaty a obezřelým taktem, jejž osvědčoval, vzbudil u všech podivení tak veliké, že i nejzuvětšší orgány levice nazývaly jej rozeným presidentem.

Rokování říšského sněmu, který měl tak důležitou a těžkou úlohu jako bylo vypracování přiměřené ústavy pro Rakousko, bylo s počátku málo plodné, nezkušenost v jednání parlamentárním zaváděla sněmovnicky často scesty, tak že obírali se přes příliš věcmi vedlejšími a méně důležitými. Důkazem toho bylo téměř nekonečné rokování o jednacím řádu, jakož i přívál přerozličných inter-

pelací, namnoze zbytečných a nepraktických, ano zholá směšných, jako na př. interpelace strany kocoviny způsobené v Kolíně Kurandovi o jeho svadbě.

Z prvních usnešení říšského sněmu nejpamátnější jest ono, jímž vyzván byl císař v Inšpruku meškající, aby se navrátil do Vídně. Při rokování o té záležitosti opovážil se Fürster poukazovati na osud Ludvíka XVI., Karla I. a Jakuba II., dáváje tím výstrahu císaři Ferdinandovi, což vzbudilo ve Vídni proti němu spravedlivou nevoli všech rozumnějších lidí. Nejenom že poukázání toto bylo hrubou, ničím neomluvitelnou urážkou dobrotivého panovníka, eno bylo samo v sobě bezsmyslným a nanejvýše nemotorným, neboť události, na které naráželo, neměly nic společného ani podobného s tehdejší situací Vídeňskou, aniž mohla bezúhonná mravní povaha Ferdinandova jen zdaleka porovnávána býti s povahami dotčených od svých národů odsouzených mocnářů. Zmiňuji se zde proto šířeji o tomto surovém parlamentárním výpadu, poněvadž jest charakteristický pro onu dobu, anť ukazuje, až kam dospěla drzost radikální demokracie Vídeňské a jaká byla mluva jejích orgánů. Císař dal nejzjevnější důkaz poctivého smýšlení svého tím, že vyzvání říšského sněmu uposlechl a do Vídně se navrátil.

V ty doby objevila se ve Vídni deputace Frankfurtského parlamentu, přišlá požádat arciknížete Jana, aby přijal volbu za vladaře Německé říše. Z členů té deputace utkvěl mi v paměti jmenovitě Raveaux, muž vysoký krásné postavy, jehož obličej zdobil mohutný Henri-quatre. Deputace ta přijata byla od Vídeňanů s jásotem, i viděl jsem ji jeti do hradu v císařských vozech provázenou od jízdní národní obrany. Jestliže dříve jednotlivé sbory národní obrany, ano i mnozí jednotliví členové jiných

sborů jejich libovali sobě v nošení přes prsa německého trikoloru, nyní přijala jej téměř veškerá národní obrana za společný odznak, ano při parádě odbyvané ke cti jednoty s Německem nosilo všecko vojsko německé barvy.

Dne 12. srpna vrátil se císař zase do Vídně, jsa velmi skvěle uvítán; neboť Vídeňané při všem zápalu pro svobodu, při všech kravalech a choutkách anarchických nezapírali svou oddanost panovníku vůbec milovanému. Avšak nelibě dotklo se obecnstva navrácení se také některých osob ode dvora, jež obecný hlas vydával za hlavy nenáviděné kamarily. Tím značně ochlazená jest radost nad příchodem císařovým, což nejpatrněji se jevílo při veliké přehlídce národní obrany, odbyvané císaři ke cti na kolišti (glacis) dne 19. srpna, kde při defilování mnohé sbory praporce své neskláněly před císařem, ovšem ale před říšským sněmem, který tu též in corpore byl shromážděn s presidentem Strobachem v čele. Ale nanejvýše neuctivé bylo chování se akademické legie. Radikální její sborové hráli známý studentský „Fuchslied“, a když se blížili k místu, kde císař seděl na koni jim po pravé straně, komandováno ostentativně „Links geschaut“. Byl to výjev naprosto hnusný, od něhož s ošklivostí se odvracel každý, kdo nepostrádal úplně všelikého citu pro slušnost.

Radikální listy nepřestávaly udržovati lid v rozčilenosti, malující mu neustále na zeď strašidlo reakce. Jaký div tedy, že každý, byť i nezbytný krok vlády podezříván co účinek její, což roznicené mysli ještě více pobuřovalo. Takové systematické štvání, provozované den co den, musilo obecné smýšlení napnouti konečně v takové míře, že vrtohlavý lid při nejmenší příležitosti se počal srocovati, bouřiti a násilím vyhrožovati, což s druhé

strany vedlo k opatřením bezpečnosti jítření ještě rozmno-
žujícím. Nebylo nic neobyčejného, že ubíraje se ze vzdále-
ného předměstí, kde jsem bydlel, do vnitřního města, sly-
šel jsem zdaleka ve městě bítí na poplach, našel brány
zavřené a obležené četnými tlupami dělníků, kteří od stu-
dentů k tomu podněcování spěchali na pomoc výtržníkům
ve městě. Řeči, jaké člověk poslouchati musil mezi tou zdi-
vočilou cháskou, dávaly důkaz, že naplněna byla nejnesmysl-
nějšími ideami socialistickými a komunistickými, jež ovšem
neměla ze sebe, nýbrž které jí vštípeny byly od štváčů ji
pobuřujících. Tak slyšel jsem hranatou „dělnici“ s veli-
kým pathosem vykládati obstupující jí tlupě tu nespra-
vedlnost do nebe volající, že pracovní (vlastně zahálující)
lid odbýván jest každodenními 24 k., kdežto páni ministři
mají po 8000 zl. ročního platu.

Jednou ve čtvrtek, když jsem se, jak obvyčejně v ten
den, ubíral do sezení správní rady národní obrany, našel
jsem ulice vedoucí k zemskému domu naplněné davy
lidstva, což bylo znamením, že se tu děje něco neoby-
čejného. Já stěží se protlačil a šťastně dostal jsem se na
místo. V zemském domě byl nesmírný hluk a povyk, tak že
nebylo možná rokovati, i vyběhli jsme ze zasedací síně na
koridor, odkud jsme se dívali na dvůr lidstvem naplněný.
Uprostřed vztekle řvoucího davu spatřili jsme člověka bez
klobouku, an ho vleče několik zůřivců a šaty mu s těla
trhají. Přivlekli jej do dvora jedněmi vraty, která pak
jsou za nimi zavřena, šmejkali ubohého po celém dvoře
a vyvlekli zase ven na ulici jinými vraty, která, když
lid pak ze dvora se vytratil, též se zavřela, tak že v domě
byl pokoj a my odbývati mohli schůzi.

Muž od zůřivého lidu takto trýzněný byl jakýsi
Svoboda, který na jistou socialistickou spekulaci byl vydal

za několik milionů akcií, lákaje zvláště nižší třídy k účasti se v jeho plánu, z něhož jim sliboval hory doly. Když však za nedlouho celá jeho spekulace objevila se co pouhý humbug a akcie všeliké ceny pozbyly, nastal z toho tak zvaný Svobodovský krával, jehož jednoho výjevu byli jsme bezděčnými svědky. Krával ten pobouřil celé vnitřní město, a ministerstvo Doblhoffovo bylo jim tak polekáno, že slíbilo škodu trpícím částečnou náhradu ze státní pokladnice. Zdali skutečně přišlo k té náhradě, jakož i co se dále stalo se Svobodou, není mně povědomo.

Brzy na to (23. srpna) pobouřili se dělníci následkem nařízení ministra veřejných prací Schwarzera, aby jim z dosavadního denního platu za jich lenošení strženy byly 4 kr. a oni tedy budoucně jenom 20 kr. dostávali. Jak známo, musilo proti nim v Prateru shromážděným zakročeno býti brannou mocí.

Té příležitosti použil Doblhoff k rozpuštění pověstného výboru pro bezpečnost, který si vedle ministerstva osoboval jakousi výkonnou moc, avšak naproti dosavadním výtržnostem příliš malomocným se byl ukázal. Tento krok, jakkoli potřebný — neboť ministerstvo nemohlo přece trpěti vedle sebe sbor jeho autoritu zbytečně podrývající — nicméně nanovo popudil dělníky, předešlou porážkou svou ještě rozkvašené, jakož i obecný lid vůbec, který ve zrušení zmíněného sboru spatřoval účinek reakce. Demokratické spolky, jichž duší byl křtěný žid Tausenau : Prahy, statečně se přičinily rozdmýchatí oheň, čehož následkem byly nové bouře, tak že ministerstvo bylo přinuceno volati vojsko proti buřičům. Tito však zase měli oporu v akademické legii, a tak nejednou se stalo, že studenti a vojsko stáli proti sobě, ač nikdy k opravdové srážce mezi nimi nepřišlo.

Při jedné takové příležitosti obsadil jeden sbor akademické legie jednu stranu náměstí Hohenmarkt zvaného, a proti němu vytáhli granátníci rusínští, kteří obsadili druhou stranu, mezi oběma válečnými mocmi pak byla velká kašna, stojící uprostřed náměstí, pro kterou na sebe nemohly. I tenkrátě podařilo se mírným prostředkováním zameziti srážku mezi studentstvem a vojskem, a obě strany se vrátily pokojně domů. Druhého dne vábil k sobě pozornost veliký plakát na rozích přilepený s nápisem: „Held Wutschel und seine Schaar“. I já zvědavostí lákán přečetl jsem si plakát, jenž nadutými slovy ohlašoval Vídeňákům hrdinský skutek, jaký vykonal rek Wutschel (velitel onoho sboru akademické legie, který stál den před tím na Hohenmarktu proti vojsku za kašnou), že neustoupil před granátníky. Tento Wutschel byl veliký křikloun a radikalista, čímž nabyl u revoluční strany takové slovnosti, že v čas obležení Vídně od Windischgrätze byl od povstalců jmenován plukovníkem u mobilní gardy, která měla úkol bojovati proti vojsku i před hradbami městskými, kdežto vlastní národní obrany užíváno bylo jen k hájení města samého. Jakých dalších hrdinských kusů Wutschel v tomto svém postavení vykonal, není mně známo; vím jen tolik, že po dobytí Vídně podařilo se mu uprchnouti, a že odešel do Ameriky, kterýchžto zpráv o něm dočetl jsem se v tehdejších novinách. Nedávno však poštěstilo se mně zvěděti něco o hrdinství, jaké dokazoval v Americe, a sice ze spisu princezny Salm-Salmové „Zehn Jahre aus meinem Leben“. Za odštěpenecké války v severní Americe podařilo se Wutschlovi, který ve Spojených obcích vystupoval co „plukovník“, obdržeti ve vojště Unie velitelství nad 8. pěším plukem. Před první bitvou, do které vstoupil

pluk vedl, opil se na mol, při prvním výstřelu spadl s koně a zůstal ležeti na zemi. Odnesli jej co těžce raněného do nemocnice, ale když lékaři hledali jeho rány, nenašli žádných, hrdina Wutschel se vyspal a byl zdrav jako dříve. Následek toho hrdinství byl, že ho s potupou vyhnali od vojska, a velitelství pluku po něm uprázdněné dáno princí Felixovi Salm-Salmovi, manželu spisovatelky.

Zpráva o povstání Frankfurtském dne 18. září, při kterém hanebně zavraždění generál Auerswald a kníže Lichnovský, učinila ve Vídni hluboký dojem, a mnozí blouznivci pro jednotu německou nemile vyrušeni byli z dosavadního klamu, jmenovitě národní obrana šmahem zahazovala německé trikolory, které se najednou staly ve Vídni vzácností.

Události uherské nemálo přispívaly k udržování lidu v ustavičné rozčilenosti. Vídeňáci s Maďary sympathisující pohlíželi s obavou na přípravy, jaké vláda konala ku pokoření Uherska, neboť dobře tušili, že po skrocení spurných Maďarů přišla by řada na ně. S nemenší obavou hleděli Maďaři sami do nejbližší budoucnosti. Doma měli tuhý boj s povstálými Srby, z Charvatska táhl na ně bán Jelačić, patrně podporován od Vídeňského ministerstva, na severu bouřili se Slováci, a k tomu nebylo žádným tajemstvím, že ze samých Rakous hrozí vpád císařského vojska. Všeliké jednání se dvorem prokázalo se býti marným, i nezbývalo Uhrům nic jiného, chtěli-li samostatnosti své obhájit, nežli obrátiti se k rakouským národům samým, totiž k jich zástupcům na říšském sněmě ve Vídni shromážděným. I vyslali tedy četnou deputaci do Vídně, v jejímž čele nalezal se na slovo vzatý Weselényi, stařec osleplý, a která si zjednatí měla přístup

do sněmu a jej za prostřednictví žádati. Deputace byla od Vídeňáků s velikou slávou přijata, a celé město bylo zimničně rozechvěno, neboť každý cítil, že nastal moment kritický.

Kdyby deputace uherská byla připuštěna do říšského sněmu, bylo se obávati, aby enthusiasmus, s jakým by Maďaři byli uvítáni od levice, nestřhl s sebou některé méně spolehlivé živly slovanské pravice, a takový spolek Němců s Maďary mohl se státi pro Slovany osudným. Ostatně připuštění Maďarů do říšského sněmu bylo proti jednatému řádu tohoto, který výslovně zakazoval přijímati jakoukoli deputaci.

V ten den, když mělo ve sněmě býti jednáno o připuštění Uhrů, byla celá Vídeň na nohou a rozčilení myslí dosáhlo nejvyššího stupně. Bylo se obávati násilného výbuchu rozvášněné strany německo-maďarské, kdyby odeprána byla žádost Uhrů, a bezpečnost sněmovníků byla v tom případě povážlivě ohrožena. Nařízením ministerským povolány jsou tedy dva prapory národní obrany k ochraně říšského sněmu, a ty po celý den kempovaly před sněmovnou na veřejné ulici. Ve sněmě samém byl tuhý boj o připuštění Uhrů. Konečně rozhodla ohnivá řeč Riegrova proti nim — uherská deputace byla většinou hlasů odmrštěna.

Tento výsledek nanejvýše pobouřil rozkvašené myslí radikálních fanatiků, a jmenovitě byli to Čechové, proti kterým obracelo se záští podpichované luzy Vídeňské, neboť jim hlavně přičítalo se odmrštění Uhrů. Proti vládě pak obracelo se smýšlení panující s takovou ostroží, že večer bylo vidět procházeti se po městě členy akademické legie demonstrativně s velikými červenými mašlemi na krku — odznaky to republikánskými.

I následující dny trvalo kvašení napořád, podněcované radikálními novinami a štváním agentů Košutových. Především pak propadl nenávisti Vídeňských demokratů Jelačić, od obecného lidu, jemuž vyslovení jména toho těžko přicházelo, Jeláček zvaný. Zároveň objevili se ve Vídni verbíři uherští, kteří veřejně najímali dobrovolníky pro honvedy; ale naproti nim stejně svobodně verbovalo se pro dobrovolnické sbory slovenské, i bylo viděti po Vídni se toulati naverbované mužstvo obou stran nepřátelských, jedny s maďarským, druhé se slovanským trikolorem, mezi nimiž nezdávka přicházelo k povážlivým srážkám.

Ustavičné štvání novinami a rozšířená agitace demokratických klubů i maďarských emisarů rozzuřily Vídeňskou luzu v takové míře, že pobyt ve Vídni stal se konečně nesnesitelným každému klid a pokoj milujícímu, neřku-li pak Čechu, který při každém kroku potkával se s projevy zaryté nenávisti a nebezpečnými hrozbami. K tomu každým dnem se množily známky brzkého vypuknutí zjevné zpoury; což bylo tedy přirozenějšího, nežli že mi další meškání v rakouském Babyloně nadobro se zprotivilo a já si umínil, navrátiti se domů. Přijel jsem do Prahy ten den před sv. Václavem, zrovna na posvícení, důkladně vyléčen ze všeho blouznění demokratického.

V Praze byly se zatím poměry docela změnilly, obecné mínění rozhodně obráceno bylo proti Vídni, podporující vládu v přípravách konaných na pokoření odbějného hlavního města říše. Já neměl ani nejmenšího oplotání s úřady, ale proto přece neušel jsem policejní dohlídce, která mne bedlivým okem střežila celého půl léta, nežli se přesvědčila o mém bezúbožném smýšlení politickém.

O B S A H.

Články obsahu různého.

	Stránka
Oerstedův „Duch v přírodě“ a jeho význam	8
Vlastenectví a kosmopolitismus.	23
Novější zeměpis a jeho pokroky	41
Národové slovanští a germanští.	72
Jan Kepler	112
Izák Newton	158
Stručný přehled osudů jazyka českého	180
Literární úvaha	196
O překládání klasiků se zvláštním zřetelem na Shakspeara	216
Dva překlady Shakspearovy tragédie „Romeo a Julie“ .	246
Záhadný spisovatel Žebrácký a jeho neznámý spis „Planc-	
tus Glattoviensis“	260
Dvě královny	269
Děje Černé Hory	274
Jiří Stratimírovič	304
Poněmčení Slované lüneburští a jejich zvláštnosti . .	320
Z pamětí rodinných	345
Výjevy ze života zvířat	350

Zpomínky a úvahy starého vlastence.

1. Úpadek národu Českého. Vědomí jeho poníženosti .	369
2. Hus a jesuité v paměti lidu. Švec Vítický	371

3. První počátkové novočeské literatury. Nejedlý a Jungmann	375
4. První slabý ruch národní. Objevení nejstarších památek českého písemnictví a jich působení na literaturu. Založení Českého Musea	378
5. Bídny stav škol. Čestina na gymnasiích	385
6. Pražská universita. Jandera, Klar, Bořivoj Presl. Jakub Beer. Studentské výtržnosti r. 1824. Stolicе státního práva českého	393
7. Snahy vlastenců o reformu škol. Sláma, Vinařický. České duchovenstvo a učitelstvo	397
8. České studentstvo. Slávy dcera. Myšlénka panslavismu. Slovanská vzájemnost. Vlastenectví co živel ušlechťující	402
9. Pospíšil, Špínka, Neureutter, Musejník	407
10. Studentská propaganda. Vlastenci. Čelakovského „Ohlas písní ruských“	411
11. Plánek	416
12. Rok 1830. Politická stránka ruchu národního. Polská revoluce	422
13. Politická dospělost a střízlivost vlastenců. Pokusy o založení tajných spolků	426
14. Matice česká. Počátky české žurnalistiky. Květy a Včela. Jungmannův Slovník a Šafaříkovy Starožitnosti	431
15. Moji vojenští přátelé	438
16. České divadlo. Štěpánek. Ochotnické divadlo u Kačetánů. První český bál	443
17. Polský prorok Gutt. Milutinovič. Slovanští hosté v Praze	448
18. Rozkvět literatury. Tyl. Mácha. Vogel	452
19. Literatura vědecká. Ost und West. Německá polemika proti národnímu ruchu českému. Hrabě Josef Matiaš Thun	458
20. Praktický směr v literatuře. Průmyslová jednota. České bály a besedy. Pražská policie	462
21. Tyl a Havlíček. U Primasu a U Lajblů. Repeal. Založení Městanské besedy v Praze	467
22. Rok 1848. Národní rovnoprávnost. Probudilost lidu. Sbor „Svornost“	472

23. Koruna Česká. Patent od 8. dubna. Kníže Windischgrätz a události svatodušní. Volby do říšského sněmu. Národní Noviny. Slovanská Lípa . . .	476
24. Chyby národních vůdců. Reakce. Politické utužení národu . . .	481
Slovník naučný dokončen. (Od víceletého člena redakce „Sl. n.“) . . .	485
Dodatek I. Vlastenecké zpomínky z doby před rokem 1848 . . .	494
Dodatek II. Zpomínky z roku 1848 . . .	510

